

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

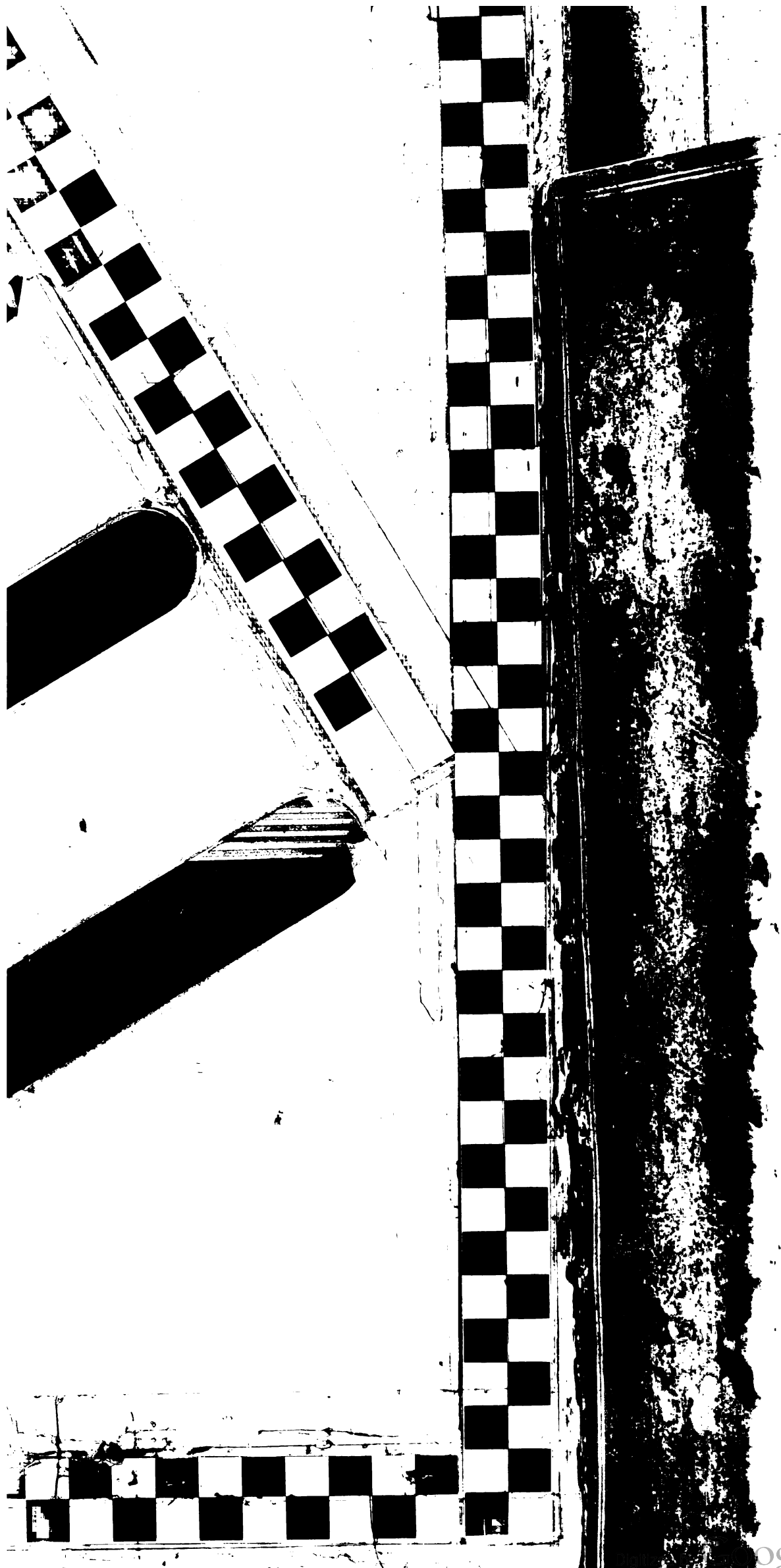
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

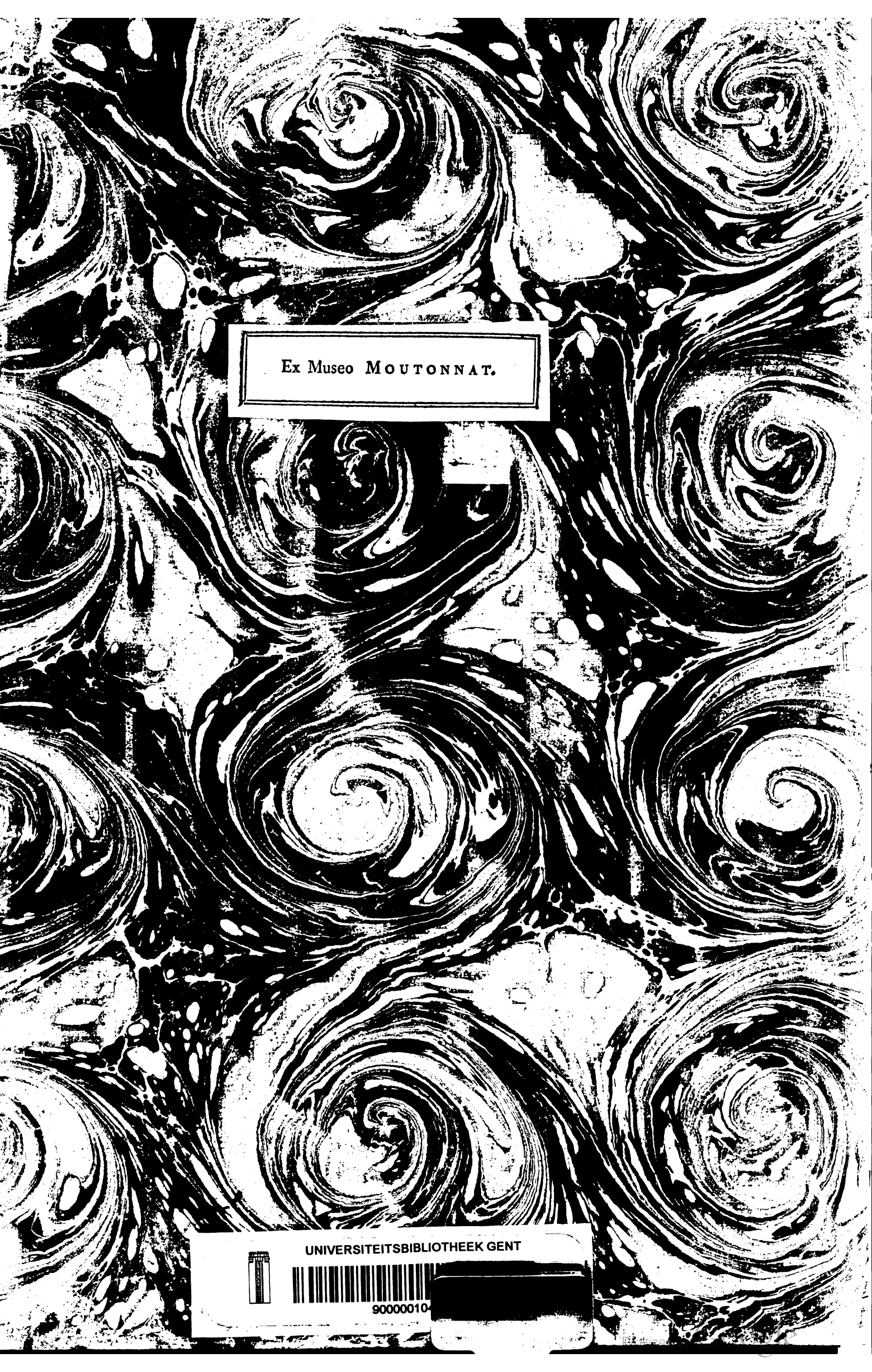
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Ex Museo MOUTONNAT.

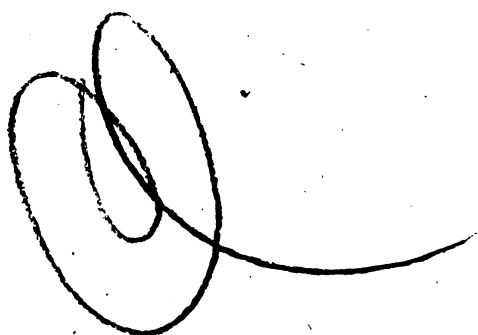

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

90000010

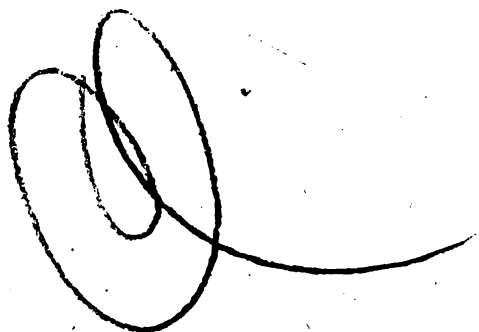

THOMÆ DEMPSTERI

D E

ETRURIA

REGALI.

THOMÆ DEMPSTERI

D E

ETRURIA

REGALI.

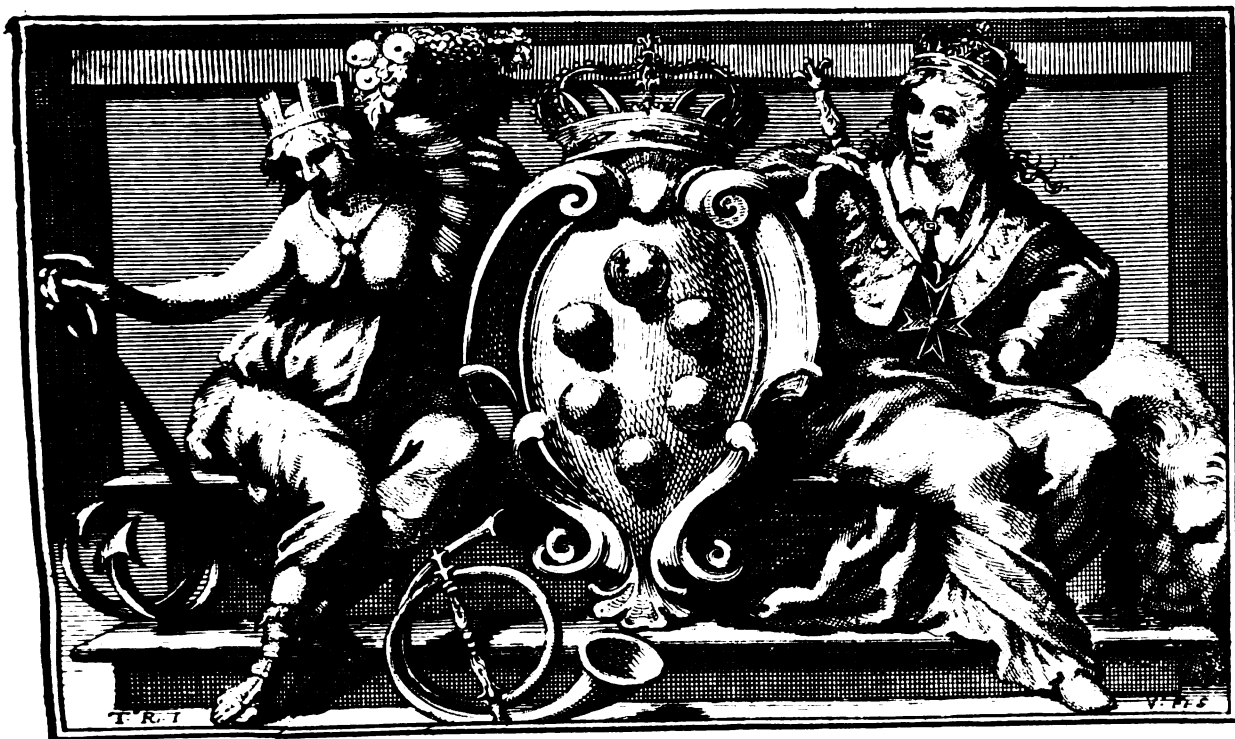

COSMUS III
ETRURIAE V
ANNO

MAGNUS DUX
ETATIS SU
LXXX

THOMÆ DEMPSTERI
DE
ETRURIA REGALI LIBRI VII.
NUNC PRIMUM EDITI
CURANTE
THOMA COKE
MAGNÆ BRITANNIÆ ARMIGERO
REGIÆ CELSITUDINI
COSMI III.
MAGNI DUCIS ETRURIÆ.

FLORENTIÆ. M.DCC.XXIII.

P 1

MUSEUM OF THE HISTORY OF MAN

OF THE BRITISH MUSEUM

THE BRITISH MUSEUM

OF THE HISTORY OF MAN

OF THE BRITISH MUSEUM

T H O M Æ
D E M P S T E R I
A M U R E S K S C O T I

Pandectarum in Pisano Lyceo Professoris
Ordinarii

D E

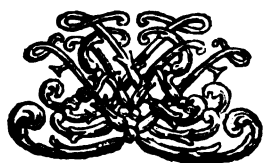
E T R U R I A R E G A L I
L I B R I S E P T E M

Opus Postumum

IN DUAS PARTES DIVISUM

Tomus Primus

Priores tres Libros comprehendens.

F L O R E N T I Æ . M . D C C . X X I I I .
T Y P I S R E G I Æ C E L S I T U D I N I S

Apud Joannem Cajetanum Tartinium, & Sanctem Franchium
C U M A P P R O B A T I O N E .

THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 31. PART 1. 1901.

CONTENTS.

THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 31. PART 1. 1901.

THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

VOLUME 31. PART 1. 1901.

REGIA CELSITUDO.

R

*ACTATUS
hujusce scri-
pturam origi-
nalem inter li-
bros meos ma-
nuscriptos as-
servatam evol-*

*venti, ita mihi & argumentum, &
recondita eruditionis varietas, & in*
dicen-

25

1. The first part of the paper is devoted to a discussion of the general principles of the theory of the structure of the atom. It is shown that the structure of the atom is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

2. In the second part of the paper, the author discusses the question of the structure of the nucleus. It is shown that the structure of the nucleus is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

3. In the third part of the paper, the author discusses the question of the structure of the molecule. It is shown that the structure of the molecule is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

4. In the fourth part of the paper, the author discusses the question of the structure of the crystal. It is shown that the structure of the crystal is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

5. In the fifth part of the paper, the author discusses the question of the structure of the solid. It is shown that the structure of the solid is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

REGIA CELSITUDO.

RACTATUS
*hujusce scri-
pturam origi-
nalem inter li-
bros meos ma-
nuscriptos as-
servatam evol-*

*venti, ita mihi & argumentum, &
recondita eruditionis varietas, & in
dicen-*

dicendo eloquentia placebant, ut eundem ab aliis quoque cum voluptate fructuque legi posse facile mihi persuaderem. Quod cum argumenti ratio me invitet, ut opusculum hoc nemini prius quam Etruriæ Principi dicarem, occasionem facile hinc arripuit ambitio mea Regiam Tuam Celsitudinem publice adeundi, quam ut summa tum veneratione privatim colerem, & virtutes tuæ regiae, & singularis erga me & nostrates omnes humanitas jamdiu effecerunt. Auctorem itaque de Etruria Tua bene mereri volentem accipe, Magne Dux Etrusce: & de Etruria optime merite, Auctorem de literis bene merentem accipe,
Prim-

*Princeps Medicee, quandoquidem
eruditis patrocinari Medicum est:
Vestræque gentis ea singularis est
laus, ut per eam præcipue resurrexe-
rit, quicquid interierat literarum.
Sunt vero & aliæ porro causæ, pro-
pter quas Tractatum hunc Tibi ad
pedes offerre non volui solum, sed
& debui. Scriptorem adduco spe-
ciali necessitudine, & antiqua Do-
mus Tuæ clientela Tibi obstrictum:
Dempsterus nempe quum jurispru-
dentie fama claruisset maxime, &
in præcipuis Europæ cathedris ma-
gna cum laude se gessisset, ad
Pandectas in Academia Pisana
docendas a COSMO II. tandem
accitus est; quam provinciam or-*

nare non contentus, genio suo, historia & antiquitatum amantissimo, satisfacere insuper voluit, librumque bunc composuit, ipso forsitan iubente Principe. Hoc quidem mirum videri potest, ita disposuisse Fortunam, ut de rebus Etruscorum antiquis scribere & Britanno homini contingeret unice, & quod idem liber in Britanni pariter hominis manus incideret, quo nec rerum Etruscarum amantior quisquam, nec nominis Tui studiosior. Tu vero, Serenissime Princeps, quanta fuit vel antiquissimis temporibus Patriæ Tuæ gloria ex hoc libro lubens videbis: qui qualesque Populi terram Vestram incolue-

luerint; quibus regebantur institutis, quibus belli pacisque utebantur artibus; quam disciplinam, quales religiones ab Etruscis magistris accipere non erubuit ipsa Roma: quot denique & quam egregia inventa in usus humanos peperit Etrusca solertia; quominus miremur eandem terram in hunc usque diem artibus florere, & magnorum semper fuisse ingeniorum feracem. Tu ergo, Serenissime Princeps, opus hoc tantæ eruditionis plenum, & ex innumeris Auctoribus summo cum labore collectum benignius accipe. Quod si Aeneam Virgilius in Elysium deducere voluit, ut venturi e

stirpe heroës, & futura gentis suæ
fama ob oculos ei ponerentur; Tu
antiquam patriæ Tuæ gloriam, &
defunctorum heroum egregia facta
tamdiu sepulta, Dempstero inter
tantas remotissimi temporis tene-
bras facem præferente, mirabun-
dus aspice. Quod quum Dempste-
rus hoc libro alienam famam e
tenebris vindicare potuerit, ipsum
vero librum (ea rerum humana-
rum est conditio) ab iisdem præ-
servare non potuit; ego hanc mihi
reservatam esse partem fortunæ
meæ gratulor, ut hunc, nempe
Dempsteri Tractatum ab integro
jam seculo sepultum, in lucem
proferendo, habeam unde testari
possem

*possem, quanto grati devotique
animi affectu memet profitear*

REGIÆ TUÆ CELSITUDINIS

Londini Pridie Kal. Septembr. MD. CCXXIII.

Obsequentijs. & Humill. Servus
THOM. COKE

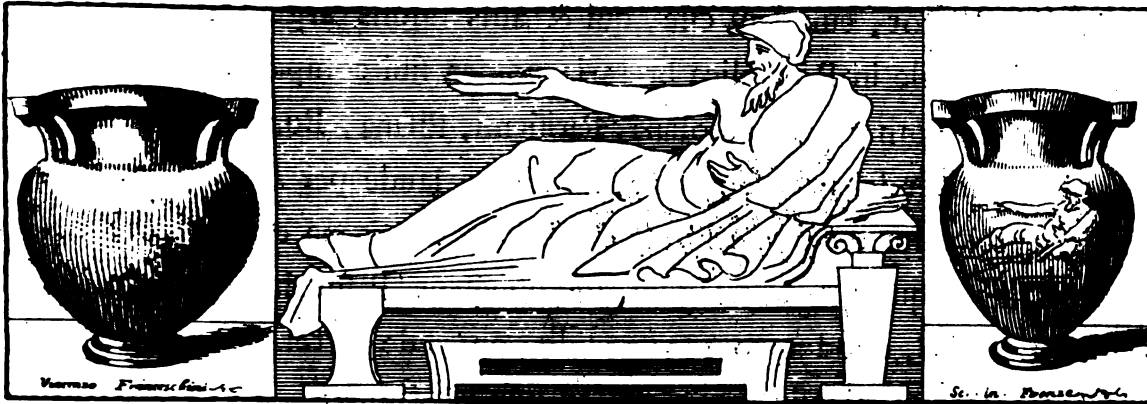
position, please note the following
information about the project.

RECEIVED THE CHURCH

London 11th 1841. 1841. 1841.

THOMAS COKE
OF THE CHURCH & THE CHURCH

*Vas Fictile Altum Pedes Romanos Antiquos I. Vncias II.
Florentia in Museo S. M. Ducis Etruria.*

AD LECTOREM HUMANISSIMUM.

UM Etruriæ veteris permiste, atque intercise Auctores mentionem faciant, eamque confusam generalemque, docentes nempe & populos quosdam Etruscos dictos extitisse, & virtute solertiaque, rebusque gestis & inventis celeberrimos fuisse: specialis vero de iisdem nulla in hæc secula reservetur historia, doleantque eruditi gentis tantarum

rerum inventricis ipsam pæne memoriam periisse; non exiguam certe laudem meruit Dempsterus noster, qui opus Literatis omnibus intactum felici ausu aggressus, ab innumeris Auctoribus, quæcumque sparsim tradebantur notitiæ, immenso labore collegit, collectasque accurato judicio perpendens ita disposuit, ut luculenta jam de Etrusca gente concinnetur nobis Historia. Hunc autem Dempsterum scias,

Can-

Candide Lector, eundem esse, qui & aliis similis argumenti operibus satis nobile in Republica literaria nomen sibi comparavit: qui in Academiis Tornacensi, Tolosana, Parisiensi, Pisana, Bononiensi, nec easdem semper scientias docendo, multiplici laude per Europam clauit: qui innumeros ferme libros conscripsit, omnigena eruditione refertissimos, quorum Catalogum Jo: Nicolaus Pasqualius Alidosius retulit in suo, quod anno 1633. edidit, opere de Exteris Doctoribus Academiarum Bononiensis, quem hic ex ipso referimus:

Carmina omnis generis, in his Saryæ in Elizabetham Anglam, sanctorum occisorem: & de omnibus totius mundi Principibus Acrosticha. Duaci affixa, & parum edita.

Orationes, & Prefationes solemnes, alieno & proprio nomine habita, ut Duaci, Tornaci, Lutetiae, Tolosae, Pisa, Bononia: Editae iis locis.

Silva Potnptum variorum, ubi Protreptica, Lyrica, Comica, Ludicra, Strenæ, Expostulatoria. Libr. VII.

Panegyrici: in his Clementis VIII. & Paulo V. Romæ.

Epithalamia: in his Electoris Brandeburgi, Comitis Perthani, Vicecomitis Hadintoniae. Francofurti, & alibi locorum.

Lessi & Epicedia: in his Henrici IV. Galliarum Regis, conjugis Illustriss. Timoleontis Despinay Sanlucii proregis Brunopolis, Comitis Angustiae. Lutetiae.

Epigrammata, Doctorum operibus praefixa. Libr. II.

Declamationes Scholasticae ad instar Senecæ, natalis S. Catharinae. Lexovæo dictæ, & publicata. Libr. I. Lutetiae.

Genethliaca: in his Ludovici XIII. Galliarum Regis. Libr. I. Flexiae.

Tragedia, Maximilianus, Stilico, Decemviratus abrogatus, Jacobus I. Scotia Rex. Libr. I. Lutetiae.

Epistolæ ad summos Pontifices, Reges, Cardinales, Duces, Principes, viros eruditos omnium gentium cum responsoriis eorum. Libr. IV. MS.

Trium-

Triumphus sacrorum, de S. Thoma de Aquino, Catharina Martyre, Tridiana, Richarda Augusta, & aliis. Libri III. Parisiis.

Judicium de omnibus omnium gentium, temporum, & pene linguarum Historicis. Libri IX. Parisiis.

Cosmographia, frequenter Lutetiae auditoria dictata. Lib. I. Andro Lugduni postea editam.

Politica Pareschastes de gratiam Alexandri Raziwili Principis Poloni emissam. Lib. I. Lutetiae.

In Claudianum Nota. Lib. I. Flexiae.

In Statium Nota. Lib. I. Flexiae.

In Claudianum Commentarius. Libri XI. Lugduni & alibi.

In Aelianum Variarum Historiarum Nota. Libri XIV. Lutetiae.

In Corippum Nota. Libri IV. Lutetiae.

Mythologia ex numismatis & inscriptionibus. Lib. I.

Antiquitates Romanorum. Libri X. in quibus nonnulla sunt retrahenda, & maxime ubi de jurejurando militari lib. 10. cap. 3. egent castigatione, quae jam parata est.

De triplici Juramento. Libri III. opus illustriss. Card. Mellini nuncupatum. Propediem edetur.

Ad Benedictum Accolanum de bello sacro Commentarius, & Nota uberiores. Lib. IV. opus susceptum in gratiam Leonardi & Petri Accolorum, patriciorum Arretinorum & Florentinorum, fratrum, qui Magno Duci a Scrimis, & juris civilis professione inchoati. Prodiit Florentiae.

Etruria Regalis lib. VII. suggestit Camillus Guidius Eques Volaterranus, filius hujus seculi hominum, aliter parens uetus, imperavit Cefrus II. Magnus Etruscae Dux, & magno pretio invitavit. Opus inter arcana illius Principis aservatur.

Historia naturalis quadrupedum. Lib. I. supplementum Ulyssis Adourandi. Senatus Bononiensis imposuit, prodiit Bon.

Tom. I.

✠ ✠

O'Belos

Οἱ βελος καὶ Χέραινος. in glossas Viviani, Accursii, & aliorum: Principi Virginio Cesarino a me dicatum: Comiti Ruino a bibliopola. Lib. I. Bononia.

Observationes in glossas per totum corpus Civile, in Codicem, & Pandectas, Feuda, & Novellas. Adhuc MSS. Lib. LXXVII.

Mendicabula repressa. Lib. I. Lugduni.

Apparatus ad Historiam Scoticam. Libri II. Bononia, Illustrissimis Cardinali Antonio Cajetano Legato, & Angelo Cefio Prolegato inscripti.

Menologium Scotorum: potius apices Menologii. Lib. I. Bononia, Illustrissimo Cardinali Mappheo Barberino nuncupatum.

Nomenclatura Scotorum. Scriptorum de viris claris ab initio regni, quater edita. Lib. I.

Historia Scotica. Libri XIX. MSS.

Episcopatum, Monasteriorumque Scoticorum omnium fundatio, & successio. Libri IX. MSS.

Scoti bello illustres CCCCXCV. Lib. I. MSS.

Scotorum Regnum affinitas. Libri III. MSS.

Chronicon Piciorum Lib. I. MSS. de origine, & fine illius Regni, regibus enumeratis, & praeclara tantae gentis domi forisque acta; Virginio Cesarino Principi Romano inscriptum.

In Historiam Hibernicam P. Edmundi Campiani Societatis Jesu Note. Lib. I. MSS.

Anatomia partium humani corporis Antiquaria & Historica. Lib. I. Flexiae.

Commodianus contra Gentes cum notis. Libri II. jamdudum Typographa datus, ut ederetur. Auctorem cum antiquissimum, sed nunquam editum, R. P. Jacobus Sirmondus Soc. Jes. doctissimus, & de literis optime meritus, mihi concessit.

Apparatus Scotici. Lib. XI.

Man-

Mantissam de fabulosis veterum Diis in hoc Etruriæ Regalis opere lib. 1. cap. 17. ipse Dempsterus a se scriptam facetur; sed fortasse hæc eadem est ac *Mythologia ex numismatis & inscriptionibus*, in superiori catalogo allata.

Ferdinandus Ughellius Tom. 3. Ital. Sacre de Episcopis Lucensibus, affirmat Dempsterum de Ecclesia Pisana, deque ejusdem Presulibus scripsisse; verum hoc non arbitror ipsum fecisse peculiari quodam opere, quum nullam illius mentionem faciat Alidosius in laudato catalogo, quem ab ipso Dempstero accepit, ac iisdem verbis in suum opus transtulit, ut apparet ex titulo Etruriæ Regalis, in quo *alter parens* dicitur Cammillus Guidius, quæ verba non Alidosii, sed Dempsterii esse, atque ad ipsum referri nemo non videt. At Ughellius puto ad lib. 5. cap. 2. Etruriæ Regalis respexisse, ubi in hoc argumento multus est noster Auctor.

Hic autem præterea summo genere natus est, patre Barone Murtscki, Achterlesi, Chislemoniti; Banfiæ vero, ac Buchaniæ Prorege, seu Irenarca, ut illum vocat Dempsterus noster in Epistola, qua Romanas Antiquitates dicat Jacobo I. Britannię Regi, ubi etiam illius infortunia recenset: Matre vero Baronissa Balconię, ac Alberdonii Principi. Celeberrimo eruditissimoque viro Justo Lipsio usus est præceptore, sub quo adeo profecit, ut sextum decimum annum agens Tornaci humaniores literas publice docuerit: ac sequenti anno Lutetiæ Parisiorum Jurisprudentiæ Doctor renunciatus fuerit, & in ea toto orbe laudatissima Academia Davidi Sinclero successerit, quam postea reliquit, quum a Magnæ Britannię Rege accitus, ei que historiæ conscribendæ munus demandatum fuit. Tantis autem Viri innumerus doctorum virorum testimoniis meruit laudari; sed loco omnium sit, quod de eo affert Thobias Magirius in Eponymologico Critico: *Thomas Dempsterus Baro Scotus J. C. Brat hic, uti refert Mattheus Peregrinus, indefessus in legendo, ita ut XIV. diei*

*boras in librorum lectione continuare solet. Mentis acumine satis va-
luit, sed memoria tenacitate longe plurimum, adeo ut multoties dice-
ret, ignorare se quid sit oblitio. Nihil adeo abditum antiquitatis mo-
numentis, cuius non meminisset; ita ut Fr. Cospius, vir in literis omni
computatione major, Dempsterum magnam Bibliothecam loquentem com-
petere consueverit. Stylus ei copiosus, confragosus tamen, moribus
aptus, & simulandi nescius: siue amore odiove quempiam prosequere-
tur, utrumque palam. Ut amicis obsequentissimus, ita inimicis maxi-
me infensus. Vide Miræum de scriptoribus seculi XVI. pag. 161. ubi &
ejus scripta ex parte recenset.*

Quamobrem, quum ejus nominis celebritas adeo percrebuerit,
fuisseque a Pontifice Maximo per Cardinalem Bonsum Magno
Etruriæ Duci commendatus, inter Professores celeberrimi Pisani
Athenæi allectus fuit anno MDCXVI. ut Jurisprudentiam doceret. Sta-
timque ad hoc de Etruria Regali præclarum opus animum appulit; ut
testatur Janus Nicius Erythræus cap. 9. Pinacoth. his verbis: *Atque
hanc Pisauam commemorationem arbitror fuisse causam, cur septem illos
elegantissimos de Regali Etruria libros scriptos reliquerit, qui nondum
editi, summa Magni Etruria Ducis cura asservantur.* Et jam Nonis Mar-
tiis anni MDCCXVII. Petro Strozio, Pauli V. Pontificis Maximi a
secretis, hujus operis epitomen, seu potius rudimenta per epistolam
misit. Quum autem mense Junio in patriam rediisset, ac mense po-
stea Novembri ejusdem anni MDCCXVII. Pisas remeasset, ingentem
librorum vim, ad hoc opus perficiendum conducentium, attulit. Ac
tandem quum e vestigio Pisas relinquere decreverit anno MDCCXIX.
librum hunc, quamvis non adhuc ad umbilicum perductum, vel sal-
tem non omnino castigatum, Magnæ Etruriæ Duci hac epistola di-
cavit, quæ una cum plurimis aliis ejusdem Dempsteri epistolis au-
tographis, apud Cammillum Guidium Volaterranum asservabatur,
nunc apud nobilissimos heredes:

Sere-

Serenissima Principi D. N. Magnæ Etruriæ Duci Matri

Thomas Dempsterus.

Discessurus mecum tacitus deliberavi, quid honore accepto dignum possem rependere, quum in tanta naverantis fortune inopia nihil T. C. S. dignum invenirem. Obtulit se Etruria Regalis, opus a S. T. C. imperatum olim, & a me studiose laborioseque adornatum, cui ordinando nec labori meo, nec sumptibus parsum. Si desiderabitur aliquid, adero quancumque lubebit T. C. S. supremam manum impositurus, nec me unquam beneficiorum capiet oblivio, & seu verbo potero, seu scripto, Serenissima hujus familie preconia queram, & laudes prædicabo, & intelligent posteri, me quum paucissima obsequii signa exhibuerim, maxima affectasse. Hoc ergo munus, ingeniique mei tesseram lubens accipe; majorem & meliorem, si potuissem, notam habitura. Vale Sereniss. D. N. Pisis XI. Kal. Sextilis CIOIOCXIX.

Bononiam igitur profectus est, postquam tres annos Pisis Pandectas explicasset, ibique summo honore complexus, atque omnium plausu ad humaniores literas in illa Academia docendas electus, quod munus per septennium magna sui nominis gloria obivit, nec minori etiam lucro; ubi tandem mortuus est anno CIOIOCXV. Non. Septembr. & ad Divi Dominici sepultus. *Academici Noctis* quum clarissimo Viro parentarent, Ovidius Montalbanus Orationem habuit, quam publici juris fecit Bononiæ anno CIOIOCXVI. ex qua multa ad ejus vitam pertinentia erui possunt. Verum postquam Pisis profectus est, numquam præterea vel de limanda, vel de edenda Etruria Regali cogitavit Dempsterus. Quamobrem minime mirum est, si cuipiam corrigi aliquid debere, aut addi posse videatur. Satis egisse egomet mihi videbor, si in causâ fuero, ut e Literatis aliquis, præcipue autem ex illis, quos hodierna habet Etruria, excellentis ingenii & præstantis eruditionis viros, ut horum, inquam,

quam, aliquis fortasse novo conatu desiderata suppleat, aut luculentius explanet. Ad ulteriorem itaque operis perfectionem, ut quod in me est, conferam, librum hunc nullibi potius quam in ipsa Florentia imprimendum volui, ut ubi opus hoc præclarissimum scriptum fuerat, ibi tandem ederetur. Etenim hac urbe quoque commodius antiqua Etruscorum Monumenta, quæ per Etruriam sparsa supererant, colligi poterant, ac diligenter delineata figuris ære impressis in lucem venire, quod nec a Dempstero excogitatum, nec ab ullo alio unquam factum fuerat. Quapropter, Lector, quisquis hæc curas, thesaurum Etruscarum Antiquitatum locupletissimum, & nunc primum collectum admirare, eoque feliciter frui.

INDEX

INDEX CAPITULUM

Hujus Primi Tomi.

LIBER PRIMUS

C A P. I.

*E*trusci, & Etruria unde: Etruria, an Hetruria efferendum: Etruri
idem ac Etrusci: R. & S. literæ usus: termini Regionis: barbaro
seculo Tuscani dicti, & Tuscanenses. Pag. 1.

C A P. II.

*T*uscia & Tusci, a thure nomen deductum non videri, quod thuris usus
non sit antiquus: Tusci, an Thusci? a Rege vox tracta. pag. 4.

C A P. III.

*T*yrrheni, Turrheni, Tyrſeni: Tyrrhenia: indigenæ, an advenæ: a Rege
appellationem sortiti: claritudo, & bella prima: metropolis: Romulus
inde ortus. pag. 8.

C A P. IV.

*L*ydia, Lydi: voluptatibus ante appulsum in Etruriam dediti: sortitio de
principatu obtinendo: a Poëtis pro Etruscis appellati. pag. 11.

C A P. V.

*P*elasgi, Pelargi, Etruria incola vetustissimi: ver sacrum votum: ut Co-
lonia vere deducta, ita Mundus vere creatus: regio non dicta Pelasgia
ab illis incolis. pag. 15.

C A P.

C A P. VI.

Arcades Etruriae incolae & ipsi vetustissimi: iidem cum Pelasgis: servos & dominos equaliter habebant: eorum posterì fœdus cum Ænea pepigerunt: glande vescébantur: Lana priores: ab iis quadam Romani mutuati. pag. 20.

C A P. VII.

Aborigines primi omnium Etruria cultiores: sedes eorum, non in Latio, sed Tuscia: indigena, non advena: ob antiquitatem truncis orti crediti. pag. 25.

C A P. VIII.

Etruria alii incolae vetustissimi, recentiores, & obiter de Italia mutato saepe principatu, barbarisque ejus incolis. pag. 28.

C A P. IX.

Etruscorum fama, opulentia, ac potentia: Italiam totam domarunt: Roma tributum imposuerunt: trecentas Umbrorum urbes subegerunt: cum Jasone & Argonautis pugnaverunt: Mantuam, Nolam, Capuam, Bononiam, ipsamque Romam condiderunt: in Alpibus Colonias plantaverunt: Volscis, & Cumanis imperarunt: Phlegræos campos tenuerunt, ubi Gigantomachia. pag. 31.

C A P. X.

Etrusci soli qualitas: silvis abundans: venatui aptæ ille: apri, glandes, feracitas frugum: nobiles Clusinae, Senenses: etiam mare piscosum. pag. 40.

C A P. XI.

Etruria vini ferax: asservatum in doliis picatis: fumo expositum: vetustate æstimatum, Lanense, Florentinam, Faliscum, alia recentia. pag. 44.

C A P. XII.

Etruria constitutio: ager pinguis: boves compacti: & aëris temperies: litorea insalubria: mediterranea sana. pag. 51.

C A P.

C A P. XIII.

Etrurie aquae medicatae, & therma celebres: unde Tusci Aquileges: Homerus calidarum aquarum meminit: Caretana, Tauri, Narnienses. pag. 53.

C A P. XIV.

Etruscorum Religio, aut potius superstitio, quam Senatorum Romanorum filii docebantur: Dii ipsorum Consentes, seu Complices: Jovis, non Jupiter: Menses Diis illis sacri. pag. 56.

C A P. XV.

Etruscorum Dii proprii Vertumnus, Volumnus, Volamna, Voltumna, Viridianus, Valentia, Curis, Nurtia: clavi in ejus templo fixi, annorum indices: & forte Ammudates. pag. 60.

C A P. XVI.

Etruscorum Deus Janus, seu Janes: nomina relatis in Deos mutari solita: rei rusticae praerat, & januis: primus Deorum Italarum, ideo Pater dictus: statuae ejus, & per digitos supputatio. pag. 64.

C A P. XVII.

Etruscorum Dii cum Romanis communes, Jupiter, Bellona, Mars, Fortuna, Juno, Pallas, Apollo: & arcana reconditaque de iis omnibus in medium allata. pag. 69.

C A P. XVIII.

In Etruria oraculum Testhyos, seu Themidos, obscurum & perplexum: & quando oracula si fuerunt. pag. 79.

C A P. XIX.

Etruscorum leges primae, atque politicus status, cum in Italia celebrari primum coeperunt. pag. 85.

C A P. XX.

Etrusca lingua, diversa a Latina Graecaque: literae Etruscae, & inscriptiones nonnullae, quae non possunt intelligi: vocabula ex ea varia, quo fonte: ipsa Romana lingua saepe mutata. pag. 86.

Tom. I.

***

C A P.

C A P. XXI.

Etrusco sermone usi quatuor populi, & ob id quadruplex ejus dialectus, Oſca, Rhetica, Umbrica, & Phaliska. pag. 92.

C A P. XXII.

Etruscorum Politia vetustissima, ac primum singularis eorum peregrinos affectus prosequentium. pag. 95.

C A P. XXIII.

Etruscorum Politia artes plurimas exercere: & artifices ipsius Etruria Regis domestici. pag. 97.

C A P. XXIV.

Etruscorum Politia in conviviis, sub eadem veste cum uxoribus recumbere. pag. 98.

C A P. XXV.

Etruscorum Politia debitores, qui versuram fecissent, probo afficere, gestareque pone eos vauam crumenam. pag. 99.

C A P. XXVI.

Etruria mater multarum aliarum gentium, Volscorum, Campanorum, Oſcorum, Opicum, Frontanorum, Marrucinatorum, Picenorum, Rhetorum, Euganeorum, aliorumque. pag. 101.

LIBER SECUNDUS

C A P. I.

Etruscorum Regum quadruplex series, & varia stemmata. pag. 105.

C A P. II.

Etruria Regum ornamenta & insignia: toga palmata, sella eburnea, sceptrum seu hasta, corona, corporis custodes, administratio legum, jus, comitia publica seu conventus indicendi: & nomen Regis aliud aliquando, quam Principem significare. pag. 106.

C A P.

C A P. III.

Janus, primus Etruria Rex, statim a diluvio Noë: uxor ei Venilia; ideo et primitiæ omnium sacrificiorum oblata: primus sacra ad aras fieri docuit: nummas percussit: agriculturam docuit: federibus præest: bifrons, & quadrifrons: belli ac pacis præses: lauru nova ineunte anno coronatus: indigena. pag. 112.

C A P. IV.

Etruria Regina Cameses, a Jano in partem regni assumpta: soror ejus & uxor. pag. 117.

C A P. V.

Etruria Rex Tiberinus, Jani, lapidibus occisus, filius: filiae quatuor, Camesene, Clisbene, & Canens, Pico Latinorum Regi nupta: quarta ignoratur. pag. 118.

C A P. VI.

Etruria Rex quartus Vertamnus, sive Vadimon, & ipse Janigena. pag. 121.

C A P. VII.

Etruscorum Rex quintus Annus Janigena. pag. 123.

C A P. VIII.

Etruscorum Regum Catalogus. pag. 124.

C A P. IX.

Catalogus alter Etruscorum Regum. pag. 130.

C A P. X.

Etruscorum Regum secundum stemma: Coritus Rex, Filius Jovis, pater Jasii & Dardani, qui Trojam in Asia condidit: urbs & mons in Etruria eo nomine. pag. 131.

C A P. XI.

Catalogus tertius Etruscorum Regum, a duobus aliis paulo diversus. pag. 134.

*** 2

C A P.

C A P. XII.

Etruscorum Regum stemma tertium: dicti illi Larthes, & Larthenianum Regia: iidem Clares & Magui appellati: non a Laribus sumptum nomen: qui Lares, & Lar, seu Lars prima ex ea familia: opima spolia a Cornelio Cossio oblata. pag. 139.

C A P. XIII.

Etruscorum Regum quartum stemma, qui Lucumones dicti: illi dominabantur, cum Romani Etruria sunt potiti: vini usum Gallos docuerunt, iisdemque Italiam invadentibus duces fuerunt: per consuetudinem Lucumo idem atque insanus: pro quolibet tamen Principe dicebatur. pag. 140.

C A P. XIV.

Etruscorum Rex Fontus, Jani filius, in Deos relatus. pag. 149.

C A P. XV.

Etruscorum Rex Annius, raptorem filie persequens, in Aniene demersus: Anii fluvii duo: ab hoc Anniorum, seu Antoniorum genus: Latinus, Rex Latii ejus nepos, & de raptu virginum pauca. pag. 144.

C A P. XVI.

Etruscorum Rex Debeberis, & ipse Tibeti demersus. pag. 148.

C A P. XVII.

Etruscorum Rex Tiberis, qui ex fluvio tertium nomen dedit, vel Tiberinus Albanorum Rex. pag. 149.

C A P. XVIII.

Etruscorum Rex Tybris, & ipse flumini nomen indidit: ab Argonautis occisus: varia ejus fluvii nomina. pag. 150.

C A P. XIX.

Etruscorum Rex Æolus, insulis etiam vicinis imperans: filiam ad mortem compellit, quod a fratre suo gravida esset facta: ejus nepos Ulysses: habitabat in insulis frequenter, unde ventorum Rex creditus: & an nuptia inter fratrem sororemque apud alios, quam Persas, valida. pag. 152.

C A P.

C A P. XX

Etruscorum Rex Liparus, Asia deceptor, successorve & ipse insulis delectatus. pag. 156.

C A P. XXI

Etruscorum Rex, aut verius Imperator Melius, tota Italia imperabat. pag. 157.

C A P. XXII

Etruscorum Rex Rhetus, coloniam in Germaniam trans Alpes duxit: una Rhetica. pag. 158.

C A P. XXIII

Etruscorum Rex Maleottus, prope Volaterras habebat Regiam: in Graecia obiit, incertum quo exiliis. pag. 160.

C A P. XXIV

Etruscorum Rex Etruscus, filius Herculis, genti nomen dedit. pag. 161.

C A P. XXV

Etruscorum Rex Tuscus, & ipse nomen genti indidit. pag. 162.

C A P. XXVI

Etruscorum Rex Tyrrhenus, sive Torabus ex Lydia, sive Maonia in Italiam transiens: Tyrrheniam regionem nominavit. pag. 163.

C A P. XXVII

Etruscorum Rex Rasena, & ipse advena, oriundus Maonia. pag. 164.

C A P. XXVIII

Etruscorum Rex Nicius Fesulanus, qui vel ei civitati nomen dedit, vel ab ea nomen suum accepit. pag. 164.

C A P. XXIX

Etruscorum Rex Piseus, originis & ipse Gracanae, tubae aenea inventor: a celeberrima civitate Pisis nomen habet. pag. 165.

C A P.

C A P. XXX.

Etruscorum Rex Alafus, five Alesus, five Halefus, Græcus & ipse.
pag. 167.

C A P. XXXI.

Etruscorum Rex Halefus, gentis Argivus, Faliscos, & Alfiun civitates condidit, & a suo nomine vocavit. pag. 167.

C A P. XXXII.

Etruscorum Rex Tarcon, Græcus ex Meonia, primo præfectus Tyrrheni tantum; mox ipse Rex factus: frater Tyrrheni vel filius: civitates duodecim struxit: nomen ipsum Tarquinii indidit: Cortone habitavit.
pag. 169.

C A P. XXXIII.

Etruscorum Rex Felsinus, à quo Bononia structa Felsina est appellata.
pag. 171.

C A P. XXXIV.

Etruscorum Rex Bonus, five Bon, fabulosus: nomen Bononia, non ab eo, sed a Baia: desumptum. pag. 172.

C A P. XXXV.

Etruscorum Rex Hadrius, civitati Hadria, five Atria aut Adria nomen dedit. pag. 173.

C A P. XXXVI.

Etruscorum Rex Octus, five Hocmus, Anenus Bianor, Mantua conditor, cujus sepulchrum non longe urbe erat. pag. 173.

C A P. XXXVII.

Etruscorum Rex Mezentius, Cerite Regiam habebat: passus vina Latina Turno in Æneam auxiliatus est: Latinum Aboriginum Regem & Æneam interfecit, & ab Ascanio ejus filio interemptus: crudelia supplicia excogitavit: contemptor divum dictus: Imperator etiam vocatus: in exilium a suis passus. pag. 176.

C A P.

C A P. XXXVIII.

Etruscorum Rex Asylas, Ænea tempore bello clarus: Augur: Regia ejus Pisa. pag. 183.

C A P. XXXIX.

Etruscorum Rex Abas, strenuus bello, Ænea auxiliatus contra Rutilos: Regia ejus Populonium, aut Ilva insula: occisus a Lauso. pag. 184.

C A P. XL.

Etruscorum Rex Massicus, bello Trojano Rutiloque interfuit: strenuus manu: Cossa Regia illius: a monte sic dictus. pag. 186.

C A P. XLI.

Etruscorum Rex Ofinius, Ænea in Turnum auxiliator: Regiam habuit Clusii: mors ejus, uti & superioris, a Virgilio male praterita. pag. 187.

C A P. XLII.

Etruscorum Rex Morrius, ex gente Neptuni & Alefi Regis, Veiiis Regiam habuit: Saliorum sacerdotum auctor. pag. 188.

C A P. XLIII.

Etruscorum Rex Clusius, Tyrrheni Regis filius: Clusii conditor: filii Regum etiam Reges dicti. pag. 190.

C A P. XLIV.

Etruscorum Rex Propertius: Volaterris Regia ejus erat: Capenos condidit: Populonium coloniam deduxit: Veientes juvit federe. pag. 191.

C A P. XLV.

Etruscorum Rex Veientus, vel Veiiis nomen dedit, vel ab eo oppido accepit: Capenam in Latium coloniam deduxit: & de porta Capena quadam obiter. pag. 192.

C A P. XLVI.

Etruscorum Rex Lurumus, seu Lucumo, cognomine Galeritus, Romulo tulit suppetias: tentoria invenit: forte Lucam condidit. pag. 194.

C A P.

C A P. XLVII.

Etruscorum Rex Celius Veibennus, Romanis Regibus auxiliatus: Celio monti nomen dedit: Tuscum vicum Romæ suis civibus implevit, sive Lucumo id præstitit, sive Porfena. pag. 195.

C A P. XLVIII.

Etruscorum Rex Menalus: Regia ejus Veiiis: Novius vel Nævius poëta, fabula Lydus. pag. 197.

C A P. XII.

Etruscorum Rex Olenius Calenus, idem augur, Regesque omnes Etruria sacerdotio præditi, & alia gentes hoc imitati: Olane ostium seu rivus Padi ab eo dictum: Mediolanum non sumpsit nomen ab illo. pag. 198.

C A P. L.

Etruscorum Rex Porfena, vel Porfenna, ex familia Lartium: dictus Lars, Claras, Magnus: Clusii Regiam habebat: bellum Romanis intulit ad reducendos Tarquinius: Horatii, Scavole, Clelia eo in bello virtus: pacem cum Romanis, fœdusque iniit: Augur: magnificentissime in Labyrintho a se condito sepulchus. pag. 202.

C A P. LI.

Etruscorum Rex Galeromondus, de quo nihil præter nomen est certi, ac ne illud quidem valde certum. pag. 210.

C A P. LII.

Etruscorum Rex Tolumnius, male ab aliis Volumnius dictus, cognomento Lar, seu Lars. Veiiis habuit Regiam: Legatos Romanorum, qui sacrosancti donisque honorari debebant, interfecit: a Cornelio Cosso duello interfectus: spolia opima de eo Jovi Ferestrio relata: caput abscissum, & gestatum lancea. pag. 211.

C A P. LIII.

Etruscorum Rex anonymus, Veiiis obsessis in urbe ea creatus: discordia Tuscorum causa cur in Romanam ditionem transfrent, nunquam superandi, si fideles ad invicem fuissent. pag. 217.

C A P.

C A P. LIV.

Etruscorum Rex Cilnius, Arretii Regiam habuit. pag. 220.

C A P. LV.

Etruscorum Rex Maecenas, quadringentis annis ante vulgatum illum Maecenatem, Augusti familiarem, & Musarum altorem: Arretii ejus Regia: Maecenates alii a Rege: & plura de literatorum alumno. pag. 221.

C A P. LVI.

Etruscorum Rex Aelius Voltorrenus, sive Volterrannus, sub quo ad lacum Vadimonis fracta penitus vires Etruscorum, ut nullus post eum Etruria Rex reperitur. pag. 226.

C A P. LVII.

Etruscorum Regum toto hoc libro descriptorum, vera, legitima, & genuina nomenclatura. pag. 227.

C A P. LVIII.

Etruscorum Reges fictitii, & commentitii, explosi omnes, & reprehensa inscitia literionum, qui amenter fabulas pro historiis obtulerunt ultimo seculo. pag. 229.

C A P. LIX.

Etruscorum Rex nullus unquam Cecinna, sed clari plerique, & equestri dignitate ornati, Volaterrani cives. pag. 231.

C A P. LX.

Etruscorum Rex non fuit Aelius Sejanus, sed tantum magna apud Tiberium Augustum auctoritate; sed postea, majestatis reus, cum liberis & amicis misere interit. pag. 234.

LIBER TERTIUS

C A P. I.

Etruscus Tages invenit divinationem per auguria: libros de ea scripsit, qui Accherontici dicti: Augurum dignitas & collegium: Christiania interdicta: pag. 239.

C A P. II.

Etruscorum inventum Divinatio per aruspiciam: Tagetis discipulus Bacchetis: peritissimi in Etruria aruspices; in vicis etiam. pag. 244.

C A P. III.

Etruscorum inventum observatio fulminum, & expiatio: Bigois Nymphae libri, & scripta de ea re: Caeli in partes sedecim divisio: Jupiter fulgurator: alii Dii fulminum praesides: bidental locus conditi fulminis, pag. 246.

C A P. IV.

Etruscorum inventum, ostentibrium observatio, & procuratio: monstra, aut comburi, aut in altum mare deportari, demergique solita, ex Etrusca disciplina: pag. 252.

C A P. V.

Etruscorum inventum Cerimoniae, illaque dictae Etrusca disciplina, Etrusca ars, maximeque circa prodigia procuranda occupata. pag. 255.

C A P. VI.

Etruscorum inventis accensendus mos orandi manibus supinis, & stando. pag. 256.

C A P. VII.

Parentalia Tanitii Etrusci causa hereditatis nata: exequia anniversaria: cenotaphium: Romuli nutrix. pag. 259.

C A P. VIII.

Etruscorum inventum Salii sacerdotes: Samothracum sacra: ii postea ad Martem & Herculem a Romanis traducti: Praesul; amptruare, redamptruare: canae Saliares ex decimis: pollucius: Scyphus Herculanus ad sacra: axamenta: cbori Saliorum duo. pag. 262.

C A P.

C A P. IX.

Etruscorum inventum Samothracia Deorum sacra, & quæ illa: Dii magni, boni, potentes. pag. 264.

C A P. X.

Templorum apud Etruscos usus antiquissimus. Templi variae significationes, quæ plerique populi aspernati: jure belli non sunt sacra, sed pro libidine victorum polluebantur. pag. 266.

C A P. XI.

Apud Etruscos ara Deorum: sepulchris apposta: in Comædiis: morituri eas amplectebantur: immunitatem præstabant: eas juraturi tenebant: dedicatio: fluviis erecta. pag. 271.

C A P. XII.

Apud Etruscos sacrificia: instituta ea initio tenuja, far, lac, libum: postea litatum hostiis animalibus, etiam ablegminibus, majoribus, minoribus, auratis cornibus, albis, nigris, homine, animantibus, omnibus, nisi piscibus. pag. 275.

C A P. XIII.

Apud Etruscos artificium & usus statuarum Deorum, & virorum fortium: inviolabiles & religiose: fictiles aut lignæ: in foro eminenti loco poni solita. pag. 278.

C A P. XIV.

Etruscorum inventum Idola: aut, ut aliis visum, Seruchus, aut Syrophanes, aut Cham ea excogitavit: aut Græci, aut Ninus: eorum varietas, & vanitas Εἰδωλον, sive Εἰδωλον & Ποῦς dici. pag. 281.

C A P. XV.

Etruscorum inventum Religio, & modus urbem condendi: ea fuit, vomere aræo arare, taurum candidum vacca alba jungere, quod in evertendis civitatibus observatum: iisque ritus Etruscus dictus. pag. 286.

C A P. XVI.

Etruscorum inventum Pomærium: & ipsum locus consecratus. pag. 289.

*** 2

C A P.

C A P. XVII.

Etruscorum inventum fossa muniendis urbibus, quæ & ipsa consecrata.
pag. 292.

C A P. XVIII.

Etruscorum inventum muri urbium: & ipsi sacra religione erecti: ampliari, reficique ab imperatore soliti. pag. 292.

C A P. XIX.

Etruscorum inventum sacrum Nuptiale, quod porco fiebat, auspiciis prævis. pag. 294.

C A P. XX.

Janus apud Etruscos Monarchiam iniecit: perfectissimus regnandi status: Regis elevatio in clypeo. pag. 298.

C A P. XXI.

Etruscorum inventum insignia Regni, seu Principatus: obiter de Diademate Regio. pag. 300.

C A P. XXII.

Nobiles Romani se ab Etruscis originem ducere gloriabantur: Nobilitatis discretio & nota, scilicet bulla, aurea illa: Laribus suspendebatur: plebei & libertini lorum gestabant. pag. 301.

C A P. XXIII.

Celeres a Tusco Celere appellati: Trassuli, ab oppida Etrusco dicti: item Flexibuli, aut Flexamines. pag. 304.

C A P. XXIV.

Etruscorum inventum secures & fasces: Vetuloniae inventi dicuntur: tolli: varius pro dignitate eorum numerus: submitti. pag. 305.

C A P. XXV.

Etruscorum inventum liclor, seu apparitor: ab officio dignior unus alio: januam intraturo magistratu percutiebat. pag. 308.

C A P.

C A P. XXVI.

Etruscorum inventum trabea, & quorum esset gestamen: clavata, seu clavis distincta: fibulata. pag. 310.

C A P. XXVII.

Etruscorum inventum sella curulis: & ipsa Regum primo, mox magistratuum patriciorum. pag. 312.

C A P. XXVIII.

Etruscorum inventum anuli, ferrei, aurei, Thynici, Samothracii, Regum, legatorum, matronarum, equitum, advocatorum, poetarum: cur lava ferrentur: utensilia eis clausa. pag. 313.

C A P. XXIX.

Etruscorum inventum phalera: bellicus ornatus: consularis. pag. 317.

C A P. XXX.

Etruscorum inventum paludamenta, quorum gestamen illa more Romano: dicta & chlamys eadem vestis. pag. 319.

C A P. XXXI.

Etruscorum inventum pretesta: quæ vestis, & quorum abolla dicta. pag. 320.

C A P. XXXII.

Etruscorum inventum calcei militares, qui & Tyrrheni dicti: & crepida: fasciis ligati. pag. 322.

C A P. XXXIII.

Etruscorum inventum calcei senatorii: dimidiata luna figuram adfutam illi habebant: ansulis stricti: coloris nigri: patricii dicti. pag. 323.

C A P. XXXIV.

Etruscorum inventum catburni, sive calcei tragici: iidem & venatorii. pag. 325.

C A P.

C A P. XXXV.

Volumnius Tuscas tragædias scripsit: primus apud Græcos tragædus: item & apud Romanos: & Poëta Tuscus sub Augusto. pag. 326.

C A P. XXXVI.

Etruscorum inventum triumphus, & ejus pompa sive apparatus: triumphus & triumphus: alii populi ante Romam conditam triumphabant. pag. 328.

C A P. XXXVII.

Etruscorum inventum currus triumphalis: is rotundus, turris instar: coronis pensilibus ornatus. pag. 332.

C A P. XXXVIII.

Etruscorum inventum equi quatuor, triumphi currui juncti: illi albi: ab aliis animalibus, etiam hominibus, currus tracti. pag. 333.

C A P. XXXIX.

Etruscorum inventum corona triumphalis, laurea & aurea a carnifice sustinebatur in eodem curru: duplex illa, solida ex auro, Etrusca dicta, & inaurata, lemniscis obducta: aurum coronarium: in sinu Jovis deponi solita. pag. 334.

C A P. XL.

Etruscorum inventum toga picta: quæ fuerit illa, & quorum gestamen. pag. 337.

C A P. XLI.

Etruscorum inventum tunica palmata, gestamen Regum, Consulum, Triumphantium. pag. 339.

C A P. XLII.

Etruscorum inventum Gladiatores: illi in theatris, in funeribus, in conviviis lege postea sublatis a piis Imperatoribus. pag. 340.

C A P. XLIII.

Pythagoras Etruscus, ab eoque Philosophia nomen inventum: & ejus symbola ab Etruscis observata. pag. 343.

C A P.

C A P. XLIV

Pythagoras Etruscus sphaera mechanice inventor: & de Archimedis sphaera. pag. 345.

C A P. XLV

Pythagoras Etruscus Geometriam excoluit. pag. 345.

C A P. XLVI

Antiquissimis temporibus apud Etruscos moneta signata: prima pecunia rutilus quadrans, a ratis effigie: materia numismatum, corium, testa, plumbum, as, argentum, aurum, vulturn. Principum solitas numismatis insculpi, sed supremorum tantum. pag. 346.

C A P. XLVII

Etruscorum inventum claves ostiorum, & de iis custodiebantur ab uxoribus, in divortio adimebantur. pag. 351.

C A P. XLVIII

Etruscorum inventum serae ostiorum passiles ille virgas gestabant Janitores. pag. 352.

C A P. XLIX

Rhinea Etruscorum opificum: earum usus ad convivia, & libationes. pag. 353.

C A P. L

Etruscorum mas circumferre pocula, & ad numerum bibere, & lex convivialis de potatione. pag. 354.

C A P. LI

Etruscorum opificum candelabra, & de lychnis, seu lychnuchis, quae candelabrorum olim loco: arium plurimum inventores illi, & valde ingeniosi. pag. 356.

C A P. LII

Fulvius Lippinus in Etruria vivaria invenit bestiarum. Modus eas saginandi: Leporaria dicta. pag. 358.

C A P.

C A P. LIII.

Floride vestes in usu apud Etruscos: dictæ a colore florum, quos imitantur: earina, & bialina a diverso colore. pag. 359.

C A P. LIV.

Apud Etruscos mastruce, seu vestes villosæ in usu: iis fortes usi potissimum, & præ aliis Gothi: pag. 361.

C A P. LV.

Apud Etruscos vinearum satio: non omnes gentes jus eas colendi habuerunt: tributum iis impositum. pag. 363.

C A P. LVI.

Apud Etruscos arborum pomiferarum satio: & de Pomona, & Pomonali flumine. pag. 365.

C A P. LVII.

Etruscorum inventum falces arboraria: veneficiis adhibita abena. pag. 366.

C A P. LVIII.

Etruscorum inventum agricultura, saltem in Italia: de Cerere quadam. pag. 366.

C A P. LIX.

Etruscorum inventum medicina, licet Aegyptii, Arabes, Grecii, aliique populi ejus ad se inventionem trahant: Jera Romam migravit, medicique servorum numero. pag. 370.

C A P. LX.

Muscam Romani ab Etruscis sumpsere: ea convivii interesse sueta: hydraulica in usu instrumenta, choraules, thymelici, psaltria, tympanistria. pag. 372.

C A P.

C A P. LXI

*Cassus militaris ab Etruscis sic dictus: ea aquam circumferre, & dicens
suos milites: pennis geminisque diversicoloribus ornabatur, rictuque
belluarum horrendo. pag. 375.*

C A P. LXII.

*Etruscorum inventum cornu bellice ut cornu bubuli, passim ex nomine:
lucinae eodem: cornuque enatores. pag. 377.*

C A P. LXIII.

Ab Etruscis acies militares disponere Romani didicerunt. pag. 378.

C A P. LXIV.

Etrusci phalangem habuere: octo hominum milibus constabat. pag. 379.

C A P. LXV.

*Etruscorum in bellis nobilitas, & ab iis Velites aciei adhibiti, & quis
eodem nomine: expediti dicti. pag. 380.*

C A P. LXVI.

*Apud Etruscos aerea tibia: varius ejus usus, bello, ludis, sacris, fune-
ribus. pag. 382.*

C A P. LXVII.

*Iterum Etruscorum in bellis virtus: olim aenea tuba ab iis inventa, &
quidem Pisis a Piseo aut Melao, aut Petelone: Graeca vocabula a bar-
baris pro Latinis usurpata: concha pro tuba, & tibia, & fistrum.
pag. 384.*

C A P. LXVIII.

*Etruscorum inventum mole: servi ad eas damnati, qui & asini dicti:
eorum mansiones praesepa, uti in mandorum, barae: asini & equi ve-
latis capilibus: mole aquariae, aleariae: earum paries: Foras: Dea.
pag. 389.*

C A P. LXIX.

*Etruscorum inventum atria: quae loca essent: templorum primum, mox
aedium profanarum: imagines in iis, & vela: pontificibus respondere:
eorum ornatus: servi, iis praefecti, atrienses. pag. 393.*

C A P. LXX.

Etruscorum inventum columnæ Tuscanicæ dictæ: in mediis adibus: armis sustinebant: ætata: in iis leges sculptæ: sepulchris impositæ. pag. 399.

C A P. LXXI.

Etruscorum inventum ludi: diversis linguis editi, Osci: & quia in Deorum falsorum honorem excogitati, Christianis interdicti: colores in iis quatuor, mox sex: eorum causa, & factiones usque ad Republicæ interitum. pag. 402.

C A P. LXXII.

Etruscorum inventum ludii, five bistriones: planipedes, moriones, gelasini, geletopi, coprea, & pantomimi: premia iis, & corona data: scholæ gesticulatorum. pag. 407.

C A P. LXXIII.

Etruscorum inventum equi jugales in ludis: victores absinthium bibebant: & quis quadrigæ sui auctor: equi nobiles. pag. 413.

C A P. LXXIV.

Etruscorum inventum pugiles in ludis, & eorum unctura: corpora nudata, Græcorum instituto, baud recte: nuditas libidinis incentiva: jurementum. pag. 419.

C A P. LXXV.

Lanificii usus apud Etruscos de lanificiis matronalibus. pag. 422.

C A P. LXXVI.

Etruscorum opificium fictilia, & quidem Arretii: eorum pretia: usus in conviviiis, templis: vocata gryte, & catinus, & frivola, & symposium, & caudes. pag. 424.

C A P. LXXVII.

Etruscorum in Italia inventum Plafice: simulachra Deorum fictilia: Tuscanica dicta: aurea postea. pag. 429.

C A P.

C A P. LXXVIII.

Etruscorum mos in corticibus arborum scribere: item in cera, in linteis textis, in ligneis tabulis, in ære, in charta expressæ literæ, in membrana, in plumbo: minium primis literis additum, cornua & umbilicus. pag. 430.

C A P. LXXIX.

Ab Etruscis acceptæ fabulæ Atellane, seu Oscæ: earum partes, & distributio: eisodium, embola, exodium, sales: Poëta Urbici dicti, & cum bis cantores. pag. 436.

C A P. LXXX.

Etruscorum inventum carmina nuptialia, sive Fescennini versus. pag. 438.

C A P. LXXXI.

Etruscorum inventum navis, & illa ex corio & vimine, Britannorum ritu, seu Scotorum: ex abiete, ex alno: tutela: varia genera: nomina unde: pag. 439.

C A P. LXXXII.

Etruscorum inventum rostra navium, & naves rostrata. pag. 442.

C A P. LXXXIII.

Etruscorum inventum anchora. pag. 443.

C A P. LXXXIV.

Etruscorum Piratica, myoparones, flate, cilices, & in eos bellum. pag. 443.

C A P. LXXXV.

Etruscorum inventum leges in Italia: ab iis duodecim Tabularum supplementum Romani jussu. pag. 445.

*****

C A P.

C A P. LXXXVI.

Etruscorum inventam Jura Fecialia, & Fecialium potestas in rebus bellicis: hasta & saduceo armati, illam jacebant bellum indicturi. pag. 447.

C A P. LXXXVII.

Etruscorum hasta Velitaris: & de Velitum armaturis pauca. pag. 449.

C A P. LXXXVIII.

Etruscorum pilum, & quale id teli genus fuerit: nomina inde Ducum Romanorum, Pilani, Pīmpilares. pag. 450.

C A P. LXXXIX.

Etruscorum inventum venabula venatoria, quibus ingentis magnitudinis feras comminus excipiebant. pag. 451.

C A P. XC.

Etruscorum inventum pratoria Ducum, sive celula, aut uranista: ea pellibus tegi solita: in obsidione Vejentum a Romanis usurpata primum: papiliones: conubervales dicti, qui sub iisdem pellibus milites biemassent. pag. 453.

C A P. XCI.

Etruscorum inventum scorpio, tormentum poliorceuticum, atque etiam telum: duplex, major, minorque: onager etiam dictus. pag. 455.

C A P. XCII.

Etruscorum usus bis in die mensas ponere: & Romanos semel tantum comedere solitos, idque vespere: prandia non semper in usu. pag. 457.

C A P. XCIII.

Etrusci poculis argenteis utebantur: in duplici genere, celata, & pura: ministri ab argento, qui ea asservabant, dicti. pag. 459.

C A P.

C A P. XCIV.

Etruscis in usu servi delicati, probeque vestiti, qui mensis famularentur: Romani hoc etiam emulati, pueros Alexandrinos, & symponiacos in triclinia admittebant. pag. 461.

C A P. XCV.

Etruscorum mores delicati ab Auctore perstricti: emulati Romani Gaditanas puellas mensis adhibebant. pag. 463.

PRÆ-

NOTES

1. The first part of the paper is devoted to a discussion of the general principles of the theory of the structure of the atom. It is shown that the structure of the atom is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

NOTES

2. The second part of the paper is devoted to a discussion of the general principles of the theory of the structure of the atom. It is shown that the structure of the atom is determined by the laws of quantum mechanics, and that the laws of quantum mechanics are in agreement with the experimental facts.

NOTES

新 药

regri-

*regium nomen cupi suorum majorum laudibus
haud ingravate legi: (1)*

**Si modo coníferas inter vlburnā cupressus,
Aut inter pinos corilum frondescere fas est.**

LIBER

(1) Nemefian. Eclog. 2. fine.

Vas Fic. Al. un. X. in Mus. Medicea

LIBER PRIMUS

*Etrusci, & Etruria unde: Etruria, an Hetruria
effeendum? Etruri, idem ac Etrusci: R. & S.
litteræ usus: termini regionis: barbaro seculo
Tuscani dicti, & Tuscanenses.*

C A P. I.

TRURIAM bello juxta, paceque
olim florentem, ac bis mille annis
Regibus parentem, variasque hu-
manæ vicissitudinis vices exper-
tam, nunc tandem sub Serenissimis
principibus Monarchico imperio
restitutam, pietate, eruditione, di-
vitiis pollentem illustraturus, a no-
mine exordium duco. Ivo Carno-
tensis MS. ex Bibliotheca Augustis-
simi Regis Britanniarum, in opere
de undecim Europæ Provinciis:
*Etrusci populi indigenæ in bello for-
tes, in pace pietati deditissimi, ab
Etrusco Herculis filio nominati, qui*

*cum patre ex Hispania in Italiam trajiciens, genti illi præfuit, Regisque
munus gloriose obivit, quod nomen antea habuerint, ignoratur.* Servius

Tom. I.

A

Hono-

2 DE ETRURIA REGALI

Honoratus ad libr. 10. *Æneid.* v. 164. *Etruria ab Etrusco Principe.* Fanucius Campanus, & ipse egregius auctor, MS. quo utor beneficio Reverendissimi D. Raphaëlis Roncionii, Patricii Pisani, ad bonas literas nati, & ibidem Archipresbyteri: is ergo libr. 2. de Familiis illustribus Italiæ cap. 2. *Etrusci populi sunt antiquissimi & nobilissimi, & præ ceteris Italiæ populis, eorum, quæ ad religionem & sacrificia pertinent, ad superstitionem usque studiosi erant. Horum metropolis fuit civitas Etruria, & sub se continet hos populos, scilicet: Tuscos, Tyrrhenos, Faliscos, Vejentes, & Ciminios.* Aliter profecto, quam quilibet Cosmographorum, & nec civitas ulla apud eos Etruria, nec ea populorum divisio, quam ille, nescio unde, aut quam vere, induxit. Servius Maurus Honoratus ad libr. 11. *Æneid.* v. 596. *Etruria dicta est, vel quod ejus fines tendebantur ad proximam ripam Tiberis, quasi ἑρεφύπια; nam ἑρεπος est alter, & ὅρος finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tiberis ripam tenebat.* Juvenalis:

Quæ imperii fines Tiberinum virgo natavit.

quidam sane & ruri legunt (restituendum est omnino & *Etruri legunt*) *ab Etrurie trus, ... trans Tiberim enim Etruriam dicebant, homines Etruros, quos nunc Etruscos.* Ex quibus, etli truncatis Servii verbis, non est obscurum elicere, antiquissimam hanc regionis fuisse appellationem: *Etrurosque* idem, ac *Etruscos*, veteri consuetudine valuisse; nam ante Appium Claudium nullus erat literæ R usus: postea ea inventa ab eo, promiscue dictionibus illæ adhibebantur literæ R. S. Pomponius J. C. l. 2. §. juris civilis ff. de orig. jur. Hic Appius fuit cognomento Crassus, Consul cum Camillo Anno 405. ut patet ex tabulis Capitolinis; usque adeo ut *vapos, labos, arbos*, abjecta litera R, assumptaque S. dicerent. Quintilian. libr. 1. cap. 6. Rationem putaverim, quod R *canina littera* vocaretur. Q. Cassiodor. in Psalm. 73. gloss. vet. *birrire canum, ringere.* A Persius sat. 1. ad finem. Lucilius apud Ælium Donatum in Adelphos:

Irritata canis quod R complurima dicat.

Ab hoc more *Etruri, Etrusci* sunt dicti: & *Etruria, Etrusia*. Fatue hic, stolidæque ineptit Leander Albertus, qui pag. 24 *Etruscos ab Etruria regione* deducit: & cur non verius ab Etruscis populis Etruria regio? Sed hoc insulsißimus ei persuasit Annii Viterbiensis. Si Etrusci ab Etruria, Etruria unde? Somniat deinde uterque Monachus de Etrusca gente, & Etrusca civitate; sed ego pergo. Ilidor. libr. 14. cap. 4. *Etruria pars Italiæ dicta, quod ejus fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἑρεφύπια, ulterior terminus; Romæ enim finis antea una tantum Tiberis ripam tenebat.* Servii verba, ut solet, transcripsit. Alii Etruriam ab Etrusco principe putant. Hoc quoque juris controversi, *Etruriane*, an vero *Hetruria* efferendum? Græci Scriptores, & derivatio omnino convincunt *Etruriam* dicendum; ita omnes Latinorum etiam codices. Martian. Capella libr. 6. Nupt. *Etruria regio tam indi-*
getis

getis *Aenea* federe, quam remediorum origine, atque ipsius *Tagetis* exaratione celebrata. Ita vulgata lectio; at in MS. *Etruria regio a rege Etrusco tam indigetis*. At usus obtinuit apud aliquos contra rationem, ut *Hetruria* scriberetur. Lapis vetus Romæ ad D. Cæsarii, non longe a ponte Sixto. (1)

L. TARQUINIO

L. F. POM.

E T R U S C O

S V E P I C I A N O

SCRIBAE. QVAESTOR

EX. TESTAMENTO

D. H-S. XX

Alius in agro Senensi in pila aquæ benedictæ.

L. TITI. T. F

ETRUSCI

Termini ab initio latissimi; nam & Mantuam, & Bononiam, & Genuam, & Mediolanum inde: hinc vero Capuam, Nolam, Puteolos, adeoque Volscos, & Campanos omnes Etruscis fuisse subjectas colonias infra hoc opere disleretur; quin imo Diodor. Siculus libr. 5. λέγεται δ' ἡμῖν ἑπ' αὖ περὶ τῶν Τυρρήνων. ἔτοι γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἀνδρείᾳ διενέγκαντες, χώραν πολλὴν κατεκτήσαντο, καὶ πόλεις ἀξιολόγους καὶ πολλὰς ἔκτισαν. *Resat ut de Tyrrhenis etiam dicamus: hi quondam fortitudine præcellentes, magnam terræ tractum occuparunt, urbesque multas, & celebres condiderunt.* Faventior T. Livius 1. Dec. libr. 1. *Tanta opibus Etruria erat, ut jam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleset.* Junius Philargyrius, doctissimus Grammaticus, ad libr. 2. Georgic. v. 534. *Maximum enim imperium Etruscorum in Italia fuit, ut ait Livius, ab Alpibus usque ad fretum Siculum, unde totum mare, quod a dextra Italici litoris est, Tyrrhenum dicitur. Hoc Varro doctius dividit in provincias marinas.* Servius ad eundem locum: *Secundum historiam, nam constat Tuscos usque ad fretum Siculum omnia possedisse.* Neque vero tantum Italiæ principatum ab Alpibus, seu prima Liguria, usque ad terminum ultimum Brutiae tenuerunt, & armis pepererunt; sed etiam extra Italiam longe lateque dominabantur. Anonymus Poëta in prosopopoeja Tuscia:

Me Janus tenuit primus, formataque ab illo

Imposui leges populis, & nomina ponto

Inferno & Supero, missos auxilique colonos,

Imperiumque Italos trans fines, fœdera natis

A 2

Dum

(1) Apud Grut. pag. 625. num. 4. ubi habetur L. TARQUITIO, &c.

*Dum servata visis; sed me discordia praeceps
Romula donatum genti ferre coegit,
Quae datus antiquae longi post tempore linguae
Auxilia male gnata meae, male gnata laborem
Abstulit, & mansit nomen, quod thura dederant;
Arcades, & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . . .*

Posteriori tandem seculo, Romanis jam rerum potitis, arctior Etruriae limes, ab amne scilicet Macra ad Tibridem: quo nomine comprehensa regio illa, quae vulgo *Toscana*, & ejus pars *Umbria*. Incolae vero *Tuscani*, auctore vetusto Anastasio, Bibliothecario S. R. E. qui vivebat ann. 867. Is in Stephano IV. *Tuscani, & Campani Romae aggregati*. Idem & *Tuscanenses* dicti. Idem in Zacharia: *Romulum Castaldum Tuscanensem*: & in Leone III. *In territorio Orbetano intra fines Clusinienses, seu Tuscanenses*. Sed haec vocabula barbaro tantum aëvo usurpata.

*Tuscia & Tusci a thure nomen deductum non
videri, quod thuris usus non sit antiquus:
Tusci, an Thusci? a Rege vox tracta.*

CAP. II.

HOC etiam isti provinciae nomen, incolisque impositum, Dionys. Halicarn. libr. 1. pag. 24. (1) Καὶ ἀπὸ τῆς ἑμπερίας τῶν περὶ τὰ θεῶν σεβάσματα λατρυγῶν διαφέροντας εἰς αὐτὴν ἑτέραν, νῦν μὲν τοὶ ἀστυνόμοι, πρότερον δ' ἀστυνόμοι τοῦτομα ὡς περ Ἑλλήνες Θεοσκόποι ἐπάλαν. Et ob excellentiam sacrorum, eo divini cultus peritiam, nunc quidem obscurius *Thuscos*, olim vero exactiori voce quemadmodum Graeci *Thyescos* vocabant. Paul. Varnefrid. libr. 2. Hist. Longobard. c. 16. *Sexta provincia Thufcia est, quae a Thure, quod populus illius superstitione in sacrificiis Deorum suorum incendere solebat, sic appellata est*. Ivo Carnotensis MS. *Thufci, vel a thure, vel etiam a rege Thufco nominati videntur*. Fanucius Campanus & ipse MS. *Thufci a thure dicti sunt, ob sacrificiorum frequentiam, quorum municipium principale fuit Sena*. Itaque Cosmographe & Historicis nullum dubium, sed unanimis consensus. Audiamus Grammaticos. Servius Maurus ad libr. 2. Aeneid. v. 784, *Thufci a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est ἀπὸ τοῦ θύειν a suffiendo*. Eadem repetit ad libr. 10. Aeneid. v. 164. & addit, quod nullus alius, quod legere quidem memini, asseruit: *Thuscos bene dicimus populos: Thusciam vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur*. Et

(1) Edition. Francof. 1586.

Et de sacrificiis repetit idem ad libr. 8. Æneid. v. 477. Ea denique ex illo, more suo, transcribit Isidorus Hispalensis libr. 14. cap. 4. Ex his liquido constat, aut *a thure*, aut *ἀπὸ θυρί*, *ab adolenda*, appellationem genti impositam; quare non est admodum vetusta ea dictio: quod manifestum faciam. Nam diu post heroica tempora, ac ne regnante quidem Numa Pompilio, thuris aut notitia, aut in sacris usurpatio. C. Plin. libr. 13. cap. 1. *Iliacis temporibus thure non supplicabatur*. Ple-
niori manu Arnobius libr. 7. adversus gentes: *Percunctamur de thure, unde, aut quo tempore nosse illud, aut scire poteritis, ut merito existimetis aut esse diis dandum, aut eorum acceptissimum voluntati: novella enim propomodus res est: neque annorum inexplicabilis series, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, & delubris meruit interesse divinis; neque enim temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis, quidnam esset thus, scitum est, scriptoribus ut comprobatur a priscis, quorum in libris postea nulla ejus mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis Etruria opinionem ejus novit, aut famam, sacellorum ut indicant ritus, neque quadringentis annis, quibus Albana res vixit, in usum cuiquam venit, sacra res quum fieret: neque ipse Romulus, aut religionibus in communisformendis artifex. Numm aut esse scivit, aut nasci. Certe itaque antiquo ~~et~~ thus ignotum, ac sub Romanis cupidissima superstitione diis oblatum, & maxime Jano, ut docui libr. 2. Antiquitat. Roman. cap. 3. Pro thure unguentis utebantur, ad suffiunda deorum altaria, & sulfure, de posteriori Dioscorides Pedavius libr. 5. cap. 124. Homerus, apud quem nulla thuris mentio, sulfuris ad purgandas ædes sacras, aut noxium quemlibet halitum eximendum, adhibiti meminit libr. 22. Odyss. in fine. Plinius libr. 35. cap. 15. Ita Poetæ. Tibull. libr. 1. Eleg. 5.*

*Ipseque ter circum lustravi sulfure puro,
Carmine cum magico precinuissem avus.*

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 9.

*Dein quocumque locum externa tangere pactæ,
Sufficit, & pura limina tergit aqua.
Imperat, & totas iterum mutare lucernas,
Terque meum tangit sulfuris igne caput.*

D. Juvenal. Satyr. 2. in fine:

*capere lustrari, se qua darentur.
Sulfura cum tectis, & si foret humida laurus.*

Ovid. libr. 7. Metamorph. fab. 1.

Terque senem flammis, ter aqua, ter sulphure lastrat.

Et libr. 2. de Arte:

Praferat & tremula sulfur, & ova manu.

Papin. Stat. libr. 4. Thebaid. v. 416.

*Visceribus laceris, & odori sulfuris aura,
Graminibusque novis, & longo murmure purgat.*

De

De unguentorum, aut odoriferarum stirpium suffitu ante thuris inventionem, Alcimus Avitus libr. 3. v. 237.

Vivida quin etiam miscebant cinnama thalli,

Et suffita domus pingui fragrabat amomo.

Non igitur a thure, cujus nullus antiquitus usus, ut ostensum, nomen hæc regio habuit, & errant, qui ita censent; sed a rege Tusco. Ivo Carnotensis initio hujus capitis. Festus Pomp. libr. 8. *Tusci a Tusco rege filio Herculis sunt dicti.* Servius Maurus ad v. 71. libr. 1. *Æneid.* paulo aliter a Tyrrbeno quodam, qui submersus fuit in mari, quod Tusciam alluit, cujus filius Tuscus, a quo fuit Tuscia.

Anxie quoque viri docti inquirunt: *Tuscia*, an vero *Thuscia* sit effendum. Lapidibus adscribam. Unus est Præneste. (1)

Quos. Vmber. Sulcare. Solet. Quos. Tuscus. Arator.

Orta difficultas vel potissima a thure, quod quidam a *tundendo* dederunt. Sospater Charisius libr. 1. Alii ἀπὸ τοῦ θύειν, a *suffiendo*: inter quos est Julius Modestus; sed lapides, ut dixi, sine aspiratione passim efferunt, & exempla apud Aldum Manutium in Ortographia. Vide Inscript. 4. c. 2. quam inscriptionem paulo diversam reperies apud Wolfgangum Latium libr. 2. Commentarior. Reip. Roman. cap. 7. pag. 186. Alter lapis in ædibus Capranicorum. (2)

ASTERII

L. TVRCIO. APRONIANO. V. C.
FILIO. L. TVRCII. APRONIANI. V. C.
PRAEFECTI. VRBI (3). NEPOTI
L. TVRCII. SECUNDI. V. C. CONSVLIS
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM (4)
VIRO. SACRIS. FACIENDIS. CORREC
TORI. TVSCIAE. ET. VMBRIAE. OMNI
VIRTUTE. PRAESTANTI. STATVAM
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM
AD. MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS
CONLOCAVIT

CVRANTIBVS. FLAVIO. S. P. R. V. P. (5) ET. CONDO
NIO. TAVRO. IVN

POST. AMANTI. ET. ALBINI. COS

Vifi-

(1) Apud Gruter. pag. 72. num. 5.

(2) Grut. pag. 476. num. 7.

(3) Gruter. VRBIS.

(4) Grut. QVINDECIM.

[5] Gruter. SPE. V. P.

Visitur alius etiam Narniæ ad portam antiquissimam. (1)

T. III. IL. AVII
P. PVBLILIO. CAEIONIO
IVLIANO.

CORRECTORI. TVSCIAE. ET
VMBRIAE. OB. INSIGNIA. EIVS
GESTA. ET. INLVSTRE. NOMINIS
ET. RATIONIS. MERITVM
ORDO. NARNIENSIVM. VNA. CVM
CIVIBVS. STATVAM. CONLOCAVERVNT
PATRONO. DIGNISSIMO.

Quintum lapidem possidet Interamnæ Statius Donatus. (2)

IVLIO . . . . . EVBV LIDAE
C. V. CORR. TVSCIAE
X. VIRO. PRAEFECTO
ARRARI. S. SATVRNI

OR. INLVSTRIA. IPSIVS
MERITA. ET. AMOREM. IVX
TA. CIVES. ORDO. INTE
RAMNATIVM. PATRONO

Denique sextam Inscriptionem extare dicunt Florentiæ. (3)

APPIVS. CLAVDIVS
C. F. CAECVS

CENSOR. COS. BIS. DICTATOR. INTERREX. III
PR. II. AED. CVR. II. Q. TR. MIL. III. COM
PLVRA. OPPIDA. DE. SAMNITIBVS. CEPIT
SABINORVM. ET. TVSCORVM. EXERCI
TVM. FVDIT. PACEM. FIERI. CVM. PYRRHO (4)
REGE. PROHIBVIT. IN. CENSURA. VIAM
APPIAM. STRAVIT. ET. AQVAM. IN
VRBEM. ADDVXIT. AEDEM. BELLONAE. (5)
FECIT

Tyrrhe-

(1) Apud Gruter. pag. 387. num. 2. & pag. 460. num. 4. (2) Gruter. pag. 422. num. 1.
(3) Nunc in Museo Magni Ducis. (4) Errore lapidarii TYRHO. (5) In mar-
more BELLONA, sed a videtur detrita cum marmore.

*Tyrrbeni, Turrbeni, Tyrсени: Tyrrhenia: indigenæ,
an advenæ? a Rege appellationem sortiti:
claritudo, & bella prima: Metropolis:
Romulus inde ortus.*

C A P. III.

GENS eadem *Tyrrhenia* dicta, & Latino more *Turrhenia*, Y. in U. mutato, quod sæpe contingit: quod a Gaspare Scioppio notatum: iidemque *Turreni*, aut *Tyrrbeni*, ac *Tusci*, vel *Etrusci*. Suidas in voce Τυρρηνία χώρα. Vet. Gloss. *Etrusca* τυρρηνή. Sunt eruditi nonnulli, qui a turribus, quas græce τύρσαι dicunt, eos *Tyrseuos* nominatos volunt. Dionys. Halicarnas. libr. 1. Antiquitat. Roman. Τῆς δὲ Τυρρηνὸς οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ ἐπηλύδας, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῖς τάυτην, οἱ μὲν αὐδιγενεὲς τὸ ἔθνος ποιοῦντες ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων, ἃ πρῶτοι τῶν τῆδε οἰκόντων κατεσκευάσαντο τεθῆναι λέγουσι. τύρσαι γὰρ καὶ παρὰ Τυρρηνοῖς αἱ ἐντάχιοι καὶ σεγαναὶ οἰκήσεις ὀνομάζονται, ὥσπερ παρ' Ἑλλήσιν. ἀπὸ δὲ τῆ συμβεβηκότος ἀξιῶσι τεθῆναι τοῦνομα, ὥσπερ καὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Μοσυνοῖκοις. Hos quidam ajunt indigenas esse Italiae, quidam advenas, & qui negant eos externi esse generis, nominatos dicunt a domiciliis mumitis, quæ primi in his regionibus struxerunt; turres enim ut Tyrrbeni, ita Græci Tyrse, clausa muris, & firma ædificia nominant. Volunt igitur ex re nomen eos invenisse, ut in Asia Mosynæcos. Et τύρσαι quidem pro turre usurpatur, cum ab optimis Scriptoribus Græcis, tum a Xenophonte libr. 7. Pædiæ pag. 190. Et libr. de Expedit. Cyri 4. pag. 327. Et libr. 5. ejusdem operis sæpe post principium. Et eodem opere libr. 7. ad finem. Vide loca. Hæc est prima opinio ab ædificiis sic dictos, ut Hamaxobios audimus apud Herodotum, Burgundiones in nuperis Francorum historiis: quod si verum, indigenas eos esse oportet. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar. in fine:

Famam Læbanii veneratur numinis instar

Inter Turrigenas Lydia tota suos.

M. Lucan. libr. 2. v. 429.

Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes:

Tunc Umbris, Marisque ferax, domitusque Sabello

Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes

Indigenas Latii populos, non deferit ante

Hesperiam, quam cum Scylleis clauditur undis.

Ex quibus verbis Etruriam cultam ab indigenis testatur: quod & lingua diversissima a Græca, Latina, Asiaticisque omnibus idiomatibus ostendit,

dit, ut doceo cap. ult. hoc libr. 1. infra, & aliquid obiter J. Tzetzes in scholiis suis ad Lycophronem. Altera sententia est, Aliaticorum Tyrrhenos esse colonos. Plutarchus in Romulo: Δὶ καὶ νῦν ἔτι θύοντες ἐπιπύλαι, γέροντα μὲν ἄγουσι δι' ἀγορᾶς εἰς Καπετώλιον ἐν παρρηγοφύρῃ βύλλον αὐτῷ παυδαὴν ἄψαντες, κηρύττει δ' ὁ κήρυξ, Σαρδιανὸς ὄνους, Τυρρῆνοί γὰρ ἄποικοι Σαρδιαίων ἀγύονται. Unde mansit, cum ob partam victoriam sacrificant, ut senem per forum in Capitolium traducant in pretexta, cui bullam puerilem addunt, & proclamat prece: Sardeis venales; nam Sardium (male Lapis Sardianorum vertit) fama est Etruscos colonos esse. Adi parœmiographos.

Tertio placet quibusdam, Etruscos quidem αὐτόχθονας, seu indigenas esse; sed Tuscos, Lydos, Tyrrhenos ex Asia venisse, uti & Pelasgos, & Arcades, quorum commixtione una gens, unusque populus coaluerit, nomine mutato. Festus Pomp. libr. 18. ex Verrio Flacco: *Turrhenos Etruscos appellari solitos, ait Verrius, a Turrbeno duce Lydorum*. Servii Honorati Grammatici verba sunt ad v. 71. libr. 1. *Æneid. Fortè autem recessit Tyrrhenus a fratre suo Lydo, quærens aliam terram, dimisit suam, regnumque fratri, sed prævenis submersio illius; evasit vero filius ejus, & habitavit in Tuscia*. Et ad v. 781. libr. 2. *Æneid. Lydius Tiberis, sic dictus a fratre Tyrrheni; Tusci enim a Lydis originem ducunt; nam Lydus & Tyrrhenus duo fratres, cum eos provincia una non ferret, in sortem miserunt, ut divisis copiis proficisceretur unus ad novas sedes querendas. Profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos vocavit*. Ejusdem sunt etiam ista ad v. 470. libr. 8. *Æneid. Supra diximus, Mæviæ provinciam esse, cujus dum brevisitas duos fratres, Lydum & Tyrrhenum, ferre non posset, ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus est, & partem Italiæ tenuit, & Tyrrheniam nominavit*. Quod alii sponte Tyrrhenum egisse, ille ut ageret, sorte inductum prodit; sed parum est discriminis, dummodo constet, illum & multitudinis ducem fuisse, & in Italia consedisse. Ipse Virgilius loco proxime laudato:

..... Lydia quondam

Gens bello præclara, jugis insedit Etruscis.

Cosmographos subnectam Julius Solinus cap. 8. Polyh. *Quis ignorat &c. Tyrrhenos a Tyrrbeno Lydiæ rege dictos?* C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Umbros inde exegere antiquitus Pelasgi, hos Lydi, a quorum rege Tyrrheni, mox a sacrificio ritu lingua Græcorum Tusci sunt cognominati*, Strabo Amasianus libr. 5. Geograph. pag. 151. Οἱ Τυρρῆνοί τοίνυν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις Ἑτρίσκοι καὶ Τῦσκοι προσαγορεύονται, οἱ δ' Ἕλληνες ἕτως ὠνόμασαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Τυρρῆνος τοῦ Ἀττικοῦ, ὡς φασί, τοῦ πάλατος ἐκ Λυδίας ἀποίκους δεῦρο, ἀπὸ γὰρ λιμὲ καὶ ἀφορίας ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν ἀπογόνων Ἡρακλέους, καὶ Ὀμφάλους, δύοιν παίδων ὄντων, κλήρον Λυδῶν μὲν κατέσχε, τὴν δὲ Τυρρῆνὸν τὸν πλείω συστάλας λαόν, ἐξέσκαλεν, ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ Τυρρῆνίαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἔκτισεν. Vertit Guil. Xilander, vix eruditus: *Tyrrheni ergo a Romanis Etrusci & Tusci nominantur: Græci sic appellarunt a Tyrrbeno Atyos filio, qui eo coloniam ex Lydia duxerit; fame enim, & sterilitate coactus Atyos, unus ex Hercule &*

Tom. I.

B

Om-

Omphale prognatis, de duobus filiis alterum, Lydum nomine, sortito detinuit: alterum Tyrrbenum, cum majore populi parte amandavit. Is quum in Italiam venisset, regionem a suo nomine Tyrrbeniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit. Historicos Grammaticis & Cosmographis adjungam, quo clarior res sit. Vell. Patercul. libr. 1. *Per hæc tempora Lydus & Tyrrbenus fratres cum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, uter cum parte multitudinis patria decederet: fors Tyrrbenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile ac perpetuum a se nomen dedit.* Dionysius Halicarn. genus ejus sic deducit: Manes, ex Jove & Terra genitus, primus Mæoniæ imperavit: ex hoc & Callirhoe, Oceani filia, natus Cotys: nupta Cotyi Halies, Tulli filia, duos enixa est filios, Adiem & Atym: ille duxit Callitheam, Choræbi vel Toræbi filiam, sive, ut alii vocant, Choræi, a qua suscepit Lydum & Tyrrhenum. Καὶ τὸν μὲν Λυδὸν (ait ille libr. 1. pag. 21. (1)) αὐτὸ καταμέναντα τὴν πατρίαν ἀρχὴν καταλαβεῖν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ Λυδίαν τὴν γῆν ὀνομασθῆναι, Τυρρῆνον δὲ τῆς ἀποικίας ἡγεσάμενον πολλὴν κτήσασθαι τῆς Ἰταλίας, καὶ τοῖς συναρμένοις τῷ εἴλε ταύτην θέσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. *Lydum domi manentem successisse in paternum imperium, ab eoque denominatam terram Lydiam: Tyrrbenum, colonie deducendæ auctorem, occupasse bonam partem Italiae, sociisque protectionis suum imposuisse vocabulum.* Eadem pæne Herodotus libr. 1. pag. 25. quem consule, Sigismundum Gelenium Fridericus Sylburgius jure arguit. Q. Florens Tertullian. ex Timæo libr. de spectac. cap. 2. *Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedisce, ut Timeus refert, duce Tyrrbeno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituunt: inde Romani accersitos artifices mutantur, tempus, enunciationem.* Quem locum integrum & probissimæ sententiæ frustra critici torquent: quem locum integrum verbatim Isidorus Hispalensis libr. 18. cap. 16. transcripsit, nisi quod verba nonnulla corrupta. L. Seneca ad Helviam matrem cap. 6. *Tuscos Asia sibi vindicat.* Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illustrib. Italiae Famil. cap. 2. *Tyrrbeni a Tyrrbeno quodam Atyos filio, qui relicta Mæonia in Italiam se contulit, & in ora maris Inferi consedit, ac eorum municipium fuit civitas Cariara.* Aut mendum est, aut nugæ de Cariara civitate Metropoli Tyrrheniæ: certe Stephanus libr. de Urbibus in Tyrrhenia τρεῖς κρότῳνας urbes collocat, & harum unam esse vult Metropolim.

Gentem hanc Virgilius bello præclaram supra dixit: nec unquam Græci Scriptores aliter Etruriam, quam Τυρρηνίαν vocant. Philostrat. Iconib. pag. 759. & alii passim. Eorumque res gestæ antiquissimis seculis cum Latinis memorantur. Serv. Maur. ad v. 426. libr. 7. Æneid.

Tyrrbenas, i, sterne acies;

Sane notum est, bello multum potuisse Tyrrbenos, & fuisse præcipue infestos Latinis; ut libr. 8. Æneid. v. 54.

Hi

(1) Editionis Francofurt. anno 1586.

Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.

lidem bellum non minus strenue, quam necessario cum Siracusanis gesserunt, ut abunde describit Diodorus Siculus libr. 14. Historiar. Fecerunt etiam celebritate famæ allectum Homerum eam regionem invisisse. Heraclid. Pontic. libr. de Politiis in Cephaleniis: *Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἐν Τυρρηνίας Ομήρος παραβαλεῖν ἄς Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην, ὅτε τὴν ὀφθαλμοῖς λέγεσθαι διαφθαρίσθαι νοσήσας. Testatur etiam Homerus, se ex Tyrrhenia in Cephaleniam & Ithacam trajecisse, cum morbo correptus oculos amisisset. Memoria commisit Alcimus historicus vetustissimus ex Tyrrhenia natum filium *Æneæ Romulum*, a quo longa serie Romulus ille, qui urbem Romam condidit, descendit. Festus libr. 16. in *Romam*. Ita Poëtæ. Claudian. de Bello Gildon.*

..... *quattur Tyrrhena tumultu*

Ora .....

M. Lucan. libr. 2. *Pharsal.* v. 401.

..... *Tyrrhena vado frangentes aquora Pise.*

Sil. Italic. libr. 10. *Punicor.*

Cui si mutasset sexum natura, reverti

Forſan Tyrrhenas tibi non licuiſſet in oras

Porſena. .....

Et libr. 12. Idem :

..... *ubi cum Tyrrhena natarent*

Stagna cruore virum.

Joann. Tzetzes *Chiliad.* Historiar. 8. cap. 235.

Ἐκ Τυρρηνῶν τὸ πανεργὸν τυρσεῖον ὀνομάσθη.

A Tyrrhenis docte agere, seu astute, Tyrsevein est dictum.

*Lydia, Lydi, voluptatibus ante appulsum in Etruriam
dediti: sortitio de principatu obtinendo: a
Poëtis pro Etruscis appellati.*

C A P. IV.

Etruria appellata est Tyrrhenia a Tyrrheno rege, ut superiori capite fuisse probatum. Eadem gens Lydia dicta, vel a gente, quam ille in Italiam secum, novos futuros colonos, traduxit: vel a fratre ipsius Lydo, qui hereditarium & paternum Regnum in Lydia obtinuit; quare & hoc quartum regionis nomen. Servius Maurus ad libr. 2. *Æneid.* v. 781. *Lydia autem dicta est, in qua frater Lydus remanserat, unde nunc traxit, ut Lydium diceret.* Q. Ter-tullian. *Florens* libr. de Pallio sub init. *Prob quantum circummeavit, a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos, ut ab humeris sublimioris populi*

Carthaginienses complecteretur. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 1. tit. 17. *Eaque res Lydium ex Etruria asserendi causam praeiuit, cuius decora per-
vicias vetusto ex more Carthaginiensium Lydorumque, a quibus Etrusci origi-
nem traxerunt, novitate grata Romanorum oculos permulsi.* Quod
usque adeo verum est, Etruscos Lydorum esse colonos, ut communi
appellatione populus uterque contineatur; licet Xanthus Lydius, an-
tiquitatis patrie peritus, id inficietur apud Dionysium Halicarnasenseum
libr. 1. pag. 22. affirmat tamen Plutarchus Problemat. Rom. cap. 52.
Ἐν τῇ δὲ Λυδίᾳ μὲν ἦσαν οἱ Τυρρῖνοι ἐξ Ἀρχαίης. *Etrusci a Lydis originem trahunt.*
Satisfacit plene C. Tacitus in certamine Asiaticarum urbium libr. 4.
Ann. *Ita Sardonios inter Smyrnaeosque deliberatum, Sardonii decretum
Etruria recitavere, ut consanguinei; nam Tyrrhenum Lydumque, Atys
rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem, Lydum patriis in terris re-
sedisse &c. illis per Asiam, his in Italia, aulamque adhuc Lydorum opu-
lentiam, missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen.*

Atque ut verum sit, quod nemo negare potest, Lydos Etruscos
dictos, ita pleraque de Lydis, ante eorum appulsum in Italiam, apud
veteres leguntur Scriptores, quæ nequaquam Etruscis conveniunt, ut
cum ἄσπεροι audiunt apud Strabonem Asiaticum libr. 5. Geogr. cum
idem *Servos Atheniensium* refert *Lydos* libr. 7. pag. 211. item cum vo-
luptatibus foedissimis, & mollietati dediti scribuntur ab Athenæo libr. 12.
Dipnosophist. cap. 3. & Clearchus id ipsum confirmat. *Διὰ τρυφὴν πα-
ραδείσους κατασκευασάμενοι καὶ κηπαίους αὐτοὺς ποιεῖσθαι ἐκματράφοντο.* *Præ luxu
constructis viridariis, & ad hortorum similitudinem redactis, in umbra de-
gebant.* Consule poetas utriusque linguae de Omphale, regina Lydo-
rum, cuius turpis mollietates in Italiae incolae quadrare non potest, uti
nec fluxæ vestes, & in muliebrem lasciviam pendulae, quibus Lydi illi
Asiatici infamantur. C. Petronius in Satyrico pag. 184.

Nympharum Bacchique comes, quem pulchra Dione

Dionibus silvis nauten dedit, incluta pariet,

Cui Lesbos, viridisque Thasos, quem Lydos adorat

Vestiflavis, templamque suis imponit Hypæpis.

Promiscue sane utrumque populum efferunt. Silius Italic. libr. 9.

*Strage virum mersus Trebia est, atque ora sepulto
Lydia Flaminio premitur.*

Idem libr. 10. Punicor.

Auditus tibi si Cocles, si Lydia castra.

Et eodem opere libr. 11.

Lydia Romano, barbaris stagna cruore.

Et libr. 13. in principio, & ad finem:

Illa est, quæ Tiberim, quæ fregit Lydia bella.

P. Virgil. libr. 9. Æneid. & alibi sæpe:

Lydorumque manum collectos armat agrestes.

Quia autem supra dixit Servius, & cum eo Tacitus, Vellejusque, ac
Stra-

Strabo consenserunt, videndum, quis ille mos antiquitus fuerit. Ego sane reperio de regno ambiguo sortem jactam; & maxime apud Græcos. Herodot. libr. 3. & ex illo Polyænus libr. 7. Stratagemat. iisque posterior Ammianus Marcellinus libr. 23. quem consule. Idemque de Gothis proditum a Sidonio Apollinare libr. 6. epist. 6. *Limes Gothica sortis*, idest regni. Et libr. 8. epist. 3. *Promata limitem sortis*, hoc est principatus aut imperii. Et libr. 9. epist. 5. *Diversarum jure sortium revocantur*. Idque in omnibus inter reges controversiis observatum loquuntur Polynices & Eteocles, Thebarum principes, & Oedipi filii, qui sortis arbitrio paternum & hereditarium regnum inter se partiti sunt; ut est apud Diodorum Siculum plene libr. 5. cap. 6. & Euripidem in Phœnissis: idque voluntate patris factum narrat Julius Hyginus Fabular. cap. 67. Ita Poëta. L. Seneca Thebaid. Act. 2.

Jam regna repensens frater ex pœda venit.

Stat. Papin. libr. 1. Thebaid. v. 167.

..... jam sorte cadebat

Dilatus Polynicis honor.

Et libr. 2. Thebaid.

*Quippe animum subit illa dies, qua sorte secunda
Fratris, Esbionia steterat privatus in aula..*

Et eodem libro postea:

*Quæ fors justa mihi, quæ non indebitus annis,
Sceptra dicavit bonos, teneo.*

Observare licet idem factitatum ab Atreo & Thyeste. L. Seneca Act. 1. Choro:

Alterna scelerum ne redeant vices.

Si exemplis agere placet, innumera sunt. Successores Alexandri, sorte jacta, provincias ab eo partas diviserunt. Plutarch. in Eumene. Augustus, Antonius, Lepidus triumviri orbem sorte arbitra partiti. Ap-
pian. Alexandr. libr. 1. Bell. Civil. Darius Persarum principatum sorte est adeptus. Justin. Junianus libr. 1. hoc eum ei cognomen ex MS. Vaticano adstruxit politissimus Jacobus Sirmondus, Sacerdos Societatis Jesu. Adstipulatur Paulus Orosius libr. 2. cap. 8. *Darius, Cyro apud Scythas interfecto, post aliquantum intervallum, sorte regnum adeptus est.* Et quid multis? Apostoli, lucem Evangelii per omnes orbis partes sparsuri, sorte provincias inter se diviserunt. Rufinus Histor. Ecclesiast. libr. 10. Ab hoc ritu fluxerunt fabulæ, Jovem, Neptunum, Plutonium sorte partitionem dominationem patris Saturni, cujus rei testis Homerus libr. 15. Iliad. vers. 190. Servii apponam verba ex libr. 10. Æneid. vers. 143. *Jupiter, & Neptunus, & Dis pater, Saturni & Opis filii, cum de mundi positione certamen iniissent, placuit, ut imperium sorte dividerent; ita effectum est, ut Cælum Jupiter, maria Neptunus, Dis pater inferos sortirentur.* Locus suspectus; restitue audacter: *cum de mundi possessione certamen iniissent.* Idem ad libr. 10. Æneid.

Æneid. vers. 39. *Sors reram, idest regnum; nam per sortem inter se fratres, Jupiter, Neptunus, & Pluton mundi regna dividerunt.* Ad Juven. Satyr. 13. vers. 49. *Cum adhuc nec Jupiter regnum cæleste teneret, ait Vetus Scholiastes, nec Neptunus mare, nec infera Pluto cum Proserpina: dixerat Satyricus:*

..... *sortitus triste profundum*

Imperium .....

Lucatius Placidius, Grammaticus optimus, ad libr. 8. Theb. Statianæ. v. 196. *Claria, civitas est, in qua tres Dii, Jupiter, Neptunus, & Pluto mundum dicuntur fuisse sortiti.* Evhemerus vetustissimus historicus, qui ex sacris inscriptionibus, & donariis, tucisque templorum gesta Deorum dicitur collegisse, apud Lactantium Firmian. libr. 1. Divin. Institut. cap. 11. *Ajunt Jovi Cælum obigisse, Neptuno maria, infera Plutoni; cur non terra potius in sortem tertiam venit?* Sic intelligendi sunt Poëtæ. Claudian. libr. 1. de Rapt.

Tertia supremæ patior dispendia sortis.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Tuque fretum, divosque, pater sortite, bisformes.

Sil. Italic. libr. 17. Punicor.

..... *cujus proles, terramque, fretumque,*

Sideraque, & manes regnorum sorte gubernat.

Cornelius Severus in Ætna:

..... *sors data cælo*

Prima secula maris, subseditque infima tellus.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 5.

Dicite pallentes umbras quicunque tenetis,

Duraque sortiti tertia regna Dei.

D. Aufon. in Mosella:

..... *baud ille fuit, cui cura secunda*

Sortis, & æquorei cessit tutela tridentis.

Tellus ad Jovem apud Ovidium libr. 2. Metamorph.

..... *cur illi tradita sorte*

Æquora decrescunt.

L. Seneca in Hercule Oetæo:

Et si placerent tertia sortis loca,

Regnare poteram.

Sortitionem tamen hanc factam negat Callimachus in hymno Jovis, & non est tanti, ut longiori disquisitione uti velim: utut est, certe sub fabularum involucris antiquum sortiendi regni morem expressere.

Pela-

*Pelasgi, Pelargi, Etruriæ incolæ vetustissimi: ver-
sacrum votum: ut Colonia vere deductæ, ita
Mundus vere creatus: regio non dicta
Pelasgia ab illis incolis.*

CAP. V.

Pelasgos, nobilissimam Græciæ gentem dictam διὰ τὴν πλάνην, ab
errando, prodit Strabo Amasian. libr. 9. Geogr. pag. 273. Fuiſ-
ſe autem incolæ Etruriæ, loquitur C. Plinius libr. 3. cap. 5.
Etruria est ab amne Macra, & ipsa mutatis sæpe nominibus.
Umbros inde exegere antiquitas Pelasgi, bos Lydi. Poëta Anonymus
in Protopopœja Tusciæ:

*. . . Et mansit nomen, quod ibura dederunt,
Arcades & Lydi, vel quod mutare Pelasgi
Non ausi . . . . .*

Quod autem Plinius dicat, exactos Etruria Lydos a Pelasgis, contra-
dicit Strabo, qui cum Tyrrheno Rege in Italiam eos navigasse asserit,
ex Anticlido historico libr. 5. Geogr. pag. 152. Ἀντικλίδης δὲ πρῶτος φη-
σὶν αὐτοὺς τὰ περὶ Λίμνον καὶ Ἰμβρὸν κτίσσαι, καὶ διὰ τούτων τινὰς, καὶ μετὰ Τυρρῆν-
τὸ Ἄγχιος εἰς Ἰταλίαν συναΐραι. *Anticlides primos Pelasgos Lemnon & Imbron*
condidisse scribit, quosdamque eorum cum Tyrrheno, Atyos filio in Italiam
navigasse. Recte quidem Imbri insulæ mentionem fecit; nam Pelasgi,
priusquam in Italiam venirent, ibi habitabant, suntque, Atheniensium
viribus plurimum infestati, regionem suam deferere coacti. Polyæn.
libr. 8. Stratagemat. ideoque non sponte videntur in Etruriam irrupis-
se, sed necessitate novarum ledium id fecisse. Servius Honoratus ad
v. 600. libr. 8. Æneid. ex auctoritate Julii Hygini Augusti Liberti, &
M. Varronis, & Filiocori, quem raro leges ab alio nominari: *De his*
(Pelasgis) varia est opinio; nam alii eos ab Asbeniensibus, alii a Laceda-
monibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius; nam
multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam
tenuisse perhibentur. Filiocorus ait, ideo nominatos esse Pelasgos, quod
velis, & verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Hyginus dicit, *Pe-*
lasgos esse, qui Tyrrheni sunt: hac etiam Varro commemorat. Ipse Vir-
gilius ibidem:

*Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum, pecorisque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando babuere Latinos.*

Q. Tertullian. libr. de Pallio sub init. *A Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad
Roma-*

Romanos, ut ab humeris sublimioris populi Carthaginenses complecteretur, toga circummeavit. Exinde tunicam longiorem cinctu arbitrate suspendiis, & pallii jam tereitis redundantiam tubulata congregatione fulcitis, & siquid præterea conditio, vel dignitas, vel temporalitas vestit. Ultima verba censet corrupta Hadrianus Turnebus libr. 7. Adversarior. cap. 20. & legit: conditio, vel dignitas, vel temporalitas vestit. Primos eos colonos Etruriæ insinuat esse Virgilius jam proxime laudatus. Ab iis conditæ urbes vetustissimæ, Agylla, Pisa, Saturnia, Alsiurn: Falerium vero, & Fescennium ævo Dionysii Halicarnassei, ut ipse testatur libr. 1. pag. 16. Μικρὰ ἄρτι διασώζουσι ζώοντα τῷ Πελασγικῷ γένει. *Parvas quasdam scintillas servant Pelasgici generis.* Quando autem deflores Pelasgorum in Etruria coeperit imperium, disertis ejusdem Dionysii verbis discere licet, ex eod. libr. pag. 20. Ὁ δὲ χρόνος ἐν ᾧ τὸ Πελασγικὸν κακῶς ἤρξατο, δευτέρᾳ γενεᾷ σφάδον παρ' εὐν Τρωικὸν ἐγένετο. *Tempus, quo res Pelasgorum coeperant deficere, incidit in alteram fere ante bellum Trojanum etatem.* Apparet sane ex istis, & bellicosos fuisse, & summa potentia Pelasgos, nec minus antiquos Itabæ, sed potissimum Etruriæ incolas.

De quorum adventu alia proditur, quam Lydorum, aut Tyrrheni ferat historia; nam ille sorte cum fratre missa, hi vero vere sacro in Etruriam delati, ut & plerique alii Italiæ coloni, teste Julio Hygino libr. de Colonis, & suffragante Solino cap. 8. Id autem de Pelasgis intelligendum, docuit Filiocorus proxime supra laudatus. Hunc sane morem ab aliis gentibus habere Romani, de quo pauca dicenda. Republica aliqua gravi plaga, & ut videbatur, Deorum indignatione laborante, conventu indito, quidquid vere sequenti natum esset, Diis vovebant: idque conceptis verbis, & jurejurando interposito facturum se magistratus in se recipiebat. Itaque bestias omnes, pecudesque vere illo natas, aris Deorum admotas, sacrificabant: juvenes vero utriusque sexus ad fines principatus sui possessionumque deducebant, operisque capitibus extra limites agebant: qui progressi inde, ad novas querendas sedes ipsa rei necessitate adigebantur. Festus Pompejus libr. ult. *Ver sacrum vovendi mos fuit Italis, magnis enim periculis adducti vovebant, quæcumque proximo vere nata essent apud se animalia, immolatu-ros: sed quum crudele videretur, pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exagebant.* Idem libr. 11. morem eum non tantum Italarum esse dicit, sed & Siculorum, sive Messanensium, qui etiam Mamertini a Geographis appellantur, ut cuilibet est obvium: *Mamertini appel. . . . . c de causa; cum de toto Samnio gravis incidisset pestilentia, Sthenius Mettius, ejus gentis princeps, convocata civium suorum concione, exposuit, se vidisse in quiete præcipientem Apollinem, ut si vellent eo malo liberari, ver sacrum voverent, id est, quæcumque vere proximo nata essent, immolatu-ros sibi: quo facto levatis, post annum vicesimum deinde ejusdem generis incessit pestilentia;*

tia: rursus itaque consultus Apollo respondit, non esse persolutum ab iis votum, quod homines immolari non essent: quas si expulissent, certe fore, ut ea clude liberarentur; itaque iussu patria decedere, cum in parte ea . . . . . consedissent. Locus mancus est, quem vide. Exscripsit Festus eam historiam ab Alfio libr. 1. belli Carthaginensis. Idem porro Festus libr. 16. natos vere, diisque legitime devotos, Sacranos ait veteri vocabulo dictos: Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex Septimontio. Ligures Siculosque exegerunt; nam vere sacro nati erant. Servius ad libr. 7. Æn. id. v. 796. Ardeates cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt, unde Sacrani dicti fuerunt. Virgilius ipse:

Et Sacrae acies.

Historicos addam, qui non infrequenter huius moris meminerunt. Sissenia Historiarum libr. 4. (1) *Quondam Sabini feruntur vovisse, si res communis melioribus locis constitisset, se ver sacrum facturos: id est vere nata omnia apud se animantia immolatu- ros; est enim facere, idem ac sacrificare: quod, plerisque auctorum probatorum locis a Barnaba Brissonio adnotatum, hic non repeto. Eundem ritum significantissime insinuat Dionysius Halicarn. libr. 1. pag. 13. Τὸ μὲν πρῶτον ἱερὰ τις ἐξελεῖσθαι περὶ τῆς ἀνδρῶν ἀλγίας κατὰ βίην ζήτησιν, ὑπὸ τῶν γενναίων ἀποσταλντες, ἕως ἐκπληρύν- τες ἀρχαίων ὃ πολλὰς βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων ἐπίσταται χρησαμένους. Primum enim finibus egressa est sacra quaedam juvenis, exigua numero, ad querendum auxilium, a suis emissa parentibus, more antiquo, quam receptum scimus a multis, tam Græcis, quam barbaris. Pulcherrima sunt, quæ sequuntur; idcirco adscribam Latini interpretis verba, ne textum geminando inutiliter, longior videar: Quoties enim vulgi multitudo in aliqua civitate nimium exeresceret, nec alimenta domi omnibus sufficerent, aut aëris intemperie, læsa terra fruges proferret pauciores solito, aut alia talis civitatem occuparet calamitas, siue bonum, siue malum minui cogeret multitudinem, Deo cupium sacrandes, quantum hominum annus pareret, emittebant armis instructos e suis finibus; si pro juventutis felici proventu, aut victoria feliciter bello reportata gratias Diis agerent, peractis ante solemnibus sacris, fausta ominatione prosequentes abituras in coloniam; sin irata numina placarent, finemque presentium malorum poscerent, eodem modo sacris operati, maesti veniamque petentes a suis, quos ablegare necessitas cogeret. Illi vero, ut posthac carituri patria, nisi aliam parerent, qua se reciperet, quicquid terrarum armis acquisissent, aut gratia, habebant vice patrie: creditumque est eis adesse Deum, cui dicabantur, & supra humanam spem prosperare huiusmodi colonias. Ita coloni istius gentis omnes præci aut alio terras novas quaesituri, aut aliunde hanc possessuri vere voto descenderunt, ut ex ea, quam jam attuli, narratione clarum. Idem libr. 2. Hist. Rom. statim in limine: ἱερὰ τις αὕτη νεότης κα- θιστωθεῖσα θεοῖς, καὶ τὸν ἐπιχώριον νόμον, ὑπὸ τῶν πατέρων ἀποσταλῆναι λέγεται χώραν δικήσασα τὴν ὑπὸ τῷ δαίμονος σφίσι δοθησομένην. Hæ fuerunt quædam Diis sacra juvenis, patrio ritu a parentibus missa ad incolendas sedes, quas*

Tom. I.

C

for-

(1) Apud Non. in V. Ver sacrum.

fortuna datura esset. Plin. libr. 3. cap. 13. *Orti sunt Sabinis, voto vere sacro*; de Picens loquitur; uti & de Catillo, Tiburis conditore, Solinus loco laudato: *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, praefecto classis Evandri, sicut Sextius ab Argiva juventute.* Catillus enim *Amphiarai filius post prodigiale patris apud Thebas interitum, Oeclei avi iussu cum omni fœta vel sacro missus, tres liberos in Italia procreavit.* Locum corruptum facile ex iis, quæ allata sunt, restitue: *Vere sacro missus.* Itaque Argivis in more etiam positum *Ver sacrum vovere*, ut Sextius indicat, auctor antiquus & gravis: cujus locum hunc cum correxissem, inveni idem sensisse doctissimum Turnebum libr. 24. Adversar. cap. 13. Corrigendus etiam Justin. Junian. libr. 24. *Namque Galli abundante multitudine, cum eos terræ non caperent, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas querendas, veluti peregrinatum, miserunt.* Mutilatus fœde locus; quid enim est: *veluti peregrinatum*? Neque enim ea exatio a patria peregrinatio dici potest, cum abierint animo non redeundi. Legendum itaque fuit ex MSS. primus Jacobus Bongarsius: *veluti ver sacrum miserunt.* De Laconibus idipsum testatur D. Hieronymus in versione Chronici Eusebiani; quippe cum Eusebius Cæsariensis dixisset: *Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τῆς αἰτίας Ἡράκλειαν.* *Lacedæmonii colonos Heracleam deduxerunt,* D. Hieronymi versio supplevit: *Lacedæmonii, ver sacrum destinantes, Heracleam urbem condunt.* Missos ex hoc voto quo nomine vocaverint, pete ex Festo supra. Nonius vero cap. 12. num. 18. *Religiosos nuncupat, ut & Poëtæ sacros.* Silius Italic. libr. 8.

*Faunigenæ socia bella invasere Sicano
Sacro manus Rutuli.*

Formulam vero vovendi hujus veris sacri disce ex T. Liv. 3. Dec. libr. 2. *L. Cornelius Lentulus Pont. Max. consulente collegio pontificum, omnium primum populum consulendum de vere sacro censet: injussu populi voveri non posse. Rogatus in hæc verba populus: velitis, jubeatisne hoc sic fieri? si res populi Romani ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salva servata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus, quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi est, quæque duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo, ovino, caprino grege, quæque profana erunt, Jovi fieri.* Hoc modo legendus locus ille, non ut in vulgaribus habetur editionibus, *si res populi Romani Quiritium*; & rursus: *donum duit populus Romanus Quiritium*; utrobique enim *Quiritium* e margine in textum irrepsisse incuria librarii, ut glossæma inutile, videri cuilibet possit.

Denique ut coloniæ gentium pæne omnium vere deductæ, ita & mundus etiam ex Ethnicorum, non modo receptiori Theologorum sententia, vere creditur conditus. Interpretes Virgilii ad libr. 2. Georgic. vers. 334.

*Non alias prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem*

Credi-

Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat

Mundus, & biberis parcebat flautibus Euri,

Cum primum lucem pecudes hausere; virumque

Ferrea progenies duxis caput exiit arvis,

Immissaque fere fluis, & sidera celo.

Pervigilium Veneris elegans est carmen incerto auctore, sed tamen antiquo; in eo ita legitur:

Ver novum, ver jam canorum, ver natus orbis est.

Vacillat sensus, & indubie mendum est. Ego putavi unius elementi adiectione commode posse legi: *Vere natus orbis est*; sed Joann. Marius Martius, vir doctus, Variar. Opinioni. libr. 1. cap. 18. restituit sic:

Ver novum, ver jam canorum, ver natalis orbis est.

Sed ad Pelasgos redeo; quos & Pelargos appellari volunt Atticæ historiæ Scriptores apud Strabonem libr. 5. pag. 153. eaque voce Attici colonos significare solent; itaque S. in R. mutato, ut superioribus capitibus ostendi, Pelasgi, non Pelargi, sunt appellati. De quibus multa futilia, nec ullius bonæ frugis adfert, Joann. Goropius Becanus in Cronii libr. 4. atque ille quidem Megasthenem Persam, seu Metasthenem, Catonis Origines, Fabium Pictorem, Myrsilum Lesbium, & Archilochum jure refutat, & poterat videri aliquid lectu dignum attulisse; sed ea, quæ ipsi ingeniosa videntur, meræ sunt nugæ, affanæ, & buttæbatæ, nec tanti, ut legantur. Quod etiam indoctus monachus Leander Alberti ait, Etruriam *Pelasgiam* a Pelasgis vocatam, falsum; nam illi quidem Etruriæ veteres incolæ, sed nomen non mutarunt genti. Anonymus Poëta:

... mansit nomen, quod ibura dedere.

Arcades, & Lydi, vel quod mutare Pelasgi

Non ausi . . . . .

*Arcades Etruriæ incolæ & ipsi vetustissimi: iidem cum
Pelasgis: servos & dominos æqualiter habebant:
eorum posterì fœdus cum Ænea pepigerunt:
glande vescebantur: Luna priores: ab
iis quædam Romani mutuati.*

C A P. VI.

HOs etiam aliquando Etruriam incoluisse, non dubium. Plena manu, ut solet, Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 152. ex Ephoro Cumiano: Νομίζαν δὲ φησὶν Ἐφορος, τὸ ἀνέκαθεν Ἀρκάδας ὄντας ἐλέσθαι στρατιωτικὸν βίον, εἰς δὲ τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν προτρέποντας πολλὰς, ἅπασιν τῷ ὄνδιατος μεταδύναμι, καὶ πολλὰν ἐπιφύλασιν κτήσασθαι, καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις, παρ' ὅσας ποτὶ ἀφηγμένοι τετυχήμασι. *Ephorus ait, arbitrari se eos (Pelasgos scilicet, seu Pelargos Etruriæ primos colonos) cum a prima stirpe Arcades essent, militarem amplexos vitam, & in studii ejus nominisque societatem multis perductis, magnum sibi nomen, cum apud Græcos parasse, tum apud alios, ad quos pervenissent. Isti erant gente quidem, & domo Arcades, sed a studio, vitæque ratione eos Πελαργούς, colonos, appellarunt: antequam in Etruriam appulerunt, Cretam insulam occuparunt. Homer. libr. 19. Odyss. v. 175.*

Ἀλλή δ' ἄλλων γλώσσα μεμιγμένη, ἐν μὲν Ἀχαιοὶ.

Ἐν δ' Ἐτεόκριτες μεγαλήτορες, ἐν δὲ Κυδωνεῖς,

Δωρίεις τε τριχάϊκες, διοῖτε Πελαργοὶ.

Diversis illic linguis utuntur Achæi.

Magnanimique Eteocretes, intusque Cydones,

Dorieesque habitant triplices, divique Pelargi.

Simpliciter C. Plinius libr. 3. cap. 5. *Tam tenues primordio imperii fuere radices, colonis sepe mutatis, tenuere alii aliis temporibus Aborigenes, Pelasgi, Arcades.* Apparet hinc, eundem esse populum Pelasgos, & Arcades; quare Servius Maurus ad libr. 2. Æneid. v. 84. *Pelasgi a Pelasgo Terræ filio, qui in Arcadia genitus, ut Hesiodus tradit.* Vult igitur Hesiodus, Pelasgos ab Arcade quodam Pelasgo dictos, ut nulli esse possit dubium, quin eadem sit gens. De eorum in Etruriam adventu idem Servius ad libr. 8. Æneid. v. 51. sine quo manca certe foret omnis rei Romanæ cognitio. Sic ille: *Evander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ: hic patrem suum occidit, suadente matre Nicostrata (quæ etiam Carmentis dicta est, quia carminibus vaticinabatur) alii ipsam Nicostratam matrem Evandri, cum esset centum decem annorum, a filio peremptam tradunt: constat autem, Arcades pluri-*
mum

nam vixisse, in tantum ut quidam usque ad trecentos annos vivenda pervenerint: Ipse autem Evander dimissa provincia sua, non sponte, sed exilio compulsus, venit in Italiam, & pulsus Aboriginibus, tenuit ea loca, in quibus nunc Roma est, & modicum oppidum fundavit in Monte Pallatino, sicut ait Varro: Nanne exsules Arcades confugerunt in Palatium ducere Evandro? Ipse Poëta:

*Arcades bis oris, genus a Pallante profectum
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem.
Pallantis proavi de nomine Pallanteum:
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.*

Videri ex his cuilibet posset, Arcades non Etruriam, sed Latium incoluisse, nisi certum ex Virgilio jam laudato foret, Æneam ab Arcadibus Tusciæ incolis suppetias accepisse, eamque *regionem Ænea facere celebratam* diceret Mineus Martianus Capella libr. 6. pag. 236. Eos certe adverso Fiberni deVectos puto, non inferi maris oram, ut Lydi Tyrreno olim Duce, sed eam Etruriæ partem insedisse, quæ mari supera adjacet, inter Umbros & Sabinos, quippe auxilium inde Trojanis advenis. Servius ad libr. 7. Æneid. v. 714. *Omnis vero Tuscia superior, & Venetia Ænea præstat auxilium.*

Populum hunc antiquissimum multa loquuntur, ut ab Historicis discussum, quare & ipsi se Luna priores jactabant, & veluti primi illius moris, quo Natura omnes æqualiter liberos nasci voluit, memores, una eademque mensa dominos servosque accumbere, & vesci voluerunt. Theopompus libr. 46. Philippicorum. *Οἱ Ἀρκάδες ἐν ταῖς ἐστίασι συνῶντο, καὶ τὰς δαίνας, καὶ μίαν πᾶσι τράπηζαν παρασκευάζουσι, καὶ τὰ σιτία πᾶσι, εἰς τὸ μέσον παρατίθεται, καὶ κρατῆρας τὸν αὐτὸν πᾶσι κινῶσι, φησὶν.* Scribit, *Arcades solemnibus epulis heros ac servos excipere, unam mensam apponere, cibaria in medium omnibus præbere, idem poculum miscere omnibus.* Hæc ex Athenæo libr. 4. Dipnos. Ex quibus clarum pleraque eos vetusti instituti observare solitos, quale est communia habere dominos cum servis multa, quippe calamitate servitutis ignota, & bellis cessantibus, nec domini nec servi nomina cognita, quod & Saturnalia Romana etiam possunt referre. Non puto oblivioni tradendum, quod eorundem antiquitatem eximiam sapit, scilicet solitos eos glandibus vesci, quo solo esu mortales contenti ante frugum inventionem. Claudius Ælianus libr. 3. Var. Histor. cap. 39. *Ὅτι βαλάνους Ἀρκάδες, Ἀργεῖοι δ' ἄπις, Ἀθηναῖοι δὲ σύκας, Τυρύνθιοι ἀχράδας δάπνον εἶχον, Ἰνδοὶ καλάμους, Καρμανοὶ φοίνικας.* *Arcades glandes, Argivi pira, Athenienses ficus, Tirynthii silvestria pira comederunt, Indi arundines, Carmani palmas.* Justus Vultejus male vertit *δάπνον εἶχον, comederunt: rectius in cœnam sumpserunt.* Accedit Julius Pollux libr. 1. Onomast. cap. 12. num. 9. *Δρὺς τάχαδ' αὖ ἐν ἀμφίβολος πρὸς τὰ ἐγναρκα δία σὺς βαλαμφάχους Ἀρκάδας, καὶ μάλιστα ἐπὶ*

πρὸ πυρῶν τὰς ἀνθρώπους ἔθρεψεν ἡ βάλανος. *Quercus dubium max. erit, an frugifera habeatur, propter glandivoros Arcades, & maxime quod homines ante frumenti usum glande pascebantur.* Artemidorus Daldianus libr. 2. cap. 25. Δρῦς ἄνδρας σημαίνει πλεσίως, διὰ τὸ τρέφειν. ταύτης γὰρ τὸν καρπὸν ἔσθιον οἱ Ἀρκάδες. *Quercus viros significat opulentos, ob alimentum; hujus enim fructum comedebant Arcades.* Hanc ob causam illi βαλανηφάγοι glandivori dicti. Notat Cælius Rhodigin. libr. 28. Antiquar. Lection. cap. 2. Archæus vetus poëta:

Ἀρκάδες ἔσσαν βαλανηφάγοι.

Arcades sunt glandivori.

Huc pertinet Oraculum illud vetus, relatum ab Herodoto libr. 1. pag. 28.

Ἀρκάδην μ' αἰτεῖς; μέγα μ' αἰτεῖς; οὗτοι ἔδισον

Πολλοὶ ἐν Ἀρκადίᾳ βαλανηφάγοι ἄνδρες ἔασσιν.

Vertit Valla non incommode:

Me petis Arcadiam? multum petis, baud tibi tradam;

Multi apud Arcadiam vestentes glande viri sunt.

De solo glandium prisca illis seculis usu dixi ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu:

..... & glande relicta

Cesserit inventis Dodonia quercus aristas.

Et libr. 3. de Raptu:

..... Si frangunt communia pabula glandes.

Sed quia Etruriam illustramus, hoc ejus possessoribus antiquissimis dabitur, ut quia ipsorum cibus glandes erant, fusius earum memoria repetatur. Legendi Aurel. Macrobi. libr. 2. in Somn. Scipion. cap. 10. A. Gell. libr. 5. cap. 6. L. Apul. libr. 11. Milesiar. in principio: *Vetusta glandis remoto pabulo.* Pub. Fulgent. libr. 1. Mytholog. in præfatione: *Quidam sunt, qui spreta capitis generositate, Atracinis atque Arcadicis sensibus glandium quippiam sapiunt.* Vet. Scholiast. D. Juvenal. ad v. 57. Sat. 13. *Quia antea homines fraga & glandes comedebant.* Arnob. libr. 2. Cont. Gent. *Sit panis ex farre, aut, ut secula imitemur antiqua, ex calido cinere glandes.* Vetus Scholiastes jam laudatus C. Plinium transcripsit libr. 7. cap. 56. & Præfat. ad libr. 12. *Primumque munus homini datum arbores silvæque intelligebantur, hinc primum alimentum.* Julius Pollux libr. 6. Onomast. cap. 7. Adeundi etiam Poëtæ. P. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 6. Virgil. libr. 1. Georg. princ. & Servius ibidem. Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 3. Horat. libr. 1. Sat. 3. Juvenal. Sat. 6, statim in principio:

Et sæpe horridior glandem ruficante marito.

T. Lucret. libr. 5.

Glandiferas inter curabant corpora quercus.

Sulpitia poetria in Satyra illa sua ævo Domitiani:

Non aliter quam cum primo surreximus ævo.

Glan-

Glandibus, & pure rursus procumbere lymphæ.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

... flava quercum damnavit arista.

Fest. Anien. Descript. Orb. Terræ:

Conjugibus natisque simul cibus aspera glando.

D. Auson. Monosyllabis:

Olim communis homini cibus, & pecori glans

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

Ilignis melius saturatur glandibus alvus.

Ex hoc ritu profluxit lex illa Xvralis, Ut glandem, in alienum fundum procurrentem, liseret colligere; ut utat Plinii verbis libr. 16. cap. 5. & ab illo Jacobus Rænardus ad leges Duodecim Tabularum cap. 26. & Ludovicus Charondas ad easdem leges cap. 73. Theodorus Marcilius in easdem cap. 51. & alii per plures. Et sane existimo, non tantum quercum ferre glandes, aliasque quatuor arbores, ab eruditissimo Barnaba Brissonio enumeratas; sed indifferenter omnium arborum fructus ita solere vocari. Suidas, in voce βάλανι, etiam de palmis id refert: ex iis enim selectas quasdam glandes dominorum fuisse, alias in servorum usus expeditas, ex illisque vinum factum. Sic & cerrus glandifera arbor dicitur Junio Moderato Columellæ libr. 8. Rei Rust. c. 17. & diserte Jurisconsulti omnes fructus nomine eo intelligi docent. Causus l. 236. ff. de Verbor. signification. ut mirum sit Homerum, qui 13. Odyss. porcos glande faginari dixerit, de hominum usu nil dixisse: existimo itaque, aut rem notissimam præterisse, aut, si scivit, peregrinum morem consulto omisisse; nam Arcades ei vocantur ἐπισήμενοι πολέμοιο, rei militaris periti, libr. 2. Iliad. & ab eodem antiquitatis calientissimo ἐγχεσίμοιο, hastis utentes, libr. 7. Iliad. v. 134. & Arcadiam a pecoris pascendi cura celebrat libr. 2. Iliad. v. 604. & in Hymno Mercurii in principio; & Hymno Panos πολυίδαναι μήτραι μίλων, copiosam fontibus matrem ovium; nusquam tamen glandium in cibus illorum meminit.

Idem credi volebant Luna priores: Servius Honoratus ad libr. 2. Georg. v. 342. Hunc ordinem propter Arcades tenuit, qui se Arcades Proseleas esse assertunt, id est ante Lunam natos: quod & Cicero in Fundaniana commemorat. Locus fabulæ datus, quia post diluvium genus humanum ab iis propagatum credatur. Quod unanimes consensu prodiderunt Flavius Blondus de Roma triumphante libr. 9. Cælius Rhodiginus libr. 20. Antiquar. Lestion. cap. 7. Joann. Pierius Hieroglyphic. libr. 44. Concors idem Servius Maurus ad libr. 8. Æneid.

... Arcades ipsum

Credunt se vidisse Jovem.

Lucretius Placidius ad v. 276. libr. 4. Thebaidos Statianæ:

Arcades hinc veteras, astris Lunaque priores;

Agmina fide satis.

P. Ovid.

P. Ovid. libr. 1. Fastor.

*Orta prior Luna, de se si creditur ipsi,
A magno tellus Arcade nomen habet.*

Et libr. 2. ejusdem operis:

Luna gens erat illa prior.

Nota est disceptatio Phrygiorum & Ægyptiorum de generis sui antiquitate apud Herodotum, & alios: in eademque contentione fuerunt Arcades, qui, ut superiores iis ea essent nobilitate, finxerunt, se ante Lunam res gestas posse proferre. Forte, quia Lunæ cursus, motus, & natura, primum ab illis inventa, & gentibus demonstrata: quod ab Joanne Tzetze traditum non possum filere Chiliad. Histor. 4. cap. 2.

Φασί τινες, ὡς ἔφασκον, τὰ γένη τῶν Ἀρκάδων

Εἶναι πρεσβυγενέστερα, πρὸς χρόνῳ τῆς σελήνης,

Ὅθεν ὡς ἄφρονες καλῶσι προσελήνης

Ἄλλοι δ' ὡς ὄντως ὑβριστὰς καλῶσι προσελήνης,

Τὸ γὰρ ὑβρίζειν, προσελῶν καλεῖται τοῖς Ἀρκάσιν

Ἐγὼ τῆς ἀνδραίας τύτῃς λέγω τῶν προσελήνων

Ὅτι σελήνης ἔρρηκε πρῶτον τὰς περιόδους,

Καὶ τὰς ἀυξημαῖώσεις δὲ, ἅς κατὰ μῆνας πάσχει

Ἐρμῆς ὁ μέγας ἑλλήσιν, ὧν ἐκ γυνῆς Ἀρκάδιον.

Καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἕως δὲ αἰῶς τῆς σεληνίας

Πυρὶ βαλάνῳ ἔφοντες κατήθιον ἐκείνας.

Dicunt quidam, ut dicebam, progenies Arcadum

Esse antiquiores, ante tempora Lunæ:

Unde scilicet imprudentes vocant antelunares,

Alii velut contumeliosos vocant Proselinos;

Contumelia enim afficere, antelunari dicitur Arcadis.

Ego vero viros hos dico Antelunares,

Quia Lunæ invenit primum circuitus,

Et crescenti vices, quas secundum menses patitur

Mercurius magnus Græcis, de semine Arcadum,

Et quod ante unam semper lunarem,

Ignе glandes coquentes, edebant illas.

Ultimos duos versus puto solemnem quendam Arcadum notare ritum, qui in generis sui antiquissimi memoriam semper renovandam, pridie ante Lunæ coitum, sive ultimo die mensis, epulis communibus accumbere in more habebant: & prisca consuetudine servata, glandes torrere, quibus omnes promiscue vescerentur: atque hunc puto Tzetis esse genuinum sensum.

Romani certe, ut ab Arcadibus ortum suum genus, & quam longissime ab iis repetendum ostenderent, ab Etruscis calceos sumpserunt, quibus dimidiata Lunæ effigiem adsuebant, ut se gente nobilissima vetustatis ortos significarent. Plutarch. Problematum Romanorum cap. 76. *Adjutam fuisse Lunam*, Isidorus est testis libr. 19. Etymologi-

giar.

giar. cap. 34. & Vetus Scholiast. Juvenalis ad Sat. 7. v. 192. *Patricius Senator est; lunula nam adsuta calceis discernuntur patricii a novitiis.* Herodes Sophista, insolentius fratri suo nobilitatem suam jactanti, certe in talis (inquit) nobilitatem tuam habes; ut interpres Philostrati in eo loquitur. Atque hi calcei lunati etiam patricii appellabantur. Vetus lapis in Antiquitatibus meis libr. 5. cap. 36. Martial. libr. 1. Epigr. 50.

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga.

Et libr. 2. Epigr. 29.

Non extrema sedet lunata lingula planta.

D. Juvenalis Satyra laudata:

..... & nobilis, & generosus

Appositam nigra linnam subtexit alutæ.

Papin. Stat. libr. 5. Silv. 2.

..... genitum si curia sensit,

Primaque patricia clausit vestigia luna.

Ab Arcadibus hoc nobilitatis a plebeis discrimen profectum, cum laudati scriptores testantur, tum diserte doctissimus Andreas Alciatus Emblem. 137.

Calceus, Arcadico suberat cui lunula ritu,

Gestatur patribus mullea Romulidis.

Non tantum sane calceos ab Etruscis, sive Arcadibus ii habuere, sed forte etiam hastæ in bello usum; unde & ab hasta *Quirites* dicti. Arcades sane hastis usos, Homerus supra laudatus docuit; sed & Saturnalia ab iisdem tracta suspicari licet, ex Theopompo supra etiam laudato hoc capite.

*Aborigines primi omnium Etruriæ cultores: sedes
eorum, non in Latio, sed Tuscia: indigenæ,
non advenæ: ob antiquitatem truncis
orti crediti.*

CAP. VII.

ABorigines etiam Etruriæ incolas fuisse inter omnes convenit, de quorum origine & principatu varie diversi sentiunt. Fest. Pomp. libr. 1. *Aborigines appellati sunt, quod errantes convenerint in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae.* Videtur ille Grammaticus *Aborigines* quasi *aberrigenes* interpretari, quod nullis certis sedibus vagantes vicatim habitarent, nulla ævo illo civitate condita. Alii verisimilius *Aborigines* exponunt populum esse, cujus ortus sit incertus: scilicet

Tom. I.

D

quod

quod tam longinqua memoria sit rerum ab iis gestarum, ut ortus sciri non possit; itaque sic dicti, quod ortu careant, & sint posteris suis auctores gentis habiti, quos Græci γενάρχας, generis principes, aut πρωτογόνους, progenitores, aut πατέρες primos soliti vocare. Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 8. Nec desunt, qui ab ἄρμ, quod *armites* significat, vocabulum deducant; quia statim post orbem terrarum, diluvio illo cælitus immisso, demersum, illi metu alterius cataclysmatis montium juga infederint, unde & nomen sint consecuti; sed stultum est, meo quidem iudicio, nomina Italiæ prisca a Græco fonte derivare, cum non nisi post sexcentos annos linguæ Græcæ cognitio Romanam migraverit. Sunt qui indigenas fuisse probabili ratione contendunt. Halicarnasseus loco laudato. Vet. gloss. *Aborigines*, ἀυτοχθόνες, quod idem sonat, ac si *indigenas* dicas. Eosdem Virgilius arboribus natos fingit a quod exponit Servius pag. 505. ad libr. 8. v. 305. *Æneid.* *Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos aut in cavis arboribus, aut in speluncis manebant: qui cum exinde egredierentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati.* Poëta ipse:

*Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virum, truncis ex duro robore nata,
Quis neque mos, neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.*

Ob insignem gentis antiquitatem illi truncis orti credebantur, quale est illud, quod Melantheo Ulyssii obiicit libr. 19. *Odys.* v. 163.

Ὅ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἔσαι παλαιφάτης, ἢ ἀπὸ πέτρης.

Non enim a quercu es antiqua, neque ex petra.

quo in versu lectio variat; nam non παλαιφάτης, sed in quibusdam παλαιφάγης, ut significet, quercum glandes veteribus suppeditasse, unde frugibus carentes, tamen viverent: quod vide superiori capite.

Aborigines hosce Umbrosum alii sobolem contendunt esse, nonnulli a Græcis eorum stemma trahunt. Anonymus Historiæ Cumanæ compositor apud Festum Pompejum libr. 16. *Athenis quosdam profectos Sicyonem, Thespiasque, ex quibus porro civitatibus ob inopiam domiciliorum, compluris profectos in exteras regiones, delatos in Italiam, eosque multo errore nominatos Aborigines, quorum subjecti qui fuerint, Cæximpurum viri.* M. Porcius Cato diligentissimus Italicarum antiquitatum scriptor, & C. Sempronius in Divisione Italiæ (non quidem illi, qui hodie eo nomine a bardo Annio intrusi, insulsi indoctique circumferuntur, & parente suo Viterbiensi vere digni) eruditi & vetusti scriptores, Græcis eos ortos volunt; sed illi ὅτε φύλον Ἑλλήνων, ἔμαρτέχον, ὅτε πύλον, ἐξ ἧς ἀπανέστησαν, ὅτε χρόνον, ὅθεν ἡγεμόνα τῆς ἀπωκίτης, ὅθεν ὁποίησιν τύχαι χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλειπον. *Nec diserte tradunt, ex qua natione Græca, quæve urbe migraverint, ac ne tempus quidem, aut ducem coloniae, aut quo casu patrias sedes reliquerint.* Verba sunt Dionysii, libr. 1. pag. 9. qui ibidem Aborigines Arcadum esse progeniem præbat,

bat; nam Lycaoni regi filii viginti duo fuere, quorum unus, Oenotrus, in Tyrrheniam septendecim ætatibus ante bellum Trojanum trajecit, hoc est, ut ego interpretor, mille septingentis annis, seculum enim est annorum centum spatium; at si seculum annorum viginti septem tempus intelligamus, quod facit Onufrius Panvinus in urbe Roma, anni erunt ab adventu Aboriginum sive Arcadum in Etruriam, ante heroica tempora & Trojanam expeditionem, quadringenti sexaginta. Ut ut sit, Etruriam incoluerunt, sive Umbriam: quod video observatum a Leandro Alberti in Descript. Ital. pag. 99. Teophauntus Scorus Monachus Herbipolensis MS. ad Juvenal. Sat. 5. v. 95. *Etrusci iidem sunt cum Umbris, Tyrrhenis, Tuscis, Lydis, Oenotris, & Arcadibus: qui omnes prisco vocabulo Aborigines dicuntur, quasi ortu carentes: & sunt a diluvio primi populi, quorum in profanis historiis extant monumenta.* Georg. Cedren. Compend. Historiar. pag. 121. *Et cum diu Tusciam possedissent, Latium invaserunt, incolasque ejus bello laceffitos expulerunt.* Servius Maurus ad v. 794. libr. 7. Æneid. *Ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani, quos postea expulerunt Aborigines.* li legibus vero soluti vivebant. Virgilius supra laudatus. Sallust. in Catilinar. *Aborigines genus hominum agresse, sine legibus, sine imperio liberum atque solutum.* Eratque M. Varronis Satyra Menippea, cui epigraphæ *Aborigines* περὶ ἀνθρώπων φύσεως, *de hominum natura.* Vult igitur Varro hac inscriptione, Italix incolas vetustissimos Aborigines institutis civilibus carentes, omnique humanioris vitæ cultura destitutos, in unum cum Trojanis advenis corpus coaluisse: & pro libidine, qua sola olim regerantur, leges accepisse: pro montibus, quibus inerrabant, urbes condidisse; atque ita humani ingenii mores posse bonis artibus excoli, & in melius redigi. Ita videtur Ausonio Popinæ placere. Hi insequentibus sæculis, quia agrum Reatinum, pulsos Sicanis, incoluerunt, qui palatium dicebatur, & ipsi Palatini appellati: Idem M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. pag. 11. Dilerte Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 138. *Ἀβoriginες τὸ ἐκ περὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην: & Aborigines circa ipsam Romam.* Jul. Solin. cap. 2. Polyh. *Palatium vero nemo dubitaverit, quin Arcades habeat auctores, a quibus primum Pallanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt.*

Ambiguum tamen inter scriptores laudatos, utrum alienigenæ, an indigenæ: & probabilia utrinque argumenta. Indigenas esse loquitur Suidas in voce ἀντόχθονες, cujus hæc Latine sunt verba: *Indigenæ dicebantur, Aborigines, Athenienses, Arcades, Ægineta, & Thebani, vel quod primi terram coluissent, vel quod advenæ non essent.* Adstipulatur Junianus Justinus ex Trogo Pompejo libr. 43. *Italix cultores primi Aborigines fuere.* Contra vero advenas fuisse videtur innuere Plutarchus apud Pierium Valerianum libr. 22. Hierogl. Et Q. Florens Tertullianus concors est libr. de Anima cap. 30. *Invenimus etiam apud Commentarios humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, dum Abo-*

gines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupabant terras.

Manlit hoc Aboriginum nomen usque ad Æneæ in Ausoniam adpulsum, quo seculo Latinus, eorum rex, eos Latinos vocavit. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in principio. Sunt tamen, qui putent, Aboriginum nonnullos pro Turno, Rutulorum rege, contra Trojanos stetisse. Servius ad v. 621. libr. 4. Æneid. *Quidam eum (Æneam) cum adversus Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum:* ubi novo more Grammaticus optimus *exsanguinem* pro *exanguem* dixit. Sed ante ea tempora, quam varie bella gesserint, idem ad v. 324. libr. 8. Æneid. doctissime expressit: *Sicani autem, secundum nonnullos, populi sunt Hispania, a fluvio Sicori dicti.* Lucanus: (1)

Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis.

Hi duce Siculo venerunt in Italiam, & eam tenuerunt, exclusis Aboriginibus: mox ipsi pulsi ab illis, quos ante pepulerant, insulam vicinam Italia occuparunt, & eam Sicaniam a gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine dixerunt. Denique ut certum sit Aborigines Etruscos fuisse, Virgil. libr. 7. Æneid. v. 178. Janum inter Aboriginum reges ponit:

*Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitifator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, alique ab origine reges.*

Ubi Servius: *Ab origine, pro Aboriginum reges; sed est metro prohibitus.* Hi primi mortalium in corticibus arborum scribere gentes docuerunt. Q. Symmach. libr. 4. epist. 28. postea in ceratis tabulis scribebant. S. Wilibaldus Scotus in vita S. Bonifacii etiam Scoti in fine: *Hec ego primo in ceratis tabulis descripsi.* Vide locum,

*Etruriæ alii incolæ vetusti & recentiores: & obiter
de Italiæ mutato sæpe principatu,
barbarisque ejus incolis.*

C A P. VIII.

OMnes isti, quos numeravi, Etruriæ incolæ, aut ante bellum Trojanum, aut certe ante Romam conditam, provinciam istam tenuerunt: sunt & alii, qui iisdem seculis, aut sequiori ævo, ut Italiam totam, ita quoque Tusciam possederunt. Jul. Solin. cap. 8. Polyhist. *Tam clarum decus veterum oppidorum, quæ primum Aborigines, Aurunci, Pelasgi, Arcades, Siculi, totius postremo Græciæ advena &c. condiderunt.* Non dissimilia C. Plin. libr. 3. cap. 5. *Tam tenues primordio imperii fuere radices: colonis sæpe mutatis,*
tenue-

(1) Libr. 4. v. 14.

tenuere alii aliis temporibus, Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli, & ultra Circejos, Osci, Volsci, Ausones. Lepido Favorinus philosophus apud A. Gell. libr. 1. cap. 10. Curtius, & Fabricius, & Coruncanius antiquissimi viri nostri, & bis antiquiores Horatii illi trigemini, plane ac dilucide cum suis fabulati sunt, neque Auruncorum, aut Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi incoluisse dicuntur, sed etatis sue verbis locuti sunt. Mendum est, & forte supplendum esset: qui primi Italiam incoluisse dicuntur. Virgil. libr. 7. Aeneid. in fine:

... densantur campis Argivaeque pubes,
Auruncaque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacrae acies, & populi scuta Labaci.

Atque hi primi, ut dixi, cultores, etate vero insequenti, insigni gentis opulentia allecti, alii successerunt, tempore, moribus, regionibusque discreti. Fanutius Campanus MS. libr. 1. de Illustrib. Italiae Familiis: Aborigines, duce Oenotro, Lycaonis Arcadiae Regis filio, relicta Peloponneso, Latium occuparunt, propter calis temperiem, & agrorum uberrimam fertilitatem: & iisdem modis Arcades iterum, duce Evandro Pelasgi ex Thesalia, Hercules ex Peloponneso, sedem omnium rerum & fortunarum in Latio collocarunt: diruta postmodum, & funditus eversa Troja a Graecis, Aeneas profugus multa cum gente, primo in Lybiam, max in Italiam venit: & habitando in curia regis Latini, devicto Turno, accepit in uxorem Laviniam, filiam regis Latini: & tandem mortuo Latino successit in regno. Multis deinde regum Albanorum successionem, ac Italicarum rerum vicissitudinem, exequitur, tandemque in pauca contrahit.

Prima Nobilitas Italiae incipit post diluvium ad Atbalum.

2. Nobilitas ab Atbalo rege, ad Latinum regem.
3. Nobilitas ab Aboriginibus.
4. Nobilitas a Trojanis adventante Aenea.
5. Nobilitas a Romulo, & aliis regibus.
6. Nobilitas a Consulibus post expulsos reges.
7. Nobilitas ab Imperatoribus.
8. Nobilitas incæpit a Pontificibus, & iniitavit tempore Constantini Magni Imperatoris sub Silvestro Papa.

Per nobilitatem intelligit scriptor iste varios possessores Italiae, penes quos erat jus nobilitatem conferendi. Adscribam & alium locum Joannis Solini MS. de Notabilibus & Mirabilibus, quo utor beneficio Reverendiss. D. Raphaëlis Roncionii, viri humanissimi ac eruditissimi, Pisanae Metropolis Archipresbyteri: Quantum autem fuerit, & sit decorata provincia Italiae, immensae ac vastae urbium, civitatum, & oppidorum moles, & egregia facta gentium & populorum ejus ostendunt: pars enim pulcherrima est felicissima Europa, ac totius orbis exornatissima aula: origo ejus splendidissima sub aureo seculo, propter incolentium & progenitorum splendorem: ejus auctoritas tanta est, ac excellentissima dignitas, ut divinae historiae sacrae historiae numera divino ac perfectissimo

septem

septem in locis ejus meminerint sub nomine Kybryn. Sub ejus imperio jam omnia mundi regna pacata permansere. Fertilissima atque aberrima omnium provinciarum, in qua, quidquid a natura optimum ac bellum effici potuit, affatim conspicitur. Ejus amœnitas tanta est, ut omnes gentes huc adventantes, proxima & externa, propter ejus decorem, sedibus illustribus incoluerint, & aliqua propter invidiam devastaverint. Auctoribus antiquis Polybio, Catone, Livio, Solino, Dionysio, atque Procopio testibus, Italiam coluere Oenotrii, Aborigines, Arcades, Lydi, Aurunci, Pelasgi; Ausonii, Trojani, Veneti, Ligures, Ardeates, Rutuli, Siculi, Japyges, Lacedæmones, Salentini, Delii, Eniani, Achæi, Oropitii, Pylæi, Pisi, Galli Senones, Carthaginenses, Heruli, Gothi, Ostrogothi, Hunni, Pannonæ, Turinges, Avari, Longobardi, Saraceni, Britanni, Cimbri, & Germani. Ex his enim & eorum gentiliis primordiis populi & gentes Italiæ prodire. Quæ si olim sub Diis alienis ac falsis, tot Regibus, Dictatoribus, Consulibus, & Imperatoribus, atque Ducibus serenissimis suum decorem servavit; nunc vero sub vexillo diviniſſimæ majestatis, individua Trinitatis, Sanctissimis ac Beatissimis Pontificibus, Illustrissimis ac Reverendissimis Cardinalibus, Reverendissimis Archiepiscopis, & Episcopis, atque Patriarchis Catholicis, Serenissimis ac Christianissimis Imperatoribus, ac Regibus, atque Excellentissimis Ducibus, Illustrissimis ac Clarissimis Principibus, & Dominis, expulsa idolorum vanitate, militat, tuetur, atque decoratur. Populorum autem antiquissimorum ac nobilissimorum Italiæ origo talis est. Cujus auctoris, quia alibi vix extarent, e MS. verba adposui, quibus aliqua auctoritas, ob vetustatem tribuenda est. Porro qui sint *Eniani*, *Oropitii*, aut *Delii*, quos ille Italiæ colonos facit, non memini legisse me alibi, & forte ab aliquo corrupta librario nomina; nam autographum est Romæ trecentorum fere annorum: exemplar, quod penes me asservatur, a nupera est manu. Nec *Cimbri*, a Mario victi, incolæ fuerunt Italiæ: nec *Carthaginenses*, duce Hannibale, amplius quam octodecim annos eidem provinciæ sunt immorati, ut immerito inter incolas reponi debeant. *Heruli* autem anno Dom. 559. in Italiam irruerunt, Anno 33. Justiniani Aug. Anastasius Bibliothecarius in Joanne III. Eodem tempore *Heruli* in *Tarsia* venerunt, & levaverunt sibi regem *Sindualæ*, & premebant cunctam Italiam. Ubi legendum omnino est: *Heruli in Tusciam venerunt*. Jornand. in Reb. Gothor. cap. 56. Sidon. Apollin. Carm. 7. v. 224. Britanni autem sunt *Scoti*, qui bis in Italiam venerunt; ut omittam insignem eorum in visitandis locis sanctis pietatem. Theodoricus a Niem libr. 3. Schismatis cap. 14. Primo quidam Fergusius secundus Scotiæ Rex, cum Alarico Gothorum Rege, valido suorum præsidio Romam contendit, urbemque diripuit, & ex præda nihil præter libros quosdam manuscriptos in patriam tulit, qui furiis in Scotiam immisissis, hæreticorum facibus, magna veræ pietatis jactura, arserunt. Historici, Jornand. libr. de Reb. Getic. Hector Boëthius Scotus libr. 7. Hist. Scot. pag. 114. Claudian. libr. de Bello Getico.

Venit

Venit & extremis legio pretaenta Britannis

Quæ Scoto dat fræna suo.

Iterum cum Carolo Magno Scoti quidam procures in Italiam venere, si vera narrat Egoismensis Monachus in vita Caroli Magni. Et ex his quidam Florentiam restauravere: Leones ut ibi alerentur perpetuo, qui gentile sunt regum Scotorum insigne, caverunt: pontem struxerunt: muros auxerunt, aliaque ad tantæ civitatis ornatum amplificandum adjecerunt. Joann. Leslaus libr. 5. alii aliis civitatibus mansuram sedem fixere, ut Duglassii Placentiæ, a quibus *Scotorum Comitum* initium anno Dominicæ assertionis 779. Umbertus Locatus in *Chronic. Placent.* Et ex illo Franc. Sansovin. libr. de *Illustr. Ital. Famil.* pag. 112. Sed ad Etruriam redeo.

Etruscorum fama, opulentia, ac potentia: Italiam totam domuerunt: Romæ tributum imposuerunt: trecentas Umbrorum urbes subegerunt: cum Jasone & Argonautis pugnaverunt: Mantuam, Nolam, Capuam, Bononiam, ipsamque Romam condiderunt: in Alpibus Colonias plantaverunt: Volscis & Cumanis imperarunt: Phlegræos campos tenuerunt, ubi Giganthomachia.

CAP. IX.

Nulla gens aut factis illustribus clarior, aut nominis celebritate Etruscis prior: sive bonarum artium, artificiorumque nobilitatem spectes, ab iis pleræque originem traxerunt: sive res bello gestas intuearis, Italiam totam, insulasque adjacentes patriis exercitibus subjecere: seu denique opulentiam perpendas, æqualibus animis opibusque non inferioribus quingentis annis cum Romanis contenderunt. Vide Diodorum Siculum libr. 5. pag. 316. Junium Philargyrium, Serviumque Honoratum ad libr. 2. Georg. & Poëtam Anonymum, laudatos libro hoc cap. 1. superius. Adde T. Livium 1. Decad. libr. 1. in principio: & post, eodem libro in concione Metii: *Illud te, Tulle, monitum velim, Etrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis: multum illi terra, plurimum mari pollent.* Et ejusdem Decadis libr. 5. *In Italiam Galli transcenderunt, nec cum his primum Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui inter Apenninum,*

ninum, Alpesque incolebant, saepe exercitus Gallici pugnauerunt. Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere: mari Supero Inferoque, quibus Italia insule modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi vocabulo gentis: alterum Hadriaticum mare, ab Hadria Tuscorum colonia, vocavere Italicae gentes. Græci eadem Tyrrbenum atque Hadriaticum vocant. Li in utrunque mare vergentes incoluere urbibus duodecim terras, prius cis Apenninum ad Inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quæ capita originis erant, colonis missis, qui trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenere. Alpinis quoque gentibus ea haud dubie origo est, maxime Rbetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguae, nec eum incorruptum, retinerent. Claritudo itaque Etruscorum ex Livio potissimum duplex: prior Italiam totam, exceptis Venetis, occupasse: altera utriusque mari nomen imposuisse, cum antea ab ortu Italiae mare quod alluit, Superum, ab occasu Inferum appellaretur. Virgil. libr. 2. Georg.

An mare quod supra memorem, quodque alluit infra?
Vetus Inscriptio, seu verius Trophæum Augusti Octaviani. (1)

IMP. CAESARI. DIVI. AVGVSTO
PONT. MAX. IMP. XIII. TRIBVNIC. POTESTAT. XVII
S . P . Q . R
QVOD. EIVS. DVCTV. AVSPICISQVE
GENTES. ALPINAЕ. OMNES. QVAE. A. MARI
SVPERO. AD. INFERVM. PERTINEBANT
SVB. IMPERIVM. P. R. REDACTAE. SVNT

Superum vero mare etiam *Jonium* invenio vocatum. Testis Joannes Tzetzes Chiliad. Historiar. 11. cap. 361.

Ο πέλαγος Ἰόνιον καλεῖται τῷ ἄδριᾳ

Ἀπ' Ἰονῷ Ἰλλυρικῷ τὴν κλήσιν δεδεγμένον,

Τῷ τῷ βασιλεύοντος.

Quod pelagus Jonium vocatur Hadriaticum,

Ab Jonio Illyrio nomen adeptum,

Hoc loco regnante.

Constantissima tamen postea consuetudine invaluit, ut illud a celebri civitate *Hadria*, seu *Hatria*, de qua libr. 4. infra dicam, Hadriaticum diceretur; istud vero a principe *Tyrrbenum* audiret. Symmach. libr. 7. Epist. 26. Vetus Scholiast. Juvenalis ad v. 95. Sat. 6.

Tyrrbenos igitur fluctus, lateque sonantem

Pertulit Jonium.

Ita Poëtæ Græci, Latinique, & Historici, adeo ut a Sicilia usque in Galliae Occitaniae & Aquitanicae litus protendatur; nam Rhodanus

(1) Apud Gruter. pag. 226. num. 7.

danus dicitur in mare Tyrrhenum influere. Isidor. libr. 13. cap. 21. Philoſtrat. libr. 5. de Vita Apollonii cap. 3. Polybius Megapolitanus pleniffime libr. 2. pag. 105. Plutarch. in Lucullo pag. 136. in Paulo Æmilio pag. 257. in Pompejo pag. 632. in M. Antonio pag. 944. D. Paulin. Natali 3. Felicis:

... & cuncti, quos alluit æſtus uterque
Aurel Prudent. περὶ 569. in D. Hippolito:

Pertulerat rabiem Tyrrheni ad litoris oram

Quaque loca æquoreus proxima pontus habet.

Claudianus. Conſul. Manlii Theodori:

Ultima Sardiniam, Cirnon, triſidamque retentat

Sicaniam, & quidquid Tyrrhena clauditur unda

Vel gemit Jonia.

Ubi, ut Tzetzes ſupra, Jonium mare cum Hadriatico confundit. Ser-
vius ad v. 71. libr. 1. Æneid. multis de nominis ratione diſſerit, quem
conſule. Rutil. Numatian. libr. 2. Itinerarii:

In latum variis damnoſa anfractibus errat

Tyrrheni rabies Hadriacique ſalis.

Domuiſſe totam Italiani non tam mirum, quam ipſi Romæ tributum
impoſuiſſe, & multis ætatibus impoſitum ab eadem exegiffe: erat au-
tem id tributum decimæ omnium frugum, fructuumque in Latio per-
ceptorum, quod reperies apud Gregorium Petrum Tolosanum libr. 18.
Syntagmat. Jur. Univerſ. cap. 2. num. 19. & tradidit fide dignus Plu-
tarchus Problemat. Roman. cap. 17. Διὰ τί τῷ Ἡρακλεῖ πολλοὶ τῶν πλε-
σίων ἰδεκάτευον τὰς δόξας; πρῶτον ὅτι καὶ ἄλλος ἐν Ρώμῃ τῶν Γερύων βοῶν ἀπέδωκε
τὴν δεκάτην; ἢ ὅτι Ρωμαῖοι ἐπὶ Τυρρηνῶν δεκατευόμενοι ἀπηλλάξαν; *Cur multi di-
vitum Herculi decimam partem bonorum ſuorum conſecrant? An quod is
quoque Romæ decimam boum Geryonis partem depoſuit? aut quod effecit,
ne Romani porro decimas Etrufcis penderent?* Herculem itaque vult Ro-
manos tributo, quod Etrufci annum exigebant, liberaſſe, poſt ſupe-
ratum in Hiſpania Geryonem, & in Latio Cacum.

Hoc ſatis ad tantæ gentis laudem videri poterat, niſi ampliora re-
ſtarent, quæ ejus gloriam, & rei militaris peritiam, ſucceſſumque in
omnibus bellis ſupra fidem optatum loquerentur. Quale enim eſt,
quod a C. Plinio relatam libr. 3. Nat. Hiſtor. cap. 14. *Siculi & Libur-
ni plurima ejus tractus tenuere, in primis Palmenſem, Pretutianum,
Hadrianumque agrum; Umbri eos expulere, hos Etruria, banc Galli. Um-
brorum gens antiquiſſima Italia exiſtimatur, ut quos Ombrios a Græcis di-
ctos putent, quod inundatione terrarum imbris ſuperfuiſſent: trecenta
eorum oppida Iuſci debellaſſe reperiuntur.* Levi correctione locus eget,
itaque legendum: *ut quos Ombricos a Græcis dictos putent.* Confirmat
Herodotus libr. 1. quem conſule. Strabonis Amasiani verba ex libr. 5.
Geogr. adponam, ut vertit Guilielm. Xylander; Græcus enim co-
dex ad manum non eſt: *Superfuerunt Ligufica gentes & Colonia Ro-
mano-*

manorum, Romanis Umbria etiam gens admixta erat, & allicubi etiam Tyrrhena; Umbri enim & Tyrrheni, antequam Romanorum aucta fuit potentia, diu de principatu inter se contenderunt: cumque Tiberi fluvio dividerentur, facile ultro citroque bellum inferebant, quod si alteri expeditionem in aliam gentem susciperent, cura erat alteris, ut eodem tempore ipsi quoque eo dicerent. Itaque cum Tyrrheni in barbaros circa Padum habitantes exercitum misissent, ac re bene gesta, ob inactum mox vice versa eiicerentur; Umbri bellum iis fecerunt, qui Tyrrhenos expulerant: deinde ex successione de locis disceptantes, multas Colonias Tyrrhenas, plures Umbricas fecerunt, quod Umbri propiores locis essent. Hæc illi parum fideliter; nam antiquis illis seculis una tantum Etruriæ pars erat Umbria, non etiam ut æmula de imperio certare illi posset: atque ita concors omnium Geographorum est opinio. Deinde cur trecentas Umbrorum urbes, ab Etruscis debellatas, non pro dignitate rerum gestarum commemorat?

Atque ista quidem terra ab iis sunt gesta; navali veto expeditione eo usque provecti gloriæ, ut Lunensem portum nobilissimum in Etruria τὸ ὀρυκτήριον θαλασσοκρατησάντων ἀνδράων τοσαύτης μὲν θαλάττης τοσούτου δὲ χρόνου vocet Strabo libr. 5. pag. 153. receptaculum hominum, quæ principatum tanti maris tenuerunt tamdiu. Quare eos & naves invenisse, & piraticam exercuisse libr. 3. infra hoc opere probatum invenies. Quin imo ante Jasonem & Argonautas, quem primum navem longam struxisse fabulata est Græcia, Etrusci mari potentesprehenduntur. Testis est Possis Magnesium libr. 3. Amazonidis, apud Athenæum libr. 7. Dipnosoph. pag. 296. (1) τῆς Ἀργεὺς φησὶ δημιουργὸν γένεσθαι τὸν Γλαυκὸν καὶ κυβερνῶντα αὐτήν, ὅτε Ἰάσων μετὰ τῶν Τυρρηνῶν ἐμάχετο, μόνον αὐτῶν γένεσθαι ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. κατὰ δὲ Διὸς βέλτην ἐν τῷ τῆς θαλάττης βυθῷ φανῆναι, ἢ ὅπως γένεσθαι θαλάττης δαίμονα, ὅπερ μόνον Ἰάσωνος θεωρηθῆναι. Navis Argi Glaucum Architeclum gubernatoremque fuisse tradis, & in Jasonis cum Tyrrhenis navali pugna, solum cum nullo vulnere sauciatus fuisse, sed ut Jovi placuerat, in fundo maris apparuisse, Deumque maris ita factum, ab Jasonis solo visum. Ex his celebritatem gentis hujus quilibet facile percipiet. In Tyrrhenum mare Argonavem venisse, videtur subindicare M. Valerius Flaccus libr. 4. Argonaut. ad finem:

*Tum freta, qua longis fuerant impervia seclis,
Ad subitam stupuere ratem, pontique Jasonis
Omne solum, regesque patens, gomesque reposita,
Non alibi effusus cesserunt longius undis
Litora, nec tantas quamvis Tyrrhenus, & Argon
Volvat aquas.*

Expressius Strabo Amasian. libr. 1. Geogr. pag. 31. Τότε δὲ καὶ τὸ ἴστρον ἀναπλεῖσαι φασὶ μέχρι πολλοῦ τῆς περὶ τὸν Ἰάσονα, ὃς δὲ καὶ μέχρι τῆς Ἀδρίας. Quidam etiam bonam Istri partem adverso flumine subvectum Jasonem cum suis audierant, nonnulli usque ad Adriam. C. Plin. libr. 3. cap. 18. Ultra

(1) Ex editione Hieronymi Commelini anno 1597.

Ultra quam sex millia passuum Formio amnis, ab Ravenna centum octuaginta novem millia passuum, antiquus aucta Italia terminus: nunc vero Istria, quam cognominatam tradunt a flumine Istro, in Adriam effluente e Danubio amne, eidemque Istro ex adverso Padi fauces contrario eorum percussu mari interjecto dulcescente, plerique dixerunt falso, & Nepos Cornelius etiam Padi accola; nullus enim ex Danubio amnis in Hadriaticum mare effunditur. Deceptos credo, quoniam Argo navis flumine in mare Hadriaticum descendit, non procul Tergeste, nec jam constat quo flumine. Pudenda sunt errata, quæ de Argonautarum reditu, & vellere relato reperiuntur apud Apollonium Rhodium libr. 4. Argonaut. nam eos Istro delatos in Hadriaticum mare scribit: exinde Padum ingressos in Rhodanum devenisse, qui eos secundo alveo in mare Ligusticum detulit, insulasque Stæchades: quæ prodigiosa geographia indignationem, an risum mereatur? Pessimi illius Poëtæ optimum Scholiasten ibidem loci consule, & Eustathium ad libr. 12. Odiss. v. 70. ubi Argonavis Homero est *παισιμένη*, omnibus curæ habita. Tu adi eos, ego non exscribo.

Hucusque fama, opes, res terra marique antiquissimo ævo explicata: videndum nunc, quid monimenti tantarum virtutum posteris reliquerint. Id optime testantur Coloniae extra Tusciam suam ab iis victoribus transmissæ, civitatesque pro jure victoriæ, veluti trophæa, erectæ: quarum prima Mantua, in Transpadana regione, quæ nunc Longobardia dicitur, ea sane condita ab Ocno Bianoro rege Etruriæ. Virgil. Eclog. 9. in fine:

Hinc adeo media est vobis via; namque sepulchrum

Incipit apparere Bianoris.

Ubi Servius Maurus ad verba BIANORIS: *Hic est, qui & Ocnus dictus est, de quo ait in decimo:*

Fatidice Mantus & Tusci filius amnis, conditor Mantua. Dictus Bianor autem est, quasi animo & corpore fortissimus, ἀνδρὶ τῆς βίας & ἀσπότης. Idem ad libr. 10. Æneid. v. 201. Ocnus iste est Avenus, quem in Bucolicis Bianorem dicit: ... hic Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit; nam fuit filius Tiberis & Mantus, Tiresiæ Thebani vatis filia, quæ in Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantum filiam Herculis vatem fuisse dicunt: hunc Ocnum, alii Aulestis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico⁽¹⁾ Celsenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit. Alii a Tarchonte, Tyrrheni fratre, conditam dicunt. Mantuam autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbibus & banc consecravit. Insignis sane antiquitas, sive ab Ocno tempore Tiresiæ Thebani, sive a Tarchonte sub appellum Lydorum in Tusciam, uterque parens Tuscus est.

E 2

C. Plin.

(1) Cluverius Ital. Antiq. libr. 1. cap. 28. pag. 284. recte emendat *Felsinam*, quæ nunc Bononia dicitur.

C. Plin. libr. 3. cap. 19. *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua*. Ipse Virgilius loco laudato:

*Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.*

In eodem tractu Bononia auctorem agnoscit *Felsinum*, Etruriæ regem; quare eam ob causam *Felsina* prius dicebatur: & postea a *Bono*, etiam Etruriæ rege, cœpta est *Bononia* dici, ut libr. 2. infra in Catalogo Regum fiet clarum. C. Plin. libr. 3. cap. 15. *Bononia Felsina vocata, cum princeps Etruria esset*. Locus procul omni dubio corruptus est; nam tantum abest, ut princeps Etruriæ civitas Bononia esset, quin ne in Etruscarum urbium numero censeretur: certe inter duodecim præcipuas eam nemo, quod sciam, reposuit. Corrigendum igitur Plinium cenleo: *cum princeps Etruriæ Felsinus conditor esset*. Raphaël Volaterranus libr. 4. pag. 117. *Felsine* quidem nomine prius vocatam, sed deinde *Bononiam* vult appellatam, quasi *Bojoniam*; quod scilicet Bojorum fuerit colonia: quæ sententia & suos habet auctores. T. Liv. 4. Decad. libr. 7. *Eodem anno*, scilicet ab urbe condita 565. Coss. M. Fulvio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulsone, *ante diem III. Calendas Januarias, Bononiam Latinam Coloniam ex S. C. L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data: ager captus de Gallis Boiis fuerat, Galli Tuscos expulerant*. Eadem sed brevius, Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. Rom. Petrus Marsus ad illud libr. 8. Punicot. Silii Italici:

*Et quondam Teucris comes in Laurentia bella
Ocnus prisca domus, parvique Bononia Rheni.*

Hæc quidem trans Apenninum; ad meridiem vero non minor rerum fortiter gestarum gloria, aut humiliores potestatis reliquiæ. Ac primum trans Tiberim opulentissimam Volscorum gentem subdidere Etrusci. Nam cum Virgilius libr. 11. *Æneid.* dixisset:

*Multe illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nuntum;*

Servius Honoratus subdit: *Et hic offendit, dicendo Tyrrhena per oppida, quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate.*

Campaniam totidem pæne annis, quot Galliam togatam, hoc est quingentis ante Romam conditam, sui juris ante, & libere viventem, in potestatem suam iidem Etrusci redegerunt, notat Janus Parrhasius ad libr. 3. Claudiani de Rapto. Unde & Læcrinus lacus, & sinus Puteolanus Tyrtheni nomen habuerunt, ut doceo cap. de Lacubus libr. 5. infra hoc opere. In eodem etiam tractu *Cumæ* ab Etruscis originem ha-

habent. Vellejus Patercul. libr. 1. Histor. *Cumanos Osea mutavit vicinia*: quod de Etruscis intelligendum probabo cap. hujus libri 21.

Nolæ conditores Tusci, uti & Capuæ. Idem Patercul. ibidem loci: *Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximique erroris, & multum discrepantem auctorum opinionibus; nam quidam bujus temporis tractu ajunt, a Tuscis Capuam Nolaque conditam ante annos fere octingentos triginta: quibus equidem assenserim; sed M. Cato quantum differt! qui dicit Capuam ab iisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolaque sterisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis sexaginta: quod si ita est, cum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita est, anni sunt fere quingenti. Ego, pace diligentie Catonis dixerim, vim crediderim, tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse. Probo Paterculi de antiquitate harum illustrium civitatum sententiam; nam si vera est Catonis opinio, diu post Romam conditam structas illas fateri oportebit, quo tamen tempore exiguae Etruscorum vires, bellis assiduis vexatis utrinque populis, cum ante Romam conditam præcipua fuerit Etruscorum claritudo.*

Capua, omnium Campaniæ urbium mater, quæque ausa est Consulatus participationem secundo bello Punico, legatis Romam missis, petere, eodem tempore iisdem auctoribus Tuscis condita. Vellejus proxime supra laudatus. Pompon. Mela libr. 2. cap. 4. *Ad dextram Capua a Tuscis, & Roma quondam a pastoribus condita.* Polybius Megapolitanus, Africani comes, libr. 2. Historiar. pag. 105. Πλην ταῦτα γὰρ τὰ πεδία τὸ παλαιὸν ἐνέμοντο Τυρρῆνοί. καὶ οὐδὲ χρόνος, καὶ τὰ Φλέγραια ποτὲ καλέμενα τὰ περὶ Καπύην, καὶ Νώλην πεδία. . . . καὶ διὰ τὸ πολλὰς ἐμποδίων εἶναι καὶ γνωρίζεσθαι μεγάλην ἐπ' ἀρετῇ δόξαν ἀληφέναι. διὸ καὶ τὸς ἰσοφύοντας τὰς Τυρρηνῶν δυναστείας, ὃ χρὴ ποιῶσθαι τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὴν νῦν κατεχόμενην ὑπ' αὐτῶν χώραν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ προσημειωμένα πεδία, καὶ τὰς ἐκ τούτων τῶν τρόπων ἀφορμὰς. οἷς ἐπιμνησθέντες κατὰ τὴν παράδεισιν Κελτοὶ, καὶ περὶ τὸ κάλλος τῆς χώρας ὀφθαλμιώσαντες, ἐκ μικρᾶς προφάσεως μεγάλη στρατῷ παραδόξως ἐπελθόντες, ἐξέβαλον ἐκ τῆς περὶ τὸν Πάδον Χώρας Τυρρῆνας, καὶ κατέσχον αὐτοὶ τὰ πεδία. Quæ sic Latina civitate donari possunt: Igitur planitiem istam tenuere quondam Etrusci, cum quidem & campos circa Capuam & Nola, Pblegræos quondam dictos, possidentes... quod multorum pravis conatibus obstarent, exteris innotuerunt, magnamque opinionem virtutis apud eos sunt consecuti: idcirco qui historias legunt de Etruscorum dynastiâ, & variis dominatibus, eos oportet non ad illam dictionem, quam nunc obtinent, oculos referre; verum ad campos, de quibus verba fecimus, & opes, quas ex iis locis colligebant. Adsidebant Tuscis Galli, ideoque cum ipsis commercia frequentabant: Scinde cupiditatis oculis in pulcherrimam planitiem coniectis, arrepta occasione levi numero cum exercitu, nihil cogitantes Etrascos invadunt, ex regione Circumpadana eiiciunt, atque ipsi planitiem illam occupant. Quod vetustissimum præclarissimi Scriptoris testimonium magni faciendum est, qui Etrascos veluti publicos criminum inter mortales

tales ætate illa vindices facit. Illud non minus nobile, Phlegræos campos ab iis possessos, in quibus fabulata antiquitas gigantomachiam commissam: de qua hoc obiter dixerim, a multis olim tentatam, a nullo potuisse absolvi, obiter describunt illam Marcianus Heracliota Cosmogr. v. 635. & hos etiam campos: quem vide. Valerius Flaccus libr. 2. Argonaut. in limine. Pindarus Nemear. od. 1. in fine. Gigantum nomina eleganter Sidonius Sollius Apollinaris Carm. 9. v. 85. & Carm. 15. v. 17. Pulchram reddit hujus fabulæ rationem Alcimus Avitus libr. 4. cap. 4. quem adi. Inter veteres vero plerique aggressi sunt illud argumentum infelicitè, & sine successu. Claudianus libello imperfecto, sed eleganti, Julius Cerealis, Martial. libr. 11. Epigr. 53.

Ipse tuos nobis relegas licet usque Gigantas.

Et Jonius quidam non incelebris poëta. D. Paulinus Epistola ad eum:

Non modo judicium Paridis, nec bella Gigantum

Falsa canas.

M. Manilius libr. 1. Astronom.

..... vastos cum terra Gigantes

In cælum furibunda tulit.

Inter nostræ ætatis viros tentavit idem Stroza Ferrariensis non ignobiliter. Quare Ovid. libr. 2. Trist. ad Augustum:

At si me jubeas domitos Jovis igne Gigantes

Dicere, conantem debilitabit onus.

Et ad eundem libr. 4. Trist. Eleg. 10. Hercules Ciofanius. Xenophanes Colophonius:

Οὐτὶ μάχης διέπαι Τιτῶν, ἔδδ' Ἰγάντων.

Nolim pugnas commemorare Titanum, nec Gigantum.

Ad Capuam redeo. T. Liv. 1. Decad. libr. 4. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum, Etruscorum urbem; quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel, quod propius vero est, a campestri agro appellatam. Cepere autem prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti: deinde festo die gravatos somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cade adorti. Itaque Vulturnum conditores Tusci Capuam vocavere, secundum Livium; nomen vero recentius Samnitum est. His Servius Maurus contradicit ad libr. 10. Æneid. pag. 581. *Iste quidem hoc dicit, sicut Ovidius, qui Capyn de Trojanis esse commemorat:*

Ille dedit Capys repetita vocabula Trojæ;

Cæliusque Trojanum Capyn condidisse Capuam tradidit, eumque Æneæ fuisse sobrinum. Alii hunc Capyn filium Capeti volunt esse, Tiberini avum, ex quo fluvius Tiberis appellatus est, eumque Capuæ conditorem produunt. Alii Capyn Samnitum condidisse Capuam confirmant; sed Capuam vult Livius a locis campestribus dictam, in quibus sita est. Constat tamen eam a Tuscis conditam, de viso falconis augurio, qui Tusca lingua Capys dicitur, unde est Capua nominata. Tuscos autem omnem pene Italiam subj-

hugasse manifestum est. Alii a Tuscia quidem relictam, & prius Aliternum vocatam, Tuscos a Samnitibus exactos Capuam vocasse, ob hoc, quod hanc quidam Falca condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum falcones aves habent: quos viros Tusci Capuas vocarunt. Vide, quæ de Varrone ibidem adfert. Locus est suspectus; ibi enim, prius Aliternum vocatam: puto legendum ex Livio, prius Vulturum vocatam; credibile enim est ab amne nobili Vulturino nomen quoddam civitati impositum. C. Plin. libr. 3. cap. 5. Vulturum oppidum cum amne. Multum Etruria Servio debet, qui hanc nobilissima urbem ei asseruit, quam omnes pene alii Capii Trojano assignant. Ut disquirat Ant. Sabellicus libr. 1. Ennead. 2. non Tuscis, sed Capii originem ejus attribuit Dionysius Halicarnassensis libr. 1. pag. 59. & deducit ea eo Colonia, tabula aenea in monumento, in quo dicebatur: Capys conditor Capuæ sepultus, inventa est, conscripta literis verisque Græcis. Sueton. in Julio cap. 81. Ita poëtae constanter non Tuscos, sed Trojanos, auctores agnoscunt. Virgil. loco laudato:

Et Capys, hinc nomen Campana ducitur urbi.

Sil. Italic. libr. 12. Punicor.

Tum Capys, ut primum dederit sua nomina muris.

M. Lucan. libr. 2. Pharfal.

Mania Dardanii tenuit Campana coloni.

Quos omnes puto intelligendos de Capii restauratore urbis, quæ jam, florentibus Etruscorum rebus, condita, appellentibus in Italiam Trojanis reparata. Ita Romulus Romam condidisse dicitur, cum diu ante illum Evander oppidum ibi struxerit: & Semiramis condidisse Babylonem putatur a plerisque, cum conditam diu antea urbem muris tantum cinxerit. Jul. Hygin. Fabular. cap. 233. Fulse Joann. Tzetz. Chiliad. 9. Histor. cap. 275. Priscian. in Periegesi:

Ad patres Austri Babylon, quam manibus elita

Mirandis posuit, firmisque Semiramis urbem.

Et pante semper evenit, ut illustres urbium restauratores pro conditoribus habeantur: quod de Capii restaurante Capuam verum est, quam diu ante Etrusci jam condiderant.

Mediolanum etiam ab Etruscis possessum, totamque eam amenissimam planitiem, quæ circumjacet, constans est historiae fides. Isidor. Galli quidam intestina discordia, & assidue dissensionibus filiorum permoti, sedes novas quærentes, in Italiam profecti sunt: sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum, atque alias urbes condiderunt. Hæc ille libr. 15. cap. 1. Etymolog. cui adde Procopium libr. 2. Hist. Gothor.

Denique extra Italiam in Alpes Reticas colonias iidem traduxerant. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. laudatus hujus capituli principio. Julianus Justinus libr. 20. conditam Mediolanum secutam hanc Coloniarum deductionem narrat: Gallis causa veniendi in Italiam, sedesque novas quærendi, intestina discordia, & assidue domi dissensiones fuisse; cum in

Ita-

Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt, & Mediolanum, Comum, Brixiam, Bergomum, Veronam, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tuscii quoque, duce Rbato, avitis sedibus amissis Alpes occupavere, & nomine ducis gentem Rhaeticorum condiderunt. C. Plin. eadem p[ar]te libr. 3. cap. 20. His contermini Rbati & Vindelici, omnes in multas civitates divisi. Rbatos Tuscorum prolem arbitrantur, a Gallis pulsos duce Rbato. Eadem Plutarchus in Mario pag. 411. quem vide.

Quæ omnia parva videbuntur, si cum Romanæ urbis primordio conferantur, quam certum est ab Etruscis conditam, si fides Alcimovetustissimo Historico, & Cumanæ historiæ compositor apud Festum libr. 16. Et ne tam vetera sectemur, Romulus ipse non potuit civitatem suam condere, nisi Tuscis advocatis, ut narrat Plutarchus in ejus vita pag. 17. quod miror a nullo adhuc notatum.

Quæcumque de claritudine Etruscorum hic dicta sunt, priscum florentemque veteris Tusciæ statum spectant: quæ vero cum Romanis gesserint, suis locis libr. 4. infra expediam; nam ut reliquæ mundi gentes, ita quoque Tuscia, a Romanorum potentia, veluti maligno fidere percussa, viluit & elanguit.

*Etrusci soli qualitas: silvis abundans: venatui aptæ
ille: apri, glandes, feracitas frugum: nobiles
Clusinae, Senenses: etiam mare piscosum.*

C A P. X.

Sic se habent incolæ, & præclare ab iis gesta. Nunc de soli ipsius natura, leni veluti manu tractandum, quæ omnia ad victum necessaria affatim subministrabat, & proventu uberrimo incolas suos ditabat. Fl. Eutrop. libr. 3. *Etruria per Aureliam usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt, bique fertiles & silvosi.* Abundabat itaque silvis. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerar. de tractu agri Volaterrani:

*Sed nemorosa viret densis vicinia silvis,
Pineaque extremis fluctuat umbra fretis.*

Et eodem libro paulo post:

*Litorea noctis requiem metamur arena:
Dat vespertinos mirtea silva focos.*

Agrum sane Tuscum celebrat Festus Pomp. libr. 9. in voce Janiculum: & libr. 14. in voce pectusculum. Creberrimus hic venatus: Q. Symmach. libr. 9. Epist. 26. Agitare te venatibus feras & hibernis mensibus. Apennini gelida lustrare valitudinis tuæ æstimatione nunquam
puta-

putavi. Gelida Apennini Etruria sunt, ut libr. 4. docui infra. C. Plin. libr. 5. Epist. 18. *Ego in Tuscis & venor, & studeo*. Rutil. idem libr. 1. ad finem:

*Otia vicinis terimus unvalia silvis,
Sectandisque juvat membra movere feris.
Instrumenta parat venandi villicus boves,
Atque olidum dactas nosse cubile canes.
Funditur insidiis, & rara fraude plagam,
Terribilique cadit fulmine demis aper.
Quem Meleagri vereantur adire lacerti,
Qui laxet nodos Amphitryoniade.*

Usque adeo ut Etrusci illi prisca vitam venatu transigerent. Virgil. libr. 8. *Æneid.* de Aboriginibus:

Sed rami, atque asper victu venatus alebat.

Et libr. 9. *Æneid.*

Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant.

Glandiferae hic arbores multae, unde maximus saginatorum suum proventus. Suidas aliis observatus, & Strabo libr. 5. Τῆς δ' ἀρετῆς τῶν τόπων τεκμήριον, ἢ τ' εὐανδρία καὶ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ ὁ πλῆθος, οἷς πᾶσιν ὑπερεβέβληντο τὴν ἄλλην Ἰταλίαν οἱ ταύτη Ρωμαῖοι. καὶ γὰρ ἡ γεωργουμένη γῆ πολλὰς, καὶ παντοίας ἐκ φέρε καρπύς, καὶ αἱ ὕλαι τοσαύτην ἔχουσιν βάλανον, ὥς τ' ἐκ τῶν ἐντεῦθεν ὑοφορβίων ἡ Ρώμη τρέφεται τὸ πλεον. ἔστι δὲ καὶ μεγχοφόρος διαφορότης, διὰ τὴν εὐανδρίαν, τῶτο δὲ μέγιστον λιμὲν ἔστιν ἄλλος. *Quanta sit ejus regionis praestantia; judicari potest ex incolarum frequentia, urbium magnitudine ac opibus, quibus rebus Romani isthic habitantes omnibus aliis praestant Italīs; nam & quae colitur terra omnis generis copiosus praebet fructus, & silvae tantum glandis suppeditant, ut ex porcorum gregibus, qui ibi pascuntur, Roma fere alatur: tum ob aquae copiam, milui feracissima est, quod est praesentissimum famis remedium.* Apri itaque Tusci in pretio habiti Romae, Martial. libr. 7. Epigr. 26.

*Tuscae glandis aper populator, & iſſe multa
Jam piger, Aetole fama secunda fera.*

*Quem meus intravit splendenti cuspide Dexter,
Præda jaces nostris invidiosa focis.*

Et duplex aprorum Tuscorum usus; nam vel integri apponebantur mentis, vel amphitheatris servabantur, venatoribusque confecti comedebant. Athen. libr. 4. in principio, ubi inclusa apro assato describit, turdos, vulvas, ficedulas, vitellos ovorum, ostrea, & pectines. Magnum sane, sed damnosum luxuriæ insipientis exemplum: assatum sic porcum appellabant nepotes *Trojanum*, sic vocatum, quasi aliis inclusis animalibus gravidum, ut ille Trojanus equus gravidus armatis fuit. Macrobi. libr. 3. Saturnal. cap. 13: Vide Desiderium Erasmus in proverbio: *Porcus Trojanus*. Juvenal. Sat. 1. v. 141.

... *quanta est gula, quæ sibi totos*
Tom. I. F

Ponit

Ponit apros, animal propter convivium natum!

Vetus Scholiastes: *Apud antiquos munificentia videbatur apparatior, si in convivio aper integer fuisset exhibitus*. Tiberius itaque Augustus, ut aliquam parsimoniae curam ostentaret, saepe *dimidiatum aprum* apponi voluit. Sueton. cap. 34. In venatione etiam Circensi exhibitos invenio apros Tuscos. D. Juvenal. Sat. 1. v. 22.

*Cum tener uxorem ducat spado, Mavia Tuscum
Figat aprum.*

Feracitas vero frugum apud Diodorum Siculum libr. 5. Bibliothec. pag. 316. Χώραν δὲ νεμόμενοι πάμφορον, καὶ ταύτην ἐξεργαζόμενοι, καρπῶν ἀφθονίαν ἔχουσιν, ὃ μόνον πρὸς τὴν ἀρκῆσαν διατροφήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπλόαυστιν δαψιλῇ καὶ τρυφῇ ἀνήκοντα. *Cum autem terram incolant uberrimam, eamque probe exercent, largissimos inde fructus percipiunt, non modo ad alimenta sufficientes, verum etiam ad prolixas voluptates delitiasque conducentes*. Idem paulo infra eodem loco: Καθόλου γὰρ ἡ Τυρρηνία παντελῶς ἑυγεῖος ὕδατα, πεδίοις ἀναπεπταμένοις ἐγκάθηται, καὶ βουνοειδέσιν ἀναξήμασι τόπων διέληται γεωργησίμοις. ὕγρὰ δὲ μετρίως ἐστίν, ὃ μόνον κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τῷ θεῶναι καίρον. *Etruria nulli terrae fecunditate cedens, in late patentibus campis recumbit: clivosos tamen interim colles habet, arationi idoneos: humore etiam mediocri, non solum hiberno tempore, sed etiam aestivo rigatur*. Plutarchus in Mario pag. 429. Γεωργόντων, καὶ νεμόντων τῆς Τυρρηνίας. *Ara-
torum, & pastorum Etruriae*; circa portum scilicet Telamonis meminit. Tanta certe olim crescente Republica Romana ubertas Tusciae credebatur, ut non aliunde Roma aleretur. Claudian. libr. de Bello Gildonico in principio:

*Quid mihi septenos montes, turbamque dedistis,
Quae parvo non posset ali? felicior essem
Augustis opibus, malletm tolerare Sabinos,
Et Vejós, brevior duxi securius ævum.
Ipsa nocet moles: utinam remeare liceret
Ad veteres fines, & mœnia pauperis Anci:
Sufficerent Etrusca mihi, Campanaque culta,
Et Quinti, Curiique seges.*

Idem Cererem, filiam suam quaerentem, a Sicilia per Etruriam circumducit libr. 3. de Raptu in fine:

*..... clarescit Etruscum
Litus* .....

Egregium illud est Papinii Statii testimonium libr. 4. sil. 6. in princip.

*Ab miseri, quos nosse juvat, quid Phasidis ales
Distet ab hyberna Rhodopes grue: quis magis anser
Extæ ferat: cur Tuscus (1) ager generosior Umbræ.*

Vetus Inscriptio Prænestina, quam propter elegantiam adscribam integram.

Tn-

(1) In nonnullis MSS. editisque libris legitur: *Tuscus aper*, & ita fortasse legendum.

Tu . quae . Tarpeio . coleris . vicina . Tonanti ⁽¹⁾
 Votorum . vindex . semper . Fortuna . meorum
 Accipe . quae . pietas . ponit . tibi . dona . merenti
 Effigiem . nostri . conservatura . parentis
 Cuius . ne . taceat . memorandum . litera . nomen
 Caesius . hic . idemq . Titus . primusq . vocatur
 Qui . largae . Cereris . messes . fructusq . renatos
 Digerit . in . precium . cui . constat . fama . fidesq .
 Et . qui . divitias . vincit . pudor . ire . per . illos
 Consuetus . portus . cura . studioq . laboris
 Littora . qui . praestant . fessis . tutissima . nantis
 Notus . in . urbe . sacra . notus . quoq . finibus . illis
 Quos . Vmber . sulcare . solet . quos . Tuscus . arator
 Omnibus . hic . annis . votorum . more . suorum
 Centenas . adicit . numero . crescente . coronas
 Fortunae . simulacra . colens . et . Apollinis . aras
 AEgeriumque . lovem . quorum . consentit . in . illo
 Maestas . longae . promittens . tempora . vitae
 Accipe . posteritas . quod . per . tua . secula . narres
 Taurinus . cari . iussus . pietate . parentis
 Hoc . posuit . donum . quod . nec . sententia . mortis
 Vincere . nec . poterit . fatorum . summa . potestas
 Sed . populi . salvo . semper . rumore . manebit

Ideo opulenta arva ejus dicuntur a Tit. Livio 1. Decad. libr. 9. *Postera die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat: inde contemplatus opulenta Etruriae arva, milites emittit.* Opulentam vocat Etruriam, hoc est feracem.

Et frumentum quidem Clusinum & Senense laudat Plinius libr. 18. cap. 7. Prius etiam M. Martialis libr. 13. Epigr. 8.

Imbue plebejas Clusinis pulsibus ollas.

Ut terra frugum fertilis, ita mare portuosum, ut libr. 4. doceo, & piscosum, quod de utroque intelligendum; nam de Hadriatico Juvenal. Sat. 4. v. 40.

Incidit Hadriatici spatium admirabile rhombi

Ante domum Veneris, quam Dorica sustinet Ancon.

F 2

De

(1) Apud Gruter. pag. 72. num. 5.

De Infero, seu Tyrrheno idem Sat. 5. v. 94.

Et jam defecit nostrum mare, dum gula sevit

Retibus assiduis penitus scrutante macello

Proxima, nec patitur Tyrrbenum crescere piscem.

Pub. Ovid. libr. 3. Fastor.

Ecce libet subitos pisces, Tyrrbenaque monstra

Dicere, sed non est carminis huius opus.

Observatumque, ne contra Circium ventum sererent, ob ejus violentiam in Etruria. Plin. libr. 17. cap. 2.

*Etruria vini ferax: aservatum in doliis picatis:
fumo expositum: vetustate æstimatum, Lunense,
Florentinum, Faliscum, alia recentia.*

C A P. XI.

UBertati fructuum frugumque, vinearum proventum addit felicissima hæc regio, pastui animantium eadem accommoda: quod longissimo, sed varissimo encomio extollit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 29. Ποίας δ' οἰνοφύτην Τυρρήνια, καὶ Ἀλβανή, καὶ Φαλερίων (legendum est indubie Φαλερίων, sunt enim *Falerii*, iidem ac *Falisci*) χωρία θαυμαστῶς ὡς φιλάμπελα, καὶ δι' ἐλαχίστη πόνου πλείστας ἄμα καὶ κρατίστας καρπὸς ἐξεργκεῖν ἔμπορα; χωρὶς δὲ τῆς ἐνεργῆς, πολλὴν μὲν ἂν τις ἔυροι γῆν εἰς ποίμνας ἀνειμένην αὐτῇ, πολλὴν δὲ τὴν αἰγρονόμον. ἔτι δὲ πλείω καὶ θαυμασιωτέραν τὴν ἱπποφορβόντε καὶ βουκολίδα, ἣ γὰρ ἔλεος καὶ λειμωνία βοτάνη δαψιλῆς οὔσα, τῶν τε ὀργάνων ἡ ὀροσερὰ καὶ κατάρρυτος, ἄπειρος ἢ θέρους νέμεται παρέχει δια παντός εὐθηνῆσαι τὰς ἀγέλας. πάντων δ' εἰσὶν οἱ δρυμοὶ θαυμασιώτατοι, περὶ τε τὰ κρημνώδη χωρία καὶ τὰς νάπας, καὶ τὰς ἀγεωργήτους λόφους, ἐξ ὧν πολλῆς μὲν ἔμποροι, καὶ καλῆς ναυπηγησίμης, πολλῆς δὲ τῆς εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας εὐθέτω. καὶ τῶν ὅθεν οὔτε δυσπόρισον ἔστιν, οὔτε πρόσω τῆς ἀνθρωπίνης χρείας κείμενον, ἀλλ' εὐκατέργασα καὶ ῥάδια παρῆναι πάντα, διὰ πλῆθος τῶν ποταμῶν, οἱ διαρρέουσιν ἅπασαν τὴν ἀκτὴν, καὶ ποίωσι τὰς τε κομιδὰς, καὶ τὰς ἀμείψας τῶν ἐκ γῆς φουμένων λυσιτελεῖς. *Quæ sic civitate cultuque Latino donata sonant: Cui vitifera Etruria, Albanus atque Faliscus ager, mirum in modum amicus vitibus, & modico labore optimos atque uberrimos reddentes fructus? præter eam autem, quæ colitur, multum terræ invenies patere ovium, multum caprarum gregibus, plus etiam & præstantius armentis equorum & boum; pratensis enim, & palustris herba, copiosa illa, cultivaque terræ irrigua & roscida, immensum quantum æstate compascua, omni tempore vegetam præbet gregum copiam; sed saltus in primis admiratione digni sunt: circa prærupta & nemorosa loca, tumultusque culturæ parum idoneos, ex quibus multam*

AC

ac pulchram fabricandis navibus, multam etiam aliis operibus aptam perunt materiam. Atque horum nihil est vel paratu difficile, vel longe ab humanis usibus remotum; sed omnia & confici facile, & convehi facile possunt, propter fluviorum frequentiam, qui universam oram permeant, & magnam commoditatem importandis ac permutandis, quas terra fert, rebus, offerunt. Ex quibus apparet, Dionysium nihil æque in Etruria spectasse atque vinearum abundantiam. Et certe de vino hujus regionis Galenus Pergamenus libr. de Succorum bonitate & vitio cap. 11. Verba apponam ex interpretatione Julii Alexandri, Medici Tridentini; Græcus enim codex non est ad manum: *Sola ea bona esse possunt, si bibantur novella, quæ substantia tenuia sunt: quod genus in Italia est, quod Gaurium vocant (Gauranum Latine dixeris a monte Gaurio) & Albanum, eorumque, quæ in Sabinis & Tuscis nascuntur.* Idem libr. 5. de Sanitate tuenda cap. 5. ex versione Thomæ Linacrii Angli, & recognitione Hieronymi Donzellini: *Sane Vinum, sicuti pueris est alienissimum, ita senibus est aptissimum. Esto autem id ex iis, quæ calidioris naturæ sunt, qualia sunt in Græcia quidem Ariæsum, & Lesbium, & quod Mysium vocant: non ex ea Mysia, quæ ad Istrum est; sed ex ea, quæ Hellepontia dicitur, quæ nimirum in nostra est Asia, Pergamo vicina.* Ex Italicis vero Falernum & Surrentinum. Proxima his sunt, in Italia quidem, Tiburtinum & Signinum, ambo vetera, quando novella nec deductionem nutrimenti in corpus adjuvant, nec urinas promovent, sed diu in ventre fluctuantia permanent. Secundo ab his loco sunt Adrianum, & Sabinum, & Albanum, & Gabrianum, & Tryphilinum: præterea omnia Amineæ, quæ in Italia nascuntur, & circa Neapolim, & in Tuscia. Quod autem Etruscum vinum vel in præcipuis fuerit delitiis, nobilissimisque epulis inferretur, discimus ex Auctore quodam pervetusto Græco, cujus nomen perit, sed puto Alexim fuisse, apud Athenæum libr. 15. cap. ult. in fine:

Κρεανώμεται, καὶ τὸν ἐκ Τυρρήνιας.

Οἶνον σὺν ὀπτῷ λαμβάνειν ἐπίσταμαι.

Regine Musæ, siquidem ex Etruria

Vinum cum voluptate sumere didici.

Discedens etiam Italia cum Gothis suis Alaricus, ubertatem & præstantiam vini Etrusci extollit apud Cl. Claudianum libr. de Bello Getico:

. . . . . quid palmitis uber Etrusci.

Vinum suum Tusci gypsatis diligenter doliis imponebant, quo diutius asservari posset. Strabo libr. 5. Ἐχει δὲ καὶ πιττεργία θαυμασά τῷ δ' οἶνῳ τὸ πλῆθος μὴνύουσιν οἱ πίθοι, ξύλινοι γὰρ μέγας οἶκων εἶσι, προσλαμβάνει δὲ πολὺ ἢ τῆς πίτλης εὐπορία πρὸς τὸ εὐώνητον. Habet quoque (Etruria) picis opificia mirabilia, jam vini copiam dolia arguunt, quæ ex ligno ædibus majora conficiuntur, ac picis copia multum conducit ad utilitatem pretii. C. Plin. libr. 14. cap. 21. Ligneis vasis circa Alpes condunt, circulisque cingunt, atque

atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent, mirum dictu, sed aliquando visum, ruptis vasis stetero glaciata moles, prodigii modo, quoniam vini natura non gelascit. Joann. Brod. libr. Miscellaneor. cap. 31. Aul. Gell. libr. 17. cap. 8. Aurel. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap. 12. itaque vinum condebatur picatis gypsatisque doliis in frigidis regionibus. Virgil. libr. 3. Georg.

... caduntque securibus humida vina.

At in Tuscia, ut diutius conservari, pretiosiusque fieri posset, picatum diligenter, gypsatumque; quare vetustas in vino pretium addebat, ut ex multis Scriptorum testimoniis probaturus sum. L. Apul. libr. 2. Milesiar. Commodum meridies accesserat, & mittit mihi Byrrhena xenium, porcum opimum, & quinque gallinulas, & vini cadum in etate pretiosi. L. Sen. libr. 4. Natural. Quæstion. cap. ult. Nos vero queramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo servantur; quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per saporis etatesque disponere invenimus, quomodo stiparemus nivem, ut ea ætatem evinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore. Et libr. de Vita beata cap. 17. Quare cultius tibi rus est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior suppellex est? cur apud te vinum etate tua vetustius bibitur? Pomponius J. C. l. 3. ff. licertum petatur: Cum quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, ut æque bonum redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quæ ex eodem genere sit, reddere, veluti vinum novum pro vetere. Scævola etiam J. C. l. 37. ff. de leg. 3. Cum hoc elogio fideicommissum reliquit: Mevio liberto meo, de me nihil merito, dari volo lagynos vini vetusti centum quinquaginta. Sic legitur in Plantiniana Lud. Charondæ editione, non male; nam antiquitus lagunam, non vero lagenam scribebant, ut notavit Fulvius Ursinus in Appendice pag. 178. ex Athenæi libris 7. & 11. itaque γ in u mutato, quod frequenter contingere alii animadverterunt, Lagynam pro Laguna efferebant. Meminit & Anastasius Aug. l. 16. C. de erog. milit. ann. libr. 12. Vinum hoc vetus ut palato gratius esset, addebatur defrutum. Columell. libr. 12, cap. 21. Et Poëtæ. Q. Catull. Epigr. 27.

Minister vetuli puer Falerni,
Inger mi calices amariores,
Ut lex Postumia jubet magistræ
Ebriosa acina ebriosioris.

Ita legitur apud A. Gellium libr. 7. cap. 20. licet Sabellicus Coccius avariores contendat legendum. Hermolaus Barbarus mavult amariores, ut videre est ex Joanne Brodæo libr. 1. Miscellan. cap. 3. sed Gellii lectio potior est, meo judicio: quam confirmat L. Seneca Epist. 64. In vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat. Alcimus Avitus libr. 3. cap. 20.

Fulgebat priscum cristallo argente Falernum,

Vivi-

*Vivida quin etiam miscebant cinnama Tballi,
Et suffita domus pingui flagrabat amomo.*

Posteriorem versum ita refinge:

Et suffita domus pingui flagrabat amomo.

P. Ovid. libr. 2. de Arte:

*Qui properant, nova musta bibant: mibi fundat avitum
Consulibus priscis condita testa merum.*

Idem libr. 5. Fastor.

*Quaque puer quondam primis diffuderat annis,
Promit fumoso condita vina cado.*

Papin. Stat. libr. 4. Sil. 6.

*Jam moriente die rapuit me cæna benigni
Vindicis, hæc imos avimi perlapsa recessus
Inconsumpta manet; neque enim ludibria ventris
Hausimus, aut epulas diverso a sole petitas,
Vinaque perpetuis ævo certantia fastis.*

M. Martial. libr. 3. Epigr. 62.

*Centenis quod emis pueros, & sæpe ducentis:
Quod sub rege Numa condita vina bibis.*

Et libr. 7. Epigr. 78.

*Potavi modo Consulare vinum:
Queris, quam vetus atque liberale?
Ipso consule conditum; sed ipse
Qui ponebat, erat, Severe, Consul.*

M. Plaut. Aulular. sc. Ninium:

*..... at ego jussero
Cadum unum vini veteris ad me afferrier.*

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 2.

Et primum annoso spargant collecta Lyæo.

M. Annæus Lucan. libr. 4. Pharsal. v. 379.

Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus.

Idem libr. 10. v. 164. Ægyptiis vetustum vinum in pretio fuisse videtur indicare, nisi forte ad exteras gentes Romanam trahere consuetudinem voluerit, quod poetis perquam familiare est; sic enim in Cleopatrarum convivio:

*..... merum sed non Mareotidos uvæ
Nobile, sed paucis senium cui contulit annis
Indomitum Meroë cogens spumare Falernum.*

Modus vinum sic condendi, inque annos multos asservandi, erat, ut dolia primum lavarent, deinde diligenter pice oblinerent, ac mox gypsum inducerent, & demum eo statuerent loco, quo facile posset funus pertingere: quod diligentissime exequitur Palladius Æmilianus libr. 11. Rei Rust. cap. 14. quem consule. M. Cato libr. de Re Rust. cap. 2. *dolia lavari, picari* dixit inter rustica opera: & quæ id fiat, idem

idem expedit eodem opere cap. 39. Hic mos Allobrogum. Jun. Moderat. Columella libr. 12. Rei Rust. cap. 23. Marcell. de Medicam. *Operculo superposito, & clauso, vel gypsato diligenter de argilla.* Porphyrio ad libr. 1. Horat. od. 20. *Dicit hoc vinum per semetipsum inveteratum, lenisse ergo se gypso utique vult intelligi.* Dixit Poëta:

Græca quod ego ipse testa

Conditum levi.

Unde Junius Moderatus Columella libr. 1. Rei Rust. cap. 6. *Vinum celerius fumo maturescit: quod insaluberrimum existimat C. Plin. libr. 23. cap. 1. si fumo sit inveteratum.* Hunc tamen morem sanitati adversaturum, ut plerisque alios, insana usurpavit luxuria. Q. Horat. libr. 3. od. 8.

*Hic dies anno redeunte festus
Corticem adstrictum pice dimovabit
Amphoræ fumum bibere instituit*

Consule Tullo.

Papin. Stat. libr. 4. Silv. 8.

Albauoque cadum sordentem promere fumo.

Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 1.

Nunc mihi fumosos veteris proferte Falernos

Consulis, & Chio soluite vincla cado.

Martial. libr. 13. Epigr. 122.

Cum tua centenos expugnet sportula cives,

Fumea Massiliæ ponere vina potes.

Primus auctor picandi gypsandique dolia, vinique ad commendationem vetustatis asservandi, dicitur L. Opimius Consul; quare & vetera vina ab illius nomine Opimiana audiunt. C. Plin. libr. 14. cap. 4. *Fuit omnium generum bonitas, L. Opimio Cos. cum C. Gracchus Tribunus seditionibus plebem agitans interemptus, ea cæli temperies fulsit, quam cocturam vocant, solis opere natali Urbis DCXXXIV. durante adhuc vina, jam a ducentis fere annis, jam in speciem redacta mellis asperi, etenim hæc natura vinis in vetustate est, nec potari per se queunt, si non pervincat aqua usque in amaritudinem carie indomita.* Et ejusdem libri cap. 14. *Apotbecas fuisse, & diffundi solita vina anno DCXXXIII. Urbis apparet (in Consulatu L. Opimii) indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente suum bonum Italia.* Joann. Britannic. ad illud Juvenalis Sat. 5.

Ipse capillato diffusum Consule potat.

Martial. libr. 1. Epigr. 27.

Testa sed antiqui felix siccatur Opimi,

Egerit & nigros Massica cella cados.

Notabantur autem dolia hæc picata gypsataque, inscripto nomine & auctoris & Consulis. Vet. Scholiast. Juvenal. ad v. 3. Sat. 5. *Vinum de montibus Albanis, ita vetus, ut non possit ex super inscriptione, antiquitate deleta, cognosci quanti sit temporis.* C. Petron. Satyricon, in Trimal-

malchionis convivio lautissimo: Statim allatae sunt amphorae vitreae, diligenter gypsaee, quarum in cervicibus pittacia erant affixa, cum hoc titulo, FALERNVM . OPIMIANVM . ANNORVM . CENTVM . Dum titulos perlegimus, complofit manus Trimalchio: & ben, inquit, ergo diutius vivam? Verum est vinum Opimianum praestum. Locum puto corruptum, & facile sanari posse, si legatur; quarum in cervicibus pinnulae erant affixae; ut significet morem illum priscum, quo tabellis signabant etiam in horreis vina, ut sciri posset, cuius essent notae: quod cum observassem, inveni idem Joliz Mercero placuisse. Helen. Acron ad Q. Horat. libr. 1. Sat. 10. Nota; ideo quod aut vina notantur in la-
genis, aut Consules. Ipse Horat. ibid.

... ut Chia nota sit commissae Falerni est.

D. Juvenal. loco proxime supra laudato:

*Cras bibit Albanis aliquid de montibus, aut de
Setinis, cujus patriam titulumque senectus
Delevit, multa veteris fuligine testae.*

Elegantissime, ut semper solet, M. Plautus in Poenulo, Sc. Satis spe-
latum:

*Ibi tu videas literatas fœdiles epistolas,
Pice signata nomina insunt cubitum longis literis
Ita vinariorum habemus nostrae delectum domi.*

Vinum hoc vetus percolabant, quo defaecatius esset, suaviusque bibe-
retur. Hoc Græci σακκίζεν σακκίζεν, Latini vero dicunt sacca liquare,
Plin. libr. 19. cap. 4. Inveterari vina, saccisque castrari. Melius MS.
saccisque castigare. Pomp. J. C. l. 21. ff. de auto & arg. leg. In argenta-
poterio utrum id tantum sit, qua bibi possit, an etiam illud, quod ad præ-
parationem bibendi comparatum sit, veluti columbinarium & urceoli, du-
bitari potest. Ita præferunt optimæ editiones, & Antonius Nebrissensis
confirmat, ut & Andr. Alciat. libr. 8. Parerg. cap. 4. alii legunt colum-
binarium, quod ferri potest. Morem illum Græcicum fuisse lo-
quuntur Chares Mitylenæus historicus, Strattis poëta in Psycastis,
Lysippus in Bacchis, & Protagorides libr. 2. Comicarum historiarum,
& Diphicus in Mnematio apud Athenæum libr. 3. Dipnosophist. cap. 21.
Consultantur illi. C. Lucil. apud M. Ciceronem libr. 2. Finib.

Cui nil dempserit nix, & sacculus abstulerit nil.

Martial. libr. 14. Epigr. 101. & Epigr. 102. Et libr. 12. Epigr. 60.

Turbida sollicito transmittere Cacuba sacco.

T. Lucret. libr. 2.

*Et quamvis subito per colum vina videmus
Perfluere; at contra tardum cunctatur olivum.*

Horat. libr. 2. Sat. 4. v. 54.

Integrum perdunt lino vitata saporem.

Percolato sic vino, mel addebant. Proculus J. C. l. 16. ff. de trit. vin.
& oleo leg. Cajus l. 7. ff. acq. rer. dom. Macrobi. libr. 7. Saturnal.

Tom. I.

G

cap. 12.

cap. 12. L. Apul. libr. 10. Videantur Antiquitat. mear. libr. 5. cap. 30.

Ad vina Tusca redeo, quæ antiquitus celebrata, atque etiamnum hodie, de quibus succincte, ut possum.

Primum vinum in Etruria fuit *Faliscum*. Dionys. Halicarn. libr. 1. supra initio hujus capituli: duratque in hunc diem ejus nobilitas.

2. Celebre fuit *Spoletinum*. Galenus Pergamenus apud Athenæum libr. 1. Ο' Σπολητῖνος δὲ οἶνος καὶ πινόμενος ἡδύς, καὶ τῷ χρώματι χρυσεῖα. *Spoletinum jucundum haustu, auri colore fulgescit.*

3. In pretio fuit *Hadrianum*, sive *Hadriaticum*, ex Colonia videlicet Tuscorum Hadria nomen sortitum. Plin. libr. 14. cap. 6. Menippus Cynicus apud eundem Athenæum libr. 1. pag. 33. Ο' δὲ Ἀδριανὸς καλούμενος ἔμπυς, εὐαγάδοτος, ἄλυπος τὸ σύνολον. *Quod Adrianum vocant, facile transpirant, & digeritur, omninoque molestia caret.*

4. Laudatum est *Tudertinum*. C. Plin. libr. 14. cap. 3. *Siquidem in Tuscis peculiaris est Tudernis.* Plura libr. 5. infra hoc opere.

5. Invenio & *Florentinum* non parvi nominis. C. Plin. ibidem loci. Est & ejus nominis *Florentia*. Itaque sine dubio *Florentia* non *Fluentia* Plinio nota, contra quam voluit ille nugator Annius: & ego libr. 5. hoc Opere infra expediam.

6. Memorabile quoque & *Arretinum*. Idem, loco laudato: *Est optima Arretio Talpana, & Etesiacæ, & Conseminia. Talpana nigra candidum facit mustum: Etesiacæ fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit; mirumque, fecunditate cessat: Conseminia nigra, vino minime durante, uva maxime: post quindecim dies, quam ulli alia metitur, fertilis, sed cibaria: hujus folia, sicut labruscæ, prius quam decidant, sanguineo colore mutantur.* Etesiacæ itaque vitis, quæ Etesiiis ventis mutatur: Conseminia, quæ ex diversis vitibus constat, notat Jac. Dalechampius.

7. Non habebatur ignobile *Pisanum*. Plin. ibid. *Pbaria gaudent Pisa,*

8. *Graviscanum*. Plin. libr. 14. cap. 6.

9. *Statoniense*. Plin. ibid.

10. Supra omnia alia genera evectum *Lunenſe*. Idem Plinius loco jam laudato proxime: *Etruriæ palmam Luna habet.*

11. *Mæcenatianum* fuit in Etruria. Plin. ibid. Sed ubi loci? quærat. Hoc tantum in confesso est, Mæcenatem, Augusti familiarem, quarto gradu Cecinnam Etruscorum regem contigisse, quod libr. 4. hoc Opere docebo.

12. Extollitur *Caretanum*. Jun. Moderat. Columella libr. 3. Rei Rust. cap. 3. *Nam illa videntur prodigialiter in nostris Cretanis accidisse, ut aliqua vitis apud te excederet uvarum numerum duorum milium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra biennium septenos culleos peræquarent, ut primæ vineæ centenas amphoras jugeratim præberent, cum prata, & pascua, & silvæ, si centenos sestertios in singula jugera efficiant, optime domino consulere videantur.*

13. Recentiores nonnulli laudant *Vinum Græcum*, & præcipue quod prope

prope oppidum Sangeminiānum nascitur. Platina libr. de re Culinaria 10. ad finem: atque istud tota Italia nobilitatum.

14. *Nobilitate & elegantia* (idem ait pag. 364.) *Trebianum in Etruria excellit.*

Locus est depravatus Macrobiī libr. 3. cap. ult. *Uvarum ista sunt genera: Aminea, scilicet a regione; nam Aminei fuerunt, ubi nunc Falernum est: Afinsca, Atrusca, Albujerus, Albena, Apiana, Apicia, Bummamia.* Quæ uva sit *Atrusca*, nullibi lectum; itaque *Etrusca* lege, una mutata litera.

*Etruriæ constitutio: ager pinguis: boves compacti:
& aëris temperies: litorea insalubria:
mediterranea sana.*

CAP. XII.

ITa se habet feracitas: sequitur qualitas, & constitutio. M. Varro libr. 1. de Re Rustica cap. 9. terram esse triplicem docet: *macram, pinguem, mediocrem.* Et medii esse generis Etruriam: *Contra* (inquit) *in agro pingui, ut in Etruria, licet videre segetes fructuosas, ac restibiles, & arbores præluxas, & omnia sine musco.* Præclarum certe elogium, quo nihil, quod quidem ad humani victus necessarios usus conducatur, Etruriæ deesse ostenditur, & ad incolarum felicitique ingenii gloriam soli uberrimi accessionem fieri, quod paucissimæ gentes sunt consecutæ.

De equis dico abunde libr. 3. hoc opere. De bobus Jun. Moderat. Columella libr. 6. Rei Rust. cap. 1. *Campania plerumque boves progenerat, albos & exiles; labori tamen & cultura patrii soli non inhabiles. Umbria vastos & albos, eademque rubros, nec minus probabiles animis, quam corporibus. Etruria & Latium compactos, sed ad opera fortes.*

Aëris autem constitutio veteribus varia iudicata; nam quæ mari Infero sive Tyrrheno pars adjecta erat, noxio aëre, & interdum pestilenti censebatur: contra vero quæ mediterranea aut montosa loca incolebant Tusci, ea omnibus Italiæ provinciis salubritate prælata. Insalubrem fuisse oram litoralem docent plerique optimæ notæ Scriptores. Sidonius Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Hinc cetera Flaminie oppida statim ut ingrediebar, egressus, laevo Picentes, dextro Umbros latere transmissi, ubi mihi seu Calaber Atabulus, seu pestilens regio Tuscorum, spiritu aëris venenatis flatibus inebriato, & modo calores, modo frigora alternante, vaporatum corpus infecit: interea febris sitisque penitissimum cordis medullarumque secretum depopulabantur.* Quod ille Gallus de

Tuscia, alii de tota Italia conquesti, inter quos Petrus Venerabilis libr. 3. Epist. 3. & libr. 5. Epist. 44. usque adeo ut Roma *Cameterium Transalpinorum* audiat. Joannes Dempsterus, genere doctrinaque nobilissimus, Venetæ Reip. Sereniss. Bibliothecarius Epist. 14. Q. Symmach. libr. 7. Epist. 39. *Plerumque fors disposita conturbat, quod nunc mihi usu venit, qui Etruscos vapores salubritatis causa adire non potui, rebus detentus urbanis.* Id de Gravisca testatur quoque M. Cato in Originibus apud Servium Maurum ad libr. 10. *Æneid. Gravisca, quod gravem aërem sustinent: hoc est pestilentes.* Rutilius Numatianus libr. 1. Itiner.

Inde Gravisicarum fastigia rara videmus,

Quas premit æstiva sæpe paludis odor.

Quæ causa, quærant alii. Ego ab halitu sulfuris creberrimis, quæ ea in regione sunt, aquis corrupto, provenire posse non difficulter; liquidem juxta paludes poni non debet statio ulla, cui salubritas quæritur: & Homerus semper a flumine antelucanas auras insalubres tradit, teste Plinio libr. 18. cap. 6. principio. Legendi Vitruvius libr. 6. cap. 8. Theophrast. libr. 5. caus. cap. 5. Aristotel. Section. 3. problemat. 23. Thucyd. libr. 2. Moderat. Columell. libr. 1. cap. 3. Locus Homeri, quem indicat Plinius, est v. 471. libr. 5. Odiss.

Si tamen ora maritima vitetur, mediterranea saluberrima. C. Plinius Junior libr. 5. Epist. 6. *Amavi curam & sollicitudinem tuam, quod cum audisses, me æstate Tuscos meos petiturum, ne facerem, suasisisti; dum putas insalubres. Est sane gravis & pestilens ora Tuscorum, quæ per litus extenditur; sed hi procul a mari recesserunt; quin etiam Apennino saluberrimo montium subjacent, atque adeo, ut omnem pro me metum ponas, ascipe temperiem celi, regionis situm, ville amantatem, quæ & tibi auditu, & mihi relatu jucunda crunt.* Æstivabant itaque in Tuscia proceres Romani. Idem libr. 9. Epist. 40. *Scribis pergratas tibi fuisse literas meas, quibus cognovisti, quemadmodum in Tuscis ocium æstatis exigerem.* Ego certe tolerabilem etiam peregrino Etruriæ situm expetior, hieme jucundissima Pisis, æstate Senis & Florentiæ actis: nec video, cur Michaël Brutus Florentiam ab intolerandis caloribus tantopere infamet Epist. 41.

Etru-

*Etruriæ aquæ medicatæ, & thermæ celebres: unde
Tusci Aquileges: Homerus calidarum
aquarum meminit: Cæretanæ,
Tauri, Narnienses.*

CAP. XIII.

Hanc aëris intemperiem compensant aquæ multæ & salutaræ, ut dubium sit, an ulla regio magis iis abundet, quæ ad vitum, aut hominum sanitatem conducunt. M. Varro libr. 8. Ling. Lat. Item reprehendunt analogias, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balinæ, non balinea: contra quod privati dicunt unum balineum, quod plura balinea dicant. Quibus responderi potest, non esse reprehendendum, quod scale, & aquæ calidæ, & pleraque, quæ cum multitudinis vocabulis sint appellata, neque eorum singularia in usum venerint. Idemque ita contra balineum novum & Græcum introiit in urbem, publice ibi consedit, ubi eo juncta essent ædificia lavandi causa, unum ubi viri, alterum ubi mulieres lavarentur: ab eadem ratione domi suæ quisque ubi lavabatur, balineum dixerit, & quod non erant duo balinea, dicere non consueverant, cum hoc antiqui non balineum, sed lavatrinam appellare consuevissent. Sed aquæ calidæ a loco, & quæ ubi scaterent, cum ut colerentur, & venissent in usum nostris, cum aliæ ad alium morbum idoneæ essent, hæc cum plures essent, ut Puteoleis & in Tusceis, quibus utebantur, multitudinis potius, quam singulari vocabulo appellarunt. Aquæ itaque tota Italia celeberrimæ sanandis ægris Puteolanæ & Tuscæ, si Varroni fides. Unde Aquilegem Tuscum legimus apud illustres auctores, cujus officium est aquam explorare, an ex illo fonte commode alio derivari possit, an salubritatem conferat: quod querere ac investigare reddidit Palladius Rutilius libr. 9. Rei Rust. cap. 8. Locus est corruptus Aurelii Cassiodori libr. 3. Variar. Epist. 53. *Comperimus aquilegium Romam venisse:* in margine erat scriptum *aquilegum*; sed corrigendum omnino *aquilegem*: & vide ibidem loci rationem inveniendæ aquæ, & confer cum Palladio. C. Plin. libr. 26. cap. 6. *Habent & hoc signum aquileges.* Ibidem etiam *aquilices*, ab elicienda aqua dicti. Callistratus J. C. apud Guillelmum Budæum in Annotationib. posteriorib. in Pandectas. Tarruatenus J. C. l. 6. ff. de Jure Immunitat. Flor. Tertullian. libr. 3. adversus Marcionem: *Quia nec statim aquilicem sedens repromisit.* Nonius Marcellus cap. 2. num. 8. *aquam colligentem* interpretatur, M. Terent. Varro in Quinquatribus:

An

*An hoc præstat hero filius Diogenis,
Quod ille e ventre aquam mittit? an hoc te
Factas? at hoc pacto utilior te Tuscus aquilex,*
Quos versus ego suspicor corruptos, & egere manu critica; itaque
sic videntur posse nitori suo restitui:

*An hoc præstas hero, filii Diogenis,
Quod illi ex utre aquam mittis? an hoc te
Factas? at hoc pacto utilior te Tuscus aquilex.*
Nonnullis Criticis placet legi ita:

An hoc præstat Herophilus Διογένης.

Et de his quidem, qui plura cupis, adi Antiquitates meas libr. 1. c. 14.
Ego ad Etruriæ aquas medicatas redeo. Dionys. Halicarnass. libr. 1.
pag. 29. Ἐχ' αὖ δὲ ἡ γῆ καὶ νάματα θερμῶν ὑδάτων ἐν πολλοῖς εὐρημένα χωρία, ὧν τὰ
παρασχῆν ἡδιστα, καὶ νόσους ἰάσασθαι χρόνιως ἄριστα: *Eadem terra habet aquarum
calidarum multis in locis scaturigines, jucundissima exhibentes lavacula,
morbisque inveteratis sanandis utilissima.* Plura Strabo Amasian. libr. 5.
Geogr. pag. 157. Πολλὴ δὲ καὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων ἀφθονία κατὰ τὴν Τυρρηνίαν·
τῷ πλησίον εἶναι τῆς Ρώμης, ἔχ' ἥττον δ' εὐανδρεῖ τῶν ἐν Βαίαις, ἃ διονόμασαι πολὺ
πάντων μάλιστα. *Abundat etiam calidarum fontibus aquarum vicina Romæ
Etruria, cujus therma non minus quam famosissima ille omnium maxime
Baje frequentantur.* Nobile profecto elogium. Atque hæc ab aquis
calidis remedia antiquissima sunt, etiam ante heroica tempora memo-
rata: quo magis miror C. Plinium, virum alioquin omnium diligentis-
simum doctissimumque, in eo tamen errasse; nam libr. 31. cap. 6. *Ho-
merum calidorum fontium mentionem non fecisse demiror, cum alioquin
lavari calida frequenter induceret, videlicet quia medicina tunc non erat
hæc, quæ nunc aquarum perfugio utitur.* Hæc ille parum vere; nam lo-
cus est apud Homerum libr. 22. Iliad. v. 148. quo calidarum fontium
meminit:

Κρηνῶ δ' Ἰκαονοῦ καλλιρρόω, ἔνθα δὲ πηγαὶ
Δοιαί ἀναΐσσουσι Σκαμάνδρην δινήεντος
Ἡ' μὲν γὰρ θ' ὕδατι λιαρῶ ῥέει, ἀμφὶ δὲ καπνὸς
Γίνεται ἐξ αὐτῆς ὥσπερ πυρὸς ἀιδομένου.
*Ad fluentum vero venerunt pulcherrimum, ubi fontes
Duo scaturiunt Scamandri vorticosi.
Alter quidem aqua tepida fluit, circum ante fumus
Oritur ex ipso velut ignis ardentis.*

Constat itaque & antiquitus medicatas aquas plurimo in usu mortali-
bus fuisse, & Etruriam iis præ aliis quibuscumque regionibus abundas-
se: atque illæ quidem quibus in locis fuerint, investigandum est. Ce-
leberrimæ indubie fuere Cæretanæ. Strabo libr. 5. Geogr. pag. 152.
Εὐανδρεῖ δὲ αὐτῆς μᾶλλον τὰ πλησίον Θερμὰ, ἃ καλεῖσι Καίρετανά, διὰ τὴν φοιτῶντας
θεραπεύειν χάριν. *Magis frequentantur ab hominibus therma vicina Cære-
tana,*

tana, propter eos, qui valetudinis causa eo commeant ⁽¹⁾. Sed hodie nec ubi urbs illa fuerit tam splendida & tantæ famæ, licet vel rudetis dignoscere: neque aquæ illæ medicatæ vires habent, aut nomen, arescente jam tot seculis vena, vel ab hominibus neglecta: nec dubito, quin illæ sint thermæ, quas Dionysius Halicarnass. Romæ vicinas celebrat. Aquas etiam in Narniensi agro extollit Plinius eodem libro; sed quarum hodie nullæ reliquæ. Rêperio & aquas insigni virtute prope Centumcellas, quibus nomen *Tauri* inditum. Rutil. Numatian. libr. 1. Itinerarii:

*Nosse juvat Tauri dictas de nomine tbermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic gustu latices vitiantur amaro,
Lymphaque sumifico sulphure tincta calet.
Purus odor, mollisque sapor, dubitare lavantem
Cogit, qua melius parte petantur aqua.
Credere si dignum fama, flagrantia Taurus
Investigato fonte lavacra dedit.
Ut solet excussis pugnam præludere glebis,
Stripite cum rigido cornua prona terit.
Sive Deus faciem mentitus, & ora juvenci,
Nolunt ardentis dona latere soli.
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti,
Per freta virgineum sollicitavit onus.
Ardua cum solos deceant miracula Grajos,
Auctorem pecudem fons Heliconis habet.
Elicitas simili credamus origine lymphas,
Musarum latices ungula fedit equi.
Hac quoque Pieriis spiracula comparat antris
Carminè Messalæ nobilitatus uger.
Intrantemque capit, discedentemque moratur
Postibus affixum dulce poemâ sacris.*

Sed hodie non locus ostenditur, nec ulla Messalæ memoria superest, qui ut Rutilius vult, thermas has eleganti carmine descripserat: & dolendum sane, non tam aquam medicam exaruisse, quam pulcherri-
mum ingenii foetum amissum. Sed redeo ad thermas. ⁽²⁾

Sunt in Etruria nostro ævo balnea salubria: in agro Lucensi, de quibus tribus Michaël Savonarola libr. 2. cap. 10. & Ugulinus apud me MS., qui vivebat anno Domini 1417. & Bartholomæus Taurinen-
fis

(1) Cluverius & Holstenius recte agnoverunt urbem Cæretanam ubi nunc *Cerveteri*: & Holstenius in Notis ad Cluverium credit aquas Cæretanas illas, quæ nunc *Bagni del Jesso*, quæ 3. dumtaxat m. p. a Cæretano oppido distant: & ut ipse notat, duabus emanant fontibus D p. circiter invicem distant: superius in colle *Balneum vetus*: inferius in planicie *Balneum novum* vulgo vocatur.

(2) Meminit aquarum Nepefinarum in Etruria tanquam salubrium Cælius Aurelianus Tardarum passionum libr. 3. cap. 1. cap. 2. & cap. 4. ubi dicit eas habere qualitatem aluminis.

sis cap. 23. Idemque de Pisanis balneis ⁽¹⁾ expressis agunt verbis: uti & de Viterbiensibus & Volaterranis Mengus Faventinus pag. 74. Gentilis de Fulgineo pag. 182. Sunt & hac ætate celebres prope D. Casiani, de quibus sigillatim libr. 5. hoc opere.

*Etruscorum Religio, aut potius superstitio, quam
Senatorum Romanorum filii docebantur: Dii
ipsorum Consentes, seu Complices:
Jovis, non Jupiter: Menses
Diis illis sacri.*

C A P. XIV.

O Pulentum hoc, lateque terra ac mari patens Imperium Etruscorum, hæc admiranda fertilis soli felicitas, & larga Naturæ indulgentia, non alio potius modo, neque aliis artibus aut parari potuit, aut retineri, quam sancta religionum observationumque divinarum severitate ac disciplina; ideo nihil ab ista gente omisum, quod pietatis opinionem in incolis promoveret, ut jure dicatur ab Arnobio libr. 7. Cont. Gent. pag. 291. *Genitrix & mater superstitionis Etruria*. Eam ob causam religionis istius æmuli Romani, quotannis Fæstulas vel Volaterras, ubi urbium sedem fuisse augurum infra libr. 5. docebo, optimatum filios prætextatos mittebant, veluti sacris mysticis initiandos. Valer. Max. libr. 1. cap. 1. *Tantum autem studium antiquis, non solum observanda, sed etiam amplificanda religionis fuit, ut florentissima tum, & opulentissima civitate, decem principum filii Senatusconsulto singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrarum discipline gratia, traderentur*. Quod autem ille decem tantum Etruriæ populos faciat, cum alii duodecim astruant, aut quindecim, ut expeditum libr. 4. infra hoc Opere reperies, parum jam refert, dummodo constet, procerum liberos consuevisse Etruscorum sacras cærimonias edoceri: quod & ipsum tradidit M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Quocirca bene apud majores nostros Senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque questum*. Ab his iisdem & auguria primum excogitata, & aruspicina, & fulmina expiandi scientia, & por-

(1) De aquis calidis Pisanis Plinius libr. 2. cap. 103. *Patavinorum aquis calidis herbe virescentes inuascuntur, Pisanorum terra.*

portentorum procuratio: ab iis primæ Diis statux erectæ, prima templa ædificata, ut plene libr. 3. in principio discussum a me invenies. Sed jam de Diis, quos illi venerabantur, est dicendum.

Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Hos Conjentes ac Complices Etrusci ajunt ac nominant, quod una oriantur, & occidunt una, sex mares & totidem fœminas ignotis nominibus, & miserationis parcissima; sed eos summi Jovis consiliarios ac principes existimari.* Plura ibidem loci Nigidius libr. 16. quæ consule. Diu itaque isti Etruscorum sunt *Conjentes* sive *Complices*: quæ ultima appellatio apud nullum alium est, quod sciam: nec tamen glossema est; nam in Etrusca disciplina pleraque erant aliter se habentia, atque in ritu Romano. Isidori glossæ: *Complex, qui in uno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum, ad bonum vero nunquam dicitur*; quod Desiderius Heraldus observat. Anastasius S. R. E. Bibliothecarius in vita Felicis Tertii: *Si invenirent complicem Petri Acacium.* Aurel. Prudent. in Romano Martyre:

*Quid differo, inquit ille, utroque perdere,
Puerum ac magistrum, complices sectæ impia?*

Ibidem ex disciplina arcana appellati *Consentes*, scilicet *Maximi*, qui omnium gentium consensu recepti, divinis honoribus colebantur. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 23. *Quis ferat, quod neque inter Deos Consentes, quos dicunt in consilium Jovis adhiberi, nec inter Deos, quos Selectos vocant, Felicitas constituta est?* M. Terentius Varro libr. 1. Rei Rust. cap. 1. eos enumerat, sed ex Q. Ennio, uti D. Augustinus ex L. Seneca libr. 2. Nat. Quæstion. cap. 41. *Fulmina dicunt a Jove mitti, & tres illi manubias dant: prima, ut ajunt, movet & placata est, & ipsius consilio Jovis mittitur: secundam mittit quidem Jupiter, sed ex consilii sententia; duodecim enim Deos advocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit; sed tunc quoque non aliter, quam ut noceat.* Vide reliqua, quæ, in solis Etruscorum aditis nota, Varro scriptis commiserat. Martianus Mineus Felix Capella, vir Consularis, libr. 1. Satyrici: *Tunc etiam ut inter alios potissimi rogarentur ipsius collega Jovis, qui biseni cum eodem Tonante numerantur.* Isti non modo iis, quæ dixi, nominibus vocabantur, scilicet *Consentes*, *complices*, *Jovis Consiliarii*, sed etiam a numero *Duodecim*. Idem loco laudato: *Ex his septem residui, qui inter duodecim non vocantur.* Hi non Etruscorum modo, Romanorum atque Italorum fuisse deprehenduntur, sed etiam Græcorum, aliarumque etiam gentium: quod innuit sententia Demadis Athenis rogantis, ut Alexander Macedo *τρισκαίδεκατος* *Θεός*, *decimus tertius Deus* ab Areopagitis diceretur; ut retulit Claudius Ælianus libr. 5. Var. Histor. cap. 12. & ex eo Pierius Valerianus libr. 43. Hierog. Hæc referendi veteres lapides. (1)

Tom. I.

H

I. O. M

(1) Apud Gruter. pag. 3. num 2.

I . O . M
 G E T E R I S Q
 D I S . C O N S E N T I B V S
 M . O P P E L L I V S
 A D I V T O R
 I I . V I R . C O L

Alia est etiam vetus Inscriptio. (1)

I . O . M
 D I S . D E A
 B V S Q . P V B
 C O N S E N T I B
 V . M . S

Et fragmentum istud lapidis Spoletini. (2)

C O N S E N T I O . D E O R V M
 M A R I A N A . S O Z O M E N E
 I M P E R I O . L . M . . . . .
 E X . V O T O . F E C I T

Hinc intelligendus e C. Suetonio locus in Augusto cap. 70. *Cena quoque ejus secretior in fabulis fuit, quæ vulgo δωδεκάθεος vocabatur, in qua Deorum Dearumque habitu discubuisse convivas, & ipsum pro Apolline ornatum, non modo Antonii epistolæ singulorum nomina amarissime enumerantis, exprobrant sed & sine auctore notissimi versus:*

*Quum primum istorum conduxit mensa choragum,
 Sexque Deos vidit Mallia sexque Deas,
 Impia dum Cæsar Phæbi mendacia ludit,
 Dum nova Divorum cænat adulteria;
 Omnia se a terris tunc numina declinarunt,
 Fugit & auratos Jupiter ipse thronos.*

Hos Etruscorum Deorum Deos Poëtæ describunt passim. M. Plautus Epidico sc. *Male*, in principio:

Si undecim Deos præter se se secum adducat Jupiter.

P. Ovid. libr. 6. Metamorph. fab. 2.

*Bis sex cælestes, medio Jove, sedibus ætis
 Augusta gravitate sedent, sua quemque Deorum
 Inscribit facies.*

Et licet secundum Etrusca sacra, nominari eos esset nefas; habebant tamen pontificio jure Romano sua nomina. Refert Ennius his versiculis: (3)

Juno

(1) Apud Grut. pag. 3. num. 3.
 aum Capellam libr. 15.

(2) Apud eundem pag. 3. num. 1.

(3) Apud Martia-

*Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

Ubi Ennius *Jovis* pro *Jupiter* dixit, eratque rectus olim casus. T. Liv. 1. Decad. libr. 1. *Jovis Fereetri, hec tibi victor Romulus rex regia arma fero*: pro quo quidam blenni substituerunt inepte, *Jupiter Fereetri*. C. Jul. Hygin. fabular. cap. 31. *Jovis inter eos fulmen misit*. Et cap. 152. *Jovis fulmine ardenti pectus ejus percussit*. Et cap. 176. *Ad Lycaonem, Pelasgi filium, Jovis in hospitium venisse dicitur*. Et cap. 179. *Jovis cum Semele voluit concumbere*. Et cap. 195. *Jovis, Neptunus, Mercurius in Thraciam ad Byrseum Regem in hospitium venerunt*. Et cap. 271. *Ganymedes, Erichonii filius, quem Jovis amavit*. In quibus omnibus locis ab imperito librario, vel a quopiam sciolo, in ora libri cum asterisco scriptum erat *Jupiter*, quod & posterior Lugdunensis editio recepit. Est & locus Claudiani in 3. Consolato. Honorii apud D. Augustinum libr. 5. Civit. Dei cap. 26. ita conceptus:

*O nimium dilecte Deo, cui fundit ab astris
Se Jovis armatus, vebemens cui militat ether,
Et conjurati veniunt ad classica venti.*

Ita legit hunc locum Joannes Cuspinianus Commentario in Fastos Consulares Cassiodori pag. 521. Ita quoque habent editio Basilejensis Joannis Amerbacensis anno 1490. eamque lectionem recipiunt Thomas Valois & Nicolaus Triveth Scholiastae; cum tamen & Paulus Orosius libr. 7. Histor. cap. 35. & Abbas Urspergensis in Chronico pag. 122. & Paulus Diaconus libr. 13. Historie Miscellae, unanimi consensu velint in Divo Augustino ita legi:

*O nimium dilecte Deo, cui militat ether,
Et conjurati veniunt ad classica venti.*

Tamen omnes & MS. Codices, quos non paucos vidi, & Veneta antiquissima editio anno 1495. Thomae Ugolini ita constanter habent:

*O nimium dilecte Deo, cui fundit ab astris,
Æolus armatas biemes, cui militat ether,
Et conjurati veniunt ad classica venti.*

Sed revertor ad Deos Complices, quibus singulis menses singulos hoc ordine adscribebat vetustas, notante Pomponio Laeto, & Caelio Rhodigino libr. 25. cap. 30. *Januarius Junoni, Februarius Neptuno, Martius Minervae, Aprilis Veneri, Majus Apollini, Junius Mercurio, Julius Jovi, Augustus Cereri, September Vulcano, October Marti, November Dianae, December Vestae*. Hoc quidem ita factum, quia revera nihil aliud sunt illi, quam duodecim signa zodiaci, quibus totus anni cursus disponitur. Diodor. Sicul. libr. 3. Bibliotheca.

*Etruscorum Dii proprii, Vertumnus, Volumnus,
Volumna, Voltumna, Viridianus, Valentia,
Curis, Nurtia: clavi in ejus templo
fixi, annorum indices: & forte
Ammudates.*

C A P. XV.

Precipua veneratione quosdam Deos Tusci colebant, qui cum nulla alia gente communes: quorum hi memorantur illustriores; *Vertumnus*, ob beneficia sua inter Deos relatus, cum multis annis populo illi regio imperio praefuisset, ut libr. 2. dicam. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Ab iis dictus vicus Tuscus; ideoque ibi Vertumnus stare, quod is Deus Etruria.* Et contra Varro non de vici Tusci nomine alibi commodius agitur. Hunc non *Vertumnus*, sed *Vertanum* dici debere contendit Hadrianus Turnebus libr. 13. Adversar. cap. 17. eodem modo, quo Portunus, Neptunus, aliaque similiter cadentia efferuntur. Multa de eo Antonius Fanensis ad libr. 6. Fastorum Publ. Ovidii, quem vide. Asconius Pedianus in 3. Verrin. *Vertumnus non Vertumnus* scribit: *Signum Vertumni in ultimo vico thurario est, sub basilica angulo flectentibus se ad postremam dextram partem. Vertumnus autem Deus est invertendarum rerum, id est mercaturae.* Locus corruptus est; itaque legendum ex Varrone jam laudato *non ultimo vico Tusco est: & facilis fuit error viciniae dictionum.* Sexto Propert. libr. 4. Eleg. 2.

At tu, Roma, meis tribuisti premia Tuscis;

Unde, bodie vicus nomina Tuscus habet.

Mercaturæ Deum Asconius facit, & ab invertendis mercimoniis deductant vult nomen; ipse tamen aliam causam apud eundem Propertium reddit:

Hæc quondam Tiberinus iter faciebat, & ajunt

Rumorum auditos per vada pulsa sonos.

At postquam ille suis tantum concessit alumna;

Vertumnus verso dicor ab anne Deus.

Sed quia invertentis fructum percepimus anni,

Vertumni cursus credidit esse sacrum.

Prima mihi variat liventibus uva racemis,

Et coma lactenti spicea fruge tumet.

Hic dulces cerasos, hic autumnalia pruna

Cernis, & æstivo mora rubere die.

*Infior hic solvit pomosa vota corona,
Cum pyrus invita stipite mala tulit.*

Non ergo mercatorum tantum is numen, sed rusticorum, & præcipue agricolarum; nam *ara communis & Cereri & Fortuno*. P. Vict. Reg. 8. Urbis. Sed & idem tutela censebatur olitorum, ad significandam prisca illius ævi frugalitatem, cum scilicet ipsis principibus viris cordi erat agricultura, & cum fines admodum angusti essent, hortorum cura. Idem Propertius paulo post eodem loco:

*Nam quid ego adiciam, de quo mihi maxima fama est,
Hortorum in manibus dona probata meis?
Ceruleus cucumis, tumidaque cucurbita ventre
Me notat, & junco brassica vineta levi.
Nec flos ulius hiat pratis, quin ille decenter
Impositus fronti langueat ante meæ.*

Ad quæ eruditissimus Joann. Passeratius, Professor Regius eloquentiæ Parisiis, & doctor meus plurimum colendus, consulatur. Corruptus Jupii Columellæ locus libr. 10. de Re Rust.

*Jam rosa distendat contorti stamina junqi,
Præsaque flammeola rumpatur fiscina caltha,
Mercibus & vernis dives Portunus abundet.*

Quid Portuno, marino Deo, cum mercibus? lege igitur:

Mercibus & vernis dives Vertunus abundet.

Dies festos Romæ ei nuncupavere III. Kalend. Novembr. ut in Calendario Romano habetur, scilicet jam frugibus non maturis modo, sed perceptis etiam.

Sequitur *Voluninus*, & ipse religiose in Etruria cultus. M. Terent. Varro Satyra Menippea, cui titulus *Marcipor*. Deinde mittit virile æreturum in flumen, offendit lactam. *Voluninia*. Sacrificia ei solemnia, non ad opes honoresve sollicitè consequendos, sed ad bonam mentem. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 21. *Deo Volunno & Deæ Volunna, ut bona vellent*. Videndus Al. Persius Sat. 2. in fine. Nescio autem, quid Joanni Rosino in mentem venerit, cur libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 19. Deos nuptiales Volunum & Volunam esse velit. Deceptus, ut credo; loco D. Augustini laudato: *Deæ Menti, inquit, ut bonam haberent mentem: Deo Volunno, & Volunne Deæ, ut bona vellent: Diis Nuptialibus, ut bene conjugarentur*. Clarum certe est, hic tria Deorum genera distingui.

Ejusdem cognominis fuit *Volunna* Dea Etruscorum, de qua D. Augustinus supra. Suspicio, eam nomen a turritis arcibus, quibus præficeret, accepisse; *Vola* enim Etrusca lingua *arx* aut *urbs* est, ut libr. 2. Comment. nobilissimus Raphaël Mapphæus Volaterranus pag. 135. docet. Deas autem arcibus præfides loquitur fuisse exemplo Græcorum Pallas, Catull. in Argonaut.

Diva quibus retinens in summis urbibus arces.

Et

Et locus ille, adeo vexatus a Criticis, apud eundem Poëtam Epigr. 1.

Quaecunque quod o patrona virgo,

Patrona scilicet praesides arcium.

Eadem gens Deam venerabat *Volturnam*, quae a quibusdam *Valtana* appellatur: nescio an recte, ut Alexander ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. ult. Cujus nomen longe in Etruria quondam celeberrimum, habebaturque vel omnium Tuscorum numinum prima; ad ejus enim fanum conventus omnibus Etruriae populis indicabatur, loco scilicet peropportuno, juxta montem Ciminius, non longe Volturniis. T. Livius i. Decad. libr. 4. in fine: *Exercitum magna ex parte voluntarium novi tribuni militum consulari potestate Vejos duxerunt. Fuere autem Tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Julius Tullus iterum, A. Manilius. L. Furius Medullinus tertium, M. Aemilius Mamercus. Ab his primum circumfessi Veii sunt: sub cujus initium obsidionis cum Etruscorum consilium ad fanum Volturnae frequenter habitum esset, pacem constitit, bellum publico gentis universae tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequentis anno fuit. Ad quem locum vide quae Blatii Vigerii editio habebat, quo ostenditur ab omni Etruriae populo decreta de rebus gravissimis ibi solere fieri. Et miror, tot illustres Scriptores, qualis haec fuerit Dea, aut quibus sacrificiis placaretur, non exposuisse: puto, quia Etruscorum arcana, religionisque mysteria parum erant Romanis nota.*

Alii etiam Dii non minus celebres, scilicet *Narniensis* Deus, sive verius *Narniensum* numen appellatur *Viridianus* apud Florentem Tertullianum Apolog. cap. 24.

Habere & Oriculani Tusci Deam suam, cui nomen *Valentia*. Idem eodem loco.

Nec non Sutrinorum Dea erat *Nortia*, nisi mendosus Tertullianus codex ibidem loci.

Illud non obvium: *Faliscorum in honore est pater Curis, unde accepit cognomen Juno*. Ibidem Tertullianus, qui solus, quod sciam, horum quatuor Deorum meminit, tanta erat Romanis Etruscorum sacrorum ignorantia.

Denique eodem loco *Vulsiniensium* dicitur Dea *Nersia*, vel *Narcia*, vel *Nortia*, vel *Nurtia*, vel *Nurtia*, tam varia est librorum fides, ut notat Jacobus Pamelius. Vetus Scholiast. Juven. Sat. 10. v. 74. *Fortunam vult intelligi, quae apud Nyrtiam colatur, unde fuit Sejanus*. Errat sane; nam, ut verum sit, *Nurtiam* esse *Fortunam*, illud tamen ineptum, *apud Nyrtiam coli*; nullus enim locus, quod sciam, in Tuscia eo nomine; sed vult Poëta his verbis:

*idem populus, si Nortia Tusco
Favisset, si oppressa foret secunda senectus
Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora
Augustum*

tan-

tantam esse Fortune inconstantiam, ut qui miserrime perierit Sejanus, si a Nurtia Dea tutelari Vulsinensium, unde ille ortum ducebat, auxilium & favorem accepisset, potuisset fausta populi acclamatione Imperator designari. De hac Dea T. Livius 1. Decad. libr. 7. in principio: *Vulsiis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nurtia Etrusca Dea comparere, diligens talium monumentorum auctor Cincius affirmat*. Antiquissimus auctor Cincius, vel ut male alii, Cinthius prodidit in templo Nurtia annorum supputationem ex clavis fixis consuevisse colligi. Fest. Pomp. libr. 3. *Clavus annalis appellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum aedium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum*. Quemadmodum sane Romani per Consules, Cretenses per calculos versicolores, annos a magistratu numerari volebant, & Græci per Olympicos ludos, aut Archontes tempora dirigeabant; ita Etrusci fixis in Deæ Nurtiæ templo clavis. Durantius Casellius libr. 1. Variar. cap. 5. Janus Palmerius in Spicilegio, Georg. Erhardus, qui nuper non poenitendam operam in Petronii Satyricum locavit, in quo pag. 186. sic legit Janus Douza pater hos versus:

*Et paries circa palea satiatus inani
Fortuitoque luto, clavos numerabat agrestes.*

Joann. a Woneren nihil putat immutandum:

*At paries circa palea satiatus agresti,
Fortuitoque luto, clavos numerabat, & annos.*

Invenio *Ammodatem* Deum cultum; sed quis, & a quibus, ne Oedipus divinarit. Suspicio Etruscum esse; nam cum illi quatuor superius namerati Dii a nullo, nisi solo Tertulliano nominentur, potest fieri, ut hic quoque inter Deos Tuscos, licet Romanis incognito nomine, coleretur. Ejus numen describit auctor antiquissimus, & a Gennadio Massiliensi celebratus Commodianus, qui apud me est MS. dono R. P. Jacobi Sirmondi Soc. Jes. viri Græce Latineque doctissimi. Is auctor exemplo Constantini Manassis, & Joannis Tzetis politicos versus scribit, solus, quod sciam, inter Latinos hoc scribendi genere usus: cui hoc quoque addit, ut tot sint versiculi, quot literæ in epigraphe. Itaque sic libr. 1. contra Gentiles:

DE AMMUDATE ET DEO MAGNO.

*Diximus jam multa de superstitione nefanda,
Et tamen exequimur, nequid præterisse dicamur.
Ammudatemque suum cultores more colebant,
Magnus erat illis, quando fuit aurum in æde.
Mittebant capita sub numine quasi præsentem:
Ventum est ad summum, ut Cæsar tolleret aurum,
Defecit numen, aut fugit, aut transit in ignem.
Auctor bujus sceleris constat, qui formabat eundem.*

— ot

Non viros & magnas seducit falsæ prophetans;
 His modo relicuit, qui solebat esse divinus.
 Et numbebant enim voces, quasi mente mutata,
 Tanquam illi Deus ligni loqueretur in aurem.
 Dicite nunc ipsi, si non sint numina falsa?
 Et ex eo prodigio quos perdidit ille propheta?
 Oblitus est iste prophetare, qui ante solebat.
 Moustro adeo ista ficta sunt per vim voraces,
 Audacia quorum damnabilis numina fingit.
 Deslabant enim, & aruis tale sigillum:
 Nam & ipse flet, nec ullus de illo prophetat
 Omnino, sed vos ipsos perdere vultis.

Corruptissima omnia, (1) nec tamen quidquam mutare volui, cum sic omnia in Codice Vaticano legerentur. D. Gothefredus, Dionysii filius, in Senatu Parisiensi Advocatus, magni iudicii, & variæ lectionis, putavit hunc *Ammodotem* aliquem ex Africanis Diis esse, ego Tuscum: videris lector.

*Etruscorum Deus Janus, seu Janes: nomina relatis
 in Deos mutari solita: rei rusticæ præerat, &
 januis: primus Deorum Italarum, ideo
 Pater dictus: statuae ejus, & per
 digitos supputatio.*

C A P. XVI.

J *Anam* primum regem Etruriæ fuisse, libr. 2. doceo, hic etiam Etruscorum primæ dignationis Deum expediam. Nomen ei arcanum erat *Janes*: Arnob. libr. 4. Cont. Gent. corrigendus: *Quis Limentinum*, quis *Lunam* custodiam luminum gerere, & janitorum officia sustinere? Sed quid *Lunæ* quæso cum janitorum officiis? Lege igitur: *Quis Janem custodiam liminum gerere, & Janitorum officia sustinere?* Q. Florens Tertullian. libr. de Idololatria cap. 15. Certi enim esse debemus, si quos latet per ignorantiam literaturæ secularis, etiam ostiorum Deos apud Romanos, *Cardem* a cardinibus appellatam, & *Forculum* a foribus, & *Limentinum* a limine & ipsum *Janem* a janua. Et libr. de Corona militis cap. 13. in fine: *At enim nec Christianus januam*

(1) Commodiani Textum emendatum hic & infra damus ex editione Bibliothec. PP. Lugdun. Tom. XXVII pag. 14.

nam suum Ianus formabit, si norit, quantos Deos etiam aliis diabolus
 affinxerit: Janem a Janua, Limentinum a limine, Ferculum & Cardam &
 foribus & cardinibus. Eadem D. Cyprianus libro de Idolorum vani-
 tate, qui mihi non ad manum. Janus itaque vulgari usu, Janes in
 Saliaribus, mysticis sacris. Idem Tertullian. Apologet. cap. 10. Si
 queras rerum argumenta, nusquam invenio fideliora, quam apud ipsam
 Italiam, in qua Saturnus, post multas expeditiones, postque Attica hospitia
 consedit, exceptus a Jano vel a Jano, ut Salii volunt. Franciscus Ze-
 phyrinus Paraphrastes: Nec mirum a Saliis Janem vocari Janem; nam
 prisca illa vocabula in suis carminibus retinebant, jampridem exoleta;
 nam & oscula dolori elo, pro oscula dolori ero; & mamutiam veteres
 pro memoriam; & manos pro bonis, & alia cantabant. Non ea est
 ratio, quam Paraphrastes ille adfert, quod Salii obsoleta nomina
 usurparent; sed quia post apotheosin ob venerationem nomina mu-
 tabant, ne eadem illa manerent, quibus vocati fuissent inter homines.
 T. Liv. 1. Decad. libr. 1. de Aenea: Situs est, quemcumque eum dici
 jus fasque est, super Numicium flumen; Jovem Indigetem appellant. Ad
 hunc ritum allusum a Poëtis. P. Ovidius libr. 14. Transform. fab. 15.

*Lustratum genitrix divino corpus odore
 Unxit & ambrosia dulci cum nectare mixta
 Contigit os, fecitque Deum, quem turba Quirini
 Nuncupat Indigetem, temploque arisque recepit.*

Idem fab. 20. in fine ejusdem libri:

*Hanc manibus notis Romane conditor urbis
 Excipit, & priscum pariter cum corpore nomen
 Mutat, Oramque vocat, quae nunc Dea juncta Quirino est.*

Et libr. 11. fab. 10. v. 640.

*Hunc Icelon saperi, mortale Phobetora vulgus
 Nominat*

Homer. libr. 14. Iliad. v. 291.

*Χαλκίδα κελήσουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Κύμαδιν.
 Chalciden nominant Dii, homines autem Cymindin.*

Idem libr. 20. Iliad. v. 73.

*Ὅν ἔανδον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.
 Xanthum vocant Dii, homines Scamandrum.*

Et si exemplis opus, Jo Iis post consecrationem dicta: Melicerta Por-
 tunus, Ivo Leucothea: Lucatius Statii vetus Interpres, Fulgentius
 in Mythologicis, & alii. Quare heroum templa transeuntes, taciti di-
 gitum ori imponebant, quasi silentio venerationem professi, & cul-
 tum, tacito nomine, ne si priori nomine compellissent consecratum,
 offenderent. Petrus Nannius Alomarianus libr. 4. Miscellaneor.

Ad Janum seu Janem redeo, qui & inter Deos agrestes habebatur,
 puto, quia multa eo seculo, quo vivebat, ad agriculturam condu-
 centia monstravit. M. Cato Rei Rust. cap. 134. Priusquam basce fru-

ges condantur, far, triticum, bordenim, fabam, semen, rapicium; tburē, vino, Jano, Jovi, Junoni præfator. Sic enim locus ille in omnibus hætenus excusis: & solet ille accusativum pro recto usurpare. Idem cap. 141. *Janum Jovemque vino præfamino*. Ad alia pergo.

Omniū Deorum Italicorum antiquissimus habebatur; ideoque religioso & colendo nomine *Pater* appellabatur. Lactant. Firmian. libr. 4. Divinar. Institution. cap. 3. ex C. Lucilio Satyrico: *Itaque & Jupiter a precantibus pater vocatur, & Saturnus, & Janus, & Liber, & ceteri deinceps, quod Lucilius in Deorum concilio irridet:*

Ut nemo sit nostrum, quin aut pater optimus Divum,

Ut Neptune pater, Liber, Saturnus pater, Mars,

Janus, Quirinus, pater nomen dicatur ad unum.

L. Seneca in Apotheosi Claudiana: *Illo dimisso primus interrogatus sententiam Janus pater &c: is multa diserte, quod in foro vivat, dixit.* Septimius, vetustus Poëta, apud Terentianum Maurum libr. de Metris:

Jane pater, Jane tuens, dive biceps, biformis,

O cæte rerum sator, o principium Deorum,

Seridula cui limina, cui cardinei tumultus,

Cui reſerata mugiant aurea clauſtra mundi.

Jun. Juvenal. Sat. 6. v. 393.

Respondes bis Jane pater.

P. Virgil. libr. 8. Æneid.

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem.

T. Livius 1. Decad. libr. 8. *Jane pater, Jupiter, Mars, audite vota.*

C. Plin. libr. 36. cap. 5. *Janus pater in suo templo dicatus.* Martial. libr. 8. Epigr. 2.

Promisit Pylam quater senectam,

Addas, Jane, tuam pater rogamus.

Aut ut in MS. meo:

Addas, Jane pater, tuam rogamus.

Votum est rusticum apud M. Catonem in Re Rustica cap. 134. *Jane pater, te hac strue commovenda bonas preces precor.* Et infra eodem loci: *Jane pater, uti te strue commovenda bonas preces precatus sum.* Martialis idem libr. 10. Epigr. 28.

At tu, sancte pater, tanto pro munere gratus,

Ferrea perpetua claustra tuere fera.

Q. Horat. libr. 1. Epist. 16:

Jane pater, clare, clare cum dixit Apollo

Labra movet.

In foro Janum habitare superius dixit Seneca, quia ei statuae erant in foro Romano erectae. P. Victor in Reg. 8. Urbis: *Janus duo* (inquit) *celebris mercatorum locus.* Quippiam diversum T. Liv. 1. Decad. libr. 5. in fine: *Forum porticibus tabernisque claudendum, tres Janos faciendos.* Horat. libr. 2. Sat. 3.

.... quo-

. . . . postquam omnis res mea Janum
Ad medium fracta est.

Helenius Acron, vetus & probus Grammaticus, ad eum locum: *Janus statuae tres erant: ad unam illarum solebant convenire creditores & feneratores, alii ad reddendum, alii ad locandum fœnus*. Porphyrio, ejusdem Poëtæ & ipse Scholiastes: *Omnes ad Janum stabant in basilica feneratores*. Unde dicimus, non sub dio omnes has tres Jani statuas collocatas, sed aliquam earum sub tecto, sive in basilica. Idem Acron consulatur ad illud Horatii libr. 1. Epist. 1.

. . . . que Janus summus ab imo
Perdocet . . . . .

De iis statuâs intelligendus M. Cicero Philippica 6. *Janus medius in Antonii clientela sit?* Et libr. 2. de Offic. in fine: *A quibusdam viris optimis ad medium Janum sedentibus*. Horatius summum, Cicero medium vocat, uterque in foro collocat: deque ea Jani statua C. Plinius libr. 34. Natural. Histor. cap. 7. *Præterea Janus geminus a Rege Numa dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut trecentorum sexaginta quinque dierum nota, per significationem anni, temporis, & avi, se Deum indicaret*. Sed quæ nam hæc per digitos numerandi ratio? Expediunt docti, viri neque vulgaris famæ. Joann. Savaro Arvernæ Præses, Andreas Tiraquellus Senator Parisiensis, Lilius Gregorius Gyrardus Ferrariensis Dialogo 2. Petrus Colvius Brugenſis, M. Fab. Quintilian. libr. 11. cap. 3. *Alii igitur digitis complicatis numeri, alii constrictis significabantur*. Martianus Felix Capella libr. 2. de Nuptiis in principio: *In digitos calculumque distribuit*. Et libr. 7. *Digitum vero virginis recusantes, & quadam incomprehensa scaturiginis nobilitate vermiculati, quæ mox ingressa, septingentos, & decem & septem numeros, complicatis in eos digitis, Jovem salutabunda subrexit*. Ille de complicatis inter numerandum; at de constrictis Sidon. Apollinar. libr. 9. Epistola 9. *Chrysippus digitis propter numerorum indicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis*. Q. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 90. *Cum digitorum supputatoriis gesticulis assidendum est*. C. Plin. Junior. libr. 2. Epist. 20. *Componit vultum, intendit oculos, movet labra, agit digitos, computat nihil*. D. Augustin. libr. 18. Civit. Dei, cap. 53. *Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit, & quiescere jubet*. L. Seneca Epist. 88. *Numerare docet me arithmetica, avaritia accommodare digitos*. Poëtæ ad hunc sensum passim. P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus.

M. Plaut. Milite Act. 2. Sc. 2.

*Ecce autem avortit, nifus leva, in femine habet manum,
Dextera digitis rationem computat, feriens femur.*

Verum, quo res tota sit clarior, audiendus L. Apulejus libr. 2. Apolog. *Si triginta annos pro decem dixisses, posses videri computationis gestu*

stu errasse, quos circulare debueras, digitos aperuisse; cum vero quadraginta, quæ facilius ceteris porrecta palma significantur, ea quadraginta in dimidio auges, non potes digitorum gesta errasse, nisi forte triginta annorum Pudentillam ratus, binos cujusque anni Consules numerasti. Nec minus lucis tenebrosæ, & in ipsius antiquitatis latibulis abditi rei adferet locus D. Hieronymi libr. 1. in Jovinianum in principio: Triginta referuntur ad nuptias; nam & ipsa digitorum conjunctio, quasi molli osculo complexus ac fœderans, maritum pingit ac conjugem: sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia & tribulatione sunt posite; unde & superiori digito comprimuntur: quantoque major est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus est premium. Porro centesimus numerus de sinistra transfertur ad dextram, & isdem digitis, sed non eadem manu, quibus in leva nuptiæ & viduæ, circulum faciens, virginitatis exprimit coronam. Necessarius etiam Venerabilis Bedæ Britanni locus, a tam multis in hanc, quam docemus, rem laudatus, & transcriptus: Cum decem millia significare volebant, medio pectori levam supinam admovebant, digitis ad collum arrectis: cum viginti millia, eandem expansam pectori imponebant: cum triginta millia, eadem manu prona, & tamen erecta, pollicem ac cartilaginem medii pectoris affigebant: cum quadraginta millia, eandem in umbilico erectam supinabant: cum quinquaginta millia, ejusdem prone & erectæ pollicem umbilico applicabant: cum sexaginta millia, eadem prona femur levum comprehendebant: cum septuaginta millia, eandem supinam femori item levum imponebant: cum octuaginta millia, eandem pronam femori imponebant. Atque hic quidem modus magnos numeros per digitos significandi: minores autem sic exprimebantur, eodem illo Beda auctore, apud quem hæc leguntur: Cum dicis unum, minimum in leva digitum inflectens, in medium palmæ figes: cum duo, secundum a minimo flexum ibidem pones: cum tria, tertium similiter inflectes: cum quatuor, eundem minimum levabis: cum quinque, secundum similiter a minimo eriges: cum sex, tertium elevabis, medio in medium palmum defixo: cum septem, minimum super palmæ radicem ceteris levatis impones: cum octo, medio: cum novem, impudicum e regione compones: cum decem, unguem indicis in medio pollicis ortu figes: cum viginti, summitatem impudici inter nodos indicis & pollicis arte figes: cum triginta, unguis indicis & pollicis blande conjunges: cum quadraginta, interiora pollicis lateri applicabis: cum quinquaginta, pollicem ad palmam inclinabis.

Celebre refertur Orontis, Artaxerxis regis generi honore spoliati, dictum: Principum amicos videri similes computantium digitis; nam Ἀριθμητικῶν δάκτυλοι νῦν μὲν μυριάδας, νῦν δὲ μονάδα τιθέναι δύνανται, Arithmeticorum digiti, qui modo decem millia, modo unitatem representant; ita regum familiares modo eminentissimo loco & fortuna splendidissima omnibus præfulgere: modo, ubi se fortuna verterit, deteriori privatis quibuscumque conditione vilescere. Plutarch. in Apophthegmat. & ex eo Cælius

Cælius Rhodiginus libr. 23. Antiquar. Lection. cap. 11. & Pierius Valerianus libr. 37. Hierog. Vetus Poëta:

Utile sollicitis computat articulis.

In re tam obscura involutaque, illud certo constat, usque ad centum dextra manu solitos numerare: exinde in sinistram numeri sequentes transferebantur; licet Suidas dicat: *In Jani statua in manu dextra notam CCC. in sinistra LXV. fuisse.* Recte ideo Nicarchus vetus Poëta Græcus & elegans, in Anthologia libr. 2. cap. 9. epigr. 5.

Ἡράκλῆος ἀνδρῆσας ἐλάφῃ πλέον. ἢ χερὶ λαυῇ

Γῆρας ἀριθμῶσθαι δεύτερον ἀρξαμένη.

Que secla vidit cervo plura: que manu sinistra

Senium numerare iterum incæpit.

D. Jun. Juvenal. Sat. 10. v. 246.

Rex Pylius, magno si quidquam credis Homero,

Exemplum vitæ fuit a cornice secunde:

Felix nimirum, qui tot per secula mortem

Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

*Etruscorum Dii cum Romanis communes, Jupiter,
Bellona, Mars, Fortuna, Juno, Pallas,
Apollo: & arcana reconditaque de iis
omnibus in medium allata.*

CAP. XVII.

Dli descripti, Etruscorum proprii erant: sequuntur illi, quos communes cum Romanis & aliis gentibus venerabantur, inter quos est Jupiter. Vetus lapis Prænestinus:

Fortunæ simulacra colens, & Apollinis aras,

Ægeriumque Jovem.

Omnes gentes communi pæne consensu principes suos *Joves* vocabant. Clemens Alexandrinus in Protreptico. Unde trecenti Joves repetuntur ex antiquitatis monumentis. Pet. Crinit. libr. 3. de Honest. disciplin. cap. 14. Primus eorum omnium fuit Cretensis ille insigni æquitate, ut qui leges Soloni dictitasse credatur. Polyæn. libr. 8. Stratagemat. Plutarch. in Numa pag. 551. cui primus sacrificasse Dardanus dicitur. Lucælius Placidius ad v. 599. libr. 4. Thebaid. Eundem adorari primus lege præcepit Cecrops. Ado Viennensis Chronic. pag. 24. Hunc volunt Athenis natum, cujus ibi uxor Niobe fuerit. Gottefredus Viterbiensis Chronicor. parte 4. pag. 125.

Ju-

*Jupiter ex patre Saturno natus Asbenis,
A quo quadrivii triviique scientia venit
Legis & artis ibi tunc idioma dedit.*

Alii apud Arcades ortum Lycosuræ, quæ urbium vetustissima. Nicolaus Leonicus Thomæus libr. 2. Var. Histor. cap. 81. Hunc libr. 1. Cont. Gentiles Commodianus meus MS., licet inelegantissimis versibus descripsit, qui communem sequitur sententiam, eum in Creta insula natum:

*Jupiter hic natus in insula Creta Saturno,
Cui fuit adultus, patrem de regno privavit.
Proinde nobilium uxores sororesque delusit.
Præterea sceptrum fecerat faber illi Pyracmon.
Initio cælum, terram Deus, & mare fecit,
Terribilis autem iste, medio tempore natus,
Ex antro processit juvenis, furtimque nutritus.
Respice quod rerum auctor est Deus, non Jovis ille.*

Apud Etruscos autem peculiari religione colebatur ob insignem disciplinam, quæ iis curæ fulgurum piandorum, ut habes libr. 3. hoc opere cap. 2. Omnia hujus cognomina saltem celebriora discussi libr. 2. Antiquitat. cap. 5. Adde hic, divitiarum eum censeri præsidem. Callimach. Hymno Jovis:

Εν δὲ ῥυμφενίην ἔβαλες σφίσιν, ἐν δ' ἄλκι ἄλβη.

Opulentiam adjecisti ipsis, & quod satis est fortunarum.

Non modo civitatibus præerat, sed & montium cacuminibus. Maximus Tyrius Serm. 38. Interprete Cosmo Pazio Archiepiscopo Florentino: *Jovi mortalium primi vertices montium sacrarunt.* Homer. libr. 11. Iliad. v. 182. videatur. Sceptrum ei ex cupressu finxerunt, quod illa arbor nunquam marcescat. Jamblicus libr. de Vita Pythagoræ cap. 28. Denique reges videri volebant Jove orti, ut de Alexandro Macedone & aliis liquet ex Arriano Nicomediensi, Curtio, Gellio, & aliis, quos non exscribo.

Bellonam inter Deos Tuscos fuisse putem, quod communis illa populis sit potentia, quodque inter communes Deos locata. Servius Maurus ad v. 118. libr. 12. Æneid. cui contrarium numen *Deus Pausus*. Arnob. libr. 1. *Qui Pausos reverentur, atque Bellonas*; observat Hadrianus Turneb. libr. 15. Adversarior. cap. 21. P. Ovid. libr. 6. Fastor.

Hac sacrata die Tusco Bellona duello

Dicitur, & Latio prospera semper adest.

Fuit ea vocata *Enyo*, Martisque soror habita. Lucrat. Placidius ad v. 55. libr. 5. Thebaid. Statianæ. Statius ipse libr. 7. v. 71. Virgil. libr. 8. Æneid. v. 703. Aliis est non Martis soror, sed uxor, dictaque *Nerine*,
sive

sive *Nerienne*. Aul. Gell. libr. 13. Noct. Atticar. cap. 22. Q. Ennius libr. 1. Annal.

Nerieniem Mavortis.

M. Plautus in Truculento :

*Mars peregre adveniens , salutat Nerieniem
Uxorem suam.*

Licinius Imbrex ⁽¹⁾ vetus Comicus in Neera :

*Nolo ego Neeram te vocent , sed Nerieniem ,
Cum quidem Marti es in connubium data .*

Dixi multa libr. 4. Antiquitat. Romanar. cap. 10. Eam describunt ; ejusque sacra & sacerdotes , qui *Bellonarii* dicti , Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 105. Sat. 6. Tertullianus Apolog. cap. 9. Lactant. Firmianus libr. 1. Instit. cap. 21. Minutius Felix in Octavio. L. Apulejus libr. 8. Milefiar. Ælius Lampridius in Commodio. Poëtæ quoque ; Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 6. Martial. libr. 12. Epigr. 57. Lucanus libr. 1. Pharsal. v. 565. L. Seneca Agamenn. Act. 1. in Choro. Q. Horat. libr. 2. Sat. 3. Juvenalis Sat. 4. v. 124. Quintus Calaber Paralipomenon libr. 8. v. 285.

Ἰδὲ τῶν πεπαισμένων θυμῶν :

Sanie polluta humeros.

Mars etiam eadem causa inter Etruscos Deos , dictusque ab illis *Janus* sive *Eanus*. Servius ad libr. 7. Æneid. pag. 476. quem non exscribo ;

Sequitur *Fortuna* , quam peculiarem Tuscorum Deam fuisse ; appellatamque *Nurtiam* , seu *Nyrtiam* docuit supra præcedenti capite laudatus Vetus Juvenalis Scholiastes . Suidas in voce ἀσάδμητος . Franciscus Luisinus libr. 1. Parerg. cap. 22. Inconstantia & cecitas ejus notata ab Horatio , qui ei pennas appingit libr. 3. od. 29. Aristoteles Problem. 8. Sect. 29. Pacuvius Poëta multis versibus apud Cornificium libr. 2. Rhetoricorum . D. Aufonius Epigr. 133. in Professorib. Carm. 19. Edillio 7. & alibi. M. Manil. libr. 4. Astronomic. in principio . Res Imperatorum præclaræ gestæ dicebantur ipsorum *Fortuna*. Mamertin. in Panegyrico Maximiani Aug. L. Flor. libr. 4. Histor. Roman. cap. 6. Claudian. libr. de Bello Gildonico :

Augusti Fortuna dabit .

Corippus in præfatione :

Alternas gentes domini Fortuna necaret .

Illud memorabile , Homerum nunquam nominasse eam , cum alii tanti eam faciant , ut in rebus humanis utramque paginam facere dixerint . Joannes Salisburienfis libr. 3. Policratici cap. 9. *Et siquidem hac* (malim legere *huic* , idest Deo) *adscribenda sunt omnia potius , quam Fortune , quæ aut ab ipso , aut quod magis reor , omnino non est ; aut enim Eschicus* (Valerius Cato)

Noli

(1) Omnes apud eundem Gellium .

Noli Fortunam, quæ non est, dicere cæcā. *Homerus quoque in illo celeberrimæ perfectionis opere, dedignatus est nosse Fortunam, adeo quidem, ut in nulla parte tanti variorum nominetur; maluit enim soli Deo, quem Morphan nominavit, universa regenda committere, quam ut aliquid adscriberet temeritati Fortune: quam utique sic constat minime esse Deam, sicut certum est dici & pungi cæcā; frustra ergo cæcitas ejus arguitur, quæ in rerum natura inveniri non potest. Locus est corruptus, itaque corrigendus hoc pacto: maluit enim soli Deo, quem Moïpan (idest Fatum) nominavit, universa regenda committere. Auctor seu conjecturæ, seu certissimæ correctionis Mursi. Malorobius libr. 5. Saturnal. cap. 16. Fortunam Homerus nescire sapienter, & soli decreto, quem Moïpan vocant, omnia regenda committit, adeo ut hoc vocabulum cæcā in nulla parte Homericæ carminis nominandi: cunctis Virgilius non solum novit, & meminit, sed omnipotentiam quondam eadem attribuit, quam philosophi, qui eam nominant, nihil sibi nisi posse, sed decreti, sive providentia ministrum esse voluerunt. Locus, quem innotuit, Virgilius est libr. 8. Æneid.*

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

Quod apud Homerum nomen Fortune non reperiri illi asserant, dissentiant a Pausania, qui in Arcadic. ait, se reperisse in Hymno Cæris id nominis. Certe nunc non extat; ut omitram Eustathium & plerosque alios; non Homero, sed alteri hymnos assignare; sed per Grammaticos judicium esto. De Fortuna corrigendus locus Claudiæ in libr. 1. in Ruffin.

*vacuo quæ currere semina motu
Affirmat magnamque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina censeat
Ambigua, vel nulla putat, vel nescia veri.*

At MS. meus optime:

*quæ numina sensu
Ambigua, vel nulla putat, vel nescia nostri.*

Menda quoque hæsit in Codice C. Petronii:

*Cum Fortuna manet, vulum servatis amici;
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.*

Quam sic elue, & lege:

Cum cedit, turpi vertitis ora fuga.

Junonem præ omnibus Diis impensius colebant Etrusci, & ex iis præcipue Vejentes, & Paletii, ut constat ex T. Livio 1. Decad. libr. 5. Te simul Juno regina, quæ nunc Vejor colis, precor, ut nos victores in nostram tuamque mox futuram urbem sequare, ubi te dignam amplitudine tua templum accipiat. Solemne certe hoc erat, ut in obsidione civitatum nefas ducerent, quidquam prius aggredi, quam votivo carmine Deos tutelares evocassent: cujus evocationis formulam habet Q. Sammonicus Serenus libr. 5. Rerum reconditarum, referen-

de Macrobio libr. 3. Sat. cap. 9. *Si Deus, si Dea est, cui populus, civitasque Carthaginensis est in tutela, teque maxime ille, qui urbis hujus populi que tutelam recepit, precor, venerorque, veniamque a vobis peto, ut vos populum, civitatemque Carthaginensem deferatis: loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeat, eique populo, civitati que metum, formidinem, oblivionem iniiciatis, proditque Romam ad me meosque veniat, nostraque vobis loca, templa, sacra, urbs accipior, probatiorque sit.* Vide, quæ sequuntur in hanc rem valde utilia, & cognitu digna. Hinc Virgilius libr. 2. *Æneid.* Trojæ desolationem describens;

Excessere omnes, aditis, arisque relictis,

Dii, quibus imperium hoc steterat.

Sed obsessi, ne evocati sui Dii urbem desererent obsessam, & ad hostes transirent, metuentes, injectis catenis eos retinere conabantur, ut exemplis clarissimis confirmari potest. Lacedæmones Epyalii, seu Martis simulacrum, ne abiret, vinxerunt. Pausan. libr. 3. Victoriæ Athenienses. Diodor. Sicul. libr. 17. Bibliothec. Herculem Tyrii, obsidente Alexandro. Q. Curtius Rufus libr. 4. Utque gravitate impedirentur, statuis infundebant plumbum. In Symmach. libr. 1. Prudent.

... suffuso figunt vestigia plumbo.

Ad hunc ritum Juno, quæ in arce Vejentum colebatur, evocata, ut ibidem loci Livius describit, Romam translata est: quibus cæremoniis ipse historicus docet: *Delecti ex omni exercitu juvenes, pure lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Juno assignata erat, venerabundi templum inire, primo religiose admoventes manus, quod id Signum, more Etrusco, nisi certa gentis sacerdos attrectare non esset solitus: deinde cum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco dixisset: Visne Romam ire, Juno? annuisse ceteri Deam clamaverunt: inde fabule adjectum est, vocem quoque dicentis, Velle, audiam.* Quam totam de Junone deportanda Romam historiam, eleganter descriptam, invenies apud Plutarchum in vita Furii Camilli pag. 132. quem consule.

Ex his constat, Deam Vejentum celeberrima religione fuisse Junonem: eandem vero a Faliscis seu Faleriis cultam docent plerique veterum. M. Varro libr. 5. Ling. Lat. *Cubiculum, ubi cenabant, canaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvii apud eam Junonis, & in cetero Latia ac Faleriis.* Ovid. libr. 6. Fastor. non multum a principio:

Adde senem Tatium, Junonicolasque Faliscos,

Quos ego Romanis succubuisse tuli.

Porro adnotandum hic tantum, ut viris Genium, ita feminis fuisse Junonem adoptatam. Junius Phylargirius ad Eclog. 4. Virgillii in fine. Angelus Politianus Miscellaneor. cap. 89. Plautus in Mercatore, L. Seneca Epist. 110. & libro de Superstitione, qui periit, laudante D. Augusti-

gustino libr. 6. Civit. Dei. Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. ult. Atque ut viri per Genium suum aut Castorem jurabant, ita mulieres per Junonem suam. Tryphena apud C. Petronium: *Junonem meam iratam mihi babeam*. Sospater Charisius libr. 2. *Ejuno ut Ecaster*. Alb. Tibull. libr. 4. ad finem:

Hæc per sancta tue Junonis numina juro.

Juvenal. Sat. 2. v. 98. & Vetus Scholiastes ibidem:

Et per Junonem domini jurante ministro.

Etrusci *Palladem* quoque inter tutelares Deos habebant, & maxime Falisci. Ovid. libr. 3. Fastorum, post multas rationes de nomine ejus adductas, subdit:

An, quia perdomitis ad nos captiva Faliscis

Venit: & hoc ipsum litera prima docet?

Pan quoque ab Etruscis cultus. Rutil. Numatian. Itiner.

Seu Pan Tyrrhenis mutavit Menala silvis.

Filius hic Mercurii & Penelopes. Theætetus libr. 4. Anthol. cap. 12. Epigr. 85. D. Gregorius Nazianz. 1. Orat. in Julianum. Nonnus libr. 24. Dionysiac. v. 87. Apes in ejus tutela. Zonas poëta libr. 1. Anthol. cap. 60. Epigr. 7. Herculis socius. Philodemus poëta libr. 4. Anthol. cap. 12. Epigr. 86. Oraculum reddebat. Lucrat. Placid. ad v. 479. libr. 3. Theb. Statianæ, Alcæus, Arabius Scholasticus, Apollonius Smyrnæus, Erycius, Simonydes, Jul. Hygin. Fab. cap. 224. Aufon. Mosella v. 174. & alii videantur libr. 3. Antiquitatum mearum cap. 2.

Denique *Apollo* in Etruria celebri cultu observatus. Præneste vetus Epigramma cap. hoc in limine supra allatum. Et maxime in monte Soracte ejus sacra, ut doceo libr. 5. infra hoc Opere: de quo pauca dicam. Ejus cognomina discussi plene Mantissa de Fabulosis veterum Diis cap. 12. & libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 7: quæ non exscribo: tu vide. Adde vocatum *Maleoten*, a *Maleo Tusculorum rege*, ut ait Lucrati Placidius ad v. 224. libr. 4. Thebaid. sed corrige *Tuscorum rege*, ut libr. 2. infra hoc Opere ostendam. Vide & Statium libr. 1. Thebaid. in fine. Comam ei sacra-
bant. Nonius Marcellus in voce *Cirri*. M. Martialis libr. 1. Epigr. 32. Stat. libr. 8. Thebaid. vers. 494. Callimach. in hymno Deli vers. 296. Xiphilinus in Nerone. Theophrastus Eresius Aristotelis auditor in Ethicis characteribus cap. 57. *Τοιαυτὸς τις διὸς σπυδάσαι ἐπὶ δαίπνον κληθεὶς, παρ' αὐτὸν τὸν καλέσαντα κατακείμενος δαπνῆσαι, καὶ τὸν υἱὸν ἀποκείραι ἀπαγαγὼν εἰς Δελφούς.* *Homo vero inepte ambitiosus is est, qui ad convivium vocatus, convivatori studeat assidere: qui filium suum Delphos adducat, ubi comam ponat.* Censorinus libr. de Die Natali cap. 1. Idque voto composito fiebat. Stat. libr. 6. Thebaid. v. 604. & v. 634. Diemque illum, quo crinem Apollini sacrasent, inter festos semper colebant. Dio Coccejan. in Augusto libr. 48. Juvenal. Sat. 3. v. 186. Theodoridas vetus Poëta Epigrammatarius libr. 6. Antholog. cap. 23. cujus

cujus verba Latinis numeris expresseit elegantissime Federicus Morellus Professorum Regionum Parisiis Decanus, optime de literis meritis. Tu vide; neque enim transcribo.

Hic etiam Α'λεξίνακος, *malorum depulsor*, Theophylattus Simocata in Dialogo. Accius Æneadis:

Te sancte venerans precibus invicte vocabo,

Portenta ut patriæ populo verruncant bene.

Pacuvius in Pæribea, Afran. Dinor. Aristenet. libr. 2. Epist. 1. & de Diis Averruncis, dixi ad illud Claudiani libr. 1. in Eutrop.

. . . . . peregrina piacula forti

Pellantur longe Latio.

Idem Νόρμος a peritia rei musicæ. Proclus in Chrestomatheja apud Photium in Biblioth. Cod. 234. Porphyrius in libr. cui *Sol* inscriptio est. Serv. ad Eclog. 5. Apud Hyperboreos in præcipuo ob æquitatem honore erat. Ilacius Tzetzes: Pindari Scholiastes, ad Od. 3. Olympic. ad Od. 10. Pythior. Suid. in voce Α'βρες: Ælian. libr. 2. Var. Histor. cap. 26. De eidem sacris gryphis. Claudian. de 6. Hon. Consul. fusc. Apul. libr. 11. Milesiar. Philostr. libr. 3. Vit. Apollonii cap. 14. Creditumque, eum leges Lycurgo salutare dictasse. Polyæn. libr. 8. Stratagem. cap. 4. Δοκᾷ μὲν ἐμοὶ ζηλώτης ἐγένετο Μίνω, καὶ Λυκέρῳ, καὶ γὰρ οὕτω τὸς νόμους, ὁ μὲν παρὰ Διὸς, ὁ δὲ παρὰ Α'πόλλωνος μάθοντες, ἢ μαθεῖν φάσκοντες, ἔπαθον ἀντοῖς χρήσθαι, ὁ μὲν Κρήτας, ὁ δὲ Λάκωνας. *Mibi videtur quidem Minoem & Lycurgum emulatus; nam ex iis leges, alter a Jove, alter ab Apolline discentes, aut saltem didicisse se profitentes, alter Cretensibus, alter Lacedæmoniis, ut his uterentur, persuasit.*

Nominabatur etiam a divinandi peritia *Myricæus*. Nicandri Schol. Atque hanc totam divinandi scientiam in Branchum quendam Thessalum transtulit, quem sibi carissimum templo & sepulchro consecravit. Locum apponam M. Varronis de Rebus divinis: *Olus quidam decimus ab Apolline, cum in peregrinatione pranderet in litore, ac deinde proficisceretur, oblitus est filium suum Simerum: qui pervenit in saltum Patronis cujusdam, & cum esset receptus cum suis pueris, cæpit pascere. Aliquando prebenderunt cygnum, & ipsum veste cooperuerunt: dumque ipsi pugnarent, uter illum munus patri offerret, & essent certamine fatigati, rejecta veste, mulierem invenerunt: & cum fugerent, revocati ab ea sunt, & moniti, ut Patron unice diligeret Simerum puerum. Illi, quæ audierunt, Patroni indicarunt: tunc Patron pro filio suo Simerum nimio dilexit affectu, eique filiam suam ducendam locavit uxorem. Illa cum prægnans ex eo esset, vidit in somnis per fauces introisse Solem, & exisse per ventrem; ideo infans editus Branchus vocatus est, quia mater ejus per fauces viderat uterum penetrasse. Hic cum in silvis Apollinem osculatus esset, comprehensus est ab eo: & accepta corona virgaque, vaticinari cæpit, & subito nusquam comparuit. Templum ei factum est, quod Branchiaddon nominatur: & Apollini Philefio pariter consecrata sunt templa,*

pla, quæ ab osculo Branchi, sive certamine puerorum, Philefia nuncupatur. Stat. libr. 3. Thebaid. v. 482.

..... patrioque æqualis bonori

Branchus .....

Terentianus Martius libr. de Metris:

Hymnum Branchiadæ Phæbo cantasse, Jovique

Pastorem Branchum, cum captus amore pudico

Fatidicas docuit sortes depromere Pæan.

Commodiani MS. & libr. 1. versus, licet corruptos, apponam:

Apollinem facitis cytharædum atque divinum,

Aprimum de Maja natus in insula Delo,

Poblata mercede postmodum structor, obsecutus

Pomedoni Regi Trojanorum muros eduxit.

Locavitque se se, quem Deum seducti putatis:

Ossibus cuius amor Cassandra flagravit,

Subdole quem lusit virgo, falliturque divinus.

Officio vervecis potuit scire bicordem.

Repudiatus enim discessit inde divinus:

Terruit hunc virgo specie, quam ille deboret:

Illa prior debuerat Deum amavisse,

Iasciuiens qui Daphnen sic cepit amare:

Et tamen insequitur, dum vult violare puellam,

Gratias amat stultus, nec potuit consequi cursu.

Vel si Deus erat, occurreret illi per auras.

Sub tectis illa prior venit, remansitque divinus.

Fallit vos gens hominum, nam victu tristi fuerunt.

Admeti quoque pecora pauisse refertur.

Lusibus imposuisti dum mitteret discum in altum,

Sublapsum non potuit retinere, prostravit amicum;

Ultimus ille dies fuit Hiacynti sodalis,

Qui divinus erat, mortem præscisset amici.

Porro qui mythologiam, reconditaque de Apolline scire vis, adi opus, Latina Græcaque eruditione refertissimum, D. Hieronymi Aleandri.

Quum

*Quum noster Scriptor de Diis
Etruscis hoc loco differuerit,
hæc antiqua afferre monumen-
ta operæ pretium censuimus,
ut constet plures Deos fabu-
lasque cum Græcis & Roma-
nis Etruscos habuisse commu-
nes.*

The first of these is the fact that the
 number of cases of disease is increasing
 rapidly. This is due to the fact that
 the population is increasing rapidly and
 the number of cases of disease is increasing
 rapidly. This is due to the fact that
 the population is increasing rapidly and
 the number of cases of disease is increasing
 rapidly.

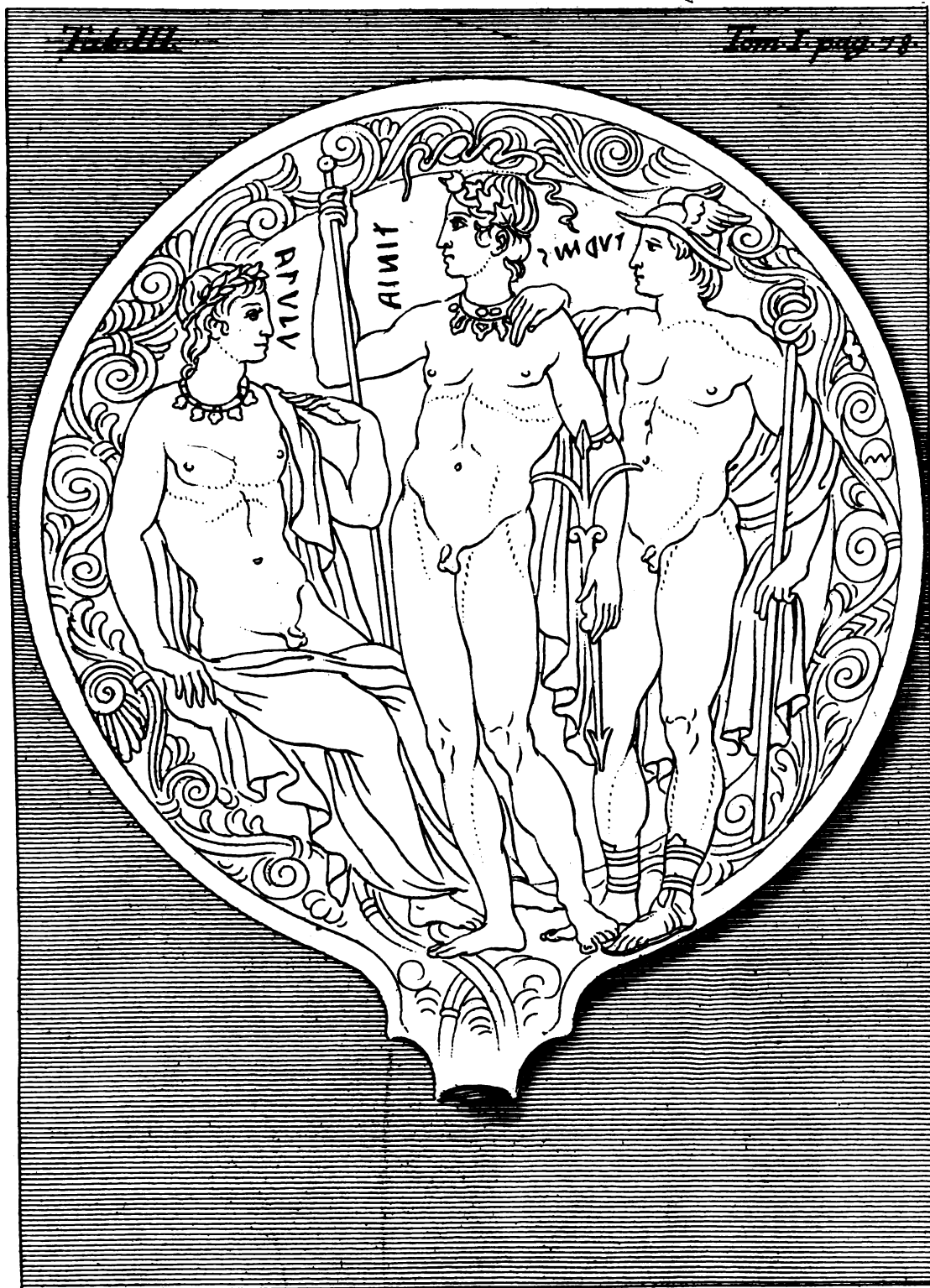
Bononiæ In Musæo Cospiano

Florentiae Apud Nob. Com. della Gherardesca

Romæ apud C. V. Franciscum de Ficoronis

Romæ apud C.V. Franciscum de Ficoronis.

Tab. V.

Pinac. pag. 78

Florentiae in Musæo S. M. D. Etruriæ

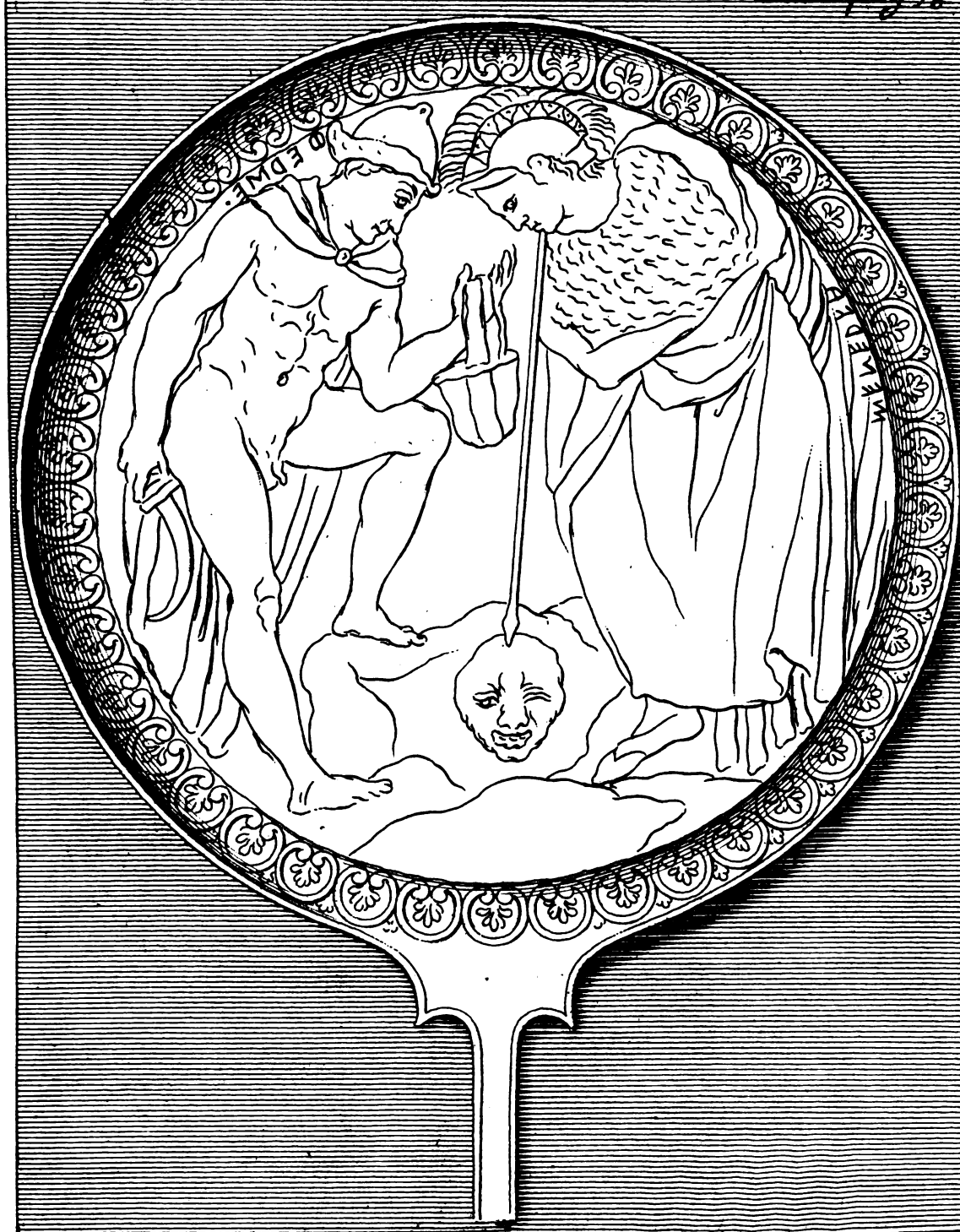
Tab. V.

Tab. pag. 72

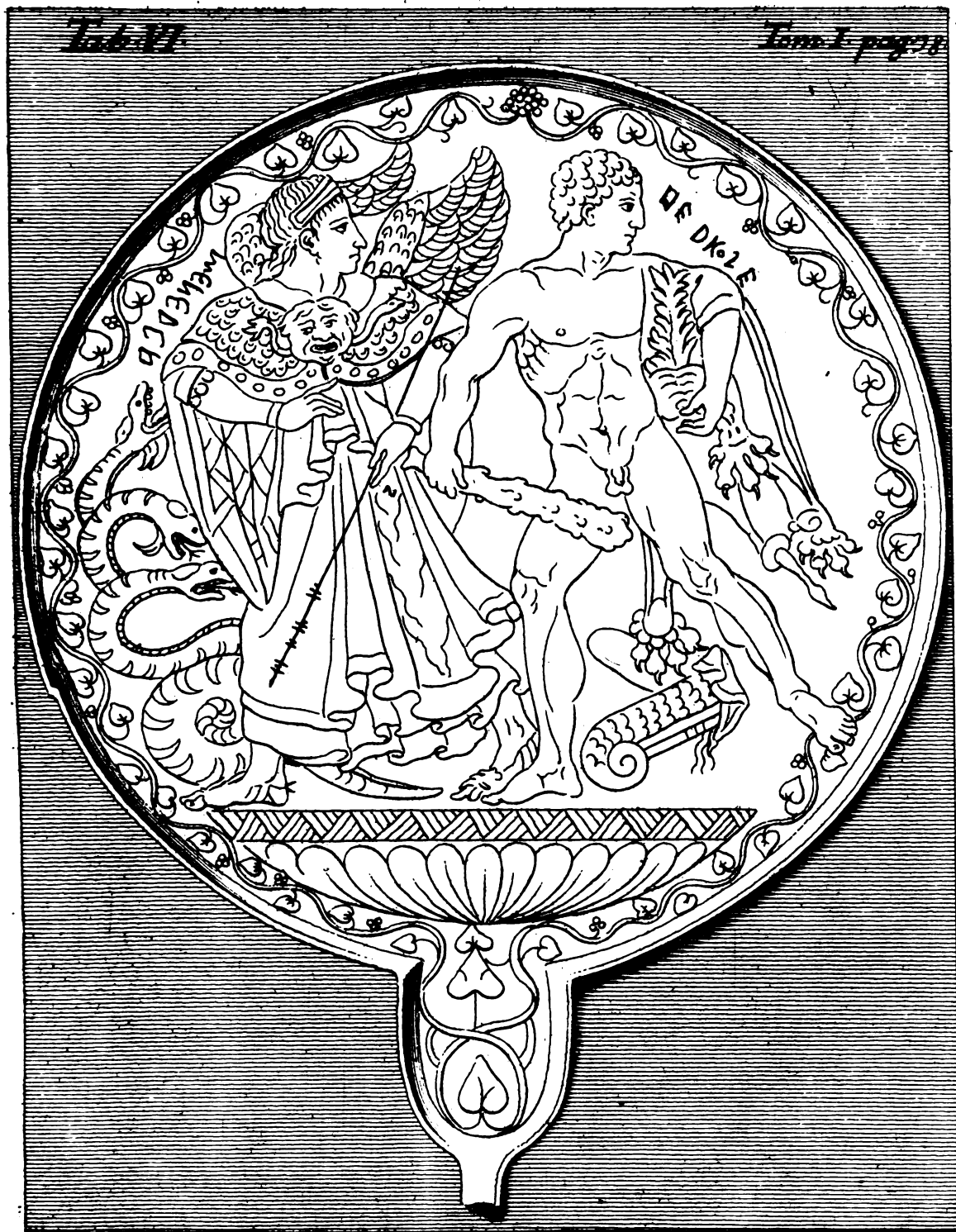
Florentiae in Museo S. M. D. Etruriae

Florentiae in Museo S.M.D. Etruriae

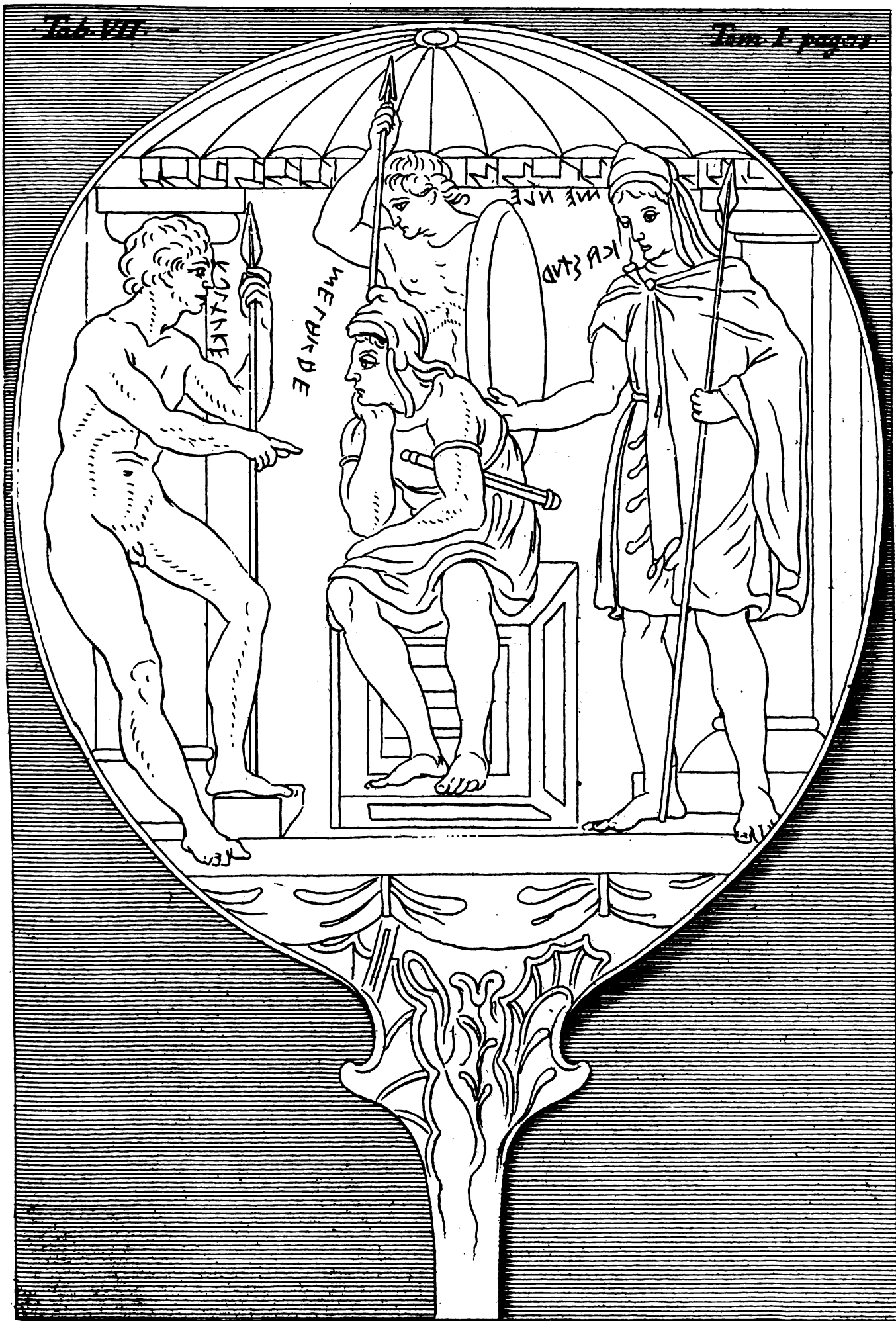

Romæ apud Ill. et Rev. M. Ant. Ansidei

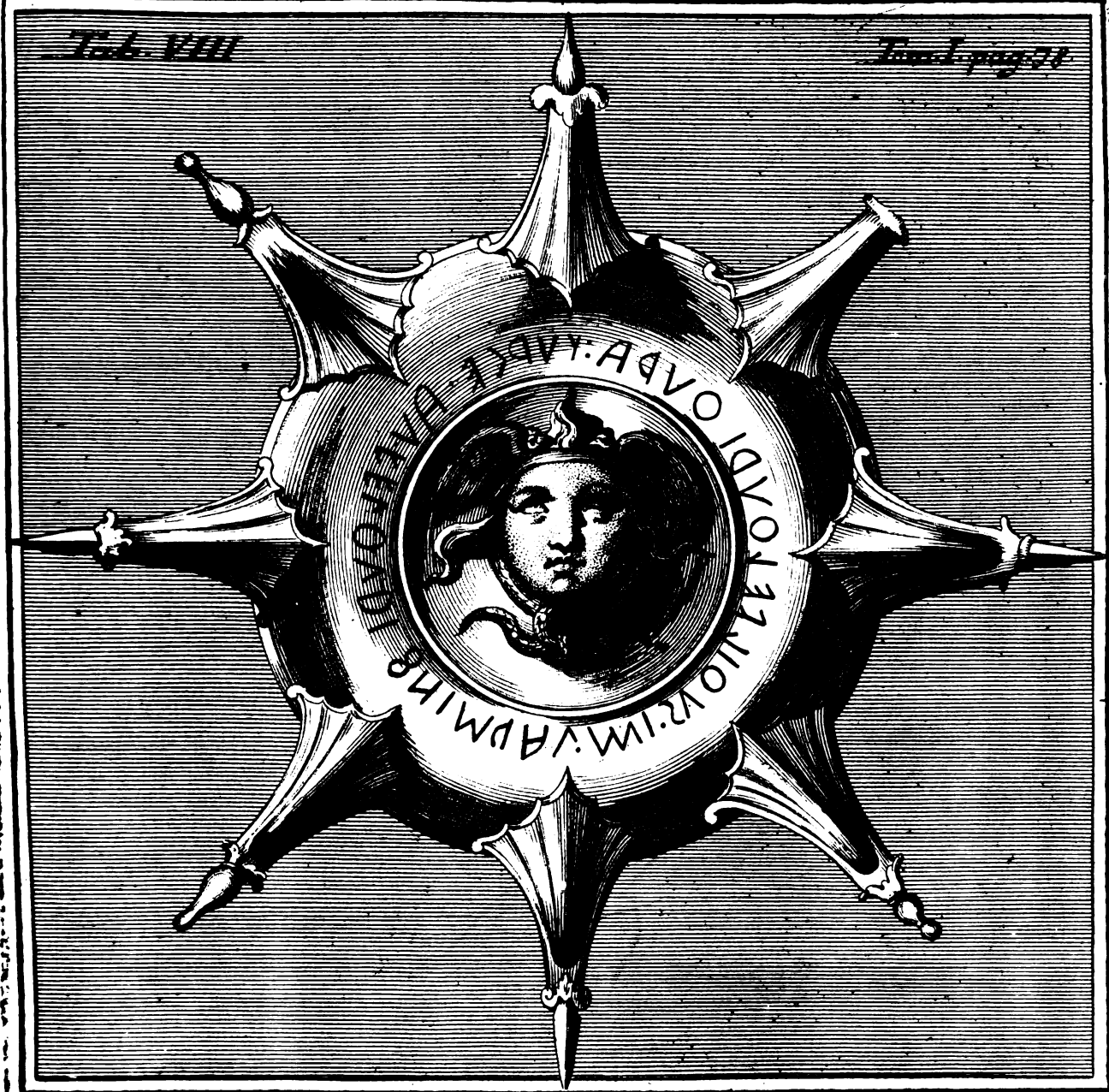

Florentiae in Musaeo S.M.D. Etruria

T. L. VIII

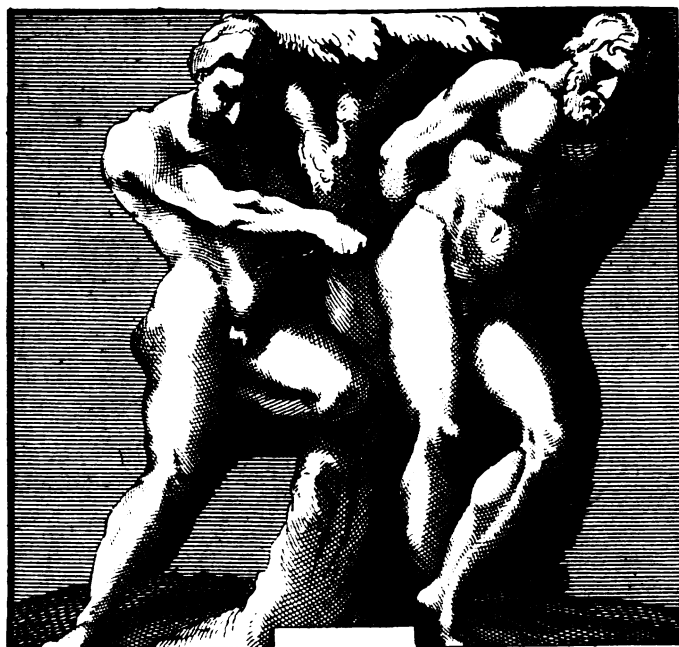
Final page 28

Florentia EX Aere In Museo Medico W. Brunschioldi Sc.

MAJ2 : JAINA111A2:MI211:J11

V. K. K. K.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Constantis

2 --- JEMJIDA MANMINEE TIT

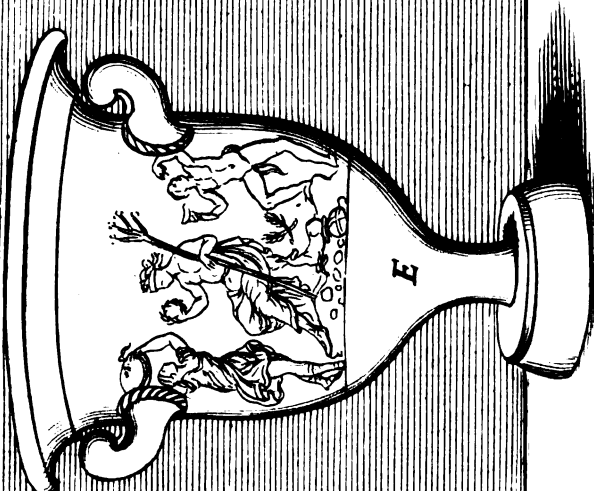

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Ansideis. C. M. J. J.

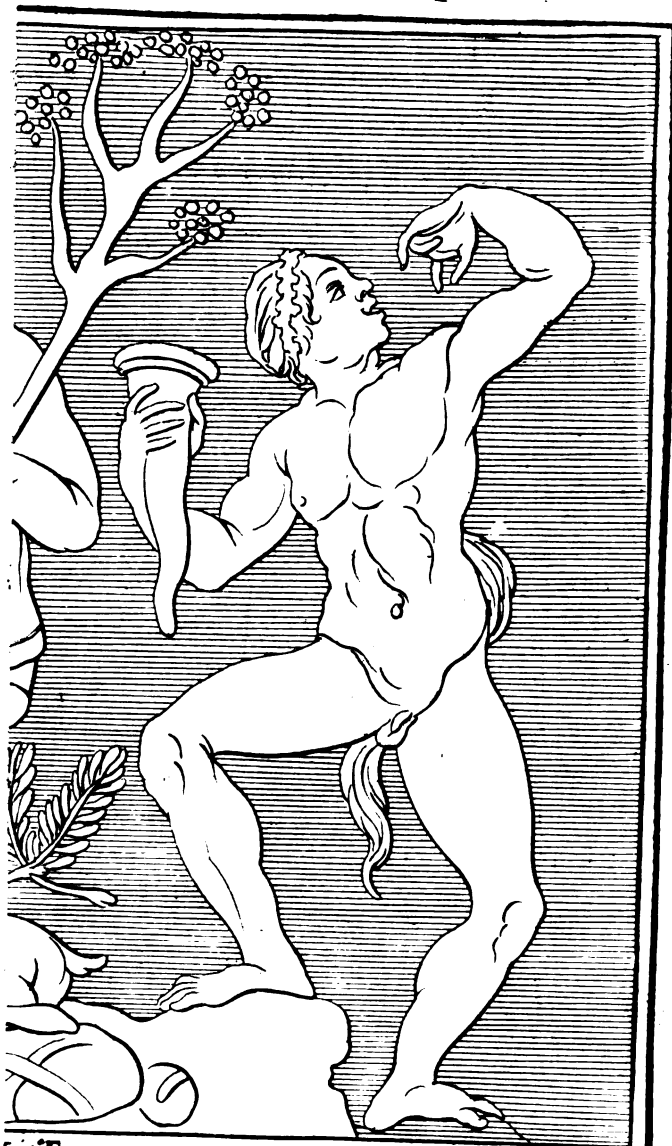

Tab. X.

Tom. I. pag. 31

Vas Fictile Alt. Pe. I. Vn. VI Florentinae In Musaea Mediceo

TitE

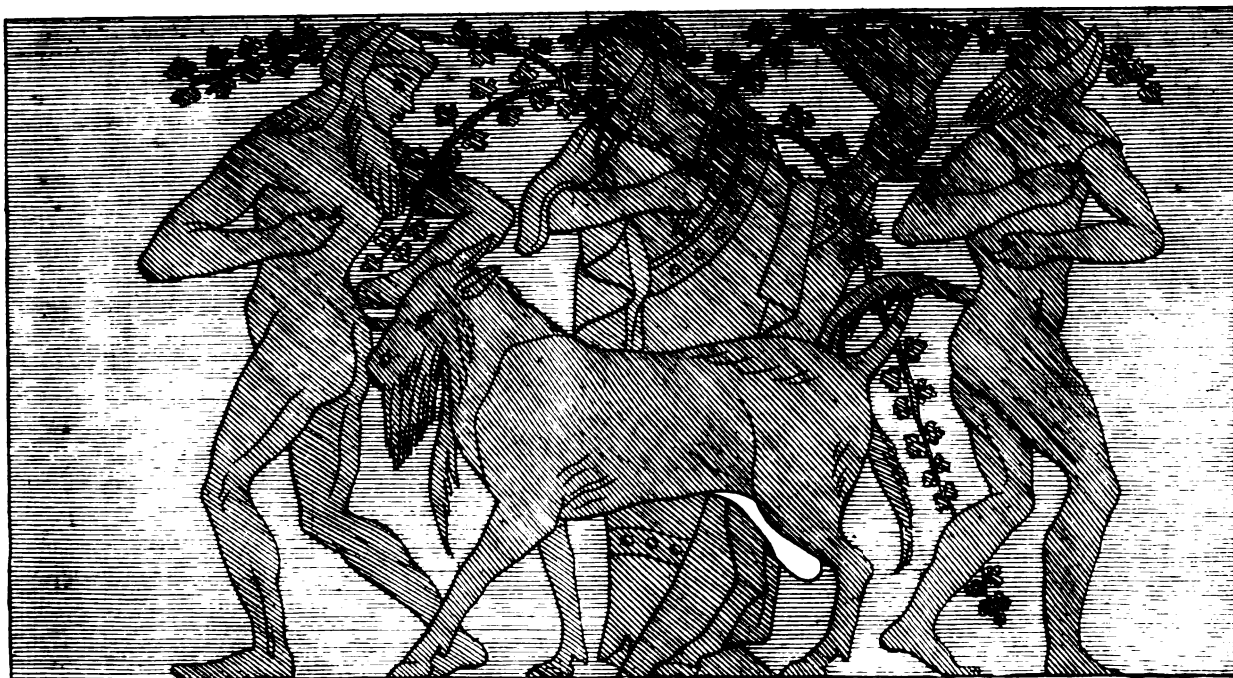
Tom. I. pag. 78.

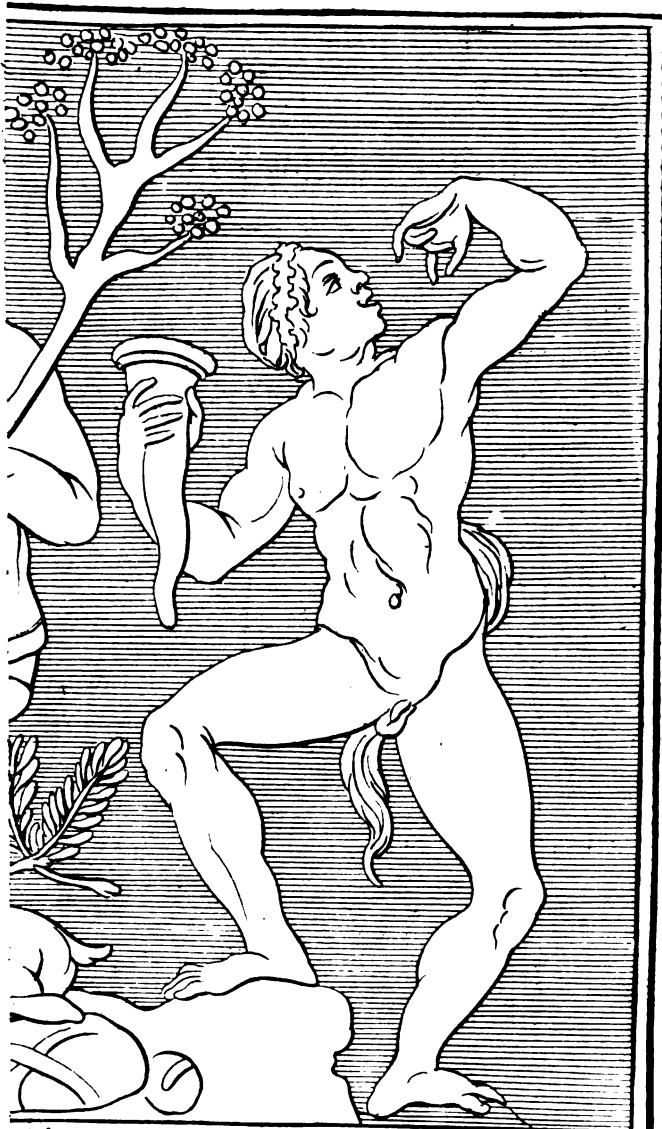

Vas Fictile. Alum. Ped. I. Vn. III.

Florentiae In Museo Mediceo

F.A.L. Scul

TitE

Tom. I. pag. 78.

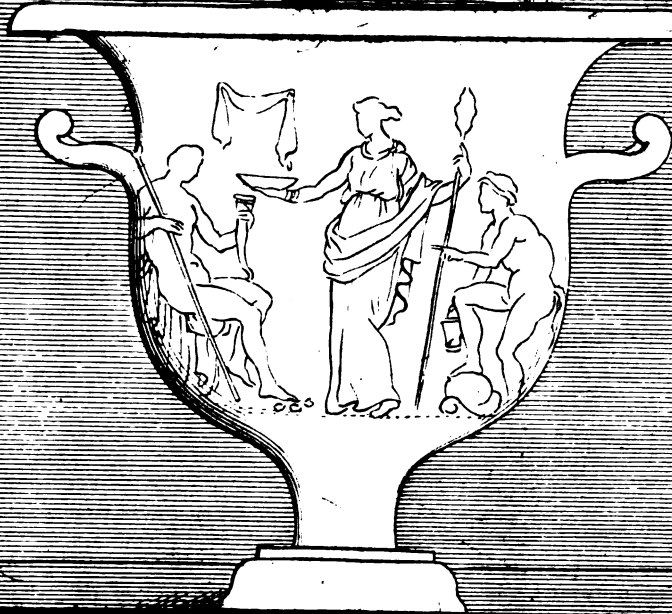
Vas Fictile Alum. Ped. I. Vn. III.

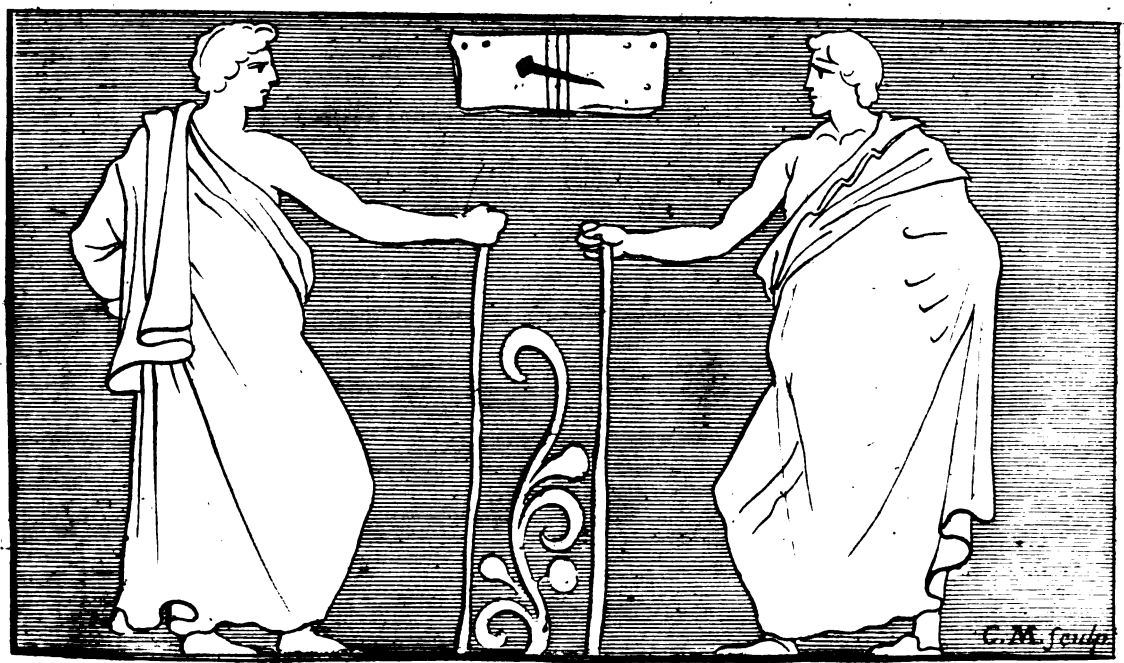
Florentiae In Musæo Mediceo

F.A.L. Scul

Vas Ficulae Alcum Ped. I. Vn. XII.

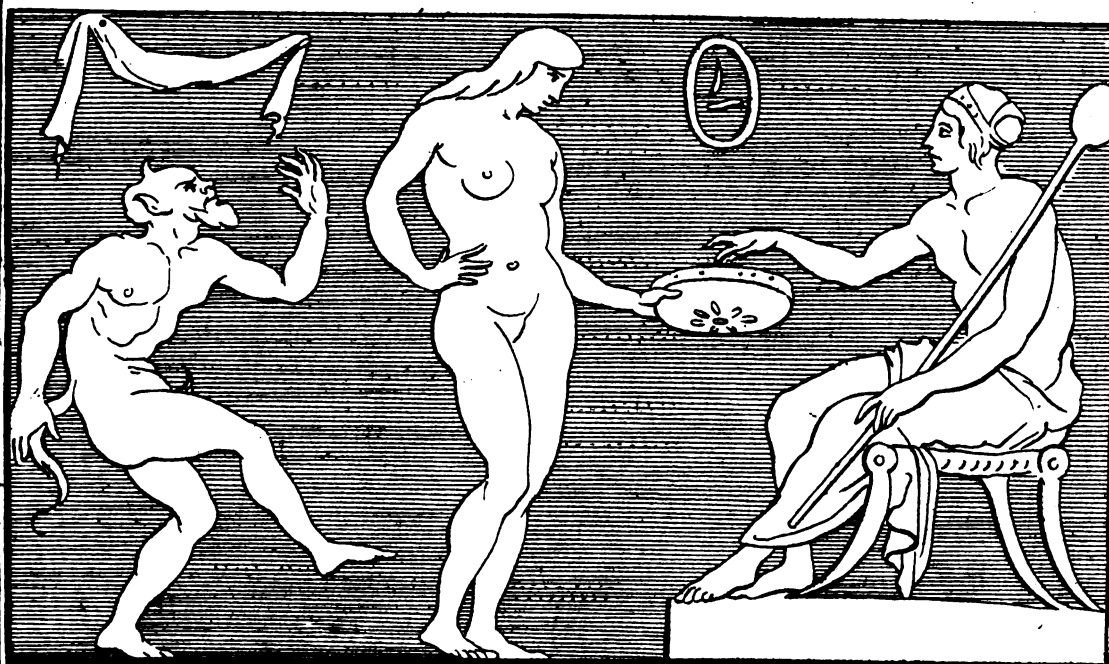
Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Altum Ped. I.

Romæ Apud Emi. Card. Gualtério

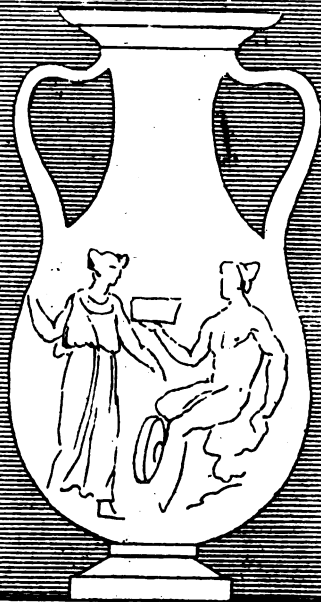
Vas Fictile Album Ped. I. Vn. VII

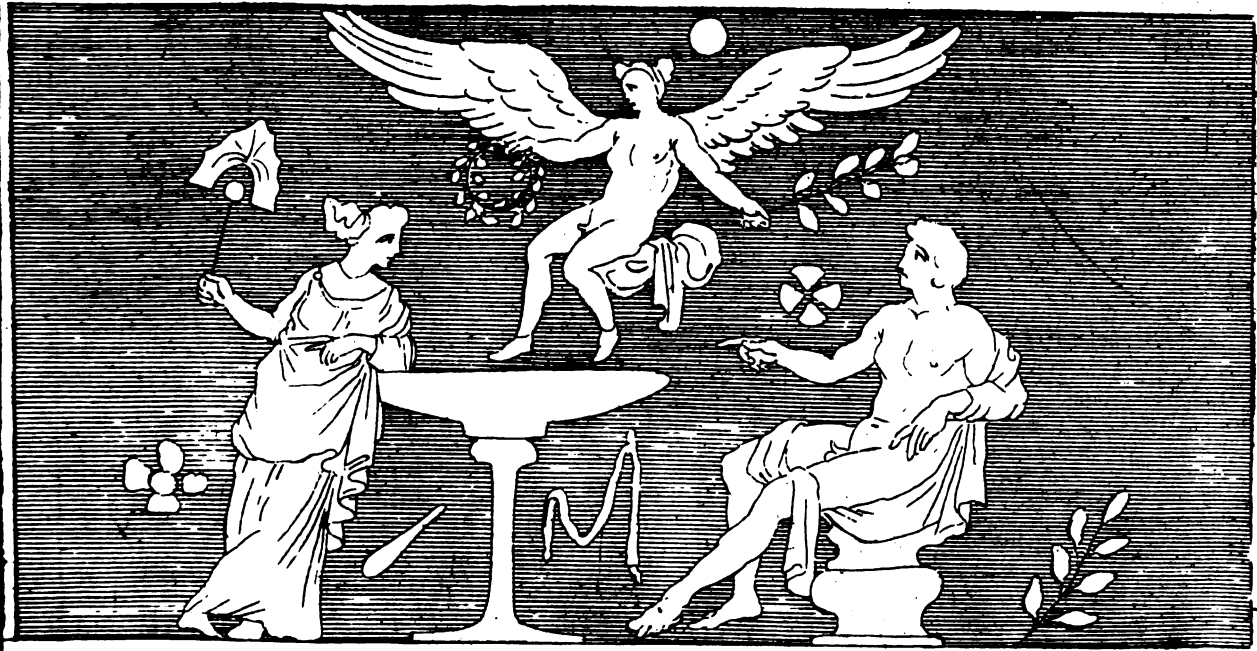
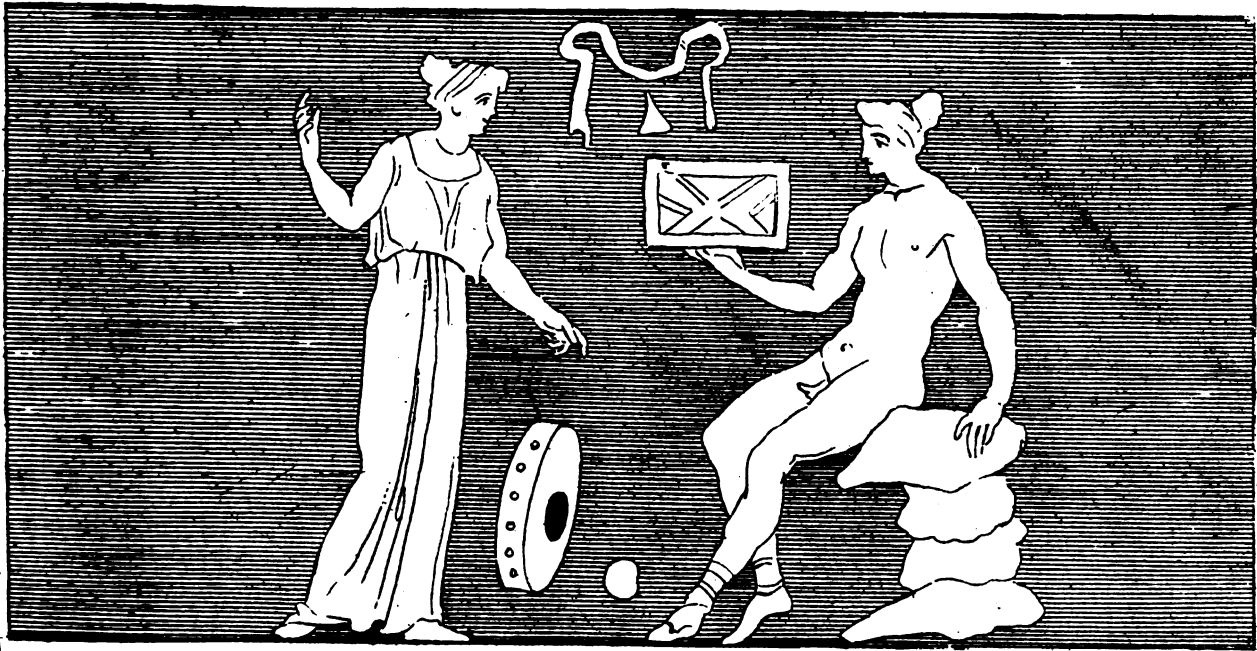
Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

F.A.L. scul.

Vas Fictile Alabam Ped. I. Vn. III.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio.

Vas Fictile Album Ped. I. Vn. III

Senis Apud C. V. Hadrianum Sani

FAL. Joul.

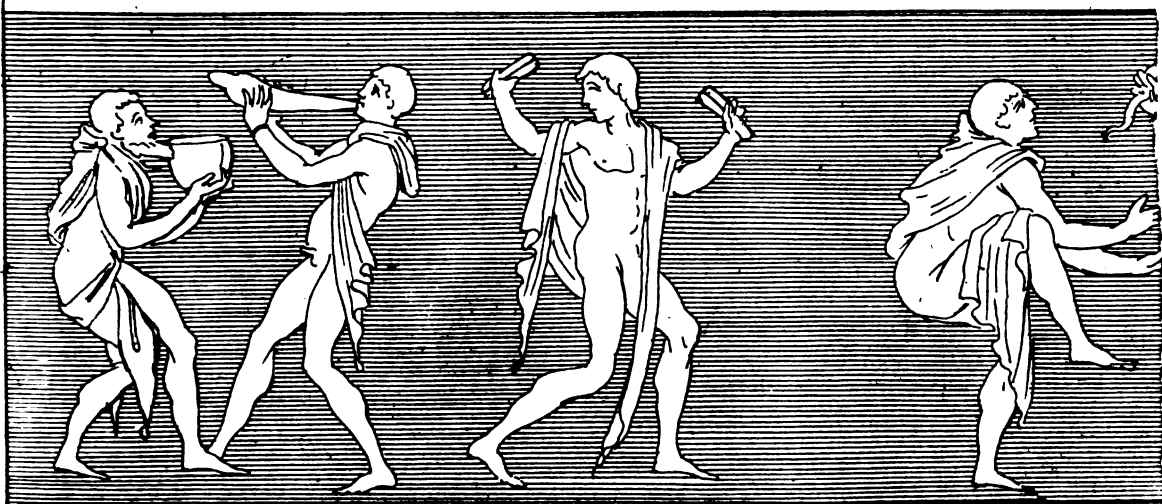
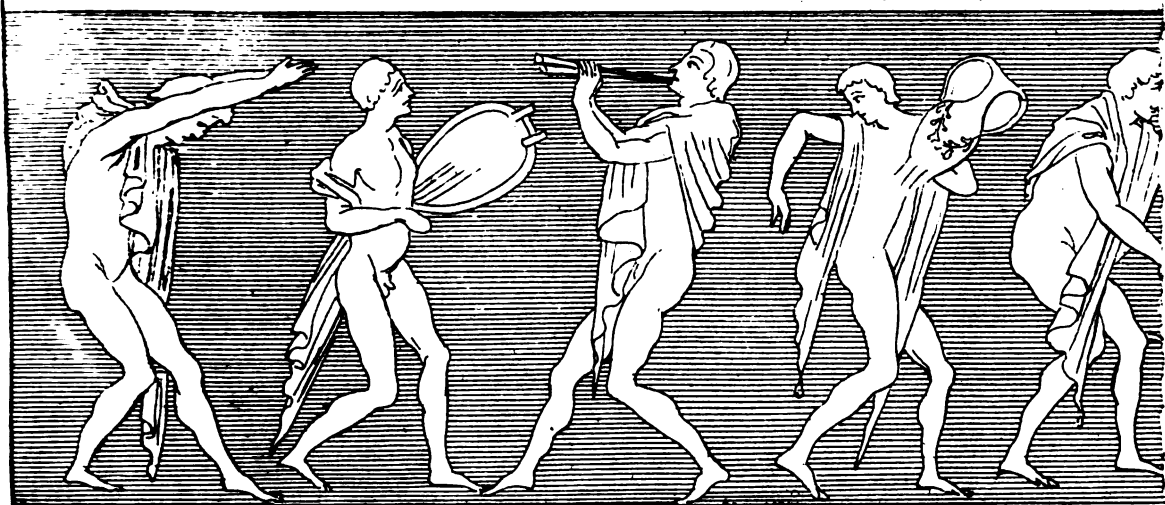
Vas Fictile. Album Ped. I. Vn. III.

Senis Apud C. Hadrianum Sani.

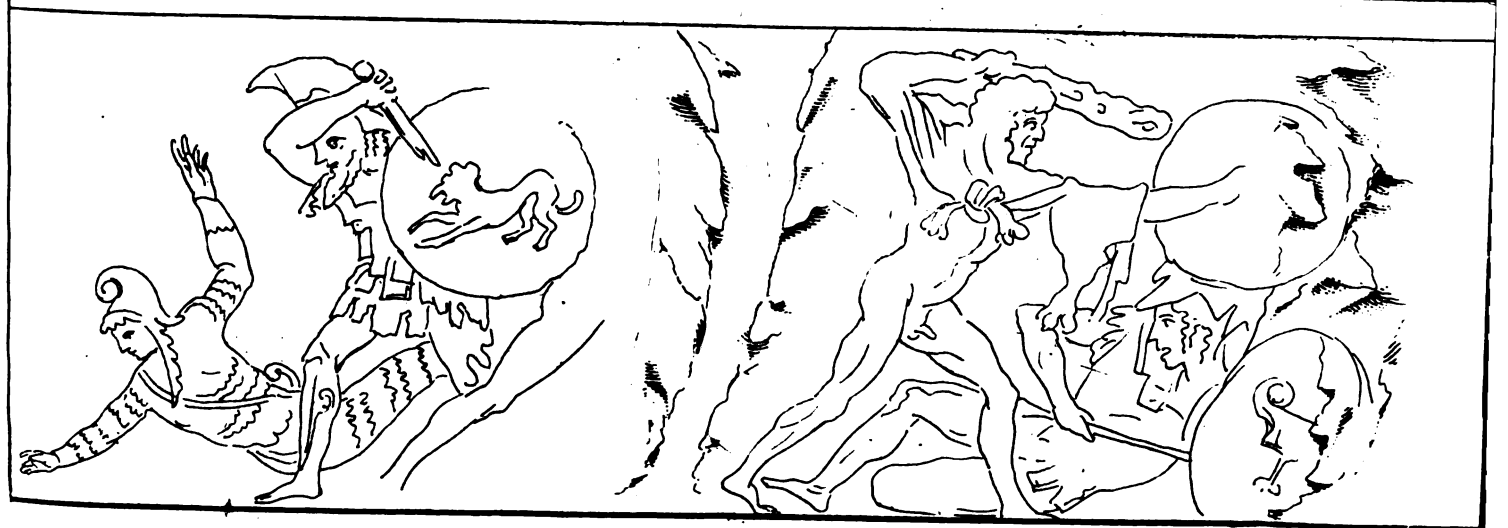
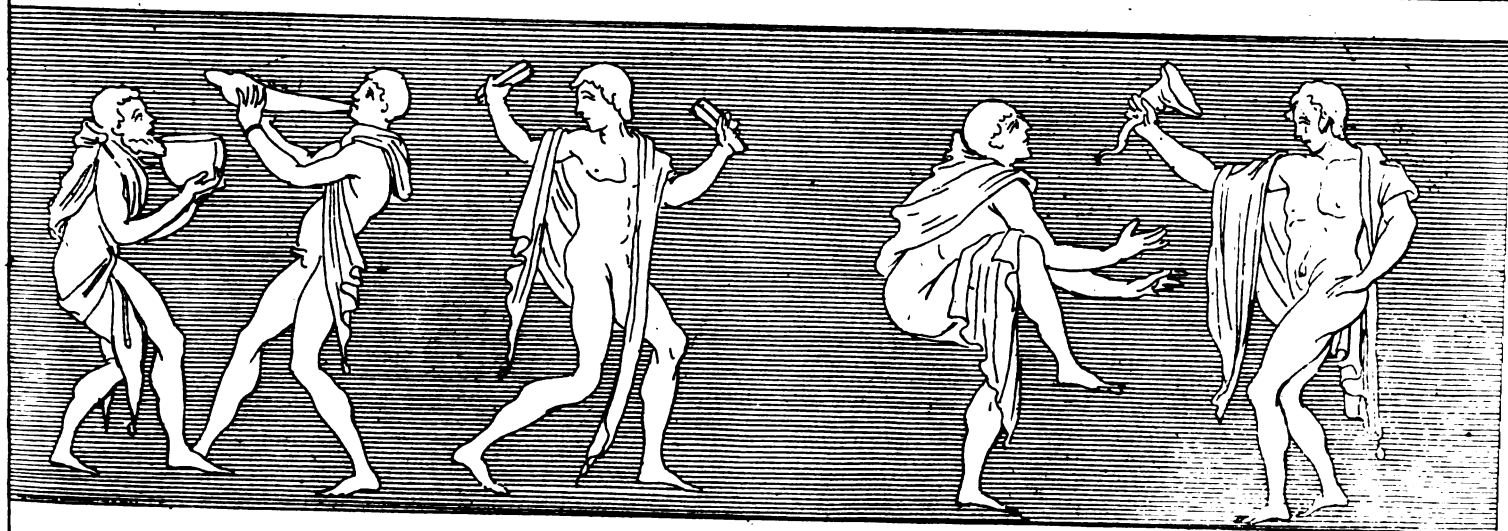
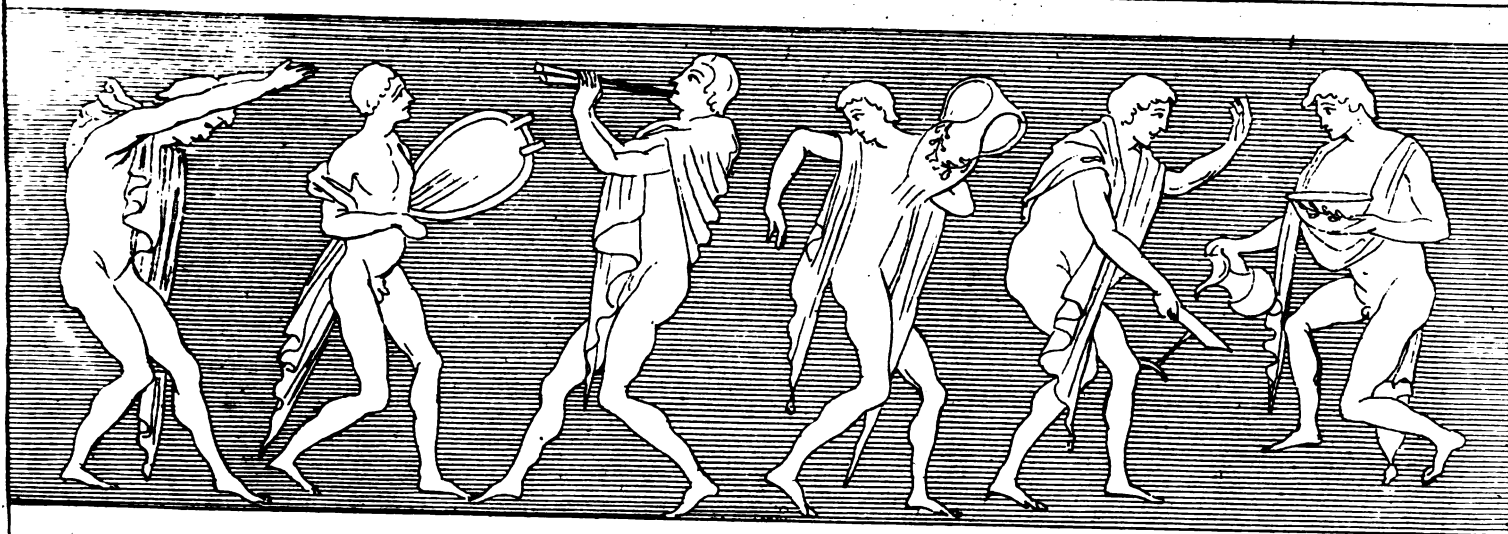

*Vas fictile Arretij in Museo Equitij Hieronymi Bacci fragmentis coagmentatis instaur.
partim deleta. Alt. p. III. unc. XI. et s.*

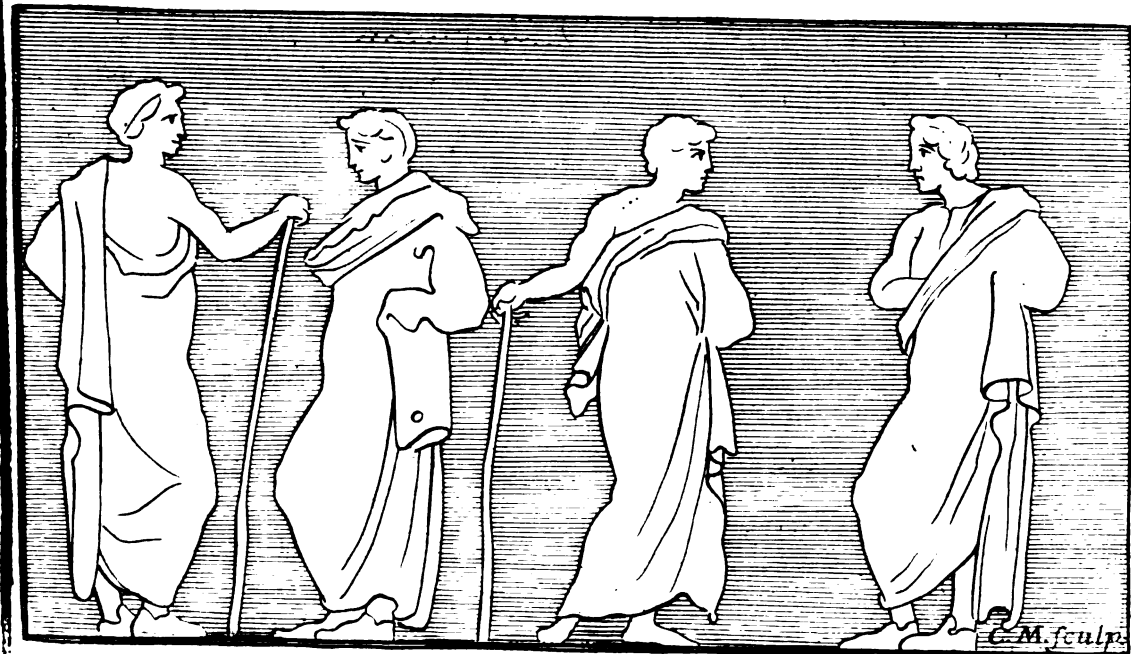

Vas fictile Arretij in Museo Equitij Hieronymi Bacci fragmentis coagmentatis instauratum pictura alicubi partim deleta. Al. p. III. c. 11, et v.

Vas Fictile Altum Ped. I Vn. VIII

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio.

Perusia In Marmore In Aedibus Angelettis

C. M. J. sculp.

Perusia In Urna Marmorea Apud Nobiles De Meniconis.

C. M. J. sculp.

*In Etruria oraculum Tethyos, seu Themidos,
obscurum & perplexum: & quando
oracula siluerunt.*

CAP. XVIII.

ANte Romam conditam fuit celeberrima religione in Etruria *Oraculum Tethyos*. Plutarch. in Romulo paulo post principium: *Τηθύος ἐν Τυρρήνῳ χρηστήριον: Tethyos in Etruria Oraculum*: de quo altum apud alios, quod sciam, silentium, neque unquam ab ullo vetusto Scriptore memoratum hoc oraculum valde dignum est admiratione, cum res Italicae florentissimis ingeniis sint omnes decantatissimae. Neque oraculum habuisse *Tethyn* comperi apud ullum alium; quare forte non sit alienum a vero corrigere Plutarchi locum, & pro *Tethyos* substituere *Themidos*: quam correctionem historica fides si non confirmat, saltem probabilem reddit; nam, sexaginta ante bellum Trojanum annis, Evander cum Arcadum classe in vicina Etruriae Italiae loca appulit, cujus matrem: *Ἐλληνες Θέμιν εἶναι λέγουσι, καὶ Θεοφρήτου ἀποφαίνουσιν, ὅτι δὲ τὰς Ῥωμαϊκὰς συγγράψαντες ἀρχαιολογίας τῇ πατρὶα γλῶσσῃ Καρμέντων. ἀνομάζουσιν, ἐν δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσπιῶδος τῇ νύμφῃ τῶνομα, τὰς μὲν γὰρ ᾠδὰς καλεῖσι Ῥωμαῖοι κάρμια. τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογεῖσι δαμονίῳ πνεύματι κατέσχετον γινώσκουσαν, τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλῆθει δι' αὐτῆς προλέγειν. Graeci Themis fuisse dicunt, & divino afflatu instinctam: Romanarum Antiquitatum Scriptores, patria lingua Carmentem nominant, Graece Thespiodos vocari posset; nam odas Romani appellant carmina. Hanc mulierem affirmant, demonis spiritu correptam, futura carmine multitudini praedicere solitam. Verba sunt Dionysii Halicarnassei libr. 1. Ἀρχαιολογ. pag. 24. Licet itaque coniicere, Nicostratae, seu Carmentis Matris Evandri celebre olim in Latium nomen & oraculum in Tusciam transisse. Ovid. libr. 3. Fastor. v. 557. plena manu:*

Sunt quibus haec Luma est, quia mensibus impleat annum

Pars Themis, Inachian pars putat esse bovem.

Oraculum autem Themidis ante natum Apollinem, aut ipsum Jovem Dodonaeum, aut Hammonem celebratissimum laudant certatim auctores. Lactant. Firmian. libr. 1. Divinar. Instit. cap. 11. *Primum in eo, Jove, imprudentia, non Dei providentia, nisi cui Themis futura dixisset, ipse nesciret.* Lucianus Samosatensis non uno loco. Fest. Pomp. libr. 18. in voce *Themis*. Ammian. Marcellin. libr. 21. in principio. *Vaticana verba, quibus numen praesse creditur Themidis.* Hercules Ciofanius Sulmonensis ad libr. 9. Metamorphoseos Ovidianae pag. 185.

Mar-

Martian. Felix Capella libr. 2. *Alii quoque hujus generis homines in divinandi usum, & prescientiam procreati, ut Carmentis in Arcadia, ab effuso per vaticinia carmine memorata. Locus mendosus facile corrigi potest, si legatur, ut Carmentis ex Arcadia. Neque enim nobilis illa vaticinandi peritia in Arcadia, sed in Italia. Vet. Scholiast. Juvenalis ad Sat. 1. v. 82. A Themide, quæ ante Apollinem responsa dabat. Theophrastus Scotus MS. ad eundem locum; Themis Justitiæ Dea mortalibus oracula olim dabat, ipsumque Jovem instituit, ut legimus apud Sedulium Episcopum. Opus hoc laudatum Sedulif non extat hodie, Scholiast. Pindari, Isacius Tzetzes pluribus locis. Poëtæ. Sidonius Apollinaris Carm. 9. v. 264.*

*Si Lyciæ sapiunt sortes, si nostra volatu
Fata laqueuntur aves, doctis balatibus Armon
Si sanctum sub fuste gemit, si denique vetuum
Phœbe, Themis, Dodona cænia.*

Et v. 186,

Responsa aut Themidis priora Delphis.

P. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 7.

*Dic, Themis, qua generis damnum reparabile nostis
Arie sit; & meritis fer opem mitissima rebus.
Mota Dea est, sortemque dedit.*

M. Lucan. libr. 5. Pharsal. v. 82.

... cum regna Themis, tripodasque teneret.

Dixi abunde ad illud Cl. Claudiani libr. 1. de Raptu:

Sic cecinit longæva Themis.

Sed ubi loci in Etruria oraculum istud? Forte in luco aliquo, ut libr. 4. M. Varro in Mysteriis: *Primum horrida silent oracula prisca, crepera in nemoribus.* Infra hoc Opere: aut certe Cere. Sidon. Apollinat. loco ultimum laudato:

An sortes Lyciasque Caritumque;

per sortes enim oraculum significari, vel ignari sciunt, Terentian, Maurus libr. de Metris:

Fatidicas docuit sortes deponere Pæan.

Q. Ennius in Annalib.

*Ut se edoceret, obsecrans Apollinem,
Quo se vertant tanta sortes.*

Et quamquam Servius Honoratus *sortes abusive pro oraculis* interpretetur ad illud Virgilii libr. 7. Æneid.

Non patrio ex adyto sortes;

tamen constanter apud melioris notæ auctores idem sunt oracula & sortes. Helen. Acron. ad illud Horatii in Arte:

... dictæ per carmina sortes.

M. Cicero libr. 1. de Divinat. paulo post principium. Sueton. Tiberio cap. 14. L. Apul. libr. 5. Milesiar. *Cui scopulo fors addixit, fistite;*
idest

idest oraculum Apollinis Milesii. C. Jul. Hygin. Fab. cap. 69. *Adra-*
stus memor sortium suarum. Ammian. Marcellin. libr. 14. in fine: *Ur-*
nam sortium temperat. Pindari Scholiast. ad od. 4. Pythior. notavit
 Joann. Hartungus 3. Decuria ex optimis auctoribus cap. 8. num. 4.

Oracula hæc ambiguo sensu, nec ante eventum intelligendo da-
 bantur. Scholiastes Æschyli in Prometheo victo. Martian. Mineus
 Capella libr. 1. Philolog. *In fanis, quibus vaticinia obliquis fundebantur*
ambagibus. Hinc Apollo *Λαῖας*, ab obliquis & incurvis oraculis, ut Phor-
 nutus docet, & ejus interpret Jodocus Velareus. D. Synæsius libr.
 de Somniis. Scholiast. Sophoclis. Chrysippus apud M. Tullium libr. 2.
 de Divinat. *Oracula obscura & flexiloqua*. Poëtæ. Stat. Papin. libr. 1.
 Thebaid. v. 509.

Salve, prisca fides tripodum, obscurique recessus.

Et libr. 3. Thebaid. v. 614.

Expectare queam, dum pallida virgo tremendas
Nuntiet ambages.

M. Lucan. libr. 1. v. 639. Pharsaliæ:

..... *Flexu sic omina Tuscus*

Involvens, multaque tegens ambage canebat.

Et libr. 5. v. 225.

Terreat ambiguis frustratum sortibus .....

Et libr. 6. v. 772.

..... *tripodes vocesque Deorum*

Sors obscura tenet.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Jam dudum longa Minyas ambage, ducemque
Terrificat.

Et libr. 4. ejusdem operis:

... *dedit tacitis iterum responsa tenebris.*

Sil. Italic. libr. 9. Punicor.

Jamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram
Fata cano vates.

L. Seneca in Oëdipo Aët. 2. sc. 1.

Responsa dubia sorte perplexa latent.

Sequitur deinde subinde:

Ambage nexa Delphico mos est Deo,
Arcana tegere.

Claudian. libr. 2. in Ruffin.

Has canit ambages, occulto fallitur ille
Omine.

Et libro de Bello Getico:

O semper tacita sortes ambage maligne,
Eventuque potens, & noxia vatibus ipsis
Veri sacra fides!

Tom. I.

L

In

Laetitia itaque *Thamidis* Etruscorum oraculum vetustissimum fuit: apud Chaldaeos *Zoroastrus*, in quo Scholia exstant *Plethonis* & *Pfelli*: aliorum vero, ut *Jovis Dodanai*, *Apollinis Ithaceni*, *Apollinis Clarii*, *Apollinis Melpomenei*, *Apollinis Pythii*, *Apollinis Sarpedomi* *Selauciae*: *Mercurii*, *Ileantes*, *Serapidis*, *Aesculapii*, *Trophonii* *Lebadiae*: *Ampilyti*, *Acanianis*, *Racidis*, *Daepithis*, *Xenoclee*, *Phennidis*, *Phemonoes*, *Pelidam*, & *Sibyllarum* in unum corpus congestit nuper *Joannes Opfopaeus*, quae vide.

Jam de oraculorum defectu pauca addam, non ignarus a magno purpurato Principe Illustrissimo Caesare Baronio Cardinale libr. 1. *Annales Ecclesiast. praecursum*. Id quando contigerit, non satis video constare: nec *Plutarchus* eleganti opere, ea super re edito, explicuit, contentus inanes quaedam & aniles rationes investigasse. *Terram nimis effatam*: quod & ante illum *Cicero* libr. 2. de *Legibus* prodiderat: & maligniores esse homines, quam ut *Deorum colloquia responsaque mereantur*, id sensit *Edecius* apud *Eunapium Sardinum*. Denique ei videtur, adeo sapientum sua secula feracia, ut nihil *Deorum consilio sit opus*. In quo ridicula est *Philosophi* opera, dum a naturae principiis causam scrutatur, quae a solo naturae Auctore foret desumenda. Neque vero inter Christianos scriptores de abolitis cessantibusve oraculis satis convenit; nam quibusdam placet, quinquaginta annis ante natum humani generis assertorem obmutuisse conficta illa daemonum & portentosa responsa. *Paul. Oros.* libr. 6. cap. 15. *Appius Claudius Censorinus*, qui jussu *Pompeii* *Graciam* tuebatur, jam abolitam *Pythici* oraculi fidem voluit experiri; quippe ab eo adacta vates descendere in specum, respondisse fertur de bello consulenti: nihil ad ea hoc, *Romane*, bellum pertinet, *Eubae Caela* obtinebis. Subdit deinde idem auctor, paucis interjectis: Cur ergo longe ante imperium *Cesaris*, *nativitatemque Christi*, sicut ipsorum auctores attestantur, abolita fuerat *Pythici* oraculi fides? Abolita autem ideo, quia contempta. Porro autem quare contempta, nisi quia vel falsa, vel vana, vel dubia? Unde prudenter Poeta praemonuit: (*Virgil.* 6. *Aeneid.*)

Inconsulti abeunt, sedemque adere Sibyllae

Siluisse *Pompejano* hoc bello oraculum, *Ethnici* etiam auctores volunt; nam *Sextus Magni* filius, *Erichtho* magam anxie, non vero oracula consuluit. Historicis missos facio: unicus *M. Lucanus* sufficiet libr. 6. *Pharsaliae*, v. 423.

*Qui stimulante metu fati praenoscere cursus
Impatensque morae, venturisque omnibus aeger,
Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,
Nec quaesisse libet, primis quid frugibus atrix
Ore Jovis Dodana sonet: quis noscere fibra
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura caeli
Servet, & Assyria scrutetur sidera cara,*

Aut

Aut si quid tacitum, sed fas, erat.

Atque hæc quidem prima est sententia. Aliis probabilius videtur, non nisi nato Assentore nostro & oracula toto orbe terrarum siluisse, & superstitiosa omnia: Ægypto Deorum statuas corruisse, ut ex Sozomeno libr. 5. Histor. Ecclesiast. cap. 20. colligit Simon Majolus Dier. Canicular. Dialog. 21. quod placuisse videoq Aurelio Prudentio in Apotheosi:

Spiritus ille Dei, Deus & se corpore matris

Induit, atque hominem de virginitate creavit.

Delpbica damnatis tacuerunt sortibus antra,

Non tripodas cortina regit, non spumat anhelus

Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.

Perdidit insanos mendam Dodona vapores:

Mortua jam muta lugent oracula Cumæ:

Nec responsa refert Libycis in syrtibus Ammon.

Menda est in tertio versiculo, quam sic elue; & lege: *Non tripodas Cortina tegit*; nam cortinæ ille ad submovendos plebis, aut etiam consulentium oculos tripodem circumdabant, & ab adytis templum discernebant.

Nec Christiani modo, sacrique scriptores prostratam illudentium dæmonum impietatem; supersticiososque idolorum cultus memoriæ commiserunt in universum sublato, nascente Jesu Christo; sed & Gentiles ipsi gravi indignatione & querela persequuntur: inter quos Strabo Amasianus primas tenet, qui temporibus Tiberii Augusti vixit; is quippe nulla ab oraculis suo ævo responsa reddita, libr. 17. testatum reliquit: & duo acerrimi Christiani nominis hostes idem asseruere, Q. Symmac. Præfectus Urbis, & Q. Optatianus Porphyrius: ille quidem libr. 4. Epist. 33. *Quid si pergat longum tacere? non vides oracula, olim locuta, desisse, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiraculis Delpbicis ullum carmen audiri?* Alter vero ita canit apud Eusebium libr. 5. Præparat. Evangel. cap. 8. interprete Georgio Trapezuntio:

Ablata est Pythii vox haud revocabilis ulli;

Temporibus longis etenim jam cessat Apollo,

Clavibus occlusus filei; ergo rite peractis

Discedas patria, & redeas ad limina sacris.

Aliis ejusdem impietatis asseclis Paganis id non fuit obscurum. De Neronis ævo Lucanus libr. 5. Pharsal.

multasque obducta per annos

Delpbica fatidici referat penetralia Phæbi.

Sub Domitiano, & Nerva, Trajanoque, ut plerique probabili ducti ratione credunt; D. Juvenalis Sat. 6. v. 552.

credunt a fonte relatum

Ammonis, quoniam Delpbis oracula cessant.

Et eodem seculo Papinius Statius libr. 8. Thebaidos, v. 200.

*An tibi felices lucos miseratus Averni
Rector, & Elysias dedit inservare volucres?
Quidquid es, aternus Phœbo dolor, & nova clades
Semper eris, multisque diu plorabere Delphis
Hic Tenedon, Cyrrhamque dies, partuque ligatam
Delon, & intonsi solvet penetralia Branchi.
Nec Clarias hac luce fores Didymæaque quisquam
Limina, nec Lyciam supplex consultor adibit,
Quin & cornigeri vatis nemus, atque Molossi
Quercus anbelæ Jovis, Trojanaque Thymbra tacebit.*

Imperante Honorio Aug. Cl. Claudianus libr. 2. de Raptu:

Delphica quin etiam fratris delubra tacebant.

Et de 4. Honorii consulatu, vere oraculorum arguit defectum: adulatorie deinde ea in gratiam Imperatoris denovo locuta innuit:

*Quis vatum discursus erat? tibi corniger Ammon,
Et dudum taciti rupere silentia Delphi.*

Adulatori inquam, & falso ille; nam ubi seniel siherunt oracula, nihil unquam consulentibus postea responderunt, ut fusiilinde ab eodem Eusebio Cæsariensi probatum invenies. Quo magis mirum videri debet, a Nicephoro Callisto in literas relatum fuisse, Juliano Aug. Apostatæ oraculum redditum: cujus verba, civitate Latina donata a Joanne Lango, adponam ex libr. 10. Histor. Ecclesiast. cap. 29. *Exercitum adversus Persas ducturus, Delphos & Dodonem, qui vates ibi consulerent, misit: & ibi non solum bellum, sed etiam victoriam denuntiaverunt; tantum vero a veritate ipsa aberrarunt, quantum postea rerum exitus ostendit. Porro ex responsis ejus unum ad mendacium redarguendam apponam:*

*Nunc Di Daque omnes consurgite, sumite bellum,
Atque fero certum de flamine ferte trophaum:
Dux ego vester ero, Mars sævus belligerator.*

Sunt & alia duo eidem reddita, ut creditur, oracula, quorum istud unum:

*Terrigenum quondam genus sustulit prudens Jupiter,
Inimicissimum beatis, cælestes domos intolentibus:
Romanorum Rex Julianus, Deo similis,
Pugnando, Persarum urbes, & mania longa
Bellicosorum vastavit igne, duroque ferro:
Fortiter domavit urbes, & gentes multas:
Quin & Occidentalium virorum, Alamanicum solum
Rugnis crebris capiens, vastavit agros.*

Plura de modo oracula consulendi, deque celebribus totius mundi oraculis dixi in Mantissa de fabulosis gentium Diis.

Etru-

C A P. XIX.

Cena sedet: gremio jacuit nova nupta mariti.

Digitized by Google

*Etrusca lingua, diversa a Latina Græcaque: literæ
Etruscæ, & inscriptiones nonnullæ, quæ non
possunt intelligi: vocabula ex ea varia,
quo fonte: ipsa Romana lingua
sæpe mutata.*

C A P. XX.

Superest de lingua discutiendum, qua usi Etrusci illi antiqui: atque eam quidem nec Latinam, nec Græcam esse, nec Volscam liquet ex iis, quæ proxime adferentur. Existimant docti *Arameam* fuisse origine: & nuper, cum Romæ eruditissimus Jacobus Bonaventura Scotus, Minimorum Ordini adscriptus Theologus, Hepburnus, ortu quidem gentis nobilis, sed virtute nobilior, septuaginta duo Alphabeta Orientalium linguarum edidisset, Etruscum inter illa recensuit. Ego sane suspicabar, Græcæ fuisse originis, quod Tyrrhenos & Pelasgos eandem gentem esse animadvertissem, & Lemnum Athenasque inhabitasse, ut ex Thucydide relatum est ab Halicarnasseo libr. 1. Antiquitat. Accedit, quod Tyrrheni appellantur Pelasgi. Sophocles in Inacho:

Ἰναχε πατὴρ καὶ κρινῶν πατὴρ ὠκεανῷ

Μέγα πρεσβύων Ἀργεὺς τε γούαι.

Ἡῖρας τε πάγαι, καὶ Τυρρηνόισι Πελασγοῖς.

Inache pater, filii fontium patris Oceani,

Qui maximos honores habes in Argivis agris,

Junonisque collibus & Tyrrhenis Pelasgis.

Hoc ego argumento inducebar, ut crederem, cum Asiaticis hominibus linguam etiam in Italiam migrasse; sed Xanthus Lydius historicus Antiquitatis, si quis alius, peritus, negat ex Lydia unquam in Italiam coloniam deductam: ideoque nec linguam illatam. Omnem dubitationem tollit Dionysius Halicarnassæus libr. 1. Histor. Rom. pag. 23.

Κοινὸν δὲ ἄμφω μεταληφένον γένος ἢ πάθοναι, πολλοῖς τὲ ἄλλαις, καὶ μάλιστα ταῖς φωναῖς αὐτῶν διηλλαγμέναις, καὶ ἑδεμίαν ὁμοιότητα σωζέσαις τεκμαιρόμενοι. *Commune ambarum fuisse genus non credo, cum aliis multis argumentis inductus, tum linguarum diversitate, & quod nulla similitudinis apud eas vestigia supersint.* Ex his patet, Etruscam linguam aliam esse a Græca, sive Pelasgica; nunc vero aliam esse a Latina docemur ex ejusdem pulcherrima narratione de Mutio Scævola libr. 5. pag. 298.

Διαβαίνει τὸν ποταμὸν, καὶ παραγεννηθεὶς ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν Τυρρηνῶν εἰσέρχεται, παρακρησάμενος τὴν φυλάττοντας τὰς πύλας, ὡς τῶν ὁμοειδῶν τις, ὅπλων τὲ ἔχον

φανερὸν

φανερὸν ἔχων, καὶ γλώττῃ Τυρρηνικῇ διαλεγόμενος, ὃν ἐξέμαθεν ἐπὶ πατρὶς αὐτοῦ, ὑπὸ τῷ Τυρρηνίδῃ τὸ γένος ἐκδιδασχθεῖς. Fridericus Sylburgius Veterensis vertit: *Ille transmissio fluvio, ubi ad castra Etruscorum pervenit, ingreditur, simulata Tusci specie, deceptis portarum custodibus: quod eo fuit facilius, quod nec ullum telum gestabat propalam, & lingua utebatur Tuscanica, quam puer a nutrice Etrusca didicerat.* Hæc verba: *quod eo fuit facilius*, in contextu Græco non sunt: & frustra, sensu non exigente, videntur addita. Illa vero: ὅπλων τε ἔδεν φανερὸν ἔχων, versio Lapi agnoscit genuina, sicque reddit: *armorum nihil manifestum habens.* Aliis vero placet non genitivus pluralis, sed τῶν ὅπλων ὅν ἔχων, *telum non habens*; sed parum interest, dummodo constet, alio opus ei fuisse idiomate, quam Romano: quod locus elegantissimus probat, dum ait, eum Etruscum sermonem, veluti peregrinum, a nutrice didicisse. Adstipulatur Plutarchus in Publicola: Εἰς τὴν Περσέων ἀνελάν, περιεσπῶν δὲ τὸ στρατόπεδον Τυρρηνίδα φορῶν ἐδῆτα, καὶ φωνῇ χρώμενος ὁμοίᾳ. *Cum constitisset Porsenam incantum opprimere, veste indutus Tusca, & simili lingua utens, in castra penetravit.* Eadem verbatim Joan. Zonaras Tom. 2. Annal. pag. 19. Idem ex Polyæno clarum est libr. 8. Stratagem. ita enim Iustus Voltejus vertit: *Tyrrheni cum Romanis bellum gerebant: Tyrrhenorum Rex erat Porseñas, Romanorum imperator Publicola tertium Consul, Mutius civis Romanus in re militari præstantissimus, interficiendi Porseña causa, εἰς τὸ Τυρρηνικὸν στρατόπεδον ἦλθεν, ἐδῆτα ἔχων Τυρρηνίδα, καὶ τῇ φωνῇ Τυρρηνίζων: ἐν Ετρουσκά castra venit, habitum habens Etruscum, & Etruscum sermonem exprimens.* Tyrrhenos male pro Etruscis transtulit; siquidem historici Tuscos eos aut Etruscos appellant; poetæ vero Lydos aut Tyrrhenos. Hanc itaque linguam, præter auctores laudatos, aliam a Romana Latinaque probant vetustissimæ inscriptiones, cum literis Tuscis, tum etiam characteribus Romanis, quæ extant Eugubii in Umbria. (1)

Ita autem se lingua habet, ut ne syllaba quidem intelligi possit. Jam vero de literis aliquid observandum, quas diversas a Latinis Græcisque & inscriptiones testantur, & Perusinae quadam tabulæ fidem faciunt, & ibidem urnæ iisdem notatæ: similesque characteres in veteri palatio Florentiæ videntur, ad scalam quandam, in dextro pede statuæ Chymere (2) cujusdam, quam Arretio eo translata didici. Literarum istarum meminere Lavius & Plinius, ut alii jam præoccuparunt. Plinius quidem libr. 16. cap. 44. *Vetustior autem Urbe in Vaticano illex, in qua titulus literis æreis Etruscis, religione arborem jam tam dignam fuisse significat.* Et Isidor. libr. 15. cap. 2. *Capitolium Romæ vocatum, eo quod fuerit Romanae urbis caput summum, alii ajunt, cum Tarquinius Priscus (Superbum, ait Lavius, Florus, & alii, ut verear, ne*

erra-

(1) In fine hujus capituli adferuntur Tabulæ omnes Eugubinae.

(2) Vide in fine hujus capituli post Tabulas Eugubinas Chymæ effigiem cum aliis quibusdam Etruscis monumentis.

erraverit Isidorus) *Capitolii fundamenta Roma aperiret, in loco fundamenti caput hominis* (Tolonem eum vocat Arnobius libr. 6.) *lueris Tuscis notatum invenit, & proinde Capitolium appellavit*. Verum ut hæc clariora sint, vocabula quædam prisca adscribam, quæ ab Etruscis petita, Romani in usum suum converterunt.

Æsar Deus. Sueton. in Augusto cap. 97. & Dio Coccejan. libr. 56. Histor. Rom. pag. 675. totidem pæne, quot Suetonius, verbis rem narrat, & ex eo Joannes Xiphilinus verbatim in Augusto pag. 97. Guilelmi Blanci hæc interpretatio est: *Fulmen, quod cecidit in statuem ejus, positam in Capitolio, primam literam e nomine Cæsaris delet: ex quo aruspices responderunt, eum centesimo post die participem fore alicujus divinitatis*. Ὅθεν οἱ μάντις τῇ μετὰ τῦτο (1) αὐτὸν ἡμέρᾳ θάλας τινὸς μοίρας μεταλήψεσθαι ἔφασαν, τεκμαίρονται, ὅτι τὸ τε σοιχῆον ἐκείνο τὸν τῶν ἐκατὸν ἑριδῶν παρὰ τοῖς Λατίνοις, καὶ τὸ λοιπὸν πᾶν ὄνομα θέν παρὰ τοῖς Τυρσηνοῖς νοεῖ. *Idque coniciebant, ex eo quod prima litera ejus nominis (scilicet Cæsar) centum apud Latinos, reliqua pars Etrusco sermone Deum significabat*.

Arimi, Simiæ. Janus Parrhasius in libr. 3. Claudiani de Raptu pag. 43.

Arse vorse, Averte ignem. Verrius Flaccus apud Festum Pompejum libr. 1.

Capra. Hesychius Illustrius Grammaticus.

Κύπρα. Juno. Strabo libr. 5.

Capys, Falco. Serv. ad v. 145. libr. 10. Æneidos.

Capue, cui curvi sunt pedum pollices. Idem ibidem loci.

Itis, Jovis fiducia. Aurel. Macrobi. libr. 1. cap. 15. Saturnalium.

Idulis, ovis. Ibidem loci.

Iduare, dividere. Ibid.

Balsbeus, cingulum. M. Varro libr. 18. Rer. Humanar. apud Sospitrum Charisium.

Nepas, projector, abliguritor. Fest. libr. 14.

Falantum, sive *Falandum*, cælum. Fest. libr. 6.

Helvacea, genus Lydii ornamenti. Fest. libr. 8.

Hister, ludio. Livius 1. Decad. libr. 7.

Lanista, carnifex. Isidor. gloss. At licet ille primam ejus verbi significationem velit servo publico convenisse; tamen gladiatorum magistri sic dicti, sive qui gladiatorum familiam alerent. Ita accipiendi auctores. Sueton. Julio cap. 10. cap. 26. in Augusto cap. 42. in Caligula cap. 26. in Domitiano cap. 10. M. Cicero Orat. pro Sylla. Spartian. in Hadriano: *Puerum aut ancillam lenoni aut lanistæ vendi vetuit*. Jul. Capitolin. Antonino Philos. *Nullus lanista scanicus, nullus arenarius*. Consentiant veteres glossæ Philoxeni. *Lanista*. Λουδοτρόφος, μνομαχοτρόφος.

(1) Post τῦτο desideratur vel numeralis nota ρ', vel numerale nomen ἑκατοστή, uti etiam in Dione, qui iisdem verbis hæc eadem narrat, ut norat quoque Sylburgius ad hunc locum.

quis, ἐκείνης πομπῆς. Ammian. Marcell. libr. 19. ad finem: *Qui peritius artium cruentarum, ut lanista ex commerciis libitina, vel ludii ex eculeo questum captabant.* L. Seneca libr. 10. Controv. 4. *Crudelem rem facit & lanista, nec damnatur respublica lesa.* Vide eundem libr. 6. de Benef. cap. 12. fine, T. Livius 3. Decad. libr. 8. *Scipio Carthaginem ad vota solvenda diis, munusque gladiatorium, quod mortis causa patris patrique paraverat, edendum rediit.* Gladiatorum spectaculum fuit, non ex eo genere hominum, quos ex lanistis comparare mos est. Valentinianus & Valens l. 11. C. Theodos. de pœnis: *Neminem de numinis nostri sacrario prodeuntem arena suscipiat, lanista duceat, sæva meditatio & pugnatrix exerceat.* Aurel. Prudent. libr. 2. in Symniach.

..... *Sedes illa verendis
Vittarum innexis faleris, fruiturque lanistis.*

M. Martial. libr. 6. Epigr. 82. Et libr. 11. Epigr. 67. Juvenal. Sat. 3. v. 158. & Sat. 11. v. 9.

Scripturus leges, & regia verba lanista.

In tot auctoribus nullus est, qui non lanistam pro patrefamilias gladiatorum usurpet, ut mirum sit nativam verbi significationem obsolevisse. Sed ad dictiones Etruscas demum redeo.

Lena, vestis. Fest. libr. 10. Varias autem de hac veste, seu toga duplici opiniones invenies apud Servium in illud libr. 4. *Æneid.* v. 264.

..... *Tyrioque ardebat murice lena.*

Lucumo, seu *Lucunus*, Rex. Vide supra, ubi fuse de Regum variis nominibus actum.

Luceres, nomen tribus. Vide infra, *Tatius*.

Mantissa, additamentum, quod ponderi adicitur, sed deterius, & quod sine ullo usu est. Fest. libr. 11. C. Lucilius in Satyris;

..... *mantissa obsonia vincit.*

Croton, urbs Tyrrenia. Dionys. Halic. libr. 1. Hist. Rom. pag. 22.

Mantus, Dis pater. Servius ad libr. 10. *Æneid.* v. 198. pag. 585. ubi de Mantuæ origine.

Mastarna, Mons Cœlius, Vetus Inscriptio, quæ Lugduni reperta, cujus fragmentum vide infra libr. 2. cap. 47.

Nativari, factiones esse. Festus libr. 12.

Neptunus, Deus maris. Scalig. ad M. Varronem.

Rhamnes, nomen tribus. Vide paulo infra.

Subula, tibiçen. M. Varro libr. 6. de Ling. Lat. Fest. libr. 17. Verbum illud reddendum C. Plinio Juniori libr. 3. Epist. 17. *Adharet dormitorium membrum, transu interjacente, qui suspensus & tabulatus conceptum vaporem salubri temperamento huc illucque digerit & ministrat.* Doctius alii Codices, quod & Maria Catapæus vidit: *qui suspensus & sublatu subulonibus conceptum vaporem*; notissimum enim est tibiçinibus solere fulciri ædificia.

Tom. I.

M

Ta-

Taties, nomen tribus. Volumnius vetus Poëta apud M. Varro-
nem lib. 4. de Ling. Lat. Erant certe initio crescentis Reipublicæ
tres tantum tribus, Tatiensis, Rhamnensis, Lucerensis; licet nonnihil
Festus diversum tradat lib. 17. in voce *sex Veste*. *Civitas Romana in
sex est distributa partes, in primos, secundosque, Titienses, Rhamnes,
Luceres*. Sext. Propert. lib. 4. Eleg. 1.

Hinc Titiens, Rhamnesque viri, Luceresque coloni.

P. Ovid. lib. 3. Fastor. v. 129.

*Quin etiam partes totidem Tatiensibus ille,
Quosque vocant Rhamnes, Luceribusque dedit.*

Tyrses, turres. Halicarnass. lib. 1. pag. 21.

Tiberis, fluvius. Varro lib. 4. de Ling. Lat. pag. 9.

Vadimon, Janus Vertumnus. Myrsilus, Fabius Pictor, Cato in Ori-
ginibus, auctores fuitiles, & suppositi, apud Mariam Catanæum in
C. Plinii lib. 8. Epist. 20.

Vidua, a viro valde divisa. Macrobi. lib. 1. cap. 15. Saturn.

Vola, oppidum, aut arx; unde Volaterræ, Volcæ, Volumnius, Vo-
lumnia, aliaque ejus generis, ut hoc opere dictum, & notat Raphaël Vo-
laterranus, diligens patriæ suæ illustrator, lib. 5. pag. 135. Commentar.

Volcanus, Deus. Jos. Scal. ad Varronem. Atque hæc quidem nomina,
uti a plerisque, quos laudavi, doctis, Tusca habentur; ita de iis,
quæ sequuntur, valde est ambiguum: nisi forte dicamus ab Etruscis
aruspicinam profectam, ideoque videri nomina ad eam spectantia, in-
de etiam petita; quare, quia literatis viris visum ea Tusco fonte deri-
vata, apponam.

Apexabo. Arnob. lib. 7. farcimen, in quo quiddam eminet. Var-
ro lib. 4. Ling. Lat.

Isicia. Arnob. lib. 7. farcimen ex pice quadam. Isidor. lib. 20.
cap. 2. Paxamus, vetus scriptor laudatus ab Athenæo lib. 9. Dipnoso-
phist. pag. 376.

Longano. Arnob. lib. 7. Varro lib. 4. Ling. Lat. farcimen longius,
quam duo hila. Desiderius Heraldus in Adversariis.

Nanie. Arnob. lib. 7. Festus lib. 12. est etiam farcimen. M.
Plautus.

Consoffiolem faciam foricina nania.

Offa penita. Arnobius lib. 7. farcimen ex carne porcina. Fest.
lib. 14.

Polimina, testiculi porcini, qui & *polimenta* apud Festum lib. 14.
Plaut. in Milite glorioso.

Palasia, seu *plasia*. Arnob. lib. 7. farcimen quoddam.

Africa. Arnob. lib. 7. farcimen ex sanguine hircino.

Gratilla. Arnob. lib. 7. pars hostiæ.

Cratumeum. Arnob. lib. 7. pars extorum in hostia.

Fendicæ. Arnob. lib. 7. pulpamenti quoddam genus.

Ma-

*Ex Aere Alta Ped. Rom. II. Vinc. VIII. Longa. Ped. III. Florentiae In Museo Mediceo.
 4173MMIX. Eritae Ince In Tibia.*

*Reperita Aerey. An. 1558. dum adificaretur Atr. et fessae excauarentur
 Vclari Vit. Tom. I. pag. 170.*

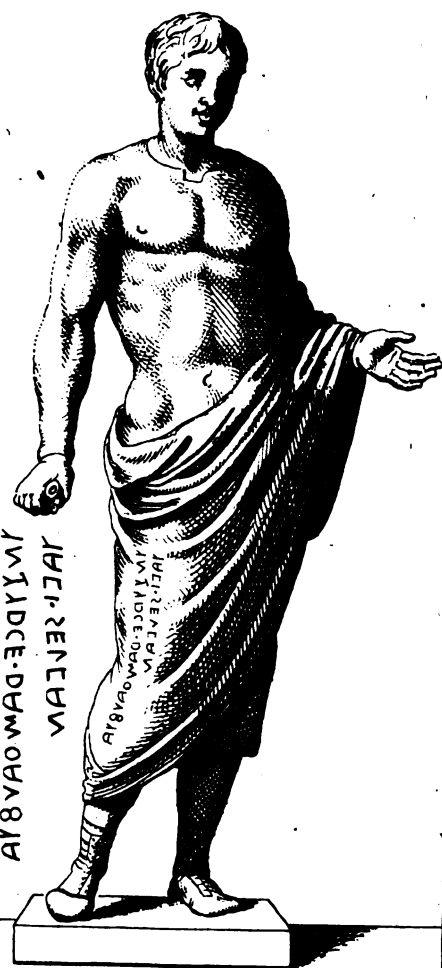
Ex Aere In Museo Mediceo Alt. Vn. V.

*Signum æreum Florentiæ in Museo
Nobb. de Bonarrotij*

*Signum æreum Romæ in Museo Carpin.
Repertum in ditione Carpineæ*

Magmenta. Arnob. libr. 7. farcimen ex pulmonibus.

Agmina. Arnob. libr. 7. quod quid sit, quærat, & forte Etruscum non est, nec pleraque ex his alia. Viderint eruditi: mihi aqua hæret.

Sunt quædam etiam voces, quas sine ullo auctore Tuscas esse comminiscitur Annii Viterbienis, quæ etiam a me hic ponentur: non quod aliquam illis auctoritatem tribui velim, sed ut ineruditi hominis stulta & nihil profutura diligentia vilipendatur.

Botigos, Padua. Apud quem? Anni illiteratissime. Plinius quidem libr. 3. cap. 16. ait *Bodincus* Gallicam esse vocem, & significare *Padum*. Ita tibi urbs fluvijs est, & Galli Etrusci.

Picena, Ancona. Non pudet analphabetum hunc inscitie suæ? cum tota regio *Picenum* dicatur, sitque non adeo vetustum nomen, & a *pica*, quæ cum ejus regionis habitatores a Sabinis illuc properarent, in eorum vexillo confedit, atque hac de causa *Picenus* nomen accepit; ut ait Paulus Varnefridus libr. 2. de Gest. Longobardor. cap. 19. Ecce nomen nec vetustum, & Latinæ originis. Vade impudens, & tui similes falle.

Larinum, metropolis. Anni, quid audes sine auctore Larinum nobis obtrudere?

Laro, princeps. Quia ab aliquo docto percipere potuisses, Reges Etruscos *Laribes* olim dictos, inde cacoëthes tibi portentosa fingendi.

Sagi, expiatores. Ubi loci? (1)

Certum sane ex his, lingua propria, nec Romanis intellecta usos Tuscos: ipsique etiam Romani sæpe sermonem patrium mutaverunt, sumptisque aliunde dictionibus ditaverunt; quod a Grammaticis vetustis notatum prætereo, contentus unico Q. Horatii loco in Arte Poëtica:

..... ego cur acquirere pauca
Si possum, invideor? cum lingua Catonis & En n
Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina protulerit?

Fest. libr. 10. in voce *Latine* consulatur, egregia enim habet.

(1) His addi possunt quædam vocabula Tyrrhenorum, seu Tuscorum, quæ ex Hesychio affert Bochartus. Ἀ'γαλλήτορα, Puer. Δέα, Dea, Rhea. Ἀ'υκήλωε, Aurora. Ἀ'νλαρ, Aquila. Ἀ'ρακ, accipiter. Γ'νίε, Grus. Γ'άπ, Vehiculum. Β'υρρί, cantharus, poculi genus. Ἀ'ταισον, vitis arbutiva, ex aliis auctoribus. Ἰ'ταλ, Taurus. Apoll. libr. 2. Tzetz. ad Lycophron. & Chil. Ποπλωνίον, ferrum aut aes ex Iliu. Aristotel. Mirab. Νᾶν, hoc est πλανητής, Ulyxis nomen apud Tyrrhenos. Tzetzes in Lycophron. Camillus, Mercurius. Servius, Macrobius.

*Etrusco sermone usi quatuor populi, & ob id quadruplex
ejus dialectus, Osca, Rhetica, Umbrica,
& Phalisca.*

C A P. XXI.

Etruscam hanc linguam in varias divisam species, pro ratione populorum huic regno subsectorum, jam expediam. Ac primum *Osca* linguam hujus esse dialectum, primus, quod sciam, observo. Fest. libr. 13. *Eodem etiam nomine (Oscum) appellatur locus in agro Veienti, quo frui soliti produntur augures Romani.* Ita ille; unde liquido constat, eosdem esse & Veientes & Oscos qui prius Opisci dicebantur. Verrius Flaccus Ennio teste:

. . . . de muris rem gerit Opiscus.

Antiquissimum fuisse populum, & suo ævo jam deletum, superstite tamen sermone, tradit Strabo libr. 5. pag. 161. Ἰδιον δὲ τι τοῖς Ὀσκοῖς, καὶ τῷ τῶν Ἀυσονίων ἔθνεα συμβέβηκε, τῶν μὲν γὰρ Ὀσκων ἐκλειπόμετων, ἡ δὲ ἀλεκτος μὲν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. *Peculiare quiddam Oscis & Ausonibus usu venit; nam cum Ostorum gens interierit, sermo eorum apud Romanos restat.* Diserte dixit, linguam superesse; an eandem cum Latina? an diversam? diversam sane, & ad fabulas quasdam scænicas accommodatam docet ibidem Strabo, & ego, ubi de ludis, repeto: & manifeste evincit Titinnii vetustissimi Poëtæ versus fab. 5.

*Qui Osce, & Volsce fabulantur, nam
Latine nesciunt.*

Ex hac etiam quædam vocabula adscribam, fidem factura, quantum a Latino sermone hic distaret.

Casnar, senex, Ostorum lingua. Festus.

Dalivus, insanus. Santra apud Festum libr. 4. ita Glossæ veteres Latino-Græcæ, *Davum*, ἀφρονς: & item *Davus*, ἀφρων, ἄπειρος.

Famel, Servus. libr. 6. *Famuli origo ab Oscis dependet, apud quos famel servus nominabatur, unde & familia vocata.*

Mamers, Mars Fest. libr. 11.

Meddix, Magistratus. Fest. libr. 11. Q. Ennius.

Summus ibi capitur Meddix, occiditur alter.

Mamercus, prænomen. Fest. libr. 11. ex Alfio historico.

Multa, pœna. Fest. libr. 11. ex M. Varrone libr. 1. Epistolicar. quæstion. Vide l. 131. ff. Verbor. significat.

Medixtutichus, Campanus Magistratus. T. Liv. 3. Decad. libr. 4. & alii. In quibusdam editionibus habetur *Mediastuticus.*

Mæsius, Menlis Majus. Fest. libr. 11.

Pe-

Tom. I. pag. 91.

**TABULÆ
EUGUBINÆ.**

• 12 •

ALL INFORMATION CONTAINED
HEREIN IS UNCLASSIFIED
DATE 01-11-2001 BY 60322 UCBAW

Quum Dempsterus in hoc Capite de Tabulis Eugubinis mentionem fecerit, operæ pretium erit, ut eruditorum curiositati satisfiat, eas omnes in medium afferre, archetypo similes, diligenterque emendatas. Unam tantum Bernardinus Baldius, binas vero Gruterus, quarum alteram Etruscis, alteram Latinis characteribus exaratas, edendas curarunt; sed quantum a veris differant, facile dignoscere poterunt qui nostras inspexerint; hæ namque respondent in omnibus (præterquam in characterum magnitudine) formis quibusdam, super iisdem Tabulis impressis, quas ad nos jamdiu transmisit Illustrissimus ac Reverendissimus Dom. Sebastianus Pompilius Bonaventuri, Montis Phisconis Episcopus: novissime autem Illustrissimus & Reverendissimus Fabius Mancinforte, Archiepiscopus Neopolitanus, qui ambo Eugubinam Ecclesiam jam gubernarunt.

1. The first part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present and for the development of a sound policy for the future. The author points out that the United States has a long and rich history, and that it is one of the most powerful and influential nations in the world. It is therefore essential that we should have a clear understanding of our own history, and of the history of the world, in order to be able to make the most of our present and future opportunities.

2. The second part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present and for the development of a sound policy for the future. The author points out that the United States has a long and rich history, and that it is one of the most powerful and influential nations in the world. It is therefore essential that we should have a clear understanding of our own history, and of the history of the world, in order to be able to make the most of our present and future opportunities.

3. The third part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present and for the development of a sound policy for the future. The author points out that the United States has a long and rich history, and that it is one of the most powerful and influential nations in the world. It is therefore essential that we should have a clear understanding of our own history, and of the history of the world, in order to be able to make the most of our present and future opportunities.

4. The fourth part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present and for the development of a sound policy for the future. The author points out that the United States has a long and rich history, and that it is one of the most powerful and influential nations in the world. It is therefore essential that we should have a clear understanding of our own history, and of the history of the world, in order to be able to make the most of our present and future opportunities.

5. The fifth part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present and for the development of a sound policy for the future. The author points out that the United States has a long and rich history, and that it is one of the most powerful and influential nations in the world. It is therefore essential that we should have a clear understanding of our own history, and of the history of the world, in order to be able to make the most of our present and future opportunities.

JACOBI TAURELLI

F A N E N S I S.

De Tabulis, Iguvii, five Eugubii in Theatro repertis.

EÆc quicumque venis veterum ad monumenta virorum,
Quæ septem in Tabulis ære notata vides;
Suspendum ignotus ne quem fortasse character
Neve peregrinus sermo diu teneat;
Etruscas dic esse notas, & Lydia verba,
Ante quibus usa est Tuscia Romulidas.
Scilicet antiquis cum fortis Etruria seclis
Crevisset, tenuit jura utriusque maris.
Fluctibus Adriacis, huic Tusca colonia nomen,
Ipsaque Tyrrhenis fluctibus ora dedit.
Et tenuit pulchra quantum supra æquor, & infra,
Atque etiam a Gallis usque fretum Ausonium;
Unde a Tyrrhenis turres, dictique Tyranni:
Illa domos celsas vox notat, hæc dominos.
Ergo tam longe populo, lateque potenti
Cum sua lingua fuit, tumque elementa sua.
Paulatim linguam sed perdidit alta vetustas,
Romanumque magis perdidit imperium.
Namque ubi Roma potens, rerum & pulcherrima facta est,
Septem arces muro cinxit & una sibi,

Finibus

Binibus extensis Romanis discere voces

Imperat, & Dominos verba Latina sequi.

Sic patrios gens Lyda sonos in secula mille

Defueta ignorat nunc magis atque magis.

Sunt elementa super nostris quæ versibus infra

Scripta, Abrahamæ more legenda damus.

More Abrahamæ tuo, primus tu namque figuras

Scribendi in medium ponis ab orbe Syro

Affyria, & Solymus, Janus, Noë vitifer hic est,

Transulit ad fontes, & Tyberinae, tuos.

Forma characterum, numerusque parumper ab illis

Mutati, est idem cursus, & ordo tamen.

Sic etiam Latio Græcos Evandria mater

Deducens, eadem cernitur, atque alia pueri

Ordine quæque fuit prope par, ductuque notarum

Græcis nec specie, nec numero est similis.

Sed lege jam, Eugubioque vale bona multa precatus,

Virtutum, atque virum quod decora alta colitis

;

;

;

;

;

;

;

;

;

;

T A B U L A I.

VYIOJKA : VYIOMAKAZ : ZAJDVOYIZ : YIVDADZ : VYIOVYOVY
 VYAKAZVOY : ADZAYAIIOY : IYAYIZ : AMAYIOZY : KAMVNI
 ZYIVMZYVY : ZYVZYZ : AMVJYZYZ : ZYZZ : VDYVZ : KYZZ
 KYZI : AYAYIZYVY : AJDVOYIZ : VYIOVYOVY : ZYIOVYVY
 : ZYIVMZYVY : ZYVYIYAK : YIVDADZYZ : VYIOJKA
 YAMAYYZYZ : YAMAYIZ : VYIOVYOVY : ZYVZYZ
 ZYDYIVMZYVY : YZ : ZYJYZYZ : ZYVZYZ : ZYJYZYZ
 VYJYZYZ : VMIOIZYZ : VYIOVYOVY : ZYVZYZ : ZYVZYZ
 ZYAKYZ : ZYAYIZ : ZYAYIZ : ZYJYZYZ : YAYIYAYIZ
 ZYVZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY : VMIOIZYZ : AMVJYZYZ
 VMIOIZYZ : ZYJYZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 ZYVYVY : ZYVZYZ : YZ : ZYVYVY : ZYVYVY
 VYIV : VJYZYZ : KYZ : VJYZYZ : YVYVY : ZYVYVY
 ZYVYVY : AYIZ : AYIZYZYZ : KYZ : ZYVY : ZYVYVY
 ZYZZ : VDYVZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ
 VYVYVY : ZYVZYZ : VYVYVY : VYVYVY : AYIZ : ZYVZYZ
 ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : AYIZYZYZ
 ZYVZYZ : ZYVZYZ : VYVYVY : ZYVYVY : AYIZYZYZ
 KYZYZ : VYVYVY : ZYVYVY : ZYVZYZ : KYZYZ : VYVYVY : YZ
 VYVYVY : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ
 VMIOIZYZ : ZYVZYZ : VYZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ : ZYVZYZ
 : ZYVZYZ : AYIZYZ : KYZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 ZYVZYZ : ZYVZYZ : KYZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 IYAKYZ : VYVYVY : KYZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY
 VYZYZ : VMIOIZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 YVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 YVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 KYZYZ : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY
 ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY : ZYVYVY

5

T A B U L A I I.

:ЭМВ: :ДЭТДЭ: :АІV8: :VHV23
 :VDAI2ATHT22: :ЭТІТ2V
 :VYAO37: :VMVD1: :ЭKVT: :KATHV0: :VDAI2ANDV
 :211HV2231DV: :VDVT0V: :KVN
 :ЭЭV1: :ATVTHT2V: :ДЭТД8
 :Т2V8: :2V2D3M: :VDТД8
 :ЭЭ31AT: :DVTV: :KVN: :ЭJKAHV
 DVTV: :M3V: :ЭDKA2: :V1212: :ЭJKAHV
 ЭDKA2: :K3MVI: :DVTHAKD3T: :231HV7: :V13T
 :ATVT31V: :MVDТД8: :231HV1: :2ATDV: :M3V
 :ATVT3: :M3M3D: :ATV2D3M: :AT: :K3MVI
 :M3V: :ЭDKA2: :VY3V: :VJ2D31: :D11: :K3D3
 :M3D3J: :M3D: :ATVT: :ATVD38: :AT3J
 :KATVT: :ЭD3J: :V1V8: :VHV23: :KVD3: :V1D3M
 :V1HT3: :AT3D1D: :KVN: :V1HT3: :M3M3D
 :VDVT338: :TV21: :V1HT3: :ЭM3D38: :ATK: :KVN
 23J32: :V1HT3: :VJKA38V2: :TV21: :V1HT3
 21D1: :23D3: :VDVT338: :V1HT3: :ATK: :21D1: :23HT3
 23HT3: :23VT: :VJKA38V2: :V1HT3: :23HT3
 1A: :VY3: :M3M3V23: :M3M3KVT: :K3HT3: :V1HT3
 D11: :ЭKVT: :V1ATK: :ATM3J2D31: :131: :23D3KVT: :KVT
 ЭDТД3VT: :V131V: :ЭKAT32: :ЭDKA2: :V1HT3: :Э2A
 :ДЭ12VDТД8: :AT3232: :VDТ3T: :V1HT3M: :VMVD1
 ATVT: :ЭATVT: :21AT3AT3: :ДЭ12T3: :23AT31A
 :V13T: :ATK32: :VJ1T: :ATVT: :ДЭ12D3T
 :ЭM3M3V1: :VY31V: :ATK32: :M3V: :K3MVI
 V1D3M: :ATK32: :VJ1T: :V1HT3: :ЭKATVT
 Э12VDТД8: :VY38A0: :M3KVT: :ATV2D3M: :KAT
 ДЭ1ATVT: :21AT3AT3: :ДЭ12T3: :ЭAT31A
 :ЭDKA2: :ATVT: :ДЭ12D3T: :ATVT
 M3V: :V138: :ATVD: :KVT: :V138: :ЭM3D38: :ATAT
 AT3Y: :ATVT: :K3D3D3: :V138: :V1AT31: :M3AT31
 V1KVTVD1: :ЭM3AT3: :K3AT: :VYAT3VD1: :ATM31A
 AT3YATVT: :V1AT3: :ATAT3: :K3MVI: :VYAT3AT: :ATVD12
 ЭKATVT: :ЭM3M3V1: :ATM3J2D3: :K3AT: :VYAT3VD1

:291304R08 : R138 :VJXJ3303
 :R1VA : R1HA1 :DV1237X : 31V
 :V01R08 : R1VA : R1HA1 : 12 : 30V10389R
 :VJV : 30V1 : V0R1 : V0123A : V193119R
 30V10389R : V1VA : V1HA13 : 181030 : 1N
 :12

CLAVERNIVR . DIRSAS . HERTI . FRATRVS . ATIERSIR . POSTI . ACNV
 FARER . OPETER . P. III. AGRE . TLATIE . PIQVIER . MARTIER . ET . SESNA
 HOMONVS . DVIR . PVRI . FAR . EISCVRENT . OTE . A . VI . CLAVERNI
 DIRSANS . HERTI . FRAT^(a)ER . ATIERSIVR . SEHMENIER . DEQVRIER
 PELMNER . SORSER . POSTI . ACNV . VEF . X . CABRINER . VEF . V . PRETA
 TOCO . POSTRA . FAHE . ET . SESNA . OTE . A . VI . CASILOS . DIRSA . HERTI . FRATRVS
 ATIERSIR . POSTI . ACNV . FARER . OPETER . P. VI . AGRE . CASILER . PIQVIER
^R
 MATIER . ET . SESNA . HOMONVS . DVIR . PVRI . FAR . EISCVRENT . OTE . A . VI
 CASILAT . E . DIRSANS . HERTI . FRATEER . ATIERSIVR . SEHMENIER . DEQVRIER
 PELMNER . SORSER . POSTI . ACNV . VEF . XV . CABRINER . VEF . VMS . ET
 SESNA . OTE . A . VI

(a) Duobus in locis videtur deleta littera ad corrigendam scripturam.

T A B U L A IV.

[illegible][illegible]

: 170AM : 28024Y1128 : Y121 : 24Y : Y08Y0 : 8Y01A : 8104 : 203J1NY8
 : Y128 : 1M41 : V4N242Y : V170A : Y428 : 23M1028 : Y2Y42
 : 2270A : 2129A : Y4M1221 : 22A

:3tA2301: vT38: A131: 3tv: A8D9D: A9K1: 30+: 3- 3IHI1V
 :vT3H2Y: YC7A: vT38: A1A31: 23: WAD+12: 3B83: 3183
 :vT38: IY1: V8JA: vDA: 377: VKJ237: A1Y: AKKA: 11A1
 :237A: A3139A: VAWIN371: 33A

[illegible][illegible]

KCCEZD E+I A Z B P E Z C E Z A C A E P I R Z + I K E T E I E Z

Digitized by Google

Digitized by Google

PRE . VERIR . TESENOCIR . BVMA . ARVIO . FETV . VATVO . FERINE . FETVPONT
 FETV . TASES . PERSNIMV . PRE . VERIR . TREBLANIR
 POST . VERIR . TESENOCIR . SIOVINA . PONI . FEITV . PERSAE . FETV . ARVIO . FETV
 SVRVR . NARATV . PVSI . PIDESTR . EHABITY . PROSESETIR . FICLA
 STRVSLA . ARSVEITV . APE . CONEGOS . FETV . FISOVI . SANSI
 OCRIPER . FISIV . TOTAPER . BOCOFISOVISANSI . OCRAPER . FISIV
 TOTAPER . IOVINA . ERER ISI . TOTE . IOVINE . ERER . NOMNE
 ERAR . NOMNE . ARSIE . TIQCAV . SVBOCOFISOVI . SANSI . SVRONT
 PONI . PESNIMV . MEFASPEFISOVINA . OCRIPER . FISIVTOTAPER . IOVINA
 ERER . NOMNEPER . ERAR . OCRER . FISIE . TOTAR . IOVINAR . DVPPRSVS
 PETVRPPRSVS . FATOFITO DNS . PACER . PASE . TVA . OCRE . FISI . TOTE . IOVINE
 ERER . NOMNE . ERAR . NOMVINAM . FISOVIE . SANSIE . SALVOSERITV
 OCRER . FISI . ER . TOTAR . LVA . SERITV . FVTV . FONS . PACER . PASE
 TVA . OCRE . FISI . TOTE . IUSA . MEFA . SPFEA . FISOVINA . OCRIPER . FISIV
 TOTAPER . IOVINA . ERERNOVIE . ERITE . TIOM . SVBOCAV . PESCLV
 SEMV . VESTICATV . ATRIPV . SCALSETO . VESTISIAR . ERVS . CONECOS
 FIRSTV . ENOMEFA . VESTISDLTV . COMATIR . PERSNIHIMV
 CAPIF . PVRDITA . DVPLA .
 PRE . VERIR . VEHIER . BVFTRII IOVINA . VATVOFERINE . FETV . HERIEVINV
 HERIE . PONI . FETV . ARVIARSVEITV . SVRONTNARATV . PVSI . PREVERIR
 TREBLANIR
 POST . VERIR . VEHIER . HABIN . SERSE . FETV . PELSANA . FETV . ARVIO . FEITV . PONI
 FETV . TASIS . PESNIMV . PRE . VERISCO . TREBLANIR . APE . HABINA . PVRDINSVS
 FRONT . POI . HABINA . PVFETV . CAPIRSE . PERSO . OSATV . EAM . MANI
 NERTRV . TENITV . ARNIPQ . DITV . ESOC . PERSNIMV . VESTIS . TIOM
 SVBOCAV . SVBOCO . TEFRO . NOMNEPER . FONSI . PACER . SI . OCRE . ISITOTE
 IOVINE . ERER . NOMNE . EXFRITETIOM . SVB . OCAVSBOCO . TEFRO . IOVI . TEPRE
 IOVIE . TIOMESV . SORSVPER . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . TEFRE
 IOVIE . ORER . OSE . PERSE . OCSVBATOR . SENT . PVSI . NEIP . HERITV . TEFREIOVIE
 FSME . POPLE . PORTATV . TVRSTAHAMV . IPONT . TERMNVCO . COM . PRINVTATIR
 STAHITV . ENO . DEITV . ARERIS . SACRIS . AMBRETVTOAPE . AMBREFVRENT
 TERNOME . BENVRENT . TMARTIE . PRESTOTA . SERFIA . SERFER
 MARTIER . TVRSA . SERFIA . VSOM . NAHARCOM . IABVSOM . NOME
 TOTAR . TAR SINAT . ER . TERE . SHITN . ANSHITV . IOVIEHOSTATV
 ANHOSTATV . TVR SITV . TEPLOTATV . PREVLATV
 SERFE . MARTIEPRESTOTA . SENER . PACRER . PASE . VESTRA . PPLETOTAR . IOVINAR
 TOTE . IOVINE ERO . NERVINE . ERAR . NOMNE . APE . ESTE . DERSICVRENT . ENO
 DEITV . ETATO . IOVINVR . AMBRETVTO . EVRONT . APE . TERMNOME
 COVORTVSO . SVRVONT . P . AMBRETVTO . APE . TERMNOME . BENVSO
 SVRVONT . PES NIMVMO . PONT . VIA . PORA BENVSO

ESTE . PERSCLO . AVEIS . MERSTV . POEI . ANGLA . ASERIATO
 EESTESO . TREMNV . SVA . CVRNACO . DERSVA
 DEICO . MERSTO . PEICVR . ESOANSTIPLATV
 EF . ASERIO . PARFA . DSTA . AVEIF . MERSTAF
 ANGLAF . ESONA . MEHESVSTPOIANGLA
 ASERIATO . EST . ERSE . PORSI . ANGLA . ANSERIATO
 IVST . SVE . MVIETO . I
 VERFALE . PVFE . ARSFER . TOESTANGLVTO
 HONDOMV . PORSEI . N VAPER SVS . AVIEHCLEIR
 EST . EINEANGLVTOSASAME . DEVEIATODCOME
 TVDER . EINE . TODCE

TVDEROR . TOTCOR . VAPIER . VASIRSLOME
 SMVRSIME . TETTOME . AVIECLIR . CARSOME
 VESTISIER . RANDEMJOIER . PERTOME . PADELLAR
 HONDRA . ESTO . TVDACO . DERSVA . SERITV . SVBRA . ESTO
 TVDERO . PEICO . MEPO . TREMNV . SERSE
 COMBIFIATV . ARSFERTEICO . MERSTO . PEICA . MEERSTA
 MERSTA . AVEIF . MERSIMITEI . EISCO . ESONEIR . SEVEIR
 POPLER . ANFERENER RISCO . TREBLANIR . PORSI . OCRER
 PEHANER . PACA . OSTIVR . VERISCO . TESONOCIR . SVRVV
 VERISCO . VEHIEIR
 PRE . VEREIR . TREBLANHEIO . SVBOCAV . SVBOCO
 DEIGRABOVI . OCRIPER . FOSSEI . PACERSEI . OCRE . FISEI
 TOTE . IOVINE . ERERRABOVE . ARSIER . FRITE . TIO . SVBOCAV
 SVBOCO . DEI . GRABOVIV . TOTAPER . IOVINA . IRER . NOMNEPER
 ERAR . NOMNEPER . DETEME . IOVINE . ARSMOR . DERSECOR
 SVBATOR . SENT . PVSEI . EST . PESETOMEST . PERETOMEST
 FROSETOMEST . DAETABO . VIE . PERSEI . MERSEI . ESV . BVE
 PERACREI . PIHACLV . IOVINA . DI . GRABOVIE . PIHATV . OCRER
 FISIER . TOTAR . IOVINFTV . FOS . PACER . PASE . TVA . OCREFISI
 TOTE . IOVINE . ERIR . SI . SALVA . CERITV . TOTA . IOVINA . DI
 GRABOVIE . SALVO . SEIRO . PEQVO . CASTRVO . ERI . SALVA
 SERITV . FVTV . FOS . PR . NOMNE . DI . GRABOVIE . TIOESV . BVE
 PERACRI . PIHACLV . ONEPER . DI . GRABOVIE . TIOSVBOCAV
 DI . GRABOVIE . TIOESV . ERER . NOMNEPER . ERAR . NOMNEPER . DI
 CRABOVIE . ORER . OSESECOR . SVBATOR . SENT . PVSEI . NEIP
 HEREITV . DI . CRABOVOMEST . FROSETOMEST . DAETOMEST . TVER
 PERSCLER . VIRSETO . ACRI . PIHACLV . EIRV . PIHAFI . DI . GRABOVIE
 PIHATV . OCRE . FISI . OTAR . IOVINAR . NOME . NERF . ARSMO . VEIRO
 PEQVOC . ASTRVO . IOVINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . DI
 GRABOVIE . CASTRVO . SALVO . SEIRO . CERITV . OCRER . FISIER . TOTAR

SVRVONT . PESNIMVATO . ERAPONT . VIA . FORA
 BENVSO
 FONDIRE . ABROF . TRIF . PLVPER . TOTAR . IOVINAR . TOTAPER
 IOVINA . VATVO . FERSESETIRMEFA . SPEFA . FICLA . ARSVEITV
 SVRONT . NARATV . POST . ENOM . ERVS . DIRSTV
 RVBINE . PORCA . TRIF . PLVPER . TOTAR . IOVINAR . TOTAPER
 IOVINA . PERSAIA . FETVERER . TREBLANIR . TASES . PERSNIMV
 PROSESETIR . STRVSLA . LV . RVSEME . VESTICATV . PRESTOTE . SERFIE
 SERFER . MARTIER . POPDIR . RVSEME . ESO . PERSNIHIMV . PRESTOTA
 SERFIA . SERFER . MARTIER . TOTAPER . IOVINA . ERER . NOMNEPER
 ERAR . NOMNEPER . PRETERO . TOTE . TARSINATE . TRIFO . TARSINATE
 TVRSCE . NAHARCE . IAVSCER . NAHARCER . IABVSCER . NOMNER
 NERVS . SITIR . ANSIHITSERFIA . SERFER . MARTIER . FVTV . FONS
 PACER . PASE . TVA . POMNE . ERAR
 HOSTATIR . ANOSTATIR . NERVS . SIHITIR . ANSIHITIR . IOVIES
 TOTAM . IOVINAM . PLOM . TOTAR . IOVINAR . SALVA . SERITVV
 NOME . NERF . ARSMO . FAR . IOVINAR . TOTAR . IOVINAR
 TOTE . IOVINE . ERER . R . PASE . T . VA . POPLER . TOTAR . IOVINAR
 TOTAR . IOVINAR . TIOM . ESIR . VESCLIR . ADRER . POPLVPER
 SVBOCAVV . PRESTOTAFIA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM
 PRESTOTA . SERFIA . SENNOM . PERSCLV . ESO . DEITV
 IOVINA . ERER . NOMNEPLVPER . TOTAR . IOVINAR . TOTAPER
 SERFIAR . SERFER . MARTIER . TIOM . SVBOCAVV . PRESTOTAR
 PERSCLV . VESTICATV . ATRIPVRSATV . ENOM . RVSEME
 ALFIR . PERSNIMV . SVPERAR . TOTAPER . IOVINA . ENNOM . VESCLIR
 ESIR . VESCLIR . ALFIR . PA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM
 SERFIA . SERFER . MARTIER . PER . ERAR . NOMNEPER . PRESTOTA
 TOTAR . IOVINAR . NERTOTE . IOVINE . POPLER . TOTAR . IOVINAR
 SERFER . MARTIER . SALVINOMNE . ERAR . NOMNE . PRESTOTA . SERFIA
 MARTIER . SALVOM . SERM . IOVINAM . PRESTOTA . SERFIA . SERFER
 SALVA . SERITV . FVTV . RF . ARSMO . VIRO . PECVO . CASTRVO . FRIF
 SERFIA . SERFER . MARTIERINE . ERER . NOMNE . ERAR . NOMNE . PRESTOTA
 NOMNEPER . PRESTOTA . FAPER . IOVINA . ERER . NOMNEPER . ERAR
 SABOCAVV . ENNOM . PERAR . SERFER . MARTIER . FONER . FRITE . TIOM
 POPLVPER . TOTAR . IOVTIOM . ISIR . VESCLIR . ALFER . TIOM . PLENER
 SVBOCAVV . PRESTOTAR . R . PRESTOTA . SERFIA . SERFER . MARTIER . TIOM
 VESTISA . ET . MEFA . SPEFENOM . VESTICATV . AHATRIIPVRSATV
 NARATV . PVSE . POST . VI . IOVINAR . TOTAPER . IOVINA . SVRONT
 SVBRA . SPAHAMV . TRAFMEFA . SPEFA . SOPAM . PVROME . EFVRFATV
 SACRA . AITV . COMOLTV . COMATIR . PERSNIHIMV . CAPIF
 TRAHAF . SAHA . TE . VITLA . THIOVINAR . TOTAPER . IOVINA . PERSAEA . FETV . PONI
 FETV . ARVIO . FETV . TASENT . NARATV . PVSE . VERISCO . TREBLANEIR . APE
 PVRDINSIVST . CARSITV . VYST . POSTRO . COMBIFIATV . RVBINAME . ERVS
 DERSA . ENEM . TRAHA . SACVST . COVERTV . COMOLTV . COMATIR . PERSNIMV . ET
 CAPIF . SACRA . AITV . ENOHIMV . ENOM . PVRDITOM . FVST
 POSTERTIO . PANE . POPLO . ATVR . DVR . TEFVTO . TVRSAR . ESO . TASETVR
 PERSNIHIMVMO . TVRSA . INAHARCOM . IAPVSCO . NOME . TOTAR
 TARSINATER . TRIFOR . TATHITV . ANSIHITV . IOVIE . HOSTATV . ANOSTATV
 TVRSITV . TREMITV . HONHITV . PREVISLATV . TVRSA . IOVIA . FVTV . FONS
 PACER . PASE . TVA . POPLATV . SIHITIR . IOVIES . HOSTATIR . ANHOSTATIR . EROM
 NOMNE . ERAR . NOMNE . SIHITIR . IOVIES . HOSTATIR . ANHOSTATIR . EROM
 PRINIVATVR . HONDRA . FO . PORSE . PERCA . ARSMATIA . HABIEST . ET
 FETV . TVRSE . IOVIE . POPLIF . FROMOM . HABVRENT . EAF . ACERSONIEM
 PERSAEA . FETV . STRVSLA . V . PVSE . VERISCO . TREBLANIR . ARVIO . FETV

5

PISI . PANVPEIFRAT⁷AIA . SEVACNE . FRATROM
ATERSIO . DESE . IVENGAR . TVRSIANDV . HERTEI
APPEI . ARFERT⁹OC . PVSEI . SVBRA . SCREHTO . EST
FRATRECIMOTAI

Petora, quatuor. Fest. libr. 14. & abbreviator ipsius, aut verius detruncator Paulus. Inde *Petorinus*, currus quatuor rotarum. Helexnius Acron ad Horat. libr. 2. Epist. 1. ait *vehiculum esse famularum captivarum*; at Porphyrio: *Vehiculum, quo vehitur familia Regum*. Idem ad Sat. 6. libr. 1. *Vulgo carrum dicitur*. Acron. ibidem: *Alii carpenta, nonnulli intelligunt carrucas*. Metellus Tegeersensis Monachus in Quirinalibus:

Ihant in theatrum data

Auro largiflui munera Caesaris:

Carrucas ibi gemmeas

Ibraces regis equi abripiunt feri.

Errat itaque A. Gellius, qui Valerio Probo scribente ditionem esse Græcam, ipse ex Varrone libr. 14. Rer. Divinar. voluit esse Gallicæ originis libr. 15. cap. 30. cum sit Osca vox, ut jam dictum est. Ibidem apud Gellium vitiose scriptum *petorritum*; nam *petorritum*, sive *petorium* dici debet. Horat. libr. 2. Epist.

Eseda festinant, pilenta, pitiorita, naues

Et libr. 1. Sat. 6.

..... ducenda petorita .....

D. Auson. Epist. 1.

Cornipedes rapiant imposita petorita mule.

Et Epist. 14.

..... male nota petorita vites.

Pipatio, clamor plorantis. Fest. libr. 14.

Pispit, quicquid. Fest. libr. 14.

Sollum, solidum, totum. Fest. libr. 17. C. Lucilius Satyr.

Suasa quoque omnino dirimit uon solla dupondi.

Sollicuria, in omni re curiosa; ita enim Fest. libr. 17. legendus: male, in omni re curiora.

Solliferreum, teli genus, totum ferreum. Livius apud Festum eod. libr. A. Gell. libr. 10. cap. 25.

Sollers, in omni re prudens. Fest. libr. 17.

Sollemne, quod omnibus annis præstari debet. Fest. libr. 17.

Supparus, veli genus. Varro libr. 4. Ling. Lat.

Veja, plaustrum. Fest. libr. 19.

Ungulus, annulus. Fest. libr. 19.

Utebantur hac lingua tota Campania, Brutia, Salentini. Fest. libr. 2. in voce *bilingues*. Porphyrio ad illud Horatii:

..... Canusini more bilinguis.

Eratque lingua Latina ex aliis mixta. Plut. in Romulo, & in Numa pag. 64. & in Marcello pag. 302.

Etruscæ linguæ secunda species est Rhetica, de qua nihil. Vide Paulum Merulam; Rhetos enim esse Tuscorum prolem, abundantissime habes hoc libro cap. 9.

Ter-

Tertia species est *Umbrica*. Ejus vox est *Strebula*, hostiatum co-
xendices: Plantus in *Frivolaria*, quæ periit. Fest. libr. 17.

Denique dialectus ultima est *Falisca*, quæ, uti infra dicetur, a gente
potentissima nomen habet. Ex ea quoque vocabula nonnulla hæc sunt.

Triatrus, tertium Iduum. Fest. libr. 18.

Sexatrus, sextum Iduum. Fest. libr. 17.

Septenatrus, septimum Iduum. Fest. libr. 17.

Decimatrus, post diem decimum Iduum. Fest. libr. 4.

Strupparia, dies festus. Ateii Philologi verba sunt: *Strupus* est,
quod Græce σπρόριον vocatur, & quod Sacerdotes pro insigni habent in
capite. Quidam coronam esse dicunt, aut quod pro corona insigne in caput
imponatur, quale sit strophium; itaque apud Faliscos diem festum esse,
qui vocatur *Struppearia*, quia coronati ambulent. Hæc lingua per Ro-
manos sublata, Latina inducta, ut ex Poëtæ incerti verbis liquet,
quæ vide hoc libr. cap. 1.

*Quæ decus antiquæ longo post tempore linguae
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abstulit.*

Ac de lingua quidem, & literis Etruscis, quod diversæ fuerint a Ro-
mana, probant, præter ea, quæ superiori capite sunt dicta, loca hæc
T. Liv. 1. Decad. libr. 1. in rebus Tulli: *Tullus* &c. *redire in prælium
jubet: nihil trepidatione opus esse: suo jussu circumduci Albanum exerci-
tum, ut Fidenatium nuda terga invadat. Idem imperat, ut hostes equites
erigere jubeat: id factum magnæ parti peditum Romanorum conspectum
abeuntis Albani exercitus intersepsit: qui viderant id, quod a Rege audi-
tum erat, rati, eo acrius pugnant: terror ad hostes transit: & audive-
rant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi
Romanis essent, Latine sciebant.* Ecce Etruscos Fidenates narrat, plerof-
que saltem, Latine scire, argumento claro non omnes. Et sane doce-
bantur Romani literas hæc Etruscas, non minus, quam nunc Græ-
cam Latinamque linguas in omnibus Europæ provinciis pueri disci-
mus. Doceo ex eodem Tit. Livio 1. Decad. libr. 9. *Tum ex iis, qui
aderant, Consul frater, M. Fabium Cæsonem alii, C. Claudium quidam,
matre eadem qua Cos. genitum iradunt, speculatum se iturum pro-
fessus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites,
Etruscis inde literis eruditus erat, linguamque Etruscam probe noverat.
Habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita tunc
Etruscis literis crudiri solitos. Sed propius est vero, præcipuum aliquid
fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Servus
ei dicitur unus comes fuisse, nutritus una, eoque baud ignarus linguae
ejusdem. Nec quicquam aliud proficiscentes, quam summatim regionis,
quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accipere,
ne qua inter colloquia insigni nota hesitantes, deprehendi possent. Iere pa-
storali habitu, agrestibus telis, falcibus gessisque binis armati. Sed neque*
com-

commercium lingua, nec vestis armorumque habitus sic eos texit. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 184. Καὶ ταύτης ἀμφοτέρω Ἑλληνιστὸς καὶ Τυρρηνιστὸς ταύται. *Utrumque instituit Græcis atque Etruscis disciplinis.* Ugolin. Verinus libr. 3. Illustrat. Urbis Florentiæ pag. 35.

*Elsa fuit multis, ut Gbinis, Ponnia sedes,
Ponnia Tuscorum statio celeberrima quondam,
Marmora Tyrrhenis testantur sculpta figuris,
Quæ nunc agricola posuere sedilia praelis,
Obruta ruderibus testudo inclusa tegebat,
Temporibus nostris reclusa, & cognita nullis
Littera, quippe notis sculptor signarat Etruscis.
Hæc lingua antiqua, & populi periere vetusti.*

Plurimi est testimonium Plutarchi in Problemat. Romanis pag. 269. quem consule, nam mihi non est ad manum. Errat Isidorus libr. 9. Etymologiar. cap. 1. qui priscam linguam Latinam eam vult fuisse, qua usi sub Saturno & Jano: Latinam vero eam ait esse, quam sub Latino & regibus Tusciæ loquebantur, ex qua fuerunt duodecim tabulæ scriptæ. Quali vero eadem fuerit lingua, qua Reges Etruriæ, ac Romani uterentur, aut quasi Etrusco idiomate duodecim tabulæ sint scriptæ; docent falsissima esse illa, quæ & superiori capite, & isto a me sunt dicta. Neque eget veritas ampliori probatione; sed in aliis plerisque solemne ei scriptori, quamquam sancto, & in disciplinis diligenti, circa res has errare: quod non tam illi, quam barbaro, quo vivebat, seculo imputandum.

*Etruscorum politia vetustissima, ac primum singularis
eorum peregrinos affectus prosequentium.*

CAP. XXII.

Heraclides Ponticus, gravis & antiquus Scriptor, Aristotelis condiscipulus, Platonis auditor, Etruscæ Politicæ quatuor omnino capita recenset aureo illo libro de Politis, ac primum καὶ τῶν παραλόγων ἐπὶ τῶν φιλοσώ. *peregrinos ad se diuer-
sentes quovis officio prosequuntur.* Confirmatque Athenæus libr. 3. pag. 123. cuius verba, quia mihi non ad manum, tu consule: & libr. 10. pag. 700. Quod præclarissimum humanitatis argumentum non tam veteres illi Etrusci observabant, quam hodierni studiose colunt: a quibus divitibus peregrinis honor, quantus nullibi terrarum, defertur: pauperibus large comineatus suppeditatur; ut jure mihi dicturus videar, sine ullius assentationis suspitione, in sola Etruria expedire advenam esse. Et sane, sive aula modesta illa, & suo domino simil-

simillima, spectetur, Palatii hic plerique alienigenae, siue praefidia regni que munimenta intuearis, primos pilos exteri gerunt, siue largissimis impensis, & singulari liberalitate Musarum, adyta Academiaeque lustris, hic Galli, Hispani, Allobroges, Graeci, Scoti primarias tenent, Italici permixti, cathedras, sine ulla emulatione, nisi quae a virtute proficiscatur, & ad Serenissimi Domini obsequium, communemque juventutis numerosae profectum tendat. Hoc illud est, quod audio lubens apud L. Apulejum libr. 1. Apologiae: *Non ubi, prognatus, sed uti moratus quisque sit spectandum; nec qua regione, sed qua ratione vitam inierit, considerandum est: olitori & sauponi merito est concessum, olus & vinum ex nobilitate soli commendare, vinum Thasium, olus Pblasium, quippe illa terra alumna multum ad meliorem saporem juverit, & regio fecunda, & caelum pluvium, & ventus clemens, & Sol apricus, & solum succidum; enim vera anima hominis extrinsecus in hospitium corporis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad vitam vel malitiam potest? quando non in omnibus gentibus varia ingenia provenire?* Unde aurea illa commendatio apud Claudianum libr. 2. de laudib. Stilicon.

..... non obruta virtus
 Paupertate latet, lectos ex omnibus oris
 Eyebis, & meruum nunquam cunabula queris,
 Et qualis, non unde satus: sub teste benigno
 Vivitur, egregios invitant premia mores:
 Hinc priscae redeunt artes, felicibus inde
 Ingeniis aperitur iter, despectaque Musa
 Colla levant, opibusque fluens & pauper eodem
 Nititur ad fructum studio; cum cernat uterque,
 Quod nec inops jacet probitas, nec inertia surgat
 Divitiis.

Haec exempla atrociter contempsere Athenienses, qui capitali poena statuta, peregrinos Megarenses urbe sua prohibebant. A. Gell. libr. 6. cap. 10. At illam mansuetudinem ab Etruscis priscis Roma ipsa est mutuata, quae peregrinos eodem quo cives modo forebat: iis ne, ut civium injuriis obnoxii essent, suum Praetorem constituit, cuius habitus rationem pete ab Aurelio Cassiodoro libr. 2. Variar. Epist. 1. & Q. Symmach. libr. 2. Epist. 7. Sidon. Apollinar. Carm. 21. v. 88. & Carm. 5. in limine. Dixi ad illud Claudiani de Consul. Olybrii & Probinii:

..... Audacem retexit mammam.
 Corippus Africanus libr. 1. de laudib. Just. Minor. Num. 15.
 Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
 Exerto & nudum gestantem pectore mammam.

Etru-

*Etruscorum Politia artes plurimas exercere:
& artifices ipsius Etruria Regis
domestici.*

CAP. XXIII.

HOc etiam caput in Politia Tyrrenorum ponitur ab Hera-
clide Pontico: *Ἰστορίαι τῶν Τυρρηνῶν*. *Isti Tusci*
plurimas habent artes, suas exercent. Eadem haec transcripta
sunt a Julio Polluce, Hadriano Turnebo, & Caelio Rho-
digno: & liber tertius huius operis omnes artium radices & semina
ab Etruscis ad Romanos derivata, clare docet. Sive enim Religionis
habeatur cura: aut Regni ornandi administrandique ratio spectetur:
seu bellica, seu rustica, seu navalis dignitas occurrat, quicquid in iis
magnificum aut gloriosum, id totum Etruscis debetur; sed non attrin-
go, ibi ex professo dicenda. Hoc tantum addo, artifices fuisse in
ipsius Regis comitatu & domo. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. in princi-
pio: *Offendit ea res populorum Etruria animos, non majore odia Regni,*
quam ipsius Regis: gravis jam is antea genti fuerat, opibus superbiaque,
quia solennia latorum, quae intermiti nefas est, violenter diremisset;
cum ob iram repulsa, quod suffragia duodecim populorum alius
sacerdos ei prelatum esset, artifices, quorum magna
pars ipsius servi erant, ex medio ludicro
repente abduxit.

Nec plura
addo.

*Etruscorum Politia in conviviis, sub eadem veste
cum uxoribus recumbere.*

C A P. XXIV.

Pergit porro Heraclides Ponticus libr. de Politiis, agens de iisdem Tyrrenis: Πάντες δὲ ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ μετὰ τῶν γυναικῶν κατέκειντο, καὶ παρῶσι τίτες: *Omnes sub eadem veste cum uxoribus concumbunt, quicumque tandem adsint.* Præclarum mehercule institutum, quo & humanitas exhibebatur, & æqualitas, optimum societatis vinculum, conservabatur: quam vel præcipuam Reipublicæ Spartanæ normam loquitur Plutarchus in Lycurgo: & multis allatis probat. Nicolaus Cragius libr. 3. de Rep. Lacedæm. Politiam hanc Græci averfati, qui uxores non patiebantur conviviis interesse. Æmil. Probus, seu Cornelius Nepos in præfatione Vitar. Excell. Viror. Unde illud P. Terentii Eunucho Act. 4. Sc. 1.

... heus, inquit, puer Pamphylam

*Accerſe, ut delectet hic nos: illa exclamat: minime gentium,
In convivium illam?*

At Romani magno studio hoc ab Etruscis acceptum colebant, ut & eidem mensæ uxores suas adhiberent, & sub eodem cum iis stragulo accumberent. Cicero Orat. 2. Catilinar. *In convivio accubantes, complexi mulieres impudicas.* L. Apul. libr. 6. Milesiar. in epulis nuptialibus Cupidinis & Psyche. P. Scipio Africanus apud A. Gellium libr. 7. cap. 12. C. Sueton. Calig. cap. 25. Videantur & Poëtæ. P. Ovid. libr. 1. Eleg. 4. & libr. 2. Amor. Eleg. 18. Et libr. 3. Amor. Eleg. 2. Et Epist. Paridis Helenæ:

Pœnitet hospitii, cum me spectante, lacertos

Imponit collo rusticus ille tuo.

Rumpor, & invideo; quid nunc tamen omnia narrem?

Membra superjecta cum tua veste foveat.

Ecce enim vestem uxori Menelaum superinjecisse ait: quid apertius? nisi forte ille, ut frequens est & solenne Poëtis, Tuscum & Romanum morem ad Græcos male traduxerit. D. Juvenal. Satyr. 2.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens

Cæna, sedet: gremio jacuit nova nupta mariti,

Qui plura cupis de ritu accumbendi, adi Antiquit. Rom. libr. 5. cap. 26.

*Etruscorum Politia debitores, qui versuram fecissent,
probo afficere, gestareque pone eos
vacuam crumenam.*

CAP. XXV.

Ultimum hoc ab Heraclide Pontico libr. laudato de Politia
Tuscorum refertur: Οὐτ'αν δέ τις ὀφείλων χρέος μὴ ἀποδιδῶ, παρα-
καλεῖσθαι οἱ παῖδες ἔχοντες κενὸν θυλάκιον εἰς δυσωπίαν. *Si quis de-
bito obnoxius, solvendo non sit, insequuntur eum pueri, vacuum
gestantes marsupium in ejus contumeliam.* Debitores itaque, qui teste Ci-
cerone, nomina dicebantur, consentiente Pomponio J. C. scribebantur
studiose a rationariis in calendario; quia scilicet fœnus, quod Calen-
dis contraxerant, Idibus solvebant. Hælen. Acro, & Porphyrio ad
Q. Horatii Epod. od. 2. in fine. Errat Cruquius, qui optimi Gram-
matici verba corrumpit. Q. Flor. Tertull. libr. de Habitu muliebri in
fine. L. Sen. libr. 1. Benefic. cap. 2. & Epist. 13. & Epist. 88. Et in libr.
de Remed. Fortuitor. Horat. libr. 1. Sat. 3. & Sat. 6. Martial. libr. 8.
Epigr. 44. Ovid. libr. 2. de Remedio Amoris:

Qui Putcal, Janumque timet, ceteresque Calendas.

Ita & illud Corippi Africanii interpretor libr. 2. de laudib. Justin. Mi-
nor. num. 10.

... innumere mox advenere catervæ,

Fortia semenis portantes brachia libris.

Sed & meminit calendarii vetus lapis Beneventanus. (1)

C. OCTAVIO. C. F

PAL. MODESTO

AVGV. II. VIR. I. D. QVAEST. II.

PRAEF. FABR. DOMAE. PRAEF

COH. II. PANNONIOR. PRAEF

COH. III. I TYREOS. TRIB. MIL

LEG. III SCYTHIC. CVRAT. REI

P. AECANORVM. ITEM. HONORA

TO. AD. CVRAM. KALENDARI

REIP. CANVSINOR. A. DIVO. TRA

IANO. PARTHICO. ET. AB. IMP. HA

DRIANO. AVG. HIC. OPVS. QVA

DRIGAE. CVM. EFFIGIE. IMP. HADRI

N 2

ANI.

(1) Apud Gruter. pag. 444. num. 5.

DE ETURIA REGALI

ANI. AVG. CITRA. VLLIVS. POSTV
LATION. (1) A. MVNICIPIBVS
SVIS. OBLATVM. EX. ARGENTI
LIBRIS. DXXVII. LIBRIS. ∞. AD
IECTIS. AMPLIVS. VIRITIM. PO
PVLO. X. SING. DISTRIBVTIS
DEDICARI. CVRAVIT

P. D. D. (2)

Si debitor non potuisset, vel potius nollet, die præstituta, calendario hunc nomen suum solvendo eximere, apud Romanos lege 12. Tab. creditori permillum, corpus ejus secare, ut disserit Favorinus apud A. Gellium libr. 20. cap. 1. Et quia illud valde durum videbatur, corpus pro bonis torqueri; idcirco legis illius Græcanicæ durities postea temperata, & tantum bonis jussu cedebant, zona incidebatur, taberna seu mensa publica, que in foro pterumque, frangebantur, ut exequitur Petrus Gregorius libr. 22. Syntagmat. Jur. capp. 7. 8. 9. & elegantiori volumine de Creditorum jure, nuper edito, Adamus Abrenethaus Scotus, vir doctissime Græca Latineque callens, Medicina doctor Monspelienensis, ad quem te lectorem remitto. Hoc tantum addo, marsupia e zonis pendula esse olim consuevisse, imo nullas alias crumenas, quam zonas. Vetus Scholiast. Antholog. libr. 7. Epigr. 12. Aristophanes, Antiphanes, Apollodorus apud Julium Pollucem libr. 7. Onomast. cap. 33. num. 9. & Rudolphus Guakerus Sacellum vertit *crumenam*. C. Suetonius Vitell. cap. 16. L. Apul. libr. 7. Miletius Tibertius Gracchus referente A. Gellio libr. 15. cap. 12. Ulpian. J. C. l. 6. de bon. damnator. Andr. Alciat. libr. 1. Parerg. cap. 40. M. Plaut. in Mercatore, Sc. *Divum*. Symonydes vetus poeta libr. 7. Antholog. Epigr. 12. Aristophanes in Thesmophoriazasis apud Pollucem libr. 10. cap. 32. Ælianus apud Suidam in voce *τυμωφύρος*. Hæc zona non lumbos cingebat, sed e collo pendebat. Plaut. Truculento Sc. ult. Et eadem fab. Sc. *Rus mane*:

... homo crumenam

Sibi de collo detrahbat.

Et Epidico, Sc. *Fecisti*:

... in meo collo tuus pater crumenam collocavit.

Et in Asinaria, Sc. *Cur me*:

... hic istam colloca crumenam in collo plano.

Etru-

- (1) Sic legitur in libro, manu ipsius Dempfi, scriptoque verum Græcorum habet: *cvm A. MENT. CRIBVS*; sed Gronovius libr. primo de Pecun. Vet. cap. 7. rō *cvm* delendum putat.
(2) De Curatore Kalendarii Vid. Reines Class. I. num. 24. & Class. VI. n. 112 & Class. XIV. num. 166. & Noris Cœnotaph. Pisan.

*Etruria mater multarum aliarum gentium, Volscorum,
Campanorum, Oscanorum, Opicum, Frontenorum,
Marrucinatorum, Picenorum, Rhetorum,
Euganeorum, aliorumque.*

CAP. XXVI.

Gentem hanc & potentissimam & antiquissimam fuisse, si eam minus probant, quæ diximus, at hoc certe evincet, tot nobilissimos populos ortum suum ad hanc referre. Et de Volscis quidem, quod & originem suam ab Etruscis olim deduxerint, & sub eorundem potestate diu vixerint, disquisivi hoc libro superius cap. 9.

2. De Campanis, præter ea, quæ ibidem loci sunt dicta, Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illustrib. Ital. Famil. cap. 4. *Campani populi sunt prisce, & nobilitate immensa insigniti, qui ab Etruscis descenderunt, a Capy eorum duce: horum municipium est Capua.* Vere & erudite, ut multa alia.

3. Sequitur de Osciis apud eundem: *Osci prisce populi ab Etruscis originem ducunt, quorum municipium fuit Pometica civitas.* Vide ea, quæ de Oscanorum lingua, quæ Etruscæ dialectus est, a me sunt expolita hoc ipso libro supra cap. 21.

4. De Opicis hæc apud eundem Scriptorem habentur: *Opici populi antiquissimi, ab Etruscis sumunt originem, & dicti ab Opico eorum duce, de quibus Polybius & Strabo.* Hinc apparet, quanta hujus antiqui Scriptoris fuerit vel sedulitas, vel sollicitudo ad ornandam Italiam, maximeque Etruriam.

5. Frontonos ab eadem origine idem deducit, his verbis: *Frontoni ducunt originem a Liburnis, Dalmatis, & Etruscis: & Larinus civitas fuit eorum municipium.* Strabo, Plinius, Appianus Alexandrinus, Livius, Caesar, & Silius Italicus.

6. Marrucinatorum mater eadem Etruria; sic enim Fanucius: *Marrucini ab Etruscis trahunt originem, & horum principale municipium fuit Atria civitas.*

7. Nec Picenos omittit, sed & Tuscorum eos facit coloniam; sic enim eodem libro cap. 7. *Piceni populi sunt nobilissimi & antiquissimi, & ducunt originem ab Etruscis: & dicti a Piceno eorum rege, qui pro armis & insignibus suis asinum aureum in campo cyaneo deferrebat, ut narrat Joannes Caram. libr. 6. de Antiquitatibus Orbis.* Horum municipium fuit Picenum civitas, ubi primum sedem constituit. Strabo, Livius, Plinius, Cornelius Tacitus, & Pomponius Mela.

8. De

8. De Rhætis, in Alpibus positis, libro isto supra cap. 9. & plenius libr. 2. infra cap. 22. sed & Fanucius MS. *Rhæti populi a Tuscia ducunt originem, & dicti a Rhæto Lydorum duce*. Sed haud scio, an non erret, quum Rhætus fuerit princeps indigena, qui ex Transapennina Etruria vi Gallicorum armorum expulsus est, ut ibi latius ostenditur; ut mihi sit plane improbabile eum Lydium fuisse, aut Lydorum ducem: ut omittam diu in Etruria consedissee Lydos, deducente Tyrreno Atyos filio, antequam Galli Senones aut in Italiam irruerint, aut bellum cum Etruscis gesserint.

9. De Venetis ipsis sive Euganeis, idem quoque a Fanucio est proditum in hæc verba: *Euganei sunt populi nobilissimi & magnifici, atque honestissimi, & ducunt originem ab Etruscis nobilibus, quorum fuit dux Dardanus Etruscus, quorum metropolis fuit Verona. Plinius, Lucanus, & Silius.*

Hæc quidem ille non indignus laudari liber, in charta recenti manuscriptus: quæ & auctores, quos ipse laudat, confirmant, neque ego eos transcribendi otium nanciscor, nec tanti est, ut tempore abutar, cum res sit clara; nihilominus tamen, ut satisfiat plene suscepti operis proposito, confirmabo sigillatim, quæ ab eo obiter tantum attinguntur.

FINIS LIBRI PRIMI.

Perusia In Aedibus Angeletis

P R Æ-

P R Æ F A T I O

AD LIBRUM SECUNDUM.

P*Rinceps hæc suscepti operis cura, & quasi scopus, seriem aliquam (nam continuam ne voto quidem sperare poteram) bis mille & quingentis annis, quibus jure regio hæc provincia usa est, levi tabella adumbrare: quod ut anxie sum molitus, ita laboriose assequutus mihi videor; nam rara apud Scriptores Latinos Regum Etruscorum mentio, ut quingentis pene annis, quibus gloriose cum Romanis bellarant, Reges tres tantum nominati reperiantur; sed semper Veientes, Volaterrani, Fidenates, Clusini, Falisci, Lunenses, Vulsinenses, Perusini, Caeretani, Arretini, Fesulani, Capenates, Pisani, Pistorienses, Lucenses, Ciminii legantur; cum tamen certum sit, illos populos sub suis Regibus, ea ætate & ditibus & potentibus, militasse: quod ego malignitati & hostili Romanorum in Etruscos animo, an rerum peregrinarum imperitiæ tribui debeat, ambigo. Accedebat pestis deterior; nam Joannes Annius & sequaces ita fabulis commentisque portentosis totum hunc*

Re-

Regum ornatum obdaxerant, ut non minor labor in eruendis veris Regibus deponeretur, quam sollicitudo amentes has affanias eluendi: & utrumque quidem ita prestiti, ut aliquid mihi gnauiter adlaboranti obuenisse gloriar, quod haetenus eruditos latuit. Et licet illi blenni res praeclarissimas inquinaverint, ut⁽¹⁾ Exemplum amaritudine dicitur Hypanium fluvium corrumpere; dedi tamen operam, ut & gloria Tuscis constaret, & postliminii jure Principes suos Etruria reciperet. Et quamquam sciam, multam esse apud Thebanos⁽²⁾ positam male pingentibus; tamen ego obsequio excusationem obtendam: & si Reges, parcius quam dignitas majestasve exigebat, tractasse sum visus,⁽³⁾ do quantum maximum possum, daturus amplius si potuissem.

LIBER

(1) Solinus cap. 20.
Epist. ult.

(2) Cl. Aelianus libr. 4. τοικιλ. cap. 4.

(3) Plin. libr. 3.

Vas Fic. Alt. P. R. I. in Mus. Mediceo

LIBER SECUNDUS

*Etruscorum Regum quadruplex series,
& varia stemmata.*

C A P. I.

IS mille annis & quingentis suo jure liberi Etruriæ Reges, bello juxta ac pace supra omnes finitimos egregie florere; neque tamen una Regum aut familia, aut stemma deprehenditur, sed multiplex, ut in aliis principatibus evenire solet. Sed cum nullus ex professo Scriptor de Etruscorum rebus egerit, reliquum est mihi, ut ex Græcis Latinisque auctoribus, qui, cum Romanorum res exequerentur, coacti sunt ad Etruscas nonnunquam deflectere, vel ob

loci viciniam, vel negotia communia, vel etiam ab his illis tradita memorantes, quod possum, in unum conferam. Existimo itaque, quadruplici serie Reges hos distinguendos, ut prima linea sit *Janigenarum*, a *Jano* scilicet, qui primus a diluvio princeps regionem hanc rexit, cujus successores retento nomine diu claruerunt. Secundum stemma erit *Corinchorum*, qui fabulosis illis Regibus, quos stulta credulitas ob beneficia, virtutisque admiratrix in Deos retulit, successerunt, quorum & nomina & gesta obscura. Tertia series est *Lartium*, qui clariori principatu, ut

Tom. I.

O

pote

pote rebus Romanis viciniore ævo usi, præclara suæ virtutis monumenta reliquerunt. Denique quartus ordo habetur *Lucumonum*, qui terra marique potentissimi, quingentis pæne annis victricia Romanorum arma fregerunt, & veluti soli factorum magnitudini obstantes, spem improbam victorum compresserunt: nec tam vi externa, quam seditione domestica fracti, ut suis locis patebit, in peregrinam ditionem concesserunt. Et de his ordine suo agam, si prius pauca præmiserò necessaria. Atque hæc stemmata ego nuper in Bando Mediceo complexus: pauculos hic apponam verliculos:

*Janus adest, ratitumque petit solemne quadrantem
Munus, & Etrusco felicia quæque Dinastæ
Exoptat, velletque suis dare dona Kalendis
Congrua, qui ter millenos ex ordine Soles
Et placido vidit decurrere secula lapsu,
Dum Samius LUCUMO, dum LAR, CORITUSQUE tenebant
Imperia, & Consul, Cæsarque, ac denique rerum
Libera conditio placuit, jam rursus ad unum
Res rediit, meliorque status, Tyrrhenia MAGNO
Jamdudum subjecta DUCI, prisca illa recludit
Secula, JANIGENIS quæ nobilitata colonis
Egregiam Regni speciem liquere vetusto,
Inque uno TRIPLICES veneratur Etruria REGES.*

Triplices Reges sunt tria illa postrema stemmata; nam primum stemma non tam Regum est, quam Decorum, ut libr. 1. supra videre potes.

*Etruriæ Regum ornamenta & insignia: toga palmata:
sella eburnea: sceptrum, seu hasta: corona: corporis
custodes: administratio legum: jus comitia publica
seu conventus indicendi: & nomen Regis aliud
aliquando, quam Principem significare.*

C A P. II.

Sunt qui Etruriam Reges habuisse negent, sed tantum optimates quosdam, eo nomine vocatos. Quod fortasse supponit Porphyrius, vetus Grammaticus ad od. 1. libr. 1. Horatii: *Mæcenatem ait regibus atavis editum, qui nobilibus Etruscorum ortus sit.* Certe ergo Romani cives quosque potentes, Reges appellare solebant Jun. Moderat. Colum. præfat. ad libr. 1. de Re Rust. *An honestius duxerim mercenarii saltatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis?* neque

neque enim roganti quid agatur inus, seroi respondere dignantur. Qua significatione Regis nomen apud M. Martial. invenitur libr. 2. Epigr. 18.

Suum comes ipse tuus, inuidique antea mbulo regis,

Tu comes alterius: jam sumus ergo pares.

Esse sat est servum, jam nolo vicarius esse:

Qui rex est, regem, Maxime, non habeat.

Terentius Afer:

Nema pro meritis gratiam regi refert.

Parasitus Plautinus in Captivis:

Nam postquam est meus rex potitus hostium.

D. Jun. Juvenalis Sat. 1. v. 136. pro patrono divite videtur usurpare:

Optima silvarum interea pelagique vorabit

Rex horum.

Et Sat. 7. v. 45.

Nemo dabit regem.

Et Satyra 8. v. 161.

Hospitis affectu dominum regemque salutat.

Quin imo potentiam suam rerumque gestarum famam Romani aucturi, quoscumque exercituum urbiumque externorum duces subegissent, Regum appellatione dignabantur; unde *Rex Arvernorum*, qui revera Rex non fuit: neque enim in Gallica historia reperi, Reges habuisse Arvernos. Cæsar libr. 1. de Bello Gallico, & Eutropius libr. 4. *Betultum* Regem memorat, uti & Strabo Amasian. libr. 4. Vetus Inscriptio: (1)

Q. FABIVS. Q. AEMILIANI. F. Q. N. AN. DO
MAXIMVS. PRO. COS. DE. ALLOBRO
ET. REGE. ARVERNORVM. BETVLTQ. X. K

Hunc alii *Biruitum*, alii *Vituitum*, alii *Birlov* appellant, ut ad Eusebii Chronicon pag. 136. Josephus Scaliger contendat, falsam esse Inscriptionem, & pro I. literam L. temere sculptam; ita tamen extat in bibliotheca Farnesiana, ut fidem facit Fulvius Ursinus, qui exinde descriptam exhibuit Notis in Comment. Cæsar. pag. 175.

Licet hæc significatio interdum obtineat apud Romanos auctores, tamen de Etrusco Rege id dici non potest, qui vere ut Romæ, ut Macedoniæ, ut Ponti, ut Armeniæ, aliarumque Provinciarum Reges, jus regium habebat; nam & omnia regalia insignia in eo: comitatus sive armigeri custodes, sceptrum, corona, purpurea toga. De satellitio dicam infra hoc libro abunde: nunc videndus tantum Polyænus libr. Stratagemat. ad finem. L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 10. *Scavola Regem per insidias in castris ejus aggreditur, sed ubi frustratum circa purpuratum ejus ictum tucitur, ardentibus focis iniicit manum.* De eadem historia Martial. libr. 1. Epigr. 21.

Q 2

Cum

(1) Apud Gruter. pag. 298. num. 3.

*Cum peteret Regem, decepta satellite dextra
Ingressit sacris se peritura focis.*

Corporis itaque custodes sive *σωματοφύλακες* adhibebant aulico comitatu Reges isti, neque minus ornatum Regali dignitati parem gestabant, *sceptrum, coronam, bullam, togam praetextam*. Neque plura Homerus in suis Regibus exigit, *Σκηπτῆχος βασιλεὺς*, *Sceptifer Rex* ei dicitur libr. 1. Iliad. v. 279. & libr. 2. Iliad. v. 86. & libr. 2. Odyss. v. 231. & alibi saepe. Probare ex multis possum, sed maxime ex Festo Pompejo libr. 17. cujus locum truncatum & lacerum Josephus Scaliger sic restituit: *Sardi venales, hoc est alius alio nequior: ex hoc natum proverbium videtur, quod ludis Capitolinis, qui sunt a vicanis praetextatis, auctio Vejentum fieri solet, in qua novissimus is, qui omnium deterrimus, producitur a pracone in medium senex cum toga praetexta, bullaque aurea, quo cultu Reges soliti sunt esse Etruscorum, qui Sardi appellantur, quia Etrusca gens orta est Sardibus ex Lydia; Tyrrhenus enim inde profectus cum magna manu eorum, occupavit eam partem Italiae, quae nunc vocatur Etruria*. Qui locus miserrime truncatus, reliquiaeque foedissime corruptae, feliciter ab eo, quem jam laudavi, sic recensitus; nam pro *vicanis* scriptum erat *vicinis*, & pro *Vejentum* diserte, licet nullo sensu, videbatur *valentium*. Obiter de Sardibus istis, ludibrio Romae habitis, & per jocum circumductis, M. Cicero libr. 7. Familiar. Epist. 25. fine: *Habes Sardos venales, alium alio nequiores*. Sic illi, ut fortunam vegiam insolentissime contemnerent, quendam habitu Regis Etrusci circumferebant. Plutarchus in Problem. Roman. cap. 53. *Διὰ τὴν τῆς Καπιτωλίου θεᾶς ἄγοντες ἔτι νῦν κηρύττουσι Σαρδιανούς ὠνίους; καὶ γέρωι τις ἐπὶ χλευασμῷ προάγεται, παιδικὸν ἐναψάμενος περιδέραιον, ὃ καλοῦσι βούλλαν; ἢ ὅτι Ῥωμαῖοι πολλὴν χρέον ἐπολέμησαν, οἱ λεγόμενοι Οὐηίοι Τυρρήνων, καὶ ταύτην πόλιν ἐσχάτην εἶλε, καὶ πολλὰς ἀρχαῖας ἀπεκέρυξε μετὰ τῷ βασιλεῶς, ἐπισκώπων αὐτῇ τὴν ἡλιθιότητα καὶ τὴν ἀβεληρίαν; ἐπεὶ δὲ Λυδοὶ μὲν ἦσαν οἱ Τυρρήνοι ἐξ ἀρχῆς, Λυδοὶ δὲ μητροπόλεις Σάρδεις, οὕτω τὰς Οὐηίδας ἀπεκέρυττον, καὶ μέχρι νῦν ἐν παιδιᾷ τὸ ἔθος διαφυλάττεισι*. Quae Latinis verbis ita sonant: *Cur ludis Capitolinis etiamnum praconis voce proclamant, Sardianos venales? & senex quidam ludibrii gratia producit, bullam collo appensam gerens puerilem? An quia Vejentes, Etruscorum populus, per longum tempus Romulo bello restiterunt, bancque is ultimam urbem cepit, multosque captivos sub hasta vendidit, una cum ipsorum Regis, futilitatem ejus, & stultitiam deridens? nam Etrusci a Lydis originem trahunt, Lydorum primaria urbs Sardes; ideo Vejentes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc usque diem ludicri gratia morem istum observant*. Et quidem de praetexta & bulla aurea, Regum insignibus, vide libr. 3. infra hoc opere: uti & de sella regia, quae ad magistratus Romanos traducta, & *curulis* ab iis appellata: hic vero nonnihil de sceptro, quo usi illi primitus Reges. Non bacillum fuere sceptra, ut nunc; sed hastae: atque illae quidem divinis cultae honoribus, puto, ut Reges fortitudinem

prae

præ se debere ferre significarent, eoque nomine veneratione divina dignos esse. Junianus Justinus libr. 43. *Per ea adhuc tempora reges hastas pro diademate habebant, quas Græci sceptrâ dixere; nam & ab origine rerum pro diis immortalibus veteres, hastas coluere, ob cujus Religionis memoriam adhuc deorum simulacris haste adduntur.* De qua re abunde, ut existimo, in Antiquitatibus Romanis disserui. Et δόρυ, *hasta*, sceptrum vocatur ab Euripide in Hecuba, ut colligit Hadrianus Turnebus libr. 22. Adversarior. cap. 12. & Æschylus apud eundem libr. 8. cap. 16. Divinis itaque honoribus sceptrâ colebant, usque adeo ut nullum religiosius iusjurandum fuerit, quam quod per hastam conciperetur. Erasmus in proverbio κανέως δόρυ, *Canei hasta*; ille enim ad se venientes per sceptrum suum jurare cogebat. Vetus Scholiastes Apollonii libr. 1. Argonaut. quem transcribit Eustathius Archiepiscopus ad libr. 1. Iliados. Ferientes etiam fœdera sceptrâ tenebant, & per ea iurabant. Servius Maurus ad libr. 12. Æneid. pag. 677. *Ut autem sceptrâ adhibeantur ad fœdera, hæc ratio est, quia majores semper simulacra Jovis adhibebant: quod cum tædiosum esset, precipue cum fiebant fœdera cum longe positis gentibus, inventum est, ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderent Jovis; sceptrum enim ipsius est imperium, unde nunc tenet sceptrum Latinus, non quasi Rex, sed quasi pater patratus.* Virgilius ipse ibidem loci v. 206.

*Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Cum semel in silvis ima de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.*

Quæ omnia verbatim ex Homero transtulit, cujus hæc sunt eadem sententia libr. 1. Iliad. v. 234.

Ναὶ μὰ τὸδε σκήπτρον, τὸ μὲν οὐποτε φύλλα καὶ ὄζυα
Φύσσει, ἐπαδὴ πρῶτα τομῇν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν
Οὐδ' ἀναδηλῆσαι περὶ γὰρ ῥάε χαλκὸς ἔλεψε
Φύλλα τε καὶ φλοῖον, νῦν αὖτε μὲν ἦες ἀχαιῶν
Ἐν παλάμῃς φορέουσι δικαστῆραι, οἵτε θέμισας
Πρὸς Διὸς ἐρύαται, ὃ δὲ τοι μέγας ἔσσεται ὕρκος.

*Certe per hoc sceptrum, quod nunquam folia & ramos
Producat, ex quo stirpem suam in montibus reliquit,
Neque revirescet, ferrum enim illud undique delibravit,
Foliaque & corticem, nunc vero ipsum filii Achivorum
In manibus gestant iudices, quique leges*

A Jove custodiunt, hoc tibi magnum erit juramentum.

Eadem exprimere voluit Valerius Flaccus libr. 3. Argonautic.

*Hanc ego magnanimi spoliū Didymaonis hastam,
Quæ neque jam frondes virides, neque proferet umbras,
Ut*

*Ut semel est avulsa jugis, ac matre preempta
Fida ministeria, & duras obit horrida pugnas,
Tector.*

In apice Romani aquilam constituebant, expansis alis, eaque dignitate triumphantem honorabant. Juvenal. Sat. 10, v. 46.

Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgat eburno.

Atque hoc gestamen fuisse Regum Etruscorum, aperte Dionysius Halicarn. libr. 3. Ἀρχιολογίας pag. 195. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἢ λόγῳ αὐτοῖς μᾶλλον φέροντες ψιλῆς, ἀλλὰ καὶ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷα ἐκόσμων αὐτοὶ τὰς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες, σέφωνόν τε χρύσειον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκήπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χιτῶνά τε πορφύρεον χρυσόσκημον, καὶ περιβόλαιον πορφύρεον πανίλον, οἷα Λυδοὶν τε καὶ Περσῶν ἐφόρων δι βασιλεῖς. Legati post paucos dies non nuda tantam verba afferentes, sed & principatus insignia, quibus Reges suos ornare consueverunt, coronam auream, & sellam eburneam, sceptrumque in summitate habens aquilam, & purpuream tunicam auro distinctam, purpureumque amiculum varium, qualia Lydorum atque Persarum reges gestarunt. Eadem sane & Lydorum Regum, & a Lydis Etruscorum oriturum fuisse ornamenta ex hoc libro constat. Et de Porſena Rege idem Auctor libr. 5. pag. 303. Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὴ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Τυρρηνῶν συνελθούσα ἐψηφίσατο Πορσένῳ μὲν πέμψαι θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκήπτρον, καὶ σέφανον χρύσειον, καὶ θριαμβικὴν ἐσθῆτα, ὑφ' ἧς δι βασιλεῖς ἐκοσμήντο. Senatus post discessum Regi mittendam in Etruriam decrevit sellam eburneam cum sceptro, coronamque auream, & triumphalem vestem, quali Reges ornari solebant. Missa itaque a Romano Senatu ornamenta regia Porſenæ, non quidem, quod ea dignitate ab eo donari eum videri posset (erat enim Rex antea) sed quia is mos erat Senatui, ut sua quoque triumphantium ornamenta in bene de se meritos conferret, ut scribit idem Halicarnasseus libr. 3. pag. 196.

Alii tamen principes non aquila insignitum sceptrum, sed aratri vomere, ad agriculturæ, ut puto, commoda extollenda. Pierius Valerianus libr. 48. Hieroglyph. pag. 513. nullo auctore laudato.

Eo magis non desino mirari, Servium Honoratum, tanti iudicii, tantæque eruditionis Grammaticum, tam pudendo errore lapsum, ut sic scriberet ad libr. 8. Æneid. pag. 517. Regni coronam, insigne, non revera coronam, quam Tusci Reges nunquam habuerunt. Mirandum hoc (inquam) non tam ob auctores laudatos, quam ipsius Virgilii auctoritatem, qui hæc clare:

..... ο Μæonia delecta juvenus,
Flos veterum, virtusque virum, quos justus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem,
Externos optate duces, tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divum.
Ipse oratores ad me, regni que coronam

Cum

*Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeßam.*

In sequentibus tamen aliter idem sentit Servius, & quasi a seipso dissentit: *Mandat insignia, aut mittit insignia, idest omnia ornamenta regalia, aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit, coronamque cum sceptro Regni.*

Tertia ratio, eaque validissima est, quod ut alii Reges, maxime Assyriorum & Persarum, & seculis posterioribus Francorum, certis tantum diebus, nec tamen promiscue, populo se ostendebant; ita Etruriæ Reges semel tantum in mense subditos admittebant, quo augustior esset, ut puto, majestas. Aurel. Macr. Saturn. libr. 1. cap. 15. *Ideo autem minor pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent, calando prodebat, quod post novam lunam oportebat Nonarum die populares, qui in agris essent, confluere in urbem, accepturos causas feriarum a Rege sacrorum, sciturosque, quid esset eo mense faciendum; unde quidam hinc existimant Nonas dictas, quasi novæ initium observationis, vel quod ab eo die semper ad idus novem dies putentur; sicut apud Tuscos Nonæ plures habebantur, quod hi nono quoque die Regem suum salutabant, & de propriis negotiis consulebant. Nævius Poëta in Lupo; sed corrige in Ludo:*

*Vel Vejens Regem salutat jube
Albanum milium, comitem senem
Sapientem contra redhostis Menatus.*

Locus est depravatus. Putarem rectius legi:

*Vel Vejens Regem salutat tuba per
Albanum Mulium.*

Militaris enim mos, principes suos tubis machinarumque explosionibus salutare, & concussis armis alacritatem profiteri. Claudian. in 4. Hon. Consul.

*Sensit adorantes galeas, redditque ferocem
Vagitum lituis.*

Et de 6. Honorii Consulatu:

*Una omnis submissa phalanx, tantæque salutant
Te dominum galeæ.*

Quartum denique argumentum est Reges in Etruria veros fuisse, non tantum magistratus, potuisse illos ad fanum Voltumnæ conventum indicere omnium popularium, cum libuisset, uti libr. 1. supra habes: quod ad nullum nisi ad Regem pertinere, quis est, qui non videat? Eleganter Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 11.

*Et Veii veteres, & Volscum regna fuistis,
Et vestro posita est aurea sella foro.*

Janus

*Janus, primus Etruriæ Rex, statim a diluvio Noë:
 uxor ei Venilia; ideo ei primitiæ omnium sacrificio-
 rum oblatae: primus sacra ad aras fieri docuit:
 nummos percussit: agriculturam docuit: fœde-
 ribus præest: bifrons & quadrifrons: belli
 ac pacis præses: lauru nova inenunte
 anno coronatus: indigena.*

C A P. III.

Hoc quoque quintum argumentum sit, Regum successio, quo-
 rum primum certum est *Janum* fuisse. Sed quis ille fuerit,
 nimium curiose quidam investigarunt: inter quos Opusculum
 est Petri Leonis Casellæ, quo inutili labore, de *Craua*, *Ves-
 sta*, *Jano*, *Sabatio*, *Coritbo*, futilibusque aliis pœnitenda opera differit.
 Nec mitius insanit Thomas Fazellus de reb. Sicul. poster. Decad. libr. 1.
 pag. 220. qui pœne non est tanti, ut nominari hic debeat; cum omnia
 ex Annio in suum opus transcripserit. Auctor Theatri Genealogici
 Tom. 4. eum vult *Nohemum* esse; sed ridiculum illud: quæ enim
 in Italiam ille deflexit? cum sacræ literæ contradicant. Ego certe,
 ut *Nohemum* non esse, ac ne potuisse quidem dici contendo; ita
 aliquem a *Nohemi* nepotibus primis, qui mundum incoluerint, &
 post diluvium restauraverint, existimo, vel hoc argumento, quod
 Janus primas sacrificii cujuslibet deorum partes accipiat: & no-
 tum ex sacra pagina, *Nohemum* aræ a se structæ holocausta adole-
 visse. Claudius Marius Victor Massiliensis Commentarior. in Gene-
 sin libr. 3.

*Talia mente gerens, venturaque secula cernens,
 Non prius officii quicquam servatas inire
 Constituit, quam sacra Deo laudesque rependat,
 Gratesque evaso referat discrimine Noë.
 Mox niveo sacra exurgunt altaria saxo,
 Agnovitque hac prima recens altaria mundus*

D. Alcimus Avitus Archiepiscopus Viennensis libr. 4. Sacror. Carmin.
 cap. 18. ex Genesis cap. 8.

*Ante tamen justus jubeat quam sparsa vagari
 Singula de septem, quæ dudum claudere mundi
 Curavit, natis pariter nuribusque vocatis,
 Cespitate constructa disponens immolat ara,*

Accen-

*Accendens sanctum his primum altaribus ignem.
Plurima dum magnis adolentur corpora flammis,
Et numerosa levat præpinguem victima fumum,
Suavis odor tetigit lætum trans æthera cælum,
Primaque purgati suscepta est hostia mundi.*

Sic itaque, quia Janus Italos suos, aut verius populares Etruscos aras erigere, hostias adolere docuit, effectum, ut nullum sacrum institui, peragive posset, cujus exordium non fieret a Jano, ut infra hoc capite expediam. Hic verò Regem eum fuisse est probandum. Prætextatus apud Aurelium Macrobius libr. 1. Saturnalium cap. 7. *Regionem istam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit.* Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 506. *Saturnus Rex fuit Cretæ, quem Jupiter filius bello pepulit: hic fugiens a Jano Rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est, susceptus est qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii.* Gottofridus Viterbiensis in Pantheo Chronicor. parte 4. pag. 117.

*Italia tunc Saturnus regnabat alumnus,
Primus erat Janus, sed Rex fuit ille secundus,
Tertius est Picus Rex, probitate prior.
Saturnus statuit, super æquora vela moveri:
Denarios posuit, commercia rite mereri:
Ipse prior clypeos militis arte regit.
Navibus Italiam prior hic ornasse putatur,
Ædificans Sutrium, dum vivit, ibi dominatur,
Triticeum semen primus in urbe serens.
Saturnus natum latuisse Jove recitatur,
In Sutrio latuit, Latium locus ille vocatur;
Illud enim Latii nomen ab inde fuit.*

Versum nonum corrige:

Triticeum semen primus in orbe serens.

Levis notæ adjectio ultimum quoque versum meliorem meo judicio faciet:

Illud enim Latii nomen ab inde fuit.

Uxor ejus fuit *Venilia*, quod a nullo notatum. P. Ovid. libr. 14. Metamorph. v. 333.

*Ille colit Nympham, quam quondam in colle Palati
Dicitur ancipiti peperisse Venilia Jano.*

In quolibet sacro præfatio ab eo, ut dixi, incipiebat. Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Atque ita per vos Dei nomen eraditur, quem in cunctis anteponeitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis.* Xenon Rer. Italicar. libr. 1. rationem reddit historicam: *Quod Janus in Italia primum templa Diis fecerit, & ritus instituit sacrorum, ideo in sacrificiis præfationem meruit perpetuam.* M. Tull. libr. 2. Nat. Deor.

Tom. I.

P

Cum-

Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando Janum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est ductum, ex quo transiiones pervie Jani: foresque in liminibus profanarum aedium januae nominantur. Fest. Pomp. libr. 3. in voce chaos, eadem, sed expressius: Unde Janus detracta aspiratione nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo supplicabant, velut parenti, & a quo rerum omnium factum putabant initium. Poëtæ passim. M. Martial. libr. 8. Epigr. 8.

Principium des, Jane, licet velocibus annis,

Et revoces vultu secula longa tuo.

Te primum tua thura rogent, te voce saluent,

Purpura te felix, te colat omnis bonor.

Secundus versus significantius, *renoves vultu*. In tertio, MS. *te vota saluent*. Et libr. 10. Epigr. 28.

Annorum, nitidique, sator pulcherrime, mundi,

Publica quem primum vota precesque canunt.

P. Ovid. libr. 1. Fastor. v. 173. ex Arnobii loco laudato:

. . . . cur, quamvis aliorum numina placem,

Jane, tibi primum thura merumque fero?

Ut possis aditum per me, qui limina servo,

Ad quoscumque velis, inquit, habere Deos.

Hic primus etiam in Italia nummum percussit, in cujus una parte caput geminum fuit, in altera navis, ad significandum Saturni classe in Italiam adpulsum. Gottofridus Viterbiensis supra hoc capite laudatus. P. Victor Afer, ut vult doctissimus Andreas Schottus: *Istum etiam usum signandi eris, ac monetæ in formam incutiendæ, ostendisse traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur, altera navis, qua vectus illo erat; unde bodieque aleatores, posito nummo, opertoque, optionem collusoribus ponunt, enuntiandi, quid putent subesse, caput aut navim, quod nunc vulgo corrumpentes navi andi dicunt. Ovid. libr. 1. Fastor. v. 228.*

Multa quidem didici, sed cur navalis in ere

Altera signata est, altera forma duplex?

De hoc signandæ monetæ Etruscorum seu Jani invento, dicam libr. 3. hoc opere infra, uti & de agricultura, & vineis curandis, quæ omnia a Jano Etrusci acceperunt, & Romanis concesserunt, utilia certe Reip. administrandæ instrumenta.

Janum certe Principem bifrontem, vel quadrifrontem effinxerunt. Rationem hanc a Servio Mauro pete ad libr. 7. Æneid. pag. 476. Sacrarium hoc (scilicet Jano) Pompilius fecerat circa imum Argiletum, juxta theatrum Marcelli, quod fuit in duobus brevissimis templis, duobus autem propter Janum bifrontem: postea captis Phaleris civitate Tuscie inventum est simulacrum Jani cum frontibus quatuor, propter quod in foro transitorio constitutum est illis sacrarium aliud (lego constitutum est

est illius sacrarium, de Jano enim sermo) quod novimus bodieque quatuor portas habere. Janum sane apud aliquos quadrifrontem esse, non est mirum; nam alii dici eum dominum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius:

Matutine pater, seu Jane libentius audis.

Alii anni totius, quem in quatuor tempora constat esse divisum; anni autem esse Deum illa res probat, quod ab eo prima pars anni nominatur, nam a Jano Januarius dicitur. Quidam Janum Eanum dicunt ab eundo, eumque esse Martem, & quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum in veneratione nominari. Alii Janum aërem credunt: & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras ad Deos perferendas. Alii Janum mundum accipiunt, cujus caula ideo in pace clausa sunt, quod mundus undique clausus est belli tempore: aperiuntur ad auxilium petendum, ut pateant. . . . . nam quasi mundo duas ei facies dederunt, orientis & occidentis, quod jam supradictum est: alii quatuor, secundum quatuor partes mundi. Idem ad illud Virgilio libr. 12. Æneid. pag. 677.

Latoneque genus duplex, Janumque bifrontem.

Janum ris (Janum bifrontem) invocatur, quia ipse faciendis fœderibus praeest; namque postquam Romulus & Titus Tatius in fœdera conveniunt, Jano simulachrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum: legimus tamen Janum etiam quadrifrontem fuisse, unde Martialis ait:

Et lingua pariter locutus omni.

nam omnis de duobus non dicimus.

Potest denique credi bifrons Janus, quod sapientis sit principis meminisci praeiterita, & futuris prospicere; quadrifrons vero, ad quatuor elementa exprimenda. Isidor. libr. 8. Etymologiar. cap. 11.

Quid attinet hic dicere, quod est vulgatissimum, tantam Jani Regis fortitudinis opinionem, animis Italorum ingentem, ut eum belli pacisque arbitrum unicum æstimarent, ideo templum ejus, pace per universum orbem parta, claudi solebat, indictoque bello rursus aperi? L. Florus epitomastes Livii libr. 4. Servius Maurus ad illud libr. 1. Æneid.

Aspera tum positis mitescent secula bellis.

Cl. Claudian. de 6. Hon. Consul.

*. . . perpetuisque immoto cardine claustris
Janus bella premens, læta sub imagine pugnae
Armorum innocuos paci largitur honores.*

Idem de summa Stiliconis auspiciis parta felicitate libr. 2. de ejus laudibus:

*. . . nullus Boreæ metus, omnis & Austri
Ora filet, cecidit Maurus, Germania cessit
Et Janum pax alta ligat.*

Semel hujus templum Numa Rex clausit; iterum Lutatius Catulus, icto cum Pœnis foedere, Coss. M. Atilio, T. Manlio. Paul. Orosius libr. 4. cap. 10. L. Florus libr. 2. Histor. Rom. cap. 3. Tertio sub Augusto bellis civilibus longo duodecim annorum bello sopitis. Dio Coccejanus libr. 51, in actis anni 725. Freculphus Lexoniensis Tom. 1. Chronicor. libr. 7. cap. 16. *Ab oriente in occidentem, a septentrione in meridiem, ac per totum Oceani circulum, cunctis gentibus una pace compositis, Jani portas tertio Augustus tum clausit, quas ex eo, per duodecim pene annos quietissimo semper obferatas otio, ipsa etiam rubigo consignavit: nec prius unquam nisi sub extrema senectute Augusti pulsata Atheniensium seditione, & Draconum commotione patuerunt.* Locum corruptum sic restituere potes, congruo historiis illius ævi sensu: & *Dacorum commotione patuerunt*; quorum tunc mota arma, non minoribus animis, quam bellandi pertinacia. Virgil. libr. 2. Georg.

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Otto Frisingensis libr. 3. cap. 3. Chronicor. Vellejus Paterculus libr. 2. Histor. Rom. *Tertio Augusto principe certæ pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit.* C. Sueton. in Augusto cap. 22. Benemenutius de Rambaldi libr. Augustali: *Reliquum solus cum magna pace & tranquillitate orbis, clauso templo Jani, egit.* Q. Horat. libr. 4. od. ult.

Janum Quirini clausit.

Et libr. 2. Epist. 1.

... totum confecta duella per orbem,

Claustra que custodem pacis cobibentia Janum.

Templum illud quadratum erat. Pierius Valerian. libr. 49. Hierogl. pag. 528. Duas fores habebat, uti & *ipsa Janista sua bisformis*, seu duas habens facies. Flavius Blondus libr. 1. de Roma triumphante. Seu quod per *Janum mundum* significarent, cujus *due præcipue partes Oriens & Occidens*; sive denique, quod *in bellum proficiscens Imperator, de reducendo salvo exercitu curam habere unicam debet.* Allusum ad hoc a M. Valerio Flacco libr. 5. Argonaut.

... aut sanguinei magna ostia belli.

P. Virgil. libr. 7. Æneid.

Sunt geminae belli portæ.

Papin. Statius libr. 5. Thebaid. v. 145.

Lunatumque putes agmen descendere, ubi arma

Indulget pater, & sevi movet ostia belli.

Hic Consules Romani inaugurabantur, & insignia magistratus decedentes exuebant, novi induebant, qui ob id dicuntur *annum aperire.* Ulpian. J. C. L. 20. ff. de petition. hæreditat. Sidon. Apollin. Carm. 2.

Annum pande novum Consul vetus.

Claudian. libr. 2. in Eutrop.

... insanum gemino proclamat ab axe,

Eunuchumque vetat fastis accedere Janus.

Ideo.

Ideoque laurea nova singulis Calendis Januariis coronabatur, quod de posterioribus temporibus intelligendum; nam primitus, *non in Januario, sed Calendis Martiis* id fieri solitum, ut liquet ex narratione Aurelii Macrobiani libr. 1. Saturn. cap. 12. quod *mutare virides laureas veteribus dixit* C. Julius Solinus Polyhistor. cap. 3. Ovid. libr. 3. Fastor.

*Laurea flaminibus, quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in bonore novæ.*

D. Auson. in Cæsaribus:

Ter dominante Tito cingit nova Laurea Janum.

Sidon. Apollinar. Carm. 2. in principio statim:

*. . . . . tuque o cui Laurea Jæne
Annua debetur, reliqua torpere soluto
Quavis fronde comas, subita nec luce paveſcas
Principis.*

Idem Carm. 7. in principio.

*. . . . . jam nocte bifrontes
Anceps Jæne comas, duplicique accingere lauru.*

Denique Janum esse Etruscæ originis, non vero advenam, quod imprudentes quidam falso existimavere, vel unicum hoc convincit argumentum, quod nullibi terrarum, nisi in Italia, coleretur; male itaque Draco Corcyræus Græcum eum facit. P. Ovid. libr. 1. Fast. v. 88.

*Quem tamen esse Deum te dicam, Jæne biformis?
Nam tibi par nullum Græcia nomen habet.*

*Etruriæ Regina Cameſes, a Jano in partem regni
assumpta: soror ejus & uxor.*

CAP. IV.

Eodem seculo Janus & Cameſes imperarunt; sed hic jure hæreditario, ista in partem principatus tantum a Jano assumpta, eo penitus more, quo Romanos scimus Augustos participes imperii sui fecisse, quos successioni destinassent. Cujus rei testes sunt Protarchus Trallianus, & Hyginus antiquissimi duo Scriptores, ut retulit Macrobius Theodosius libr. 1. Saturnal. cap. 7. *Regionem istam, quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit, qui, ut Hyginus, Protarchum Trallianum secutus, tradit, cum Cameſe æque indigena terram banc ita participata potentia possidebat, ut Regio Cameſene, oppidum Janiculum vocitaretur: post ad Janum solum regnum reductum est, qui creditur geminam faciem prætulisse, ut quæ ante, quæque post tergum essent intueretur: quod procul dubio ad prudentiam regis so-*
ler-

tertiamque referendum est. Draco Corcyraeus libro de Lapidibus, eam fuisse *sororem Jani* asserit apud Athenæum libr. 15. pag. 692. quem vide. Nugarum plaustra plena apud Thomam Fazelum in reb. Sicul. poster. Decad. libr. 1. pag. 220.

*Etruriæ Rex Tiberinus, Jani, lapidibus occisi, filius:
filie quatuor, Camefene, Clisbene, & Canens,
Pico Latinorum Regi nupta: quarta
ignoratur.*

C A P. V.

TRanquillum admodum & quietum fuit Jani regnum, usque adeo ut totus in vitæ civilis moderationem, agrosque honesto studio colendos, ferocem populum ad mansuetam morum regulam traducere incubuerit; quare præcipuum ei habuit Numa Pompilius honorem, primumque anni mensem ab eo Januarium dixit. Plutarch. Problem. Roman. pag. 274. Et cum multis annis feliciter imperasset, monstrato rusticis vino, ab iis fuit interemptus, quod insueto vini succo ebrii, venenum ab eo sibi datum existimarent; ideoque publica rabie armati, lapidibus eum obruerunt, eodem Plutarcho referente. Quare quam vetustum fuerit id genus pœnæ, ex eo liquet: quam frequens, breviter aperiam. Parthenius elegans auctor Eroticon cap. 21. *πρωτόψατο τὴν στρατιάν καταλεῦσαι τὴν πόλιν. Exhortatus est milites, ut puellam lapidibus obruerent.* Claud. Ælian. libr. 5. Var. Hist. cap. 19. *ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι βάλλαν αὐτὸν λίθοις, cum Athenienses jam parati essent eum lapidibus obruere.* Polyæn. libr. 1. Stratag. Sophocles in Antigone, Philostratus in heroicis, & libr. 1. de vita Sophistarum, in Lolliano: præoccupavit jam elegantissimus Joannes Meursius. Et liquet apud Hebræos idem invaluisse: clare in Actis Apostolorum cap. 7. de Stephano Protomartyre. Vincentius Bellouacensis in Speculo Historico: *Romæ gladiatorio ludo celebrato, Selemaobus monachus increpans populum, attentius spectaculis inbiantem, lapidatur a populo.* Quæ ille indubie petiit ex Theodoreto libr. 5. Histor. Ecclesiast. cap. 26. Et M. Aurelio Cassiodoro libr. 10. Histor. Tripartitæ cap. 11. L. Apul. libr. 1. Milefiar. *Publicitus indignatio percrebuit, statutumque est, ut in eam die altera severissime saxorum jaculatione vendicaretur.* Interpres historiæ Apollonii Tirii Latinus: *Tunc cives rapuerunt Strangulionem, & Dionysiadem, atque extra civitatem trabentes, lapidaverunt.* M. Fab. Quintilian. Declamat. 12. *Populus quoque impuni-*

punitum nefas sine lapidibus præteribit? Romulus Amasæus interpres Pausaniæ Latinus in Arcadic. pag. 259. Incerti nominis poëta apud Parthenium, & recitat Ant. Delrio in L. Senecæ Troadem pag. 431. L. Seneca non uno loco. C. Petronius in Satyrico. Abdias Babylo-
nius libr. 1. Histor. Apostolicæ, si tamen non est opus spurium. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo, Æl. Spartian. in Pescennio Nigro. Appian. libr. 4. Bellor. civil. pag. 431. Videantur a me laudati libr. 8. Antiquitat. Romanar. cap. 24. Hippolytus Thebanus, cujus in Scriptoribus Ecclesiasticis meminit D. Hieronym. in Chronico. *Λιθο-βολήσαντες αὐτὸν. Lapidibus eum obruerunt.* Xenophon docet, apud Græcos hoc supplicium locum habuisse libr. 1. de Expedit. Cyri minoris pag. 258. Poëtæ meminerunt certatim. D. Aufon. Eidylo 7.

..... *crimen ob illud*
Timon Palladiis olim lapidatus Athanis.

Lycophron in Cassandra.

Ἵπερβόλαις ἀραῖσιν ἡρεθισμένη
Κρύψαι κύπας τις χερμάδων ἐπομβρία.
Convitiis maledictis irritato
Occultabit quoddam tegmen lapidum diluvio.

Ita Gulielmus Canterus vertit: legibus metricis sic adstrinxit Josephus Scaliger:

Convitiis percitorum injuriis
Abcondet imber saxeus manu-alium.

P. Ovid. in Elegia de Nuce:

Nux ego juncta via, cum sis sine crimine vita,
A populo saxis prætereunte petor.
Obruere ista solet manifestos pœna nocentes,
Publica cum lentam nunc capit ira moram.

Idem libr. 13. Metamorph. fab. 2.v. 565.

Clade sui Thracum gens irritata tyranni,
Troada telorum lapidumque incessere jactu
Cæpit.

Joan. Tzetzes Chiliad. Historiar. 11. cap. 260.

Πρὸς τὰς λυμένας τρέχοντες μίσει τῷ Ἀθηναίων
Μικρὴν ἂν διεχρήσαντο τὸν Πλάτωνα τοῖς λίθοις.
Ad portus currentes odio Atheniensium
Ferre occidissent Platonem lapidibus.

Ab ingrato itaque & beneficii immemore populo, Rex optimus Janus hunc in modum sublatus est: cui succedere *Janigenæ*, uti a Cæsare & Augusto sequentes omnes Imperatores Cæsares Augustique dicti, ita a Jano Janigenæ Reges Etruriæ: quorum quidem ordo, regna, & gesta in obscuro; persequar tamen, ut in tantis tenebris facem prætulisse videar, & quod certius videbitur, adducam.

Jano successit filius, ex Camesena, *Tiberinus*, qui tertius Etruriæ Rex

Rex habebitur. Servius Maurus ad libr. 8: *Æneid.* pag. 506. *Alii Tiberinum Jani & Camesene filium, ibi in bello periisse tradunt.* Hic patri, inhumaniter a suis perempto, parentalia instituit, omnesque, quos potuit, honores adjecit: & quia pater Etruriam in duodecim populos divisisset, ut fuse dicitur libr. 4. hoc opere infra, monumento ejus duodecim aras adjecit: vel certe, quia in anno, ab eo ordinato, sint duodecim menses. Pier. Valerian libr. 49. Hieroglyphic. pag. 527. Nec de eo quicquam præterea compertum.

Filiæ etiam Jano quatuor fuerunt, eamque ob causam, ut nonnullis placet, quadrifrons ipse effectus. Idem Pierius libr. 22. pag. 325. quarum natu maxima *Camafena* a matris nomine appellata: secundam volunt susceptam ex eadem uxore Camefe Perrheba, quam Phitarchus in Problematis Romanis, nimium favens genti suæ, Græcam facit, uti & ipsum Janum advenam, non vero *αὐτόχθονα*, indigenam, quod nos falsum supra abunde docuimus: hanc *Clisthenem* vocat Draco Corcyraeus, libro de Lapidibus apud Athenæum libr. 15. pag. 692. quem consule. Aliæ duæ filiæ, ex Venilia alia, & secunda uxore, ut puto, sublata, quarum una penitus latet, neque ab ullo, quod sciam, memoratur: alteram clarissimam fabulæ poëticæ faciunt, nomine *Canentem*: quam vocatam ita, fortassis non fuerit alienum a vero credere, quod vaticinandi peritia inclaruerit; oracula enim omnia versu reddebantur, & ob id *Canens* idem est ac *Sacerdos*, oraculi interpretes. Vide, quæ superiori libro cap. 18. de Themide vel Carmentata dixi. Utcumque sit, hæc Pico, Latinorum Regi, nupta deprehenditur; ita enim ipse Picus, a Circe sollicitatus, apud P. Ovidium libr. 14. Metamorph. fab. 7. v. 377.

... ille ferox ipsamque precesque repellit:
Et Quæcumque es, ait, non sum tuus: altera captum
Me tenet, & teneat per longum comprecor ævum.
Nec Venere externa socialia fœdera ledam,
Dum mibi Janigenam servabunt fata Canentem.

Hactenus Janus, filiusque regnarunt. Subjungam alios, qui circa illa rudia tempora regali etiam dignitate in Tuscia emicuerunt.

Etru-

*Etruriæ Rex quartus Vertumnus, sive Vadimon,
& ipse Janigena.*

CAP. VI.

ETruriæ Deum *Vertumnum* fuisse, sive *Vortunum*, docui supra hoc opere libr. 1. cap. 15. Regem fuisse, & Principatum post Jani filium tenuisse, abunde probat Antonius Fanensis ad libr. 6. Fastorum Ovidii. Idem putatur cum *Vadimone*. Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 16. Commentarior. pag. 481. Sunt, qui plenas nugas paginas implent, ut *Vertumnus* modo *Janum*, modo *Nobemum*, modo *Zoroastrem* obtrudant: quorum deliramenta non est tanti, ut velim refellere. Supra omnes insigniter delirat Thomas Fazelus de reb. Siculis posterior. Decad. libr. 1. pag. 220. Adscribam tamen *Ænææ* Galletti Emporiensis locum e libr. 2. Histor. Universal. principio:

*Postquam clade nefas terræ purgavit aquarum
Illuvieque sator populos subvertit iniquos,
Vertumnus, prolemque jubet descendere cimba,
Uxoresque novæ gravidandas semine gentis,
Vota dabat, cultumque Dei, ritusque docebat
Agricolam sobolem, mira que propagine letus
Reddiderat saga Gordio vertice terra
Cultores. Gallos numerosa prole redemptor,
Oenotrius, Noa, Vertumnus, seu priscus Ogyges,
Janus, & heroës divino semine creti;
Præbuit Oenotrius terræ vineta Lyæi,
Expressit, vinamque bibit, divoque liquore
Ebrius ac nudus jacuit, gemitale Camejes
Fertile compressit Stygia temerarius arte.*

Ut hæc ab Joanne Viterbiensi Annio sint inventa, est tamen verum, *Vertumnus* præclaro exemplo principatum tenuisse, & arbores frugiferas, maximeque pomiferas primum ferere monstravisse, ut libr. 3. hoc opere invenies; ideo fingitur, *Pomonam Deam* in uxorem duxisse. Non peregrinæ stirpis, seu advenam illum, sed indigenam loquitur Sextus Propertius libr. 4. Eleg. 2.

*Tusci ego, Tuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia Valsenos deseruisse lares.*

Diversas ei formas vetustas affinxit; quod prudentis sit Regis, in omnia se subditorum commodis & solatiis componere. Propertius ibidem. Ludov. Ariost. in Supplementis ad Rolandum suum Ode 1. Tom. I. Q lucu-

luculenter describit, & Ovidius libr. 14. Metamorph. fab. 16,

*O quoties habitu duri messoris aristas
Corbe tulit, verique fuit messoris imago!
Tempora sæpe gerens fœno religata recenti,
Defectum poterat gramen versasse videri.
Sæpe manu stimulos rigida portabat, ut illum
Jurares fessos modo disjunxisse juvencos.
Falce data frondator erat, vitisque putator:
Induerat scalas, lecturum poma putares:
Miles erat gladio, piscator arundine sumpta.*

Quæ omnia aperte significant, Vertumnus agriculturæ admodum studiosus, quæ eo quidem seculo, cessante bellorum rabie, sola & honorabat, & ditabat. Romam vero, & per totam Italiam fama ejus viventis delata, egregios meruit honores: defuncto etiam, patrio ritu, apotheosis instituta: & post multa secula, a Lucumone Galerito, seu, ut verius existimo, a Cœlio Vibenna Volaterrano templum Romæ structum, ubi summa veneratio ei habita, usque adeo, ut alter Genius putaretur: & versatili inconstantique ingenio homines, irato Vertumno natos dicerent. Horatii interpretes ad libr. 2. Sat. 7.

*Jam mæchus Romæ, jam mallet doctus Athenis
Vivere, Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.*

Et quia Jani filio in regno successerat, templa statuasque prope Janum Romæ ei erexerunt, ea fori Romani parte, qua librarii stabant, & bibliopœ. Helenius Acron ad Q. Horatii libr. 1. Epist. ult. hæc scribit: *Vertumnus & Janus Dii sunt, qui præsent rebus ementium & vendentium, ante quorum templa erant loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant: per deos autem etiam loca significat.* Porphyrio & ipse vetus ejusdem Poëtæ Scholiastes: *Vertumnus Deus est vertendarum rerum, hoc est vendendarum & emendarum, qui in vico tiburario sacellum habebat. Janus quoque scilicet vicus est, a Jano Genio appellatus, qui in eo arcum sibi habet consecratum, per quos deos signat loca, in quibus cum ceteris rebus etiam libri venales erant.* Locus corruptus facile potest restitui, si legatur: *a Jano gemino appellatus.* Janum autem Geminum dicebant ob duas facies, cum quibus depingebatur, uti supra est demonstratum. Eadem Christophorus Landinus: videatur & Lævinus Torrentius, pius & doctissimus vir, ad eum locum, & ad libr. 2. Sat. 7. Ipse Horatius Epist. 20. libr. 1.

*Vertumnus Janumque liber spectare videris,
Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus,
Odisti claves.*

Acro idem ad Sat. 7. libr. 2. *Vertumnus Deus est, qui præest mentibus humanis, a vertendo: hic quondam Romæ colebatur: alii Deum Tiberis volunt, qui verterit ejus alveum: aliter Vertumnus dicitur Deus, qui præest sensibus, ab eo quod mutet cogitationes humanas, & vertat; scribitur*

tur itaque multiformis. Interjectis aliquot de eo pulchra: *Quotquot, ideo dixit, quia is Deus positus erat in multis locis civitatis, fere enim omnibus municipiis Italiæ consecrabantur ejusmodi simulacra, quibus ambigui vultus essent, prout dedissent eis habitum, ita in diversus facies numinum verterentur.* Quare de utroque Deo paræmiæ, ut: *Vertumno inconstantior*; de mutabili mente homine. Desider. Erasmi. Chiliad. 2. Cent. 2. Adag. 74. Et *Aler Janus*; de prudenti, & sagaci. Idem Chiliad. 4. Cent. 2. Adag. 93.

*Etruscorum Rex quintus Aunus
Janigena.*

CAP. VII.

Hunc quartum, ut puto, Etruriæ Regem erui ex uno loco Siliî Italici libr. 5. Punicor. statim in principio:

*Cæperat Etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor, perque alta silentia noctis
Silvarum anfractus cæcis infederat armis;
At parte e lava restagnans gurgite vasto
Effigiem in pelagi lacus exundabat, inertî,
Et late multo fœdabat proxima limo,
Quæ vada Janigenæ regnata antiquitus Auno,
Nunc volvente die Tbrasimeni nomina servant.*

Meminit alibi idem Poëta libr. 3. Punicor. *Auni.*

Apenninicole regnator filius Auni.

Ex quibus constat, Etruriæ Regem fuisse, quam cingit, &, ut ita dicam, mediam propugnat Apenninus, ut infra hoc Opere libr. 4. doceo.

Etruscorum Regum Catalogus.

CAP. VIII.

Quia varia est, & perplexa Etruriæ Regum series & successio, nec tam veritati historicæ innixa, quam inutilium fabularum involucris obscurata, fœdataque; idcirco priusquam ad secundum stemma pergam, operæ pretium duxi, elenchum Etruscorum Regum hic inferere, ex Auctore Theatri Genealogici, Tomo 4. Sic itaque ille auctor:

1. *Janus, qui est Noe dictus, terram filiis, & nepotibus distribuit, anno mundi millesimo septingentesimo quinquagesimo nono.* Delirium apertum, Janum Etruriæ Regem velle facere, ac eundem Nohemum: qui nec venit in Italiam unquam, nec venisse potuit; sed figmentum agnosco Joannis Annii Viterbiensis. Annum certe, quo Janus regnare cœpit, vult probabilius Raphaël Volaterranus libr. 13. Commentarior. pag. 371. incidisse in mundi conditi *annum ter millesimum octingentesimum octuagesimum.* Vide Jacobi Gordonii Scoti religiosi viri, Societatis Jesu presbyteri Chronica.

2. Desideratur.

3. Itidem non nominatur ab eo.

4. *Cam filius, qui & Camises Camisenna, idest infamis est dictus, & Saturnus, & Zoroaster.* Zoroastrem, Saturnum, & Camum ferrem æquo animo confundi, nisi imperitissimi bonarum literarum homines Reges Tusciæ eos facerent. Et quis unquam Zoroastrem, Bactrianorum vetustissimum Principem, in Etruriam appulisse, aut regnasse probatus Scriptor prodidit? Saturnum certe a Jano hospitio exceptum Poëtæ canunt: quod ut verum sit, Latii ille, non etiam Tusciæ Rex habetur. De quo nihil dicendum. Unicus Commodianus MS. sufficit, qui libr. 1. hæc scribit:

*Saturnusque senex, si Deus, Deus quando senescit?
 > ut si Deus erat, cur natos ille vorabat
 Terroribus actus? Sed quia Deus non erat ille,
 <iscera natorum rabie monstrosa sumebat.
 Rex fuit in terris, in monte natus Olympo;
 Nec divinus erat, sed Deum sese dicebat.
 <enit inops animi, lapidem pro filio sorpsit.
 Sic Deus evasit, dicitur modo Jupiter ille.*

Filios ab se devoratos ipse negat apud Lucianum in Saturnalibus stac-
tim

tim in principio; sed affirmant plerique Veterum. Mercurius Trismegistus apud Lactant. libr. 1. de Fals. Rel. cap. 11. & passim Poëtæ. Nonnus Panopolitanus libr. 21. Dionysiac. v. 249. & libr. 24. ejusdem operis v. 236. Is, quod filios devoraret, a Jove cum Titanibus catenatus fingebatur, & tantum suis festis, hoc est Saturnalibus solvebatur: quod ideo fabulose excogitatum; quod tempus in se redeat, Isacius Tzetzes in Lycophronem: & tardissimus sit motus stellæ Saturni. Lucian. loco laudato, & in libr. de Saltatione Arnob. libr. 4. Palladas vetus epigrammatarius Græcus libr. 1. Anthol. cap. 69. L. Seneca Herc. Furent. Act. 4. Sc. 1. Stat. libr. Sil. ult. & libr. 8. Thebaid. v. 44. Martial. libr. 3. eleg. 29. Valer. Flaccus libr. 3. Argonaut.

. . . fundo veluti cum Cæus in imo
Vincla Jovis, fractoque trabens adamante catenas
Saturnum, Tityumque vocat.

Dixi ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu.

. . . Saturni veteres laxabo catenas.

Quam de catenis fabulam ad motus illius, ut jam monui, tarditatem trahunt. L. Seneca libr. 7. Natural. Quæstion. cap. 29. Lucianus libr. de Astrologia. Christophorus Rufus libro de Antaxegematis. Macrobius libr. 1. in Somn. Scipionis cap. 19. & ex Apollodoro Verrium Flaccum reprehendit libr. 1. Saturnal. cap. 8. quos consule. Ipse vero ante fugam in Italiam ad Janum usus est Titanum opera, de quibus hæc Commodianus MS. libr. 1. Num. 19. sed corruptissime:

— itanas vobis Tutanos dicitis esse,
 — mmites tacitos sub culmine vestro rogatis.
 — ot lares, ediculas, simulacra ficta Titano.
 — doratis enim stulti malo leto defunctos
 — on legem ipsorum legentes, non ipsi loquuntur.
 — t Deos audetis ærumine dicere fusos.
 — olveritis eos magis in vascula vobis.

Eum cum Belo Deo Assyriorum confundunt, Ado Viennens. Chronic. parte 2. *Assyriorum Regnum & Sicyoniorum nascitur; sed primus in Assyriis regnavit Belus, quem quidam Saturnum existimant.* Ex eo Florentius Vigornienfis Monachus Chronicor. cap. 16. *Assyriorum & Sicyoniorum regnum exortum est, quibus præsuit Belus, quem quidam Saturnum existimant.* Gravis & pudendus error, neque enim unquam sub eodem principe Assyrii & Sicyonii. Lactat. Placid. ad libr. 3. Thebaid. Statianæ v. 286. Gottofridus Viterbiensis Chronicor. parte 4. pag. 121. consulatur. Servius Honoratus ad libr. 1. Æneid. in fine: *Primus (de Belo loquitur) Rex Assyriorum, ut supra dictum est, quos constat Saturnum, quem eundem & Solem dicunt, Junonemque coluisse: quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt, unde & lingua Punica Belus Deus*

Deus dicitur; apud Assyrios autem Belquitur, quadam sacrorum ratione, & Saturnus, & Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, ejusdemque Dei hospitem fuisse tradunt. Hoc ipsum Silius Italicus libr. 1. Punicor. innuit:

*Urbe fuit media sacrum genitricis Elysa
Manibus, & Tyriis patria formidine cultum,
Quod taxi circum, & piceæ squallentibus umbris
Abdiderant, cælique arcebant lumine templum.
Hoc se se, ut perhibent, curis mortalibus olim
Exuerat regina loco: stant marmore mæstæ
Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum
A Belo series.*

Adelmus Scotus libr. 1. de laud. Virginit. pag. 608.

*Hic quoque destruxit Beli delubra nefandi
Flaminibus scelerum mortis discrimina passus.*

Claudiani locus male affectus e libr. 1. de laudib. Stilicon.

*Thuris odorati cumulis, & messe Sabæa
Pacem conciliant aræ, penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, ritumque juvencos
Chaldeo stravere Magi: Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque belli
Et vaga testatur volventem sidera mithram.*

In MS. meo optimæ notæ tertius versus erat:

*. . . . . ignem
Secretam rapuere adytis.*

In quinto versu idem MS. Codex diserte:

. . . . . secretaque Beli.

Sed ad Catalogum intermissum redeo, & figmenta Annii persequor.

5. *Sabatus Saga Jani pronepos, qui & Saturnus Caspius est dictus, & Coritus, idest Rex, creatus est, obiit anno mundi 2000.*

6. *Cravus Razennus Coritus, idest Rex, a Jano patre senissimo creatus anno mundi 2001. vixit Rex annis 61.*

7. *Arnuus filius, obiit anno mundi 2102. regnavit autem annis 40.*

8. *Tages filius, dictus Malottages, idest responfor & vates, regnavit annis 41. De eo infra pluribus agetur.*

9. *Sicanus filius, a quo Sicania, idest Sicilia dicta, regnavit annis 30. Hunc nemo, nisi Annii in catalogum Regum Etruscorum posuerit, licet in Italia quædam gesserit.*

10. *Evakii Lycii, quos Gygantes appellant, Italiam oppresserunt annis 37. Quid ad Etruriæ Reges Gygantum in Italia tyrannis? sed Anniores novæ erant dicendæ, pro more suo.*

11. *Osiris, qui dictus est Jupiter a juvando, & Apis, & Serapis, idest sanctus & justus, regnavit annis 10. Prodigium est Annio, nisi omnes celebriores gentium quarumcunque Deos inter Reges Etruriæ*

riæ collocaverit. Et quis, te docuit, Ægyptiorum numina, quæ Romæ, nisi post sexcentelimum annum ab urbe condita, non fuerunt, in Tusciam migrasse? Deinde, ut verum id sit, unde, & quo præceptore didicisti, Apim, & Serapin *sanctum & justum* significare? Alii historici omnes & mythologi cum grammaticis, ut disserui libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 22. at Annius, ut novas inauditasque doctis historias comminisci solet, ita & novam grammaticam condere non dedignabitur.

12. *Lestriigo, qui ab Hercule post decennale bellum, quod Lestrigonum dictum est, occisus, regnavit annis 33.* Mirum sane mihi, quod non & Cyclopas Lestrigonibus adjunxerit, quos in Tuscia collocare amentia est.

13. *Libius, cognomento Hercules, idest totus pellitus, vel Arno, idest Leo celebris; regnavit annis 30.* Totum hoc Annio debemus, Herculem Libyum idem esse ac *pellitum*, & Regem illum fuisse Etruriæ. Quo tempore? quibus annalibus? quo auctore?

14. *Tusius, vel Tuscus filius, obiit anno mundi 2316. regnavit annis 34.*

15. *Aleus filius, obiit anno mundi 2336. regnavit annis 20.*

16. Desideratur.

17. Etiam deficit.

18. *Camboblascon, vel Janus Junior, obiit anno mundi 2409. regnavit ann. ....*

19. *Jasius filius, cognomento Aetion obiit ann. 2458. regnavit ann. 49.*

20. *Coryban filius, sive Ban, qui Cornetum urbem condidit, obiit ann. mundi 2499. regnavit ann. 41.* Pulchra series, Curetes etiam Corybantes pro Regibus Etruriæ complexa!

21. *Tyrrhenus, vel Toræbus, tanquam successor Dardani, qui ipsi regnum cessit, obiit anno 2549. regnavit vero ann. 51.* O magnum Toræbi honorem, qui excluso patre meruit regnare! Sed cur non Dardanus etiam inter Etruriæ Reges, cum Toræbo regnum cesserit? Hæc argui possunt, & penitus convinci ex iis, quæ dixi supra hoc opere libr. 1. cap. 3.

22. *Tarcon priscus filius, obiit anno mundi 2582. regni vero 34.*

23. *Abas, vel Abios, vel Abantes, obiit anno mundi 2598. regni 15.* Hic uni Regi tria nomina affingit!

24. *Olanus, qui Olanum urbem, Mediolanum dictam, condidit, obiit anno mundi 2621. regni 23.*

25. *Veibenus, quasi Vejorum filius, obiit anno mundi 2669. regnavit ann. 48.*

26. *Oscus ab insigni serpente, qui lingua Etrusca Oscus dicitur, obiit anno mundi 2686. regnavit annis 17.* Ubi loci hoc proditum?

27. *Tarcon II. qui Cacus in Labyrinthum conjecit, obiit anno mundi 2730. regnavit ann. 44.*

28. *Tiberinus, idest injurator, Pelasgos Italia pepulit, obiit anno mundi 2765. regni 35.* Videatur supra hoc libro cap. 5. 29.

29. *Mezentius, dictus Agillus, obiit anno mundi 2782. regnavit ann. 17.*
 30. *Tarcon III. obiit anno mundi 2805. regnavit ann. 23.* Mira diligentia hic Annii tres Tarchontes Regesprehendit, cum ne unus quidem inter Reges, nisi ægre, sit reponendus.

31. *Ocnus Bianor, filius Tiberini & Mantua vatidice, qui Mantuam edificavit, obiit anno mundi 2854. regnavit ann. 49.*

32. *Pipinus obiit anno 2910. regnavit ann. 56.* Antea Assyrii, Sicyonii, Ægyptii, Græci principes, Asiaticique Reges in Etruriam sunt ab Annio translati, nunc etiam Galli eodem jure veniunt; sed cur, Anni, Pipino Regi Carolus Magnus filius non succedit?

33. *Nicius Fesulanus Nicæam urbem condidit, obiit anno 2957. regnavit ann. 47.*

34. *Piseus obiit anno mundi 3009. regnavit ann. 52.* Hic Annii sine ullis annalibus, aut monumentis, annos unicuique regi assignat.

35. *Tuscus Junior obiit anno mundi 3048. regnavit ann. 39.* Perge Anni.

36. *Annus, vel Anius, obiit anno mundi 3073. regnavit vero ann. 25.*

37. *Felsinus, qui Felsinam, hodie Bononiam, condidit, obiit anno mundi 3106. regnavit ann. 33.* Quam bene sine abaco Annii supputat!

38. *Bon, sive Bonus, qui Felsine in Bononie nomen mutavit, obiit anno mundi 3134. regnavit ann. 28.* Quam certa annorum digestio!

39. *Atrius, qui Atria nomen dedit, obiit anno mundi 3161. regnavit ann. 27.*

40. *Martius obiit anno mundi 3179. regnavit ann. 18.* Unde hæc, Anni.

41. *Etalus obiit anno mundi 3209. regnavit ann. 30.* Hæc quis, præter Annium, excogitavit?

42. *Cælius (anno ejus tertio caput Roma edificari) obiit anno mundi 3230. regnavit ann. 21.*

43. *Galeritus Lucumo obiit anno mundi 3250. anno urbis condite 38. regnavit ann. 21.*

44. *Lucius, Lucumo Lucam urbem condidit, anno mundi obiit 3275. U. C. 63. regnavit ann. 25.*

45. *Cibitius Tuscus obiit ann. mundi 3358. U. C. 145. regnavit ann. 82.* Vivacem! Principem, aut verius liberalem & munificum annorum Annium!

46. *Lucumo Clusinus obiit anno mundi 3395. U. C. 183. regnavit ann. 38.*

47. *Rhetus, qui Rhetis in Alpibus nomen dedit, obiit anno mundi 3415. U. C. 203. regnavit ann. 20.* Vide libr. 1. supra hoc opere cap. 9. ubi fusc de Coloniis a Rhæto in Alpes ductis actum.

48. *Hyellus Tuscorum Lartes, obiit anno mundi 3456. U. C. 244. qui annus fuit fuga Tarquinii insignis: regnavit ann. 41.*

49. *L. Porfena Clafnus obiit anno mundi 3514. U. C. 302. regnavit ann. 58.*

50. *Volumnius, a Cornelio Cossio occisus in pugna anno mundi 3529. U. C. 318. regnavit ann. 16.* Mirum sane, Annio tandem venisse in mentem, ut Reges legitimos nominaret.

51. *Eques Tuscus, Tuscorum vel Etruriae Rex, obiit anno mundi 3576. U. C. 364. regnavit ann. 46.* Annius legerat apud poëtas, Propertium, & Martialem, Mæcenatem *Equitem Etruscum* vocari; ideo statim Eques Tuscus Etruriæ Rex fuit.

52. *Livius Fidenas obiit anno mundi 3624. U. C. 412. regnavit ann. 48.*

53. *Elbius Cæsius a Q. Fabio Rutiliano anno mundi 3656. U. C. 444. regnavit ann. 32.*

54. *Tyrrhenus regnum Romanis dedit, & finem regno imposuit anno mundi 3682. U. C. 470. regnavit ann. 26.* Hæc quam sint falsa, & ab Annio somniata, vel grammaticarum pueri norunt; neque enim Tyrrhenus quisquam eo seculo Rex fuisse legitur Etruriæ, nec regnum Romanis, ut ille ait, dedit, neque regno suo cessit unquam Rex ullus Etruriæ; sed ad Vadimonis lacum cruento certamine fusus Q. Ælius Volturrenus, seu Volaterranus, regno pariter ac vita exutus est, ut Livius abunde describit, & ego suo loco plene disserui. Subjungit deinde infulsissimus idem Theatri Genealogici Auctor ex eosdem Joanne Annio sex alios Reges scilicet.

55. *Tium.*

56. *Volturrenum.*

57. *Cecinnam Volturrenum.*

58. *Menippum.*

59. *Menodorum.*

60. *Mæcenatem.*

Ut semel dicam, e sexaginta hisce Regibus, veri & legitimi tantum octodecim: atque illi neque rebus, nec tempore, nec nomine, ut oportuit, ab illo descripti: ceteri omnes commentitii, & sine ulla annalium aut historiarum auctoritate, suppositi: quidam etiam ex aliis longinquis gentibus ridicule translati. Sed missa hæc facio.

Catalogus alter Etruscorum Regum.

CAP. IX.

Alia Regum Tuscorum nomenclaturam suppeditavit mihi, ex Hieronymi Bardi Florentini, viri pii & diligentis Chronico, Reverendiss. D. Raphaël Roncionius Archipresbyter Pisanus, patricia quidem gente illustris, sed eruditione longe clarior. In eo itaque opere Reges Etruriæ triginta tres hoc ordine recensentur:

1. Mezentius.
2. Tarcon.
3. Oenus Bianor.
4. Pipinius.
5. Nicius. Is est Fafulanus.
6. Piseus.
7. Tuscus Junior.
8. Amnus.
9. Felsinus,
10. Bonus.
11. Arrius. Puto, Atrius scribere voluit,
12. Marfyas.
13. Etalus.
14. Coelius. Hic est Vibennus.
15. Galerius Lucumo.
16. Cibrinus.
17. Lucumo Clusinus.
18. Rhetus.
19. Hiellus.
20. Porfena Clusinus.
21. Tolumnus Vejentanus.
22. Æquus Tuscus.
23. Lucius Fidenas
24. Turrenus.
25. Titus.
26. Voltorrenus.
27. Cæcinna.
28. Menippus.
29. Menodorus.
30. Mæcenas.
31. Sejanus.
32. Scen-

32. Scenninus.

33. Vitus Ferentinus.

Plerique sane istorum vel ex Annio Viterbiensi desumpti, vel non Reges fuerunt, sed tantum optimates, Etruria oriundi, aut ut summum, a Regibus priscis Etruriæ orti, ut suis locis dicetur.

*Etruscorum Regum secundum stemma: Coritus
Rex, Filius Jovis, pater Jasii & Dardani,
qui Trojam in Asia condidit: urbs
& mons in Etruria eo nomine.*

CAP. X.

TAnigenarum Principum, quos subditorum amor inter Deos numeravit, quibusque merita insignia divinitatem pepererunt, successores leguntur Coriti Reges, ut ex Catone observavit Petrus Gregorius Tolosas libr. 18. Syntagmat. Jur. cap. 2. num. 19. Horum etiam, non minus quam Janigenarum, obscura gesta, & veluti longævæ antiquitatis submersa tenebris, ut potero, eruam.

1. Primus hujus stemmatis censetur *Coritus Rex*, de quo Servius in libr. 3. *Æneid.* pag. 275. *Jasius & Dardanus fratres fuerunt, Jovis & Electræ filii: vel, ut quidam volunt, Dardanum de Jove, Jasium de Corito procreatum, de cujus nomine & mons & oppidum nomen accepit: postea Jasium dicitur Dardanus occidisse.* Hi tamen fratres cum ex Etruria proposuissent sedes exteras petere, profecti, & Dardanus quidem contracta in Troja juventute Dardaniam urbem condidit, a quo Trojanorum origo crevit; Jasius autem Samothraciam cepit, & ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt, utrumque ex Corito Jovis filio procreatos, & sicut dictum est, relicta Italia profectos, sed Jasium Samothraciam imperio tenuisse, Dardanum vero in Phrygiam pervenisse, ibique auxilio fuisse Teucro Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque ejus duxisse in matrimonium, & post mortem soceri regnum adeptum, Dardaniam Trojanam regionem ab suo nomine appellasse. Græci & Varro Humanarum Rerum, Dardanum non ex Italia, sed ex Arcadia, urbe Pheneo, oriundum dicunt. Locus egregius, in quo duo præclara ad tantæ gentis gloriam illustrandam: Coritum Regem Jovis filium habitum, quod de Alexandro Macedone & aliis notant historici, eximie nobilitatis & summæ prudentiæ fuisse argumentum: alterum, Dardanum Trojæ auctorem, Etrusci Regis filium, & Tuscum fuisse; quo quid magnificentius excogitari potest? De eodem Corito idem

R 2

Ser-

Servius Maurus ad libr. 3. Æneid. v. 170. *Quidam autem de Corito, inquit, banc fabulam tradunt. Dardanus cum equestri prælio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset, propter quam resistens, & in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; tum ob rem feliciter gestam, oppidum, ubi galeam amiserat, condidit, cui Corito nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur, vel Coritum montem, in quo Coritus Tusciæ Rex sepultus est. Regum sepulturas in montibus primis seculis folere dedicari, alibi hoc libro docui. Ipse Virgil. loco laudato:*

*Surge age, & hæc letus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer, Coritum, terrasque require
Ausonias.*

Idem doctissimus Grammaticus ad libr. 7. Æneid. pag. 458. *Jupiter cum Electra Atlantis filia, Coriti Regis Italiæ uxore, concubuit; sed ex Jovis semine natus est Dardanus, ex Coriti Jafius: Dardanus profectus in Phrygiam, Ilium condidit: Jafius vero Thraciam tenuit, ubi est Samos, quam hic Samothraciam nominavit. Virgil. loco eodem v. 205. tanquam de re vetustissima sub persona Latini:*

*Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, bis ortus ut agris
Dardanus, Ideas Phrygiæ penetravit in urbes,
Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena a sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cæli
Accipit.*

Deiſſo idem Servius Honoratus ad libr. 9. Æneid. pag. 534. in ipſo principio: *Coriti autem, inquit, montis Tusciæ, quia, ut diximus, nomen accepit a Corito Rege, cum cujus uxore concubuit Jupiter, unde natus est Dardanus. Ipſe Poëta ibidem loci v. 7. de Æneæ poſt fœdus cum Etruſcis ſacrum initum, in Tuſciam profectu:*

*Æneas urbe, & ſociis, & claſſe relicta
Sceptra Palatini, regnumque petivit Evandri,
Nec ſatis, extremas Coriti penetravit ad urbes,
Lydorumque manum collectos armat agreſtes.*

Iterum Servius idem Honoratus ad libr. 10. Æneid. pag. 610. pulchre ſane: *Coritus eſt & Tuſciæ civitas, & mons, & Dardani pater Rex, unde ad quosvis poteſt referri de finibus Coriti. Dixerat Maro v. 718.*

*Venerat antiquis Coriti de finibus Acron
Grajus homo.*

A Principe itaque mons, & civitas nomen duxit. Servio toties laudato, & ſæpius laudando teſte ad libr. 3. Æneid. pag. 270. *Dardanus Jovis filius, & Electra, profectus de Corito civitate Tuſciæ, primus venit ad Trojam. Idem eſt corruptus ad libr. 1. Æneid. pag. 196. nam cum Virgilius dixiſſet:*

Italiam quero patriam. . . . .

Do-

doctissimi Grammatici sunt hæc: *Hoc est Corinthum, Tuscia civitatem, unde Dardanus fuit.* Corrige manifesto sensu, & ex dictis legere non dubita: *Hoc est Coritum, Tuscia civitatem.* Par error in eodem hæsit ad libr. 7. *Æneid.* pag. 458. *Coriti, oppidum & mons dicti a Rege Corinthi, ut putantur a quibusdam, patre Dardani bis sepulto dicti.* Restitue facili negotio, & lege: *a Rege Coriti.* Sic poëtæ intelligendi. D. Juvenal. Sat. 8. v. 64. de monte, ubi equi generosi nascebantur, uti & Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 12.

At venale pecus Corithi posteritas.

Ubi turpiter lapsus Vetus Scholiastes, qui in Achaja locum eum esse interpretatur, quem constat in Etruria poni. Rutil. Numatian. libr. 1. Itiner. ad finem.

*Qualis nunc Decii Lucilli nobile pignus
Per Coriti populos arva beata regis.*

Sil. Italic. libr. 4. Punicor.

*Ergo agitur raptis præceps exercitus armis
Lydorum in populos, sedemque ab origine prisca
Sacratam Coriti, junctosque a sanguine avorum
Meonios Italæ permixta stirpe colonos.*

Idem libr. 5. Punicor.

*An Corvine sedet, clausum se consul inertis
Ut teneat vallo, Pænus nunc occupet ultos
Arreti muros, Corithi nunc diruat arcem,
Hinc Clusina petat?*

Pudet, pigetque adferre, quæ in Pseudoheroso leguntur libr. 5. De florat. Histor. quam Annii pro magni Berosi scriptis supposuit: *Prisci Reges eligebant sibi successores in regno, quos vocabant Coritos, hoc est Jones vel bastatos, ita Sabatius Saga creatus Coritus a Jano, Hercules Tuscum e Janigenis creavit sibi Coritum, Morges filius Itali creavit Coritum sibi cognatum suum Cambolassionem.* O quæ monstra successionum! De Coritis Regibus audiendus Joann. Tzetzes Histor. Chiliad. 4. cap. 4.

*Παῖς τῶν Κοριτῶν ὁ πάνσοπος Ἐναμος.
Puer Coritorum sapientissimus ille.*

Cata-

Catalogus tertius Etruscorum Regum, a duobus aliis paulo diversus.

C A P. XI.

CUm hæc scriberem, incidi in historiam Bononiensem, Italice scriptam mediocri fide, & exacta diligentia a R. P. Cherubino Ghirardacchio Augustiniano Bononiensi: in ea statim in limine Regum Tuscorum series quædam erat, quam non indignam hoc loco censui. Sic itaque verba ipsius sonant Latine:

1. *Tiberinus, a quo nomen suum Tiberis, prius annis Albula, sumpsit, incæpit regnare anno mundi 2736. ante natum assertorem humani generis annis 1225. regnavit ann. 30.*
2. *Ocnus Bianorus filius posthumus Regis Tiberini, huius, quem Jani filium supra docui, incæpit regnare anno mundi 2785. ante natum Christum ann. 1176. obiit natus ann. 99. regnavit ann. 70.*
3. *Pipinus incæpit regnare anno mundi 2855. ante salutiferum partum ann. 1106. regnavit ann. 56.*
4. *Nicius incæpit regnare anno mundi 2911. ante partum Virginis ann. 1050. regnavit ann. 37.*
5. *Piseus incæpit regnare anno mundi 2948. ante Salvatorem natum ann. 1013. regnavit ann. 52.*
6. *Tuscius Junior incæpit regnare anno mundi 3000. ante Deipare partum ann. 961. regnavit ann. 39.*
7. *Ammus incæpit regnare anno mundi 3039. ante gratiam ann. 922. regnavit ann. 25.*
8. *Felsinus incæpit regnare anno mundi 3064. ante Verbum Incarnatum ann. 897. regnavit ann. 33.*
9. *Bonus incæpit regnare anno mundi 3097. ante salutem partem ann. 864. regnavit ann. 28.*
10. *Atrius incæpit regnare anno mundi 3125. ante Christi adventum ann. 836. regnavit ann. 37.*
11. *Marsyas incæpit regnare anno mundi 3152. priusquam Christus nasceretur ann. 809. regnavit ann. 18.*
12. *Etalus incæpit regnare anno mundi 3170. ante Virgineum partum ann. 791. regnavit ann. 31.*
13. *Celius incæpit regnare anno mundi 3200. antequam Virgo pareret ann. 761. regnavit ann. 21.*
14. *Galeritus Lucumo incæpit regnare anno mundi 3222. ante Christi adventum ann. 739. regnavit ann. 20.*

15. Lu-

15. *Lucius Tuscus incēpit regnare anno mundi 3242. ante Virginis partum 719. regnavit ann. 25.*

16. *Cibitius incēpit regnare anno mundi 3267. ante Virginem matrem factam ann. 394. regnavit ann. 82.*

17. *Lucumo Clusinus incēpit regnum anno mundi 3321. ante datam salutem ann. 360. regnavit ann. 38.*

Hucusque ille historię suę convenienter recensuit Etrurię Reges, & nos suis locis exequemur.

*Etruscorum Regum stemma tertium: dicti illi Larthes,
& Larthenianum Regia: iidem Clarę & Magni
appellati: non a Laribus sumptum nomen:
qui Lares, & Lar, seu Lars primus
ex ea familia: opima spolia a
Cornelio Cossio oblata.*

CAP. XII.

HÆc tertia est vetustissimorum Etrurię Regum linea, adeo ut pro quolibet Rege *Lar* dicatur, & horum Regia diu *Laribemianum* vocata reperitur, ut est dicendum libr. 5. hoc opere infra: cujus quidem civitatis, ut multarum aliarum, nullum vestigium superest. Hoc nomen fuisse Regum plurium, inferius aperietur; nam & *Lars*, seu *Lar Porfena*, & *Lars* sive *Lar Tolumnius*, ille Clusinorum, hic Vejentum Rex; quin imo putavere quidam, *Lar* quemlibet Regem significare. Hadrian. Turnebus libr. 18. *Adversar. cap. 1. Lar, quod nomen sæpenumero legimus, adeo ut in prænomine abierit, videtur Ducem significare, vel Regem; nam Ausonius Viridomarum Gallorum Ducem, quem interfecit Marcellus, cuique opima spolia detraxis, Aremericum Lartem, idest Gallicum ducem appellat, ab Aremericis populis Gallie, quos multi Aremericos, quam Armoricos vocare malunt. D. Ausonius in Monosyllabis:*

Tertia opimo dedit superatus Aremericus Lars.

P. Ovidius in epigrammatis, quę penitus perierunt, nisi Priapeja illa obscœna, quę circumferuntur incerto auctore, ejus sint:

Larte ferox caso Cossus opima tulit.

Priscianus Cæsariensis grammaticus libr. 5. *Lar s; familiaris est, facit Laris, s; Tolumnii Porfene, Lartis.* Sed locus est indubie corruptus; neque enim ullus Rex Tolumnius Porfena, sed duo sunt, octuaginta an-

annorum spatio ætatibus disjuncti, atque hic Clusinis, ille Vejentibus imperans, ut dixi. Franciscus Robortellus, reprehensio gravius Carolo Sigonio, locum bene restituit libr. 1. Emendat. cap. 26. *Lar, si familiaris est, facit Laris, si Tolumnii & Porsena, Lartis.* Vult enim antiquus grammaticus, Regum Etruriæ hoc nomen fuisse, ostendere & duos illos, magnis rebus cum populo Romano gestis, claros, ex hac familia, seu verius appellatione ista insignitos; veluti in Francia Meringæos, aut Meronæos, Capetos, Valesios, ac Barbonios gentilitia Regum nomina scimus, in Scotia Comineos, Bruseos, Stuartos loquuntur Annales, hæreditario jure imperia sortitos; ita in veteri illa, nec unquam nisi obiter memorata Regum Etruscorum successione, quidam Janigenæ, quidam Coriti, nonnulli Lartes, ac demum alii Lucumones appellati. Ad inceptum de Larte sermonem regredior.

Valer. Max. libr. 10. *Lar Lartis prænomen est; sumptum a Laribus, Tuscum autem creditum est prænomen esse, fuitque Consul Lar Herminius cum T. Virginio Tricoſto.* Ex quo loco liquet & Romam hoc cognomen, sive prænomen migrasse, fuisseque apud Tuscos magnæ dignationis vocabulum. Addam & Caroli Sigonii verba libr. de Nominibus Romanis: *Lartis prænomen, ut tradit Valerius, a Laribus sumptum est; Tuscum autem ante creditum est esse, fuitque Consulis Herminii, idem fere Charisius, & Priscianus* (verba supra sunt posita) *& Servius in 6. Æneidos, Lar Tolumnius a Cossio occisus, a loco dictus est; fletur autem Lar Lartis. Et Livius libr. 4. Datturos, quod Lar Tolumnius dedisset. Et Cicero Philippica 9. Lar Tolumnius Vejentum Rex. De Larte Porsena Dionysius libr. 5. Quod autem Herminii consulis fuerit, ut ait Valerius, id ex Dione libr. 6.* (atqui triginta quatuor primi libri Dionis desiderantur, malignitate, ut credo, Joannis Xiphilini, qui in Epitomen redegerat, sed hoc est apud Halicarnasseum libr. 11. pag. 729.) *quoque cognoscitur, a quo ita anno tercentesimo tertio scribitur* *λάρος Ἑρμίνιος, & a Diodoro* *λαρίνιος Ἑρμίνιος.* Ex his autem intelligi potest, quam vere scripserint quidam in libris de nominibus, ita postquam in Urbem migrarunt Sabini, duplicari nomina cœperunt, ut Numa Pompilius, Servius Tullius, Lares Porsena, quamvis hoc nomen Etruscum fuerit, in quo prænومine, Lartes, sciendam, veteres, eo veluti prænومine usos. Servius interpretes Virgilianus ab oppido dictum putat: iidem Plutarchus in Publicola existimavit, qui tamen *λαέρτης* scribit, sed male. Hæc illi; quam autem vere, ipsi viderint, neque enim Lartes Porsena duobus tantum nominibus usus est, cum ex Tolumnii gente fuerit, Charisio, quem antea nominavi, auctore: nec Lartes in recto casu dicitur, sed Lar, quod superioribus testimoniis comprobatur: nec Servius ab oppido Lartem dictum ait, sed a loco: nec item Plutarchus ullo in libro, nedum in Publicola, ab oppido dictum ait; neque enim est in Plutarcho *λαέρτης*, sed *λάρος*; inquit enim *ἐκέλευσε, λάραν Πορσίναν, cum sit legendum ex Dionysio τὸν λάρων Πορσίναν.* Cur igitur hoc illi dixerunt? quia interpretem legerunt, qui ita

ver-

verit; supplex ad Laërtem Porſenam confugit; illi veno in Græcis libris verſati, quicquid in Græco Codice eſſe deberet, intelligentes, illud, quod non erat, eſſe affirmarunt. Hæc Sigonius, qui alios reprehendit, ipſe jure potiori redarguendus; nam neque Porſenæ ex Tolumnii gente, cum corruptus ſit Codex Charſii, ut & Priſciani, & copula interpolata; utriusque grammatici verba legenda ſunt: & ſi veram ſit utrumque ex gente Tolumnia, tamen Tolumnius Vejentium Rex multis annis poſt Porſenam fuit; ideoque Tolumnius ex gente Porſenæ, non Porſena ex gente Tolumnii debere dici videretur. Et plura Porſenæ nomina fuerunt, ſcilicet *Magnus* & *Clarus*. Blutaeti. Publicola pag. 105. Et Joann. Tzetzes Chiliad. Hiftoriar. 6. cap. 39.

Λάρης Πορσένος Τυφίης, ἢ Κρίρας καὶ Πορσένος,
Lartes Porſenna; *Eraſcus*, aut *Clarus Porſenna*.

Utrumque itaque prænomen ei assignat, *Lartis* & *Clare*. Dionyſ. Halicarnaſſ. libr. 5, pag. 293. eundem *Magni* cognomento inſignitum comperio: & Rex Etruſcorum Porſena Magnus dictus. Silius Itali-
 cus libr. 8. Punico:

... antiquum Romanis manibus horror
Cluſinum vulgus, cum Porſena MAGNE jubebat
 Nequiquam pulſos Romæ impariter Superbi.

Quis primus fuerit eo nomine, qui Regnum Etruſcorum occupaverit, laud facile dixerim: antiquiorem Porſena liquet, quia ejus familia ſeu gentilitio *Lartis* nomini adjecta alia duo, *Clarus* & *Magnus*, ut ſcilicet ab aliis Lartibus diſtingueretur. Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 445. *Hic Lartem Tolumnium Tuſcorum Regem a loco dictum occidit, & ſecunda poſt Romulæ opima ſpolia revocavit.* De quibus opimis ſpoliis abunde Tiſaqueſtus in Alexandrum ab Alexandro libr. 1. Genial. Diet. cap. 14. & infra hoc libro ex profeſſo agetur.

Lartis nomen, quod Etruſiæ Regum fuit, ante Porſenam, ſimplex fuit, dicebaturque *LAR* Rex Etruſcorum, a quo poſteri Lartes dicti. Errat Valerius Maximus, qui ſupra hoc capite a *Laribus* derivari putat; cum ſit vocabulum Etruſcum; tamen ne lector diligentiam noſtram deſiderare poſſit, de Laribus, in ſodium tironum gratiam, pauca ſubjungam. Laræ certe non Romanum modo, ſed & Egyptii habebant. Macrob. libr. 1. cap. 19. Saturn. Et domi quique ſua *Lararium* hædinis pellibus contectum, lanceique coronis ornatum quotidie colebat. Æl. Lamprid. Alexandro Severo. Cuius origo inde profluit; quod nulla alia parentibus ſepulchri filii designarent, quam ſub foco domi. Florens Tertullianus libr. de Reſurrect. Carn. *Scilicet quod apud majores olim homines in domibus ſuis ſepeliabantur.* Quod poſtea lege lata prohibitum narrat Iſidorus libr. 15. Etymologia: cap. 21. *ne ſatorem ipſa corpora viperarum conſulta inferrentur.* Servius Honoratus ad illud libr. 5. Æneid. pag. 364.

Πρότερον γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὁνομασθῆναι αὐτὸν

Tom. I.

S

Au-

Aurora extulerit.

Et ad illud libr. 6. Æneid. pag. 408.

Sedibus hunc refer ante suis.

Apud majores (ut supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Unde etiam umbras larvas vocamus; nam dii penates alii sunt. Unde ortum est, ut Lares colerentur in domibus. Ex hac consuetudine derivatum est, ut domus pro sepulchro ponatur. M. Valerius Probus libello de Notis. D. M. Domus mortuorum. L. 4. C. de sepul. viol. Constantinus Aug. qui sepulchra violant, domos, ut ita dixeris, defunctorum. Vetus marmoris fragmentum.

AETERNAS. SINE. FINE. DOMOS.

MORS. INCOLIT. ATRA.

PERPETUOSQUE. LENIS. POSSI-

DET. UMBRA. LARES.

Et *Lar familie pater* apud M. Plautum in prologo Aululariæ: dictusque *Prestes*, quod domui præset. P. Ovid. libr. 5. Fastor.

Præstibus Maje Laribus venere Calende.

Illis Diis domesticis, tanquam familiæ custodibus, pueri puberes facti, sumpta virili toga, bullas, quas nobilitatis & pueritiæ argumenta gestabant, suspendere solebant. Porphyrio Vetus Grammaticus ad illud Horatii libr. 1. Sat. 5.

donasset jamna catenam.

Ex voto Laribus.

Pseudo-cornutus ad illud A. Persii Satyr. 5.

Bullaque succinctis Laribus donata pendit.

Milites post emerita stipendia & ipsi arma sua illis dicabant. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 7.

Milesque emeritis non est satis utilis armis.

Ponit ad antiquos que talis arma Lares.

Denique quidquid carum videbatur, iis consecrabatur. Liv. 4. Decad. libr. 4. *Pennarius Laribus suspendit molles pilas, reticula, strophia.* Haud dubie Livius est imitatus illud M. Varronis in Satyra Sæqui Ulyssæ apud Nonium:

Suspendit Laribus marinas molles pilas

Reticulo, & strophia.

Sed quæ nam illæ marinæ pilæ? locum puto esse depravatum, legendumque:

Suspendit Laribus myrrinas, molles pilas.

Ara, inquam, illis focus erat. M. Cato de Re Rusti cap. 143. Helianus Acro ad Od. 2. Epodon Horatii. Atque hi vel privati erant, vel publici, privati sive domestici. L. Apulejo significantur libr. de Deo Socratis: *Qui pacata & quieta numine domum possident.* Sueton. Calig.

Calig. cap. 5. C. Salustius in Catilinaria. Tertullian. Apologet. cap. 13. Plutarch. Problemat. Roman. cap. 51. Publici vero, & urbani, & compitalitii, & viales dicti. Ovid. libr. 5. Fastor.

Stant quoque pro nobis, & præsant manibus urbis.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. ad finem.

..... urbisque labores

Tessatos sudore Lares.

Marial. libr. 3. Epigr. 31.

Urbanique tenent prædia culta Lares.

Hos Turnebus libr. 29. Adversarior. cap. 13. putat *Hostilios* dici; quod hostes submoveant, domumque ab incurfu hostili tueantur.

Fest. Pomp. libr. 8. Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 2.

Hannibalemque Lares Romana sede fugantes.

Uti domibus, urbibusque præesse credebantur, ita & viis; unde *viales* illis nomen, & *compitales*. Plant. in Mercatore Act. 5. Sc. 2.

Vos Lares viales, ut me bene juvetis.

Arnob. libr. 3. Contr. Gent. C. Plin. libr. 36. cap. 27. M. Valer.

Maxim. libr. 1. cap. 6. Fl. Eutrop. libr. 1. Histor. Rom. L. Seneca

libr. 3. Controv. 9. Alcon. Pædian. in Pisonianam. Sueton. Augusto

cap. 31. M. Cicero libr. 7. ad Atticum Epist. 7. Junius Philargyrius

ad libr. 2. Georgicon v. 381. D. Aufon. Eidyll. 25.

Es nunquam certis redemptia festa diebus,

Cum sua per vicos compita quisque colit.

P. Ovid. libr. 2. Fastor.

..... geminosque parit, qui compita servant,

Es vigilant nostra semper in æde Lares.

Nævius poëta antiquissimus in Tunicularia, apud Festum:

Theodotum compellas, qui aras compitalibus

Sedens in cella circumtectas tegetibus

Lares ludentes peni pinxit bubula.

Sed satis. qui plura de his cupis, vide, præter criticos, Antiquitates meas Romanas, & maxime libr. 4. cap. 9. Ego ad Reges digredior.

Etruscorum Regum quartum stemma, qui Lucumones dicti: illi dominabantur, cum Romani Etruria sunt potiti: vini usum Gallos docuerunt, jisdemque Italiam invadentibus duces fuerunt: per contumeliam Lucumo idem atque insanus; pro quolibet tamen Principe dicebatur.

CAP. XIII.

Quartum istud est, atque ultimum Regum Etruscorum stemma, qui Imperio exuti, regionem suam regnumque videntur Romani juris factum. Hos enim patrio vocabulo *Lucumones* appellabant, hoc est Reges, sive opulentia potentes, ut hæc T. Livii 1. Decad. libr. 1. verba innuere videntur: *Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac divitiis potens, Romam commigravit, cupidine maxime, ac spe magni bonoris, cujus adipiscendi Tarquiniis, nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat, facultas non fuerat. Damarati Corinthii filius erat, qui ob seditiones domo profugus cum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta, duos filios genuit. Nomina bis Lucumo, atque Aruns fuerunt: Lucumo supersuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quam pater moritur, uxore gravida relicta, nec diu manet superstes filio pater, qui cum ignorans narium ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puera post avi mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio nomen inditum, Lucumoni contra omnium hæredi bonorum, cum divitiæ jam animos facerent. Ex quibus patet alienigenæ & peregrinæ stirpis homini, sed tamen divitiis præpotenti, nomen *Lucumonis* fuisse concessum, quod haudquaquam privatum erat, sed Regiæ, & tunc quidem dominantis, aut certe paulo post principatum adeptæ, familiæ nomen. Eodem sane modo, quo in Gallis, Italia, Scotiaque contingere videmus, ut viris bello aliisve artibus claris Reges suum stemma, & gentilitiæ insignia in virtutis præmium gestanda donent; sic Gallorum lilia, Scotorum Leonem plerique nobiles ferendi jus habent; ita exulibus iis, & in Etruria sedem figentibus, *Lucumorum* nomen est concessum, quod & ipsorum Regum ea tempestate fuit, uti paulo infra aperietur. Potentes etiam quique in Tuscia, & optimates, regnique procures sic appellati. Censorinus libello de Die Natali cap. 4. in fine: *Nunc vero eo licentiæ poëtica processit libido, ut vix auditu ferenda confingat, post hominum memoriæ progeneratis jam gentibus, & urbibus conditis, bo-*
mines*

mines a terra diversis modis editos, ut in Astica fertur regione, Erichthonius ex Vulcani semine homo ortus, & in Colchide vel Boetia consuis anguis dentibus armati partus: e quibus mutuo inter se necatis pauci superasse dicuntur, qui in conditu Thebarum Cadmo fuerunt adjumento: nec non in agro Tarquinienfi puer dicitur divinitus exortus, nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lucumones Etruriæ potentes exciperunt. Servius Maurus, unus fide ac diligentia omnes criticos ac grammaticos longe superans, ad illud P. Virg. libr. 2. Æneid.

Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima, muros

Accepit patrios.

Quia, ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela jecerunt, more majorum, unde est:

..... bissex iboraca petitum,

Perfossamque locis . . . . .

propter duodecim populos Tusciæ, duodecim enim Lucumones, qui Reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Et rursus idem ad illud libr. 5. Æn. pag. 384.

Tres equitum numero turme.

Rem Romana militiæ suo intulit carmini; nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: unam Tatienfium a Tito Tatius duce Sabinorum, jam amico post fœdera: alteram Rhamnetum a Romulo: tertiam Lucerum, quorum, secundum Livium, & nomen, & causa in occulto sunt. Varro tamen dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus, id est Tuscis, auxilia postulasse; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto jam Tatius, pars urbis est data, a quo in Urbe Tuscus dictus est vicus. Horatius:

..... ac Tusci turba impia vici;

Ergo a Lucumone Luceres dicti sunt. Idem ad illud libr. 8. Æn. pag. 516.

Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis

Iungere castra paro.

Ingentes populos non sine causa dicit; nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est Reges, quibus unus præerat. Laudat deinde versum ex libr. 10. Æneid. a me paulo infra citandum. Denuo idem ad illud libr. 10. Æneid. pag. 985.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.

Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas Curias dividebantur, & singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est, ex quibus unus omnibus imperat; hi autem totius Tusciæ divisas habebant quasi præfecturas, sed omnium populorum principatum Mantua possidebat. Quod de Colonis, trans Apenninum ductis, est intelligendum; siquidem quot Cis Apenninum erant civitates Etruriæ, tot trans eundem montem positæ erant, docui libr. 1. hoc opere cap. 9. Denique de Lucumonibus idem grammaticus ad illud libr. 11. Æneid. principio:

Telaque trunca viri, & bissex iboraca petitum

Perfossamque locis.

(1) Horat. libr. 2. Sat. 3.

Duodecim vulneribus appetitum, quia, ut supra diximus, totius Tuscia populus in duodecim partes fuit (deest aliquid, forte divisus) ut

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni, qui singulis Lucumonibus parebant. Hi Græcis dicuntur Λαυκούμωνες nomine, ut apud Plutarchum in Camillo pag. 135. & pag. 136. ubi narrat Lucumonem, qui illi ἀνὴρ ἐπιφανὴς, καὶ φύσα μὲν ἔκ πατρὸς Τυρρηνός. *clarus vir Tuscus, neque sua natura improbus*, vocatur, vini usum Gallis primum ostendisse, cum ex Etruria eo, Aruntis pupilli sui corrupta uxore, confugisse, & iisdem gentibus, Italiam invadentibus, ducem fuisse. Aliis Scriptoribus Græcis sunt diversa ratione dicti; nam non Λαυκούμων, sed Λαυμόων habetur apud Dionysium Halicarnasæum libr. 2. pag. 104. & sequenti. Et nos infra, ubi de Lucumone Galerito.

Hoc nomen Regium, magnitudine gestorum inclitum, Romani hostiliter corrumpere nitentes, quod iis solemne non tam armis, quam contumeliis in gentes devictas sævire, *Lucumones* interpretati sunt *insanos*. Fest. Pomp. libr. 10. *Lucumones quidam homines ob insaniam dicti, quod loca, ad que venissent, infesta facerent*. Clare improbitatem & insolentiam Romanorum indicat, qui Regum Etruscorum nomine abusi, quos bello superare non poterant, sinistra fama traducebant: & quia infesta Romanorum loca armis faciebant, insanos ideo eo nomine compellabant, quasi virtus insania esset. Sic fortunæ illi benignitate blandiori insolescentes, Gallos & Cimbros carnifices, Getas servos, Libes pedissequos, Samnites gladiatores dicebant. Certe tamen, ne Lucumo bonum & legitimum Regem significaret, efficere non potuerunt. Sidonius Apollinar. libr. 5. Epist. *Temperat Lucumonem sua Tanaquil*. Chilpericum non insanum, sed miræ bonitatis Regem significat, ut est apud Gregorium Turonensem libr. de Vit. Patr. cap. 1. Errat ergo Joseph. Scal., qui libr. 2. Aufoniar. Lect. cap. 12. hoc solo loco Sidonii adductus, quem falso interpretatur *tritum in ore vulgi vocabulum in homines insanos & intractabiles*; quin imo Lucumonis & Tanaquillis nomine probissimos conjuges principes denotare voluit. Vide Jo: Savaronis in laudatum Sidonii locum notas. Ac ne bene Aufonii versum Epist. 4. intelligunt vulgo. Hadrian. Turneb. libr. 2. Adversar. cap. 23. non videtur in bonum Codicem incidisse, dum legit:

Stillito decies si cor purgeris aceto,

Antyciramque bibas Samii Lucumonis acumen.

Melius in aliis editionibus:

Anticepsque tuum Samii Lucumonis acumen.

Vult enim principem virum sedulo Pythagoræ disciplinæ vacare; nam Lucumonis nomine Regium stemma, Samii appellatione Pythagoricam philosophiam indicat, ut recte censet Pierius Valerianus libr. 41. Hieroglyphicor. in principio. Purgari autem se solebant philosophiæ incubituri, quo paratam sapientiæ mentem corpus quoque deterfum non modo non moraretur, sed impensius adjuvaret. Vide
exem-

exempla Carneadis & Zenonis apud Hadrianum Turnebum libr. 6. Adversarior. cap. 17.

Denique pater Tarquinii Prisci Lucumo appellabatur, quod nomen peregrinum in Romanum fuit permutatum. Aurel. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. ut nulli dubium esse possit, quin jam tum a condita Roma celebre id nomen fuerit.

*Etruscorum Rex Fontus, Jani filius, in
Deos relatus.*

CAP. XIV.

Post stemmatum discretionem, ad ipsos Reges revertor. Ac primum reperio Etruriæ Regem Fontum fuisse, & ipsum Jani filium, ut credibile videri cuilibet perspicaci possit; Janum primum Regem: secundum ab eo Camesem Jani sororem, ac uxorem, ac deinceps in partem Imperii adscitam, ut supra hoc libro cap. 4. docui: tertium ordine hunc Fontum paterni maternique regni hæredem ac successorem: de quo Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Incipiamus ergo solemniter ab Jano & nos patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alii, Solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus, ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat, nullum unquam fuisse Janum, quem ferunt Cælo atque Hecate procreatum, in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturini generum, Futurnæ maritum.* Hic quoque, quod res rusticas, & fontium per agros derivandorum rationem excogitavit, inter Deos receptus, divinisque honoribus cultus creditur, vocatusque Fontinalis Deus, ut ab erudito Turnebo libr. 16. Adversarior. cap. 11. præditum est. M. Plaut. Stich. Sc. *Agite, ite foras:*

Quid istuc est provincie? St. utrum Fontali,

An Libero imperium te inhibere mavis?

Corruptum trochaicum versum lege:

Quid istud est provincia. St. utrum Fontinalis

An Libero . . .

Sic locum istum e Mineo Felice Martiano Capella libr. 2. de Nupt. Merc. & Philolog. intelligo. *Impietas, idest Pluton, quem etiam Ditem & Jovemque dixerunt, ipsam quoque terram, quæ hominibus inrita est, refertur longavorum chori, qui habitant silvas, nemora, lucos, fontes, æfluvios, appellanturque Panes, Fauni, Fones, Satyri, Silvani, Nymphae, Fatui, Fatueque vel Fantue, vel etiam Fane, a quibus Fana dicta, quod soleant divinare; hi omnes post prolixum ævum moriuntur, ut homines,* sed

sed tamen & proficiendi, & incusandi, & necandi habent praefantissimam potestatem. In ora Renati Fragrii editionis erat sic asteriscis notatus: locus, ut apparetur facile esse corruptum; nam pro *Fonax*, erat diserte scriptum, *Foni*, unde lego *Fonti*, unico elemento infertur. *Foniam* vero Deam reperio apud Saxonem Grammaticum Histor. Danicæ libr. 1.

Salu librantur Furie, glomerantur iisdem

Larve, quas finis Fantua juncta premit.

Hinc apud Romanos, qui & Jano & Vortuno, sive Vertumno divinos honores decreverant, Fontum quoque celebrantes, dies sacra erat, quam *Fontinalia* dicebant. Vetus Calendarium III. Eid. Octobr. FONT. N. P. *Fontinalia, nefastus primo*. Meminere & grammatici. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Fontinalia a fonte, quod is dies feria ejus, ab eo autem tum & in fontes coronas jaciunt, & puteos coronant*. Sed quid, si Varro quoque librariorum incuria depravatus? & inducor, ut putem legendum: *Feminalia a Fontia*: & probabilis est conjectura; quod peculiari cuidam Deo res omnes subessent, a cujus Dei nomine feriae vocarentur, ut Vulcanalia, Consualia, Vortumnalia, quæ a Vulcano, Conso, & Vortumno appellationes sortiebantur. Fest. Pomp. libr. 6. simpliciter tantum: *Fontinalia fontium sacra*.

*Etruscorum Rex Anius, raptorem filiae persequens,
in Anieno demersus: Anii fluvii duo: ab hoc
Anniorum, seu Antoniorum genus: Latinus,
Rex Latii, ejus nepos: & de raptu
Virginum pauca.*

C A P. XV.

Vetustissima Hujus Etruriae Regis est memoria, quem nonnulli *Amnius* imposito, & ipsi minime mali, sed hominum ineptissimos, & scurriliter in bonis literis ludentes secuti, appellaverunt. Rem totam, lepidissimamque de Anio nostro historiam narrant Aristides Milesius, & Alexander Polyhistor. libr. 3. Italicorum apud Plutarch. in Parallelis pag. 315. (1) *Ἄνιος δὲ τῶν Εὐρώπης βασιλεὺς ἔχων θυμώτερον ἡμετέρον τένορα Σαλίων παρθένον ἐτήρῃ, Κλέαντος δὲ ἐκ τῶν ἐπισήμων ἰδὼν τὴν παρθένον παίζουσαν, ἤρασθη, καὶ μὴ σέβοντι τὸ ἔργον, ἤρτασεν, καὶ ἤγαγεν εἰς Πύρρον, ὃ δὲ πατὴρ ἐπιδικάσας, καὶ μὴ συλλαβὴν ἵλασται, τὸν Παρμένειον ποταμὸν, ὃς Ἀνίου μετωνομάσθη, τῇ δὲ Σαλίᾳ συγγενέμενος Κλέαντος, ἐπαύσατο Λατίνον καὶ Σάλλον, ἀπ' ὧν οἱ εὐγενέστατοι κατῆγον, καὶ γένος ὡς Ἀπ...*

[1] Editionis Lutetiae Parisior. 1614.

ἢ Ἀρσένιος Μιλήσιος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολύβιος ἐν τρίτῳ Ἰταλικῶν. *Annius Etruscorum Rex*, cum haberet filiam eleganti venustate, nomine *Saliam*, virginem eam custodivit, *Cathetus* autem primi nominis homo, cum ludentem eam vidisset, amore captus atque victus rapuit, Romamque adduxit: pater insecutus cum non assequeretur, in profluentem se saltu dedit (ita interpretes *Guilielmus Xylander*, male; nam oportebat sic vestisse; in profluentem *Parentium fluvium*) qui ab eo est dictus *Anio*: *Cathetus* ex *Salia* *Latinus* ac *Salium* procreavit, nobilissimarum auctores prosapiarum. Hec *Aristides Milesius*, & *Alexander Polyhistor*. libro tertio *Italicorum*. Unicum est dolendum, tempus tam clari facti non esse expressum, Antiquissimum certe esse, vel ex eo constat, quod *Anni* nepos ex filia *Salia* *Latinus* fuerit, a quo *Latium* postmodo sit nominatum. *Isidor*. libr. 9. cap. 1. Quod autem dicat *Romam* profugisse, prolepsis est, hoc est locum, ubi postea *Roma* est ædificata: vel certe ex opinione *Græculorum* hæc sunt a *Græculis* scripta, qui a *Græcis*, multis ante *Romulum* annis, volunt *Romam* esse conditam, ut facile ex *Plutarchi Romulo* in principio, & *Festo Pompejo* libr. 16. in voce *Romam*.

Annius Rex itaque *Parentii* fluminis nomen mutavit, ut *Anio* vocaretur: meminerunt grammatici, *Priscianus Cæsariensis*, *P. Consentius*, *Sosipater Charisius* libr. 1. *Martianus Capella* libr. 3. de Nupt. & geographi, *Strabo*. *Amasianus* libr. 5. pag. 162. & pag. 164. *Plinius* libr. 3. cap. 5. *Vibius sequester* libello de fluminibus. Alii etiam: *Sidon*. *Apollinar*. libr. 1. *Epist.* 5. *Anienis cerula*. *Plinius junior* libr. 8. *Epist.* 17. *Anio delicatissimus omnium*. Ad quem locum *Maria Catanaeus*. Historici, *Dionys. Halicarn.* libr. 3. pag. 161. *Ἀνιον πόντον* vocat, ejusque cursum idem describit libr. 5. pag. 305. Sed & poëtæ: *M. Lucan.* libr. 1. *Pharsal.* v. 582. fuit enim in ejus ripa *Marii* sepulchrum:

Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas

Agricolæ fracta Marium fugere sepulchro.

Horat. libr. 1. *Od.* 7.

*Qua præcepit Anio & Tiburni lucus, & uda
Mobilibus pomaria rivis.*

Silius Italic. libr. 1. *Punicor.*

Qua patet acceptis Anienis ditior undis

In pontum flava descendit gurgite Tiberis.

Et libr. 12. *Punicor.*

Sulfureus gelidus qua serpit leniter undis

Ad genitorem Anio labens sine murmure Tibrim.

Papin. Stat. libr. 1. *Silv.* 5. v. 24.

Quas præcepit Anien, atque exceptura natatus

Virgo juvat.

Et eodem libr. *Silv.* 3. v. 71. *Anienem* vocat:

Illis ipse anxis Anienus, fonte relicto.

Tom. I.

T

Nisi

Nisi dicamus, ut Tibridis Tiberinus est Genius, ita & Anienis erit Anienus, quod & verum. Sest. Propert. libr. 4. Eleg. 7.

Ramosis Anio, qua pomifer incubat arvis.

Virgilius libr. 7. Æneid.

... gelidumque Anienem, & roscida rivis

Hernica saxa colunt.

Flavius Blondus putat hodie *Teverone* vocari, sed vix est, ut assentiar nam auctores laudati eum a saxosis rupibus in subjectam planitiem cadentem describunt, ideo hodie ab incolis *Cascata* appellatur. Dirimit Sabinos a Latio, & Marforum agros alluit, ut jure mihi dubium oriatur, quomodo Annius ex Etruria fugientem Cathetum (cum ille Romam jam occupasset, nec posset ejus celeritatem æquare, qui sequebatur) non assequens, in Anienem se præcipitaverit, qui ab altero, ex Etruria euntibus, Romæ est latere, ut videri possit, prius eum Romam, quam Anienem debuisse pervenire; sed ego nunc primum doceo in Etruria alium esse Anienem, diversum ab illo, qui in Latio. Pomponius Mela libr. 2. de situ orbis cap. 4. *Ardea, Laurentum, Ostia, citra Tiberim, in hoc latere sunt, ultra, Pyrgi, Anio, Castrum novum, Gravisca, Cosa* quod male feriat quidam ad Anienem in Latio traduxerunt; sed faciunt, quod facere solent.

Ab hoc Annio Rege credibile est Anniorum Romanorum splendidissimam familiam originem ducere; cujus meminit Martialis libr. 7. Epigr. 47. quam demiror omissam a Richardo Streinnio Barone Schunarzenavii, maxime cum tot ex ea patricii, ut sunt, *Annius Cornicula, Annius Fustus, Annius Libo, Annius Macer, Annius Severus*, ac demum *Annius Verissimus, & Annius Verus*, a quibus Imperatores *Antonini* utrumque stemma trahunt, ut fuit Julius Capitolinus, & Æl. Spartianus describunt.

Pauca de raptu virginum hac occasione subjungam, non ignarus alteri operi convenire. Raptus itaque duplex, unus consuetus formularisque, atque omnibus nuptiis adhibitus, ab isto facto fortassis initium sumens, a Romuli exemplo manasse credunt, qui Sabinas raperat: alter est raptus, legibus prohibitus, de quo jurisconsulti passim. Raptus ille primus boni ominis gratia fiebat, ut scilicet sponsus ex sponsa rapta generaret liberos, quales Cathetus hic noster ex Salia, vel quales primi Quirites ex Sabinis, quibus, ut neque molere, neque coquere cogerentur, concessum. Plutarch. in Quæstionib. Roman. pag. 284. sic enim raptas in omni honore & observantia habebant. Jacobus Rænardus Commentario in Leg. 12. Tabular. *Quo quidem tempore ea videtur fuisse matrimonii contrahendi ratio, ut usque quisque virginem ex gremio matris, aut ex proxima necessitudine simulata raptam, non aliter suam faceret, quam Romana pubes Sabinas olim virgines suas usu fecerit, id omnino mihi visus est voluisse Festus. Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima neces-*

necessitudine, cum ad virum trahitur, quod videlicet ex res. feliciter Romulo cessit. Formam hujus imaginarii raptus nusquam melius ab alio, quam a L. Apulejo expressam reperies, cuius hæc sunt libr. 4. *Milefiar.* ubi sic puella die ipso nuptiarum rapta, abductaque a prædonibus: *Tunc suo me gremio mater infelix tolerans, mundo nuptiali decenter ornabat, mellisique suaviis celebriter ingestis, jam spe futura liberorum votis anxius propagabat; cum in cupiditis subita gladiatorum impetus ad belli faciem seiciens, nudis & incertis mucronibus coruscans, non cedi, non rapine manus afferunt, sed denso conglobatoque cuneo cubiculum nostrum invadunt protinus: nec ullo de familiaribus nostris repugnante, ac ne tantillum quidem resistente, me miseram, exanimem, sevo pavore trepidam, de medio matris gremio rapuere.* Addit deinde alium locum ex Tertulliano libr. de Spectaculis, quem vide, neque exscribo. Atque ita virgo rapiiebatur, ut ne limen quidem domus paternæ eam tangere paterentur. Servium consule in Eclogam Virgilii 8. & Plutarchum Problemat. Roman. cap. 29. Hinc illud M. Lucani libr. 1. Pharsal. de Nuptiis Catonis:

Tractata vetuit contingere limina piana.

Hæc de antiqua solemnique virginum rapiendarum consuetudine. Erat & alius raptus, qui legibus interdictus, de quo Edictum est Constantini Aug. legg. 1. 2. 3. C. Theodosiano de Raptu Virginum, vel Viduarum, ubi sic Anienus verus Interpres: *Si cum parentibus puella nihil quisquam ante desinat, ut eam suo conjugio debeat sociare, & eam vel invitam rapuerit, vel volentem, si raptori puella consensit, pariter puniantur; si quis vero ex amicis, aut familia, aut forsasse matricibus puella consilium raptus dederint, aut opportunitatem præbuerint rapiendi, liquefactum plumbum in ore & in faucibus suscipiant, ut merito illa pars corporis concludatur, de qua tormenta sceleris ministrata nascuntur; illa vero, quæ rapiuntur invite, quæ non vocibus suis de rapto reclamaverint, ut vicinorum, vel parentum solatio adjutæ, liberari possint, parentum suorum successu denegetur: raptori convicto appellare non liceat, sed statim inter ipsa discussionis initia, a iudice puniatur: quod si fortasse raptor cum puella parentibus paciscatur, & raptus ultio parentum silentio fuerit prætermissa, si servus ista detulerit, Latinam percipiat civitatem: si Latinus fuerit, civis fiat Romanus: parentes vero, qui raptori in ea parte consenserint, exilio deponemur; qui vero raptori solatia præbuerint, siue viri, siue feminae, ignibus concrementur.* Harmenopulus libr. 6. Eclog. 58. Leonis Aug. Novell. 35. & Nov. 143. Jul. Clarus sententiar. §. 5. Estque raptus crimen publicum, ut definit Paulus J. C. L. 4. ff. nox alib. & Lex unica Justiniani C. de Raptu Virgin. Et disquirat Petrus Gregorius Tolosus libr. 36. Syntagmat. Jur. cap. 9. ex Paulo Grillando, & Abbate Panormitano. Ubi de legibus diversarum gentium Salica, Bojariorum, & Draconis. Et ego multa dixi ad illud Claudiani libr. 2. de Raptu.

crimenque fœri raptoris acerbat.
 Et ad illud de Bello Gildonico:
*Instat terribilis vivis, morientibus haras,
 Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.*

*Etruscorum Rex Deheberis, & ipse Tiberi
 demersus.*

C A P. XVI.

Hunc etiam Principem, ut scimus Vejentibus, idest Etruriæ toti, cujus primis illis seculis amœnissimi secessus Veis habebantur, imperasse, ita quid rerum bello paceque gesserit, quamdiu regnaverit, ex qua serie Regum Etruscorum fuerit, ac demum quo tempore floruerit, in incerto est; nam cum nullus dato studio res Tuscas scriptis consignaverit, & Romani rebus eorum immorentur, quamdiu cum suis conjunctæ sint, relinquitur nuda tantum memoria, quæ diligentius eo recolenda est, quo fortissimus populus majori fortunæ acerbitati patuit. Igitur M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Tiberis. quod caput extra Latium, sic inde quoque nomen effluit in Linguam nostram, nihil Latium, ut quod oritur e Samnio Vulturnus, nihil ad Latinam Linguam; at quod proximum oppidum secundum mare ab eo Vulturnum, ad nos jam Latinum vocabulum, ut Tiberinus, nam & Colonia nostra Vulturnum, & Deus Tiberinus. Sed de Tiberis nomine anceps est historia; nam & suum Etruria, & suum Latium credit. Fuerunt, qui a vicino regulo Vejentum Dehebri dixerint, appellatum primum Dehebrim. Sunt, qui Tiberis priscum nomen Latinum Albulam vocatum literis tradunt, posterius propter Tiberinum Regem Latinorum mutatum, quod ibi interierit, nam hoc ejus, ut tradunt, sepulchrum.* Magna sane obscuritas, altæque antiquitatis latebræ, quando & ipse Varro tam vetustam Dehebris Regis memoriam testetur, ut nihil certi constitui posse videatur; tamen, ne non vero similia adferret, primum hujus fluvii nomen ait esse *Albula*, secundum *Dehebris*, tertium denique *Tibris*. Hic Rex etiam Deheberis in aliis codicibus est.

Etru-

Etruscorum Rex Tiberis, qui ei fluvio tertium nomen dedit, vel Tiberinus Albanorum Rex.

CAP. XVII.

ET hic Etruriæ Rex reliquit id tantum posteris suis certi, regnasse se; sed quando, quomodo, & quamdiu, ne Oedipus quidem, aut Apollo divinarit. Meminit hujus Festus Pompejus libr. 18. *Tiberis fluvius dictus a Tiberino Rege Albanorum, quod in eo cecidisset: vel Tiberis a Tiberi, Rege Tuscorum.* Accedit Servius Maurus ad illud libr. 8. *Æneid. pag. 490.*

*Tuque, o Tibri, tuo genitor cum flumine sancto
Accipite Æneam.*

Tiberim vero alii a Rege Aboriginum dictum volunt (hoc est Etruscorum, ut ostendebam plene libr. 1. hujus operis cap. 7.) qui juxta dimicans interemptus est: alii ab eo Rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit: alii, inter quos & Livius, ab Albanorum Rege, qui in eum cecidit. Idem rursus ad illud eodem libro pag. 506.

*Tum Reges, asperque immani corpore Tybris,
A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus, amisit verum vetus Albula nomen.*

TYBRIS. Hic Tuscorum Rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit, & ei nomen imposuit: vel alius, ut quidam volunt, a Glauco, Minois filio, occisus est. Licet igitur hunc diversum Tiberim a Tybri facere, & quamvis pertinax grammaticorum opinio Tiberim potius, quam Tibrim dicendi invaluerit; tamen promiscue hæc possunt usurpari. Visum est autem aliis, non a Tiberi Rege Etruriæ, sed a Tiberino Albanorum Rege nomen fluvio huic datum, ut auctores supra proxime laudati asserunt, & T. Livius 1. Decad. libr. 1. ubi de successione Regum Albanorum: *Pax ita convenerat, ut Etruscis Latinisque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset. Silvius deinde regnat Ascanii filius, casu quodam in silvis natus. Is Æneam Silvium creat: is deinde Latinum Silvium: ab ea colonia aliquot deductæ, prisca Latini appellati. Mansit Silvium postea omnibus cognomen, qui Alba regnarunt: Latino Alba ortus, Alba Atys, Aty Capys, Capy Capetus, Capeto Tiberinus, qui in trajectu Albulae amnis submersus, celebre ad posterum nomen flumini dedit.* Eadem P. Ovid. libr. 4. *Fastor. principio:*

*Cumque patris regnum post hunc Tiberinus haberet,
Dicitur in Tusca gurgite mergus aquæ.*

Etru-

*Etruscorum Rex Tybris, & ipse flumini nomen indidit:
ab Argonautis occisus: varia ejus
fluvii nomina.*

CAP. XVIII.

TAni filium Tiberinum, sive Thiberinum Etruriæ Regem imperasse ex Cap. 4. hujus libri supra patuit, a quo & nomen fluvio illi celeberrimo inditum nonnulli credidere, Dehebrim, sive Deheberim alium ab illo Vatro quoque supra fidem fecit, nec cum eo eundem Tiberim Regem fuisse est existimandum.

Atque ab iis quidem quartus hic, affini sane aliis nomine, Etruriæ Rex distinctus videtur; quippe Servius Honoratus, superiori capite laudatus: *Aut alius, ut quidam volunt, a Glauco Minos filio interceptus*: & ibidem loci: *alii volunt istum ipsum Regem latrocinatum esse circa hujus fluminis ripas, & transeuntibus crebras injurias intulisse; unde Tibris quasi ὑβρις (contumelia) dictus est, ἀπὸ τῆς ὑβρεως, idest ab injuria, amabant majores, ubi aspiratio erat & ponere.* Idem ad illud libr. 3. *Æneid. pag. 298.*

*Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arva
Intraro.*

Tybrim fluvium, pro quo Regem ipsum posuit Tybrim, qui in hunc cecidit fluvium, & ei nomen dedit, nam antea Albula dicebatur, ut ostendit in septimo Virgilius. Alii volunt non Tybrim cecidisse, sed Tiberinum Regem Albanorum, a quo Tyberis dictus est. Ut autem Tybris dicatur, hæc ratio est. Quodam tempore Syracusani, victores Atheniensium, ceperunt Syracusis ingentem hostium multitudinem, & eam caesis montibus fecerunt addere munimenta civitati; tunc auctis muris etiam fossa intrinsecus facta est, quæ flumine admissio repleta, munitiorem redderet civitatem. Hanc igitur fossam per hostium pernam & injuriam factam, Ybrin vocaverunt ἀπὸ τῆς ὑβρεως (a contumelia) postea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt partem, ubi nunc Roma est, usque Rutulos & Ardeam, unde est, (1) fines super usque Sicanos, & Albulam fluvium ad imaginem fossæ Syracusanæ, Tybrin vocaverunt, quasi ὑβρις (contumeliam) ut (2) effigiem Xanthi Trojæque videtis. Circa Syracusas autem esse fossam, nomine Ybrin, Theocritus meminit. Nimia est hæc Servii diligentia, nomen Tybris a Syracusanis, Latii incolis, derivantis: convenientius & rei majestati, & dignissimorum scriptorum fidei aptius ad Tybrin Etruriæ Regem appellationem referri; raro quippe evenire videmus, ut peregrini locis

(1) Virgil. *Æneid. libr. 11. v. 317.* (2) Virg. idem *Æn. libr. 3. v. 497.*

locis celebrioribus nomina imponant, vel si victoris jure imponi ab iis ea contingat, ea indigenarum usus in patria vocabula convertere solet.

Quando hic Tybris vixerit, objeritque, videor deprendisse, ante bella Thebana Trojanaque ejus regnum floruisse; nam Servius eum a *Glaucō Minois filio occisum* scribit proxime supra: & fuit hic *Glaucus Argonauta*, navisque fabricator, qui solus in navali cum Etruscis prælio ex Argonautis non fuit sauciatus, ut Scriptor vetustissimus testatur Possis Magnesium libr. 3. Amazonidis, apud Athenæum libr. 7. Dipnosophist. pag. 296. Ut Regis ipsius interitus, cladesque ab Argonautis accepta indicio sint manifesto & Tuscos veteres ante Romanos Græcosque, adeoque ante bellum Trojanum rei navalis peritos: & maris dominos etiam a Græcis auctoribus celebrari, qui nihil unquam veris aliarum gentium laudibus addunt; sed res clarissimas vel maligne occultant, vel ut suam gloriam augeant, vero minores faciunt; quare minus mirum, si Serenissimi Magni Etruriæ Ducis triremes etiam hodie communis Christiani nominis hostis Turca tantopere extimescat, quas & causa pia, & invictum Principis auspiciū, & fortissimorum equitum virtus incredibilis, ac demique hæreditarium mari imperandi jus, jam a duobus annorum millibus quingentisque longa fortitudine confirmatum, formidabiles reddunt. Sed si plura de conflictu illo inter Etruscos & Argonautas videre cupis, consule libr. 1. hoc opere cap. 9.

Ad Tybrin redeo, cujus hæc nomina fuerunt: *Albula*, *Debebris*, *Tiberinus*, *Tiberis*, *Tybris*, a Regibus Tusciæ desumpta: jam & arcana, & tantum in sacris enuntianda: *Rumon*, *Edes*, *Seces*, *Lævinus* Torrentius ad Horat. libr. 1. Od. 22. & ista, *Serra*, *Tarentum*, aliaque de quibus libr. 4. infra hoc opere cap.

Etru-

*Etruscorum Rex Æolus, insulis etiam vicinis imperans:
filiam ad mortem compellit, quod a fratre suo
gravida esset facta: ejus nepos Ulysses: habi-
tabat in insulis frequentius, unde vento-
rum Rex creditus: & an nuptiæ inter
fratrem sororemque apud alios,
quam Persas, valide.*

C A P. XIX.

Ridiculum foret hic de Æolo Poëtarum figmenta repetere, quæ passim legentibus occurrunt: nec mythologiam hic tractamus, contenti admonere, & lectorem docere, Æolum illum decantatissimum ventorum Regem Etruriæ imperasse: & quia multum navali præsidio ea ætate hæc Regio pollebat, ideo consensus omnium pene Scriptorum insularem facit, ut infra dicitur. Huic filii sex, totidemque filiæ apud Homerum libr. 10. Odyss. in principio, quo ventorum potentia in duodecim anni menses significatur; nam agri, qui fruges producerint abundanter, feminæ sunt, qui steriles, ventisque depopulantibus inutiles manserunt, virorum speciem gerunt; ut est libello de Nat. Deor. Phormuti. Sed Plutarchi apponam verba ex libr. Parallelor. pag. 3121 ex Sostrato libr. 2. Rerum Etruscarum: Ἀΐολος ὁ τῆς Τυρρηνίας καὶ τῶν κατὰ Τυρρηνίαν βασιλεὺς, ἔχεν ἐξ Ἀμφιδέας θυγατέρας ἑξ, καὶ ἵους ἄρρενας, Μακαρεὺς ὁ δὲ νεώτατος ἔρωτι ἔφθαρε μίαν, ἣ δὲ παῖδιον ἐκύησεν, ἐμπεσῶσα δὲ καὶ ἐξίφοις πεμψθέντος ὑπὸ τῷ πατρὶ, ἄνομον κρίνασα ἑαυτὴν διεχρήσατο, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Μακαρεὺς. ὡς Σώκρατες ἐν δευτέρᾳ Τυρρηνικῶν. *Æolus Etruriæ & vicinorum locorum Rex, ex Amphithea filias sex totidemque filios sustulit: horum natu minimus Macareus cum sorarum una corpus miscuit: ea cum puerulum peperisset, misso a patre ad prolem necandam ense, impium hoc rata, interfecit seipsam; idem fecit Macareus. Adductum ex Sostrati libro rerum Etruscarum secundo.* Testus ita se habet in libro cum MSS. collato, ab eruditissimo Henrico Schrimgero Scoto; at in vulgatis editionibus hæc verba καὶ τῶν κατὰ Τυρρηνίαν, & locorum circa Etruriam, desiderantur: & tamen nihilominus interpretes pleno sensu reddiderat, ac si nihil defuisset. In Codice Vulcobii erat Ἀΐολος τῶν κατὰ Τυρρηνίαν ὁ βασιλεὺς: *Æolus Rex regionum circa Etruscos.* Hic est ille Macareus, Æoli ventorum Regis filius, ad quem inter Heroidas Ovidianas Canace soror scribit Epist. 11.

Dextra

Dextra tenet calamus, strictum tenet altera ferrum,

Et jacet in gremio charta soluta meo.

Hec est Æolidos fratri scribentis imago,

Sic videor duro posse placere patri

Hunc eundem esse Æolum, quem Poëtæ ventorum dominum, primum, & Regem esse finxerint, idem Ovidius loco laudato inquit:

Imperat heu ventis, tumida non imperat ira,

Possidet & vitis regna minora suis.

Scilicet est aliquid cum sevis vivere ventis,

Ingenio populi convenit ille sui.

Ille Noto, Zephyroque, & Scitonio Aquiloni

Imperat, & pennis, Eure proterve, tuis.

Fuisse vero eundem Etruriæ Regem, atque insulas illas, in quibus habitabat, Etruscæ ditionis olim habitas, significat Valerius Flaccus libr. 1. Argonaut.

Interea medio sevis permissa profundo

Carbasa, Pangea Boreas speculatus ab arce,

Continuo Æoliam, Tyrrbenaque tendit ad antra

Concitus.

Fabulæ originem, & licentiæ poëticæ occasionem habes apud M. Varro-
nem referente Servio Mauro ad libr. 1. Æneid. pag. 171.

Nimborum in patriam, loca fata furentibus Austris,

Æoliam venit.

Novem autem insule, quæ sunt circa fretum Ciliciæ, vocantur *Æoliæ*, ab Æolo Rege, Hippotæ filio, licet propria nomina habeant, unde Virgilius ait *Æoliam Liparem*. Poëtæ quidem fingunt, hunc esse Regem ventorum; sed, ut Varro dixit, Rex fuit insularum, ex quarum nebulis & fumo *Vulcaniæ* insule prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos in sua potestate retinere. Locus est valde corruptus, sed tamen facilis est restitutio; quid enim Æolo Regi Etruriæ cum Ciliciæ, quæ in Asia? Lege itaque novem insule, quæ sunt circa fretum Siciliæ, quod & Geographi testantur. Pomponius Mela libr. 2. cap. ult. C. Jul. Solinus Polyhist. cap. 12. *Numera septem sunt (insulæ Æoliæ) Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolum rexit: alteram Hieram vocaverunt, ea præcipue Vulcano sacrata est, & plurimum colle eminentissimo noctu ardet: Strongyle tertia, Æoli domus, vergit ad Solis exortum, minime angulosa, quæ flammis liquidioribus differt a ceteris: hæc causa efficit, quod ex ejus fumo potissimum incolæ presentiscunt, quæ nam flatus in triduo portendantur, quo factum, ut Æolus Rex ventorum crederetur.* Et diligenter hoc est adnotandum, Æoli Regiam Strongylem esse, quæ scilicet & major, & portuosior habeatur. Eadem, quæ illi, repetit Strabo Amasianus, & ad historicam fidem Æolique Regnum fabulas poëticas revocat libr. 1. Geograph. pag. 14. & pag. 16. ex Polybio, ubi *Ἄϊολον ταμίαν τῶν ἀνέμων* appellat, *Æolum promuno*

Tom. I.

V

ven-

ventorum. Quia imo primus ille certam de ventorum origine ac differentiis doctrinam condidit. C. Plin. libr. 7. cap. 56. Ventorum rationem Æolus Hellenis filius condidit: & libr. 3. cap. 9. idem: Tertia Strongyle, a Lipara mille pass. ad exortum Solis vergens, in qua regnavit Æolus, quæ a Lipara liquidiore flamma tantum differt: a cujus fumo, qui nam statim sint venti, in triduum predicere incole traduntur; unde ventos Æolo paruisse existimatum. De hac Æoli Regia Strongyle Corn. Sever. libr. de Ætna:

Insula, cui nomen facies dedit ipsa rationda.

Eodem plane modo, quo Phaliscorum, Volaterrarum, Veientum, Clusinarum, Fidenatum, aliarumque urbium Reges dicebantur, qui revera totius Etruriæ populis imperarent; ita insularum Rex dicitur a quibusdam Æolus, quod in insulis frequentius, quam in continenti sedem haberet; uti nonnullos Reges Venis, alios Volaterris Regiam sibi statuisse compertum est; cum tamen non illi tantum civitati, cui præessent, & a qua nomen sumerent, imperarent, sed omnibus aliis Tusciæ civitatibus, & populis.

Delectatum certe Æolum insularum potius amicitate, quam continentis, ipsa illa insulis novem, quas dixi, nomina imposita testantur, quas creberrime historici laudant. Plutarchus in Camillo pag. 133. τὰς Ἀἰόλου νήσους, Æoli insulas refert. Eo in libro de Exilio pag. 603. Καὶ τῶν ἐπιφανέων ἀνδρῶν νήσῳ ἑκὼν (πᾶσι) τὴν Σαοφιλέαντες Ἰλιάν, τὴν σφόδρα τοῦ Ὀδυσσεῆ, τὴν ἀνδραγαθῶτατον Ἀλάντα, τὴν φιλανθρωπικῶτατον Ἀλκίαν. Ac de illustribus viris habitasse in insulis ajunt, diis charissimum Æolam, sapientissimum Ulyssem, fortissimum Ajacem, hospitalitatis hanc clarissimum Alcinoem. Has insulas, Æolo parentes, Geographi novem faciunt nonnulli, at septem tantum alii, inter quos Serv. Honor. ad libr. 8. Æneid. pag. 515.

Hæc pater Æolis properat dum Lemnius oris.

Vulcania una est de septem Æolis, in quibus Æolus regnavit. Strabo libr. 2. pag. 84. Et libr. 6. pag. 177.

Sed & duo Æoli ævo heroico celebrati, & poëtæ confundunt: unus Hippote filius, & ipse eam ob causam Hippotades appellatus: alter Hellenis filius, ut ex Plinii libr. 7. cap. 56: docebam superius. Uter Rex Etruriæ fuerit, incertum; nisi dicamus, quod non est incredibile, utrumque Etruriæ, insulisque finitimis imperasse. Et de insulis iis Etrusciæ ditionis agam libr. 4. infra hoc opere.

Æoli hujus sex filii fuere, quorum natu minimus, ut jam supra indicatum, Macareus dicebatur: alii obscuriores, præter Sisyphum, & ipsum carminibus poëtarum nobilitatum. De poëna ejus apud inferos, vide mythologos: mihi satis erit ostendisse eum Æoli filium, Ulyssisque patrem fuisse, ut Ulysses ille, Sapientiæ typus ab Homero propositus, sit nepos ex filio Regis Etruriæ. Servius Honoratus ad libr. 6. Æneid. pag. 427.

Hortator scelerum Æolides.

ÆOLIDES. Ulysses, quia ubique talis inducitur, nam Anticlia filius est, quæ ante

ante Laërta nuptias clam cum Sisypho, Æoli filio concubuit, unde Ulysses natus est. Quam spurii generis ignobilitatem eidem obiicit Ulyssi Ajax apud Ovidium libr. 13. Metamorph. fab. 1.

Frater erat, fraterna peto, quid sanguine cretus

Sisyphio, furtoque & fraude simillimus illi

Inferis Æacides alienæ nomina gentis?

Canacæ filia suæ Æolus præcepit, filium sibi a fratre suo Macareo genitum interimeret, quod re vera illicitus esset, & veluti naturæ repugnans fratris cum sorore concubitus; unde illa Canaces apud eundem Ovidium verba:

Cur unquam plus me frater, quam frater amasti,

Et tibi non debet quod soror esse, fui?

Et licet Homerus loco laudato velit duodecim Æoli filios suis totidem filiabus matrimonio junctos; tamen falso accusat Ovidium erroris Domitius Calderinus, eum enim Sostratus apud Plutarchum supra laudatus excusat, ac tuetur. Certe ergo quarundam gentium hic mos, ut pater filiam, matrem vero filius impleteret. Minucius Felix in Octavio: *Fus est apud Persas misceri cum matribus: Ægyptiis & Athenis legitima sororum connubia.* Quam legem Semiramis tulisse fertur, Paul. Oros. libr. 1. cap. 4. Id quoque Thebis invaluerat Oedipi exemplo, nataque inde bella, clades, internecionemque civium & principum narrat sua Thebaide Statius ac Homerus libr. 11. Odyss. v. 264. & sequentibus. Et plurima exempla miseriarum, quas pertulere temeratores pudicitia sororum suarum, aut matrum, de Teleo & Harpalyce, Parthenius elegantissimus Scriptor Eroticōn cap. 13. de Periandro & matre ab eo corrupta: idem cap. 17. de Bassiano Caracalla & Julia matre Spartian. in eo. De Nerone & Othone Augustis Joann. Xiphilin. Epitome. His mos fuit Ægyptiorum, & Persarum, ut dicebam, Strabo libr. 15. non uno loco. M. Junianus Justinus libr. 41. D. Clemens Recognition. 9. Bardasanes libr. de Fato, & ex eo Eusebius libr. 6. Preparat. Evang. cap. 8. M. Lucan. libr. 4.

Nascitur Arsacides, cui fas implere parentem.

Et Athenienium id esse institutum, jam dicam, si prius Catulli Epigramma posuero 88.

Nascatur Magus ex Gelli, matrisque nefando

Concubitu, & discat Persicum aruspicium;

Nam Magus ex matre & gnato nascatur, oportet,

Si vera est Persarum impia Relligio.

Jam vero morem esse Atheniensem, ut sorores uxores ducant, Æmilius Probus, seu Cornelius Nepos in præfatione Vitarum, & in vita Cimonis scribit, falso haud dubie; nam ut verum est, Cimonem Elpinicen in uxorem duxisse, ita nec illud negari potest, eo solo crimine in exilium actum. Suid. in voce Cimon, & in verbo ἑσπέρων. cui adstipulatur Androcides Orat. Alcibiad. Sed hæc sane probabilior est opinio, Phocili-

des;

V 2

Μηδῆ

Μηδὲ κασγνήτης ἀπὸ τρόπου ἔλθε μὲν εὐνήν.

Ne stratum vetitum genitale sororis inito.

Et ratio hæc a J. C. elegans assignatur, ne gradus cognationis intereant, & nomina affinitatum confundantur, quibus vel maxime Respublica stat. Vide Paulum Lancelotum. P. Ovid. libr. 10. fab. 9.

Ultra autem sperare aliquid potes impia virgo?

Nec quod confundas & jura & nomina sentis?

Tunc eris & matris pellex, & adultera patris,

Tunc soror nati, genitrixque vocabere fratris?

Sibi tamen eadem ex legibus Perlarum, & Ægyptiorum, suæque libidini patrocinator:

Felices, quibus ista licent, humana malignas

Cura dedit leges, & quod natura remittit,

Invida jura negant; gentes tamen esse feruntur,

In quibus & nato genitrix, & nata parenti

Jungitur, & pietas geminato crescit amore.

Non sum ignarus, licet ante bellum Trojanum Etrusci Reges sororis fratrisque mixtionem prohibuerint, atque adeo lex divina humanaque id ipsum præscribant, licuisse tamen imo necessum fuisse proximas ducere. Fortunatian. libr. 1. Rhetoric, *Lex est, orba proximo nubat, vel si eam noluerit in matrimonium ducere, det decem millia.* Quæ lex ab Atheniensibus ortum habet. Ulpianus Sophista in Demosthenem non uno loco, & Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 3. Terentius in Phormione:

Lex est orba, qui sunt genere proximi

Eis nubat, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Idem in Adelphis:

. . . hæc virgo orba est patre,

Hic meus amicus illi genere est proximus,

Hinc leges cogunt nubere banc.

*Etruscorum Rex Liparus, Æoli decessor, successorve:
& ipse insulis delectatus.*

CAP. XX.

Æolum Etruscorum Regem Liparus antecessit, vel ei successit; quare si illum ponimus, ut est ponendus, in Regum Tuscorum nomenclatura, hunc excludere non possumus, cum eidem Regno uterque præfuerit. C. Plin. libr. 3. cap. 9. *Lipara cum civium Romanorum oppido, dicta a Liparo Rege, qui successit Æolo, antea Melogonis, vel Meligunis vocitata, abest duo-*

duodecim millibus passuum ab Italia, ipsa circuitu paulo minori. Ergo Plinius Liparum Regem Æoli successorem diserte facit; alii vero Æolum post Liparum regnasse contendunt, inter quos Julius Solinus Polyhistor. cap. 12. *Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolum rex.* Hanc ditionis fuisse, etiam heroico ævo, Etruscæ, probant hæc Strabonis libr. 6. Geograph. *Εἰσὶ δὲ ἐπὶ τὰ μὲν τὸν ἄριθμον, μεγίστη δὲ ἡ Λιπάραι Κνιδίων ἀποικος, ἐγγυλάτω τῆς Σικελίας καμένη, μετὰ γε τὴν Θέρμωσαν. ἐκαλεῖτο δὲ πρότερον Μελυγενίς. ἠγύσατο δὲ καὶ εὐλῶ καὶ πρὸς τὰς τῶν Τυρρηνῶν ἐπιδρομὰς, πολὺν χρόνον ἀνίστατο, ὑπὸ καὶ ἐχούσα τὰς νῦν λεγόμενας Λιπαράων νήσους.* *Septem sunt numero Insulae Æoliæ quarum maxima est Lipara, Cnidiorum colonia, Siciliae proxima, secundum Thermissam, antiquitus Meligunis dicta. Hæc & classem duxit, & longo tempore Tyrrhenorum incurfionibus restitit, sub se habens reliquas Liparæorum.* Si diu restitit, at tandem domita jugum accepit, fuitque horum duorum Regum sedes, & non dubito quin & aliorum; sed iniquitate vetustatis plura scire, cum etiam quæ certissima eo ævo habentur, fabulas admixtas habeant, prohibemur. Callimachus ait in hymno Vulcani, famulos ejus in ea esse, & officinam. Fuit autem hic *Liparus Ausonis filius*, ut Eustathius scripsit. Callias item libr. 10. de rebus Agatoclis. De hujus insulæ situ, rebus gestis, feracitate, dicam libr. 4. infra hoc Opere.

*Etruscorum Rex, aut verius Imperator Meleus,
toti Italiae imperabat.*

CAP. XXI.

Admonuit horum duorum Regum Æoli ac Lipari mentio, ut non tam continentes Italiæ terras huic Regno, diceremus subjectas, sed & insulas quoque adjacentes ab utroque latere, mari supero inferoque, ut jam non tam Regis nomen, quam Imperatoris tantæ magnitudini conveniret; siquidem tota Italia ditioni & principatui Etruscorum subiacebat, ut libr. 1. hoc opere supra cap. 9. abunde est dictum: itaque rerum gestarum magnitudini parem honorem metientes, sub hæc eadem, ut est credibile, Trojana tempora pro Rege, cujus nomen a Jano, usque in diem manserat, Imperatorem creaverunt Meleum. Lucatius Placidius vetustissimus Papini Statii interpres, idemque doctissimus grammaticus ad libr. 6. Thebaid. v. 402. *Tubam significat, quam Meleus Tyrrhenorum Imperator primus invenit, a qua opinione nec Virgilius discrepat, cum dicit:*

Tyrrhænsque tubæ mugire per æthera clangor.

Nec plura de eo alibi comperta mihi. At de inventione tubæ, vide quæ disquiro libr. 3. hoc opere, infra cap. 67.

Eira-

*Etruscorum Rex Rhetus, coloniam in Germaniam
trans Alpes duxit: Vina Rhetica.*

C A P. XXII.

Ejusdem potentiae judices & testes sunt non populi modo propinqui domiti, urbes vicinae in societatem acceptae, aut jugo subiectae, verum etiam & coloniae ab iisdem hisce Etruscis extra Italiam deductae, qualis est ista, cujus auctor est Rhætus Rex. M. Juvian. Justin. libr. 20. *Ita autem Gallis causa in Italiam veniendi, sedesque novas querendi, intestina discordia, & assidue domi offensiones fuere, quarum tadio, cum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt,* (paulo post & ipsi expulsi, aut extincti, ad unum omnes regione, quam injuria occupassent, suis vetustis possessoribus cessere, ut alibi hoc opere docetur) & *Mediolanum, Comum, Brixiam, Veravam, Bergomum, Tridentum, Viceniam condiderunt: Tusci quoque, Duce Rhæto, avitis sedibus omissis, Alpes occupavere, & nomine Ducis, gentem Rhetorum condiderunt.* Quis ergo ferat supinitatem Isidori libr. 14. cap. 4. *Rhetia, quod sit juxta Rhenum.* Disce sapere, & noli in re tam clara cæcutire. Eandem hanc deductionem perstringit tacito Rhæti nomine T. Livius 1. Decad. libr. 5. ut libr. 1. supra cap. 9. ostendunt posita ejus verba. C. Plin. libr. 3. cap. 20. *Incolae Alpium multi populi, sed illustres a Pola ad Tergestis regionem, Secusses, Subocrini, Atali, Menocaleni, juxtaque Carnos quondam Taurisci appellati, nunc Norici: his contermini Rhetii & Vindelici, omnes in multas civitates divisi. Rhetos Tuscorum prolem arbitrantur, a Gallis pulsos, duce Rhæto.* Neque quisquam terreat, quod Justinus & Plinius *Ducem*, non vero *Regem*, appellent *Rhetum*; mos enim ille receptus, ut in deducendis coloniis, copiisque in hostem ducendis, non *Regum*, sed *ducum* valeat appellatio. Sic Homero Reges Græci raro aliter, quam *ἡγεῖς*, *Duces*, vocantur: & Agamennon ipse *ἡγεῖς*, *Dux*, ea ratione, audit apud eundem. Regem fuisse certum est. Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Regionibus. *Rhetii in ipsis Alpium faucibus siti, medii sunt inter Germanos & Italos, moribus & lingua Italis propiores: originem suam, ad hunc usque diem, ad potentissimos Italiae Etruscos referentes, a quorum Rege Rhæto, Gallorum viribus ex Apennini vallibus fugata, nomen habere gloriantur.* Manent etiamnum hodie quaedam tam vetustae originis vestigia; nam Rætzuus arcem quandam antiquissimam dicunt, ut notat Joannes Camers in Solini cap. 34. de qua re latius Ægidius Tschudius, & Sebastianus Munsterus.

Sunt qui aestimarent, omnes Alpinas gentes uno nomine Rhetos dictos,

dictos, nam Acro Helenius, & Porphyrio, maximi nominis grammatici, *Rheti Vindelici* legunt conjunctim: & Goropius Becanus libr. 9. Originum id insinuat: & Servii Mauri verba confirmant ad illud Virgilii libr. 1. *Aeneid.* pag. 186.

*Illyricos peneirare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum.*

Ideo tutus, quia Rhetii Vindelici ipsi sunt Liburni, savissimi admodum populi, contra quos missus est Drusus. Errat deinde idem auctor, cum contra omnes geographos ab Amazonibus ejus gentis originem reperit; quin & in probatissimis Heratii codicibus ita legitur libr. 4. Od. 4.

Videte Rheti bella sub Alpibus

Drusum genem Vindelici

Isti sui juris usque ad Augusti tempora manserunt, a quibus bello periti, ut narrat L. Florus libr. 4. cap. 12. & auspicio ejus quidem, sed ductu Drusi & Tiberii privignorum suorum subegit. Dio Cocceian. libr. 54. pag. 614. Albionanas Peto. Consolat. ad Liviam:

Rheanus ex Alpina vallis, &c.

Horat. libr. 4. Od. 14.

Major Nerōnum non grave praeclium

Commisit, immansaque Rhodas

Auspiciis populi fecunda.

Quare reperitur *sub Alpibus Dux Rhetici limitis*, apud Fl. Vopiscum in Aureliano pag. 314. & Bonofus *Dux etiam Rhetici limitis* ab eodem dicitur pag. 364. Plura dico ad illud Claudiani libr. de Bello Getico.

Prominet Hercynie confinis Rhetia silva.

Et ad illud de 4. Non. Confusio

Aspera natisferas quae Rhetia porrigit Alpes

Pergit.

Vinum hic laudatissimum, ea praecipue nascens parte, qua Italiani respicit. Strabo Asiaticus libr. 4. pag. 140. *μαρτύριον ὅτι τὰς τοῖς Ῥατικοῖς ἐπαναμένων ἀπὸ ἀπολέπειται δοκίαν, ἐν ταῖς ταύτων ὑπερείκει γίνεται.* Vinum Reticum nascitur, quod laudatis Italiae vinis non videtur cedere. Meminit Plin. libr. 14. cap. 2. cap. 3. cap. 6. & Jun. Moderat. Columella libr. 3. Rei Rust. cap. 2. ubi *Reticam* sine dipthongo & aspiratione scribit, quod & lapides veteres agnoscunt, varia peregrini nominis etymologia. Hoc vinum Cato immodice laudat in libris, quos scripsit ad filium: contra impensius Catullus vituperat, ut a Servio Honorato est observatum ad illud Virgil. libr. 2. Georg. pag. 100. quo Poëta nec Catoni adversari vult, nec fidem Catullo adimere; ideo:

... quo te carmine dicam

Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Martial. libr. 14. Epigr. 100.

Potasti testa Rhetica vina mea.

Eiru-

*Etruscorum Rex Malæottus, prope Volaterras habebat
Regiam: in Græcia obiit, incertum quo exitu.*

CAP. XXIII.

Hunc etiam, ut plerisque alios Reges, mihi debet Etruria, incredibili seu Romanorum Scriptorum odio, seu novercantis fati acerbitate infeliciter vexata, ut cum nulla gens clarior fuerit factis, nulla minorem sui gloriam literarum monumentis consignatam ostendere possit. De eo Strabo Amasianus libr. 5. pag. 156. *Εν δὲ τῷ μεταξὺ τόπος ἐστὶ καλούμενος Ρηγισβίλλα. ἰσορῆται δὲ γενέσθαι τὸτο βασιλεὺς Μαλαῖωτι Πελασγῶ, ὃν φασὶ διναστεύσαντα ἐν τοῖς τόποις μετὰ τῶν συνοίκων Πελασγῶν, ἀπὸ τῶν διδόντων αὐτῷ Αἰθῆνας. Inter hæc (prope Volaterras, ut docet ipsa sequela & contextus locorum) est locus vocatus Regis-Villa, quam narrant olim Historica veritate fuisse Regiam Malæoti Pelasgi, quem dicunt iis in locis (scilicet Cossa, Graviscis, Volaterris, Populonio) cum assolentibus deductisque a se Pelasgis supremo principatu functum, inde Athenas migrasse. Ita locum verti, nam vulgata versio & manca est; & in nonnullis indoctissime falsa; ut cum omittit τόπος ἐστὶ, est locus: & cum vertit διναστεύσαντα qui habitavit, incitiam suam prodidit; est enim ἀπὸ δυναστεύω, quod est Regia potentia impero. Malæottum hunc, sive Malæotum (ita enim codices variant) quæ causa Italia Etruriaque sua excedere compulerit, non comperi, sive seditione suorum pulsus, sive coloniarum in Græcia deducendarum dux, aliis discutiendum relinquo: satis habens admonuisse & antiquissimo seculo Etruriæ imperasse, & unum ex alienigenis Regibus habendum, si non primum, saltem non longe a primo. De adventu Pelasgorum in Etruriam dixi libr. 1. supra hoc opere cap. 5.*

Etru-

*Etruscorum Rex Etruscus, filius Herculis,
genti nomen dedit.*

CAP. XXIV.

HUnc, ut certum est, Regio. titulo, præfuisse toti genti, ita perplexum est & anxium, advenā ne, an indigena: quo ævo imperaverit: quādiu, & quibus moribus rexerit Etruscos: ac demique quando & ubi obierit: quæ vel ætatis longissime incuria scire negavit, vel majorum negligentia ad nos deferri prohibuit. Hoc unum modo constat, ab eo Etruriam appellatam. Isidor. libr. 14. cap. 4. Etymologiar. *Alii Etruriam ab Etrusco principe dictam putant.* Servius Maurus ad libr. 10. Æneid. v. 164.

*Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean.*

Sed Etruria dicenda est ab Etrusco principe. Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Europæ provinciis: *Etrusci populi indigenæ, in bello fortes, in pace pietati deditissimi, ab Etrusco Herculis filio nominati, qui cum patre ex Hispania in Italiam trajiciens, genti illi præfuit, Regisque munus gloriose obivit, quod nomen antea habuerit, ignoratur, ea provincia.* Indigenas certe eos habitos probant hæc Dionysii Halicarnassici libr. 1. pag. 24. *Καθύνουσι γὰρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον εὐκρίτα λέγειν, μὴ δαμῶσιν ἀφρημένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαίνοντες.* *Quare vereor, ne verisimilior sit eorum oratio, qui non advenam esse, sed indigenam hanc gentem asseverant.*

Jam vero illud de Hercule, ejusque filio, nescio unde ille haurire potuerit, nisi forte, quia vulgaverat fabula, Herculem, Geryonis bobus ereptis, in Italiam venisse, & fortem quamlibet gentem vetustas Hercule credi voluit ortam, quasi plane omnis ab illo Deo fortitudo esset. Nam quod Hieronymus Henningius fingit Theatri Genealogi Tom. 1. pag. 652. somnio non multum absimile est. Et quid de tam inutilium nugarum auctore Annio Viterbiensi dicendum? qui cum rudiores suæ nugacitati credere posse existimasset, doctiores etiam decipere tentavit. Illi ergo, si Diis placet, *Hercol* quasi *totum pellisum* dici volunt, & *Loabim*, idest *flammigerum*, & *Arino*, sive *Arno*, quod significat Aramæo idiomate *Leonem celebrem*. Et quasi infantiæ non esset fatis, de ejus uxore Echidna præclara ostentant, ac ab iis, quæ initio attulerant, cognominibus resilientes, *Libycum* vocant *Herculem*, qui & Colonias in Etruria deduxerit, & vallem Arni stagnantem aquis ficcaverit; cum tamen ego ostendam

Tom. I.

X

libr.

libr. 4. hujus operis, tempore belli Punici secundi stagnasse eam nondum siccatam. Sed hanc fabulam refellit Vincentius Borghinus libr. de Origine Florentiæ pag. 14.

*Etruscorum Rex Tuscus, & ipse nomen genti
indidit.*

CAP. XXV.

Uti de Etrusco Etruriaque actum a me abunde libr. 1. supra cap. 1. hoc opere; ita de Tusco & Tuscia, sive Tusco & Tuscia capite sequenti tractatum. Servius Maurus ad libr. 1. Æneid. v. 71. *A Tyrrbeno quodam, qui submersus fuit in mari, quod Tusciam alluit, cujus filius Tuscus, a quo fuit Tuscia.* Fest. Pompejus libr. 18. *Tusci a Tusco Rege, filio Heronlis, sunt dicti.* Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim provinciis Europæ: *Tusci vel a thure, vel etiam a Rege Tusco nominati videntur.* In hoc quoque debachatur Joannes Annius, & post ipsum Hieronymus Henningius pag. 654. cum a Tanaide a patre revocatum, Janigenis Coritum creatum, filium suum Galatheum, ex Gallis tractatum cum colonis, in Siciliam misisse, sine ullo auctore comminiscitur. Sed ego pergo.

Hunc *Tuscum*, ut ego probabiliter existimo Laberius Mimographus opere celebravit; nam apud Nonium in voce *mæstas* Laberius in *Tusco* laudatur, eademque vox corrupta in voce *luculentitatem* cap. 2. num. 510. *Laberius in Tucce*, sed rescribe in *Tusco*. Et eodem capite num. 93. Laberii in *Tusco* hæc sunt:

Bipedem, bliteam, belluam.

Etru-

Etruscorum Rex Tyrrhenus, sive Toræbus: ex Lydia, sive Maonia in Italiam trajiciens: Tyrrheniam regionem nominavit.

CAP. XXVI.

AB Etrusco Rege Etruria dicta est, a Tusco Rege Tuscia, ac tertio a Tyrrheno etiam Rege appellationem tota provincia sortita est, ut libr. 1. hoc opere supra cap. 3. dicebam. Verrius Flaccus apud Festum Pompejum libr. 18. *Tyrrhenos Etruscos appellari solitos, ait Verrius, a potente duce Lydorum Tyrrheno.* Servius Honorat. ad libr. 1. Æneid. v. 71. *Forte autem recessit Tyrrhenus a fratre suo Lydo.* Vide locum, & ad libr. 2. Æneid. v. 781. & ad libr. 8. Æneid. v. 478. C. Plin. libr. 3. cap. 5. Strabo Amasianus libr. 5. Geograph. pag. 151. ubi Hercule & Omphale progenitum Tyrrhenum docet, quorum omnium verba reperies loco laudato posita. Jul. Solinus cap. 8. Polyhistoris corrigendus: *Quis ignorat Tyrrhenos a Tyrrheno Lydiæ Rege dictos?* Ille non erat Lydiæ Rex, sed Lydiæ Regis filius, ut ex cosmographis, historicisque satis liquido constat; itaque legendum emiserem: *a Tyrrheno Lydo, Rege dictos*, ut sit verum, Regem illum Etruriæ factum, verum non indigenam fuisse, sed Lydum & advenam. Fanucius Campanus MS. libr. 2. de Illustribus Italiæ Familiis cap. 2. *Tyrrhent a Tyrrheno quodam Atys filio, qui relicta Maonia in Italiam se contulit, & in ora maris inferi consedit, ac horum municipium fuit civitas Cariara.* Hæc ultima ab indocto, quod desumpsit vir alioquin non indiligens, neque enim Cariaram ullam civitatem nominant Geographi, ut indoctum commentum jure videri possit. Dionys. Halicarnassensis libr. 1. non uno loco, sed quod huc facit, præcipue pag. 24. *Tyrrhenos inquit, ὀνομάσαι δ' ὑφ' Ἑλλήνων αὐτὸ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἔδει καλῶς, καὶ διὰ τὰς ἐν τύρρεσιν οἰκήσας, καὶ ἀπ' αὐτῶν διᾶσαι.* Hoc autem nomine a Graecis esse appellatos nihil vetas, vel propter domicilia turrita, vel ab aliquo præpotenti principe. Hunc Regem Antiphanes Poëta celebravit, fabulamque ab ejus nomine *Tyrrheniam* sive *Tyrrheniam* vocavit, e qua quædam laudat Athenæus libr. 6. Dipnosoph. pag. 240. & libr. 7. pag. 329. Et Axionicus Cognicus in *Tyrrheniæ* citatur in *Tyrrhenico*, quæ fabula, ut probabilior judicari potest, Etruscam rem referebat: versus ex ea reperies apud eundem Athenæum libr. 6. pag. 244. Hunc Regem & *Tyrrhenum*, & *Tyrrhenum*, & *Toræbum*, & *Toræbum* appellavere, auctore vetustissimo scriptore Xantho Lydo Historico, referente Halicarnasseo loco laudato.

*Etruscorum Rex Rasena, & ipse advena,
oriundus Meonia.*

CAP. XXVII.

Hic est unus ex Græcis principibus & advenis Pelasgis, qui huic regno incolis admixti præfuerunt. Ejus mentio apud Dionysium Halicarnass. libr. 1. pag. 24. Αὐτοὶ μὲντοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων τοῦ Πασένης, τὸν αὐτὸν ἔχοντες τῷ τῶν ἐνομάσει. *Ipsi vero se a ducum quodam Rasena, eodem quo ille modo nominant.* Ex quo loco, nisi sit corruptus, colligendum videtur, Etruscos olim quoque *Rasenas* vocatos a Rege Rasena, quem ille more militantium *ἡγεμὼν Ducem* appellat, more probis scriptoribus recepto: monebam supra. Ovidius de Augustis:

Quæ nunc sub Phæbo ducibusque palatia fulgent.

Fridericus Sylburgius putat ab isto, Ravennam urbem conditam, ab eoque tracto nomine, dictam *Ravennam*, quasi *Rasenam*: quod commentum, quia probis caret auctoribus, sidendum verius, quam sequendum. Quam autem a vero etiam aberrat Joannes Annius, dum Tuscos *Rasenos*, & *Razenos*, & *Razennos* nominat, omnia ad Aramæam linguam referens, quasi Pelasgi, quorum e numero unus Rasena erat, non sua, sive Græca lingua, sed Anniana, hoc est Aramæa, fuissent usi, & quod mirandum magis, invenit sequaces!

*Etruscorum Rex Nicius Fæsulanus, qui vel ei
civitati nomen dedit, vel ab ea nomen
suum accepit.*

CAP. XXVIII.

Sequentes Reges indubie tempora Heroica, & adventum in Italiam Aene præcesserunt. Quos, quia eorum nonnullos parum idoneis scriptoribus regnasse comperi, leviter perstringant. Hieronymus Rubens libr. 1. Historiæ Ravennat. pag. 18. Nam quod ad ducis nomen spectat, id Mantue aliquot post annis accidit, ab Octo Bianero, cognomento Mantua, Fæsulis a Nicio Fæsulana, Pisis a Piseo, Bononia a Bono, Hadria ab Hadrio, qui cum Tuscorum Reges essent, eas urbes condiderunt, & de suo nomine vocarunt, ut Manethon, & re-

& reliqui veteres auctores memoria prodiderunt. Nisi auctorem laudasset Manethonem, cetera probabilia viris doctis videri potuissent; sed omnem fidem elevat spurii illius, & ab Annio suppositi fragmenti nomen. Hoc sane non gravate admitto, Reges Etruriæ potuisse vel urbes condere, vel conditis mutare nomina, in iisque sedem Principatus figere; hinc *Alium Volaterranum*, *Lucium Fidenatem*, *Porfennam Clusinum*, *Tolumnium Vejentem* apud probatissimos scriptores reperimus sic appellatos ab urbibus, in quibus totius Regni sedem stabiliabant. Sic itaque Nicius hic cognomentum Fæsulani obtinuerit, quod Fæsulis potissimum oblectaretur; neque enim refert, an ille a civitate inclita, an civitas ab eo appellationem sortiatur. Hujus Regis nullus inter antiquos, quod sciam, meminit, ideoque mihi suspectus; inter recentiores plerique, licet obscuro omnes, & Hieronymus Henningius, Theatro Genealogico Tom. 1. loco toties laudato: Joannes Lucidus Samotheus libr. 6. de Emendat. tempor. cap. 8. dignus mehercule doctore Annio discipulus: Hieronymus Bardus, vir probus & Religiosus, sed incautus, qui in sua Chronologia & hunc Regem, & pleraque alia ab Annio mutuatus: Cberubinus Gherardaccius Bononiensis, cetera diligens, nisi frontem historiæ patriæ his commentis inquinasset; quin, quod magis mirum, addunt isti, Nicium regnasse annis 21.

*Etruscorum Rex Piseus, originis & ipse Græcanicæ,
tubæ æneæ inventor: a celeberrima civitate
Pisis nomen habet.*

CAP. XXIX.

Sed & hic primis seculis, cum adhuc agresti essent nudique ingenio Etrusci, in Italiam adpulit, eamque inferi maris oram occupavit, quæ tunc erat fertilissima, postea rerum gestarum gloria toto orbe celebratissima est habita. Meminere ejus iidem moderni Scriptores, quos superiori capite advocavi: & præterea inter veteres, cujus in his rebus maxima merito fides est, C. Plinius libr. 7. Natural. Histor. cap. 56. Invenisse inquit, *Æneam tubam Piseum Tyrrbenum* volunt, & tamen nos & hoc libro, & libr. 3. cap. 67. infra hoc opere docemus, Meleum imperatorem Etruscorum invenisse tubam; ut sit frivolum & temerarium duobus principibus assignare, quod uni tantum convenit; sed responderi potest, tubam quidem Meleum excogitasse, sed non æream, quæ soli Piseo Etrusco debetur, Quod autem eum Tyrrhenum appellat Plinius, puto de principa-

*Etruscorum Rex Alesus, sive Alesus, sive Halesus,
& ipse.*

CAP. XXX.

Hunc Regem etiam vetustissimum ipsæ de eo fabulæ, & superans historiarum memoriam fama divulgat; sed nec nomen omnes eodem scribunt modo: quibusdam est dictus *Alesus*, aliis *Halesus*, non nullis placet *Alesus*, sed parvo discrimine, & puto diversos. Servius Honoratus ad libr. 8. *Æneid.* pag. 503. *Quidam etiam dicunt Salios a Morvio Rege Vejentanorum institutos, ut Alesus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familia aucta ultimus fuit.* Ex quo loco, quam vetusto seculo hic imperaverit, dijudicari facile potest, cum in ejus honorem Saliorum sacra sint excogitata, quæ diu ante Trojam everfam, & appulsum *Æneæ* in Italiam celebrari solita constat. Ejus meminit Fr. Leander Alberti in Italici sui descriptione pag. 418. Illum Neptuni filium facit, more rudioris illius ævi, quo præclaros quoque principes Deo natos aliquo, aut in Deum verfos credula gentilitas sibi persuadebat.

Eum Vejentum Regem fuisse, Servii verba supra posita evincunt, qui ait Morvium ultimum Regis illius Alesi familiæ habitum, de quo nihil, quod addam præterea, in præsentiarum habeo.

*Etruscorum Rex Halesus gente Argivus, Faliscos,
& Alsum, civitates condidit, & a suo
nomine vocavit.*

CAP. XXXI.

HAlesum hunc ab Aleso superiori diversum, vel ex eo esse liquet, quod ille Neptuni filius, antequam Salii, Herculis Martisque Sacerdotes essent inventi, Vejentibus præfuit: hic Agamemnonis filius, cæso patre matris scelere, in Italiam trajecit, & non Vejos incoluit, sed Faliscos Alsumque civitates postea clarissimas condidit: eique forte nomen a *flumine Haleso*, cujus celebre in Græcia nomen, Colophonem alluentis, ut meminit Pausanias, & ante illum C. Plinius libr. 5. cap. 29. Servius ad libr. 7. *Æneid.*

Æneid. pag. 479. *Æquos, Faliscos Halesus condidit. Hi autem immutato H. in F. Falisci dicti sunt, sicut, febris nunc dicitur, que ante bebris dicebatur.* Virgil. libr. eodem pag. 480.

*Hic Agamennonijs Trojani nominis hostis
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos.*

Ubi Servius eum vel Agamennonis comitem, vel filium asserit. Fortem ille operam contra Trojanos Æneamque navavit. Idem Poëta libr. 10. Æneid.

*..... occurrit Halesus
Aurunceaue manus.*

Et paucis interjectis ibidem:

*..... sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.*

Atque ille a Pallante, Evandri filio, peremptus, interiit, ut sequentibus describitur ibidem loci versibus. Faliscorum ille conditor. P. Ovid. libr. 3. Amorum Eleg. 13.

*Argiva est pompe facies, Agamennone caso
Et scelus & patrias fugit Halesus opes.
Jamque pererratis profugus terraque marique
Mœnia felici condidit alta manu.
Ille suos docuit Junonia sacra Faliscos
Sint mihi, sint populo semper amica suo.*

Ab eo itaque & nomen Coloniae impositum, quod video adnotasse Hadrianum Turnebum libr. 22. cap. 3. & Raphaëlem Volaterranum libr. 33. Commentarior. pag. 1030. & simul sacra Junonis ex Græcia in Etruriam intulit; quare summa veneratione Juno a Veientibus, & Faliscis colebatur, ut adnotabam libr. 1. hoc opere supra cap. 17.

Ab eodem etiam Rege Alsum, validam & bellicosam civitatem, conditam volunt. Petrus Marfus observavit. Sil. Italic. libr. 8. Punior.

*Nec non Argolico dilectum nomen Haleso
Alsum.*

Etru-

Etruscorum Rex Tarcon, Græcus ex Mæonia, primo præfectus Tyrrheni tantum, mox ipse Rex factus: frater Tyrrheni vel filius: civitates duodecim struxit: nomen suum Tarquiniis indidit: Cortonæ habitavit.

CAP. XXXII.

GEnte & domo hic Græcus, Tyrrheni Regis ex Lydia five Mæonia in Etruriam adpellentis comes, & expeditionis socius, operibusque publicis ab eodem Principe præfectus, quo paulo post extincto, ipse Regni fastigio admotus, Etruriam structis civitatibus impensius exornavit, a quo duodecim urbium, five populorum Etruscorum initia defluxere, quæ tam celebri claroque apud posteros nomine vel virtus fovit, vel fortuna protexit: Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 5. Commentarior. pag. 124. Strabo Amasian. libr. 5. pag. 151. Οἱ Τυρρῆνοι τοίνυν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις Ἐτρώσκοι καὶ Τῦσκοι προσαγορεύονται, ὧς δ' Ἕλληες οὕτως ὠνόμασαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Τυρρῆνος τοῦ Ἀτῦος, ὃς φασὶ, τοῦ ἑσέλαστοι ἐκ Λυδίας ἀποίκου δεῦρο, ἀπὸ γὰρ ἀμῶν καὶ ἀφορίας ὁ Ἀτῦς εἰς τῶν ἀπογόνων Ἡρακλέους καὶ Ὀμφάλης δυοῖν παίδων τῶν τῶν κληρῶν Λυδῶν μὲν κάτεχε, τὸν δὲ Τυρρῆνον τοῦ πλάω συζῆσαι λαὸν, ἐξέδοτασθαι. ἐλθὼν δὲ τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ Τυρρῆνιαν ἐκάλεσε, καὶ δώδεκα πόλεις ἐκτίσας, διέκισσεν ἐπιστήσας Τάρκωνα, ἀφ' οὗ Ταρκυνία ἡ πόλις, ὃ διὰ τὴν ἐκ παίδων σύνεσιν πολλὸν γεγενῆσθαι μυθεύουσι. Latinesic sonant: Tyrrheni ergo a Romanis Etrusci & Tusci nominantur, Græce sic appellantur a Tyrrhenio Atys filio, qui eo coloniam ex Lydia duxerit; fame enim & sterilitate coactus Atys, unus ex Hercule & Omphale prognatis, de duobus filiis, alterum nomine Lydum detinuit sorte, alterum Tyrrhenum cum majore populi parte amandavit. Is, cum in Italiam venisset, regionem a suo nomine Tyrrheniam nuncupavit, & duodecim urbes condidit, præfecto rei Tarconie, a quo Tarquiniis urbi nomen est. Hunc, quod a puero saperet, canum natum fabulantur. De ejus canitie plene Eustathius ad Homerum libr. 2. Iliad. quo figmento nihil aliud significare voluerunt, quam illum insigni rerum politicarum industria experientiaque eruditum, optimum Etruriæ statum legibus ordinasse, quas quidem & Romani ab iis, quibus eas Tarcon tradiderat, populis post multa secula petierunt; ut ad finem libr. 3. hoc opere infra doceo. Meminit non uno loco hujus Servius Maurus ad libr. 6. Æneid. pag. 403. Graja ab urbe, propter Evandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarcovtem est.

Istum hætenus existimarunt private sortis hominem a Tyrrhenio
 Tom. I. Y duo-

duodecim civitatum condendarum in Tuscia præfectum tantum fuisse; sed ego eum Tarchonem, seu Tarconem more Græco, Tyrrheni filium, probo esse ex istis Servii ejusdem ad libr. 10. *Æneid.* pag. 583. ex Catone in Originibus. *Cato Originum, qui Pisas tenderunt, ante adventum Etruscorum negat sibi compertum, sed inveniri Tarchonem Tyrrbeno oriundum, postquam eorundem sermonum.....cæperit Pisas condidisse, cum ante regionem eandem Teutones quidam Græce loquentes possederunt.* Locum esse corruptum certo constat, vel ex illis, *Cato Originum*, deest scilicet, vel *primo*, vel *secundo*, vel aliquid simile; deinde lege: *inveniri Tarchonem Tyrrbeno oriundum.* Idem certe probatissimus grammaticus, ut in re parum sibi comperita, variat ad illud eod. libr. pag. 585.

Fatidice Mantus & Tusci filius amnis.

Alii a Tarchone Tyrrbeni fratre conditam (Mantuam) dicunt. Ut duodecim itaque celebratas Etruriæ civitates Tyrrheni Regis vel frater, vel filius Tarchon condidit, ita & Mantuæ ortum ad eundem antiquitas traxit. Hujus Regnum in Pici Latinorum Regis tempora rejiciunt scioli, sed impudenter, nam antiquior longe Picus. *Æneas Gallettus* tamen libr. 4. *Histor. Universal.*

Inde tenet Picus Latia fastigia sedis

Sole viam quarto metiente pex æthera, Tarcon

Sistitur Etrusco solio.

Sed verius est, illum regnasse, cum in Italiam quadringentis pene annis ante Romam conditam venisset *Æneas*, frequens ejus quippe apud Maronem mentio, nisi alius sit Rex eodem nomine, quod non est omnino improbabile. Igitur libr. 8. *Æneid.*

Haud procul hinc Tarco & Tyrrbeni tuta tenebant

Castra locis.

Et libr. 10. *Æneid.*

Admonet, admiscetque preces, baud sit mera, Tarcon

Jungit opes.

Et sæpius eodem libro:

.....speculatus litora Tarcon

Et libr. 11. *Æneid.* *Æneæ æqualem eum facit, ubi in funere Pallantis:*

Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarcon

Constituere pyras.

Memorabilem vero ejus virtutem describit ibidem loci Poëta paulo post:

Tyrrbenum genitor Tarcontem in prælia seva

Suscitat, & stimulis baud mollibus incitat iras.

Ergo inter cades, cedentiaque agmina Tarcon

Fertur equo.

Et paucis interjectis:

Tollitur in cælum clamor, cunctique Latini

Com

*Convertere oculos, volat igneus equore Tarcon
Arma virumque ferens, tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat.*

Denique lucuosam pugnam Latinis ex felici certaminis eventu colligit ibidem post pauca:

*Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcon
Portat ovans, ducis exemplum, eventumque secuti
Meonide incurrunt.*

Ac ne eum quis præfectum tantum, non etiam Regem dicere possit, clare Virgilius libr. 8. Æneid.

*Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcon,
Succedam castris, Tyrrhenaque Regna capeßam,*

Regia ejus fuit Cortonæ. Sil. Italic. libr. 8. Punic.

*Letos Care viros, lectos Cortona superbi
Tarcontis domus.*

*Etruscorum Rex Felsinus, a quo Bononia structa
Felsina est appellata.*

CAP. XXXIII.

Hunc non posuissem inter Etruriæ Reges, nisi me Plinii auctoritas permovisset; nam quicquid Joannes ille Annius, eumque secuti Hieronymus Henningius Tom. 1. Theatri Genealogi, Joannes Lucidus Samotheus libr. 6. de Eminentat. tempor. cap. 8. Cherubinus Gherardacchius in historiæ Bononiensis initio, Hieronymus Bardius Florentinus in Chronologia, alii que pro vera historia obtrudunt, ego quîsquiliis meraque burras duco. Leander Alberti in descriptione Italiæ pag. 323. & multis sequentibus: & nos obiter quædam libr. 1. hoc opere cap. 9. & Servii Mauri ad libr. 10. Æneid. pag. 589. corrupta in hanc rem, quæ infra corrigentur hoc libr. cap. 36. ubi pro *Felsina*, *Celsina*, & pro *Bononia*, *Bona* leguntur. C. Plin. libr. 3. cap. 15. in descriptione octavæ regionis: *Intus Colonie, Bononia, Felsina vocitata; cum princeps Etruria esset.* Locum esse depravatum liquido constat, tantum enim abest, ut caput seu princeps Etruriæ esset Bononia, quin ne in Etruria quidem dici poterat, quippe extra Apenninum & Macram fluvium latissimæ Etruriæ terminos sita. Corrigo igitur locum: *Bononia, Felsina vocitata, cum Principis Etruriæ esset Regia; ut sit verum coloniam eam esse Etruscorum,*

rum, & Principes in ea, tamquam amœnissima statione, degere solitos; nisi forte dicamus duplicem Etruriam, ante Romana in eam provinciam illata arma: unam trans Apenninum, Macra & Tiberi fluminibus clausam: aliam cis Apenninum, cujus princeps haud gravate potuerit esse Bononia: & nunc ex duodecim illis urbibus, a Tuscis in Gallia Cisalpina ductis, sola ea superest, tantæ potentiae, tantarumque virtutum seu monumentum, seu trophæum.

Etruscorum Rex Bonus, sive Bon, fabulosus: nomen Bononiae, non ab eo, sed a Boiis desumptum.

C A P. XXXIV.

Iste non ideo huic nomenclaturæ inseritur, quod putem, eum revera unquam fuisse, sed ut inscitia Annii Viterbiensis, & sequentium, qui cum nunquam vel limine tenus bonarum artium studia attigissent, tamen ex Aramæa illa sua lingua, & suppositiis Metasthene, Berofo, Catone, Manethone, Xenophonte, ac Sempromio, videri volebant omnium disertissimi, atque adeo talibus nugis bene de patria se meritos credebant, cum nobilitati ejus frivolis suis commentis non parum offecissent. Illi itaque Felsino Regi Bonum, sive Bon successisse docent, & nomen civitatis mutasse, dixisseque Bononiam: & quod magis mihi mirum, annum addunt, quo regnaverit, scilicet a mundo condito 3097. ante partum salutiferum annis 864. Hujus Regnum, ut aliorum ab Annio confictorum, celebrat Æneas Gallettus libr. 5. Histor. Universal.

Inde nova Bonus ætatis primordia Tusca

Illustrat, Janique lares splendore tiara.

Errant isti literiones improbi, qui Bononiam a Bono Etruriæ Rege dictam credi volunt, cum sit a Boiis, qui eum tractum Galliae Cisalpinae diu tenuerunt, testibus Livio & Polybio, primum *Bojonia* & postea *Bonomia* appellata, paulum nomine, ut fieri solet, immutato: quod exequitur in Annalibus Bojorum Joannes Aventinus, & indicat Raphaël Mapphæus Volaterranus libr. 4. Commentarior. pag. 118. Hadrianus S. R. E. Cardinalis S. Chrysogoni in Itinere Pontificis Julii 2. ubi sic:

Urbs antiqua, ingens, Etruscis Regia quondam

Felsina, tum Boiis fato irrumpentibus impar

Accepisse novum fertur Bojonia nomen;

Verum ubi sunt Boi Romano milite pulsi,

Barbariem excussit, cepitque Bonania dici.

Etru-

*Etruscorum Rex Hadrius, Civitati Hadriæ, sive Atriæ
aut Adriæ nomen dedit.*

CAP. XXXV.

Hunc, non ii modo, quos toties vituperavi, nomenclaturæ Regum Tuscorum inferunt, sed & probabilis suadet ratio, hunc & Etruscis imperasse, & nomen urbi illi celeberrimæ Adriæ, sive Atriæ imposuisse, ut libr. 4. hoc opere infra dicam. Hieronym. Rubeus Hist. Ravennat. libr. 1. *Nam quod ad ducis nomen spectat, id Mantuæ aliquot post annis accidit, ab Oeno Bianoro, cognomento Mantua, Fesulis a Nicio Fesulano, Pisis a Piseo, Bononiæ a Bonno, Hadriæ ab Hadrio, qui cum Tuscorum Reges essent, eas urbes condiderunt, & de suo nomine vocarunt.* Hic dictus fuit, sicut urbs ea præclara & antiquissima, sive Atrius, sive Adrius, seu Hadrius: unde & Hadriani Augusti familia & nomen, quod aliis post eum Antoninis familiare ac veluti gentilitium fuisse lapides demonstrant & marmora vetusta: variat quoque ea scriptura apud Strabonem, Antonini Itinerarium, seu verius Scoti, uti suo loco expedietur. Æneas Galletus libr. 5. pag. 122.

Atrius inde gerit Tusci vestigia regni.

*Etruscorum Rex Ocnus, sive Hocnus, Anenus Bianor,
Mantuæ conditor, cuius sepulchrum non
longe urbe erat.*

CAP. XXXVI.

Verum hunc, & sine dubio legitimum Etruriæ Regem fingunt illa literarum propudia cognomento fuisse Mantuam dictum, quod inter reliqua eorum deliria ponendum. Certe eum, ut Regem Æneæ tempore Etruriæ, fortem Trojanis navasse operam & Virgilius scribit, & commemorat Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. Servius Honoratus ad Eclog. 9. in fine: *BIANORIS hic est, qui & Hocnus dictus est, de quo ait in decimo; laudat deinde versum infra citandum. Conditor Mantuæ dictus Bianor autem est, quasi animo, & corpore fortissimus, àνδρῆς βίαις καὶ ἀνδρείῃς.*

pens: Apparet autem ex sermone pastorum eo loci, extra urbem Bianoris conditoris sepulchrum fuisse; ita enim:

*Hinc adeo media est nobis via, namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes.*

Ejusdem grammatici verba doctissima, & ab alto vetustatis eruta situ adponam in libr. 10. Æneid. pag. 585. OCNUS. Iste est Avenus, quem in Bucolicis Bianorem dicit . . . . . hic Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit, nam fuit filius Tyberis & Mantus Tyresiae Thebani vatis filia, quæ ad Italiam post parentis venit interitum. Alii Mantos filiam Herculis vatem fuisse dicunt: Hunc Ocnus alii Aulestis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celsenam, quæ nunc Bona dicitur, condidisse, permisisse autem exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit. Alii a Tarcbone Tyrrheni fratre conditam dicunt: Mantuam autem idea nominatam, quod Etrusca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbibus & hanc consecravit. Et paucis interjectis ibidem loci: DIVES AVIS. Majoribus præpotens, & bene dives avis, quia non ab Ocno, sed ab aliis quoque condita sit; primum namque a Thebanis, deinde a Tuscis, novissime a Gallis, vel (ut alii dicunt) a Sarsinatibus, qui Perusia confederant. Depravatus insigniter locus; nam neque civitas in Italia ulla, quæ Celsina primum, Bona deinde vocaretur, neque si qua fuisset, altum adeo inter Geographos silentium foret. Restituendus itaque nitori suo doctissimi grammatici locus: *Et ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Felsinam, quæ nunc Bononia dicitur, condidisse.* Quem locum tot Italos ab illustranda sua patria laudem scriptis quærentes fefellisse, aut subterfugisse miror. Vide quæ cap. 33. hoc libro supra dicta sunt de Felsino Rege, & Felsina colonia Tuscorum.

Jam vero auxilia Æneæ, strenuamque operam idem Rex Ocnus præstans a Virgilio inducitur loco laudato; sed Virgilius, inquit ibidem Servius, miscet novam & veterem Etruriam, ut utriusque principatum patriæ suæ assignet, cum aliquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla a Transpadanis auxilia postulaverit, cum omnis exercitus adversus Mezentium uno loco confederit, & propterea putatur Poëta in favorem suæ patriæ hoc loquutus, ut de hac sola trans Padum pro Ænea venire auxilia adversum Mezentium facit, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit. Ex quibus clarum est ex mente Servii Bianorem Avenum tempore adventus Æneæ in Italiam non regnasse, ac multo minus bello illi interfuisse, quod cum Latinis ab eo & Rutilis gestum est. Secus vero Poëta:

*Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidice Mantus, & Tusci filius amnis,*

Qui

*Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
 Mantua dives avis, sed non genus omnibus unum,
 Gens illi triplex, populi sub gente quaterni
 Ipsa caput populis Tusco de sanguine vires.
 Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat
 Quos patre Benaco velatus arundine glauca
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu,
 It gravis Auletes centenaque arbore fluctum
 Verberat assurgens, spumant vada marmore verso.
 Hunc vebit immanis Triton, & cœrula concha
 Exterrens freta, cui laterum tenuis bispida nanti
 Frons hominem præfert, in pristina desinit alvus,
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda
 Tot lecti procures ter denis navibus ibant
 Subsidio Trojæ.*

Quem locum ideo longiorem adscripsi, ut ostenderetur a Gallia roga-
 ta Æneam & petiisse auxilia, & obtinuisse. Denique hujus principis
 Regnum, ut aliorum præclara facinora Amii sequaces corruperunt,
 portentosa quæque de eo committentes, quod tutorem habuerit Me-
 zentium, quod suo tutori jam pubes factus bellum intulerit, ut nuga-
 tor ille Æneas Gallettus libr. 4. vult. pag. 73.

*Tuscoque favente senatu
 Hic tutor datur imperii Mezentius Ocno.*
 Et eodem libr. pag. 81.

*..... dilabitur arce
 Effugiens patrum sævos Mezentius angues,
 Nobilis Imperii Tiberini jussibus Ocni
 Tarconti datur exsomni custodia rerum.*

Quem ideo advoco, non quod putem eum, ad res has serias, & gra-
 ves advocari; sed quia, ubi res probata est idoneis auctoribus, prole-
 tario hoc teste uti nihil nocet.

Etru-

*Etruscorum Rex Mezentius, Carite Regiam habebat:
 pactus vincta Latina Turno in Æneam auxiliatus est:
 Latinum Aboriginum Regem & Æneam interse-
 cit, & ab Ascanio ejus filio interemptus: crude-
 lia supplicia excogitavit: contemptor divum
 dictus: Imperator etiam vocatus: in
 exilium a suis pulsus.*

CAP. XXXVII.

EO jam devenimus securitatis, ut sub adventum in Italiam Æneæ florentissimum fuisse Regnum Etruriam constet, quo tempore Mezentius regnabat, Agylæ, sive Carite degens, atque exinde toti provincie imperans. Sed audiendi Historici. Trogus Pompejus, & ex eo M. Junianus Justinus libr. 43. *Æneas ab Illo, Troja a Grecis expugnata, in Italiam venit, statimque prælio exceptus, cum in asiam exsecisum eduxisset, & ad colloquium vocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem Regni reciperetur, & Lavinia in matrimonium data, ei gener adscisceretur: post hæc commune utriusque bellum adversus Turnum Rutulorum Regem, propter fraudatas Lavinia nuptias fuit, in quo & Turnus & Latinus interierunt; igitur cum Æneas jure victoriæ utraque populo potiretur, urbem ex nomine uxoris Lavinia condidit. Bellum deinde adversus Mezentium, Regem Etruscorum gessit, in quo cum ipse occidisset, in locum ejus Ascanius filius successit. Sed paulo diversa his apud T. Livium statim in limine magni operis: Bello deinde Aborigines Trojanique simul petiti, Turnus Rex Rutulorum, cui pacta Lavinia ante adventum Æneæ fuerat, prælatum sibi advenam agre ferens, simul Æneæ Latinoque bellum intulerat; neutra acies læta ex eo certamine abiit, victi Rutuli, victores Aborigines Trojanique ducem Latinum amisere: inde Turnus Rutulique diffusi rebus, ad florentes Etruscorum opes, Mezentiumque eorum Regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, jam inde ab initio minime lætus novæ origine urbis, & tum nimio plus satis tutum quam esset accolis, rem Trojanam crescere ratus, baud gravate socia arma Rutilis junxit. Longa deinde narratione exitum illius belli narrat, quam vide. Summa est, Æneam acie interfectum in Deos relatum, terminos utrique genti Tiberim positum, quæ ex eo repetit Antonius Coccius Sabellicus Ennead. 1. lib. 7. pag. 146. Cn. Egnatius*

tius Veratius, & Ælius Tubero in Origine gentis Romanæ, dissentiunt ab utroque, Livio Trogoque: *Æneam occiso Turno rerum potitum, cum adhuc irarum memor Rutulos bello persequi instituisset, illos sibi ex Etruria auxilium, Mezentii Regis Agylleorum adscrivisse, ac imploravisse, pollicitos, si victoria paria foret, omnia, quæ Latinorum essent, Mezentio cessura.* Sed nec concordia his omnino prodit Dionysius Halicarnasseus libr. 1. pag. 52. ubi post Latinum quatuor annos explevit Æneas: *Πότολοι τε γὰρ ἐκ πολλῶν στρατεύουσιν ἀπάρτες πρὸς αὐτὸν, καὶ σὺν αὐτοῖς βασιλεὺς Τυρρηνῶν Μεζέντιος δίδωσι περὶ τῶν αὐτοῦ χώρων.* Rutili universi oppidatim arma contra eum sumpserunt, & una Etruscorum Rex Mesentius, timens suæ ditionis oppidis. Ab eo appellatur Mesentius, qui aliis est Mezentius. Uti apud eundem libr. 2. pag. 81. Hanc ejus in Æneam Trojanosque cum Aboriginibus fœderatis expeditionem Virgil. libr. 7. Æneid., quamquam nonnihil ab historicis differens, memorat:

*Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor Divum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutas
Mille viros, dignus patriis qui letior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.*

Cere, ut ait Livius supra, aut urbs Agyllina, ut Maro vult, illi Regia, quod confirmat Cornificius apud Festum libr. 13. in voce *Oscillum*: *Latinus Rex eo praelio, quod ei fuit adversus Mezentium, Cæritum Regem, nusquam apparuerit, judicatusque sit factus Juppiter Latioris.* Itaque per sex eos dies feriatos liberos, servosque requirere eum, non solum in terris, sed etiam qua videretur celum posse adiri per oscillationem, velut imaginem quandam vitæ humane, in qua altissima ad infimum, interdum infima ad summum efforantur. Quo loco non tantum Cærite Regiam habuisse Mezentium, Cornificii verbis docemur, sed & ab eodem, Latinum, Aboriginum Regem, interfectum, quod præclarum fortitudinis ejus argumentum.

Causam belli, ab eo in Æneam Latinumque suscepti, timor dicitur fuisse, ne crescentes opibus illi, vicinam ipsius ditionem affligerent. Livius & Halicarnasseus supra laudatis locis; sed alia a Varrone apud C. Plinium traditur libr. 14. cap. 12. *M. Varro auctor est, Mezentium, Etruria Regem, auxilium Rutilis contra Latinos tulisse, vini mercede, quod tum in agria Latina fuit.* Verba Ovid. sunt libr. 4. Fastor.

*Turnus, an Æneas Latiae gener esset Amata
Bellum erat. Etruscas Turnus adorat opes..
Clarus erat, sumptisque ferox Mezentius armis,
Es vel equo magnus, vel pede major erat.*

Tom. I.

Z

Quem

Quem Rutuli Turnusque suis adsciscere tentant
 Partibus; hæc contra dux ita Tuscus ait:
 Stet mihi non parvo virtus, mea vulnera restor,
 Armaque, quæ sparsi sanguine sæpe meo.
 Qui petis auxilium, non grandia divide mecum
 Præmia, de lacubus proxima musta tuis.
 Nulla mora est operæ: vestrum dare: vincere nostrum
 Quam velit Æneas ista negata mihi!
 Annuerant Rutuli: Mezentius induit arma,
 Induit Æneas, alloquiturque Jovem:
 Hostica Tyrrbeno vota est vindemia Regi,
 Jupiter, & Latio palmitæ musta feres.
 Vota valent meliora, cadit Mezentius ingens,
 Atque indignanti pectore plangit humum.
 Venerat Autumnus calcatis sordibus uvis,
 Redduntur merito debita vina Jovi.
 Dicta dies hinc est Vinalia.

Hoc festum, Vinalia dictum, rustici post tempora Mezentii colue-
 runt in honorem Jovis, cui vinum, aut saltem vini primitias votas
 Mezentius sibi vindicare volebat, ut Festus libr. ult. innuit: eratque
 is dies 10. Kalend. Majas, ut est in veteri Calendario, vel 9. Kalend.
 Majas, ut scribit Plinius libr. 18. cap. 29. Vinumque hoc *calpar* di-
 cebatur, & *sacrima*, quod Jovi offerebatur: deinde boni ominis gra-
 tia, dicebant inde bibentes: *Vetus novum vinum bibo, veteri novo*
morbo medeor. Proclus & Joannes Grammaticus Græcos hoc festum
πρωσία vocare scribunt, licet in mensem Januarium illud rejiciant.
 Sed ad historicam de Mezentio relationem revertor.

Tuscum simpliciter Servius Maurus facit libr. 10. Æneid. pag.
 609. *Liguria autem coheret Tuscia, de qua fuerat Mezentius*. Sacrile-
 gum autem eundem describit ad librum eundem pag. 608.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugna.

Novimus sacrilegum esse Mezentium, novimus quoque Jovem etiam
 exhortatum esse alios Deos, ut a bello desisterent, & dixisse: Rex Jupiter
 omnibus idem. Quomodo ergo procedit, At Jovis interea monitis? Dicimus
 primo Jovem justitiæ favere, non partibus; quod si est, jure Mezentium in
 Turni locum facit venire, ut justum prælium inveniat, ne una pars pe-
 nitus sit a ducibus destituta; quod autem dicitur: sacrilegum Jupiter admo-
 nere non debuit, non admonet ut vincat, sed ut possit perire, illud etiam
 frustra queritur, quemadmodum numini obedire sacrilegus potuerit, cum
 Mezentium Jupiter non aperte moneat, sed iniciat tale desiderium, unde est:

. . . . . Dii ne hunc ardorem mentibus addunt
 Euryale? an sua cuique Deus sit dira cupido?

Cur autem sacrilegus, aut divum contemptor dicendus sit, & habendus
 Me-

Mezentius, non exprimit Servius; sed causa est elegans apud M. Catonem libr. 1. Originum, apud Aurel. Macrob. libr. 3. Saturn. cap. 5. in hæc verba: *Adeo autem omnem pietatem, quæ in sacrificiis, quæ Diis oblata sunt, posuit, ut propter contrariam causam, Mezentium vocaverit contemptorem Deorum, non ut Aspro videtur, ideo divum contemptor dictus est, quod sine respectu Deorum in homines impius fuerit; aliqui multo magis hoc de Busiride dixisset, quem longe crudeliorem, illaudatum vocare contentus est.* (libr. 3. Georgicon in principio) Sed veram hujus contumacissimi nominis causam, in primo Originum Catonis libro diligens lector inveniet; ait enim, Mezentium, Rutilus imperasse, ut sibi offerrent, quas Diis primitias offerebant, & Latinos omnes similis imperii metu ita movisse: *Jupiter si magis tibi cordi est, nos ea potius tibi dare, quam Mezentio, uti nos victores facias; ergo qui divinos honores sibi exegerat, merito dictus est a Virgilio contemptor Deorum; hinc pia illa insultatio sacerdotis* (libr. 11. pag. 619. Æneid.)

... hæc sunt spolia, & de Rege superbo

Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.

ut nomine contumacia, cujus pœnas luit, raptas de eo notarent exuvias. Non absimilia apud Plutarchum deprehendi Problemata. Roman. pag. 275., ubi Μεζέντιος Τυρρηνῶν σπαρταγός vocatur, *Mezentius Etruscorum Imperator*. Quod imperatoris nomen nescio, an alibi de Rege Etruscorum ullo positum inveniat, præter quam de Meleo, ut supra hoc libro expositum cap. 21. Et forte more id Romano possit dictum videri, qui Reges & imperatores promiscue usurpant, quoties exercitui imperant; unde primum *Imperatorum* nomen defluxisse omnes sciunt, & ego aliquoties supra hoc libro adnotavi.

Ejusdem Mezentii epitheton perpetuum apud Virgilium est *Contemptor Deum*, & Servius semper *sacrilegum* interpretatur, ut libr. 8. Æneid. pag. 486. *Bona electio personarum ad delectum habendum, unus eques bonus, idest Messapus mittitur: alter pedes egregius contemptorque deorum Mezentius; quis enim justius, quam sacrilegus contra pios & præpararet bellum, & gereret?* Et libr. 10. Æneid. pag. 614. ubi Poëta:

... si qua est ea cura remitto.

Aut more illo dixit, quod solet (sed legendus locus levi mutatione, uno elemento dempto, quo solet) *sepulturam ad ipsa cadavera non pertinere, licet umbris, sicuti in sexto dicitur, profit, si qua est ea gloria; signat.* Item de Pallante (libr. 11. Æneid.) vano mœsti comitamur honore. *Aut certe si qua est cura Mezentio, hoc est patri sacrilego, qui Superos Inferosque contemnit?* Porro Christiani sacrilegum pro Idololatra usurpabant. Isidor. libr. 5. cap. 26. Petr. Chrysolog. sermon. 18. *Innumeris Diis serviebant sacrilega servitute.* Paneg. Maximiani. D. Cypr. Sermon. 5. Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist. 6. notat Savaro.

Aspro, vetusto scriptori, videbatur, uti supra ex Macrobio rela-

tum, Mezentium contemptorem Deorum ita dici, quod supra modum in homines crudelis esset, inaudita ac prorsus nefanda suppliciorum genera commentus, ut vivos mortuis illigatos, fœtore cadaverum eos scelesse immaniterque confectos extingueret: quæ poena ab eo primum diro exemplo excogitata, adeo ut Mezentii supplicium diceretur. Jul. Capitolin. in Opilio Macrino: *Reddidit etiam Mezentii supplicium, quod ille vivos mortuis illigabat, & ad mortem cogebat longa robe confectos, unde etiam in Circo, cum favor publicus in Diadumenum semper fuisset acclamatum:*

Egregius forma juvenis, cui pater baud

Mezentius esset.

Corruptus cento ex duobus hemistichiis Virgilianis libr. 7. *Æneid.*, cui sic redacto in formam, & sensus constabit, & aperte favor ille pronior in Diadumenum, Macrini filium, ostendetur,

Egregius forma juvenis

Dignus, cui pater baud Mezentius esset.

Victum autem proelio *Æneam* a Mezentio, neque unquam postea comparuisse, & acie *Latinum* priori proelio ab eodem Mezentio interfectum scribunt, non modo historici supra laudati proxime, sed & *Festus* libr. 9. in voce *Indiges*. Hoc nomine ab *Afranio* *Æneas* appellatus est, cum pugnans cum Mezentio nusquam apparuisset. Ipse idem ille, instar centum testium, *Servius* ad libr. 4. *Æneid.* pag. 353. ubi deslata, & furore accensa *Dido*, *Æneam* inter alia dira, hoc quoque imprecatur;

Sed cadat ante diem.

Cato dicit, juxta *Laurolavinium*, cum *Ænea* socii prædas agerent, prælium commissum, in quo *Latinus* occisus est, fugit *Turnus*, & Mezentii auxilio comparato renovavit prælium, qui quidem victus est ab *Ænea*; *Æneas* autem in ipso prælio non comparuit, *Ascanius* vero postea Mezentium interemit. Alii dicunt, quod *Æneas* victor cum sacrificaret super *Numicum* fluvium lapsus est, & ejus nec cadaver apparuit; inde dicit: mediaque inhumatus arena, postea dictus est inter Deos receptus. Quidam eum, cum adversus Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum. Utcumque sit, sive in acie cum *Turno* pro *Latino* dimicans, interiit, sive cum Aboriginibus concurreret, extinctus est *Æneas*, certe a Mezentio eum interemptum constat; sunt enim Aborigines Etrusci, quorum Rex eo ævo potentissimus fuit Mezentius. Vide libr. 1. supra hoc opere cap. 7.

Crudelitatem hanc Mezentii describit *Virgilius* libr. 8. *Æneid.*

Haud procul hinc saxo insolitur fundata vetusto

Urbis Agyllina sedes, ubi Lydia quondam

Gens bello præclara jugis insedit Etruscis:

Haud multos florentem annos Rex deinde superbo

Imperio, & sevis tenuit Mezentius armis.

Quid

*Quid memorem infandas cedes, quid facta tyranni
 Effera? Dii capiti ipsius, generique reservent.
 Mortua quin etiam iungebat corpora vivis
 Componens manibusque manus, atque oribus ora,
 Tormenti genus, & sanie, taboque fluentes
 Complexu in misero longa sic morte necabat*

Hoc vero supplicii genus, ut Servius refert pag. 517. Cicero in Horatensio non Mezentii tantum, sed Tuscorum fuisse inventum asseverat; sed vincit aliorum auctoritas, qui eum ob tantam diritatem a suis civibus in exilium pulsum loquuntur. Virgilius loco proxime laudato:

*At fessi tandem cives infanda furantem
 Armati circumfistunt, ipsumque domumque:
 Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant:
 Ille inter cedes Rutilorum elapsus in agros
 Confugere, & Turni defendier hospitis arma:
 Ergo omnis furiis surrexit Eburia iustis,
 Regem ad supplicium præsenti Marte repossunt.*

Atque ipse Mezentius hanc sui exilii acerbicatem in Laus filii funere deplorat apud eundem Poëtam ad finem libr. 10. Æneid.

*Tamane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextra
 Quem genui? tua ne hac genitor per vulnera servor
 Morte tua vivens? heu nunc misero mihi demum
 Exilium infelix, nunc alte vulnus adactam.
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen
 Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis,
 Debueram patriæ pœnas, odisque meorum:
 Omnes per mortes animam fontem ipse dedissem.*

Æneas Gallettus libr. 4. Histor. Universal.

*Ausonia Laribus Tusca Mezentius urbe
 Sevitia dam jura hominum, ritusque Deorum
 Verteret, offensas Itale contraxerat urbis.
 Hunc spretoque Deos, cedesque sitimque cruoris
 Uturi procures diris cruciatibus omnes
 Torquendum solio tradunt, dilabitur arce
 Effugiens patrum sevos Mezentius ungues.*

Hic ut Æneam acie superatum interemit, ita ab Iulo Ascanio Æneæ filio ducto preceptus est. Servius idem ad libr. 1. Æneid. pag. 188. ex M. Catone. Secundum, inquit, Catonem, hoc habet historia fides. Æneam cum patre ad Italiam venisse, & prepter invasos agros, contra Latinum Turnumque pugnas, in quo prælia perit Latinus, Turnum postea ad Mezentium confugisse, ejusque fretum auxilio bella renovasse, quibus Æneas Turnusque pariter capti sint, migrasse postea in Ascanium & Me-

& Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse, & occiso Mezentio Ascanium Julium captum vocari a prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. Sciendum est autem, hunc primo Ascanium dictum ab Ascanio Pbrygiæ flumine, ut transque sonantem Ascanium: deinde Ilium dictum a Rege Ilo, unde & Ilium, postea Julum occiso Mezentio. Hoc gestum cum ad Mezentium ad subsidia imploranda Turnus confugit, nam illud plerique probæ notæ auctores post mortem Latini Regis contigisse volunt. Servius idem consulatur ad illud libr. 10. Æneid. pag. 576.

Tyrrbenamve fidem.
Certum tamen est, Virgilium non secundi, quod cum Ænea gestum est, belli, sed primi ducem facere, & veluti societatis initæ principem; ita enim libr. 8. Æneid. principio.

... ductores primi Messapus & Ufens,
Contemptorque Deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia.

Et quam vere ab eo hoc dicatur, historicos sit penes fides. Sed nec ab Ascanio probabile est occisum Mezentium, quum Dionysius Halicarnassensis libr. 2. pag. 81. diversum videatur dicere: καὶ δὲ χρόνον ὕπὸ Τυρρηνῶν, ὃς ἦγε βασιλεὺς Μεζέντιος, ἐπολαμῆτο καὶ ταχέως ἦν. Quo tempore arte obsidebatur, & bello petebatur ab Etruscis, quos Rex Mezentius ducebat; de Ascanio Æneæ filio loquitur. Accedit; quod Virgilius ab ipso Ænea interfectum eum scribat, non facturum, si probabili conjectura hanc gloriam Ascanio dare potuisset; fortem autem eo bello navatam operam, strenueque in partes studium nec suum laudaturus Æneam tacere, aut dissimulare potuit summus Poëta; quippe libr. 9. Æneid.

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.

Et Arcentis filius ab eo postea eodem libro dicitur peremptus:
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habena,
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit.

Animosi vero hujus & descriptionem, & cum Ænea pugnam lege libr. 10. Æneid.

At vero ingentem quatiens Mezentius bastam
Turbidus ingreditur campo.

Vide sequentia. Ad finem deinde ejusdem libri mors ejus, post virilem cum Ænea congressum, describitur.

Denique nomen hujus est apud Servium Maurum valde corruptum libr. 1. Æneid. ad finem pag. 219. nam cum in Didonis convivio dixit:

Primaque libato summo tenuis attigit ore,

Sub

subdit ille: *Usque ad labra, & veracundiam Regine ostendit, & morem Romanum; nam apud majores nostros non utebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus. Denique femina, quæ sub Romulo vinum bibit, occisa est a marito, Mezentius absolutus, id enim nomen marito: sic Granius Lucianus cœnæ suæ.* Errat ille, quisquis est Granius Lucianus; neque enim ea ætate quisquam Mezentius dicebatur. Corrigendum est igitur: *Mecennius absolutus*. Certe enim is, qui tempore Romuli uxorem, quod vinum bibisset, fuste dolii interfecit, *Egnatius Mecennius* dicebatur, ut est apud Plinium libr. 14. cap. 13. & *Mecenius* vocatur a Florente Tertulliano Apologet. cap. 6. ab aliis vero *Egnatius Metellus* habetur, ut apud Valerium Maximum libr. 6. cap. 3. tit. 9. Quod autem feminis Romanis in totum vino fuerit abstinendum, scribunt idem libr. 2. cap. 1. M. Cato Orat. de Dote apud A. Gellium libr. 10. cap. 23. Vide varia a Cælio Rhodigino in hanc rem notata libr. 18. Antiquar. Lætion. & libr. 28. cap. 5. Cicero libr. 3. de Republica apud Nonium in voce *Temetum*. Quare & osculandi eas mos introductus, & cellæ vinariæ claves ablatae, ut Polybii verba docent, laudata a nobiliss. Petro Victorio libr. 24. cap. 7. Sed de diverticulo in viam.

*Etruscorum Rex Asylas, Æneæ tempore bello
clarus: Augur: Regia ejus Pisæ.*

CAP. XXXVIII.

P Ergo ad alios Etruriæ Reges, qui sub ea regnabant tempora, quibus Ilio exciso, Trojanorum reliquias Æneas in Italiam intulit, atque tunc non tota quidem Etruria uni, ut videtur, parebat Regi, sed post Mezentii exilium, in dynastias divisa, singulis populis rectores suos, sive Reges adsignabat: quorum hic Asylas unus, spectatæ quidem virtutis, qui Regiam Pisis habebat, ut vidit, adnotavitque Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. & Virgilius libr. 10. Æneid.

*Tertius ille hominum Divumque interpres, Asylas,
Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,
Et linguae volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie, atque torrentibus bastis,
Hos parere jubent Alphææ ab origine Pisæ
Urbs Etrusca solo.*

Hunc ergo ut sacrorum præfulem Poëta describit, quo intelligitur eo seculo Reges fuisse Sacerdotes, saltem Augures, quorum inventio & digni-

dignitas ab Etruscis Romam migravit, ut libr. 3. infra hoc opere cap. 1. dicetur, Adjuvat meam conjecturam, qua fugato ob crudelitatem Mezentio, Asylum in ejus locum successisse a Pisanis surrogatum dixi, Servius Maurus ad locum laudatum: *Quasi & Turno & Aeneæ præstet auxilium; nam illi Lausum fugientem secuti sunt: hi vero communi odio & consilio totius civitatis in Mezentium arma commoverunt.* Ex quibus videri posset Regnum, quod sub Mezentio unum erat, in varias præfecturas, sive minora regna dissectum. Hujus autem Asylæ fortitudinem celebrat libr. 9. Æneid. idem:

..... *Chorineum sternit Asylas.*

Et libr. 11. Æneid.

..... *Princeps turmas inducit Asylas.*

Sed maxime libr. 12. Æneid.

*Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis
Hand secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet, nec non mediis in millibus ipsi
Ductores aura volitant, atraque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas.*

Nec multo post eodem libro:

*Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx.*

*Etruscorum Rex Abas, strenuus bello, Aeneæ auxiliatus
contra Rutilos: Regia ejus Populonium, aut
Ilva Insula: occisus a Lauso.*

C A P. XII.

Hic quoque bello Latino Etruscoque Rex illustris sub adventum Aeneæ in Italiam, & foedus cum Etruscis initum, habetur: & suspicor unum ex Regibus illis, qui, fugato, atque ob truculenta supplicia, Regni sui jure prohibito Mezentio, successerunt, sive jure suo & vere Regio usuri, an vero temporaria tantum potestate imperaturi, liquido in tantæ antiquitatis tenebris affirmare non possum: hoc unum exploratum est, validam eum ex Populonio & Ilva insula manum duxisse. Aurel. Macrob. libr. 5. Saturnal. cap. 15. Ut nulli dubium esse possit, quin Regia ejus vel Populonii fuerit, vel in Ilva insula. Virgilius libr. 10. Æneid. *tarvum* appel-

appellat, quod Martis epitheton esse solet, Servius exponit pag. 582.
fortem, asperum, terribilem.

*Una torvus Abas, huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis,
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes; ast Ilva trecentos
Insula.*

Ex quibus laus armorum, bellicæ fortitudinis, & pietatis accumulatur, qui Apollinem navium præsidem habebat; erat enim mos, ut navigantes aliquem sibi Deum itineris veluti præfulem destinatum in navigio adornarent, colerentque, qui tutela dicebatur, ut libr. 3. infra hoc opere dicam.

Jam si percontemur Annium & sequaces, ei cognomentum *Lucumonis* affingent, & quindecim annos regnasse affirmabunt: impudentissime nullis auctoribus, nisi somniis suis confisi, totam Antiquitatis seriem confundent, & illius cohortis coryphæus, Joannes Lucidus Samotheus libr. 3. cap. 3. insulse, ut cetera omnia, de hoc disquirat.

Cum Abas egregiam pro Ænea operam contra Turnum Rutilofque navasset, a Laulo, Mezentii filio, est peremptus. Virgil. loco laudato. Ubi, *obstantem, fortiter pugnantem* interpretatur Servius *oppositum*.

*At non cede viri tanta perterrita Lausus
Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugna nodumque moramque.
Sternitur Arcadie proles, sternuntur Etrusci.*

Et ultimo versu diserte liquet, Abantem ex eorum Principum stemmate fuisse, qui ex Arcadia Carmentam sequuti Evandrumque, in Etruria confederunt, & in unam cum iis gentem coaluerunt, uti libr. 1. supra hoc opere cap. 6. docui. Quamquam peregrinæ originis, nihil tamen vetat, quin inter Reges locum habere debeat. Sed ad alios pergo, si prius imperitissimi bonarum artium Æneæ Galletti versum posuero, qui libr. 3. Histor. Universal. hæc de eo:

Tuscia cum tellus Tusca succumbit Ahanti.

O lepidum caput! Virgilio est *Arcadie proles*, tibi vero *Tuscus*; sed unde hæc? a doctore, inquires, Annio: bene habet, vir magnus es,

*Etruscorum Rex Massicus, bello Trojano Rutiloque
interfuit: strenuus manu: Cossæ Regia illius:
a monte sic dictus.*

CAP. XL.

Inter egregios Italiæ principes, auxiliorumque Æneæ duces Massicus Etruriæ Rex jure locum meretur, quem in nomenclatura Etrulci exercitus navalis primum posuisse Virgilium constat ex libr. 10. Æneid. ubi hæc Servius Maurus pag. 582. *Massicus arata princeps, inter auxilia accipiendum, nam Ænea prima est navis, & licet sit catalogus, idest inscriptio, in quo enumerantur hi, qui de Tuscia venerunt, invenit tamen aliquam varietatem, quod hos cum navibus venisse commemorat, cum in septimo Turni socios per terram venisse memoraverit: sane sciendum, amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluviorum vel montium; ut ergo supra Almonem & Aventinum commemoravit, sic nunc Massicum dicit; nam Massicus est mons, unde & Massicum vinum dicitur; plerique tamen nolunt proprium nomen esse, sed appellativum, dicentes Osinium esse Massicum Regem, nam paulo post dicturus est:*

Qua Rex Clusinis advectus Osinius oris;

& nunc dicit:

..... qui menia Clusi.

Multi alium Massicum, & alium Osinium esse voluerunt. Quibus Servii verbis colligo, duos montes Massicos esse, unum in Etruria, ut hic dicitur, & paulo post idem Servius, Clusinum autem est oppidum juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Ulyssis: & alterum in Campania, nam in libr. 7. Æneid. Virgilius, & Servius Honoratus pag. 480.

..... vertunt felicia Phæbo

Massica qui rastrois.

Hunc Regem, comitantemque eum exercitum libr. 10. Æneid. sic describit Poëta:

Pandite nunc Heliconæ Deæ, cantusque movete,

Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris

Ænean, armetque rates, pelagoque vebatur.

Massicus arata princeps secut æquora Tigri,

Sub quo mille manus juvenum, qui menia Clusi,

Quique urbem liquere Cossas, quæis tela sagittæ,

Coryiique leves humeris, & letifer arcus.

Non defuerunt, qui istum Regem ab Osinio non distinxerint, ut patet ex Servii verbis supra laudatis, & dicetur capite sequenti; sed certo duo sunt Reges, nam hic Cossæ sive Cossæ Regiam habuit, Osinius

vero

vero Clusii, uti dicetur. Uterque fane eidem bello interfuit; sed nec Virgilius omnino, nec ulli alii scriptores, quo mortis genere extincti sint, commemoraverunt: idque vitio vertit Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 15. Virgilio: *Sed Maro noster anxietatem hujus observationis omisit, nam & in catalogo nominatos, præterit in bello, & alios nominat ante non dictos. Sub Massico duce mille manus juvenum venisse dixit, qui mænia Clusi, quique Cosas liquere: deinde Turnus navi fugit, qua Rex Clusinis advectus Osinius oris: quem Osinium nunquam antea nominavit, & nunc ineptum est, Regem sub Massico militare: præterea nec Massicus nec Osinius in bello penitus apparent. Sed & illi, quos dicit, fortemque Gyan, fortemque Serestum, pulcher quoque Æquicolus, & Mavortius Hamon, & fortissimus Umbro, & Virbius, Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina, vel gloriosa vel turpi commemoratione mernerunt.* Male itaque Virgilius fortissimos principes, & tot armatorum strenuos duces in acie præterivit, quos in auxiliorum catalogo numeravit, neque fane magna belli gerendi ratio non penes eos fuit, qui & pugnacissimis imperarent, & gloriosum longe lateque nomen diffudissent.

*Etruscorum Rex Osinius, Æneæ in Turnum auxiliator:
Regiam habuit Clusii: mors ejus, uti & superioris,
a Virgilio male præterita.*

CAP. XLI.

INter Etruscorum Regum auxilia Æneæ præstita clarum hujus Osinii, Etruriæ Regis, in primis est nomen; qui tamen in catalogo non ponitur a Virgilio: quod mirum mihi videtur, nisi forte non cum Ænea venisse eum, sed incæpto jam certamine supervenisse dicamus, quod non est improbabile; neque enim verisimile est, Regem, si una in bellum profectus fuisset, silentio prætereundum, cum obscura etiam non urbium aut regionum populorumque nomina, sed & privatorum hominum ab eo ibi celebrentur, quod in Virgilio ab aliis, tanquam error gravis, notatum est. Frustra sunt illi, qui Osinium & Massicum putant eundem esse Regem, cum capite superiori Aurelii Macrobiani verba contrarium asseveraverint, & plerique veteres historici, quos laudatos comperi a Servio Mauro ad libr. 10. Æneid. pag. 607. *Osinius, ipse est, quem supra Massicum dixit; ergo, ut supra diximus, Osinius proprium est, Massicus appellativum, licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut Numa Pompilius, Alexander Paris, Humanus Romulus.* Alii volunt, non eundem esse Massicum, quem Osinium;

A a 2

nam

nam duas civitates supra commemorat, Clusium & Cosam: & tradunt potuisse fieri, ut hic Osius Rex quidem unus de memoratis fuerit civitatibus, sed sub imperio Massici egerit; nam & Rhamnetem & Romulum, quos in ducum ordinem non numeravit, Reges fuisse dixit. Alii hunc postea natū τὸ συνόλεον volunt venisse, quia in catalogo ejus non meminit. Virgilius sic ejus loco laudato meminit, dum Turnum ipsius navi fugientem inducit:

*Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua Rex Clusinis advectus Osius oris,
Huc se se trepida Ænea fugientis imago
Coniicit in latebras, nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per aquora navem;
Illum autem Æneas absentem in prœlia poscit.*

Quamdiu hic regnaverit, aut quo fati morbive casu interierit, nec apud probatos reperi Scriptores, nec cum Annio, aliisque sui similibus figmenta puerilia comminisci lubet: sufficiat mihi in tanta antiquitatis taciturnitate nomina nuda Regum Etruriæ ostendisse: alii plura & potiora præstabunt.

*Etruscorum Rex Morrius, ex gente Neptuni, & Alæsi
Regis, Veis Regiam habuit: Saliorum
sacerdotum auctor.*

CAP. XLII.

HActenus quidem de Regibus Etruriæ, qui sub Æneæ in Italiam appulsum, vel toti provinciæ, vel ejus tantum parti imperarunt, rudi Minerva dictum, supersunt alii nonnulli, quos nec factis, nec temporibus certo distinguere possum, tanta est vetustatis caligo, tamque atrox tam claro populo illata injuria, ut nullus ex professo res gestas sit executus. Morrium tamen Regem antiquissima memoria Etruriæ fuisse constat, & Veis Regiam fixisse, & per Alæsum, sive Halesum, de quo supra, a Neptuno genus traxisse, & ultimum stirpis illius Principem habitum: denique & Salios, neque Marti, neque Herculi, sed Neptuno, uni ex suis majoribus, instituisse. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 503. *Salii sunt, qui tripudiantes aram circumibant, saltabant autem rita veteri armati, post victoriam Tibartinatorum de Volsceis. Sunt autem Salii Martis & Herculis,* quo-

quoniam *Caldei Stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Nama institutos, ut arma ancilia portantes saltarent, ergo bene a saltu appellati. Horum numerum Hostilius addidit (malim legere auxit; est enim dicendi genus insolens horum numerum addere) nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini & Quirinales a Nama instituti, ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus, hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent: quidam etiam dicunt, Salios a Morrio Rege Vejentanorum institutos, ut Alafus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familie auctae ultimus fuit. Huc usque ille: & putarem corrigendum insuper locum, claro sensu, & sequentibus omnino congruenti: Habuerunt sane & Tuscani Salios ante Romanos: tu videris, lector; mihi enim perplacet, non de Tusculanis loqui eum, de quibus nihil in sequentibus, sed de Tuscanis, qui Tusci sunt, libr. 1. supra hoc opere cap. 2. & id Morrii allata historia confirmat, atque etiam Dardani, qui Etruriae Regis filius, ut Samothracia sacra excogitavit, ita & Salios potuit invenisse; ut libr. 3. infra hoc opere cap. 8. habetur. Qui sint autem Salii, quo honore, sacrificandique ritu, discussi & loco jam laudato, & facile aliunde peti quaecumque huc spectant, possunt: plenissime Dionysius Halicarnasseus libr. 2. pag. 129. & pag. 136. Hoc tantum obiter hic addendum, ut Salios a Morrio Etruriae Rege in Neptuni honorem & Alafii inventos a saltu appellaverunt, ita & Francos eodem nomine dictos deprehendimus: non a Sala, Salia, Salo, Sale, ut Joannes Savaro doctissimus adnotabat. Ammian. Marcellin. libr. 17. Petit primos omnium Francos, eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit. Sic in notitia utriusque Imperii, quae a Scoto conscripta est, frequenter Sallii, & Sallii Gallicani; sed est legendum Sali & Salii Gallicani. Hinc a vo barbaro Salicus, ut apud Carolum Magnum libr. 4. Capitularii cap. ult. Neque tamen omnes Franci Salii, sed quaedam eorum gens, quod saltu, quantum legisse me reminiscor, pugnam inibant; nam eodem loco Sidonius Apollinaris & Francum, & Salium memorat Carm. 7. v. 241.*

*Cursu Herulus, Chunus jaculis, Francusque natatu,
Sauromata chypeo, Salins pede, falce Gelonus.*

Ubi pede pro peditatu noviter dictum. Jornand. libr. de Reb. Getic. cap. 50. Svenum pede, Hunnum sagitta praesumere, Alanum gravi, Herulum levi armatura aciem instruere, ita fiet, ut quemadmodum Galli veteres equitatu celeberrimi habebantur, ita Franci Salii, qui sub Theodosio Hispano, Gallias trajecto Rheno, anno salutis 420., Joanne Serrano auctore, occupavere, peditatu praesignes fuerint: quod video

video prodidisse nobilissimum Benedictum de Acoltis Aretinum libr. 3. de Bello sacro.

Neque plura de Morrio apud quemquam alium auctorem deprehendi.

Etruscorum Rex Clusius, Tyrrheni Regis filius: Clusii conditor: filii Regum etiam Reges dicti.

C A P. XLIII.

INvenio Tyrrheni filium Clusium, oppidi Clusii celeberrimi conditorem, Etruriæ Regem fuisse; sed quo seculo, quidve nobile clarumque gesserit, Oedipus sit oportet, qui velit divinare. Ac ne quis ille fuerit Tyrrhenus, satis liquido mihi exploratum; existimo tamen eum esse, qui ex Lydia coloniam deducens, & mari vicino infero, & regioni nomen dedit, ut libr. 1. supra hoc opere dictum cap. 3. atque etiam hoc ipso libro. Servius Honor. ad libr. 10. Æneid. pag. 582. *Mœnia Clusi, pro Clusii, nam Clusium dicitur, est & dictum per Syneresin. Clusium autem est oppidum juxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Ulysses.* Finit & hoc cognomentum Jani, ut non gravate ab eo alii etiam Etruriæ Reges cognomina sua sumpsisse existimem. P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem.

Et modo sacrifico Clusius ore vocor.

Regum filii, obiter adnotandum duxi, & ipsi Reges appellati, & filia Regum, Regina; unde vetustissimi moris apud quasdam gentes quædam etiamnum hodie reliquæ & vestigia, ut filii Principum, Ducum, Comitum, Baronum, sint Principes, Duces, Comites, Barones, & maxime in Germaniis, aliquoties observatum a Gregorio Turo-nensi historico, ut illa ferebat ætas, elegante, & maxime libr. 3. cap. 22. Histor. Francic. & libr. 4. cap. 13. & libr. 10. cap. 15. Unde Marculfus libr. 1. Formular. cap. 39. *filius Regis Rex*: ubi politissimi & amœnissimi ingenii Hieronym. Bignonius. Servius Maurus ad Eclogam 3. Virgilianam in fine: *Regum autem nomina, non quasi Reges ipsi fuerunt, sed quia Regum filii, ut:*

*Magnum Regina sed enim miseratus amorem,
cum de Ariadna diceret, Pasiphaës Regina filia.* Rursusque idem ad libr. 1. Æneid. v. 277.

..... donec Regina Sacerdos

Marte gravis.

Regina (inquit) *Regis filia, abusive, more poetico.* Eo ritu Poëtæ. de Dejadamia Papin. Stat. libr. 2. Achilleid. v. 671.

Obsta-

Obsupuit tantis Regina exterrita monstis.

Claudian. libr. de laudib. Serenæ filiæ Theodosii Augusti:

Vile putas donum, solitam consurgere gemmis

Et rubro radiare mari, si floribus ornes

Regina Regina comas?

Et in Epigrammate de muneribus Honorio Imperatori missis, de eadem:

Regina contenta modum servare serena.

Et dixi pluribus ad illud ejusdem in Epithal. Honor. & Mariæ:

Hos Mariæ cultus, hæc munera nostra precamur

Reginæ Regina feras.

Sic itaque & Clusium Tyrrheni filium, & Lausum Mezentii, & Aruntem Porcenæ Etruriæ Reges dicere possumus, quamquam re vera non regnaverint duo ultimi; nam Lausus ab Ænea, ut est libr. 10. Æneidos apud Virgilium, Aruns a Bruto primo Consule interfecti sunt.

*Etruscorum Rex Propertius: Volaterris Regia ejus
erat: Capenos condidit: Populonium coloniam
deduxit: Vejentes juvit fœdere.*

CAP. XLIV.

Hic antiquissimo ævo Etruriæ imperavit; sed id certo affirmare non possum, quippe cum incertum sit apud historicos eos silentium, a quibus subsidium peti debeat; hoc tamen de eo certi juris est nobis, Volaterris Regiam habuisse, Capenam urbem, Capenosque populos posuisse ac fundasse, Populonium etiam coloniam deduxisse. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. LUCOSQUE CAPENOS. *Hos dicit Cato Vejentum condidisse auxilio Regis Propertii, qui eos Capenam, cum adolevissent, miserat; unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit.* Liqueat ergo, eum fundasse celebrem eam civitatem, quæ nomen portæ indidit, quam postea Camænarum appellarunt. Meminit Ivo Carnotensis MS. libr. de undecim Europæ regionibus: *Volaterra prima in Etruria urbs condita est centum annis ante Trojam, sed incertum quo auctore: multis postea seculis reparavit Pertius Rex, & ab hostibus defendit.* Erratum librarii tolle, & lege: *multis postea seculis reparavit Propertius Rex.* Fecellit operas Persii nominis ambiguitas, quem ævo Domitiani celebrem Satyricum, & Volaterris oriundum sciebant; ideo facilis error fuit incantis a Propertio Rege Volaterrano, in Persium notiozem Satyricum item Volaterranum. Hic Rex etiam coloniam Volaterris Populonium

loniam deduxit. Idem Scriptor MS. libr. laudato: *Populonia Colonia Volaterranorum a Rege Proportio deducta, portu commoda, ac florens opibus*. Hoc ipsum Servius Honoratus ait libr. 10. *Æneid.* pag. 582. licet de Proportio Rege nihil: & nos infra hoc opere libr. 4. plura.

Etruscorum Rex Vejentus, vel Vejis nomen dedit, vel ab eo oppido accepit: Capenam in Latium coloniam deduxit: & de porta Capena quædam obiter.

CAP. XLV.

CŒvum istum Proportio fuisse liquet, sed quo uterque seculo vixerit, quærendum censeo: hoc solum liquido patet, antiquissimam clarissimamque civitatem Vejos semper fuisse, tot Regum domicilium, tot exercituum matrem, tanta opulentia, tam munito situ, tam superbis ædificiorum insanorum substructionibus, ea denique cœli solique amœnitate, ut in expugnatam victor populus etiam lare suo nativo relicto commigrare deliberarit. Hæc vero potest videri a Vejento isto condita; sæpe enim conditorum nomina urbes fundatæ sortiuntur, ut Alexandriæ octodecim ab Alexandro dictæ civitates, si fides Eustathio & Stephano: Edinburgus Scotiæ metropolis ab Edino conditore: Londinum Angliæ Regia a Luddo, ut apud Guilielmum Cambdemum Principem fetialium in Anglia, & virum multa eruditione: tot Juliæ, tot Augustæ, per omnes provincias, potentiam Julii Cæsaris Dictatoris, & Octaviani Augusti loquuntur: & ne tam multis rem obviam probem, exempla sunt domestica in Etruria, in qua *Pisens, Nicius, Hadrius* civitatibus, quas vel condiderant, vel lapsas restauraverant, nomina indiderunt. Sic probabili adducor conjectura, ut Vejentem urbem populumque credam a Vejo & originem, & nomen accepisse; utrumque certe vel Catone auctore, *Capeni* populi ultra Tiberim ab eo deducti, unde & Lucus Camænarum, & *porta* celeberrima civitatis *Capena* ab eodem oppido nomen habebat, quæ hodie mutato nomine *porta S. Sebastiani* vocatur, quia initium erat Appiæ viæ, ut est apud Bart. Marlianum libr. 1. Topogr. Urb. cap. ult. Sed Catonem audiamus referente Servio Mauro ad libr. 7. *Æneid.* *Lucos Capenos, hos dicit Cato Vejentum condidisse, auxilio Regis Proportii, qui eos Capenam cum adolevissent, miserat; unde & porta Capena, quæ juxta Capenos est, nomen accepit.* Plura de hoc Rege non reperi, de quo indubie multa ille Cato in Originibus suis, quæ gravi literarum jactura interierunt.

Cape-

Capena porta memoratur a veteri Juvenalis Scholiaste Satyr. 3. v. 10. *Stetit expectans rbedam, ubi solent jurare proconsules, in via Appia ad portam Capenam, id est ad Cumenas; madidam ideo, quia supra eam aquæductus est; quem nunc appellant arcum stillantem; primum enim usque ibi fuerunt portæ, quæ porta Capena vocabatur.* Locum corruptum corrige, id est ad *Camænas*; nam vicus Camænarum in vicinia erat. Asconius Pædianus, qui Virgilio fuit familiaris, idemque mendum in Codice Julii Frontini hæserat libr. 1. de Aquæduct. non multum a principio, ubi *Cumene* pro *Camæna*. Juvenal. Satyr. 3. princ.

... ejectionis mendicat silva Camænis.

Non longe inde ædes Martis extra muros. T. Liv. 4. Decad. libr. 8. *Viam scilicet sternendam a porta Capena ad Martis ædem locaverunt.* Fest. Pompon. libr. 11. *Manalem lapidem vocabant petram, quæ extra portam Capenam juxta ædem Martis.* Sext. Propertius libr. 4. Eleg. 3.

*Armaque cum tulero portæ vicinæ Capenæ
Subscribam.*

P. Quid. libr. 6. Fastor.

*Lux eadem Marti sacra est, quem prospicit extra
Appositum testæ porta Capenæ viæ.*

Huic adhærebat aquæductus. Vetus Scholiastes, & Frontinus proxime laudati. Juvenal. Sat. citata in limine:

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam.

Martial. libr. 3. Epigr. 47.

Capenæ grandi porta qua pluit gutta

Initium, inquam, ab hac porta viæ Appiæ, quæ in Latium ducebat.

D. Paulin. Nolæ Episcopus S. Felicis Natali 3.

Romæ Petro Pauloque potens rarefcere gaudet

Hujus honore Dei, portæque ex ore Capenæ

Millia profundens ad amica mœnia Nolæ

Demittit duodena decem per millia denso

Agmine, consertis longe latet Appia turbis.

Hæc etiam adeo celebris, ut cum Augustus urbem in quatuordecim regiones divideret, porta Capenæ esset prima. Sext. Rufus, P. Victor, & ad eos Onufrius Panvinius, Guidus Pancirollus.

De urbe Capenæ, & fluvio eodem nomine dicam infra libr. 4. hoc opere.

*Etruscorum Rex Lucumus, seu Lucumo, cognomine
Galeritus, Romulo tulit suppetias: tentoria
invenit: forte Lucam condidit.*

C A P. XLVI.

VEntum est tandem ad Romuli & urbis conditæ tempora, hoc est ad annum bis millesimum Regni Etruriæ: nec feliciores ideo futuri, quia ad res Romanas devenimus; ea enim gens quingentis pæne annis non vexata modo, sed & interdum ab Etruscis obtrita, & æmulationis studio accensa, & prolatandæ gloriæ propriæ avida, de Etruscis, eorumque rebus parce atque invidiose, suæque tantum æstimationi profuturæ aut dixit, aut scripsit. Usque adeo ut, cum Romulum, novæ urbis parentem, fuisse Veientes ac Fidenates magno studio scribant Plutarchus in vita illius, Fl. Eutropius libr. 1. L. Florus libr. 1. cap. 1. Liviusque; nemo tamen eorum Regis nomen commemorare aut hujus aut illius populi est dignatus, indignissime, an malignius, nescias. At ego existimo, Regem tunc ex familia *Lucumonum* aliquem fuisse, ut videre potes supra hoc opere cap. 13. hujus libri, ubi multa sunt dicta. Et si conjecturæ locus relinquitur, hic fuit Lucumus, cognomento Galeritus, ut inventæ ab eo galææ usus exprimeretur. De qua re lege, quæ hoc opere infra libr. 3. invenies. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus posuit prætoria Lygmon

Magnaque pars Tatius cura erat inter oves.

Sed vitiosa omnino lectio, & in meliorem sic reformanda:

Prima Galeritus posuit prætoria Lucmo.

Hunc Pythagoricæ philosophiæ sacris initiatum, eique sectæ promus addictum describit Pierius Valerian. libr. 41. Hieroglyph. in limine.

Strenuam postea Romulo præstavit operam, adeo ut nihil sine ejus ductu gestum bello, paceve, nam & tribubus, quæ initio tres tantum erant, Luceres, Rhamnes, Tatienſes, nomina indidit: & *Luceres* quidem, ut ait Junius Gracchanus apud M. Varronem libr. 4. de Ling. Lat. a *Lucumone* nomen sunt sortiti. Quod repetit Servius Maurus: *Luceres a Lucumone sunt dicti*, ad libr. 5. Æneid. pag. 384.

Tres equitum numero turma.

Cumque bellum a Sabinis indictum vix ferret Romulus, inito cum Etruscis fœdere, ἦκε δὲ αὐτῷ Τυρρήνων ἐπικερῖαν ἰκανὴν ἄγων ἐκ Σαλωνίᾳ πύλῃς ἀνὴρ δραστήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διαφανὲς Λοκύμων ὄνομα, φίλος ἔπειτα καλλῆ

αὐτὸς γὰρ αὐτῷ: *auxilium validum adduxit, e Solonia Etrusca urbe, vir strenuissimus & operibus bellicis clarus, nomine Lucumo, nuper in amicitiam cooptatus.* Verba sunt Dionysii Halicarnassei libr. 2. pag. 104. Quare ob hanc fortitudinem Romulus urbem cum eo partitus est, & iura nuper conditæ civitatis communicavit, ut non magis prima illa incrementa, operæ & fidei Tuscorum, quam Romanorum virtutibus, debeantur, si vera fateri volumus. Vide caput sequens. An Lucam urbem condiderit, videbitur infra libr. 5. hoc opere.

Etruscorum Rex Cælius Veibennus, Romanis Regibus auxiliatus: Cælio monti nomen dedit: Tuscum vicum Romæ suis civibus implevit, sive Lucumo id præstitit, sive Porsena.

CAP. XLVII.

P Rincipem istum nec uno modo scribunt, nec uno omnes tempore regnasse volunt, nec cur Romam migraverit, plane consentiunt. Primum *Cele Vibenna* vocatur a C. Tacito libr. 4. Annal. & consentit vetus Inscriptio Lugdunensis; quæ & tabula (1) Claudiana: a M. Varrone est Cælius Vibennius dictus libr. 4. Ling. Lat. Καίλιος, *Cælius* apud Dionysium Halicarnasæum libr. 2. pag. 104. Denique *Cælen* & *Vibennam* duos fratres facit Festus libr. 18. Hunc auxiliatum cum ingentibus copiis Romulo voluere Varro loco jam laudato: *In Suburrana Regionis parte princeps est Cælius mons, a Cælio Vibennio Tusco, duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum Regem: hi, post Cælii obitum, quod nimis munera loca tenerent, neque sine suspitione essent, deducti dicuntur in planum: ab eis dictus Vicus Tuscus, & ideo ibi Vortumnus stare, quod is Deus Etruriæ.* Consentit huic Halicarnasæus, quem loco citato vide: & Festus libr. 3. in voce *Cælius*. Hisque concors Servius ad libr. 5. Æneid. pag. 184. ex auctoritate M. Varronis: *Varro dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucumonibus, idest Tuscis, auxilia postulasse; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto jam Tatius pars urbis est data, a quo in urbe Tuscus dictus est vicus.* Ille quidam non fuit alius, quam hic noster Cælius Vibennius Rex. Alii eum in suppetias Tarquinio Prisco venisse contendunt, inter quos est C. Tacitus libro citato: *Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvæ frequens fecundus-*
Bb 2 *que*

(1) Apud Grut. pag. 502.

que esset: mox Caelium appellatum, a Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae, cum auxilium appellatum duxisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius Regum dedit; nam Scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt, magnas eas copias perplana etiam & foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum e vocabulo advenarum dictum. Quibus verbis non obscure demonstrat, non Romulo, sed Tarquinio suppeditatum venisse Caelium, consentiente tabula Claudiana: (1)

..... Servius. Tullius. si. nostros.
sequimur. captiva. natus. Ocrefia. si. Tuscos. caeli. quondam. Vi
vennae. sodalis. fidelissimus. omnisque. ejus. casus. comes. post.
quam. varia. fortuna. exactus. cum. omnibus. reliquiis. caeliani.
exercitus. etruria. excessit. montem. caelium. occupavit. & a. duce. suo.
caelio. ita. appellatus. mutatoque. nomine. nam. Tusce. mastarna.
ei. nomen. erat. ita. appellatus. est. ut. dixi. &c.

Neque sane certa adventus in Latium hujus Regis apud plerosque causa traditur; nam varia fortuna exactum gente sua ex tabula liquet, & forte popularium subditorumque pulsum seditione, ut supra de Mezentio est probatum. Alii fama rerum a Romulo gestarum actum, ut tantæ gloriæ particeps foret. Nonnulli denique auxilii ferendi gratia Etruria egressum, certius meo judicio, partem civitatis nuper conditæ a collega Romulo accepisse docent: eamque a vocabulo gentis Tuscae dictam vicum Tuscum. Alexander Neapolitan. libr. 2. Genial. Dier. cap. 18. & omnisque Andreas Tiraquellus ibidem. Et Poëtæ M. Accius Plaut. Curcul. Act. 4. Sc. 1.

In Tusco vico, ibi sunt homines, qui sese ipsi venditant.
Horat. libr. 2. Sat. 3. v. 229.

..... Tusci turba impia vici.
Licet a reliquiis copiarum Porfennæ Regis hunc vicum nomen accepisse velit Festus Pompejus libr. 18. *Tusculus vicus Romæ est dictus, quod ibi habitaverunt Tusci, qui recedente ab obsidione Porfena remanserunt.* Favere videtur Porphyrio, vetus Horatii interpres: *Impia turba, quia in patriam redire voluit.* Denique a Lucumonis Regis, de quo supra, militibus nomen volunt nonnulli ei datum: in quibus est Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2. ubi sic Vertumnus, seu Vortumnus:

*At tu, Roma, meis tribuisti præmia Tuscis,
Unde hodie vicus nomina Tuscus habet.
Tempore quo sociis venit Lucomedius armis,
Atque Sabina feri contudit arma Tati;
Vidi ego labentes acies.*

In

(1) Apud Grut. pag. 502.

In hoc vico lenones & meretrices prostabant. Helenius Acro ad locum Horatii laudatum; non tamen lupanaria, sed tectiora scortas; nam fornices publici meretricum in Suburra. Verum hæc alias.

*Etruscorum Rex Menalus: Regia ejus Veis: Novius
vel Nævius poeta, fabula Lydus.*

C A P. XLVIII.

Hunc Etruriæ Regem, unus, quod sciam, e tot Latinis Græcisque scriptoribus, nominat, Nævius poeta antiquissimus in *Lupo*; sic enim illius fabulæ inscriptio in vulgatis codicibus, in aliis habetur. *Novius in Ludo*; quare censetur restituendam Novio sive Nævio fabulæ epigraphen, & pro *Ludo* legendum *Eydo*, quo nomine fabulam dedit Magnes Possidonius apud Julium Pollucem libr. 7. Onomast. cap. 33. quæ forte de Lydis Tyrreno duce in Tusciam profectis scribebatur. Sic itaque Novius vel Nævius apud Festum libr. 16. in voce *redbofire*:

Vet Vejens Regem salutet jube

Albanum Milium, comiter senem

Sapientem contra redbofit Menalus.

Nec quicquam de eo ulterius dico.

Etru-

Etruscorum Rex Olenius Calenus, idem augur, Regesque omnes Etruriæ sacerdotio præditi, & aliæ gentes hoc imitati: Olane ostium seu rivus Padi ab eo dictum: Mediolanum non sumpsit nomen ab illo.

CAP. II.

Hic est ille Etruriæ Rex, qui celeberrimo a vaticinandi augurandique peritiâ nomine parto, tunc regnabat, cum Tarquinius Superbus fundamenta templi Jovis in Capitolino monte jacens, hominis reperit caput, ad quod prodigium legati missi in Etruriam procurandum. Verba C. Plinii eleganter historiam narrantis apponam libr. 28. cap. 2. *Cum in Tarpejo fodientes delubro fundamenta, caput humanum invenissent, missis ob id a Senatu legatis, Etruriæ celeberrimus vates Olenus Calenus prædicturum id fortunatumque cernens, interrogatione in suam gentem transferre tentavit, scipione prius determinata templi imagine in solo ante se: Hoc ergo dicitis Romani, hic templum Jovis optimi maximi fatarum est? hic caput invenimus? constantissima Annalium affirmatione, transiturum fuisse fatum in Etruriam, ni præmoniti a filio vatis legati Romani respondissent: non plane hic, sed Romæ inventum caput dicimus. Eandem verbosissime narrat Dionysius Halicarnasseus historiam libr. 4. pag. 257. Cujus verba Latine sic sonant: Hoc viso Tarquinius jussit operas foffionem intermittere, accitisque regionis ejus vatibus, scitabatur, quid sibi vellet hoc prodigium: quibus nihil explicantibus, & ad Etruscos ejus professores scientiæ Regem relegantibus, percontatus ex iis, quis nam apud Etruscos clarissimus esset ostentorum interpret, ubi id didicit, legatos ad eum mittit civium lectissimos. Hi cum ad conjectoris domum venissent, forte fortuna incidunt in adolescentem quendam egredientem, cui cum exposuissent, se Romanos esse legatos, qui vatem convenire cupiant, rogassentque, ut se ad illum deduceret, respondit adolescens: pater, inquit, meus est, quem convenire cupitis; nunc occupatus est nonnihil, sed licebit vobis post modicam dilationem accedere: interim mihi, qua de causa veniatis, dicite, ita fiet, ut a me præmoniti caveatis, ne quid in rogando peccetis per imperitiâ; est enim non minima divinationum pars recta interrogatio. Placuit id legatis, & indicaverunt prodigium. Ille interposito brevi silentio: audite, inquit, Romani, prodigium hoc vobis pater interpretabitur nihil mentiens, id enim vati nefas est; ceterum quæ dicenda vobis sunt, & quæ ad*

ad interrogationes respondenda, ne quid peccetis aut fallatis, id enim vestra interest praevalere, ex me discite. Post denarratum prodigium, dicit se non satis exacte percipere, quid dicatis: & circumscribet certum terrae spatium baculo; deinde dicit: hic est Tarpejus mons, & pars ejus orientalis haec est, haec occidentalis, haec septentrionalis, haec opposita, quibus baculo demonstratis, scitabitur ex vobis, in qua nam harum partium caput inventum sit. Quid igitur vos respondere moneo? in nulla eorum locorum, quos ille interrogans indicavit baculo, inventum prodigium, sed Roma visum apud vos in Tarpejo tumulo. Hanc si responsionem observaveritis, nec ab illo seducti fueritis, intelligens fata transferri non posse, quid sibi velit prodigium interpretabitur vobis, nihil dissimulans. Hec edocti legati, postquam a fene, otium nato, accersiti sunt, introgressi exposuerunt vati prodigium: quo arguente, & circulares primum, deinde alias rectas lineas in terra describente, & per singulas regiones de inventione rogante, nihil perturbati legati, eandem observabant responsionem, ut erant a vatis filio praemoniti, semper nominantes Romam & Tarpejum tumulum, & postulantes ne interpretes usurparet sibi id signum, quod iis portenderetur, sed quam rectissime, atque iustissime edissereret; tum vates non valens signum intervertere, nec sibi usurpare augurium, sic eis locutus est: referte; Romani, vestris civibus, esse in fatis, ut locus, in quo id caput invenistis, fiat caput totius Italiae. Quae licet non nominent Olenium, vel Okenum Calenum, de alio intelligi non possunt, ex Plinii verbis proxime laudatis; obiter tantum a T. Livio ea portenti interpretatio descripta ad finem libr. 1. Decad. 1. Quod autem putem, eundem fuisse Regem, inducor, quod ad suam gentem trahere fata destinasse dicatur, quod de privato non esset dicendum: deinde, sibi ne usurparet id signum obtestantur, quo Regia majestas exprimi videtur: denique iidem Reges apud Etruscos & Vates erant, ut supra hoc libro de Asyla cap. 38. dictum: & infra Porfena fulmina evocat cap. sequenti: & ex sacerdotum collegio eligi solere Etruriae Reges, irrefragabile extat testimonium T. Livii 1. Decad. libr. 5. in principio: Cum ob iram repulsa, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei praelatus esset, de Rege Vejentum loquitur, qui victus ab alio sacerdote, ne prius Regnum adipisceretur, fuerat. Vide locum.

Ab Etruscis credibile est & alios populos hunc morem mutuatos, ut Regem putarent non tantum satellitio armisque stipandum, quantum religiosa in Deos observantia armandum; ideoque Romani principes, (petito a Romulo exemplo, ut liquet ex Ennii versibus libr. 1. de Divinat. apud Ciceronem, quos recitat Petrus Crinitus libr. 10. Honest. Discipl. cap. 9.) semper auguralem dignitatem sibi concedi impensius optabant: idque Aegyptiorum receptum legibus Mercurius Trismegistus confirmat: & veteres Gallorum populos, nulli Regi, nisi sacerdoti, paruisse, docet Joannes Picardus quatuor libris de Celtopædia,

pædia, non magni quidem illis momenti, sed tamen in quibus hoc, quod ambio, probetur. De aliis P. Virgil. libr. 3. *Æneid.*

*Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbique sacerdos,
Vitis, & sacra redimitus tempora lauru
Occurrit.*

Servius Honoratus pag. 268. Sane majorum hac erat consuetudo, ut Rex esset etiam sacerdos vel Pontifex, unde bodieque Imperatores dicimus Pontifices. Et libr. 9. *Æneid.*

*Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Exstructus, toto proflabat pectore somnum.
Rex idem, & Regi Turno gratissimus augur.*

Ab hoc Olane, sive *Ὠλάνη*, ut est apud Polybium libr. 2. Padi seu ostium, seu rivus ab eo deductus, nomen accepit. Plin. libr. 3. cap. 16. *Auget ibi Padum Vatreus amnis ex Forocorneliensi agro. Proximum inde ostium Caprasia, dein Sagis, dein Volane, quod ante Olane vocabatur: omnia ea flumina, fossasque primi Asagi fecerunt Tusci, egesto amnis impetu per transversum in Atraniorum paludes, quæ septem maria appellantur, nobili portu oppidi Tuscorum Atriae, a quo Adriaticum mare ante appellabatur, quod nunc Adriaticum.* Locus abunde monstrat, nomina ea Etrusca esse, & gentem illam Tuscorum antiquitus fuisse coloniam; sed qui sint *Asagi Tusci*? fateor me ignorare. Hujus meminere Annius, & sequaces. *Æneas Gallettus* libr. 4. 54.

*Annus erat quartus, Latii Vulcanus habenas,
Suscipit Olanus Tuscas.*

Quin imo Hieronymus Henningius Tom. 4. Theat. Genealog. Joan. Lucidus, alique ejusdem notæ scriptores ab isto Mediolanum conditum, & nominatum volunt, clarissimæ civitatis mentientes conditorem; nam ex Livio notum est 1. Decad. libr. 5. *Ambigati Celtarum Regis filium Bellonesum, fuisse acie Tusci, qui eum tractum incolebant, Tarquinio Prisco Romæ regnante, urbem eam condidisse.* Adi Gaudentium Merulam libr. 3. de Cisalpinorum Gallorum antiquitat. cap. 12. *At ab Olano Rege Mediolanum dictum, quid ni ergo ab illo condita sit? O stupidi! imo vero quasi Media amnium, quod in planitie roscida sita sit, appellata est, L elemento, ad vitandum hiatum, inserto.* Bonaventura Castillioneus libr. de Gallor. Insubr. Antiq. Sedib. non multum post principium. Varia ejus nomina, nam & *Alba*, & *Pentbecia*, si nonnullis fides, est dicta; sed & a Maximiano Herculo Aug. *Herculeæ*: Zacharias Lilius in Orbis Breviario, & *Melana*: Gottofred. Viterbiensis in Pantheo:

Urbs Melana potens.

Nec minus *Insubria* ei nomen; nummus argenteus M. Valerii Messalæ, certe Insubrum est opus. Plin. libr. 3. cap. 17. Denique quod *lanatus* ibi inventa ab Insubribus Gallis, *Mediolanum* appellatum, frequentior est opinio, certiorque; neque enim Catonis illa spuria fragmenta audio,

audio, quæ a Medo Insubrum Duce nomen trahunt, cum nusquam ille a quoquam celebretur auctore; consultius ergo a *lanata sue* nominatam dicemus cum Andrea Alciato in Emblematis. Isidor. libr. 15. Etymologiar. cap. 1. Ea reperta, dum fundamenta jacerentur. Joan. Brodæus libr. 2. Miscellaneor. cap. 26. Et Poëtæ. Erricus Monachus libr. 5. de vita S. Germani;

*Ulteriora petens claram defertur ad urbem,
Quam Mediolanum fertur dixisse vetustas,
Fama ferit, quamquam fame non creditur omni,
Quondam intestinis flagrans quod Gallia bellis,
Expulerit proprios violento Marte colonos
Sedibus a propriis, Latio qui forte coacti
Hanc construxerunt collatis stipibus urbem
Dicentes medio factum de nomine lanum,
Quod cum prima novis struerent fundamina muris
Lanea sus media perhibetur parte reperta.*

Sidon. Apollinar. libr. 7. Epist. 17.

*Rura paludicolæ tenuis populosa Ravennæ,
Et quæ lanigera de sue nomen habet.*

Plura, & forte non aspernanda dixi ad Cl. Claudiani de Nupt. Honor. & Marix:

*Continuo sublime volans, ad mœnia Gallis
Condita, lanigera suis ostentansia pellem
Pervenit.*

Sic enim recte, cum vitiosissime in vulgatis codicibus legatur:

*Continuo sublime volans ad mœnia Gallis
Condita lanigeris, ovis ostentansia pellem
Pervenit.*

Etruscorum Rex Porsena, vel Porsenna, ex familia Lartium: dictus Lars, Claras, Magnus: Clusii Regiam habebat: bellum Romanis intulit ad reducendos Tarquinius: Horatii, Scævole, Clælia eo in bello virtus: pacem cum Romanis, fœdusque iniit: Augur: magnificentissime in Labyrintho a se condito sepultus.

C A P. I.

TAm ad annum urbis Romæ conditæ ducentessimum quadragesimum quartum descendimus, quo exactis ob impotentiam, morumque feritatem Tarquiniis, status Reipublicæ est mutatus, & substituti duo Consules, cum Porsennæ Clusinorum, hoc est Etruscorum Regis virtuti confusus, & consanguinitati, regressum tentat Tarquinius. Sed audiendi more nostro historici. T. Liv. 1. Decad. libr. 2. *Jam Tarquini ad Lartem Porsenam Clusinum Regem perfigerant. Porsena tum Regem esse Romæ, tum Etruscæ gentis Regem, amplum Tusci ratus, Romam infesto exercitu venit, non unquam alias antea tantus terror senatum invasit, adeo valida restum Clusina erat, magnumque Porsennæ nomen. Castra posuit in Janiculo. Præter Historicos, D. Augustin. libr. 2. Civit. Dei cap. 18. Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 66.*

*Sed melius quæ terror abit, jam vincere restat
Si pugnas, ut victa soles, Porsenna superbum
Tarquinium impingens complevit milite Tusco
Janiculum.*

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

*Hoc mihi Janiculo positis Etruria castris
Profuit, & fluvio tantum Porsenna remotus?*

Dicitur autem Claras, Lar, sive Lars, & Magnus, quæ supra hoc libro cap. 12. dicta non repeto. Videatur Plutarchus in Publicola pag. 105. Halicar. libr. 5. pag. 293. Et promiscue Porsena, vel geminato N. sapius Porsenna. Utriusque exempla: de prima, Q. Horat. libr. Epod. od. 16. principio:

Minacis aut Etrusca Porsenæ manus.

Martial. libr. 1. Epigr. 22.

*Urere quam potuit contempto Lucius igne,
Hanc spectare manum Porsenæ non potuit.*

Et

Et libr. 14. Epigr. 98.

Lautus erat Tuscis Porsena fœdilibus.

Posterius probatur Virgilio libr. 6. *Æneid.* ad finem, & aliis plerisque auctoribus:

*Nec non Tarquinium eiecsum Porsenna jubebat
Accipere.*

Potentissimus hic habebatur omnium Italiæ Regum ea tempestate. Joan. Zonar. Tom. 2. *Annal.* pag. 19. cujus verba posita sunt meis ad Claudianum *Commentariis* libr. de bello Gildonico:

..... *Porsenna reducat.*

Tarquinius.

Tunc illa miracula emicuerunt fortitudinis: Horatius Cocles, Mucius Scaevola, Clælia virgo. L. Flor. libr. 1. cap. 10. Plutarchus non uno loco; sed quia non est ad manum codex, tu vide eum in Publicola, loco proxime laudato, & libr. de Fortuna Romanor. pag. 371. & in *Parallel.* pag. 250. & eodem opere pag. 305. & *chronographos omnes.* L. Senecam libr. 8. *Controv.* 4. Fontem & originem belli narrat Dionysius Halicarnasseus libr. 5. pag. 293. Ἀνὴρ αὐθάδης καὶ διεφθάρμενος τὴν ὀψίμην ὑπὲρ τε πλῆθους, καὶ ἀρχῆς μεγίστης, καὶ χρημάτων ἀφορίας ὑπέλαβεν ἔχον παλὰς καταλύσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, παλαιότερον ἔτι τῷτο βυλόμενος, καὶ προέπειν αὐτοῖς τὸν πόλεμον. *Homo arrogans, & inflatus divitiis, amplissimoque imperio, & pecuniarum vi, ratus se natum præclaram occasionem subvertendi Romanorum imperii, quod jam antea animo destinaverat, bellum eis induxit.* Non itaque tantum, ut consanguineis suis Tarquinibus opitularetur, bellum istud cum Romanis suscepit, gessitque, sed ut æmulum & propinquum imperium extingueret; quod ægre in eam magnitudinem excrescere jampridem censebat, ut & ipsi, & aliis omnibus Italiæ principibus, si non periculo & exitio, at certe terro-
ri esse posset: totum deinde bellum multis paginis sequentibus idem describit.

Urbem irrupturo, in ponte Sublicio solus Horatius Cocles restitit. Servius Maurus in libr. 8. *Æneid.* pag. 526. *Cum non suscipere ut Tarquinius, contulit se ad Porsennam Regem Tusciæ, qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Janiculo, & illic castris positis, Romam vehementer obsedit: & cum per sublicium pontem, hoc est ligneum, cui modo lapideus dicitur, transire conaretur, solus Cocles sustinuit hostilem impetum, donec a tergo pons solveretur a sociis: quo soluto se cum armis precipitavit in Tiberim, & licet lusus esset in coxa, tamen ejus fi-entia superavit; unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxe vitium obijceretur: per singulos gradus admoneat triumphi mei.* Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 1. Cicero non uno loco. Suid. in voce ὀπολάμ. Ob quam magnitudinis recordationem statua publica est donatus, cujus meminit C. Plinius libr. 34. cap. 5. & cap. 6. & libr. 36. cap. 15. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

Hoc meruit vel ponte Cocles, vel Mucius igne?

Et de 4. Honorii Consulatu:

*Vel solus quid fortis agat, te ponte soluto
Oppositus Cocles, Mutii te flamma docebit.*

Et de 6. Honorii Consul.

*Obiice non basit fluvii, sic ille minacem
Tyrrhenam labente manum pro ponte repellens,
Trajecit clypeo Tibrim, qua texerat urbem.
Tarquinio mirante Cocles, mediisque superbam
Porfennam respexit aquis.*

Virgil. libr. 8. Æneid.

... pontem auderet quod vellere Cocles.

Mucius deinde Scævola, cum a Porfena, Rege Etruscorum, urbem gravi ac diutino bello urgeri (verba sunt Valerii Maximi libr. 3. cap. 3. tit. 1.) ægre ferret, castra ejus clam ferro accinctus intravit, immolantemque ante altaria conatus est occidere. Dixi libr. 1. supra hoc opere cap. 20. Polyænus Stratagemat. libr. 8. pag. 556. L. Seneca Epist. 24. libr. de Provid. cap. 3. & libr. 7. Benefic. cap. 14. Flor. Tertullian. ad Martyres, & libr. de Anima cap. ult. *Mentior, si non de ipsis cruciatibus corporis & gloriari & gaudere sola consuevit: respice ad Mucii animam, cum dextram suam ignibus solvit.* Ita intelligendum illud Cassii Hemina libr. 2. Historiar. apud Nonium cap. 4. num. 88. *censuit sese Regem Porfennam occidere.* Hic quum Mucius vocaretur, dextra manu adusta, dictus est Scævola, quia Græci *σνατω* levam vocant. Fest. libr. 10. quare & qui Græcis sunt dicti Scævola, putantur Latinis Levini. Carolus Sigonius. Poëtæ M. Manil. libr. 1. Astronomic.

... necnon & Scævola trunco

Nobilior.

Sidon. Apollinar. Carm. 2.

... Rex idem denique morte

*Admonitus scribe, didicit sibi bella moveri,
Non solum cum bella forent: mox pace petita
In regnum rediit, non tam feriente fugatus,
Quam flagrante viro steterat; nam corde gelato
Scævola, & appposito dextram damnaverat igni,
Plus felix peccante manu, cum forte satellites
Palleret constante reo, tormenta que capti
Is fugeret, qui tortor erat.*

Et Carm. 22. v. 80.

*Inter Publicolas ferociores
Trunco Mucius eminet lacerto.*

Claudianus proxime supra laudatus. Martial. libr. 1. Epigr. 22. libr. 8. Epigr. 30. & libr. 10. Epigr. 25.

*In matutina nuper spectatus arena
Mucius.*

Silius

Silius Italicus ambitiose describit libr. 8. Punicor.

*Ducit avis pollens, nec dextra indignus avorum
Scevola, cui dira celatur laudis honora
Effigie clypeus: flagrant altaribus ignes:
Tyrrhenum valli medio stat Mucius ira
In semet versa, sevitque in imagine virtus.
Tunc isti specie ruere acri in bella magistro
Cernitur, effugiens ardentem Porfenna dextram.*

Neque vero hæc tam rara, tamque stupenda fortitudo, caruit dignis præmiis; nam & agro publico est donatus. Fest. libr. 11. *Mucia prata trans Tiberim, dicta a Mucio, cui a populo data fuerant, pro eo quod Porfennam, Etruscorum Regem, sua constantia ab urbe dimovit: & ad amicitiam populi Romani hostem Regem virtutis admiratione pellexit.* Joan. Tzetzes Chiliad. Historiar. 6. cap. 39.

Λάρας Πορσέννας Τυρρήνης, ἢ Κλάρας γε Πορσέννας
Κατὰ τῆς Ρώμης ἦν χωρεῖν στρατεύματι μέγαλον
Μώκιος δὲ Ρωμαῖος τις γενναῖος στρατιώτης,
Ὅπλα καὶ σχῆμα Τυρρήνων ἡμφιέσμενος τότε
Χωρεῖ κατόπλῃς, κατ' αὐτῶν, κτείνου Πορσένναν θέλων.
Συγκαθήμενον τούτῳ δὲ τότε τῷ γραμματέως,
Ὁς ἦν τῇ γλώσσῃ Τυρρήνων Κλέσινος κεκλημένος,
Ἀμφιγνοῦν ὁ Μώκιος τίς Βασιλεὺς τυγχάνει
Ἀπέκτανε τὸν Κλέσινον ἀντὶ τῷ βασιλέως.
Ὅς συσχέδοντα τῶτον δὲ ἀνέκρινε Πορσέννας:
Τίποτε τῦτο δέδρακας; τί προπαθὼν ἐκ τέττα;
Οὐ Τυρρήνης, ἐβόησε, Ρωμαῖος δὲ τυγχάνω,
Ἄλλαι τε τριακόσιοι ὁμοῖοι μὲν τὴν γνώμην
Σὲ νῦν θηροῦσιν ἀνελάν: τέττα ψευδῶς δ' εἰρήκα.
Τῆς δὲ χερὸς τῆς δεξιᾶς αἰς πῦρ ἐμβεβλημένης
Ἀ'υτοὶ ὡς ἄλλου πάσχοντος, ἔβλεπε πρὸς Πορσένναν:
Τῦτ' δ' ἀπόντος, πρὸς ἡμᾶς τί ἀπαῶς προσβλέπας,
Ἐφ' ἧδ', πῶς πεπλάνημαι, καὶ σὲ μὲν ἔκ ἀνείλαν
Ἀντὶ δὲ σὺ ἀπέκταναι δὴ ἔδοξα Πορσένναν.
Εἰπόντος τῷ Πορσέννᾳ δὲ, γενήσῃ νῦν μὲ φίλος.
Ὁ Μώκιος ἀντέλεξεν, εἰ γεγώνη σὺ Ρωμαῖον.
Θαυμάσας ὁ Πορσέννας δὲ τῆς ἀρετῆς τὸν ἄνδρα
Φίλος Ρωμαῖος γίνεται, καὶ πάντα τὰ τῆς μάχης.

Qui versus Politici curiosi scriptoris, ac medioeriter in rebus Romanis versati, pro ævo eo, quo scripsit, sic possunt Latine reddi:

*Lar Porfenna Etruscus, aut Claras Porfenna
In Romam proficiscebatur cum exercitu magno;
Mucius autem Romanus quidam generosus miles,
Armis atque habitu Tyrrhenorum indutus tunc
Vadit speculator in eos occidere Porfennam volens;*

Con-

*Consedente autem cum hoc tibi scriba,
 Qui erat lingua Etruscorum Clusinus vocatus,
 Dubitans Mucius, quis Rex esset,
 Interfecit Clusinum pro Rege.
 Ut comprehensum autem hunc interrogavit Porfenna:
 Cur nam hoc fecisti? quid ante passus es hoc?
 Non Etruscus, clamavit, Romanus autem sum,
 Alique trecenti similes mei mente
 Te nunc venantur occidere: hoc falso autem dixerat;
 Manu autem dextera in ignem injecta,
 Ipse velut alio patiente prospiciebat Porfenna.
 Hoc autem dicente: ad nos cur inconspicenter prospicias?
 Dixit: eo quod errarim, & te quidem non occideris;
 Pro te autem occidi, quem putabam Porfennam.
 Dicente autem Porfenna: fies nunc tibi amicus;
 Mucius contra inquit: si fas in Romanis.
 Admiratus Porfennas ab virtutem viram,
 Amicus Romanis fit, atque desistit a pugna.*

Cum autem tam obstinate protraheretur bellum in tantam autem ob-
 sionis necessitatem populus venerat (verba sunt Servii Honorati ad libr.
 8. Æneid. pag. 526.) ut etiam obsides daret, ex quibus Clælia, inventa
 occasione, transnatavit Tiberim, & Romam reversa est, redditaque rursus
 est, pacis lege eam Porfenna repetente, qui admiratus virtutem puellæ,
 dedit ei optionem, ut cum quibus vellet, rediret: illa elegit virgines, quæ
 injuriæ poterant esse obnoxie, unde Porfenna hoc quoque miratus, concessit,
 & rogavit per literas populum Romanorum, ut ei aliquid virile decer-
 neretur: cui data est statura equestris, quam in sacra via hodieque con-
 spicimus. Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 1. Quam certe virtutem
 gratiorem commendatioremque reddit ætatis consideratio; erat enim
 puella illa impubes, nec duodecimum attigerat annum, ut ex Sili
 carmine infra laudando constabit. De his oblidibus intellige ea Clau-
 dii Aug. verba apud C. Tacitum libr. 11. Annal. tibi præcipuas na-
 scentis Imperii calamitates recepit: Scilicet Volsi & Æqui nunquam
 adversam nobis aciem struxere? capti a Gallis sumus, sed & Tuscis obli-
 des dedimus, & Samnitium jugum subivimus. Scituam vero ei positam
 memorat & C. Plinius libr. 34. cap. 6. Poeta Virgil. libr. 8.

Et fluvium ruptis innaret Clælia vinculis.

Silius Italic. libr. 3. Punicor.

Ille est, qui Tybrim, qui fregit Lydia bella,

Nondum passa marem, quales optabas habere

Quondam Roma viros, contempnix Clælia sexus.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

... annuum transavit Clælia Tiberim.

Et libr. de laudib. Serenæ:

Præscia

*Præcia fatorum Tanaquil, rediensque per undas
Clælia Tibrinas.*

Pactæ sunt induciæ anno tertio post expulsos Reges, hoc est anno Urbis ducentesimo quadragésimo séptimo; nam Reges Tarquinii exclusi, ut ex omnibus chronologis clarum est, anno 244. & tamen obsessa aliquot tantum mensibus Roma, siquidem secundo solum post regifugium anno Porfenna causam cognatorum Tarquiniorum suscepit; unde duplex error inhæsit codicibus Pauli Orosii libr. 2. cap. 5. *Anno post urbem conditam CCLXIII. Brutus primus apud Romanos consul.* Sed numerus, a librario turbatus, restituatur facili negotio: *Anno post urbem conditam CCXLIII.* Sequitur deinde eodem capite: *Porfenna Rex Etruscorum, gravissimus Regii nominis suffragator, Tarquinium manu ingrens, tribus continuis annis trepidam urbem terruit, conclusit, obsedit: & nisi hostem, vel Mucius constanti urendæ manus patientia, vel virgo, Clælia admirabili transmeati fluminis audacia, permovissent, profecto Romani compulsi fuissent vel perpeti aut captivitatem, hoste insistente superati, aut servitutem, recepto regi subiecti.* Error, inquam, est; neque enim tribus annis continuis urbem obsidere potuit, qui secundi anni fine tantum, ut admitterentur Tarquinii, per legatos petierat, & ante finem tertii anni, soluta obsidione non liberaverat modo urbem bello, sed & opulentis illis suis castris donavit, usque adeo ut quotannis *Auclio* habeatur *bonorum Porfenne*. Clare pro me contra Orosium est Fl. Eutropius libr. 1. *Histor. Roman. Secundo quoque anno iterum Tarquinus, ut reciperetur in regnum, bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porfenna Rege Tusciæ, & Romanam pene cepit. Tertio anno post Reges exactos, Tarquinius, cum suscipi non posset in regnum, neque Porfenna, qui pacem cum Romanis fecerat, auxilium præstaret, Tusculum se contulit.*

Fœderis hujus cum Porfenna initi conditiones parum æquæ Romanis erant, sed tamen attritis jam viribus necessariae, ut obsides patricos, & impuberes darent, staturos se transactæ paci, ut agrum Vejentibus ademptum restituerent, atque omnibus ditionis Etruscæ, quas belli jure occupassent, possessionibus cederent. Hæc sane Livius & Dionysius, qui agrum receptum *ἐπὶ πέντε pagos* septem pagos vocat libr. 5. pag. 301. sed & alia habetur & durior quidem conditio, quam tacentibus historicis, ex ipsius fœderis verbis licebit elicere, recitante Plinio libr. 34. cap. 14. *In fœdere, quod expulsis Regibus populo Romano dedit Porfenna, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro, nisi in agricultura, uterentur.* Dura certe lex paciscendi, & probrosa, quam tamen & Romani a Tuscis sibi imponi sunt passi, & in alias gentes devictas exercuerunt. L. Flor. libr. 2. cap. 3. *de Liguribus: Itaque cum diu multumque illuderent, saltu, viis, latebris, Deceates, Oxybii, Euburiates, Ingauni, tandem Fulvius latebras eorum ignibus sepsit: Babius in plana deduxit: Posthumius ita exarmavit, ut*
vix

vix reliquerit ferrum, quo terra coleretur. Quod monstrat egregiam Porfennæ Tulcorumque potentiam eo seculo. Sed pergo. Hujus belli apparatus non male Silius Italicus descripsit libr. 10. Punicor.

..... sed enim solum indignata superbi
 Ut sceptrâ exegit, confestim ingentia bella
 Clusina venere domo, si Porsena fando
 Auditus sibi, si Cocles, si Lydia castra.
 Ille ope Maonia, & populo succinctus Etrusco,
 Certabat pulsos per bella reponere Reges,
 Multa adeo nequicquam ausi, pressitque tyrannus
 Janiculum incumbens, ubi mox jam pace probata
 Compressere odia, & positum cum fœdere bellum,
 Obsidibusque obstricta fides mansuescere corda
 Nescia, pro Superi! & nil non immite parata
 Gens Italum pro laude pati, bis Clælia senos
 Nondum complerat primævi temporis annos,
 Una puellarum Laurentum, & pignora pacis,
 Inter virgineas Regi transmissa cætervas.
 Facta virum fileo, Rege hæc, & fœdere, & annis,
 Et fluvio spretis, mirantem interrita Tibrim
 Tranavit, frangens undam puerilibus ulnis,
 Cui si mutasset sexum natura, reverti
 Forjan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras,
 Porsena.

Hunc principem Sacerdotem fuisse, atque auguria publica exercuisse, pro more recepto in Etruria, ut Sacerdotes tantum regnarent, & supra dixi, & probat locus C. Plinii libr. 2. cap. 53. Extat Annalium memoria, sacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari: vetus fama est Etruriæ impetratum, Volsinios urbem, agris depopulatis, subeunte monstro, quod vocavere Voltam, evocatum & a Porfenna suo Rege. Qui locus egregius est, nam & sacerdotio præditum augurali demonstrat: & non tantum Clusio imperasse, sed & toti Etruriæ; ibi quippe Volsiniorum Rex vocatur, & sæpe ab Historicis Clusinus Rex audit, qui scilicet toti imperans Etruriæ, Regiam suam Clusii habebat, ubi & vivo domicilium, & defuncto tumulus.

Denique, ut semel finiam, sepulchri sui magnificentia facile peregrinos quosvis principes vel æquavit, vel superavit. Ex M. Varrone scribit Plinius libr. 36. cap. 13. & ex utroque Simon Majolus Dier. Canicular. Dialogo 23. Extantque adhuc vestigia ejus, cum Cretici Italicique nulla vestigia essent, namque & Italicum (Labyrinthum) dici convenit, quem fecit sibi Porfenna, Rex Etruriæ, sepulchri causa, simul ut externorum quoque Regum vanitas superaretur ab Italis; sed cum excedat omnia fabulofitas, utemur verbis ipsius M. Varronis in expositione ejus. Sepultus est, inquit, sub urbe Clusio, in quo loco monumentum reliquit

quit lapide quadrato, singula latera pedum lata tricenum, alta quinquagenum, inque basi quadrata intus Labyrinthum inextricabilem, quo si quis introire properet sine glomere lini, exitum invenire nequeat. Supra id quadratum pyramides stant quinque, quatuor in angulis, in medio una, in imo late pedum septuagenum quinum, alta centum quinquagenum, ita fastigiata, ut in summo orbis æneus & petasus unus omnibus sit impositus, ex quo pendeant excepta catenis tintinabula, quæ vento agitata, longe sonitus referant, ut Dodonæ olim factum, supra quem orbem quatuor pyramides insuper singulæ extant, altæ pedum centenum, supra quas uno solo quinque pyramides, quarum altitudinem puduit Varronem adicere. Fabula Etrusca tradunt eandem fuisse, quam totius operis, & adeo vesana dementia quasisset gloriam, impendio nulli profuturo: præterea fatigasse Regni vires, ut tamen laus major artificis esset. Singula volans percurram. Primum miror, Plinium sua ætate, hoc est sub Domitiano, ante annos mille quingentos, asseverasse, Clusini illius Labyrinthi nulla restasse vestigia, cum etiamnum hodie non obscura extare ⁽¹⁾ a fide dignis accipiam, & majora quidem certioraque, quam ipsius tam opulentæ civitatis. Pyramides in sepulchris Regum & optimatum constitui solitas, erigique, docui alibi libr. 3. cap. 70. hoc opere. De orbe æneo, five mundi imagine, Principum in manibus capitibusque poni solita, ab Augusto sumpto exemplo, & ante eum a Porserna hoc nostro, aliquid in *Bando Etrusco* dixi, & Isidorus libr. 17. Etymologiar. cap. 3. Tintinabula ejus exemplo Regis in Italia domuum privatarum portis destinari solebant. Sueton. Augusto cap. 91. & viri docti ad eum locum: & est liber Hieronymi Magii, & auctuarium Thomæ Sigeti Scoti de Campanis seu tintinabulis, quorum præterea usus in triumphis, ut est apud Joannem Zonarum Tom. 2. Annal. pag. 32. & in sacris Cybeles, ut multis allatis expediui libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 4. Denique ducendi ad supplicium capitale, revinctis a tergo manibus, campanam seu Nolam e collo pendulam gerebant, occurrentes admonituri, ne noxii pollutique & morti destinati hominis contactu contaminarentur. Testis M. Accius Plautus in *Pseudolo* Act. 1. Sc. 3.

Tom. I.

Dd

Etru-

(1) Optime Plinius; allucinantur vero illi, qui cuniculos quosdam sub ipsamet civitate Clusina latentes, Labyrinthi vestigia esse arbitrati sunt, quum constet ex ipsis Varronis verbis sepulchrum Porsernæ extra Clusium in planicie fuisse, & in ejus quadrata basi Labyrinthum extitisse.

*Etruscorum Rex Galeromondus, de quo nihil præter
nomen est certi, ac ne illud quidem
valde certum.*

CAP. LI.

Qui familie Serenissime Vicecomitum Mediolanensium Historiam scriptis mandare, *Galeromondi Etrurie Regis* mentionem fecere; sed quis ille Rex, quando regnaverit, quid bello aut pace gesserit, ubi Regiam suam fixerit, quo denique seculo obierit, ab iis non est traditum: neque ego certo inquirere possum, quod historici illi non sint mihi ad manum. Sed ego cum Francisco Sanfovino libr. de Illustribus Italiae Familiis pag. 9. putarem, totam illam stomachatis *Viscontiorum*, seu *Vicecomitum* narrationem, si non penitus fabulosam, at certe fœda scriptionum adulatione corruptam. Nam quod Anglum Trojanum faciunt gentis sue auctorem, delirium est; cum neque Homerus, Dares Phrygius, Dytis Cretensis, ac ne Virgilius quidem, cum omnes celebres Troianos nominasset, ullius *Angli* nomen prodiderint: deinde tot seculorum decursu vix potuisset fieri, ut inter Græcos Latinosque auctores tantorum Principum non aliquis mentionem iniecerit, maxime cum tot & tam crebre occasiones fuerint, non familiis modo interuentibus, sed & urbibus, regibus, atque Imperiis, ut minime videri debeat, in tam multiplici rerum decursu, nusquam Angli Trójani, aut successorum deprehendi, non dicam gesta, sed quidem nomina. Alii Ascanii filium hunc Anglum faciunt, majore insania, nam quomodo Ascanii filium Infubres occupantem, Virgilius, Liviusque, & alii præterissent? quorum unus hic erat socius, ut familie Juliae magnitudinem etiam mendaciis augerent, tantum abest, ut vera subtraherent. Denique suspectam ejus rei fidem faciunt tot nomina ignota, nusquam ab alio audita, aut alibi lecta, ut mihi quidem subeat cogitatio, ingeniosis mendaciis depravatam veritatem; nam qualia sunt hæc nomina (nam ab Ascanii eo filio, usque ad annum salutis 384. hoc est pæne octingentis annis cessat series) *Maximianus Rex, Alionus Comes Italiae, Galvagnus, Perideus, Milo, Guido, Otto, Berengarius, Orlandus, Ugo, Folco, Obyzzius, Faccius, Irprandus, Abidus, Filosofus, Filus, Puncius, Elimacus, Albanicus, Serebondus, Galeromondus, Rachimus, Briginus, Brumisedus, Feleranandus, Bridomanus, & Lucius*. Quæ omnia nomina sapiunt adulantium potentibus Principibus mendacia; nolui tamen non describere, ne lector diligentiam culparet. Vide & Hieronymum

nymum Henningium Theatro Genealog. pag. 1112. Prudentius auctor Chronicorum de Brunforte MS. pag. 49. *Ab Eliprando initium deducit, qui singulari certamine Baverium Osbonis Imperatoris nepotem superavit, & ob id a Mediolanensibus vocatus, pater patriæ est dictus.* Fanucius Campanus MS. libr. 3. Illust. Ital. Fam.

Etruscorum Rex Tolumnius, male ab aliis Volumnius dictus, cognomento Lar, seu Lars: Veiiis habuit Regiam: Legatos Romanorum, qui sacrosancti donisque honorari debebant, interfecit: a Cornelio Cossò duello interfectus: spolia opima de eo Jovi Feretrio relata: caput abscissum, & gestatum lancea.

CAP. LII.

Anno Urbis Romæ conditæ trecentesimo decimo quinto (inquit. Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Roman. alii 325. anno, Joannes Stadius, & Stephan. Pighius) Fidenates contra Romanos rebellarunt: auxilium his præstabant Veientes, & Rex Vejentium Tolumnius, quæ ambæ civitates tam vicinæ Urbi sunt, ut Fidenæ septimo, Veientes decimo octavo milliaro absint. Hunc cognomento Lartem sive Larem dictum, satis probatum existimo a me supra hoc ipso libro cap. 12. quod non repeto, quippe properandum ad alia.

Nonnulli imperite hunc *Volumnium* appellant, inter quos sunt Lappus, Cruferius, & Xylander interpretes Plutarchi in vita Romuli pag. 27. & in Marcello pag. 302. utroque enim loco historiarum series suadet de hoc nostro Tolumnio Rege, non de quoquam Volumnio ea, quæ ibi scribuntur, intelligenda: & textus Græcus Τολύμνιον Τυρρήνων βασιλέα, *Tolumnium Etruscorum Regem* præfert. Decepti fuere illi, ut existimo, quod sæpe Volumnios, Volumnias, Voltunās, Volcas, Voltas, nomina Etrusca legissent; itaque facile fuit nominum vicinia eos decipi.

Hujus Regia Veii & Fidenæ fuere, quamquam discordia inter historicos levicula, dum descivisse a Romanis Fidenates volunt, auxiliantibus Veientibus; cum alii prodant, occisos Romanorum legatos, non Veiiis, sed Fidenis a Larte Tolumnio: quod refert T. Livius 1. Decad. libr. 4. *In horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Vejentium Regem, ac Veientes defecere, majus additum defectioni scelus, C. Enclimium, C. Julium Tullam, Sp. Nautium, L. Roscium,*

Legatos Romanos, causam novi consilii quarentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam Regis facinus, in tesserarum prospero jactu vocem ejus ambiguan, ut occidi jussisse videretur, a Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse: rem incredibilem; interventu Fidenatium novorum sociorum consulentium de cade ruptura jus gentium, non aversum ab intentione lusus animum, nec deinde in horrorem versum facinus, propius est fidem obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris voluisse. Atrox hoc igitur, & dirum factum sua non caruit excusatione, dum legatos injussu Regis interemptos, ac eo inscio jugulatos volunt. M. Tull. Philippica 9. Lartēs Tolumnus Rex Vejentum quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit, quorum statuae in rostris steterunt, usque ad nostram memoriam: justus honor; his enim majores nostri, qui ob Rempublicam obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Vide viros doctos locum illum exponentes.

Contra jus gentium violati legati, atrocius Tolumnii Regis factum ubique proclamaverunt; illi quippe & sacrosancti habebantur, violarique sine summo piaculo non poterant: & muneribus honorifice donati, solebant dimitti. Contra vero contumeliose habiti legati, dira civitatibus excidia concivere. De Tyro Alexandri legatis caelis Curtius libr. 5. de bello Tarentino, L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 18. de bello Illyrico idem Historicus libr. 2. cap. 3. Erant illi, inquam, jure gentium inviolabiles. Vide, quae vir doctus Tiliobroga notat ad Terentium pag. 342. & pag. 632. Hegesippus libr. 1. Excidii Hierosolymitani cap. 32. Aemilius Probus sive Cornelius Nepos in Pelopida: *Legationis jure lectum se arbitraretur.* Et lege Julia de vi publica tenetur, si quis Legatum offenderit. Ulpian. J.C. l. 7. ff. cod. tit. *Neque impediri aut contineri poterant, ne cum responso reverterentur.* Gregor. Turon. libr. 7. Hist. Franc. cap. 32. Demosthenes Philippica 4. & Ulpianus sophista. Multa ex Athenaeo, Diodoro, Herodoto, Cicero, & Justino, Plinioque utroque, & aliis disquisit Petrus Gregorius libr. 35. Syntagmat. Jur. cap. 4. Poëtae. Scat. Papia. libr. 2. Thebaid.

... sanctum populus per secula nomen

Legatum, insidiis satitaque invadere fraude

Apparat.

Coripp. African. libr. 3. de laud. Justin. minor. num. 7.

Quantum est legatis concessa licentia fandi,

Tantum legatos animo decet esse modesto:

Et rerum probitate graves, quique ordine possint

Scire, locis humiles quibus, & quibus ora superbi

Expediunt.

Ideoque usu gentium etiam barbararum, & consensu probatum, Legatos discedentes benevole compellere, donisque, quae *Lauria* dicebantur, honoratos dimittere. Fest. Pomp. libr. 4. in voce *Dacrimas*. Item

Dau-

Damia, quæ Lavtia dicantur, & dantur Legatis hospitii gratia. Joann. Zonar. Drungarius Tom. 2. Annal. pag. 50. Heliodor. Æthiopicæ lib. 9. pag. 493. Plutarch. Apophthegmatis Dionysii pag. 176. Luitprandus Ticinensis in sua ad Byzantinos legatione pag. 103. Carolus Magnus lib. 2. Capituli cap. 16. Salvian. Massiliensis lib. 5. de Providentia: *Veniunt plerunque novi nuntii novarum epistolarum, a summis sublimitatibus missi, qui commendantur inlustribus paucis, ad exitum plurimorum, his decernantur nova munera.* M. Cato Orat. de sua innocentia: *Cum essem in provincia legatus, quamplures ad prætores & consules vinum honorarium dabant, nunquam accepi, nec privatus quidem.* L. ult. C. Theodof. ne damna provincialibus infligantur, *munuscula* sunt appellata, ut notat egregius Savaro ad Sidonii Apollinaris lib. 5. Epist. 7. Gaufridus Monachus lib. 4. Histor. pag. 86.

Atque ditat legatum muneribus.

Corippus African. loco proxime laudato supra:

*En scultor nostra servire paratus in aula
Legatos nobis, & plurima munera mittit,
Quas contra ingratos defendimus.*

Neque certe, nisi rupta pace, dissolutoque fœdere mos unquam revertentes Legatos indonatos dimittere. Æmil. Prob. in Hannibale, seu Cornelius Nepos: & dixi ad Cl. Æliani lib. 1. Var. Histor. cap. 32. P. Virgil. lib. 7. Æneid. v. 155.

*Centum Oratores augusta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro.*

Et eodem libro v. 244.

*Dat tibi præterea fortune parva prioris
Munera.*

Censebanturque Legatis impensa; quasi ipsis Regibus data, qui eos mississent. Idem lib. 11. Æneid. v. 281.

*Munera, quæ patriis de me portastis ab oris
Vertite ad Æneam.*

Corippus loco laudato, ubi sic Avarum & Caganis Regis legati ad Justinum Minorem Aug.

*sanctus quæ præbuit ille,
Vos etiam præbere decet, si fœdera pacis
Intemerata tibi, si maxis pacta manere;
Debita querenti transmittite munera Regi.*

Occisi a Tolumnio Legati, domi statuis ad perpetuitatem gloriæ donati fuere. Livius loco proxime laudato: *Legatorum, qui Fidenis caesi erant, statuae publicæ in rostris posite sunt.* M. Cicero loco etiam proxime supra citato. C. Plin. lib. 34. cap. 6. principio. *Inter antiquissimas sunt Tulli Cæli, L. Roscii, Sp. Nautii, C. Fulcinii in rostris, a Fidenatibus in legatione interfectorum: hoc a populo Romano tribui solebat inju-*

injuria cæsis. Hos alio ordine recenset Livius paulo ante laudatus, & qui hic *Tullus Cælius* dicitur, & ab aliis *Tullus Clælius*, a nonnullis etiam *Titus Clælius*, Livio est *C. Julius Tullus*. Turpissime certe hic lapsus est vir alioqui doctus Jacobus Dalecampius, qui ad hunc Plinii locum, veluti quippiam novi, aut alia exempla allaturus: *Hoc etiam tributum*, (inquit) *fuit legatis cæsis a Tolumnio Rege Vejentum*. Atqui iidem sunt, quos jam eo loco Plinius nominavit, ut nihil sit opus hoc tamquam supernumerarium exemplum recensuisse; sed virum diligentem alias in errorem induxerat Cicero, qui & ipse Philipp. 9. rem quidem graviter narraverat, nomina occisorum tacuit, quæ ab uno, quod sciam, Livio ponuntur.

Nec Tolumnius Rex diu inultum facinus tulit, nam Cornelius Cossus, Consul, ut quibusdam Criticis placet, vel Tribunus tantum militaris, ut verior habet frequentiorque opinio, duello provocatum necavit. Vide Contarenum, & Stadium in L. Flori libr. 1. Historiæ Roman. cap. 12. T. Livius libr. laudato: *Erat tum inter equites Tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnii, quacumque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum Regio habitu, tota arie volitantem cognovisset: biccine est, inquit, raptor fœderis humani, violatorque gentium juris? Jam ego hanc mactatam victimam, si modo sanctum, quisquam in terris esse Dii voluerunt, Legatorum Manibus dabo. Calcaribus subditis, infesta cuspide in unum fertur hostem, quem cum ictum equo dejecisset, confestim & ipse hasta innixus in pedes se recepit, assurgentemque ibi Regem umbone resupinat, repetitumque sapius cuspide ad terram affixit: tum exangui detracta spolia, caputque abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi Regis hostes fudit. Antiquissimum fuisse duelli ritum & ex Homero doceri potest, & eleganti nuper opere edito Joannes Rualdus vir eruditus ostendit, ad quem te, lector, remitto. Contendunt quidam opima spolia non potuisse nisi a duce duci detrahi, ideoque summum exercitus imperium penes Cossum, alioquin nec ab illo opima spolia rite dedicata. Contra Varrò opima spolia definit, quæ manipularis etiam miles hostium duci eripuisset: & videtur hanc controversiam Servius Maurus dirimere ad illud 6. Æneid.*

. . . . aut te, Cossè, relinquat.

Cossus Tribunus militum consulari potestate fuit: hic Regem Tuscorum Larzem Tolumnium a loco dictum occidit, & secunda post Romulum spolia opima revocavit. Locum habeo mendi suspectum; nam quid sibi illa volunt, a loco dictum? deinde censerem legendum, spolia opima renovavit. Atque hoc factum maximis ducum Romanorum gestis comparant scriptores. Valer. Maxim. libr. 3. cap. 2. tit. 4. A Romulo proximus Cornelius Cossus, eidem Deo spolia consecravit, cum magister equitum ducem

ducem Fidenatium in acie congressus interemisset: magnus initio hujusce generis inchoatae glorie Romulis, Cossus quoque multum acquisitum est, quod Romulum imitari valuit. Maligne fane, ut pleraque alia, adulator ille sceleratissimus, cujus villitatis etiam me interdum pudet, cum Tolumnium Regem dicere debuisset, satis habuit *Ducem Fidenatium* dicere. Prudent. $\pi\sigma\pi$ $\sigma\epsilon\pi\alpha\iota$. in hymno D. Laurentii:

*Non turbulentis viribus
Cossi, Camilli, aut Caesaris,
Sed Martialis Laurentii
Non incremento praelio
Armatus pugnabit, fides.*

Spolia itaque optima, id est ampla, sive, ut ex lege veteri militari Numae Pompilii, duci caelo detracta, Jovi Feretrio, vel Marti, dedicavit caelo Rege Etruriae Tolumnio: de quo ritu dixit Andreas Tiracuellus ad Alexandri Neapolitani libr. 1. Genial. Diet. cap. 14. & Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 6. Aenid. pag. 440.

in signis spoliis Martellus optimis.

Possumus, & quod est melius, secundum legendum Numae hunc locum accipere, qui praecepit prima optima spolia Jovi Feretrio debore suspendi, quod jam Romulus fecerat: secunda Marci, quod Cossus fecit: tertia Quirinae, quod fecit Marcellus. L. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 12. ad finem. Spolia de Tolumnio Etriae Rege reportata. Mamercus Aemilius Dictator apud Livium libr. 4. Decad. 1. Se quoque eundem Dictatorem Mamercum Aemilium esse, qui ante Veientium Fidenatiumque adjunctis Faliscis ad Nomentanum exercitus suorum, & magistrum equitum A. Cornelianum eundem in acie fore, qui priori bello tribunus militum, Lartio Tolumnio Rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia optima Jovi Feretrio templo intulerit. Silius Italicus libr. 5. Punico.

Ist, int, hoc certare nam, quis optima volanti.

Dona Jovi portet Feretro suspensa cruento.

Interdum vero idem est optimum, quod optimum. Apulejus saepe in Milesiis, & Critici notant ad Q. Horatium. Gregor. Turon. libr. 2. Histor. Francor. cap. 7. Provinciarum optima depopulati. Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 184.

Bello optima insulaturus optima.

Hanc Tolumnii Regis Etruriae mortem, spoliaque cadaveri detracta, ac Feretrio suspensa describit eleganter Sextus Propertius libr. 4. Eleg. 11. quae apponam libens, quia monomachiam continent:

Cossus at insequitur Veientis cede Tolumni,

Vincere cum Vejor. posse laboris erat.

Necdum ultra Tiberim belli sonus, ultima praeda

Nomentanum, & captae iugera pauca Corae.

Et Veii veteres, & tunc vos regna fuistis,

Et vestro posita est aurea sella foro.

Nunc

*Nunc intra muros pastoris buccina lenti
 Cantat, & in vestris ossibus arva metunt.
 Forte super portæ dux Vejus astitit arcem
 Colloquiumque sua fretus ab urbe dedit.
 Dumque aries murum cornu pulsabat abeno,
 Vineaque inductum longa tegebat opus;
 Cossus ait: forti melius concurrere campo,
 Nec mora fit, plano sistit uterque gradu.
 Dii Latias juvere manus, defecta Tolumni
 Cervix, Romanos sanguine lavit equos.*

Quod dicat defectam Tolumnii cervicem, & Livius supra hoc capite laudatus, Cossus caput Regi abscidisse & gestasse dicat, admonet ritus vetustissimi; solebant enim ducum victorum cadavera capitibus spoliare, & truncum tantummodo relinquere. Crebra in historiis hujus indignitatis mentio: *Cassii caput ad Antonium delatum*. Jul. Capitolin. in Anton. Phil. Idem in Maximino Juniore ad finem. *Missa etiam Romam capita sunt eorum*. Et apud Q. Curtium libr. 7. *Parmenionis caput ad Alexandrum portatur*. Et Augustus Bruti caput Romam misit. Sueton. in eo cap. 13. *Didius Salvius Julianus ex tanta damnatorum mote decollatur service*, ut ait Paulus Diaconus libr. 10. Supplem. Eutrop. Valer. Maxim. libr. 9. cap. 4. tit. 3. *Caput ejus abscindere, & per urbem pilo suffixum ferre sustinuit*. Et cap. 9. tit. 1. *Caput Elvii circa rogam Caesaris jaculo affixum ferret*. Æl. Spartian. Fe- fcen. Nigro: *Hujus caput circumlatum pilo*. Ammian. Marcellin. libr. 22. Histor. *Juliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati*. Et alter Marcellinus Comes Indiæ. 5. Chronic. *Caput Antbenodori in Isauria capiti Tharsum civitatem allatum, præ portis bastili fixum extabuit*. Servii omitto testimonium ad libr. 9. Æneid. v. 464. notatque id bello sacro usurpatum non uno loco Benedictus Accoltus Aretinus, elegans Scriptor mehercule, & Curtii Rufi imitator. Sic Poëtæ intelligendi. Sil. Italic. libr. 17. Punicor.

Servili fers ora ducis suffixa veruto

M. Lucan. libr. 8. Pharsal. v. 680. de Pompei capite:

*Cæsaries comprehensa manu est, Pharioque veruto
 Dum vivunt vulnus, atque os in murmura pulsant
 Singultus anime, dum luminanuda rigescunt
 Suffixum caput est.*

Virgil. loco laudato:

*Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in bastis
 Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur
 Euryali & Nisi.*

Cornelius Severus in Epitaphio Ciceronis, laudante L. Seneca Sua-
 foria 6.

Oraque magnanimum spirantia pene virorum

In

In rostris jacere suis.

Silius Italicus iterum libr. 2. Punicor.

Nondum ira posita, celum nam figitur battis

Spectandum caput.

Est libr. 7. Punicor.

Ora rapit gaudio, profixaque cuspide portas.

Est libr. 15. in fine:

Tum Nero proceram sublimis cuspide portans

Ora ducis caesi.

Claudian. libr. 1. in Ruffinum, et historicos Græcos, barbarosque, ac Latinos passim talia memorantes omittam:

Nec minus assidue ventum videre saxis

Prodigiale caput, quod jam de cuspide summa

Natat, condigna veniens ad mania pompa.

Ad hunc ergo modum Regi Totamnio iudicium illatum, ut caput amputaretur, ne totus funerari posset; sed hoc leve in eo populo, qui huic tantum incumbere videbatur, ut dignitatem minueret Regum, quos & catenatos in triumphis præferri volebat, & in carcere etiam captivos jam, & supplices, contra jus gentium, humanitatemque omnem, barbara prorsus ac ferina auiditate, injecto cervicibus laqueo, strangulabant.

*Etruscorum Rex anonymus, Veis obsessis in urbe ea
creatus: discordia Tuscorum causa cur in Roma-
nam ditionem transirent, nunquam supe-
randi, si fideles ad invicem fuissent.*

CAP. LIII.

DOmesticos pene hostes, certe quotidianos, sæpe victos acie Vejos, tandem statuit populus Romanus excindere penitus, & delere, ratus faciliorem de tota reliqua Etruria victoriam sibi polliceri, si caput vicinum & maxime infestum aggressi essent, hoc est antiquissimam Italiæque munitissimam urbem, ut loquitur Fl. Eutropius libr. 1. Histor. Rom. ad finem, expugnassent. Itaque æcta obsidione clausa, nec facile cum aliis Etruriæ civitatibus communicatura, ut decus suum usquequaque tueretur, Regem creavit Vejentum civitas, cujus nomen filetur a Tito Livio, qui 1. Decad. libr. 5. statim in hunc ita scribit: *Pace alibi parta, Romani Venique in armis erant, tanta ira odioque, ut victis finem adesse appareret.* Comitia

Tom. I.

Ec

Comitia

mitia utriusque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere Tribunorum militum consulari potestate numerum: octo, quot nunquam antea creati, M. Amylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Julius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Vejentis contra radio annue ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, Regem creavere. Ecce malignum factum; nam octo Romanorum Tribunorum ad suam, ad familiarum, ad totius Reipublicæ gloriam ponit, unius Vejentum Regis nomen obliqua invidia subtrahit, nisi forte & ipse ignorabat parum curiose in acta publica relatum hostis Principis nomen. Sed pergite Livius. Offendit res populorum Etrurie animos, non majore odia Regni, quam ipse Regis: gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiq; quia solemnibus ludorum, quos intermittere nefas est, violenter dimisisset, cum ob iram repulsa, quod suffragia duodecim populorum alius sacerdos ei praelatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludico repente abduxit. Ex quibus non est obscurum deducere, omnium duodecim populorum suffragio, non unius aut alterius civitatis arbitrio Regem Etruriæ solitum creari: deinde ludos publicos atque anniverfarios ipsius auctoritate edi solitos; nam & ludos esse inventum Etruscorum dicam infra hoc opere libr. 3. cap. 42. sed & illud etiam nos docet hic locus, e sacerdotum collegio more Etrusco excitos, qui regnum administrarent: quod & supra quoque animadversum hoc libro. Denique Regia familia constabat, ut plurimum, artificibus; quare gens ea fabrilis; graviter audit artium amans, ut supra expositum libr. 1. cap. 22.

Pergit porro Livius: Gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte eas colendi, auxilium Vejentibus negandum, donec sub Rege essent, decrevit: cuius decreti suppressa fama est Vejis propter metum Regis, qui a quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non novi sermonis auctorem habebat. Vesani hoc & amens decretum Etruriam divulsam atque in factiones divisam exarmavit primum, ac demum Romanis possidendam tradidit. Cruenta illa sunt, quæ idem habet 1. Decad. ejusdem libr. 4. nam concilio totius gentis ad fanum Voltunnæ indicto, habitisque gentis comitiis, bellum tanto majore, quam proximo conatu apparatus est, quanto plus erat ab omni Etruria periculi, quam a duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit; itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset, negata Vejentibus auxilia, jussosque suo consilio bellum initum, suis viribus exequi, nec adversarum rerum querere socias, cum quibus spem integram communicati non sunt. Itaque non semel tantum negatum, sed sæpius Vejentibus auxilium liquet; unde apud eundem Livium illa consultatio libr. 5. Cum, id quod nunc offendit Etruscos, Rex creatus Vejis spatio mutari interpositum possit, vel con-

sensu civitatis, ut eo reconciliant Etruria animos, vel ipsius voluntate Regis, qui obflare Regnum suum salutem civium nolit. Ac ne sic quidem licebit nomen ejus Regis audire, qui offendiculo toti Etruriæ, suæque civitati ultimo fuit exitio; cum ejus solius odio pertinacissime suppetias submittere reliqui populi undecim recusarent, quo & florentissimum Regnum paulatim labefactatum, & per partes, quia simul non poterat, sub jugum missum, discordia civica expugnatum, quod hostium viribus erat inaccessum.

Meminit etiam eodem libro hujus Regis, sed multis interjectis: *Inferitur huic loco fabula, immolante Rege Vejentum, vocem aruspiciis dicentis, qui ejus hostie exta profecisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculis. Sed feralem hanc dissentientium civium discordiam causam fuisse, cur Etrusci a Romanis vincerentur, indicat Anonymus Poëta, ubi sic ipsa Etruria:*

*Imposui leges popullis, & nomina ponto
Inferno & Supero, missos auxique colonos
Imperiumque Italos trans fines, fœdera natis
Dum servata meis; sed me discordia præceps
Romuleæ domitam genti servire coëgit.
Quæ decus antiquæ longo post tempore lingua
Auxilii male grata mei, male grata laborum
Abstulit.*

Et certe non aliam causam, cur ipsa etiam Roma ceciderit assignatur, quam civilis sanguinis cupido, ut, præter historicos, exequuntur C. Petronius in animosa illa belli civilis Pompejani descriptione, M. Annæus Lucanus sub principium libr. 1. Pharsaliæ, & Horatius libr. Epod. od. 16. ut jure exclamet Virgilianus pastor:

*..... en quo discordia cives
Perduxit miseros.*

*Etruscorum Rex Cilnius, Arretii Regiam
habuit.*

C A P. LIV.

Mæcenatem omnes Scriptores Regio stemmate ortum scribunt, puto non alio, quam *Cilniorum*, quæ domus opulenta, potens, ac Regia, etiam ante bellum Punicum primum, & adventum Hannibalis in Italiam, hoc est anno 536. urbis conditæ, quo hæc de quodam illius prosapie principe Silius Italicus libr. 7. Punicor. in limine:

*Ocyus accitum captivum ex agmine poscit
Progeniem, ritusque ducis dextraque labores
Cilnius Arreti Tyrrhenis quis in oris
Clarum nomen erat, sed læva adduxerat hora
Ticini juvenem ripis, fususque ruentis
Vulnere equi, Lihycis præbebat colla catenis.*

Idque ita esse, conjectura sola ex auctoritate Livii docuerat Justus Lipsius libr. 1. Antiquar. Lection. cap. 22. Confirmatur ex C. Tacito libr. 6. Annal. non multum a principio: *Getterum Augustus bellis civilibus, Cilnium Mæcenatem equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præposuit.* Huc etiam pertinet ejusdem Augusti Octaviani ad C. Mæcenatem hunc epistola apud Aurelium Macrobiū libr. 2. Saturnal. cap. 4. *Vale, mel gentium Vætorum & Medulæ, ebur ex Etruria, lacer Arretinum, adamas superbas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, jaspis figulorum, berille Porsenæ.* Ita tamen hæc vera sunt, ut utriusque auctoris locus fuerit antea fœde corruptus; nam in Taciti codicibus vulgatis, non *Cilnium* legebatur, sed *Cillinium*: & in Augusti epistola erat, non *Cilniorum*, sed *Cilneorum*. Gentilitium autem hoc nomen non tam Regum *Cilniorum* videtur fuisse, quam *Mæcenatium*, quibus plerisque hoc vice cognominis impositum, primus eruit vir literatissimus Onufrius Panvinius, & ex eo Critici plena manu, Sigonius, Muretus, Lævinus Torrentius, Dionysius Lambinus, quorum diligentiam tu, tiro, consule, & profice. Andr. Schottus Soc. Jesu vir literatiss. libr. de Oratorib. Huic Cilnio, ut & Mæcenatibus, domus seu Regia erat Arretium, ut ex Siliū Italici loco laudato clarum est, & pluribus hoc opere a me probabitur, præsertim capite sequenti.

Etru-

*Etruscorum Rex Mæcnas, quadringentis annis ante
vulgatum illum Mæcenatem, Augusti familiarem,
& Musarum altorem: Arretii ejus Regia:
Mæcnates alii a Rego: & plu-
ra de literatorum
alumno.*

CAP. LV.

Mæcenatem Etruriæ Regem faciunt Annii, Hieron. Hen-
ringius, Joann. Lucidas, Hieron. Bardus, & alii illius fa-
rinæ homines: atque cum quidem, qui Augusto fuit fa-
miliaris, volunt sceptrum gessisse, cum ante ea tempora;
ut ex initio libr. 4. infra hoc opere dilerte liquet, trecentis annis Re-
ges in Etruria esse desiissent, decepti illi turpiter nominum errore:
Nam certum est, ante bellum Punicum secundum, Regem in Etruria
eo nomine fuisse; quippe de Mæcnate quodam, Cannensi pugna ab
Hannibale occiso, Sil. Italic. libr. 10. Punicor. principio, indicat Mæ-
cenatem illum olim sceptris Etruscis nobilitatum: & Petrus Mar-
sus ibidem:

*Occidis & Tyrio super inguina fixe veruio
Mæcnas, cui Mæonia venerabile terra
Et sceptris olim celebratum nomen Etruscis.*

Atque hi duo eo nomine diu ante Augustum floruerunt, quorum
prior Rex Etruriæ, alter Cannensi acie interfectus.

Tertius Mæcnas cognomento *Messius*, de quo C. Plinius libr. 28.
cap. 6. *Jam & sermoni parci multis de causis salutare est, triennio Mæ-
cenatem Messium accepimus silentium sibi imperavisse, a convulsione red-
dito sanguine.* Ita editio Jacobi Dalecampii. Sed quis hic Mæcnas?

Quartus hoc nomine *Aulus* cognomento dictus, quantum ex fra-
gmento marmoris colligere licet, quod asservatum in ædibus D. Ar-
cangeli de Bisdominis Patricii, ac J. C. Aretini, communicavit juve-
nis nobilis & studiosus Cosmus Ricciardus Aretinus.

..... A. MOECENAS. RE .....

..... DECVR. Q. ARRET. VIT .....

..... LICINIOS. EXILIO. RES .....

..... T LR. COL .....

Quin-

Quintus Mæcenas est *Lucius*, litterarum parentis ac patroni pater, ut indicat hæc vetus inscriptio, asservata in ædibus D. Hadriani Fusconii Episcopi Aquinatis.

LIBERTORVM. ET. LIBERTARVM.

C. MAECENATIS.

L. F. POM.

POSTERISQVE. EORVM. ET. QVI. AD. ID.

TVENDVM. CONTVLERVNT.

CONTVLERINT.

Denique ultimus illius Regii stemmatis est *Cajus Mæcenas*, a quo studiosorum promotores fautoresque dicuntur Mæcenates; nam & Propertium, & Horatium, & Tuccam, & Varium, & Virgilium miris affecit beneficiis, mutuamque ab iis consecutus est gratiam, nominisque æternitatem. Hunc alii *Cilnia* gentis faciunt, ut capite superiori dictum, & Fulvius Ursinus docet: alii Cinciae, ut Manutius; nonnulli Hæliae, ut Antonius Augustinus libr. *Indice propriarum nominum Pandectarum juris*. M. Martial. libr. 8. Epigr. 58.

Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones,

Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt.

Et libr. 11. Epigr. 4.

Et Mæcenatem si mihi Roma daret.

Et libr. 1. Epigr. 108.

Otia da nobis, sed qualia fecerat olim

Mæcenas Flacco, Virgilioque suo.

Hujus patrem volunt Menodorum, avum Menippum, atavum vero Cecinnum fuisse: & illum regnare incepisse eodem anno, quo principatum, victo Antonio, arripuerit Augustus, & maxime ille Jo. Lucidus, quo nihil infusius Sol vidit, post Musas natas; sed utrumque ineptum & falsum; erat enim ei pater *Lucius*: & tantum abest, ut Regiam dignitatem, quæ eo ævo nulla in Etruria esse poterat, affectaret, quin ne unquam extra ordinem suum equestrem attolli voluit, cum sæpe ei Augustus ultro supremos honores obtulisset. Fanucius Campan. MS. libr. 5. Illustr. Ital. Familiar. pag. 110. *Mæcenati viro Augustali valde fuit acceptus Propertius*. Vir Augustalis & honoribus summis urbicis perfunctus. Ipsi vero cognomen *Cajus*. Lapis proxime supra positus de patre evincit: alter in hortis Colotianis sic ei prænomen adstruit.

PERMISSV. C. MAECENATIS.

Et

Et alter in ædibus Atilii Delphinii. (1)

CURTIA. GUL. PRAPUS
CVIARS. DIMIDIA HVIVS
MONIMENTI. CONCESSA EST AB
C. MAECENATO. HELIO. SABI. ET
P. CVRTIO. SP. F. COL
IMAXIMO. FILIO. ET
TI. ILLIO. AVG. L. GLYCONE
ET S. POSTARIS Q. L. EORVM

Manfisse autem pertinacia quadam modesta in ordine equestri, lo-
quantur omnes pene historici. Vell. Patercul. libr. 2. Histor. Roman.
*Quippe vixit angusti clavi pene contentus, nec majora consequi non po-
ruit, sed non tam optavit.* Sic locus ille legendus; augustum enim cla-
vum equitum esse gestamen, ut Senatorum latus sit clavus, docet Ge-
orgius Buchananus Scotus apud Hadrianum Turnebum, libr. Adver-
sar. cap. 2. Et Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 7.
Intra fortanam qui cupis esse tuam.

Martial. libr. 10. Epigr. 73.

Qua non Fabricius, sed vellet Apicius uti,

Vellet Macenas Casarianus eques.

Et libr. 8. Epigr. 56.

Risu Tuscus eques, paupertatemque malignam

Reppulit.

Est sane verum, hunc C. Mæcenatem deduxisse a Regibus Etruscorum
genus suum, & puto Aretinum gente fuisse. Andreas Schottus, Soc.
Jesu, vir doctiss. libr. de Oratoribus a Seneca laudatis. Controv. 12.
in fine. Quod suadet epistola Augusti, nuper laudata, & viri docti id
censuerunt. Domitius Calderinus Comment. in Catalecta Virgiliana:
Macenas natus erat ex nobili stirpe ac Regia Aretinorum. Raphaël Vo-
laterran. libr. 17. Commentarior. pag. 516. *Macenatem, equestris or-
dinis, Etruriae Regibus ortum, & Horatius & Propertius auctores sunt,
Aretini suum faciunt.* Sive Aretinus sit domo, quod mihi quidem in-
dubitatum hætenus fuit, sive Volaterranus, sive Vulturnensis, seu de-
nique Clusinus, quod nonnulli suspicantur, affectu verius patriæ suæ,
quam ratione ducti; certum sane est illud, ab antiquissimis Tusco-
rum Regibus ei genus deductum. Albinovanus Pedo in Elegia illa
pulcherrima de obitu Mæcenatis, quam quidam Virgilio adsignavere:

Regis eras genus Etrusci, tu Caesaris almi

Dextera, Romana tu vigil urbis eras.

Horat. libr. 1. od. 1.

Macenas, atavis edite Regibus.

Et

(1) Apud Grut. pag. 614. 11.

DE ETURIA REGALI

Et libr. 3. od. 29.

*Tyrrbena Regum progenies, tibi
Non ante verso lena metum cado
Cum flore, Mæcenæ, rosarum, &
Pressa tuis batanus capillis
Jamdudum apud me est*

Et libr. 1. Sat. 6.

*Non quia, Mæcenæ, Lydoram quicquid Etruscos
Incoluit fines, nemo generosior est se:
Nec quid ovis tibi sit maternus, quodque paternus
Olim qui magnis legionibus imperitarint.*

Sekt. Propert. libr. 3. Eleg. 7.

Mæcenæ eques Etrusco de sanguine Regum

Martial. libr. 12. Epigr. 4.

Quod Flacco, Varioque fuit, fuit quoque Maroni

Mæcenæ avovis Regibus avus eques

Hoc summe familiariter usus est Augustus Octavianus, usque adeo ut ejus fidem ab illo principe impensius commendatam scribat L. Seneca libr. 6. de Ben. cap. 32. eique omnem in adiuvando libertatem concederet. Dio Coccejan. libr. 55. fufe: & in paucis amicitiam ejus copluerit. P. Victor in Octaviano: *in amicos fides exitit, quorum precipui erant ob taciturnitatem. Mæcenæ, ob paternam laboris modestiamque Agrippa.* Quod notat Pierius Valerianus libr. 29. Hieroglyph. in fine. Eumque urbi & Italia præposuit, ut docent Taciti verba allata initio hujus capituli, & Albinovanus etiam supra viginti Urbis vocat, hoc est præfectum urbi. Vell. Patercul. libr. 2. Histor. *Tunc urbi custodia præpositus C. Mæcenæ, equestris, & splendido genere natus, ut ubi res vigiliam exigeret, plura exornans, providus, atque agendi sciens, sanis vero aliquot in negotio remitti posset, ordo ad molliora pene alia feminam fluens.* Sic etiam legendum, non de in vulgatis ineptissime equestri & splendido genere natus, neque enim, ut jam probatum, genus illi fuit equestre, sed Regium. Incidit gravis controversia inter Helenium Acronem, & Porphyriionem, veteres magneque notæ grammaticos; prior sic: *EDITE REGIBUS; quoniam dicitur duxisse originem ab Etruscis Regibus, & contempsisse Senatoriam dignitatem, & mansisse semper in equestri ordine.* Bene ille, & ceteris concors; at malignius, vel certe imperitius posterior: *EDITE REGIBUS; quod nobilibus Etruscorum ortus sit.* Annis autem, quo Urbi Italiaque cum præposuit Augustus, fuit Urb. C. septingentesimus decimus octavus, dum bellum Siculum gereretur. Dio Coccejan. libr. 49. Denique, ut semel cum Petronio dicam, ille Augusti *†† PANTA*, adeoque *dextera*, ut inquit Peto; nam fidissimos vocabat vetustas dexteras. Martial. libr. 11. Epig. 70.

Lydia dicebar domino fidissima dextra.

Sect. (2)

Stat. Papin. libr. 5. Silv. 1.

Vidi altæ propius, propiusque accedere dextra.

Sic putant quidam legendum in Corippo Africano libr. 1. de laud. Justiniani minoris num. 2.

Es Thomas Lybica nutantis dextera terra.

C. Lucilius apud Nonium cap. 2. num. 304. in hymnis Epodis, quem locum indicavit politissimus vir D. Petrus a Thoma J. C. Castrensis, suaderet tamen locum illum legi debere, ut in Commentariis meis ibi est explicatum:

... nutantis destina terra

Nam Lucilius:

Sine eugio ac destina.

Sed ad Mæcenatem revertor, quem vita solutum, ac mollem, nimiumque tenerum Paterculus supra taxavit: gemmarumque amatorem immodice loquuntur Plinius libr. 37. cap. 1. et Seneca Epist. 93. Epist. 115. & incessit amanter ipse Augustus, tanquam *oleo madentem, balsamo delibutum, cinnamatum*, apud Suetonium cap. 86. ubi viri docti plura: & eum criminatur L. Seneca, tanquam *discinctum & solutum*, Epist. 93. Juvenal. Satyr. 7.

... vestem

Purpuream, teneris quoque Mæcenatibus aptam.

Alioquin illi clarum erat, & scriptis nobile ingenium; nam & plurima scripsisse perhibetur, & vivacis acuminis indicia fecisse; quare & Plinius ejus utitur auctoritate, ut ex indice libr. 32. Naturalis Historiæ constat: & *Dialogos* citat Sosipater Charisius: & *Carminum* libri ab eodem laudantur Grammatico, in quibus Epitaphium Horatii, quod libr. 3. infra hoc opere cap. 28. reperies: & *Prometheus* ejus est opus apud L. Senecam Epist. 19. qui eum magni facit: & hic versus ei adscribitur, dignus sane tam amœni ingenii fama:

Nec tumulum cura, sepelit Natura relictos.

Denique *continua* eum *febre* laborasse, *nec triennio supremo vitæ allobo* *re momento contigit somnus*, ut narratur a C. Plinio libr. 7. cap. 51. quod singulare sane mihi, ac pæne incredibile videtur, nec facile consentiet Aristoteles libr. *περί ἀγρυπνίας, de insomnia*, eas naturam homini vires concessisse, ut triennio insomnis vivere possit. Obiit autem anno Urbis conditæ septingentesimo quadragésimo sexto, ut refert Dio Coccejanus, hoc est viginti sex annos post præfecturam Urbis gestam. Vir cetera felix, nisi Augustum instituisset hæredem, qui nimia hortos ipsius domumque frequentandi licentia, Terentiam uxorem, morosam alioqui, & tam amœno marito indignam feminam, corruperat. Sed ego porro insisto. Hujus Mæcenatis libertus fuit Aquila, quo, teste Dione libr. 55. ubi de morte Mæcenatis agit, ipse Mæcenatus usus est ad docendum Notas a se excogitatas: & ejus meminit Ilidorus Orig. libr. 1. cap. 21. inter auctores, qui notarum collectaneis Novas notas adjecerunt,

Tom. I.

Ff

Erru-

*Etruscorum Rex Ælius Voltorrenus, sive Volterranus,
sub quo ad lacum Vadimonis fractæ penitus vires
Etruscorum, ut nullus post eum Etruriæ
Rex reperiat.*

CAP. LVI.

Hunc Regem Latino nomine *Ælium* more Romano *Volturre-*
num a Regia sede, quam Volaterris habebat, meminit Joannes Maria Cataneus Comment. in Epist. 20. libr. 8. Plinii Junioris: *Inter ea res ad Vadimonis lacum in Etruria gesta, ubi Etruscorum res fractæ sunt, Ælio Volturreno Regum Etruscorum ultimo ibidem caso. Quod ille a Pseudocatone illo est mutuatus. Certe tamen constat, nullum unquam atrocius certamen commissum, ut describitur a T. Livio 1. Decad. libr. 9. qui fatali illa sua seu gloriæ Tuscorum odio, seu rerum peregrinarum imperitia, Regem superati exercitus non nominat, magno tamen apparatu rem inter gentes validas gestam depingit: Nam cum Umbro- rum exercitu acie depugnatum est, fusi magis, quam cæsi hostes, quia captam acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum, Etrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam ante alias copiis, simul animis dimicarunt, tantoque irarum certamine res gesta est, ut a neutra parte emissæ sint tela, gladiis pugna cepit, & acerrime commissæ ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est, ut non cum Etruscis toties victis, sed cum aliqua gente nova videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte movetur fugæ, cadunt antesignani, & ne nudentur propugnatoribus suis signa, fit ex secunda prima acies, & ab ultimis subsidiis cietur miles, adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum est, ut equites Romani omisis equis, ad primos peditum per arma, per corpora evaserint. Ea velut nova inter fessos acies, turbavit signa Etruscorum. Vix ullum prælium majori virtute, aut magis timenda pertinacia gestum apud historicos Romanos: deprehendo, ut jure bellicosissima gens, civilibus distracta odiis, sibi- que discors, memorabilem, antequam vinceretur, ederet pugnam, ægreque, aliis imperare solita, jam alteri pareret. Et pergit Livius porro: Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta fuerat cetera multitudo, tandemque perrumpit ordines hostium; tunc vinci pertinacia cepta, & averti manipuli quidem, & ut semel dedere terga, etiam certio- rem capeßere fugam. Ad hunc modum par- ta victoria, & concludit: Ille primum dies, fortuna veteri abundantes Etruscorum fregit opes: casum in acie quod roboris fuit: castra eo impetu capta dire-*

Arripitque. Supererant tamen factio, ingenique belli apparatus prope Perusiam, quod paucis interjectis narrat idem Livius: *Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem superat, Fabius Cos. nec dubia, nec difficili victoria dimicat: ipsum oppidum, tum ad mœnia victor accessit, cepisset, in legati dedentes, urbe exissent. Præsidio Perusie imposito, legationibus Etruriæ amicitiam petentibus, præ se Romanis missis ad Senatum, Consul præstantior etiam, quam Dictator uxor gloria triumphans Urbem est inuestus.* Ac ne sic quidem Regis Etruriæ eo tempore meminit, cum duplici acie uno eodemque anno Etruriæ vires fractas affirmat, hoc est ann. U. C. septuagesimo quarto supra quadringentesimum, ut libr. 4. pluribus dicitur: legationes etiam memorat, urbemque Perusiam deditam prodit, cum tamen nec urbes Etruriæ præcipue dedi, nec legati mitti omnino, nec dimicari sine Regia auctoritate, idest auspiciis, si non ductu, facile omnes sibi persuadebunt, qui Regiam apud Tuscos potestatem, ex cap. 1. hujus libri superius demonstratam, perpenderit. Et cum in omnibus triumphis solitum sit Reges ductos nominari, cum toties de Etruria sit triumphatum, nullius tamen Etruriæ Regis nomen, neque in Tabulis Capitolinis, neque apud ullum historicum reperitur: quod, an ab hostili in Etruscos animo, an vero ab imperitia rerum exterarum, an utroque, haud facile dixerim: illud certe apud omnes in confesso est, Regem tum suum, cum subderetur Romanis armis, Etruriam habuisse: tu videris, lector.

Etruscorum Regum toto hoc libro descriptorum, vera, legitima, & genuina nomenclatura.

CAP. LVII.

1. **T** Anus statim a diluvio, non alienigena, ut volunt Græci, sed indigena.

2. Cameles Regina, Jani uxor, & ab eo in partem Regni adscita, post eum defunctum regnavit.

3. Tiberinus, Jani filius, parentibus successit, huic lapidibus ab ebriis rusticis occiso, illi fato suo functæ.

4. Vertumnus, sive Vertunus, agriculturæ magis, quam belli studiosus.

5. Annus & ipse ex stirpe Jani, ideo Janigena appellatus.

6. Coritus, incertum quo genere, & videtur aliegenam fuisse.

7. Lar, sive Lars, primus stemmatis tertii Rex.

8. Lucamo, sive Lucumus, primus Rex quarti stemmatis

9. Fontus, Jani filius, & ipse ex prima Janigenarum linea.

Ff 2

10. An-

10. Annius, raptorem filiae Saluæ insequens, in Aniene fluvio de-
mersus.
11. Deheberis, sive Dehebris, primus, qui Veii sedisse memoratur.
12. Tiberis, nomen Tiberi, in eo submersus, indidisse fertur.
13. Tybris & seculo, & Regno a priori longe distinctus.
14. Æolus, qui non in continenti, sed in insulis habitavit, seu Hip-
poræ, seu Hellenis, seu Neptuni filius, Rex ventorum creditus.
15. Liparus, & ipse insulis simul, ac continenti imperans.
16. Meleus Imperator dictus, non Etruscus ortu, sed Græcus.
17. Rhætus, coloniarum in Alpibus deductor, bella cum Gallis
varia fortuna gessit, Regiam habuit in Gallia Cisalpina.
18. Malæottus, seu Malæotus, primus, quod sciam, Volaterris sedit.
19. Etruscus, a quo genti nomen, a fortitudine Herculis filius di-
ctus.
20. Tuscus, sive Thuscus.
21. Tyrrhenus, seu Toræbus Mæon, ex Lydia in Etruriam advena.
22. Rasena.
23. Nicius Fæfulanus.
24. Piseus.
25. Alæsus, sive Alefus, aut Halæsus, genere quidem Græcus, ju-
re Regni hic potitus.
26. Halæsus alter, Argivus ortu, Faliscos hic condidit.
27. Tarchon, seu Tarcon Mæonius, frater vel filius, vel comes
tantum Tyrrheni, duodecim civitates condidit.
28. Felsinus, Bononiæ conditor.
29. Bonus.
30. Hadrius, seu Arrius.
31. Ocnus, seu Hocnus, cognomento Bianor, Mantuæ deductor,
Aulestis filius.
32. Mezentius, Cærite Regiam habuit, dictus etiam Imperator.
33. Asylas, sacerdos simul & Rex, Pisis Regiam habebat.
34. Abas, Populoniæ ejus Regia, aut in insula Ilva.
35. Massicus, a monte Etruriæ dictus, Regia illius Cossa, sive Cosa.
36. Osinius, ut quatuor præcedentes, ex sacro fœdere Æneam
adjuvit contra Rutulos, ejus Regia Clusium.
37. Morrius, Saliorum auctor, ultimus Rex stirpe Neptuni apud
Etruscos: Veii Regia.
38. Clusius, Tyrrheni filius, Clusium vel condidit, vel reparavit.
39. Propertius, Capenam in Latio coloniam condidit: Volaterris
Regia.
40. Vejentus, & ipse coloniæ Capenæ deducendæ socius.
41. Lucumus Galeritus, Romulo tulit auxilium, tentoriâ invenit.
42. Cælius Veibennus, Cælio monti Romæ nomen dedit: Vola-
terræ Regia ejus.

43. Me-

43. Menalus: Regia Veii.
 44. Olenius Calenus, sive Olanus, sacerdos simul & Rex.
 45. Porfenna, seu Porfena, cognomento Magnus, Lar, & Claras dictus, triennio obsedit Romam, pacem cum Romanis foedusque pepigit, Tarquiniorum causa deserta.
 46. Galeromondus, ex Insubria Principatum Etruriæ invasit.
 47. Tolumnius, male Volumnius, violatis Romanorum legatis, a Cornelio Cossō Tribuno militum duello occisus.
 48. Anonymus, creatus a Veientibus obsessis, paulo ante excidium Urbis.
 49. Cilnius, Aretii Regia.
 50. Mæcenas, quadringentis, ut minimum, anni, ante C. Mæcenatem, Urbis Romæ præfectum, Equitem, & Augusti Octaviani familiarem.

*Etruscorum Reges fictitii, & commentitii, explosi omnes,
 & reprehensa inscitia literionum, qui amenter
 fabulas pro historiis obtruserunt,
 ultimo seculo.*

CAP. LVIII.

Venio nunc ad literarum propudia, & carcinomata, quorum scurrilibus nugis male apud eruditos audit Etruria: & ne lector quicquam possit desiderare, retrimenta bonarum artium non pigebit referre: atque hi quidem Reges, si diis placet, Anniani, in duplici sunt differentia: quorum primi ne per somnium quidem in Italia unquam pedem intulerunt: alii clari fuerunt in Etruria viri, florentibus Romanorum opibus, maximo apud suos, mediocri Romæ loco, nunquam tamen ad Regiæ dignitatis apicem conscendere. Ac primum ab amentibus fabulis incipio.

Tytea, quæ & Aretia, idest terra, unde Aretium Tusciæ, Vesta Magna, & Cybele Magna, hoc est Regina sacrorum, nominata est. Somnia sunt hæc; nam Cybelem quidem Phrygiam esse Deam, sive Pæsi-nuntiam, indeque Romam migrasse constat; at Reginam Etruriæ, & Aretii conditorem, auctoremque, nec divinari per somnium, nisi a mente captis potest. Et tamen præclaram hujus Mythologiam nuper edidit Petrus Leo Castellus sub titulo: *De primis Italiae Colonis, & Tuscorum origine*; cujus libri me pudet. Si tamen curiosus lector vult de ea plura noscere, adeat L. Apul. libr. 11. Miles. & Antiquit. Rom. libr. 2. cap. 4. & ad illud Claudiani libr. 1. de Raptu Proserpinæ:

Post-

*Postquam visa Ceres, mugitum tympana frénant,
Canticuere chori, Corybas non impulsit ense,
Non buxus, non ara sonant, blandique leones
Submisere jubas.*

Jam vero *Japhet, Atlas, Maurus, Japetus*, unus ademque Rex Etruriæ, jam *Gomer, Comerus, Gallus, Aschenes, Ripas, Thogorma, Oebus, Elisa, Tarsus, Tubal, Tarracon, Javal* aut *Javan, Kibim, Dodarim, Hesperus, Leucaria, Andromeda, Plejan, Roma, Sicorus, Siculus, Morges, Galathea, septem Plejades, Romanessus, Saceleus, Lusus*, Reges omnes aut Reginas Etruriæ hos fuisse, cum nullus neque historicus, neque mythologus unquam meminerit, quis non subtilitatem, acumen, Annique industriam miretur? Dico serio, sunt hæc per se admiranda:

Sed velut Harpyæ, Gorgones, aut Furie,

Et quasi non parum esset eruditionis Annianæ fastidium tot ignota & commentitia nomina legisse, subtextitur alia nomenclatura, quæ veluti secundum Regum stemma dici potest. Et en, lector, hic agmen ducit *Sem*, dein *Cham*, post longo ordine *Typhæus, Oceanus, Thetis, Cranus, Crana Helèrva, Lud, Aram, Alan, Auson, Sais, Arnuus, Noegla, Rhea, Canaan Phœnix, Phut, Chus, Osyris, Ihs, Tages, & Malottages, Nimbroth, Sabatius, Gygames Enakii, Barzanes, Curitis, Anitinus, Aruntius, Pherentius, Sabus, Sabellus, Janus Junior, Aëbra, Libyus, Leabis, Hercol, Flammiger, Hiphrau, Dodarim, Galates, Hispanus*, ac denique *Hispanus*:

Nomina sunt ipso pene timenda sono.

Neque satis adhuc visum sapientissimis Annianis; sed addunt insuper non minus portentosa, ut a cœlo, terra, mari, inferis, fabulisque omnibus excussis, Etruriæ dent Reges, quales sunt isti: *Anubis, Neptunus, Orus, Libera, Proserpina, Lestrigio, Phœreus, Porcus, Rhodus, Anteus, Maurita, Scylla, Euryalis, Stenio, Diagatus, Medusa, Tinga, Sopbax, Tospiades, Diodorus, Araxa, Eebidno, Agathyrus, Gytben, Scyba, Pencinus, Tufus, Galateus, Alceus, Blascon, Abotynus, Tyle, Veyinza*. Omnes Coriti Janigenum in Italia. Sed parce, lector, parce, quæ est humanitas, exorbitavi, sed volens, ne Etruriæ Reges ex optimis auctoribus deducens, viderer Annii & sequacium fabulas non vidisse, & sprevisse.

Sequuntur denique & alii Reges, quorum catalogum adduxi hoc libro supra cap. 8. & refutavi; sed nihil unquam satis mihi dixisse videor, ut Meletides istos & bliteos in ordinem redigam. Et jam ad alia illius farinae pergo.

Etru-

*Etruscorum Rex nullus unquam Cecinna, sed clari
plerique, & equestri dignitate ornati,
Volaterrani cives.*

CAP. LIX.

Nonnullos audiverant bardi isti Etruria oriundos, claro fuisse Romæ nomine, & insignibus gestis cognitos: hos statim Regibus Etruriæ per summam impudentiam inferendos censuerunt: quorum in numero jure merito habendi sunt cives Volaterrani *Cecinna*, sive, ut aliis placet Criticis, & maxime Raphaëli Mapphæo nobilissimo ac doctissimo Volaterrano libr. 4. Commentarior. pag. 429. *Cecina*, ubi eos per N. simplex vult scribi, sicuti *Arminos*, *Porcinos*, cognomenta Romana omnes sciunt. Eos a flumine accepisse nomen contendunt, quod *Cyro* & *Cambyse* Persarum Regibus contigit, quibus fluviorum nomina sunt imposita; nam Cyri amnis, præter Cosmographos, meminit Xenophon. libr. 7. Pædiæ pag. 191. & Cambyse flumen apud Agathiam Scholasticum libr. 4. sic & *Cecinarum* familiam ab anne, qui non procul Volaterris abest, nomen traxisse suspicantur. Ut ut est, certe equestri dignitate plerique ex ea nobilitati.

1. Aulus Cecina familiaris Ciceronis, ut ex epistolis ad invicem scriptis constat, ab eodem post bellum civile Pompejanum in causa hæreditaria de fundo Axie defensus, luculenta oratione, quæ hodie extat contra Sextum Ebutium, & apparet post bella civilia scriptam ex iis verbis: *Quod is deteriore jure esset, quam ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem.* Partes Pompejanas contra C. Cæsarem fovit, unde ad eum M. Cicero libr. 6. Familiar. Epist. 5. *Et natura rerum est, & is temporum cursus, ut non possit ista tibi aut ceteris esse diuturna, neque herere in tam bona causa.* Nec contentus partes sequi Pompejanas, scripsit etiam virulentum & dicacem contra Cæsarem librum. Eodem loco Cicero: *Liber tuus & lectus est, & legitur a me diligenter, & custoditur diligentissime.* Ipse A. Cæcina eodem libro Epist. 7. exilium sibi ob illum librum indictum haud obscure denuntiat: *Cum præsertim adhuc styli pœnas deum, qua quidem in re singulari sum fatus, nam cum mendam scriptura litura tollatur, stultitia fama mulsetur, meus error exilio corrigitur, cujus summa criminis est, quod armatus adversario maledixi.* C. Sueton. Julio cap. 75. *Alique Cecinæ criminosis libro, & Pitbolai carminibus maledicentissimis,*

mis laceratam existimationem suam civili animo tulit. Civiliter quidem Cæsar & clementer injurias suas ultus est, cum ex lege 12. Tab. mors in libelli famosi auctorem decerneretur. Scipio apud Ciceronem libr. 4. de Republica referente D. Augustino libr. 2. Civit. Dei cap. 9. Nostræ duodecim tabule cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancendam putaverant, si quis ætnavisset, sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri. Horat. libr. 2. Satyr. 1. fine:

*Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque.*

Et libr. 2. Epist. 1.

..... quin etiam lex

Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam

Describi

Cæsar tamen victor simpliciter Pitholao, Cecinæque, libellorum in se famosorum auctoribus ignovit, Catoni etiam parciturus, ut ille clementiam experiri, quam mori maluisset. A. Hirtius libr. de Bello Africano. *L. Cæsar subito se ad genua projecit, vitamque sibi nec amplius quicquam deprecatur: cui Cæsar facile, & pro sua natura, & instituto concessit, item Cecinna, Cetejo, P. Atia, L. Cella patri, & filio, M. Epio, M. Agninio, Catonis filio, Damafippique liberis.*

Hunc Aulum magistrum quadrigarum vocat Plin. libr. 10. c. 24. hoc est veredariorum præfectum, sive qui cursibus itinerum publicis præessent, qui a Persis inventi *Astandæ* & *Parasange* dicti. Suidas, & disquirat Guidus Pancirolius in Notit. Imp. docuit etiam hirundines, animal indocile. Verba sunt Plinii: *Cecina Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas in urbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes, illito victoriæ colore.* Simile quid narrat Albertus Krantius libr. 1. Vandal. cap. 7. in obsidione Dunæ urbis.

Fuit hic A. Cecina doctissimus, variaque scripsit, ut *Epistolas, librum in Cæsarem*, de quibus diximus; sed & *librum querelarum suarum.* Cicero libr. 6. Epist. 6. *Et librum de procurandis fulguribus, in quo facundus, nisi a rebus Ciceronis recessisset,* ait L. Seneca libr. 2. Nat. Quæst.

2. Cecina, Octaviani Augusti scriba.

3. A. Cecina alter *Consularis vir*, quem Titus Imperator *ad cœnam vocatum, ac vix dum triclinio egressum confodi jussit.* Sueton. Tito cap. 6.

4. A. Cecina tertius dux Vitellianus ad Bebriacum feliciter contra Othonianos dimicavit, cum Imperator ipse Viennæ in Galliis esset, neque per se bellum gerere, aut suo ductu auderet: ubi parta victoria ludos parat, editque præsentē Vitellio, ut fusissime C. Tacitus libr. 2. Historiar. Non tamen dissimulem, hunc Aulum esse patria Vicentinum,

rinum, ut appareat, non omnes Cecinas Volaterranos fuisse. Idem Tacitus libr. 3. Historiar. in limine.

5. Cecina Severus sententiam dicit de ara, Ultioni statuenda. Idem Tacitus libr. 3. Annal. & legem rogat, ne magistratum in provinciam proficiscentem uxor comitetur. Eodem loco.

6. A. Cecina curator exercitus inferioris. Tacit. libr. 1. Annal. qui donatur insignibus triumphalibus. Idem libr. 2. Annal. post principium.

7. Licinius Cecina patrem habuit prætorium virum, qui se opio interemit in *Hispania Bajulæ* (sed lege *Bilbilis*) cum valetudo impatibilis odium vite fecisset, ut loquitur Plinius libr. 20. cap. 18.

Denique quam clara hæc fuerit familia, loquitur *liber memorabilium Italia* MS. in quo hæc sunt apud Fanucium Campanum libr. 4. de Illustr. Ital. Famil. MS. *In Volaterrana urbe Etruria, nobilissima ac illustrissima, sunt familie, atque ille antiquissima, ut sunt: familia nobilis Cecinarum, ex nobili prosapia, ac illustri Romana orta, que in lucem edidit A. Persum Poëtam, & Linum Pontificem Maximum.* Duo illa, que tanquam prima ab eo Scriptore in familie istius laude collocantur, sunt mihi suspecta: primum familie Cecinarum ortum esse Romanæ; & deinde D. Linum, & Persum Satyricum ex illa esse; sed viderint hodierni Cecinæ, nam & familia etiam nunc hodie nobilitate sua viget: & sunt duo studiosissimi, & ad bonas artes nati, mihi familiares, Bernardus, & Aulus Cecinæ.

*Etruscorum Rex non fuit Ælius Sejanus, sed tantum
magna apud Tiberium Augustum auctoritate;
sed postea, majestatis reus, cum liberis
& amicis misere interiit.*

C A P. LX.

Hunc etiam Anniani historici inter Reges Etruscos collocant, & viginti tribus annis ajunt regnasse; cum tamen nullus Rex in Etruria jam annis trecentis & amplius fuisset. Sed ne frustremur lectorem, sic res se habet. Velleii Paterculi libr. 2. Histor. Rom. verba ponam: *Sejanum Ælium principe equestris ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas, veteresque, & honoribus insignes complexum familias.* Etruscum vero, atque adeo Vulturnensem loquitur C. Tacitus libr. 4. Annal. in principio: *Genitus Vulturnis, patre Sejo Strabone equite Romano, & prima juvenia C. Cæsarem, Divi Augusti nepotem, sectatus.* Si quis autem velit, quæ de eo præcipua & sparsa traduntur colligere, & simul componere, hæc fere reperiet. Initio fortunæ suæ blandientis, Drusum, Augusti privignum rexit, Liviamque ejusdem Drusi corripuit, maritum vero veneno tollit: postea Drusianæ familiæ, ac Germanici domus potentiam aperte impugnat: Tiberium in Agrippinam subinde violenter armat, adeo ut cum omnia splendida in eum transferret Augustus Tiberius, & Senatus in fœdissimas adulationes erumperet, serviliterque ei magis magisque in dies submitteret, ut libertis ejus & janitoribus innotescere pro magnifico foret, & Blæso avunculo in honorem ejus triumphalia ornamenta decernerentur, statux in foro ipsi speciosissimis titulis erectæ. Cum sic crevissent dignitates, ut nihil posset iis addi, suspectus esse incœpit Tiberio, Capreis agenti: qui missa Romam per Nævium Sertorium Macronem epistola verbosa apud Senatum accusavit, condemnarique fecit, ut copiosissime exequitur Dio Coccejanus libr. 58. Statux deinde dejectæ, conflatæque, in cadaver omne genus contumeliæ irrogatum: in amicos omnes, fautores, & clientes diriter sævitum, ut ibidem, & apud Tacitum libr. 6. Annal. & Sueton. in Tiberio cap. 55. & Tragœdia Anglica expressit amœnissimi vir ingenii Benjaminus Jhonsonus Anglus, quem, dispeream, nisi Musæ ament. Juvenal. Satyr. 10. v. 58.

*..... descendunt statux restimque sequuntur;
Ipsas deinde rotas bigarum impacta securis
Cedit, & immeritis caduntur crura caballis:*

Jam

*Jam stridunt ignes, jam follibus atque caminis
Ardet adoratum populo caput, & crepat ingens
Sejanus.*

Et paucis post:

*Pone domi lauros, duc in Capitolæa magnum
Cretatumque bovem, Sejanus ducitur unco
Spectandus: gaudent omnes.*

Quam prope ad Principatum accesserit, indicant ea, quæ apud Saty-
ricum sequuntur:

*. . . . . idem populus, si Nurtia Tusco
Favisset, si oppressa foret secunda senectus
Principis, hac ipsa Sejanum diceret hora
Augustum.*

FINIS LIBRI SECUNDI.

100

THE GREAT WALL

THE GREAT WALL OF CHINA
IS THE MOST FAMOUS MONUMENT
IN THE WORLD

THE GREAT WALL OF CHINA
IS THE MOST FAMOUS MONUMENT
IN THE WORLD
IT WAS BUILT BY THE CHINESE
EMPERORS TO PROTECT THEIR
COUNTRY FROM INVASION
BY THE MONGOLS
AND OTHER TRIBES
THE WALL IS OVER
1,300 MILES LONG
AND IS STILL IN
USE TODAY

THE GREAT WALL

100

100

P R Æ F A T I O

AD LIBRUM TERTIUM.

HÆc Etruscorum inventa, atque ingeniose excogitata, multiplicem variarum rerum usum, tot opificia, dedi operam, ut confirmarent Auctores selectissimi; alioquin enim fabulæ simile potuisset videri, in tanta nobilium ingeniorum etiam Etruscorum luce, alienigenam, & plane peregrinum, tanta eruisse e situ, & ipsius Antiquitatis veluti gremio producta monimentum Mundo publicasse. Neque dubito, quin grata sint hæc omnibus sinceri & candidi ingenii Tuscis: aliorum censuram, ac multo minus invidiam susque deque habeo, quamquam nec hæc tanti esse fateor, ut invidiam merere debeant.

LIBER

Vas Fic. Alt. Vnc. VIII. Romæ Apud Em. Cor. Gualterio

LIBER TERTIUS

*Etruscus Tages invenit divinationem per auguria:
libros de ea scripsit, qui Acherontici dicti:
Augurum dignitas & collegium: Chri-
stianis interdicta.*

C A P. I.

TRUSCI jam olim φιλοτεχνῶν, *artium amantes*, a Diodoro Siculo dicti, ob insignem in rebus inveniendis solertiam, & virtutis studium supra omnes eo seculo rudi mortales; ideo de eorum inventis, ac opificiis, deque iis rebus, quæ in usu apud eos fuerant, hoc libro exequar, ac primum a sacris ducam initium. *Divinatio per auguria* a Tuscis inventa primum, ac exculta; licet Græci contra nitantur, ejusque auctorem velint esse *Telegonium*. Suidas in voce Τηλέγονος: aut *Melampodem*. Apollodorus Atheniensis libr. 2. Biblioth. aut *Amphiaræum*, Homer. libr. 15. Odyss. Jul. Hygin. fab. cap. 73. cap. 128. Papin. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 399. & Lutat. Placidius ibidem:

*... non dāte futuri.
Amphiaræo vides*

Utrum

Utrumque conjunxit Sidonius Apollinaris Carm. 9. v. 194.

Nec quos Amphiaræus, aut Melampus.

Lege Gasparis Penceri de Divinatione opus eruditum; dixi ad Ælianum libr. 2. Var. Histor. cap. 31. meminit Aristoteles libr. 9. Histor. Animal. cap. 31. & laudat Plato in Phædro, & Xenophon libr. 2. Pædiæ in principio; et de Expedit. Cyri libr. 6. pag. 373. quas inanes nugas refellunt Petrus Sanflorius Monspessulanus libr. Histor. Rer. Memorab. pag. 240. & Wimpina libr. de Divinat. capp. 3. 4. 10. adi doctissimum Martinum Delrio Disquisition. Magicar. libr. 4. Section. 2. qui satisfaciet.

Indubitatum tamen est, ab Etruscis Tarquiniensibus artem hanc inventam; adscribam locum Ciceronis e libr. 2. de Divinat. *Ortum videamus aruspicina, sic facillime, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur, & sulcus alius fuisset impressus, extitisse repente, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris dicitur Etruscorum, fertur puerili specie visus, sed senili fuisse prudentia. Ejus aspectu cum obstupisset bucalcus, majoremque clamorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, brevisque tempore totam in eam locum Etruriam convenisse, tum eum plura locutum, multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint; omnem autem ejus orationem eam fuisse, qua aruspicina disciplina contineretur: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, hæc accepimus ab ipsis, hæc scripta conservant, hunc fontem habent disciplina. Num ergo ad hæc refellenda opus Carneade? num Epicuro? Estne quisquam ita desipiens, qui credat, Deum exaratum, an hominem? Si Deum; cur contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aspiceret? quid? idem non ne poterat Deus hominibus superiore ex loco tradere? Si autem homo Tages ille fuit, quonam modo potuit terra oppressis vivere? Unde porro potuit illa, quæ docebat alios, ipse didicisse? Sed ego insipientior, quam illi ipsi, qui credunt ista, qui quidem contra eos tamdiu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui mirari se agebat, quod non rideret aruspex, aruspice cum vidisset. Concors est Ammiani Marcellini locus e libro 21. Historiar. *Auguria, & auspicia non volucrum arbitrio futura nescientium colliguntur; neque enim hoc vel insipiens diceret; sed volatus avium dirigit Deus, ut rostrum sonans, aut prætervolans pinna, turbido meatu vel levi, futura præmonstret; amat enim benignitas numinis, seu quod merentur homines, seu quod tangitur, eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent. Extis quoque pecudum intemi fatidicis, in species converti sucti innumeras; accidentia sciunt, cujus disciplina Tages quidam monstrator, ut fabulantur, in Etruria partibus emeruisse subito visus e terra. Joan. Saresberien. libr. 1. Policrat. cap. 12. Aruspiciam quoque in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur invenisse. Arnob. libr. 2. Cont. Gent. Musica ceteraque artes omnes, qui-**

quibus vita est extracta & exposita communis, cum hominibus nata sunt, & non potius nuper, quin imo paulo ante agitari, intelligi, celebrarique ceperunt, antequam Tuscus Tages oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse, noscendum condiscendumque curabat in fulminum casibus, aut extorum quid significaretur in venis? Martian. Capella libr. 2. de Nupt. Merc. & Philolog. Tages fulcis emicuit, & ritum statim gentis sypuumque monstravit. Et libr. 6. Etruria Regio tam indigetis Aeneae fœdere, quam remediorum origine atque ipsius Tagetis exaratione celebrata. Servius Maureus ad libr. 2. Aeneid. ad finem pag. 259. Tusci autem a frequentis sacrificii dicti sunt, hoc est dñi rē dñm pensat, namque illis a Tage aruspexinam repertam. Ita Poëta passim, M. Tull. in Utania, ut habetur libr. 1. de Divinat.

Nunc ea Torquato quæ quondam & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 635.

Sed venient majora metu, Dii visa secudent,
Et fibris sit nulla fides, sed conditor artis
Finxerit ista Tages.

P. Ovid. libr. 15. Metamorph. fab. 47.

Indigenæ dixere Tagem, qui primus Etruscum
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Papin. Stat. libr. 5. Sil. 2. in principio:

Rura meus Tyrrhena petit, saltusque Tagetis
Crispimus.

Hanc auguralem scientiam, aut verius vanitatem Romani usque adeo excoluerunt, ut nullum majorem honorem aut gesserint cupidius, aut majori dignitate exercuerint. Nam cum alii honores, annui plerumque essent, iste cum vita tantum finiretur; quare Q. Fabius Maximus sexaginta tribus annis auguratum gessit. C. Plin. libr. 7. cap. 48. eo tamen discrimine, ut quidam majores, alii vero minores, hoc est publici ex patriciis, privati ex plebeis designati. Vetus Inscriptio. (1)

M. MAECIO. MEMMIO. FVRIQ. BALBVRIQ
CÆCILIANO. PLACIDO. C. V.

PONTIFICI. MAIORI. AVGVRI. PV
BLICO. P. R. QVIRITIVM. QVINDECIM
VIRO. SACRIS. FACIYNDIS. CORREC
TORI. VENETIARVM. ET. MYSTRIÆ
PRAEFECTO. ANNONAE. VRBIS
SACRAE. CVM. IVRE. GLADIJ. COMITI
ORDINIS. PRIMI. COMITI. ORIENTIS
ÆGYPTI. ET. MESOPOTAMIAE. IVDI
CI. SACRARVM. COGNITIONVM

Tom. I.

Hh

TER-

(1) Apud Grut. pag. 433. n. 4. Neapoli.

DE ETRURIA REGALI

TERTIO. IVDICI. ITERVM. EX. DE
LEGATIONIBVS. SACRIS. PRÆ
FECTO. PRÆTORIO. IVDICI
TERTIO. CONSVLI. ORDINARIO
PATRONO. PRÆSTANTISSIMO
REGIO. PALATINA
POSVIT.

Atque hi quidem appellabantur *publici augures populi Romani Quiritium*, ad distinctionem *privatorum, sive Imperatoriorum*; nam Augusti *domesticos* habebant augures, qui pro sua salute excubarent, & auspicia captarent. Vetus altera Inscriptio sic confirmat. (1)

D. M.
CN. IVLI. CN. FIL
DOMATI. PRISCI
EX. EQVO. PVBLIC
ADIVTORIS
HARVSPICVM
IMPERATORIS
PONTIFICIS
ALBANI.

Habuerunt porro aruspices Romæ splendidum collegium, cujus apud historicos frequens mentio. Cicero Philipp. 2. *Quod enim ipse me augurem a toto collegio expetiturum Cn. Pompejus & Q. Hortensius nominarunt; neque enim licebat a pluribus nominari.* Vetus item Inscriptio. (2)

COLLEGIVM
AVGV RV M. AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVÆ. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AUG. PONTIF. MAX. TRIB
POT. V. COS. III. PROCOS
TERMINOS. POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT.

Ad Tagem redeo, qui celebratur etiam a Cenforino libr. de Natali Die cap. 4. in fine. *Nec non in agro Tarquinienfi puer dicitur divinitus exaratus, nomine Tages, qui disciplinam cecinerit extispicii, quam Lucumo-*

(1) Apud Gruter. pag. 304. num. 5. (2) Gruterus pag. 198. n. 1. Romæ ante Domum Cæliam in cippo.

cumones tum Etruria potentes excrisperunt. In hominem ex gleba mutatus fingitur. P. Ovidius loco proxime supra laudato: in qua fabula ita legitur:

Fatalem glebam motis aspexit in arvis.

At in MSS. Codicibus paulo aliter:

..... mediis aspexit in arvis.

Hujus Tagis præceptum unum erat, ut caput asini præsepibus ruri affigeretur, quo amuleto putabant villæ incommoda, & maxime falci-
num, arceri. Joann. Britannic. ad Juvenalis Sat. 11. v. 96.

..... parvis frons ærea lectis

Vile coronati caput ostendebat aselli.

Jun. Moderat. Columella libr. 10. de Re Rust.

Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli.

Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.

Etrusci istam augurandi gloriam miris modis excoluerunt, ut omnes populos longe ea superasse videantur. Dixi ad illud Claudiani de 4. Hon. Consul.

*Chaldei stupuere Magi, te sensit Etruscus
Augur.*

Nec tantum præcepta hujus artis Tuscis tradidit Tages, sed & scriptis consignavit. Furius Fulgentius libello de Vocibus antiquis ad Chalcidum, in voce *præsegmina*, citat *Tagetem in aruspiciis*. Et peculiari nomine *Etrusca disciplina*, ut infra expediam, divinandi peritia vocatur, quam complexus est Labeo quindecim voluminibus, eodem Fulgentio auctore, in voce *Labeo*. Inde & *libri Etrusci*, quibus tota ea scientia, & arcana auguriorum contenta. Cicero proxime supra laudatus. Et in Orat. de aruspicum responsis: *Habent Etrusci libri certa nomina, que in id genus civium cadere possunt, deteriores, repulsos, quos jam audietis, hos appellant.* Ovid. libr. 2. Fastor.

Augur erat nomen longis intercidit annis:

Nuper ab Etrusca venerat exul humo.

Sed & *Chartæ Etruscæ* eadem illa monimenta adjunt. Cicero idem libr. 1. de Divinat.

Tum quis non artis scripta ac monimenta volutans

Voces tristificas chartis promebat Etruscis.

Idem libri *Acherontici* dicti, ob terrorem, quem ex iis responsa deprompta incutiebant, sive quia Deorum Inferorum sacra continerent. Arnob. libr. 2. Cont. Gent. *Neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine certis numinibus dato, divinas animas fieri, & a legibus mortalitatis educi.* Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 511.

Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabunt

Stare, decemque alios Priamum superasse per annos.

Notandum, quod hic Jovem a fatis separet, cum alibi jungat, ut, sic fata Deum

Deum Rex sortitur, sed hanc imminentium majorem dilationem, Etrusci libri primo loco a Jove dicunt posse impetrari, postea a fatiis; unde & hic sic ait: Nec pater omnipotens, nec fata vetabunt; atqui supra ait, debita. Sed sciendum, secundum aruspicinae libros, & sacra Acherontia, quæ Tagetis composuisse dicitur, fata decem annis, quadam ratione differri, quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Libri isti Acherontici non minori apud Etruscos dignatione asservabantur, quam apud Romanos Sybillini, & rebus dubiis responsa petebantur.

Decretum Gratiani Causa 26. quæst. 5. cap. 1. & cap. 5. Concil. Ancyran. cap. 24. Concil. Laodic. cap. 36. Concil. Toletan. 4. cap. 28. Burchard. libr. 10. cap. 19. Wimpina libr. de Divinat. cap. 4. Franc. Picus libr. 6. Prænot. cap. 4. vetitum illud genus sortilegi ostendunt. Halitgarius Episcopus Camerac. libr. 4. cap. 27. *Auguriis vel incantationibus servientem a conventu Ecclesiæ separandum.*

*Etruscorum inventum Divinatio per aruspicinam:
Tagetis discipulus Bacchetis: peritissimi in
Etruria aruspices: in vicis etiam.*

CAP. II.

EAdem illa Tagetis disciplina auguria complectebatur, & *aruspicinam*, hæc ex *avium motu, esu, garru, volatu*, ut notissimum est, hanc in *extorum* inspectione positam. A Tagete vero *Bacchis* quidam totam hanc scientiam accepisse, & scriptis consignasse ferebatur. Furius Fulgentius libello ad Chalcidium de Vocibus antiquis in ditione *Labeo*, Etruscam ait disciplinam libris quindecim complexum esse *Labeonem*, quæ *volumina Tagetis & Bacchetidis* appellaverit. Aruspicinam autem deberi Tuscis, auctores plerique superiori proxime capite laudati, docent. Adde Sidonium Apollinarem Carm. 7. v. 54.

*Quid rogo bisseño mihi vulture Tuscus aruspex
Portendit? jaciens primæ cur mænia genti
Ominibus jam celsa fui, dum collis Etrusci
Fundamenta jugis aperis mihi, Romule pauper?*

Isidor. libr. 14. cap. 4. *In Tuscia aruspicinam dicunt esse repertam.* Paul. Merula in Fragm. Ennii pag. 71. Et Strabo Amasian. libr. 5. Geogr. pag. 152. Eadem leges apud Cl. Claudianum libr. 1. in Eutrop.

*Fulmineos solers Etruria consulat ignes,
Immensumque nefas fibris exploret aruspex
Quæ nova portendunt superi.*

Hinc

Hinc aruspices Tusci in præcipuo semper honore habiti, ut libr. 4. infra hoc opere: ubi de *Fæsulis*. Vellejus Paterc. libr. 2. Histor. Rom. *Juvenis specie excellens, nec dum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opinio interemptus est, quem cum aruspex Tuscus amicus flentem in vincula duci vidisset: quin tu hoc potius, inquit, facis?* Suidas in voce Σύλλας, Sylla, hæc scribit: Οἷτι ἐπὶ τῷ Σύλλᾳ τῷ ὑπάτῳ ὁ ἐμφύλιος Ῥωμαίων ἀμφὸς πόλεμος. ἐπιστημῆναι δὲ τῶν τῶν μελάντων κακῶν φορὰν Λίβιδος φησι, καὶ Διδώρος. ἐξ ἀνεφέλῃ τῷ ἄερος καὶ αἰθρίας πολλῆς ἤχων ἀκρωτήρια σάλπηγγες, ὅξυν ἀποτευνύσσης καὶ θρηνώδη φθόγγον. καὶ τὰς μὲν ἀκρότατας ἄπαντας ἐκφρονας ὑπὸ δέους γενέσθαι. τὰς δὲ Τυρρήνων μάντις μελαβόλῃν τὰ γένους καὶ μελαχρόμασιν ἀποφύνασθαι σημαίνειν τὸ τέρας. εἶναι μὲν γὰρ ἀνθρώπων ὁκλῶ γένῃ, διαφέρουσα τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἔθουσιν ἀλλήλων. ἐκείνῳ δὲ ἀφωρίσθαι χρόνον ὑπὸ τῷ θεῷ, συμπεραννόμενον ἐνικαυτὲ μεγάλην περιόδον. τῆς γὰρ προλήρας περιόδου τελευτώσης καὶ ἐλέρας ἐνιστάμενης κινεῖσθαι τὸ σημεῖον ἐκ γῆς ἢ ἕραντὸ θαυμασίον ὃ δῆλον ἐνθους τοῖς τὰ τοιαῦτα σοφοῖς γίνεσθαι ἵτι καὶ τρόποις ἄλλοις καὶ βίοις. ἀνθρώποι χρώμενοι γεγύνασι, καὶ θεοῖς ἦττον τῶν προτέρων μέλλουσι. Sylla consule bellum civile Romanorum exarsit, cujus calamitatem prodigiis esse denuntiata Livius & Diodorus tradunt; sudo enim & admodum sereno cælo clangorem tube auditum esse acuto & lugubri sono, quo omnes, qui audivissent, attoniti fuerint præ metu; Tyrrhenos autem aruspices mutationem generis & Republica id portentum significare pronuntiasse. Octo enim hominum genera esse, & vita & moribus inter se differentia, unicuique vero esse præfinitum tempus a Deo, quod magni anni circuitu absolvaatur; itaque priore circuitu desinente, & altero instante, cieri portentum aliquod in cælo aut terra admirabile, quo hujusmodi arcanorum periti statim intelligant, homines & moribus aliis, & alia vitæ ratione præditos, quique Deo minus, quam superioris curæ sint, exitisse. Hæc est illa vetus Etruscorum Theologia: hæc artis præcepta, a Tage & Bacchetide percepta, quibus tanta veneratio etiam a Romanis habita, ut nihil publice privatimque molirentur, Tuscis non consultis aruspilibus. A. Gell. libr. 4. Noct. Atticar. cap. 5. *Aruspices ex Etruria acciti. Tiberius Graccus apud Ciceronem libr. 2. de Natur. Deor. Ita ne vero ego non justus, qui & consul rogavi, & augur, & auspicato, an vos Tusci ac barbari auspicioꝝ populi Romani jus tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis?* Idem libr. 2. de Divinat. *Inspiciamus, si placet, exta primum; persuaderi igitur cuiquam potest, ea quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab aruspilibus observatione diuturna? ecquam diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potuit? aut quomodo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset, quod fixum periculum, quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se aruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Pæni contulerunt?* Et eodem libro aliquot paginis interjectis, originem a Tagete commemorat: quæ verba, quia mirifice huc conducunt, ad-

scri-

scribam: *Quæ est igitur natura, quæ volucres, hæc & illuc passim vagantes, efficiat, ut significant aliquid, & tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a dextra, aliis a leva, datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quomodo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem discipline suæ; nos quem? Attiumne Navium? &c.* Initio sane, non nisi Reges & Principes aruspicinam hanc tractabant; nam & Senatorum filii quotannis in Etruriam decem mittebantur, ad tantæ scientiæ arcana perdiscenda; sed nec plebei ea poterant imbui disciplina, aut inaugurari, ut libr. 1. supra hoc opere cap. 9. dictum: *Eaque non Romani modo excellebant, sed & Lycii, & ex his præcipue illi, qui Teloneffum oppidum incolebant; ut narrat diligens historicus Arrianus Nicomedienfis libr. 2. de gestis Alexandri, & Cicero libr. 1. de Divinat. Postea tamen & in pagis & vicis omnibus aruspices quæstuosam sordide artem exercebant, dictique ob id Vicani; notat Adrianus Turnebus libr. 5. Adversarior. cap. 23. Q. Ennius ad finem libr. 1. de Divinat. & ego in Licitatione professorum:*

*Non vicanos aruspices, non de circo Astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somnium;
Non enim sunt ii aut scientia aut arte divini,
Sed superstitiosi vates, impudentesque barioli,
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat:
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam:
Quibus divitias pollicentur, ab his ipsi drachmam petunt:
De his divitiis sibi deducant drachmam, reddunt cetera.*

*Etruscorum inventum observatio fulminum, & expiatio:
Bigois Nymphæ libri, & scripta de ea re: Cæli in
partes sedecim divisio: Jupiter fulgurator:
alii Dii fulminum præsides: bidental
locus conditi fulminis.*

C A P. III.

IN disciplina Tagetis & Bacchetidis *fulmina* pertractabantur, eorumque natura, & religio expiandi accurate explicabatur. *Bigois* cujusdam *Nymphæ* libri recensentur a Servio ad 6. *Æneid.* pag. 402. *Qui libri in templo Apollinis servabantur: nec ipsi tantum, sed & Martiorum, & Bygois Nymphæ, quæ artem scripserat fulgurarum apud Tuscos. Quæ hæc sit Dea, aut Nympha, alii inquirent:*
ego

ego non legi, quod sciam. Claudian. proxime superiori capite laudatus. M. Cicero libr. 1. de Divinat. *Etruria de celo tacta scientissime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis.* Sidon. Apollinar. Carm. 5. v. 261.

*Sidera Chaldaeus, novit si gramina Colchus,
Fulgura si Tuscus.*

Et Carm. 9. v. 189.

*Nec quæ fulmine Tuscus expiato
Septum numina querit ad bidentat.*

Ex hac Tuscorum scientia divinatrice, *Cælum in sedecim partes* dividebant, paulo secus, quam Romani, qui artem ab illis petierant, ut disquirat L. Seneca multis libr. 2. Natur. Quæstion. cap. 32. cap. 41. cap. 45. cap. 50. quæ non excribo hic: tu vide, & plene totam hanc differentiam percipies. C. Plin. libr. 2. Histor. Natural. cap. 53. *Extat Annalium memoria, sacris quibusdam & precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari. Vetus fama Etruria est impetratum, Volsinios urbem agris depopulatis, subeunte monstro, quod vocavere Voltam. Evocatum & a Porfena suo Rege.* M. Cicero libr. 2. de Divinat. *Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis aruspicina sublata est; ostenta enim sequuntur & fulgura, valet autem in fulguribus observatio diuturna, in ostensis ratio, plerumque conjectura adhibetur. Quid est igitur, quod observatum est in fulgure? Cælum in sedecim partes diviserunt Etrusci: facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen ex qua parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? Non ne perspicuum est ex prima admiratione hominum, quod tonitrua jactusque fulminum extimuisse, credidisse, ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in nostris Commentariis scriptum habemus, Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere, nefas. Sed qua id ratione Etruscorum Acheronticis libris id sit expressum: & quomodo a Jove, aut ab aliis Diis fulmina dicantur emitti, docet multis L. Seneca locis jam citatis, uti & de fulminum multiplici differentia: & ex eo transcripsit Simon Majolus, pius & eruditissimus vir, & obiter C. Plin. libr. 2. cap. 52. *Tuscorum literæ novem Deos emittere fulmina existimant, eaque esse undecim generum; Jovem enim trina jaculari. Romani duo tantum ex iis servare, diurna attribuentes Jovi, nocturna Summano.* Fuit autem Summanus Pluto, seu Manium Deus. D. Augustin. libr. 4. Civit. Dei cap. 23. quasi summus Manium. Martian. Capella libr. 2. *Jactus fulminum vocabant Etrusci manubias, quas ita vanissime distribuebant, venire eos dicentes a superioribus fideribus Saturno, Jove, Marte, sed præcipue Jove, qui colluctantes inter se, nitium Saturni humorem, & immodicum ardorem Martis, medius ipse præsumptum cogit: Jovis fulmina mitiora esse tradunt, Saturni levia & execrabilia, Martis cremantia. Itaque Jovis fulmen afflare tantum, levique injuria ledere, Saturni punire ac perimere, Martis accendere;**

dere; unde trifurca quoque fulmina appellata nonnulli censent. Alexand. ab Alexan. Neapolitanus libr. 5. Genial. Diet. cap. 13. Abstrusius & illud, quod fulguralibus Etruscorum libris continebatur, ut docet Hadrianus Junius libr. 5. Animadversor. cap. 16. Ex undecim nominibus novem Diis traditis Jovis esse res. Vide reliqua: pudet nihil profuturas nugae tandiu retractare, & anilibus fabellis immorari.

Jovem hunc Etruscum descripsi supra hoc opere libr. 1. cap. 17. eum *Elicium*, quod ab fulguratoribus eliceretur, Latini appellarunt: Græcis est *καταβάτης*. Jul. Pollux libr. 9. Onomast. cap. 5. *τὰ μέντοι ἐπηλύσια ἔντος ἐπακλήζοντο ἐς τὴν ποταμὸν βίλος ἐξ ἀπαυῶ, καὶ τὸν Δία, τὸν δ' ἄρ' ἀπὸ τοῦ καταβάτην ἔλεγον, παρεχόμενα δὲ τὰ ἐπηλύσια ἀλυστα ἐν ἔντος*. Ita legit hunc locum Paulus Leopardus libr. 7. Emendation. cap. 11. ut notat Wolfgang. Seberus. *Et in ingressu quidem sic vocaverunt, in qua caelitus demittitur fulmen, quod & iacutere, & ferire, & immittere dixerunt, & Jovem in eo existentem, descensorem, ambitum autem ingressus, intactum nominabis*. Ubi male Rudolphus Gualterus Jovem interpretatur *Descensorem*, quem *Elicium* debuisset transulisse, ex Arnobio libr. 5. in principio, Plutarcho in Numa, Livio 1. Decad. libr. 1. in Tullo Hostilio, & P. Ovidio libr. 3. Fastor.

Elicium Cælo te, Juppiter, unde minores

Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

Elicium hunc Jovem Etrusci fulmen manu dextra tenentem effingebant. Homer. libr. 11. Iliad. v. 182. alluisse videtur; sinistra vero sceptrum, atque illud quidem e cupressu. Jamblichus libr. de vita Pythagore cap. 28. *καταρίσθων γεγενῆσθαι τὸ τὸ ἀδὲ σκεῦλον, ἢ δ' ἄλλος τινὲς μυσικὸν λόγον*. Jovis sceptrum e cupressu extitisse, vel aliquam aliam mysticam rationem. Apponam Commodiani MS. e libro 1. Cont. Ethnicos versus, quorum hæc Epigraphe.

DE FULMINE IPSIUS JOVIS AUDITE.

*Dicitis, o stulti, Jovis tonat: fulminat ipse,
Et si parvulitas sic sensu, cur annis ducentis
Natis infantes; numquid & semper eritis?
Cursa in maturam infantia non capit ævum
Tutus: puerilis ætas cessat, sic & corda recedant.
Moribus virilibus consilia vestra debentur.
Insipiens ergo Jovem tonitrui tu credis:
Zaius hic in terris, lacte caprimo nutritur;
Ergo si illum devarasset Saturnus
In istis temporibus, quis placebat illo defuncto?
Resertim si mortali patre deus nasci credatur,
Saturnus in terris senuit, & defecit in ipsis.
Illum non aliquis prophetavit ante prænasci:*

Δελ

Vel si tonat ipse, laus ab illo lata fuisset.
 Educunt historiae per vates confictae.
 Ille autem in Creta regnavit, & ibi defecit.
 Omnipotens vobis factus Alcmeneus amator:
 Vivos ipse modo famuliter amaret, si viveret ille:
 Impuros oratis, & dicitis esse caelestes.
 Semine mortali natos de gigantibus illis;
 Auditis, & legitis natum in terra fuisse;
 Unde bene meruit corruptor ascendere caelum.
 Dicitur & fulmen Cyclopes illi fecisse;
 Immortalis enim habuit a mortalibus arma;
 Et de reum criminibus, parricidam quoque suorum
 Ex auctoritate vestra contulistis in altum.

Unde vocatur *tonans, fulminator, fulgurator, fulgerator*. Scriptores
 utriusque linguae omitto, Inscriptionibus vetustis contentus. Janus
 Gruterus pag. 21. n. 5. & sequentibus.

IOVI. FVLGVATO

RI. ARA.

Marmor oblongum in Colle Quirinali.

ARAM. IOVIS. FVLGE
 RATORIS. EX. PRECEP
 TO. DEORVM. MON
 TENSIVM. VAL. ORES
 CENTIO. PATER. DEORV
 OMNIVM. ET. AVR. EXV
 PERANTIVS. SACERDOS
 SILVANI. CONFRATIBVS
 ET. SORORIBV. DEDICA
 VERVNT.

Aliud etiam marmor Romae ad D. Petri Basilicam.

DEO. FVLGVATORI
 ARAM
 ET. LVCVM. HVNC
 RELIG.
 EX. HARVSPIC. SENT
 Q. PVBLICIVS. FRONT
 POS. ET
 D. D.

Tom. I.

li

Inte-

Interamnæ est & Inscriptio hac referenda;

IOVI
FVLMIN. FVLG. TONANTI
RVSTIVS. L. F. AEPIO. PONT
EX. S. C. DEDICAVIT.

Ultima Inscriptio videtur venisse in mentem Luciano Samosatensi in Timone statim in principio: quem locum, quia mihi non ad manum, consule. Ita Poëtæ. Auctor incertus Priapejorum:

Fulmina sub Jove sunt.

Nonnus Panopolitanus libr. 2. Dionysiacen v. 385. Cl. Claudian. libr. 2. de Laud. Stilicon.

*Ætherei patris exemplo, qui cuncta sonoro
Concussiens tonitru, Cyclopum fulmina differe
In scapulas & monstra maris.*

Ex hac Etrusca disciplina reliquæ fulminis, si reperiri potuissent, terræ mandabantur. Vetus Scholiast. Juvenalis ad Sat. 6. v. 585.

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.

Aruns ille sacerdos, seu aruspex Etruscus apud M. Lucanum libr. 1. Pharsal. v. 604.

*Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
Circumeunt, Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, ac terræ tacita cum murmure condit,
Datque locis nomen.*

Nomen hoc *bidental*, a bidente scilicet hostia ibidem cæsa, antequam locus sepiretur; nefas enim erat illum pedibus calcari. Cornelius Fronto Vetus Grammaticus: *Bidental locus fulmine tactus, & expiatus ove; bidentes enim oves appellantur.* Recte sane, sed cum adjectione, quæ duos annos non superaverint. Pseudocornutus ad A. Persii Sat. 2. *Loca de cælo tacta, funesta & violata putabantur.* Aliter paulo Paulus Diaconus in glossis MS. *Bidental, locus de cælo bis tactus.* Fest. Pomp. libr. 6. in voce *fulguritum*, & libr. 13. in voce *obstitum* ex Cloacio & Ælio Stilone: & libr. 14. in voce *pura vestimenta.* Artemidor. Daldian. libr. 2. *Onirocrit.* cap. 8. A. Persius loco laudato:

*An quia non fibris ovium, Ergennaque jubente
Triste jaces lucis, evitandumque bidental.*

Q. Horat. in Arte Poëtica:

..... an triste bidental.

Moverit incestus.

Et ex eadem scientia fulgurali Etrusca putabantur loca fulmine tacta, non impura modo, sed & parum casta, sive impudica: notat Hadrianus Turnebus libr. 25. *Adversarior.* cap. 14. Idem Horatius libr. 1. Od. 12.

-pand

ii

a. a.

1. 1. 1. Tu

Etruscorum Inventum, ostentorum observatio, & procuratio: monstra, aut comburi, aut in altum mare deportari, demergique solita, ex Etrusca disciplina.

CAP. IV.

Ejusdem Etruscae artis peritia, & ostenta, sive prodigia expiare institutum; ut si quid Dii monstris portendissent insauti, id religiosis ritibus expiari posset & averti. Quare in Pontificalibus libris hæc legam veluti Etruscarum capita recenset Petrus Cicerinus libr. 10. de Honesta Disciplina cap. 7.

Discentio igneri a publicis sacerdotibus.

Enuræ principes disciplinam docentia.

Quibus divi præcaverint præsumpta:

Idem fulgura & obstita pianto.

Male ille Ciceronem transcripserat, dum legit:

Idem fulgura & obstita pianto.

Plutarchus in Sylla pag. 456. Πῦρ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐκ τῶν τὰ σημεῖα δοκέων ὑποφρονίων ἀνέλαμψε καὶ κατὰ βίαν μὲν. κότες δὲ τρεῖς τῆς κερσεύς προσαγαγόντες κατέφαγον, τὰ δὲ λείψανα πάλιν εἰς τὴν νεοσσίαν ἀποσπέναν. καὶ μὲν δ' ἐν ἱερῇ ἡμερᾷ ἀνακείμενον διαφραγνύων μίαν οἱ ζάκοροι πάγην θήλειαν λαμβάνουσιν. ἡ δὲ, ἐκ αὐτῇ τῇ πάγῃ λευθὴ πέντε, κατέφαγε τὰ ἱρία. Τὴ δὲ πάντων μέγιστον, ἢ ἀνεφέλω καὶ διαίδμε τὸ περιέχοντος ἤχησε φωνὴ σάκτιγγος, ἔξην ἀποτρέψασα καὶ θρηνοδὴ φθόγγον, ὥς πάντας ἐκφρονεῖν γένεσθαι, καὶ κατὰ βίαν τὸ πέντε. Τυρρηνοὶ δὲ οἱ λόγιοι μεταβολὴν ἐτέρην γένους ἀπεφαίνοντο, καὶ μετακόμηνσιν ἀποσημαίνειν τὸ τέρας. Cujus verba Latine sic sonant: *Flamma sponte eluxit ex signorum bastis, quæ agre restincta est: corvi tres pullos in conspectum hominum apportatos devoraverunt, & reliquias retulerunt in nidum: mures aurum in templo sacratum arrose-runt: feminam unam ex his ceperunt editui muscipula: ea in ipsa musci-pula quinque editis tres devoravit: &, quod omnium fuit maximum, ex claro & sereno cælo vox increpuit tube acuta & lugubris, ut obstupescerent & coborrescerent ejus magnitudine omnes. Etrusci vates mundi conversionem prædicaverunt portendi hoc ostento, & mutationem in aliam ætatem.* Reliqua, quæ de octo hominum ætatibus ex eadem Tuscorum scientia proponit, sunt transcripta a Suida in Σύλλας, Val. Maxima. libr. 1. cap. 1. tit. 1. *Majores nostri statas solemnesque cerimonias, Pontificum scientia: bene gerendarum rerum auctoritates, augurum observatione: Apollinis prædictiones, eorum libris, portentorum libris, Etrusca disciplina explicari voluerunt.* Et cum incidisset aliquod hujusmodi prodigium

giun, accelebantur ex Etruria vates, qui expiationem publicam peragerent. M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 584.

*Hæc propter pluvius Tuscos de mare vetusta
Arctis vates, quorum, qui maximus ævo
Arctis, involant deserta mania Lame,
Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, & motus errantis in æra penne.*

D. Juvenal. Sat. 13. v. 64.

*Prodigiis fides, & Tuscis digna libellis,
Quaque coronata lustrari debeat aqua.*

Valerius Maximus, proxime supra laudatus, excipit M. Tullii locum ex Oratione de Haruspicium Responsis: Ego vero habeo primum auctores ac magistros Religionum colendarum majores nostros, quorum mihi fuisse ætate sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam æsequi, sed quanta fuerit perspicere possunt: qui statas solemnisque caerimonias, pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritates, augurio, fatarum veteres prædictionis Apollinis, Ratum libris, portentorum explanatione, Etrusca disciplina contineri putaverunt: qua quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Syllani Cinnanique temporis extremum pene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammanda, defendique imperii conjurationem, non obscure nobis paulo ante prædixerunt. Servius Maurus ad libr. 8. Æneid. pag. 508. Quidam dicunt, cum Capitolii, ubi nunc est, fundamenta jacerentur, caput humanum, quod Olli diceretur, inventum, quo omnes sollicitatos conditores misisse in Tusciam ad haruspice illius temporis nominatum. Hoc ipsum omnibus pens paginis apud T. Livium reperies. 1. Decad. libr. 1. Accepisse id augurium lata dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, ælestium prodigiorum mulier. Et eodem libro inferius: Caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse: quæ visa species band per ambages, arcem imperii eam, caputque æterni fors portendeat: idque ita cecinere Vates, quique in urbe erant, quosque ad eam rem consulendam ex Etruria acciverant. Et eodem iterum libro, pauculis interjectis, sequitur: Hæc agenti portentum terribile visum; anguis ex columna lignea elapsus, cum terrorem fugamque in Regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore percussus esset, quam matris amplecti curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum Vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu, Delphos, ad instituta maxime in terris Oraculum, mittere statuit. Ejusdem Decadis libr. 5. Prodigia interim multa nuntiari: quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, porum gradatim protaque: & quia hostibus Etruscis, per quos ea procurarent, haruspices non erant, in unum omnium cura versa sunt. Locus eximius, unde constat, nulla Romæ potuisse portenta piari, nisi per Etruscos: quod usque adeo invaluit, ut vel senis cujusdam Veientis cavillationi, tanquam peritissimi auguris harusp-

haruspiciſve conſilio Romani crediderint; ut ibidem loci de ſacris Albani emiſſione docet Livius.

Quo ritu ex Etruſca diſciplina monſtra hæc conſueverunt haruſpices expiare, non eſt difficile invenire apud probatos auctores: in quo hæc tria, ut plerumque, obſervata: ut majoribus & lætentibus hoſtiis ſacrificia fierent Diis, quos iratos putarent: ut indiceretur ſupplicatio ad Deorum læſorum pulvinaria. T. Livius 3. Decad. libr. 2. ſtatim in principio. Q. Symmachus libr. 1. Epist. 43. *Impendio angor animi, quod ſacrificiis multiplicibus, & per ſingulas poteſtates ſæpe repetitis, nec dum publico nomine, Spoletinum piatur oſtentum; nam & Jovem vix propitiavit oſtenta mactatio, & Fortuna publica multijugis hoſtiis nequiquam undecimus honor factus eſt. Quo loci ſimus, intelligis: nunc ſententia eſt, in cætum vocare collegas: curabo, ut ſciam, ſi quid remedia divinis promoverint.* Tertium genus credebatur expiationis, monſtrum ipſum (hoc eſt τὸ ἐξ ὁρίων καὶ ἐξ ὁρίων καὶ ἐξ ὁρίων, ut ait glosſographus Philoxenus, quippiam hominis habens, & alterius animalis formam) comburere; mactare, in altum mare deportare, ut ex libello Julii Obſequentis, quem cultiſſimum de Prodigiiſ ſcripſit, non uno loco obſervari poteſt. Cl. Claudian. libr. 1. in Eutrop. in principio.

An morbi ventura lues? an nulla colono

Reſponſura ſeges? quæ tamas expiet iras

Victimæ? quo diras jugula placabimus aras?

Conſule luſtrandi faſces, ipſoque litandum

Prodigio: quæcumque parant hoc omne ſata,

Eutropius cervicæ tuat.

Itaque Etruſci haruſpices Pontificibus expiationem imperabant, quibus & illi morem gerebant. Lucan. libr. 1. v. 588. ubi Aruns Tuſcus:

Monſtra jubet primum, quo nullo ſemine diſcors:

Protulerat Natura, rapi, ſteriliſque nefandos

Ex utero ſatus infaſtis urere flammis.

Mox jubet, & totam pavidis a ciuibus urbem

Ambiri, & feſto purgantes mænia luſtro.

Longa per extremos pomeria cingere fines

Pontifices.

Quid discriminis vero ſit inter monſtrum, portentum, prodigium, oſtentum, Grammatici conſulendi ſunt, Nonius Marcellus, Feſtus Pompejus, Iſidorus Hiſpalenſis, Donatus in Terentii Eunuchum Act. 4. Se. 3. quos non exſcribo hoc loco. Id modo ſatis eſt huic inſtituto admonuiſſe; nullam videri differentiam inter ea; cum omnia ad Etruſcam diſciplinam, (1) ut expiarentur, ſpectabant.

Etru-

(1) Hanc Etruſcorum circa monſtra diſciplinam innuere fortalle videtur antiqua hæc Urſula Etruſca, cujus imaginem hic cernis.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Constanziis V.F. Sult.

*Etruscorum Inventum Cerimoniae, illeque dicta
Etrusca disciplina, Etrusca ars, maximeque
circa prodigia procuranda occupata.*

CAP. V.

Ritus solemnes ab haruspicibus auguribusque servatus, & Pontificibus praescriptus Romanis, *Cerimonia* dicebantur, a *Cerete* Etruriae oppido. Fest. Pomp. libr. 3. *Cerimoniarum causam*, alii ab oppido *Cere* dictam existimant, alii a caritate dictam judicant. Dionysius Gotthofredus J. C. acutissimus, & variae lectionis, a prisca dictione *Cere*, quod *sanctum* significat, derivari nomen in suis ad Festum notis docet: paulo aliter, quam quisquam doctorum, qui *Cere* quasi *Kaipe*, *salve*, appellatum contendunt: de qua re alibi libr. 4. infra hoc opere differetur. Aliam rationem refert Massurius Sabinus apud A. Gellium libr. 4. cap. 9. *Massurius autem Sabinus in Commentariis, quos de Indigenis composuit: Religiosum, inquit, est quod propter sanctitatem aliquam remotum, ac sepositum a nobis est: verbum a relinquendo dictum, tanquam ceremoniae carendo.* Locus est corruptus; quis enim ille de Indigenis liber? Corrige igitur manifesto sensu: in *Commentariis, quos de Indigetamentis composuit*; sunt enim *indigetamenta* veluti Catalogus rerum ad sacra aptarum: quo nomine L. Flacci liber laudatur a Cenforino libr. de Die Natali cap. 2. Sicque Massurii Sabini liber fuerit procul dubio de vocabulis ad sacra & Religionem. Sed redeo ad sermonem de procuratione fulminum, & prodigiorum intermissum, & pergo porro.

Ex praeepto haruspicum Tuscorum prodigia Romae expiata, ut dixi. Dio Coccejan. libr. 37. *Τάτε ἄλλα ἐξεδύοντο τοῖς μάντεσι παθόμενοι.* *Reliqua prodigia secundum praeepta haruspicum procurata.* Et mirum sane, cum idem scriptor luculentus variis in locis prodigia commemoret, nullibi, nisi hic, eorum procurationem retulisse: puto, quia haruspicum auctoritas aeo illo abolita, quae olim summo in pretio. Diodor. Sicul. libr. 5. Bibliothec. pag. 316. *Γράμματά τε καὶ φυσιολογίαν ἀπεκρίθησαν ἐπὶ πλεῖστον καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μέλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξαργύσαντα: διὸ καὶ μέχρι τῶν νῦν χρόνων οἱ τῆς οἰκομένης σχεδὸν ὅλης ἡγουμένοι θαιμάζουσι τε τοὺς ἀνδρας, καὶ κατὰ τὰς ἐν τοῖς κεραυνοῖς διασημείας τέτοις ἐξηγηταῖς χρῶνται.* *Literis vero, & imprimis Naturae perscrutationi plurimum studii impenderunt, fulminum considerationi praecunctis mortalibus intenti summo opere; quapropter hac etiamnum aetate totius prope orbis moderatores hos viros admirantur, & prodigiorum per fulmina & ostenta*

torum

torum interpretibus utuntur Tyrrheni sive Etrusci. Aureum testimonium de excellentia Tuscorum, quæ etiam Diodori ævo, hoc est ad Augusti imperium invaluit.

Cærimonie ista *ars Etrusca* vocatur, & *disciplina Etrusca*. M. Cicerone libr. 6. Familiar. Epist. 6. Ammian. Marcellin. libr. 23. fusissime: cujus locum; quia non est mihi ad manum, tu consule. Festus Pompejus libr. 18. *Tages nomine, Genii filius, Jovis nepos, puer dicitur disciplinam haruspicii dedisse duodecim populis Etrurie*. Atque, ut semel dicam, quicquid ad Religionem; aut res sacras pertinebat, id omne *Etruscam disciplinam* appellabant Romani; quia jam tum ante Romam conditam non minus cultu Deorum, quam bellica virtute insignes habebantur Tusci; eaque de causa Numa Rex nullum Deum tanti, ac Janum fecit; quia ille primus Italos docuisset, & bene de Diis sentire, & eosdem reverenter colere. Plutarch. in Problem. Roman.

Etruscorum inventis accensendus mos orandi manibus supinis, & stando.

CAP. VI.

Modus orandi Deos a ritualibus Etruscorum libris etiam petendus est; nam ex ea disciplina precaturi ante omnia in ipso templi ingressu vertebant se se: postea facie in orientalem mundi plagam obversa, recti in pedes, aut verius pedum primores digitos erecti, supinas manus ad cælum tollebant: quæ singula sunt probanda. Ac primum, quod se verterent C. Sueton. in Vitellio cap. 2. *Idem miri in adulando ingenii, primus C. Cæsarem adorari ac Deum instituit, cum reversus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam capite velato, convertensque se, deinde procumbens*. Adulatorios hos in Vitellio Cæsare gestus carpit C. Tacitus libr. 6. Annal. Dio Coccejan. libr. 58. L. Seneca libr. 4. Natural. Quæstion. cap. 1. *Adulandi Plancus artifex ante Vilium maximus: locum corruptum ita restitue, & lege: ante Vitellium maximus*. Sed ad rem nostram idem Suetonius in Vespas. cap. 7. *Hic cum de firmitate imperii capturus auspiciis, adem Serapidis, summotis omnibus, solus intrasset, ac propitiato multum Deo, tandem se convertisset, verbenas, coronasque, ac panificia, ut illic assolet, Basilides libertus obtulisset*. C. Plin. libr. 28. cap. 2. *In adorando totum corpus circumagimus*. Posidonius de moribus Celtarum apud Athenæum libr. 4. consulatur. Notat Obertus Gifanius & Petrus Pithæus libr. 1. Adversarior. cap. 7. Ratio autem, cur se

se converterent, totumque corpus circumagerent, hæc putabatur: vel ut coelestes motus, cœlorum mundique vertigines exprimerent: vel ut nihil in orbe hoc inferiori stabile ac firmum, sed omnia veluti rota versatili in gyrum agi, vertique significarent. Cœl. Rhodigin. libr. 12. Variar. Lætion. cap. 12. Pythagoras in symbolis, observante Jacobo Dalechampio, Medico & Critico doctissimo. Ita Poeta. T. Lucret. libr. 5. Rer. Natur.

*Nec pietas ulla est, velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras,
Nec procumbere huic prostratum, & pandere palmas
Ante Deum delubra.*

B. Ovid. libr. 3. Fastor.

*Atque aliquis modo trux, visa jam vertitur ara,
Vinnique dat tepidis farræque falsa focis.*

Et libr. 5. Fastor. idem:

*Cumque manus pure fontana perluit unda,
Veritur, & nigras accipit ore fabas.*

Sæc. Propert. libr. 2. Eleg. 16.

*Ante tuos quoties verti me persula posses,
Debitaque occultis vota tui manibus?*

Idem libr. 3. Eleg. 6. corrupte legitur hoc pacto:

*Quæ mulier gravida jactat convitia lingua,
Et Veneris magna vertitur ante pedes.*

Joann. Passeratius, Doctor Regius, quem ego Parisiis, res Antiquarias eruditissime profitentem, audiui, ex MS. corrigi, & legit:

Et Veneris magna vertitur ante pedes.

Versio hæc ad imaginem cœli ferebat ~~ext. dextra~~, ad dextram. M. Plant. Curcul.

..... quæ me vertam nescio.

Non eo sensu deinde, sed per jocum responderetur:

Si Deos adoras, dextro versum censeo.

Valer. Flacc. libr. 8. Argonautic.

*Inde, ubi sacrificas, cum conjuge venit ad aras
Æsonides, unaque adeunt, unaque precari
Incipiunt, ignem Pollux, undamque jugalem
Prætulit, & dextram pariter referantur in orbem.*

Huc trahunt illud Virgilii libr. 4. Æneid.

Ante ora Deum pingues spatiantur ad aras

2. Ad orientem se convertébant, ut Andreas Tiraquellus, & Barnabas Brisslonius multis observarunt, quæ non exscribo hæc loco. Virgil. libr. 8. Æneid.

*Surgit, & ætherei spectans orientia Solis
Lumina, rite caris undam de flumine palmis
Sustulit, & vates effundit ad æthera voces.*

3. To-

Kk

3. To-

3. *Toto deinde corpore erecti stabant*, quo gestu Deorum magnitudinem, suamque in precando alacritatem ac sedulitatem exhibebant. Martial. libr. 12. Epigr. 77.

*Multis dum precibus Jovem salutat
Stans summos resupinus usque in ungues
Æibon in Capitolio.*

4. *Manus denique supinas tollebant*. Servius ad libr. 4. Æneid. pag. 326. MANIBVS SUPINIS, *juxta rationem; nam Inferos demissis ad terram manibus invocamus, ut Homerus inducit Altheam matrem Meleagri, manibus in longum porrectis, ut alibi ipse: passis de litore palmis: Cælestes leva ad cælum, ut modo, & alibi: Duplices tendens ad sidera palmas. Corrige aperto & necessario sensu: Cælestes levatis ad cælum. Ipse Poëta ibidem loci:*

*Dicitur ante aras, media inter numina divum
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.*

Pierius Valerianus libr. 35. Hieroglyphic. pag. 365. *In Etruscis quoque institutis hoc gestu manuum ad preces utebantur, neque non in devovendis civitatibus, evocandisque diis, cumque Jovem dicebant, manus ad cælum sustollebant. In nummo Gordiani palmæ expansæ cujusdam parvæ icunculæ cum Inscriptione PIETAS AVGVST. Helen. Acron, & Porphyrio grammatici ad Q. Horatii libr. 3. od. 23. Supinas manus, supplices interpretantur. Ipse Lyricus:*

*Cælo supinas si tuleris manus
Nascente luna, rustica Phidile.*

C. Petron. in Fragm. Satyrici in bello civili:

*Hesperia campos late prospexit, & ambas
Intendens cum voce manus ad sidera, dixit.*

Virgil. libr. 3. Æneid.

*Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad cælum cum voce manus.*

Hic habitus est orantis Deos superos: in sacris vero, aut votis Deorum inferorum *terram manibus pulsabant*, ut jam ex Servio didicimus. Scholiastes Eschyli, & Scholiastes Sophoclis, Eustathius ad libr. 9. Iliad. v. 564.

*Πολλὰ δὲ καὶ γαῖαν πολυφύρβην χερσὶν ἀλόκα
Κεκλήσκει Ἀΐδην, καὶ ἐπαῖνον Περσεφόνην,
Πρόχῳ καθεζομένη.*

*Multum & terram multa nutrientem manibus pulsabat,
Invocans Plutonem, & gravem Proserpinam,
In genua confidens.*

Papin. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 54.

*... crudum ac miserabile vite
Supplicium ostentat cælo, manibusque cruentis*

Pulsat

*Pulsat inane solum, seraque ita voce precatur:
Dii somes animas, angustaque Tartara penis
Qui regitis. &c.*

*Parentalia Tanitii Etrusci, causa hereditatis nata:
exequiæ anniversariæ: cenotaphium:
Romuli nutrix.*

CAP. VII.

TUsci cujusdam nomine *Tanitii* hereditas in causa fuit, ut a Romulo parentalia statuerentur, ut C. Licinius Macer libr. 1. Historiar. Romanar. prodidit, referente Aurelio Macrobio libr. 1. Saturnal. cap. 10. *Faustuli conjugem Accam Larentiam, Romuli & Romi nutricem esse confirmat. Hanc regnante Romulo, Tanitio cuidam Tusco diviti denuptam, auctamque hereditate viri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit: & ab eo parentalia, diemque festum, pietatis causa, statutum.* In aliis editionibus, non *Tanitus*, sed *Carutius* appellatur. Parentalia autem, ut a Tanitii hereditate excogitata primum, ita a Numa mirum in modum aucta. Plutarch. in vita ejus. Ovid. libr. 2. Fastor. plenissime. Anniversaria hæc celebritas ad tumulos vacuos fieri solita; quare *κενотάφιον*, *cenotaphium* vulgo audit. Andreas Alciatus, & alii plerique critici, sed maxime eruditissimus Barnabas Brissonius. Æl. Lampridius in Alexandr. *Cenotaphium in Gallia, Romæ sepulchrum amplissimum meruit.* C. Suetonius Claudio cap. 1. *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit. Tumulus honorarius* nihil aliud est, quam *Cenotaphium*, scilicet *sepulchrum corpore vacuum*. C. Julius Hyginus in Fabulis: *Fecit in Ilia Priamus cenotaphium Paridi.* Dio Coccejan. libr. 55. de obitu Drusi, privigni Augusti, *κενотάφιον* diserte vocat: & Pausanias in Messeniæ de Aristomene *κενόν μνημα*, *vacuum monumentum*. Flavius Vopiscus in Florian: *Horum statua fuerunt Interamnæ duæ, pedum tricenum ex marmore, quod illic eorum cenotaphia constituta sunt.* Palæmon in Glossis: *Funus imaginarium*, fuisse exponit *tumulum sine corpore*. Suidas in voce *κενотάφια*. Sopater in Commentar. Hermagoræ. C. Tacit. libr. 1. Annal. & doctor meus Justus Lipsius, doctrinæ immensæ, judicii summi. Servius Maurus ad illud Virgilii libr. 3. *Æneid.*

*Solemnes tum forte dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat*

Kk 2

Heclo-

*Hædoreum ad tumulum, viridi quævis cespice inaurum,
Et gemmas, cæsum lacrimis, speraverat aras.*

Meminere & J. C. Ulpian. l. 6. §. ult. ff. de Relig. & sumptib. funer. Si cenotaphium sit, posse hoc venire dicendum est. Florentinus J. C. lib. 7. Institutionum, *νεκρὰ & κλον* reddit inane sepulchrum. l. 42. ff. eod. tit. Marcianus J. C. lib. 3. Institutionum: *Cenotaphium quaque magis placet esse locum religiosum, sicut testis est ea in re Virgilius*, ut habetur l. 6. §. ult. ff. divil. rer. & qualit.

Nutrix hæc Romuli Adca Larentia, nomen dedit Larentalibus feriis, quæ mense Decembri celebrari notius est, quam ut dici debeat. Ceterum hæc, quia parum pudicæ vitæ, ideo a lupa Romulum nutritum fama erat, quod sic prostitutas vocarent. Historicos omitto. Isidor. lib. 10. Etymologiar. Lactant. Firmian. lib. 1. cap. 20. Poëtæ passim. D. Ausonius Epigr. 25.

Credo, quod illi nec pater certus fuit.

Et mater est vere lupa.

Martial. lib. 1. Epigr. 35.

Abcondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Eam ob causam postribula impudicarum *lupanaria* audiebant, quæ non tantum in hitoribus, verum etiam in fornicibus sepulchrorum, in itineribus publicis; quare *devium scortum* dictum eleganter ab Horatio lib. 2. od. 11. Eruditus Savaro ad Sidonium Apollinarem lib. 9. Epist. 6. Q. Catull. Epigr. 35.

Omnes pusilli, & semitaria mæche,

Martial. lib. 3. Epigr. 91.

Admittat inter bustuarias mæchas.

Non desunt tamen gravi nomine scriptores, qui veram belluam fuisse Romuli nutricem velint. C. Plin. lib. 8. cap. 17. Joann. Saresburiensis lib. 1. Policratici cap. 13. Jul. Hygin. Augusti libertus in Fabulis cap. 252. Junianus Justinus corruptus lib. 38. *Ipsi ferunt conditores suos lupa vulneribus alitos*. Ita Gryphiana editio, & Parisiensis; sed corrige: *Lupa uberibus alitas*. Poëtæ. M. Tull. lib. 1. Divinat.

*Hic filiostris erat Romani nominis altrix
Bellua.*

Aur. Prudent. in Romani Martyris agone:

*Antiquitatem Romuli, & Mavortiam
Lupam renarras.*

Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 119.

Præbuit intrepido mammas lupa fata Quirino.

Et Carm. 5. in principio:

*... . videas hic fusa metallis
Antra Rhea, fatamque lapam.*

Sext. Propert. lib. 2. Eleg. 6.

Nutritus duro, Romule, lacte lupa.

Et

Et libr. 3. Eleg. 8. Idem:

Eductosque pares silvestri ex ubere Reges.

Et libr. 4. Eleg. 1.

Optima nutricum nostris lupa Martia rebus

Qualia creverunt mania lacte tuo?

Ejusdem libri Eleg. 4.

. . . . . quem non sine matris honore

Nutrit inhumana dura papilla lupa.

Martial. libr. 2. Epigr. 75.

A nostra pueris parcere disce lupa.

Ovid. libr. 2. Fastor.

Lacte quis infantes nescit crevisse ferino?

Claudian. libr. de Bello Getico:

Nutricemque lupam Romæ.

Et Paneg. de Consul. Olyb. & Prob.

Hinc patrius Mavoris amor, pariusque notantur

Romulei, post amnis inest, & bellua nutrit.

Atque adeo statuat ei belluina specie erigebant Romæ, & in omnibus Italiæ municipiis. Fest. libr. 18. in voce *Ruminalis*. Et C. Plin. libr. 15. cap. 18. Gestus autem lupæ erat, ut pendentibus ab uberibus suis puerilis reclinata cervice adblandiretur. Servius Honoratus Maurus ad libr. 8. Æneid. vers. 632. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 104. Sat. 11.

Romuleæ simulachra fere mansuescere iussa.

Sidon. Apollinar. Carm. 5. in clypeo Romæ ipsius:

. . . . . fetamque lupam, quam fauce resecta

Blandiri quoque terror erat, quamquam illa vorare

Martigenas & picta timet.

Ex Virgilio indubie mutuatus libr. 8. Æneid.

. . . . . illam tereti cervice reflexa

Mulcere alternas, & corpora fingere lingua.

Plura de Parentalibus, verisque sepeliendi ritibus vide libr. 5. Antiq. Roman. cap. ult.

Etru-

*Etruscorum inventum Salii sacerdotes: Samothracum
sacra: ii postea ad Martem & Herculem a Romanis
traducti: Præsul: amptruare, redamptruare:
cœne Saliæ ex decimis: polluctus: scy-
phus Herculanæus ad sacra: axamen-
ta: chori Saliorum duo.*

C A P. VIII.

Quemadmodum cæremonias colendi Deos Etrusci primi Ita-
los docuerunt, ita & sacerdotes primi iidem Diis institue-
runt. Servius Maur. ad libr. 8. *Æneid.* pag. 503. *Salii sunt,*
qui tripudiantes aras circumibant: saltabant autem ritu veteri
armati, post victoriâ Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem Sa-
lii Martis & Herculis, quoniam Chaldei stellam Martis Herculem di-
cunt, quos Varro sequitur: & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam
hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Numa institutos, ut arma an-
cilia portantes saltarent; ergo bene a saltu appellati. Horum numerum
Hostilius addidit: nam duo sunt genera Saliorum, sicut Saliaribus carmi-
nibus invenitur: Collini & Quirinales a Numa instituti: ab Hostilio vero
Panorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani Salios ante
Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis
iunctus, hunc ludum in sacris instituerit. Nonnulli tamen, hos a Dardano
institutos volunt, qui Samothracibus Diis sacra persolverent. Quidam
etiam dicunt, Salios a Morro Rege Vejentorum institutos, ut Alejus Ne-
ptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem Regis familiæ aucte-
rimus fuit (1). Ex hisce dissentientibus sententiis duæ ortum Salio-
rum Etruscis tribuunt: prima Vejentum principi: altera Dardana, qui
& ipse Regis Etruriæ filius erat, quique cæremonias Deorum Samo-
thraciorum instituit, quibus nihil in veteri de Diis disciplina illu-
strius continetur, ut sequenti capite dicetur. Salios hosce Numa,
ad custodiam Anciliorum excubare voluit. Plutarch. in Numa. Quod
festum erat V. Nonas Martii. Vetus Calendarium Romanum. Aldus
Manutius libr. 2. Quæsit. per Epistol. Polemon & Critolaus, vetustis-
simi auctores, in varia sententia videantur apud Festum Pompejum
libr. 17. in voce Salios. Ovid. Fast.

.... qua-

(1) Hoc magis elucet ex antiqua sculptura in achate in Musæo Magni Ducis Etruriæ apud
-Maffæum ad gemmas Leonardi Augustini par. 3. tabul. 80. ubi cernere licet duos Sa-
lios ancilia ferentes, additis nonnullis Etruscis literis.

. . . . . *quare caelestia Martis*

Arma ferant Salii, Mamuriumque vocent.

Dionys. Halicarnass. libr. 2. Antiquitat. pag. 130. Καὶ εἰσιν ὅται τῆς πομπῆς ἡγεμόνες καλούμενοι πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς παιδείας τῆς ὑπὸ Λυδῶν ἐξευρηθῆαι δόξης Λυδίῳνες. *Suntque bi pompæ ductores, & ex ludicro, a Lydis, ut videtur, invento, Ludiones appellantur.* Sic ille concludit totum de Saliis institut. sermonem. Unde appareat a Lydis, hoc est Etruscis, originem suam eos traxisse. D. Juvenal. Sat. 2. v. 124.

Arcano qui sacra ferens nutantia loro

Sudavit chypeis Ancilibus.

Antiquissimo ergo ritu *Alesi* sacerdotes erant Salii, ut ex Servio proxime supra didicimus: tum Martis ex institutione Pompilii Regis. T. Livius 1. Decad. libr. 1. in Numa, & in Tullo Hostilio. Tum demum ad Herculem traducti a Virgilio libr. laudato:

Tum Salii ad cantus incensa altaria circum

Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Quod Evangelus Virgilio vitio vertit, sed Prætextatus eum tuetur ex auctoritate M. Terentii Varronis Rer. humanar. libr. 11. Chaldaeorum disciplina, Octavii Herfensii, Antonii Eniphonis, & Ennii, ut recitat Macrobius libr. 3. Saturnal. cap. 12. Chori duo saltantes carmina illa solemnia proferebant: unus erat *juvenum*, ut fusissime Halicarnass. loco proxime supra laudato: Virgil. loco etiam citato, alium chorum *senum* facit:

Hic juvenum oborus, ille senum.

Carmina hæc laudes Deorum continebant, quæ *axamenta* veteri vocabulo dicebantur. Fest. Pomp. libr. 1. Fueruntque hæc *carmina Romana poetice initium*, in quæ condidit *interpretationem Aelius*, homo in Latinis literis exercitatissimus. Varro libr. 4. de Ling. Lat. Quod inventum & scriptum putatur a Numa Pompilio Rege, ideo obscurissimum genus loquendi habebatur. Horat. libr. 2. Epist. 1.

Jam Saliare Numæ carmen canit.

Versus isti a Diis nomina fumebant, in quorum honorem scripti, ut *Jovialis*, quod Jovis facta, *Junonii*, quod Junonis, *Minervii*; quod Minervæ, *Apollinii*, quod Apollinis laudes continebant, ut notavit Hadrianus Turnebus libr. 22. Advers. cap. 25. Glossæ veteres *Philoxeni* tamen generaliter omnes eos versus ad Herculem trahunt: *Axamenta*, is inquit, εἶχα ἐπὶ θυσιῶν Ἡρακλέους; *versus in sacrificiis Herculis*. Ad horum sacrificiorum pertinet solemnitas locus M. Ciceronis libr. 5. Epistolar. ad Atticum, Epist. 12. ubi *strues Salinarum* legitur, pro quo *strues Saliorum* legendum; nam extruebantur ingentes ignes ad sacrificium Herculis peragendum. Qui Saliis hisce præerat, *Magister*, *Præfectus*, & *Præsul* interdum nominabatur, qui chorum incipiebat, & modum saltandi ceteris præscribebat, quod & illi obsoleto vocabulo exprimebant, ut alia omnia; dicitur enim Præsul *amptuare*:
cho-

chorus deinde, sive qui sequebantur undecim, motu ei respondebat idoneo, quod voce sacra est *redamptuare*. Lucilius:

Præsul ut amptuas, inde & valgu' redamptuat ossi.

Denique Romano ritu hi omnes duodecim patricii erant, & lautissimis epulis accumbebant, ut *Saliæres cæna* pro opiparis in proverbium cesserint. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 39. *Saliis cenaturis creditor erit necessarius, Hertulanarum decimarum, & polluctorum sumptus sabbellarii supputabunt.* Franc. Zephyrus Florentinus Paraphrastes: *Quid Salii? nome suas cænas tanto instruant sumptu, ut principibus publicanorum decumanis, Herculis decimas locare cogantur? Unde & opipare lautioresque epula Saliæres valgo vocantur.* Quem Tertulliani locum putarunt aliter legendum, & pro *polluctorum*, substituendum *pollinctorum*; sed male, nam *polluctus* libamentum ex decimis aze Herculis impositum. Varro libr. 4. Ling. Lat. Plautus in Rudente:

Ut decumam partem ex voto Herculi polluceam.

Convivio isti seu cænæ capacissima pocula adhibebantur, quæ *Herculanei scyphi* dicti, cujus meminere Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 21. Plutarchus in vita Alexandri ad finem. Q. Curtius libr. 10. Athenæus libr. 11. & libr. 12. Dipsosophist. abundantissime. L. Seneca Epist. 83. Cicero Actione 6. in C. Verrem. Nicetas Choniates historicus insignis, ubi de Camatero Logotheta: quorum omnium verba posita vid. libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 30. Virgilius libr. 8. *Æneid.* & ad eum locum Servius Honoratus:

Et sacer implevit dextram scyphus.

*Etruscorum inventum Samothracia Deorum sacra,
& quæ illa: Dii magni, boni, potentes.*

C A P. IX.

Sacra etiam Samothracia ab Etruscis originem ducunt, ut superiori capite ostendi, instituta scilicet a *Dardano Corubi Regis Etruræ filio*, ut libr. 2. dictum cap. 10. Q. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 7. *Cum vel ex forma omnibus mysteriis silentii fides debeatur, Samothracia & Eleusinia reticentur.* Idem libr. de Spectacul. cap. 8. *Columnas sessias a sementationibus, messias a messibus, tutelinas a tutelis fructum sustinent: ante has tres ara, trivis Diis parent, magnis, potentibus, valentibus, eisdem Samothracas existimant.* Fest. Pomp. libr. 17. in voce *Saliæres*. M. Varro libr. 4. Ling. Lat. *Terra enim & calata, ut Samothracum initia docent, sunt Dii magni, & hi, quod diis multis nominibus; nam neque quas Ambrosia ante portas statuit, duas viri.*

viriles species abanias, Dei magni, neque, ut vulgus putat, bi Samothrace Dii, Castor & Pollux; sed bis mas & femina, & bi quos augurum libri scriptos habent sic, Divipotes: & sunt pro illis, qui in Samothrace θεοὶ δυῶντι, hæc duo, cælum & terra, quod anima & corpus. In quibusdam editionibus hæc verba: quas Ambrosia ante portas statuit: aliter paulo, quas Imbrasia; sed corrige, quas Samothracia; de illius enim gentis sacris & initiis sermo hoc loco. Nigidius Figulus, diligens Antiquitatis illustrator, libr. 19. de Diis, Cornelius Labeo libr. de Diis: Penatibus, ad Apollinem & Neptunum traducunt. Sed M. Varro Rer. Humanar. libr. 2. ad Dardanum Etruscum initiorum horum & Sacrorum inventionem refert, quibus Demarathus Corinthius, & filius ejus Tarquinius, gente Tuscus, initiati fuerint. Cassius Hemina eosdem Samothraceas Deos & Penates apud Romanos esse censet, scilicet θεὸς μεγάλος, θεὸς χρηστὸς, θεὸς δυνατός, Deos magnos, Deos bonos, Deos potentes; quæ omnia tria volunt Virgilium expressisse variis in locis. libr. 5. Æneid.

Cum sociis natoque Penatibus & magnis Diis

Hic Magnos Deos libr. 1. Bonos Deos expressit:

Adsit letitia Bacchus datur, & bona Juno.

Denique potentes, sive, ut Tertullianus ait, valentes Deos describit. libr. 8. Æneid.

..... dominantemque potentem

Supplicibus supera votis.

Eosque omnes intelligi putant ab eodem libr. 2. Æneid.

Sacra suosque tibi commendat Troja Penates.

Nam eos Dardanus in Asiam ex Samothracia, Æneas vero ex Asia in Italiam transtulisse censetur. Macrobi. libr. 3. Saturnal. cap. 4. Dionys. Halicarnass. libr. 2. Antiquitat. Romanar. pag. 127. Idemque curiosa indagine investigat, qui nam illi sint ex Callistrato historico, & ex antiquarum fabularum collectore Satyro, & Arstino, omnium poetarum antiquissimo, quorum placita consule apud eundem libr. 1. pag. 55. Servius Honoratus ad libr. 3. Æneid. in principio pag. 262. Alii Deos magnos Cælum ac Terram putant, ac per hoc Jovem & Junonem, Dii Penates a Samothracia sublatis, ab Ænea in Italiam advecli sunt, unde Samothraceas cognati Romanorum esse dicuntur: quos inter cetera ideo Magnos appellant, quod de Lavinio translatis Romam, bis in locum suum redierint; quod Imperatores in provincias ituri, primum apud eos immolabant, quod eorum nomina nemo sciat, quod presentes . . . . . sentiantur. Vide quæ sequuntur. Nemo tam docte, nec tam accurate de istis disseruit: & hoc sane præclarum, Romanos Imperatores iis sacra instituere solitos, priusquam in provincias proficiscerentur. Quin & præcipua illi dignatione Romæ, adeo ut iusjurandum nullum efficacius haberetur, quam quod per illos concipiebatur. Juvenal. Sat. 3. v. 144.

..... jures licet & Samothracum

Tom. I.

Ll

Et

Et nostrorum aras.

Imaguncula horum, dum primum transferrentur, *lignee*, postea *statue ferree*, ut Halicarnasseus libr. 1. loco laudato, quo illud plerique doctorum trahunt T. Lucretii libr. 6.

Exultare etiam Samothracia ferrea vidi.

Templorum apud Etruscos usus antiquissimus. Templi variae significationes, quæ plerique populi aspernati: jure belli non sunt sacra, sed pro libidine victorum polluebantur.

C A P. X.

Templa quoque Diis iidem Etrusci antiquitus erexerunt (1). Pollio Vitruvius libr. 4. Architect. cap. 7. *De Tuscanis rationibus edium sacrarum* epigraphe est; deinde ordine suo fabricam exequitur: tanta autem Tuscorum in templis condendis solertia & dignitas erat, ut Romani eos advocarent ædes sacras structuri, quorum opera uti possent. Tit. Livius 1. Decad. libr. 1. ad finem. *Intentus Tarquinius perficiendo Templo Capitolino, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica usus est, sed operis etiam ex plebe.* Erat autem templorum Tuscorum *forma rotunda*, qualem describit Halicarnasseus libr. 4. pag. 259. Εἰποιμένη δ' ἐπὶ κρηπίδος ὑψηλῆς βεβηκώς ὀκτάπλευρος τὴν περίοδον, διακοσίων ποδῶν ἔγγιστα τὴν πλευρὰν ἔχων ἐκάστω. ὀλίγον δ' ἔτι τὸ διαλλάττον ἔυροι τις ἀντὶς τῆς ἐπεροχῆς τῆς μήκους παρὰ τὸ πλάτος, ἃ δ' ὕλων πεντεκαίδεκα ποδῶν. *Fundatum est in alta crepidine, octo jugerum ambitu, ducentis ferme pedibus patens per latera singula, exigua longitudinis, & latitudinis differentia; latitudinem enim a longitudine non totis quindecim pedibus superari comperies.* Xenon historicus vetus libr. 1. Rerum Italicarum refert apud Macrobi. libr. 1. cap. 9. Saturn. *Janum in Italia primum Diis Templum fecisse, & ritus instituisse sacrarum.*

Sed variae sunt significationes. 1. *Templum est cæli regio.* Jacobus a Cruce Bononiensis Annotation. in Ovidium. Septimius poeta in hymno Jani, ut scripsit Victorinus Rhetor:

Cui reſerata mugium aurea ſe cæli Tempſa.

Licet Terentianus Maurus libr. de metris non *templa* legat, sed *claustra*. Multus est in hac significatione T. Lucretius Carus libr. 1.

..... *nec cæli lucida templa.*

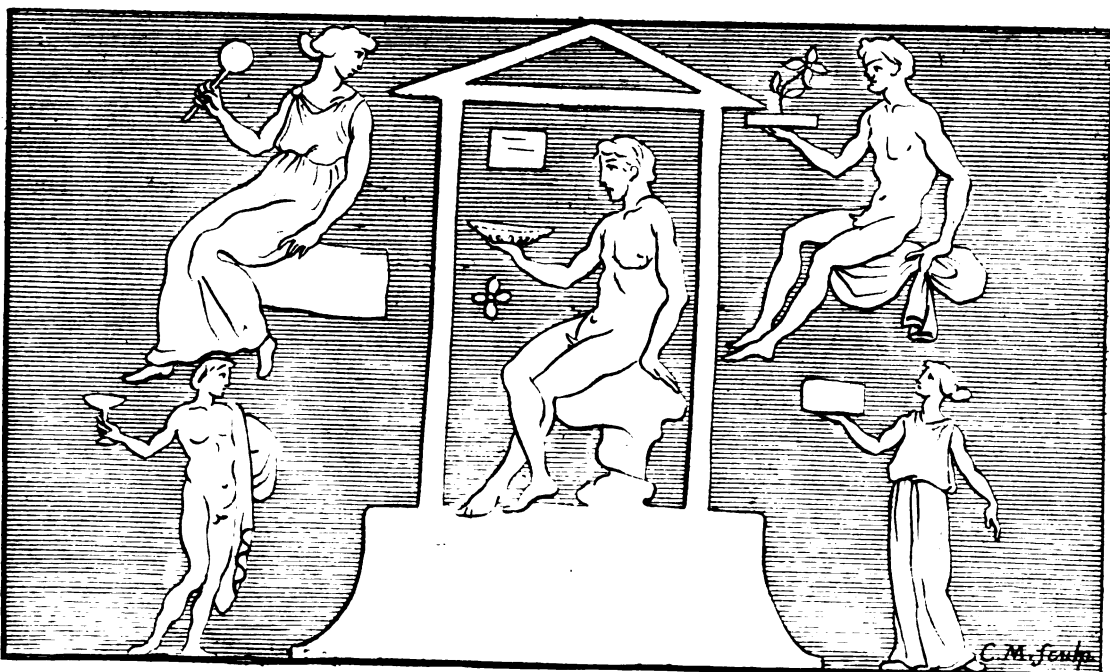
Et

(1) Etruscos templa erexisse ostendunt etiam picture ex vasis desumptæ, & hic appositæ.

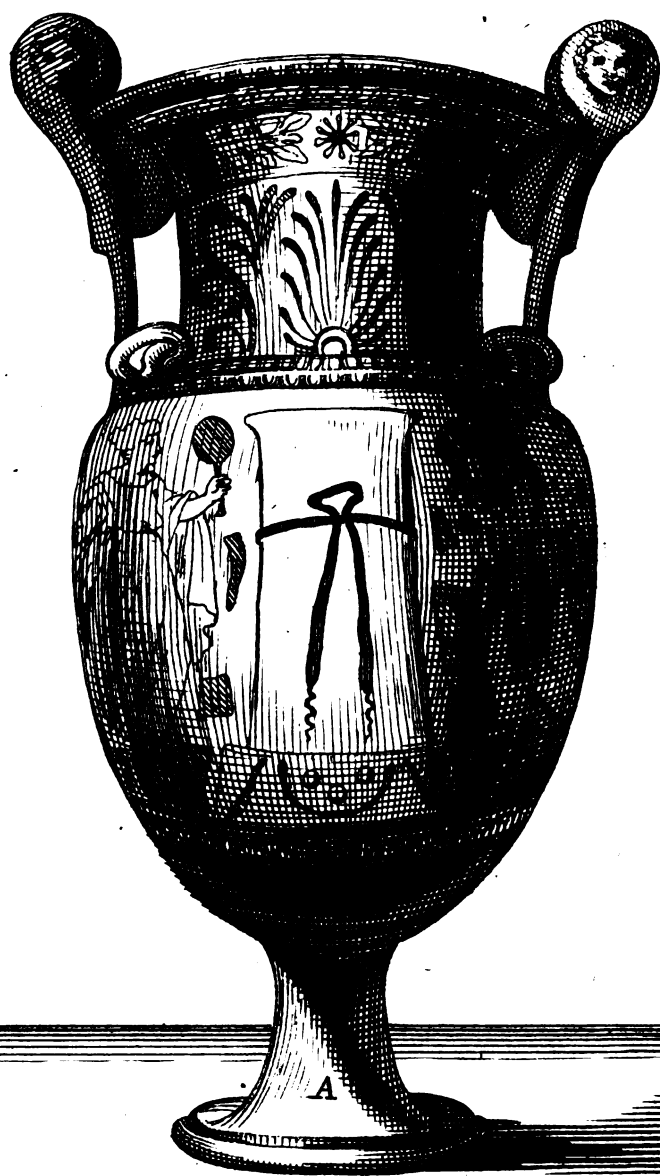

Vas Fictile Alum. Ped. II. Pn. VI.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Var Fictile. Alt. Ped. III. In Museo Mediceo

Pars Postica

V. Franceschini scul.

A. Equus et capistrum coloris albi

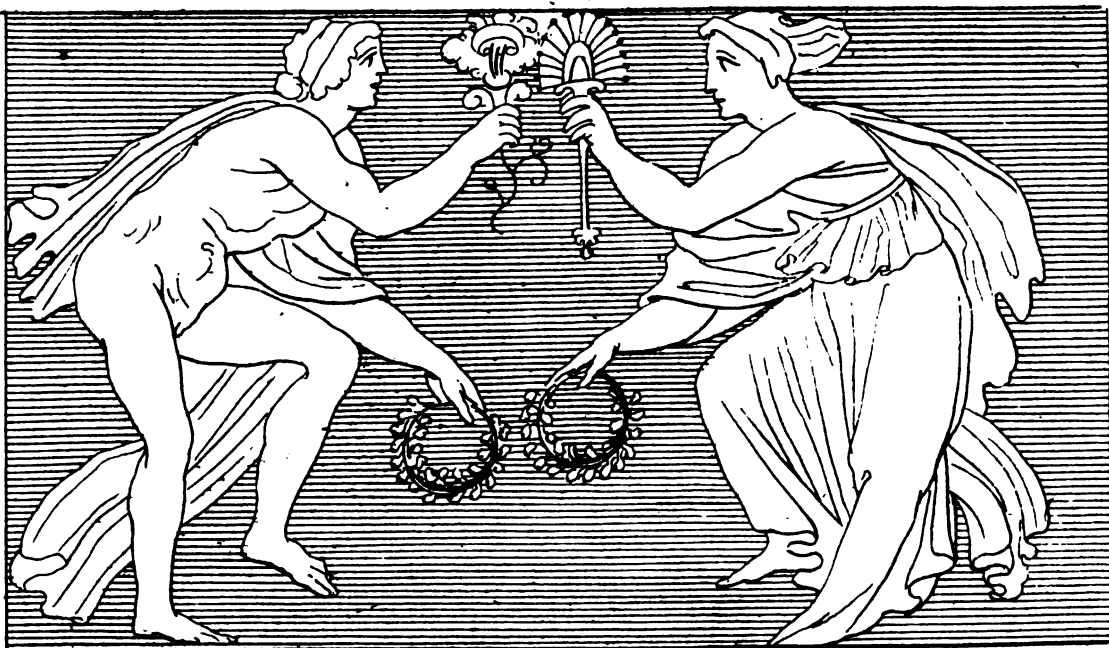
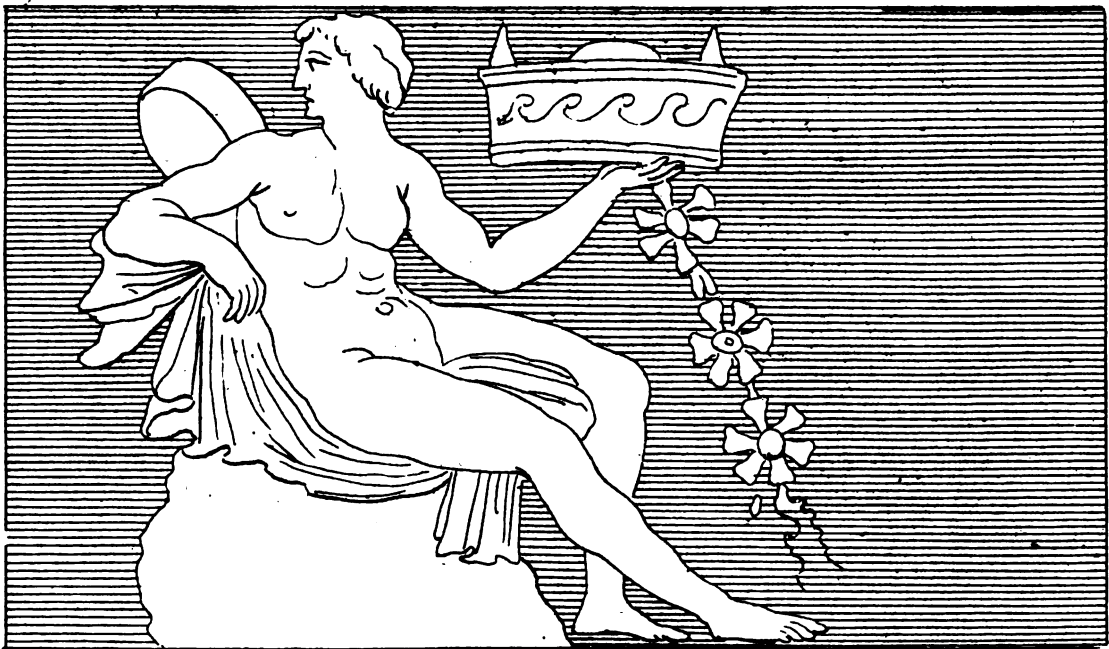
B. Partes nude huius figuræ sicuti earum, quæ sunt in Tab. xxxii. coloris carnei. Chlamys rubei coloris, galea flaua, cuius pars anterior, buccula et crista, et hasta et corona in dextra, albæ; globus in vertice hastæ rubeus. Parmula et gladius suspensi albis uittis, flauo coloris, sed gladius magis saturi. Huius uasis et alterius Tab. xxxii. figuræ eleganter delineatæ sunt in fundo nigro: ædiculæ uero et ornamenta per totum uas, nigro, flauo alboque coloribus uarie dispositis depictæ; et figurarum et ornamentorum partes lineis nigris uel suburfs distinguuntur et in umbris colores magis saturi adhibiti sunt.

Tab. XXIX.

Tom. I. pag. 266.

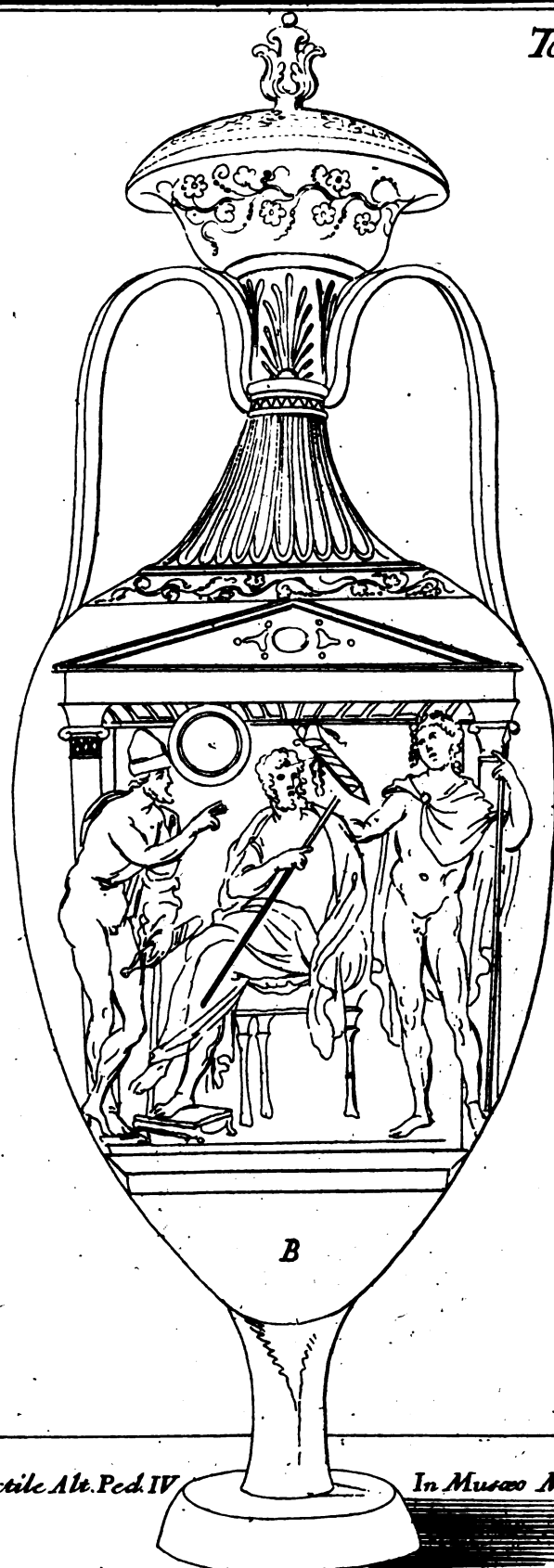

Figura Superioris Vasis Notati Litera A Hinc Inde Depicta

V. Francchini scul.

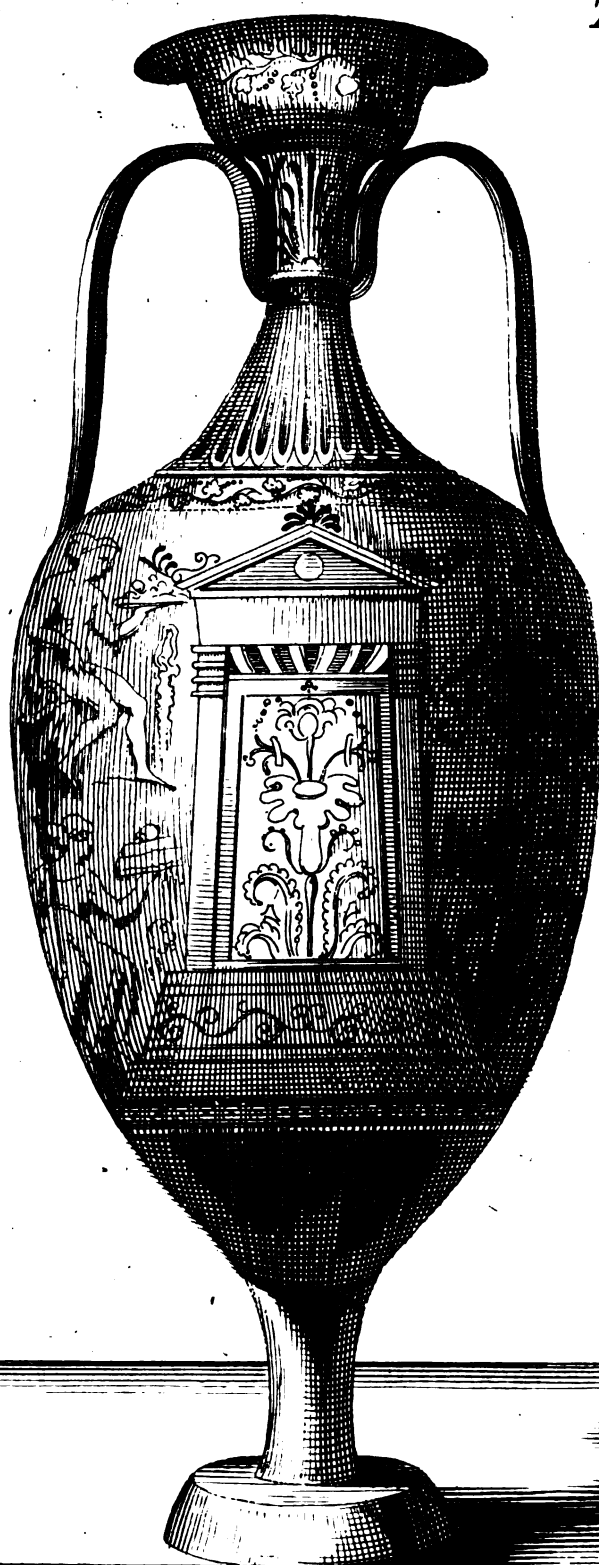
Vas Fictile Alt. Ped. IV

In Museo Mediceo

Pars Antica

Viro. Franceschini Juss.

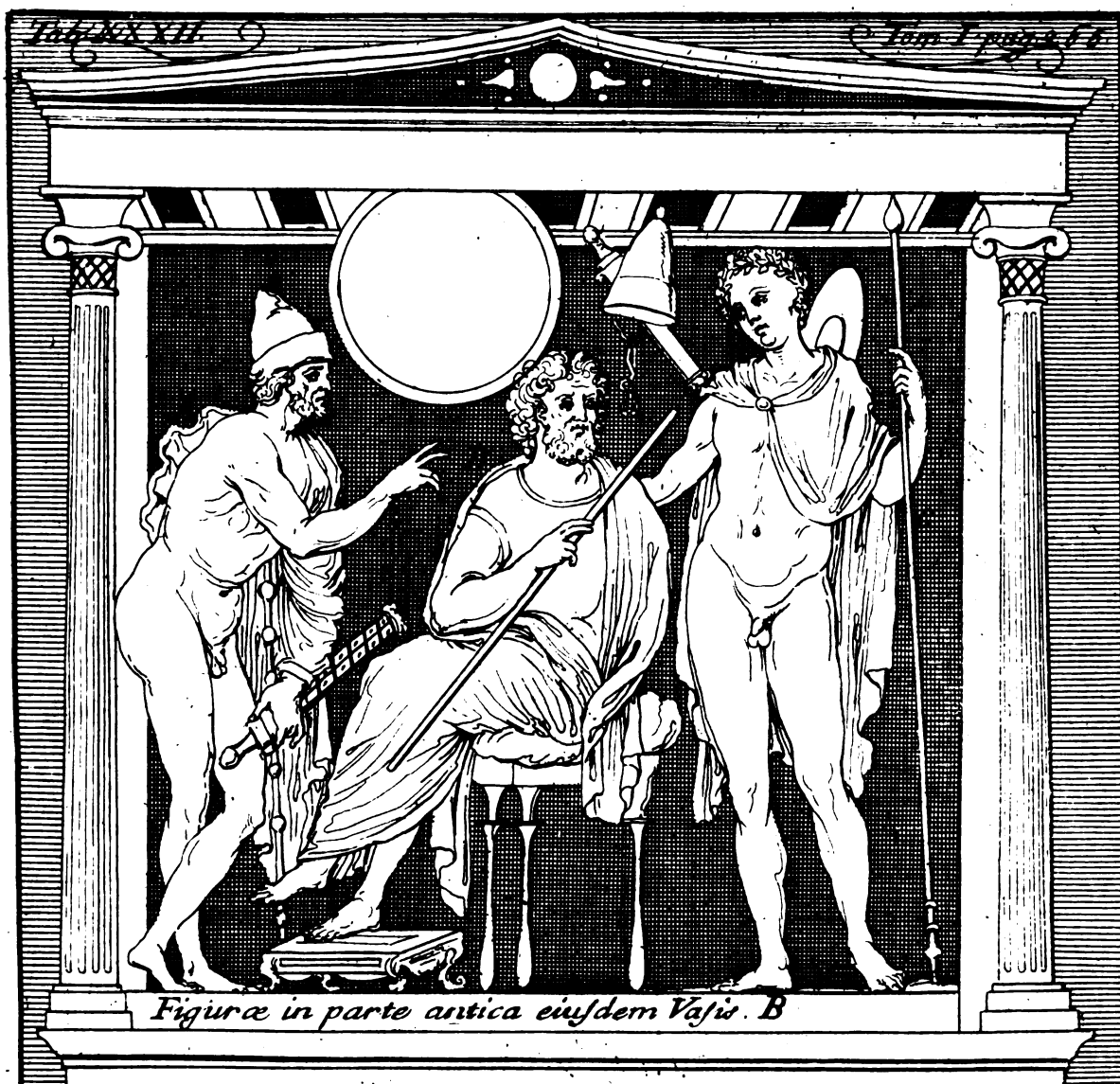

Idem Vas B Ex Parte Postica

Vin. Francefchini scul.

Figurae A. Chlamys spadicei, pileus, capilli, barba et bacillus albi, gladius flavi coloris.

Figurae B. pallium flavi coloris, capilli et barba albi suburfi coloris: uittae ad brachium et ad summum pectus et hasta rubrae. Sella et subsellium col; flavi. Pulvillus et regula in fronte subfelly rubri coloris.

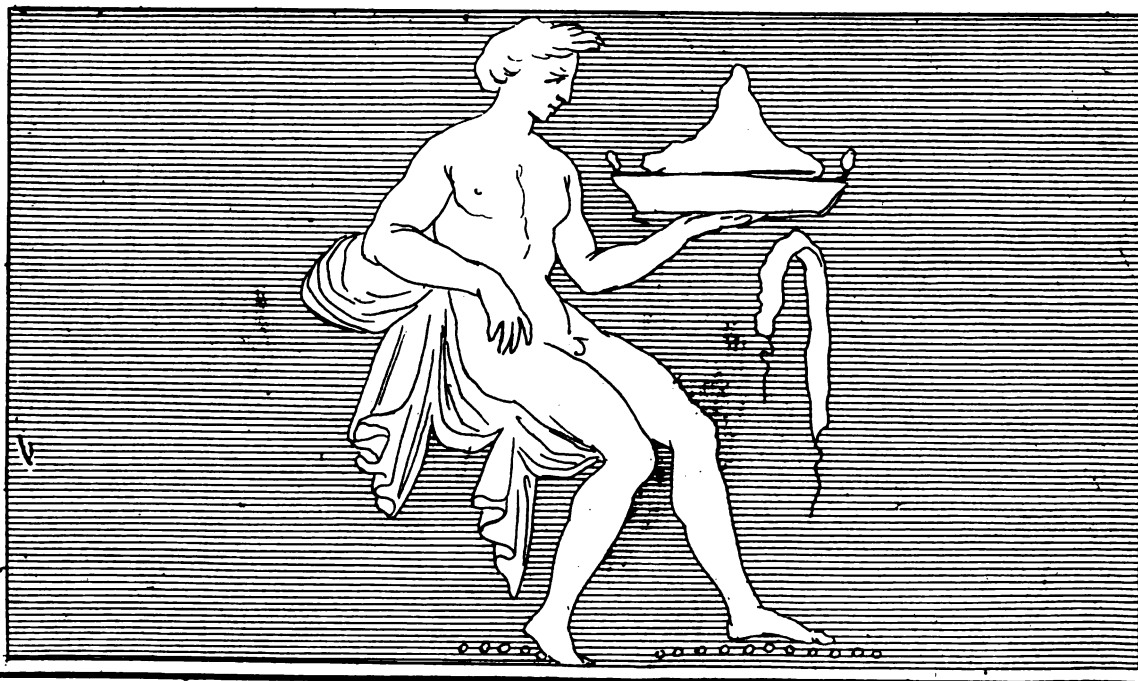
Figurae C. Chlamys alba bulla adstricta, rubri coloris, capilli flavi, corona alba, hasta alba, in aspide et in una parte flava, petasus post humerum albus. Pendent ab epistylis dypeus et galea ad formam pilei, dypeus coloris albi, gladius flavi cum uittis albis quo ad caetera uid. descript. Tab. XXIX.

Tab. XXXIII.

Tom. I. pag. 266.

Picturae In Latere Sinistro Eiusdem Vasis B

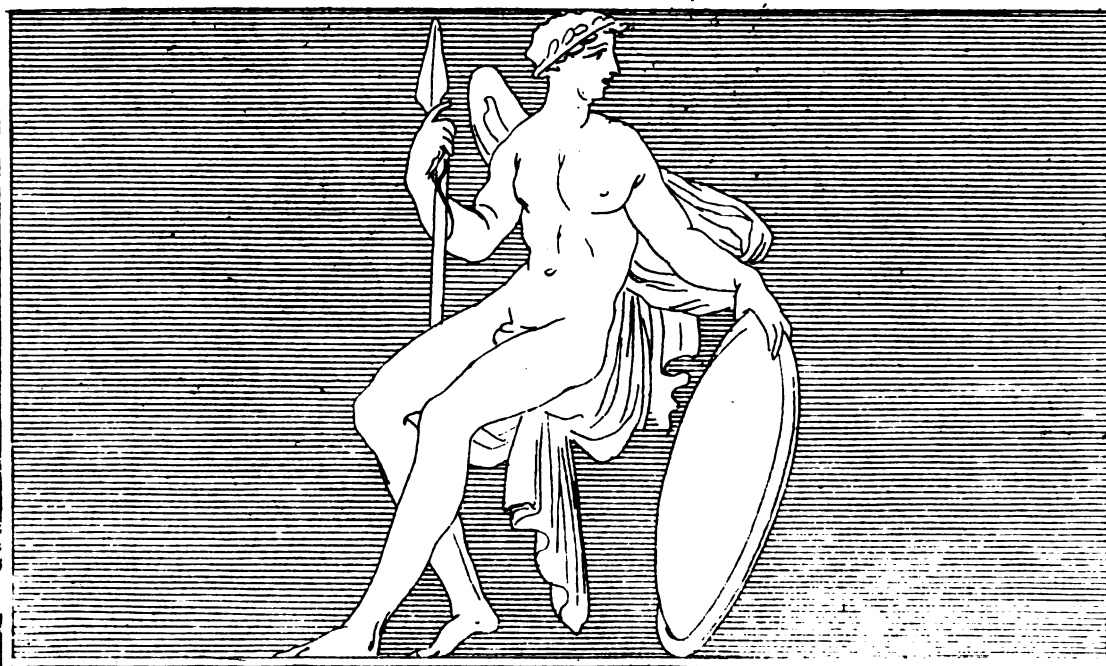

Tab. XXXIV

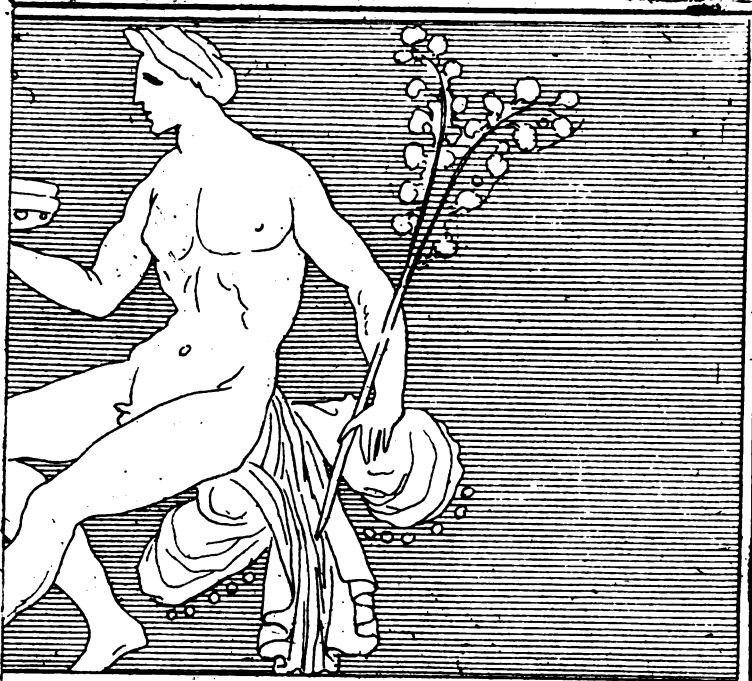
Tom. I. pag. 266.

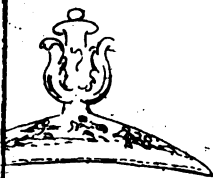
Pictura In Latere Dextero Eiusdem Vasie B

Vin. Franzolini Scul.

Tom. I pag. 266.

Vin. Franceschini scul.

Et libr. 2. Idem:

Id rursum celi rellatum Templo recepit.

Et rursus libr. 5.

Per celi volvunt passim se inanania Templo.

Fest. Pomp. libr. 11. in voce *Minora templa*. Q. Ennius in Annalibus:

*Quamquam multa manus ad celi cerula Templo
Tendebam lacrimans.*

2. *Templum* est quilibet locus clausus, etiam profanus, nec augurio consecratus. Janus Parrasius in quæstis Epist. 57. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *contemplari*. M. Varro libr. 6. Ling. Lat. *Curia Hostilia Templum est, & tamen sanctum non est*. Hoc est, quidquid palis, bastis, aut aliqua re simili claudi potest, Templi nomen meretur. Servius Maurus ad libr. 4. *Æneid.* v. 199.

*Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit.*

3. Nomine templi significare solent *sepulchrum*; nata inde veteribus superstitio, ut cippi seu tumuli amicorum morte obitorum pro templis religiose colerentur, ut ostendit Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, Lilius Gyraldus Ferratiensis *Syntagmate de Diis gentilibus* 17. Non. Marcell. cap. 6. num. 92. intelligendusque Virgilius eo sensu libr. 4. *Æneid.* v. 457.

*Præterea fuit antiquo de marmore Templum.
Conjugis antique.*

4. Denique *Templum* est Deo consecratum *edificium* (de quo Rudolphi Hospiniani Tubingensis ingens est volumen) hinc scite *Penates hominum sunt, Deorum Templo*. Luctatius Placidius ad v. 643. libr. 1. *Thebaidos* Statianæ. *Artemidor.* *Daldian.* libr. 3. *Onerocritic.* cap. 63. & libr. 4. cap. 39. & libr. 5. cap. 1. Jul. Pollux libr. 1. *Onomast.* cap. 1. num. 22. Et de causis orandi in templis Deos Flavius Blondus varie discutit libr. 1. de *Roma Triumphante*. Corrigendi quidam Scriptores. D. Agobardus Lugdunensium Archiepiscopus, coætaneus Carolo Magno, in obitu Caroli & Ledradi Episcopi.

Hic dum basilicas Deo dicatas

Et Chris subeunt veneranda Templo.

Maculam sic elue, & lege:

Et Christo subeunt verenda Templo.

P. Ovidius libr. 2. *Fastor.* vitio etiam infectus, ubi hæc ad Augustum scribit:

Cetera ne simili caderent labefacta ruina,

Cavit sacra prævida cura ducis.

Sub quo delubris sentitur nulla sanæctus,

Nec satis est homines, obligat ille Deos.

Templorum positor, templorum sancte repertor,

Sit superis, oro, tutum cura tui.

Non potest sane Augustus esse templorum repertor; cum ante illum & templa, & eorum ornamenta essent in honore; corrigendus itaque:

Templorum possor, Templorum sancte refector.

Ratio ex C. Suetonio in Augusto cap. 40. petatur: *Ædes sacras, aut incendio consumptas, aut vetustate collapsas, refecit.* Eginartus, seu verius Kynehardus Scotus, Caroli Magni Cancellarius, in ejus vita: *Ædes sacras tamen ubicumque in regno suo vetustate collapsas comperit, pontificibus & patribus, ad quorum curam pertinebant, ut restaurarentur, imperavit.* Quem locum, ut solet, ex Suetonio ille mutuatus est.

Etruscus itaque Janus primus in Italia templa excogitavit: extra Italiam vel Pelagus, vel Theffalus, vel Eleutherus, vel Phoroneus, vel Otrita Amazon, vel Lycaon Diis fana constituerunt, ut scribit C. Julius Hyginus fabular. cap. 225.

Neque vero omnes gentes consenserunt, ut Dii Templis structis colerentur, atque, ut exclamat Arnob. libr. 5. Cont. Gent. *Non omnibus Diis Tempia devota.* Et *Coronidi Dea* nullum fanum Sicyonii erexerunt. Plutarch. & Pausan. in Corinthiac. Et eorum exemplo Athenienses *Clementiam* sine fano colebant, nec statuam ei dedicabant, sed in aperto luco aram adorabant. Claudian. libr. de Bello Gildonico:

... . flentibus aram

Et proprium miseris numen statuisti Asbenæ

Stat. Papin. libr. 12. Thebaid. v. 493.

Nulla autem effigies, nulli commissa metallo

Forma Dea, mentes habitare, ac pectora gaudet.

Persæ Tempia respuebant, quod *majestatem Solis*, quem venerabantur, putarent *nullis rectorum angustiis coercendam*. Strabo libr. 15. sive, ut loquitur M. Tull. libr. 2. de Legib. *non esse parietibus includendos Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis Templum esset ac domus.* Quod institutum ex doctrina Magorum profectum, Laërt. libr. 1. Est & locus Herodoti apud B. Brissonium libr. 2. de Regio Persar. Princip. pag. 216. Quare in Græciam cum numerofo exercitu irrumpentes *Tempia omnia vastarunt.* Maxim. Tyrius ferm. 38. ob id eos *Diis hominibusque invisos* appellat Asconius Pædianus in Act. 2. Verrin. quod *Diis dedita Tempia ruinis ac ignibus delevissent*; ut loquitur apud Q. Curtium Rufum libr. 3. Alexander. Solisque Deliaci templo, ac Ephesino pepercere, quod Soli, & Lunæ, quos ipsi colebant, sacra ea essent. Scholiastes Aristophanis in Pacem. Neque deinde vastata ea Tempia Græci restaurare deinceps voluerunt, *ut hostilis impietatis & barbaricæ truculentie monumentum maneret.* Pausan. Phocic. quo nomine præsertim Jones præ aliis Græciæ populis laudati. Isocrat. in Paneg.

Et licet sacrum esset Templorum jus, ut libr. 2. Antiquitat. Rom. cap.

cap. 2. ostendi; tamen jure belli, non minus quam profana; victori cedebant, licet Alexander Macedo, *Thebis captis, sacris pepercerit, agros reliquos in prædam dederit*. Arrian. libr. 1. de Gest. Alexandri; nam & *reverentia iis summa debetur*. Salvian. Massiliensis libr. 3. de Provid. Dei. Id memorabili exemplo Agefilaus præstitit. Xenophon libr. 4. Græcar. *Jus belli*, ut dixi, plenam potestatem in ea faciebat. Balthazar Ayala Belgicorum exercituum quæstor. Unde illud Jctorum celebre, *capta ab hostibus definere sacra aut religiosa esse*. Paulus J. C. l. 4. ff. de sepul. violat. Pomponius J. C. l. 36. ff. relig. & sumpt. Heliodorus Emesenus Phoenix cultissimus auctor libr. 8. Æthiop. *captivi sunt πολέμων νόμω belli lege*. M. Cicero libr. 2. in Rullum. Ex Trogo Pompejo Junianus Justinus libr. 31. Liv. 1. Decad. libr. 2. Curt. libb. 4. 5. 7. 8. Q. Symmachus libr. 1. Epist. 64. videantur a me laudati, aut correpti in Antiquitatib. Ita poëtæ. Statius libr. 12. Thebaid. v. 561.

*Non querimur casos, hac belli jura vicesque
Armorum.*

Horat. libr. 4. od. 4.

*Vastata Penorum tumultu
Fana Deos habuere rectos.*

Valer. Flacc. Argonautic. libr. 5.

*..... an Martia Templa
Intemeranda minas, tacitus mihi lucus, & agger
Quod rudis & sola colimur frigentibus umbra.*

Pet. Apollonius Collatius Excidii Hierosolymitani libr. 1.

*Nil superest, tandem veteri nisi lege relicta
Crudeles iterum Templum spoliare Quirites.*

Et eodem libro post:

*Magnus & banc domuit, Templique in limina victor
Irruit, bicque suos jussit stabulare jugales.*

Et libr. 4. de Tito urbe potito:

*..... nam parcere sacro
Ille loco, saltemque urbis monimenta manere
Una cupit.*

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmach.

*Ab quoties ductor Macedum fortissimus altos
Templorum cineres victis cumulasset Amyclis.*

Ultimus hic, & posterior versus & corruptus est, & historiæ repugnat; quid enim Alexandro cum Spartanis? Optime MS. restituit;

Templorum cineres victis cumulavit ab Indis.

Nec non mendo non vacat Silius Italicus libr. 13. Punic.

*Ne flammam tadasque velint, ne Templa sub uno
In cinerem transisse rogo.*

Viderunt plerique erratum, sed pauci potuerunt ei mederi. Lege ex MS. Franc. Modii Novantiquat. Lektion. Epist. 62.

In cinerem traxisse rogo.

M. Lucan. libr. 1. Pharsal. v. 381.

*Si spoliare Deos, ignemque immittere Templis
Namina miscebit castrensis flamma Moneta.*

Et iratus Cæsar apud eundem libr. 5. v. 304.

*Non illis urbes, spoliandaque Tempia negasset,
Tarpejamque Jovis sedem.*

Nobilissimum est & historicum exemplum de Templo Hierosolymitano, bis a Romanis, capta urbe, profanato, devastatoque, primum a Pompejo Magno, iterum a Tito Vespasiani filio. Pompejus quidem *Templum resecrat, jure victoris, non devotione supplicis*, ut loquitur D. Augustinus libr. 18. Civitat. Dei cap. 44. & ante illum C. Tacit. libr. 5. Historiar. & post eundem Otto Frisingensis libr. 2. Chronicor. cap. 46. Et de legatione Philonis Judæi sub Tiberio Aug. idem libr. 3. Chronicor. cap. 13. & Hegesippus libr. 5. Excid. Hierosolymit. cap. 46. si tamen auctor non est spurius, quod probabilius mihi.

A Tito vero idem Templum captum, direptum, incensum, historiæ profanæ. Dio Coccejanus diligentissimus libr. 66. Histor. Roman. Contigit hæc clades anno postquam conditum fuerat *millesimo octingesimo nono*. Ado Viennens. Ætate 6. Chronicor. pag. 115. aut *millesimo centesimo secundo*. Paul. Oros. libr. 7. cap. 9. sed id tamen deleturus flevit Titus. Constantin. Manasses Chronicor. pag. 55. quod se videret unicum puniendis Judæis a Deo destinatum. Michaëlius Glycas Annal. part. 3. pag. 334.

Erru-

*Apud Etruscos aræ Deorum: sepulchris appositæ:
in Comædiis: morituri eas amplectebantur: im-
munitatem præstabant: eas juraturi tene-
bant: dedicatio: fluviis erectæ.*

CAP. XI.

A Pud Etruscos aræ Deorum in usu erant, ut clarissime patet ex Livio, egregium Mutii Scevolæ facinus referente libr. 2. Decad. primæ: qui etiam Mutium sic inducit loquentem ad Porſenam, qui minitabundus extorquere ab eo volebat, quæ nam illi a Romanis inſidiæ pararentur: *En tibi, ut ſentias, quam vile corpus ſit iis, qui magnam gloriam petunt, dextramque accenſo ad ſacrificium foculo iniicit: quam cum velut alienato ab ſenſu torxeretur animo, prope attonitus miraculo Rex, cum ab ſede ſua proſiliſſet, amoverique ab altaribus juvenem juiſſet &c.* Valerius Max. quoque libr. 3. cap. 3. eandem hiftoriam narrans altare in caſtris fuiſſe commemorat: *Quum a Porſena Rege Etruſcorum urbem noſtram gravi ac diutino bello urgeri egre ferret, caſtra ejus clam ferro cinctus intravit: immolantemque ante altaria conatus eſt occidere.* Videndus eſt etiam Sextus Aurel. Victor de Viris Illuſtribus cap. 12. *Accepta poteſtate, in caſtra Porſennæ venit, ibique purpuratum pro Rege, deceptus occidit. Apprehenſus, & ad Regem pertractus, dexteram aris impoſuit.*

Q. Fabius Piſtor apocriphus libr. 1. refert, Janum aras primum intuliſſe in Etruriam: quod quidem valde verofiſmile videtur (quamvis ſcriptor hic ſit ſuppoſitus) nam Janus templa Deorum, & alia ad ſacrificia pertinentia in hanc Regionem invexit⁽¹⁾.

Ad ſepulchra erigi ſolita. Hieronym. Magius obſervat; unde in Apotheoſi illa myſtica Cæſaris ſub perſona Daphnidis apud Virgilium Eclog. 5.

*..... en quattuor aras
Ecce duo tibi, Daphni, duoque altaria Phæbo.*

Et libr. 3. Æneid. vittatas eas aras funebres indicat:

*Aggeritur tumulo tellus, ſtant manibus aræ
Ceruleis mæſta vittis.*

Et

(1) Quod ara fuerit in caſtris Porſennæ, cui manum impoſuerit Scevola, conſentiunt gemmæ antiquæ apud Leonardum Auguſtinum, & in additionibus Maſſæi par. 4. n. 9. & 10. Uſum ararum apud Etruſcos evincunt plura anaglypha in urnulis ſepulchralibus, quorum icones in hoc ipſo opere ſibi afferuntur, ex quo etiam patere videtur, ab Etruſcis adhibitas fuiſſe in funebribus gladiatorum ludis.

Et libr. 5. Æneid. in anniversariis exequiis collocatas docet:

..... *maestasque sacravimus aras.*

Et de Hectore Andromache uxor libr. 3. Æneid.

Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.

In comœdiis agendis *ara* etiam in scena erigebantur *due*; sed eo discrimine, ut in comœdia *Apollini dextra ara* esset vota; *sinistra* vero ei *heroi, Deove*, aut illi *Dee*, in cuius honorem Iudi celebrarentur, seu *parentalia*, aut *funebria sacra*. At in tragœdia *dextra ara* erat dicata Baccho. At Olympiodorus comœdiæ etiam Bacchum facit præsidem: cuius verba habes apud Franc. Lindenbruchium, licet Donatus in Andriam Terentii Act. 4. sc. 3. contradicat. *Ex ara, scilicet Apollinis, quem Διόνυσος Menander vocat, aut quod Apollini comœdia dicata est, in cuius honorem aram constituiebant comediam celebrantes; Apollini ergo comœdia, Libero poeni tragœdia est sacra.* Ipse Terentius:

Ex ara hinc fume verbenas tibi.

Quia scilicet aræ Apollinis *verbenas* impositæ, ut *Bacehi badara*. Jul. Scaliger libr. 1. Poëtices cap. 21.

Easdem *aras morituri jubebantur amplecti*. quod a nullo vidi adhuc observatum. C. Plin. libr. 35. cap. 10. *Timantibi vel plurimum affuit ingenii; ejus enim est Iphigenia, oratorum laudibus celebrata, qua stante ad aras peritura, cum maestos pinxisset omnes Græc. patris ipsius vulum velavit.* T. Lucret. libr. 1. *Rer. Nat.*

Aulide quo pacto Triviai virginis aram

Iphianassai turparum sanguine fede

Ductores Danaum dilecti.

Vel ut ex Prisciano Cæsariensi legunt:

Iphianassæo, turparum sanguine.

L. Sen. in Herc. Furente Act. 2. sc. 3. ubi Lycus Megaram interfecturus:

Conjugia quoniam pervicax nostra abnuis,

Regemque terras, sceptrum quid possint, scies,

Complectere aras, nullus eripiet Deus

Te mihi.

Virgil. libr. 2. Æneid. v. 255.

..... *vos aræ ensesque nefandi*

Quos fugi, vitteque Deum quas hostia gessi.

Q. Horat. libr. 2. sat. 3.

Tu cum pro vitula statuas dulcem Aulide natam

Ante aras, spargisque mala caput, improbe falsa.

Ad aras confugientes immunitatem, & asylum consecuti censebantur.

Cicero Orat. post reditum in Senatu. *in aram Tribunatus confugere.*

L. Flor. libr. 2. Hist. Rom. cap. 12. de Samothracum religiosis aris. Ad

aras confugientes eas amplectebantur. Lutatius Placidius ad libr. 12.

Thebaidos Statianæ v. 481. Terent. Heautontimerumeno Act. 5. sc. 2.

Nec te admisce, nemo accusat, Syre, te, nec tu aram tibi

Nes

Nec precatorem pararis.

Stat. loco laudato:

*Sic sacrasse loco commune animantibus agris
Perfugium.*

Ovid. libr. 4. Eleg. 5.

Unica fortunis ara reperta meis.

Et libr. 2. de Ponto, Eleg. 8.

Vos eritis nostra portus & ara fuge.

Vos ego complectar, Geticis si cingar ab armis:

Utque meas Aquilas, vestra ego signa sequar.

Et libr. 2. Æneid. Hecuba cum natis ad aram Hercæ Jovis, velut locum religione tutum, confugit:

Hic Hecuba, & natiæ nequiquam altaria circum

Precipites, atra ceu tempestate columbe,

Condense, & Divum amplexæ simulacra tenebant.

Origo hujus ritus habetur ex Martiano Augusto, Callistrato J. C. dissertatione Cæstii apud Tacitum libr. 3. Annal. Æmilio Probo, sive Cornelio Nepote in vita Pausaniæ, & in vita Timothei, Plutarcho in vita Cimonis, quos laudavi libr. 1. Antiquitat. Romanar. Regione Urbis. 1. Euripid. in Hecuba:

Αλλ' ὦν ἱερός, ὦν τρεῖς βήλους

Sed vade ad temple, vade ad aras.

Confugium illud desperato statu rerum, & deplorata vita conditione. Virgil. libr. 2. Æneid. v. 574. de Helena:

..... atque aris invisâ sedebat.

Ab aris sine piaculo & sacrilegio nemo avelli poterat; ideo Pyrrhus ille Virgilianus vituperatur libr. 2. Æneid. v. 559.

..... altaria ad ipsa sedentem

Traxit, & in multa lapsantem sanguine nati.

Si tamen magni alicujus sceleris reus quis fuisset, igne admoto cogebatur aram deferere. Scholiastes Euripid. in Hecuba apud Hadrianum Turnebum libr. 9. Adversarior. cap. 12. M. Plaut. Rudente Act. 3. sc. 4. ubi sic Labrax:

Mibi non liceat ancillas meas

De Veneris ara abducere?

Dæmones deinde respondent:

Ego dabo ignem.

L. Seneca Hercule furente v. 505.

Congerite hylas, templa supplicibus suis

Injecta flagent.

Aut certe, si ignem admoveere nollent, obstructis vallis, fame enecabantur. Claud. Ælian. libr. 9. Var. Histor. cap. 41. Idemque jus statuis Principum concessum. l. 17. ff. ædilit. edict. L. Seneca libr. 1. Clement. cap. 18. C. Sueton. Tiberio cap. 53. & est a viris doctis observatum.

Tom. I

Mm

Aras

Aras tenebant juraturi, quasi religione interposita vera dicturi, testesque Deos sibi facturi. Æmil. Prob. aut Cornel. Nepos in vita Hannibalis. Cicero pro L. Cornelio Balbo. M. Junian. Justin. libr. 24. Aurel. Macrobr. libr. 3. Saturnal. cap. 2. Brissonius eruditissime in Formulis probavit. Virgilius libr. 12. Æneid. inducit fœdus ferientes Principes, arasque tenentes; ut & Ludovicus Ariostus in Rolando suo od. 38. qui meo judicio magnus Poëta. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 89. Sat. 13.

Atque ideo intrepidi quacumque altaria tangunt.

Idem ad Sat. 14. v. 219.

Falsus erit testis, vendet perjuria summa

Exigua, Cereris tangens aramque pedemque.

Hinc Aristophanes:

Ὀὐκ ἔρε παύει, ἔρε πῖσις, ἢ ὅπως μὲνοι.

Quibus nec ara, nec fides nec juramentum manet.

Sil. Italic. libr. 1. Punicor. jusjurandum Hannibalis describens:

Stant are calique Diis.

Et paucis interjectis subjungit:

Hanc mentem juro nostri per numina Martis,

Per manes, regina, tuos.

Sequitur, ut de dedicatione pauca proponam: & quia alias fusc discussi, hic antiquis Inscriptionibus ero contentus: quarum una extat Petovione (1).

PRAESTITI. IOVI

S.

TRIB. COH. X. PRAETOR

CULTOR. NUMINIS. IPSIUS

PROFICISCENS. AD. OPPRI

MENDAM. FACTIONEM

GALLI. IVSSV. PRINCIPIS

SVI. ARAM. ISTAM. POSVIT

Altera est in Bavaria, ut refert Wolfgangus Lazius libr. 6. Commentarior. Reip. Rom. cap. 1. (2)

IVNO. R. ET. MINER. SAC

GENIO. COH. III. BRIT. ARAM

T. FL. FELIX. PRAEF. EX

VOTO. POSVIT. L. M

DEDICAVIT. KAL. DEC.

GENTIANO. ET

BASSO. COS.

Deni

(1) Apud Grut. pag. 22. num. 1. (2) Apud Grut. pag. 24. num. 7.

Denique aræ fontibus & fluminibus, qui Deorum cultu honorabantur, erectæ reperiuntur, quæ forte *gramineæ* audiunt, de quibus Hadrian. Turneb. libr. 11. Adversar. cap. 1. C. Plin. nepos libr. 8. Epist. 8. & Claudius Minos notavit. Erigi illæ solitæ vel in ipso mari, vel in ripa. Prioris testis Virgilius libr. 1. *Æneid.*

Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus aras.

Posterioris D. Ausonius Epist. 9. ad Paulinum:

Culpabam properos adverso flumina cursus.

Quis fuit ille dies? non annus longior ille est,

Atitica quem docti collegit cura Metonis

Desertus, vacuis, solisque exerceor aris.

Ad alia properandum.

*Apud Etruscos sacrificia: Instituta ea initio tenuia,
far, lac, libum: postea litatum hostiis animalibus,
etiam ablegminibus, majoribus, minoribus, au-
ratis cornibus, albis, nigris, homine,
animantibus, omnibus, nisi piscibus.*

CAP. XII.

Sacrificia omnia Diis propitiandis Tuscorum Rex Janus instituit, ut ex Xenone apud Macrobius libro hoc, capite decimo dictum est. Addendus Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 521. a quo inter præclara ejus gentis inventa, *seporatibz* sacrificia reponuntur. Locum integrum alibi habes, nec repeto. Initio certe ea omnia erant valde tenuia, scilicet pro populorum, ea ætate, paupertate, inopiaque: lar, far, aut ut summum, libum; & ubi ditissimæ gentes, thurea acerra contentæ. Vet. gloss. Philoxeni. *acerra*, *ἀσπασπία*, quæ aliis *ara*, aliis censetur *arcula thuraria*: quæ passim ab aliis peti possunt. Poëtæ passim. Ovid. libr. 3. Fastor.

Farræque dat tepidâs, libæque salsa focis.

Micam vocant Salii in arcano suo carmine. Alb. Tibull. libr. 4. principio:

Parvaque cælestes placavit mica, nec illis

Semper inaurato taurus cadit bustia cornu.

Fest. Pomp. libr. 16. in voce *mola*, & in schedis Urfinianis. Optime omnium, ut solet, C. Plin. libr. 18. cap. 2. ex Hemina Cassii auctoritate: *Numa instituit fruge Deos colere, & mola salsa supplicare, atque, ut auctor est Hemina, far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset,*

Mm 2

id

id uno modo consecutum, statuendo, non esse purum ad rem divinam, nisi tostum. Quare cum primi hominum libo, farre, hordeiue tantum primitiis Deos placandos censuissent, dicti ideo κρηδολόγοι. Et licet mutati ab opulentiori seculo mores, tamen in plerisque sacris vetustatis frugalitas pertinaciter observata. Idem Plinius libr. 18. cap. 8. *Et hodie sacra prisca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur.* Et in præfatione divini sui operis, idem: *Verum & Diis lacte rustici, multæque gentes supplicant, & mola tantum salsa litant, qui non habent ibura, nec ulli fuit vitio Deos colere, quoquomodo posset.* Sed hoc inter sacra, & cultum Deorum intererat, hominesque frugibus vescentibus, quod eæ molitæ erant, sive fresæ, quæ diis oblatæ; quum hominum esui ante molas inventas, integræ destinarentur; plures notarunt ex Theophrasto, sed optime Hadrianus Turnebus libr. 7. *Adversus*, cap. 13. licet interdum more Iætiæ fruges integræ, Græcis ἐλαί, sive ἐλοχύται in sacrificiis locum haberent. Videndi Interpretes Virgiliani ad illud libr. 4. *Æneid.*

*Ipsa mola, manibusque piis altaria juxta,
Unum exuta pedem vinculis, in veste recincta
Testatur moritura Deos.*

Crescente in dies gentium opulentia, animalibus hostiis litari cœptum, sed ita, ut semper in primorum & tenujum sacrorum recordationem, mola falsa caput hostiæ aspergerent. L. Seneca in *Thyeste* Act. 4.

*Et mæsta vitta capita purpurea ligat,
Non ibura desunt, non sacer Bacchi liquor,
Tangensque falsa victimam culter mola.*

Horatii Scholiastæ ad libr. 3. od. 23. consulantur:

Farre pio & saliente mica.

Virgil. libr. 12. *Æneid.*

Dant fruges manibus falsas.

Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 4.

*At vatum in curas hominum genus, omnia noctis
Farre pio placant, & saliente sale.*

Atque hostiis quidem adhuc vivis aspersa mola falsa: macâtatis vero pinguedo addita, quo facilius arderent. A. Persius Sat. 2.

Tot tibi cum in flamma junicum omenta liquecant.

Homer. libr. 2. *Iliad.* v. 422. Eustathius ibidem:

Αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' εὐξαντο, καὶ ἐλοχύτας προβάλλοντο,
Αὐτὸν ἔρυσαν μὲν πρῶτα, καὶ ἔσφαξαν, καὶ ἔδειραν
Μηρούς τ' ἐξέταμον, κατὰ τε κνίσσῃ ἐκάλυψαν.

Quæ totidem verbis Latinis sic reddere poteris:

*Sed postquam oraverunt, & molas projecerunt;
Cervicem primum reflexerunt, & jugularunt, & excoriarunt,
Femoraque absciderunt, & pinguedine cooperuerunt.*

Q. Ca-

Q. Catull. Epigr. 88.

Gnatus ut accepto veneretur carmine divos,

Omentum in flamma pingue liquefaciens.

De promiscuo victimarum quarundam, imo & quarumlibet usu, sanis, tabidisque, Q. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 13. *Volo & vestros ritus recensere: non dico, quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabiosa queque mactatis, cum de opimis & integris supervacua quadam truncatis capitula & ungulas, quæ domi quoque pueris vel canibus destinassetis.* Vult ergo Tertullianus ex opimis hostiis nihil Diis oblatum, nisi *ablegmina*, sive partes illas viliores & extremas, cum reliquis sacerdotes vescerentur.

Erant autem unicuique numini suæ hostiæ propriæ: de qua re Andreas Tiraquettus lib. 3. *Geniales dies Alexandri ab Alexandro.* Hoc tantum hic noto, quascumque hostias fuisse vel *minores*, vel *maiores*: & postremas has, gravioribus de causis, potentioribusque Diis solere offerri, dictæque *animales*. Trebatius libr. 1. de Religionibus apud Macrobius libr. 3. Saturnal. cap. 5. quibus & cornua inaurabantur. L. Seneca libr. 1. Benefic. cap. 6. Plin. libr. 33. cap. 3. T. Liv. 3. Decad. libr. 5. in quibus Decemviri Apollini bove aurata, & duabus capris auratis, Latonæque bove aurata, sacra Græco ritu facere asseverant. Fest. Pomp. libr. 1. in dictione *Apollinares*. Tertullian. libr. de Corona Milit. cap. 12. *Hunc tibi bovem Jupiter cornibus auratis decoratum vovemus esse futurum.* Juvenal. sat. 6.

auratam Junoni cade juvencam.

Valer. Flacc. libr. 1.

dabit auratis & cornibus igni

Colla pater.

Et libr. 3. Argonautic.

Ibat agens lectas aurata fronte bidentes.

P. Ovid. libr. 7. Metamorph.

indutaque cornibus aurum

Victima, vota facit.

Et libr. 10. Metamorph. fab. 8.

blandis induta cornibus aurum

Conciderant icla nivea cervice juvencæ.

Virgil. libr. 9. Æneid.

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Martial. libr. 9. Epigr. 43.

Felix tunc ego, debitorque voti

Casurum tibi rusticas ad aras

Ducam cornibus aureis juvencum.

Aurel. Prudent. cap. 54. in Romani agone:

Huc taurus ingens fronte torva & bispida

Sertis revinctus, aut per armos floreis,

Aut

*Aut impediis cornibus deducitur:
Nec non & auro frons coruscat hostis,
Setasque fulgor bractealis inficit.*

L. Seneca in choro Oedipi:

Aeneq taurus rutilante cornu.

Distinguebantur etiam victimæ secundum Deos ipsos, quibus oblatae; nam Diis superis *albæ*, inferis *nigræ* convenire credebantur; quod multis variorum scriptorum locis a me probatum in Antiquitatibus Romanis libr. 4. cap. 9. hoc loco non repeto.

Denique & quadrupedes, & serpentes, & aves solitæ immolari, ac ne homines ipsi ab illa ferali clade immunes; nam Carthaginenses Junonem immolando homine placabant, fuscè describit Silius Italicus: Dianam Scythæ, Teuthatem Galli sed & ipsi Romani Saturnum: ac ut semel dicam, soli *inani* animantes liberi pisces. Et ratio hæc Theologica assignatur a Simone Majolo Dier. Canicular. Dialog. 9. quod cum ceteris animantibus maledictionem ii non accepissent, & in aqua illi vivant; cum tantum terra & ejus cultores ei maledictioni fuerit subjecta: quod aperte probat caput septimum Geneseos, & D. Augustinus libr. 1. de Mirabilibus Scripturæ cap. 4. (1)

Apud Etruscos artificium & usus Statuarum Deorum, & virorum fortium: inviolabiles, & religiosæ: fictiles aut lignæ: in foro eminenti loco poni solitæ.

C A P. XIII.

AD cultum Deorum non mediocriter momentum contulere statuarum, præclarum in iis recolendis, magnumque & pæne necessarium opus, quod & ab Etruscis excogitatum. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 25. *Est a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris, aut templis res divina apud Romanos constabat, frugi religio, & pauperes ritus, & nulla Caputolia certantia cælo, sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex illis, & Deus ipse usquam; nondum enim tunc ingenia Græcorum, atque Tuscorum fingendis simulacris urbem inundaverant.* Quem locum suggestit mihi literis suis elegantissimis Illustriss. D. Balduinus de Monte Simoncello, avita nobilitate, scriptisque differ-

(1) Damus hic Sacrificiorum imagines, desumptas ex urnularum Etruscarum anaglyptis. Ad sacrificia ejusdem gentis spectant quoque patere, quas apponimus in fine cap. 17. libr. 1. & quam apponimus hoc loco. Præterea apud eandem gentem in usu fuisse sacras pompas, quæ sacrificia comitabantur, nos docere videtur pictura Vasis Mediceæ, hic etiam apposita, & quam adferimus infra cap. 93.

*Vrma Fictilis Apud Bartolum De Antiquis Sepulchris
Tunc Peruviae* *V. Frad. Dul.*

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Constanzi

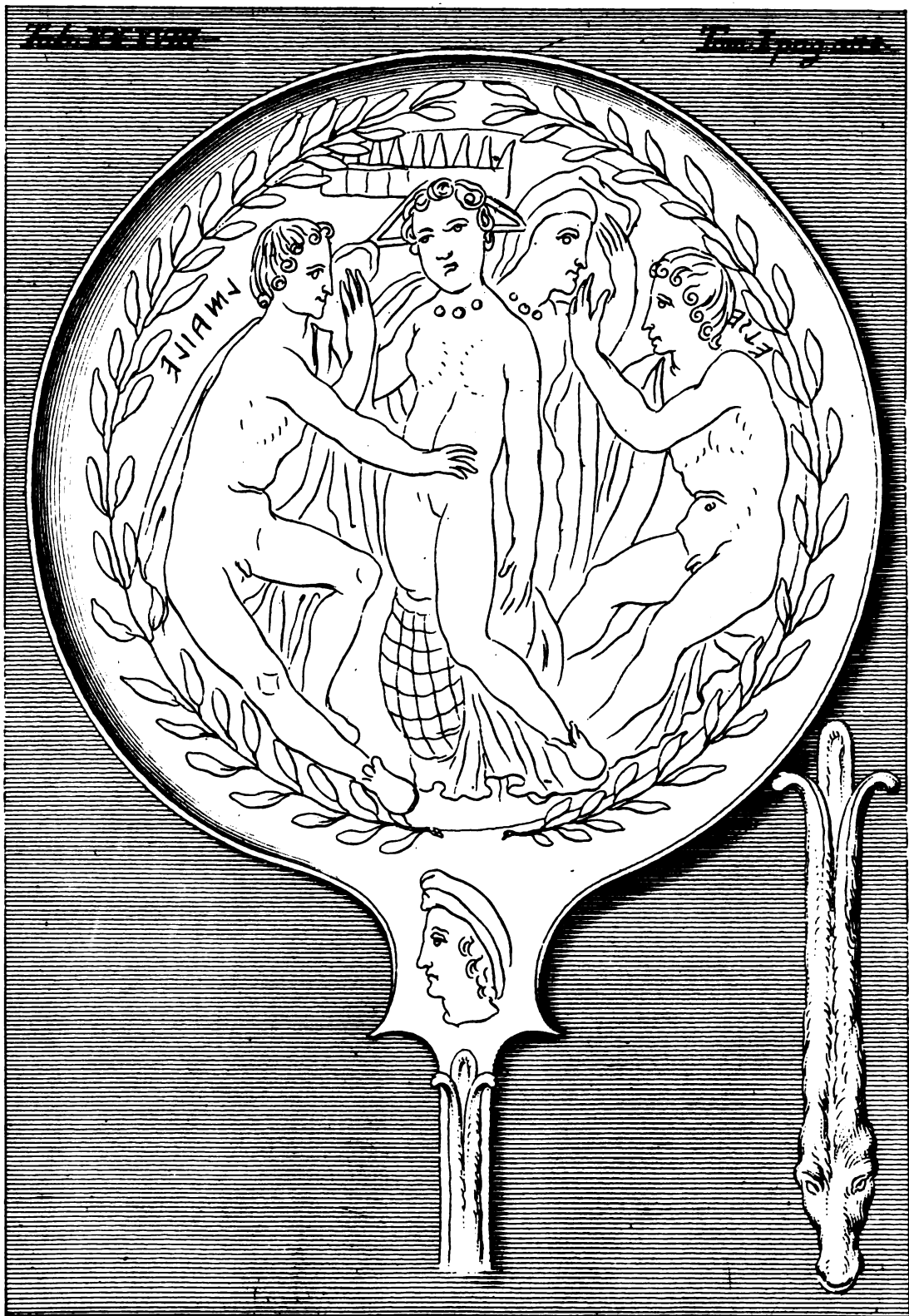
V. Fran. Scul.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Constanzi

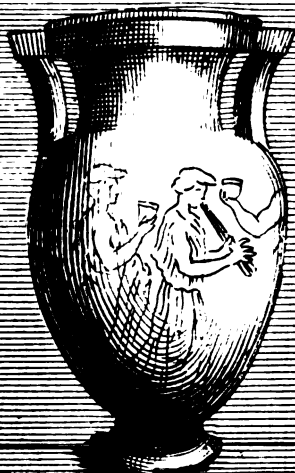
V. F. Scul.

Florentiae in Museo S. M. D. Etruriae

Vas Fictile Altum Ped. IVn. IIII

Florentia In Museo Mediceo

F.A.L. Scul.

fertissimis clarissimus. Addendi Porphyrio vetus grammaticus ad Q. Horatii libr. 2. Epist. ult. *Tyrrbena sigilla, Tuscana, apud Tuscos in primo Italiae ex marmore signa processerunt.* Ipse Horatius ibidem loci: *Gemmas, marmor, ebur, Tyrrbena sigilla, tabellas, Argentum, vestes Getulo murice tinctas.*

C. Plin. libr. 34. cap. 7. *Signa quoque Tuscanica per terras dispersa, quae in Etruria factitata non est dubium. Deorum tantum putarem ea fuisse, nisi Metrodorus Scepsus, cui cognomen a Romani nominis odio inditum est, propter duo millia statuarum Volsinios expugnatos obiceret mirumque mihi videtur, cum statuarum origo tam vetus in Italia sit, linguea potius aut fictilia Deorum simulacra in delubris dicata, usque ad devictam Asiam, unde irrepsit & luxuria.* Ex laudatis auctoribus colligo, ortum statuarum in Italia Tuscis deberi, non etiam extra Italiam, nam & in Græcia prius illæ fortassis fuerint, apud quos inclaruerint Saurus Samius, Crato Sicyonius, Ceanthes, Theodorus Milesius, Dædalus, & ejus discipulus Eudys, Theodorus, Thelocles, Idictæus, Angelio, Smilides, Phidias, & Praxiteles: quos omnes extulit Plinius, & æterno memoriæ fano dedicavit, libro laudato. Hinc deceptus Athenagoras, omnem artis statuariæ elegantiam Græcis tantum deberi in Apologetico pro Christianis pronuntiat.

Ex iisdem proxime laudatis etiam patet, statuarum alias fictiles, alias marmoreas, easque ab Etruscis inventas, fuisse, alias aureas, alias cæreas, alias argenteas, alias denique æreas, ut paulo infra dicetur. Sed & quasdam Deorum in honorem, nonnullas in viro- rum fortium perpetuam memoriam erigi consuevisse. Sidon. Apollinar. libr. 5. Epist. 5. Et libr. 8. Epist. 2. Q. Symmachus libr. 10. Epist. 25. *Utrique viri memorabiles monumentorum diuturnitate, posterorum oculis commendarentur.* Ammian. Marcellin. libr. 14. Histor. *Quidam eternitati per statuas se commendari posse affirmantes, eas ardentes affectant, quasi plus præmii ex figmentis æneis, sensibus carentibus, adepturi, quam ex honeste recteque factorum conscientia.* Quam alii efficacem retinendæ æternitatis, famæque consequendæ rationem putabant, historicus Græculus jure deridet. Neque enim primis illis seculis Deorum ulla simulacra, nisi fictilia. M. Varro libr. 1. de Vita Populi Romani: *Hec ædis, quæ nunc est, multis post annis facta fuit, quia omnia regis temporibus delubra parva facta sunt, ut in cetero cultu quæ sunt consentanea, quæ sint paupertina sine elegantia atque castimonia.* Quid inter bos Joves interfit, qui ex marmore, ebore, auro nunc sunt, potes animo advertere, & horum temporum divitias, & illorum paupertates. Nec Romani solum hi mores, sed & Græci. Pausan. Corinthiacis ubi de Apollinis Lycii statua.

Utrumque certe non minor statuis istis, quam Diis ipsis reverentia deberi censebatur, atque adeo inviolabiles habebantur. Marcianus Heracleota in Carmine Geographico v. 694.

Lati-

Οἱ πρῶτοι μὲν Ιατρίονα δυσσεβήματα

Πρᾶξαν, περὶ Δήμητρος λέγουσ' ἄγαλμα, ἐξ

Πληγῆ καταιωνάξεντα δαίμονι θεῶν.

Latinis versibus eleganter donavit Federicus Morellus, Professorum Rectorum Parisiensium Decanus:

Ex his Jasiona facinus impium

Signum in sacratum patrasse Cereris asserunt,

Et cælitus missa interceptum fulmine.

Ut sacra quadam veneratione Deorum statuar, ita & Principum semper cultæ, dixi alibi hoc opere. Ex ære illæ. L. Seneca libr. 6. Natural. Quæst. cap. 29. Cur ergo aliquis ad hoc supet, quod ex unius statue, nec id solidum quidam, sed concavum ac tenue, disruptum est? Ex statua Antonia Mula Medico ære collato ponitur. Sueton. Augustus cap. 59. Aurelius Cassiodorus libr. 7. Variar. Epist. 44. Statuarum enumerat materiam, æs, plumbam, marmora. Poëtæ. Virgil. libr. 6. Æneid.

Excudent alii spirantia mollius æra,

Creda equidem ducent, viros de marmore vultus.

Claudian. Consul. Theodori in ipso limine:

... populumque clientem

Publica mansuris testantur vocibus æra.

Et libr. 3. de laudib. Stilic. ubi plura:

Ob sacrum, quod in ære colis.

Corrigendus ejusdem locus corruptus in præfatione belli Getici:

At prior effigiem tribuit successus amœnam.

Oraque patricius nostra dicavit honor.

Ex MS. meo legendum, quod & MS. Stephani Claverii confirmatur:

At prior effigiem tribuit successus abenam.

Sidon. Apollinar. Carm. 8.

Ulpia quod rutilat porticus ære meo.

Sed & aureæ argentæque quoque statuar sub Imperatoribus Dio Coccejan. libr. 52. & libr. 53. imo eo usque luxus processit, ut nullæ Imperatoribus nisi aureæ statuar locarentur: quod deplorat in panegyrico Theodosii Latinus Pacatus Drepanius. Solebant autem statuar istæ erigi in porticibus, in balneis, in arcis, in Capitolio, in compitis, in Campo Martio, sed maxime loco fori valde conspicuo. Cassiodor. libr. 8. Variar. Epist. 2. Sueton. libr. de clar. Grammat. cap. 17. Sidon. Apollinar. Carm. 9.

Ex carus popularitate Princeps

Trajano statuum foro locavit.

Idque fiebat in provincia, a municipali magistratu impetrato loco, Pomponius J. C. l. 14. ff. de condit. & demonstrat. Paulus J. C. l. 2. ff. de loco publ. fruend. At in civitate ipse Princeps id faciebat. Plinius Junior libr. 1. Epist. 17. atque id *misso libello*. L. Apul. libr. 3. Floridor. Claudian. præfatione proxime laudata:

An-

*Reporta pròpe Parisiam
circa Pilam et dono data
Cosmo I. M. D. E.*

*Felix Giamì Paradeffo fecit et Memorie æc.
impressio Parisiæ An. 1631. 1638.*

*Ex Arc. Altae Pod. Rom. VI. vno II.
Florentiae apud Ser. Melliniæ abbas.*

C. M. Lud.

*Litoræ Sculptæ
Sunt in Limbo,
Vestis inferiore*

IMNHEICVAIRET·ET·MINETEM·IMETYA
CEH·SUPER·TECE·VAMTHINE
MOINEM·MENOIOV

ΑΙΙΟΙΥΑΥΙΙ:ΜΤΘΗΙ8:ΙΜ

*Litterae Etruscae Incisae Sunt In Tergo
Florentiae Ex Aere Alt. Ped. I. Vnc. III. In Museo Mediceo*

Vin. Fran. Joub.

M M. 771177. 771177. 771177. 771177. 771177. 771177. 771177. 771177. 771177. 771177.

Volaterris In Marmore Alt. Ped. III Vnc. XI. Apud Nobili De Maffei

Vin. Fran. Scul.

In Marmore Als. Ped. IV. Apud
Stufa In Suburbano Prope

Nobil. Della
Florentiam

V A I O D A V A N A J I M
V I D V A J V A O O M V V
: V I M

V.F.J.

Annuit bis princeps, titulum poscente Senatu.

De ornamentis statuarum, & minio, quo diebus festis inungebantur, de jure asyli iis concessio, qui ad eas fugissent, alibi commodius. (1)

Etruscorum inventum Idola: aut, ut aliis visum, Serubus, aut Syrophanes, aut Cham ea excogitavit: aut Græci, aut Ninus: eorum varietas, & vanitas Ἐἰδωλον, sive Ἐἰδωλον a Poëtis dici.

CAP. XIV.

UT Statuarum fuere artifices Etrusci, ita & Idolorum. Cæl. Rhodigin. libr. 29. cap. 24. *Quin etiam quisquis hujus argumenti inventor extitit primus, cum religione profecto videntur prodisse. Sunt qui Erruriæ hoc contribuant.* Teophantus Monachus Scotus MS. ad D. Juvenalis sat. 15. in principio. *Tuscia, mater omnis impietatis, & superstitionis, & templa in falsorum Deorum honorem erexit, & Idola in iis collocavit. Ejus deinde exemplo tota Europa misere infecta, diis demonum cultui adhaesit; sed diu ante Romam, adeoque etiam ante Ægyptum, quæ serius monstra sua transfudit in Italiam.* Virgil. libr. 8. *Æneid.*

Omnigenumque Deum monstra.

Et de inventione Idolorum huc usque ille. Alii primum Idolum volunt Ignem fuisse. Ludovicus Cario in Chronico notavit: & ante illum Scriptores Ecclesiastici. Socrates libr. 7. Histor. Ecclesiast. cap. 8. Theodoretus libr. 5. Hist. Ecclesiast. cap. 39. Historia Tripartita libr. 10. cap. 30. Suidas in voce Κένωπος. Gregor. Turonens. libr. 4. cap. 33. Agathias Scholasticus libr. 2. de Bello Getico: apud quos omnes templa ideo *Pyræa* sive πυραία dicuntur, quod Deum haberent *Ignem*. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 85.

..... juratur ab illis

Ignis & unda Deus.

Inventor autem hujus Idoli *Cham* fuisse legitur. Marius Victor Maffi-
liensis libr. 3. in Genesin:

... Cham servo e femine natus,

Mole & mente gigas, Babylonica sceptrâ gubernans,

Persarumque animos capiens venator iniquus,

Tom. I.

N n

A ve-

(1) Tuscanici fortasse operis multa adhuc simulacra, & sigilla in Musæis supersunt: hic asserimus tantum ea, quæ literæ Etruscæ iis adscriptæ aperte demonstrant ab Etrusco artifice confecta fuisse.

A vero domini cultu traduxit ad Ignem.

Altera opinio est tantæ vanitatis, auctores fuisse Græcos. Terrullian. Apologet. cap. 23. superiori capite laudatus. Aurel. Prudent. περὶ τερασ. in Romano Martyre :

Sed pulchra res est forma in ære sculptilis:

Quid imprecabor officinis Græcia,

Quæ condiderunt gentibus stultos Deos?

Forceps Myronis, Polycleti malleus,

Natura vestrum est, atque origo Calitum.

Quarto graves quidam, nec contemnendæ auctoritatis viri ad Syrophaneum eorum inventionem rejiciunt. D. Fulgentius libr. 1. Mythologicum ex Diophante Lacedæmonio libr. 14. Antiquitatum. Syrophanes Ægyptius, substantia familiaque locuples. filium genuit, quem voluit enormis substantiæ successorem, ineffabili, ultra quam paternitas exigebat, affectu erga filium datus: isque dum adversis fortuna incursibus raperetur, patri crudele gemine orbitatis dereliquit elogium, & ut posteritati perpetuale suffragium denegasset, & substantiæ propagandæ subitam interceptionem obiceret. Quid igitur faceret aut fecundâ paternitas, hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quæ semper inquirit necessitatis solatium, filii sibi simulacrum in adibus constituit: dumque tristitiæ remedium querit, seminarium potius doloris invenit, nesciens, quod sola sit miseriarum medicina oblivio; fecerat enim ille, unde luctus resurrectionis in dies acquireret, non in quo luctus solatium inveniret. Denique Εἰδωλον dictum est εἰδωδῶν, quod nos Latine species doloris dicimus; namque universa familia in domini adulationem, aut coronas plectere, aut flores inferre, aut adoratione simulacro succendere consueverat. Egregia hæc, & prædicanda.

Quinta sententia est Suidæ, asserentis Idolorum inventorem fuisse Seruchum quendam: in quam sententiam ivit etiam Constantinus Manasses, cujus hæc sunt e MS. Augustissimi Britanniarum Regis bibliothecæ, & suppeditavit eruditus juvenis Græcè Latineque doctus Petrus Goldmanus Scotus:

Σερούχ δὲ πρῶτος ἤρξατο χρεῖσθαι γλυπτοῖς καὶ εἰκλαῖς

Ὁ γδοος ὡν ἀπὸ γενος τῷ Νῶε τῷ δικαίῳ.

Οὗτος οὖν πρῶτος ὁ Σερούχ τιμῶν τὰς παλαιτέρους

Ὡς ἀγαθῶν ἐφευρετὰς ὡς ἰσχυροῦς ἐν μάχαις

Ὡς τῆς σοφίας ἀρχηγός, ὡς ἐμπεροποχέμενός

Εἰκόνας κατεσκεύαζεν, ἀγάλματα καὶ εἰκλάς

Ὡς δὴ θεὸς αἰς ἀνάμνησιν καλῶν τῶν ἐξ ἐκείνων.

Ὅπερ οἱ γνοῦντες μὴ πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων.

Μὴ καταποχασάμενοι Σερούχ τῆς διανοίας,

Ὡς περ θεὸς ἐτίμησεν τὰς εἰκλάς τὰς ἀψύχους,

Kal

Καὶ προσκύνησαν γλυπτοῖς ἀνθρώπων χεροκμήταις,
 Εὐτεῦθεν εἰς ἀλλόκοτον θρησκείαν ἐκτραπέντες
 Θρησκείην ἐπενήσαν ἄλλαι θεοῖς ἄλλοις.
 Αἰγύπτιοι δ' ἐξώκαλαν πάντων τῶν ἄλλων πλεον
 Καὶ τὴν θρησκείαν ἤγαγον ἄχρη καὶ τῶν γελοίων.
 Εὐτεῦθεν ἐσεβάσθησαν ἀλκυόνας, καὶ πιδίπυας
 Ἰβας, καὶ τράγους, βόας, κύναι, καὶ κροκοδείλους,
 Καὶ τ' ἄλλα προσωχθίσματα τῆς σφῶν φρένος βλαβείας.

Quos quidem versus politicos sic verbatim pæne reddere potes: *Primus autem Seruchus vii sculptilibus & statuis cæpit, octavus e iusti Noë posteris. Nimirum hic Seruchus honorem priscis deferens, tanquam rerum præclararum inventoribus, tanquam in præliando fortibus, tanquam principibus sapientiæ, tanquam bellicis, imagines, simulacra, columnas extruxit, velut ad memoriam beneficiorum ab illis profectorum: quod non intelligentes posterorum plerique, non recte accepta Seruchi sententia, statuas inanimas, ceu Deos coluerunt, & sculptilia mortalium facta manibus adoratum. Inde peregrinum ad cultum cum deflexissent, alii Deos alios excogitarunt, quos venerarentur. Magis autem quam ceteri alii exorbitarunt Egyptii, & usque ad ridiculas res superstitioni esse perrexerunt. Hinc factum, ut feles, & simias coluerint, ibides, & hircos, bovesque, canes, crocodilos, abominationes alias ab errore mentis profectas.*

Sexto denique quibusdam placuit, Ninum illum Regem antiquissimum. Idolorum primum cultorem facere: quem & D. Augustinus Κρόνον Saturnum interpretatur. Unius Gottofredi Viterbiensis locum adscribam necessarium ex Chronicorum Parte 4.

*Idola terrigenis referam quis condidit olim,
 Regna colî, cur jure poli, voluere coloni,
 Expedit exponi pro ratione boni.
 Dum moreretur homo Belus Rex in Babylone,
 Filius ipse Ninus dum regnat honore,
 Mentis in ardore fata paterna dolet.
 Patris ad effigiem fit regia grandis imago,
 Que fuit in reliquis primæva maligna propago,
 Idola nam peperit de quibus actor ago.
 Nomen habet Beli, nimia venerata favore:
 Servit ei regio, dat munera, placat adore;
 Sic patris effigiem Ninus honore fovet.
 Quisquis in imperio meruit proscriptus haberi,
 Aut aliquas pœnas potuit peccando mereri,
 Ante pedes belli stans, bene salvus erat.
 Hujus ad exemplum veterum censura parentum
 Defunctis patribus sic erigit Idola centum,
 Et simili more semper honore fovet.
 Idola fingentes per climata, per regiones,*

Nn 2

Per

*Per varias linguas variabant Idola nomen,
 Sicut & antiqui fama vocare solent.
 A Belo dixere Bacbal, lingua variatur:
 Belzebus, & Balabam, seu Belfegor inde vocatur,
 Sic variabat atrum nomen imago patrum.
 Indeque falsorum data sunt responsa Deorum:
 Idola sic fuerant habitacula Dæmoniorum;
 Decipiunt populum, decipiuntque solum.
 Versus in errorem sic idola mundus adorat:
 Mundus eos putat esse Deos, veneratur, honorat,
 Nulla creatoris iussa vel acta sonant.
 Inde fit, ut quod Roma suis uenit simulacris,
 In summis servare suis solum Idola sacris,
 Ex revereatur eos, dum putat esse Deos.
 Quomodo Romana potuit sapientia falli,
 Sub specie lapidis, vel ligni, sive metalli?
 Non alios miror desipuisse viros.*

Versus decimus quintus corruptus est; sed facilis cura, si legas:

Ante pedes Beli stans, bene satans erat.

Versus item vigesimus primus mendosus, quem sic restitue manifesto sensu:

Sicut & antiqui fana vocare solent.

Idolum certe quid sit, describit, & unde nomen desumatur, docent eleganti volumine D. Cyprianus, & Isidorus Hispalensis libr. 8. Etymolog. cap. 8. verbatim transcribens Florentem Tertullianum libr. de Idololatria cap. 3. qui ibidem loci multiplicem usum, & varietatem exponit: *Neque enim interest, an plastes effingat, an calator exculpat, an phrygio detexat, quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur Idolum.* Porro nonnulli a dolo, facto rei divinæ & cœlesti majestati, etymologiam deducunt; sed quam bene, ipsi viderint; cum convenientibus nomini rebus aptius ab εἶδος, seu forma fuerit deducenda. Utcumque certe, Poëtis juxta Εἶδωλον atque Εἶδωλον usurpatur, qui & ipsi acerbissime eorum graves pudendosque cultus execrantur: & observat, licet rem parvi momenti, Menradus Moltherus. Aurel. Prudent. περὶ θεῶν.

Nunc monstruosis Idolis

Imponis Imperj jugum.

Et eodem opere:

Stabunt & vera innoxia

Quæ nunc babentur Idola.

Et in Romani Martyris agone:

Intrare servis Idolorum ac Demonum

Sanctam salutis non licet nostræ domum.

Arator Diaconus in Acta Apostolorum libr. 2. fine:

Idola

Idola tot Romæ mundo collecta subacta:

Coelius Sedulius Episcopus Scotus cultior iis libr. 1. Paschalis Operis in principio:

*Quid lapides, atque æra coli, quid fana profanis
Proderit, aut mutis animas damnare metallis?*

Et eodem opere ad finem:

*Quis furor est, quæ tanta animos dementia ludit,
Ut volucrem, turpemque bovem, tortumque draconem
Semibominemque canem supplex homo pronus adores?*

Et paucis interjectis ibidem loci:

*Lignea ligna rogas, surdis clamare videris,
A mutis responsa petis.*

Commodianus MS. libr. 1. Cont. Cont. num. 2.

— n lege præcepit dominos cali, terraque murisque:

Zolite, inquit, adorare Deos inanes,

— e manibus vestris factos ex ligno vel auro,

— indignatio mea ne vos disperdat ob ista.

Quis ante Moysen rudis, sine lege morata,

— zesciensque Deum, morientes Deos orabant,

— d quorum effigies faciebant Idola vana,

— ranslatis Judæis Dominus de terra Egypti

— mposuit legem postmodum, & ista præcepit

— mmpotens, sibi soli deservire, non illis.

— e resurrectione quoque docetur in ipsa,

— t spe, fortunatum rursus in ævo vivendi,

— dola si vana relinquuntur, neque colantur.

Aurel. Prudent. libro toties laudato:

Condigna vestris sensibus

Coli jubetis numina,

Excisa fabrilis manu,

Cavis recocta follibus,

Quæ voce, quæ gressu carent,

Immocta, ceca, elinguis.

Etru-

*Etruscorum inventum Religio, & modus urbem condendi:
ea fuit, vomere aereo arare, taurum candidum
vaccae albæ jungere, quod in evertendis
civitatibus observatum: isque ritus
Etruscus dictus.*

CAP. XV.

Religiose, captatisque auguriis urbem condere primi mortales omnes, saltem Italos, Etrusci docuere. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu, multa, idest junctis bubus, tauro & vacca, interiori aratro circumgebant sulcum: hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut fossa & muro essent munita: terram unde excalpsierant, fossam vocabant, & introrsum factum, murum: postea quod fiebat orbis, urbs: principium, quod erat post murum, pomarium dictum, ejusque ambitu auspicia urbana finiuntur. Cippi pomerii stant & circum Ardeam, & circum Romam; quare & oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe & urbo, urbes: & ideo colonie nostræ omnes in literis antiquis, scribuntur urbes, quod item condite, ut Roma, & ideo colonie ut urbes conduntur, quod intra pomarium ponuntur. Locus clarissimus, quo docemur omnem religionem in condendis urbibus ab Etruscis profectam. Quod & Plutarchus confirmat in Romulo pag. 23. Ρωμύλος ὠκίε την πόλιν ἐκ Τυρρήνιας μεταπεμψάμενος ἄνδρας, ἱεροῖς τισίδεσμοῖς καὶ γράμμασιν ὑφηγουμένοις ἕκαστα καὶ διδάσκοντας ὥσπερ ἐν τελετῇ. Romulus condidit urbem, ad quod excivit Etruscos, qui velut in mysteriis, ut quidque faciendum erat caerimoniis quibusdam & scriptis præscripserunt, docueruntque. Quæ si vera sunt, falsus Plinius, qui Cecropem urbem primam condidisse vult: nec verax Homerus, qui id Phoroneo adsignat: Ægyptiique decepti, qui Diospolim omnium urbium apud se primam fuisse volunt. Strabo libr. 17. nisi Etrusci primas in Italia urbes condidisse dicamus, quod & verum est. Ex hac Etrusca disciplina cautum, ne quis urbem condere aggrederetur, prius quam captasset auguria, deorumque voluntatem explorasset. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 2. *Auspicato fundamenta murorum jecit. M. Cicero libr. 1. Divinat. Hujus urbis parens Romulus, non solum auspicato urbem condidisse, sed etiam ipse optimus augur fuisse traditur. Servius Maturus ad v. 136. libr. 3. Æneid.**

Connubiis arvisque novis operata juvenus.

Et ad illum v. 780. libr. 6. Æneid.

. . . viden, ut gemine stent vertice criste?

Pru-

Prudent. in Romani martyris agone :

*Quod Roma pollet auspicio condita,
Jovi statore debet, & Diis ceteris.*

Q. Ennius apud Isidorum libr. 15. Etymologiar. cap. 1.

His nata auspiciis illa incluta Roma.

Idem apud M. Varronem libr. 3. de Re Rustica cap. 1. & Suetonium in Augusto cap. 7.

Septinginti sunt paulo plus minus anni

Augusto augurio postquam incluta condita Roma est.

Idem apud Tullium libr. 1. de Divinat.

*Curantes cura cum magna, concupientes
Regni, dāt operam simul augurio, auspicioque
Hinc Remas auspicio se uterore*

Claudian. libr. de Bello Getico : ubi ipsa Roma de se :

*Si mea mansuris meruerunt mœnia nasci
Juppiter, auspiciis, si stant immota Sybillæ
Carmina.*

Arabatur deinde. Dionys. Halicarnass. libr. 1. pag. 75: Καλέσας ἑπταπλασ

δε τὸν ἀποδαχθέντα τόπον, περιγράψας τετραγώνου σχῆμα τῷ λόφῳ, ὅδῳ ἔρρενος
ἔμα θηλείᾳ ζευχθέντος ὑπ' ἄροτρος ἐκύσας βουλαιὰ δινήσῃ, τὴν μέλλουσαν ὑποδέχεσθαι τὸ
τάχος, ἐξ ἧς Ῥωμαῖοις τὸτο τῆς περιήρσεως τῶν χωρίων ἐν δικισμοῖς πῶλεω παρὰμείνει.

Convocatis in destinatum locum omnibus, circumscripsit collem figura
quadrangula, junctis ad aratrum bubus, mare ac femina, ductoque sul-
co perpetuo, unde Romanis hic mos circumarandi loca in condendis ur-
bibus durat. Poëtæ in hunc sensum passim. Sil. Italic. libr. 13. Punie.

*Hoc agreste Capys domum, cum mœnia sulco
Signaret, parva jam tum deceptus amore
Nutrierat.*

Q. Ennius in Andromeda apud Festum Pompejum libr. 19. in voce
urnas. Et libr. 14. idem Festus Sulcum primigenium vocat. Ovid. libr.
4. Fastor.

*Apta dies legitur, qua mœnia signet aratro,
Festa Palis suberant, inde movetur opus.*

Virgil. libr. 5. Æneid.

*... urbem designat aratro
Sortiturque domos.*

Et libr. 7. Æneid.

*... ipse humi designat mœnia fossa,
Moliturque locum.*

Mapphæus Vegius in supplemento Æneidos Virgilianæ:

*Æneas urbem curvo designat aratro,
Fundabatque domos, & amictas aggere fossas.*

Vomer, quo arabant, erat æreus: quod, nullo auctore laudato, ut
solet, notavit Cælius Rhodiginus libr. 29. Variar. Antiquar. Lection.
cap.

cap. 6. in principio. Sed id prodidit Carminius, *curiosissimus & doctus* vir, ut loquitur Aurelius Macrobius libr. 5. Saturnal. cap. 19. Hæc itaque Carminii sunt libr. 2. de Italia verba: *Prius itaque & Tuscos aeneo vomere uti, cum conderentur urbes, solitos, in trajectitiis eorum sacris invenio, & in Sabinis ex ære cultros, quibus Sacerdotes tonderentur.* Plutarchus loco proxime supra laudato: Ο' δὲ δίκης ἐμβαλὼν ἀρότρα χαλκῇν ἦσαν, ὑποζεύξας δὲ βῶν ἄρρενα καὶ θήλειαν, αὐτοὺς μὲν ἐπάγα παραλαύων. αὐλακα βαθεῖαν τοῖς τέμμασι. *Conditor aratro æreum vomerem adjungit, junctisque bobus, mare & femina, ipse circum lineamenta profundum inducit sulcum.* Aratrum vero ipse conditor tenebat. Si tamen, ut in Carthagine condenda, Babylone, aliisque civitatibus contigit, *mulier ponende urbis auctor fuisset, id muneris penes architectos relinquebatur;* ut loquitur Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 1. Æneid.

Instant ardentes Iyrii.

Aratrum qui dirigebat, laciniam togæ in humerum dextrum rejiciebat, seseque cingebat, vel quia ille sacris operantium erat habitus, atque opus illud inter sacra numeratum: vel ut commodius stivam tenere posset: vel denique ut multitudinem civium togato, hoc est pacifico studio, fovendam ostenderent, neque solum bellicis artibus civitates vigere, sed multo magis pace florere. M. Manil. libr. 4. Astronom.

..... *rituque Gabino*

Mænia succinctus, curvo describit aratro.

Boves duo tantum esse poterant, iique albi coloris, & sexus disparis, puto, ut lætitiæ numerosæ sobolis proventu denotaretur, matrimonii-que ratio haberetur, quod legitimum inter marem & feminam Respublicas auget ac tuetur. Ovid. libr. 4. Fastor.

Ipse tenens stivam, designat mænia sulco,

Alba jugum niveo cum bove vacca tulit.

Exteriori aratri parti taurus, interiori vero vacca jungebatur. Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. pag. 326.

..... *cui litus arandum*

Cuique loci leges dedimus.

Et quoniam *unumquodque eodem modo desinit, & solvitur, quo cœperat;* ut verbis utar Ulpiani J. C. l. 30. ff. Reg. Jur. & Pauli J. C. l. 295. ff. eod. aratro circumducto, ut condebantur urbes, ita evertiebantur aratione. Servius loco proxime laudato, notatque Cælius Rhodiginus libr. 7. Antiquar. Lection. cap. 18. & libr. 14. cap. 5. Modestinus J. C. l. 21. ff. quib. mod. Ususfr. amitt. *Si ususfructus civitati legetur, & aratrum in ea ducatur, ut passa est Carthago, civitas esse desinit, ideoque quasi morte cessat habere usumfructum.* Et sicuti consul, prætor, aut tribunus consulari potestate, aut quilibet alius exercituum Romanorum imperator, dum coloniam deduceret, aratro muros designabat; ita in coloniis, municipiisque delendis, penes eundem potestas erat. M. Lucan. libr. 7. Pharsal.

Sar.

Sarmaticumque premet succinctus Consul aratrum.
Helenius Acron ad Horat. libr. 1. od. 16. *Hæc consuetudo fuit conden-*
dis, atque evertendis urbibus, ut aratro fieret. Ipse Poëta:

..... *urbibus ultima*

Stetere causæ, cum perirent

Funditus, imprimeretque muris

Hostile aratrum exercitus insolens.

Alludunt Poëtæ. P. Ovid. Epist. 1. Heroldum:

Nunc seges est, ubi Troja fuit, resecandaque falce

Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus.

Virgil. libr. 3. Æneid. principio:

Et campos, ubi Troja fuit.

Denique, quemadmodum civitas dicitur habere usumfructum, ita & vivere, senescere, florere, mori, eodem, quo homines, more. Vetus Poëta Græcus apud Petrum Fabrum Saviorianum libr. 1. Semestr. cap. 9. Et alius anonymus in Anthologia libr. 1. cap. 90.

Τὴν πόλιν οἱ νεκροὶ πρότερον ζῆσαν κατέλεψαν

Ἡμεῖς δὲ ζῶντες τὴν πόλιν ἐκφύρομεν.

Hanc civitatem mortui prius vivam reliquerunt,

Nos vero vivi civitatem offerimus.

*Etruscorum inventum Pomærium: & ipsum
locus consecratus.*

CAP. XVI.

EX ejusdem Etruscae disciplinæ præscripto, & inventione *Pomæ-*
rium profluxit, idest locus sacer, augurioque inviolabilis,
intra & extra descriptam fossam. M. Varro, initio capitis præ-
cedentis laudatus, & Plutarchus etiam eodem, quo ibi expo-
sui, loco: *πωμήριον, ὀπίθεν τείχους, καὶ μετὰ τείχος. Pomærium post muros, &*
prope muros. Quo loci Romulum ea religione a Tuscis ordinasse docet.
Nec fane ulla civitatum extra Italiam Pomæria habuit, claro argumen-
to a religiosa Etruscorum observatione id tractum. Elegans est locus
T. Livii 1. Decad. libr. 1. in rebus Servii Tullii. *Aggere, & fossis,*
& muro urbem circumdat, ita pomærium profert. Pomærium, verbi so-
lam vim intuentes, post mænium interpretantur esse. Est autem magis
circa mûrum locus, quem in condendis urbibus, quondam Etrusci, qua
murum ducturi erant, certis circa terminis augurato consecrabant; ut
neque interiori parte ædificia mænibus continuarentur, quæ nunc vulgo
etiam conjungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret
Tom. I. Oo soli,

soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat; non magis quod post murum, quam quod murus post ipsum, Pomœrium Romani appellarunt. Et in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Ut res tota clarior sit, neque amplius, quin hoc sit inventionis Tuscanicæ, dubitari a doctis possit, unum Q. Fabii Pictoris libr. 1. de Aureo Seculo locum apponam. Vinum & far primus illos docuit Janus, ad sacrificia verius & religionem, quam ad esum; primus enim aras, & Pomœria, & sacra docuit. De quo auctore, & si eum genuinum non credam; tamen ne quid Lector desideraret, filuisse eum nefas duxi, qui in hoc saltem operi huic nostro prodesset, quod ab aliis probatis scriptoribus dignisque fide, dicta approbasset.

Pomœrium vero hoc proferre ii tantum poterant, qui Rempubli-
cam agris ab hostibus captis auxissent. Fl. Vopisc. in Aureliano. C.
Tacit. libr. 12. Annal. *mox pro fortuna Pomœrium auctum.* Nec id in-
consultis auguribus. Messalla libr. 1. de Auspiciis. Et Elis Grammati-
cus in veteri Commentario, apud A. Gell. libr. 13. cap. 14. Et licet
Numa nihil novo regno adiecisset, tamen protulit pomœrium. Dio-
nyf. Halicarnass. libr. 2. Huc pertinet Tabulæ æneæ fragmentum, in
qua Romæ ad Lateranensem ædem privilegium hoc Vespasiani reper-
tum⁽¹⁾.

*Utique . ei . fines . pomerii . proferre .
promovere . cum . ex . republica . censebit .
Esse . liceat . ita . uti . licuit . Ti. Claudio .
Caesari . Aug. Germanico .*

Vetus etiam marmor Romæ, ad D. Lucie effossum, huc quadrat⁽²⁾:

TI CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT
VIII. IMP. XVI. COS. III.
CENSOR. P. P
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS. POMERIVM
AMPLIADIT. TERMINADITQ.

Terminabatur autem Pomœrium cippis quibusdam, ut ex M. Varro-
nis verbis supra capite præcedenti laudatis liquet. Et docent antiquæ
Inscriptiones apud Onufrium Panvinium. Prima⁽³⁾.

C. MAR-

(1) Apud Grut. pag. 244. (2) Apud eund. pag. 196. n. 4. (3) Apud eundem pag. 196. n. 1.

C. MARCIUS. L. F. L. N.
 CENSORINVS.
 C. ASINIUS. C. F. GALLVS.
 COS
 EX. S. C. TERMIN.
 A. R. PROX. PED. XLV.

Et alia extra portam Flaminiam reperta (1):

IMP. CAESAR. DIVI. F
 AVGVSTVS
 PONTIFEX. MAXIMVS
 TRIBVNIC. POTEST. XVII.
 EX. S. C. TERMINAVIT
 R. PROX. CIPP. PED. CLXVIS

Tertia reperta non longe Tiberi, in hæc verba (2):

C. MARCIUS. L. F. L. N.
 CENSORINVS. ET. C. ASI
 NIVS. C. F. GALLVS. COS
 EX. S. C.

FIN. POMER. TERMIN.

Oo 2

Etru-

(1) Apud Grut. pag. 196. n. 3. (2) Apud eund. pag. 196. n. 2.

*Etruscorum inventum fossa muniendis urbibus,
quæ & ipsa consecrata.*

C A P. XVII.

MUnimentum urbium, sive fossam, mœnibus adjectam, invenerunt etiam Etrusci, docent M. Varronis verba cap. 15. supra a me laudata. Plutarch. in Romulo pag. 23. ubi ait, eum ab Etruscis edoctum, ut Etrusco ritu fossam describeret: βόθρος γὰρ ὡρύγη περὶ τὸ κέντρον κυκλωτέρης. In comitio fossa est rotunda circumducta. Adscribam Latina, quæ ibidem loci sequuntur verba, brevitatis ergo. In eam fossam primitias detulerunt omnium, quæ de more, ut bonis natura, utebantur ac necessariis: postremo ex qua quisque advenerat regione, ejus terra portiunculam collatam, eo conjecerunt, & commiscuerant: fossam hanc eodem, quo cœlum nomine, Mandum vocaverunt. Sane ex Etrusco ritu nihil aliud est fossa hæc, quam fulcus, qui aratro circumducto, ut jam docui superius, imprimebatur. Servius Maurus ad libr. 7. Æneid. pag. 455. Nec adeo fuisse veterem morem fossis mœnia includere innuit P. Ovid. libr. 1. Metamorph.

Nondum præcipites cingebant oppida fossæ.

De quibus, qui plura cupis, adi ad Fl. Vegetii de Romana Militia opus elegans, & Justii Lipsii doctoris quondam Lovanii mei libros Poliorceticæ, qui omnia huc spectantia te docebunt. Ego ad alia pergo.

*Etruscorum inventum muri urbium: & ipsi sacra
religione erecti: ampliari, reficique ab
imperatore soliti.*

C A P. XVIII.

Sequitur in Varrone cap. 15. supra laudato, muros ab eadem disciplina Etrusca ortos. Plutarch. in Romulo pag. 23. Verba Latina, quia propero, ne duplicato labore majus opus excre-scat, hæc sunt: Ubi portam designare visum est, vomere exem-pto, atque aratro sublato, spacium relinquunt, unde totum habent Etru-sci murum, præter portas, sacrum; nam eas si ducerent sacras, religio-sum esset necessaria & impura in urbem recipere & exportare. Quæ

accu-

accuratius in Problematis Romanis repetit cap. 27. tu vide locum. M. Cato in fragmentis: *Capitato augurio qui urbem novam condebat, tauro & vacca arabat: ubi arasset, murum faciebat: ubi portam volebat esse, aratrum tollebat, & portam vocabat.* Quomodocumque ergo muri posterioribus turrati, ornati, pinnati fuerint, prima certe sua exordia, secundum hos auctores, ab Etruscis habuerunt: neque audio indoctissimum Polydorum Virgilium, qui libr. 3. de Rer. Invent. cap. 9. Thrasonem omnium primum contendit muros fecisse.

Etrusci, ut fossam urbis vocabant *Mundum*, ex Plutarcho proxime superiori adducto capite; ita & Cœlum eleganter *Mundi mœnia* dixerunt. Notat Obertus Gifanius in Indice Lucretiano. Ipse T. Lucretius libr. 1.

Processit longe flammantia mœnia mundi.

Et eodem libr. ad finem. Et libr. 5.

Lunamque efficerent, & magni mœnia mundi.

Imitatus est M. Manilius libr. 3. Astronomic.

Cum tantas strueret moles per mœnia mundi.

Muros hos, seu mœnia, non magis quam pomerium, nemo nisi imperator exercitus, aut magistratus, qui Rempublicam auxisset, aut transferre, & alio loco erigere, aut reparare poterat. Videnda Inscriptio vetus apud Gruterum pag. 165. n. 1.

De hac murorum urbis Rômæ, per Stiliconem Augustorum tutorem, & utriusque militiæ præfectum, restauratione, Zosimus libr. 2. Histor. & alii, quos omitto, Poëtis contentus. Cl. Claudian. de 6. Honorii Consulatu:

*... addebant pulchrum nova mœnia vultum
Audito perfectâ recens rumore Getarum,
Profecitque opifex decori timor, & vice mira,
Quam pax intulerat, bello discussa senectus,
Erexit subitas turres.*

D. Paulin. Nolæ Episcopus Natali 4.

*... fidant legionibus illi
Perfugioque parent reparatis mœnia muris.*

Erra-

Etruscorum inventum sacrum Nuptiale, quod porco fiebat, auspiciis præviis.

C A P. XIX.

Religiosa Etruscorum inventa claudet hic sollemnis, facerque Nuptiarum apparatus, quo nullus illustrior, aut in Italia, ut puto, vetustior. M. Terentius Varro libr. 2. Rei Rust. cap. 4. *A Suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum videtur, cujus vestigia, quod initiis Cereris porci immolantur: & quod initiis pacis, fœdus omni feritur, porcus occiditur: & quod Nuptiarum initio antiqui Reges, ac sublimes viri in Etruria in conjunctione nuptiali, nova nupta, & novus maritus primum porcum immolant. Prisci quoque Latini, & etiam Græci in Italia idem factitasse videntur; nam & nostræ mulieres, & maxime nutrices, naturam, qua feminae sunt, in virginibus appellant porcum, & Græci χοῖρον, significantes esse dignum insigni nuptiarum.* Ex quibus certum, primam hostiam ex Etrusca disciplina fuisse porcā, eamque Cereri immolatam: vel quod illa Dea Nuptiis præsit. Calvus antiquus Poëta:

*Et leges sanctas docuit, & chara jugavit
Corpora conjugis, & magnas condidit urbes.*

Multa invenies libr. 2. Antiquitat. Romanar. annotata a me cap. 11. vel certe, quia animal illud frugibus sit valde inimicum. Ovid. libr. 1. Fastor.

*Prima Ceres avide gavisa est sanguine porca,
Ultæ suas merita cede nocentis opes.
Nam sata vere novo teneris lactentia succis
Eruta setigera comperit ore suis.*

Ex hoc fonte defluxit, ut porcum immolarent initiandi sacris ejus Deæ, qui ideo mysticus dictus, aut mystica hostia. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 10.

*At nobis arata lares depellite tela,
Hostiaque a plena mystica porcus bara*
Qui locus in plerisque corruptissimus est, legiturque:
Hostiaque a plena rustica porcus bara.

Sed doctior convenientiorque est prima lectio, quæ debetur eruditiss. Hadriano Turnebo libr. 29. Adversar. cap. 32. Posteriores tamen lectionem secuti sunt Achilles Statius Neapolitanus, & Lævinus Torrentius ad Horat. libr. 3. od. 23. Et de Eleusina Cereris sacris abunde dixi ad Claudianum libr. 1. de Raptu Proserpinæ statim in principio. Porca eadem Laribus immolata juxta ac Cereri. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Par-

Parva saginati lastrabant compita porci.

Horat. loco laudato:

Si thure placaris, & borna

Fruge Lares, avidaque porca.

Et libr. 2. Sat. 3.

..... immolet equis

Hic porcum Laribus.

Ex eadem Etrusca disciplina porcus immolari solitus in sanciendo fœderibus; unde Grammatici deducunt *fœdus* a porca *fœde* mactata. Festus Pompejus libr. 6. in voce *fœdus*, & Isidorus libr. 18. cap. 1. Servius Maurus ad libr. 1. Æneid. pag. 172. *Fœdus autem dictum, vel a Fœcialibus, qui olim fœdales dicebantur, idest Sacerdotes, per quos fiunt fœdera: vel a porca fœde, hoc est lapidus . . . occisa*; sed corrige, & lege *lapidibus occisa*. Et ad libr. 8. Æneid. pag. 525. *Fœdera, ut diximus, dicta sunt a porca, fœde & cruatiner occisa*; nam cum ante gladiis configeretur, a Fœcialibus inventum, ut silice feriretur, ea causa, quod antiquum Jovis signum lapidis silicini putaverunt esse. Cicero fœdera a fide putat dicta; sed hujus porcæ mors optabatur ei, qui a pace reslisset: falso autem ait, porca; nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur. Forma universa fœderis ita graphice a T. Livio descripta est in rebus Tulli Hostilii 1. Decad. libr. 1. ut nihil possit addi; in fine hæc sunt: *Si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die, Jupiter, populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque. Id ut ita dixit, porcum saxo silice percussit. Vide locum ipsum.*

Porcum hunc non prius sponsus sponsæque mactabant, quam ex Etrusco ritu auspicia fuissent legitime captata, & renuntiata. Valer. libr. 2. cap. 1. *Apud antiquos, non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto: ex quo more Nuptiis etiamnum interponuntur auspices, qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant.* Quæ ille, ut pleraque alia a Cicerone mutuatus est libr. 1. Divin. *Quod in nuptiarum auspiciis declarant, qui re omiſsa, nomen tenent.* Et in Orat. pro A. Cluentio. *Nubit genero socrus, nullis auspiciis, nullis actoribus.* Frequentissima ejus ritus mentio apud probatos Scriptores, observatioque C. Tacit. libr. 11. de Nuptiis Silii & Messalinæ: *Prædicta die adhibitis qui obſignarent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam audisse auspicium verba, subisse, sacrificasse apud Deos, discubitu inter convivas, oscula, amplexus, noctem denique actam licentia conjugali.* Idem libr. 15. *Annal. in Nuptiis Neronis principis, & Pythagoræ exoleti. Paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in morem solemnium conjugiorum denupsit, inditum Imperatori flammeum, misit auspices duos.* C. Sueton. Claudio cap. 26. *Quam, cum comperisset, supra cetera flagitia, atque dedecora, C. Silio etiam nupsisse, dote inter auspices*

spices consignata, supplicio affecit. Q. Symmach. libr. 4. Epist. 14. *Cum filios nostros jugali fœdere sociare vellemus, primum super hac magnificentiam tuam meditatio nostra consuluit, ut cœpti felicitis auspiciam a parente publico sumeretur.* Ubi Symmachus auspiciam pro Nuptiis usurpat. Idem libr. 6. Epist. 3. *Sororem Poppeam olim viro maturam, te auspice, in manum optat accipere.* Critici. Servii Mauri ad libr. 1. & libr. 6. Æneid. verba alibi posuere, quæ non exscribo. Vetus Scholiastes D. Juvenal. ad Satyr. 10. v. 336. *Auspices solebam Nuptiis interesse.* Vetus marmoris cujusdam Gallici fragmentum, quod adscribam, quod eo. & cœmptia & faces Nuptiales, & deductio domum contineantur.

COS. AVG. PVB. CLAUDIO
QVAES. AER. ANTONINAM
VOLVNIAM. VIRGINEM. VO
LENT. AVSPICIB. A. PARENTIVS
SVIS. COEMIT. ET. III. FAC.
IN. DOM. DVX.

Ita & Poëtæ Latini intelligendi. Cl. Claudian. libr. 1. in Ruffin.

..... *huc auspice tædæ*
Oëdipodem matri, natæ junxere Thyentem.

Et libr. 2. in Ruffin.

..... *dilecta bis pignora certe,*
Hic domus, hic proprium tædis genialibus omen.

Et in Epigrammatis de laude Serenæ:

Atque utinam sub luce tui contingeret oris
Conjugis in castris, vel solio generi,
Optatum celebrare diem, me jungeret auspex
Purpura, me sancto cingeret aula choro.

Et libr. 2. de Raptu ad finem:

..... *tangēsque cubile*
Omina perpetuo genitalia fœdere sancit.

Sic ex MS. meo reposui, cum antea legeretur:

Omnia perpetuo genitalia fœdere sancit.

L. Apul. libr. 1. Milesiar. *Vix effatum, me statim familiares omen nefarium execrati, raptis cujusque modi telis prosequuntur.* Pessime antea legebatur: *familiares omnes nefarium execrati.* Et in libro de Deo Socratis idem scriptor corruptus in eadem dictione: *quum præterea si omnia observitaret;* sed legendum est omnino: *si omina observitaret.* Ita legit cultissimus Josias Mercerus ad Aristenæum libr. 1. Epist. 3. Omina igitur sunt Nuptialia auspicia, & ut in genere dicam, *rerum futurarum, seu bonarum, seu malarum signa.* Ut prodidit Luctatius Placidius ad libr. 6. Tdebaidos Statianæ v. 932. in qua voce plerique auctores corrupti, ut ostendi libr. 3. Antiquitat. Romanar. cap. 8. In hisce cap-

ptan-

standis auguriis apud Romanos optimum augurium ab accipere credo, ut verbis utar C. Plinii libr. 10. cap. 8. ac in Etrusca disciplina principatum tenebat *Aquila*, cujus volatu illa gens regebatur, observavit Porphyrius philosophus libr. 3. *περί ἀπορχῆς*, & ex eo Isaacus Casaubonus ad Lampridii Severum. Præsides hisce auspiciis sive auguriis *Picumnus* & *Picumnus*. M. Varro referente Nonio Marcello cap. 12. Iterum audiendi Poëtæ. Martian. Capella libr. 1. de Nupt. Merc. & Philolog. princ.

*Connubium Divum componens Calliopea
Carminis auspicio te probat annuere.*

Et eodem libro ad finem:

*Jungantur paribus, nam decet, auspiciis,
Et nostris cumulent astra nepotibus.*

Corruptus est prior versus imperitorum librariorum incuria, ut frequenter alias, qui pentametrum putarunt, cum sit Asclepidiacus; sed levi opera corrigi potest, si legatur:

Jungantur paribus, nam decet, auspiciis.

M. Plaut. *Casina* in fine prologi:

Ultero ibis nuptum, non manebit auspices.

L. Seneca *Medæa*:

Per ego auspicator Regii thalavi rogas.

Et ead. *Traged.* in choro Act. 1.

*Et tu qui facibus legitimis ades
Noctem discutiens aspice dextera.*

Et in *Troade* Act. 4. sc. 1.

*Quicumque Hymen funestus, illatibilis,
Lamenta, cedes, sanguinem, gemitus habens,
Et aspice Helena dignus.*

M. Lucan. libr. 2. *Pharsal.* de Martiæ & Catonis Nuptiis:

Junguntur taciti, contentique aspice Bruto.

Virgil. libr. 1. *Æneid.*

*..... primisque jugarat
Ominibus.*

Et libr. 4. *Æneid.* de Nuptiis Didonis & Æneæ:

*Dis equidem auspiciis reor, & Junone secunda
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.*

Dos deinde in manus auspicium consignabatur. Tacit. libr. 11. *Annal.* supra laudatus hoc capite. Veteres glossæ Philoxeni pag. 80. *Dos* *φερνή*, *προίξ*, & ibidem *dotale strumentum*, lege *instrumentum προικῶν*, *dotanda*, *προικιζομένη*. & pag. 387. *ἀποδημητικὴ προίξ*, ἢ *παρὰ τῷ πατρὶς δεδομένη* *profectitia dos*. Non legi alibi tam belle dotis profectitiæ naturam explicatam. Obiter quædam P. August. Morlana Lentinus Emporio Ju-

ris pag. 82. Qui plura de Nuptiarum antiquo ritu, Romanaque consuetudine cupis, non erit operæ, ut puto, pœnitendæ, ea consulere, quæ scripsi libr. 5. Romanar. Antiquitat. cap. 37. (1)

Janus apud Etruscos Monarchiam invexit: perfectissimus regnandi status: Regis elevatio in clypeo.

C A P. XX.

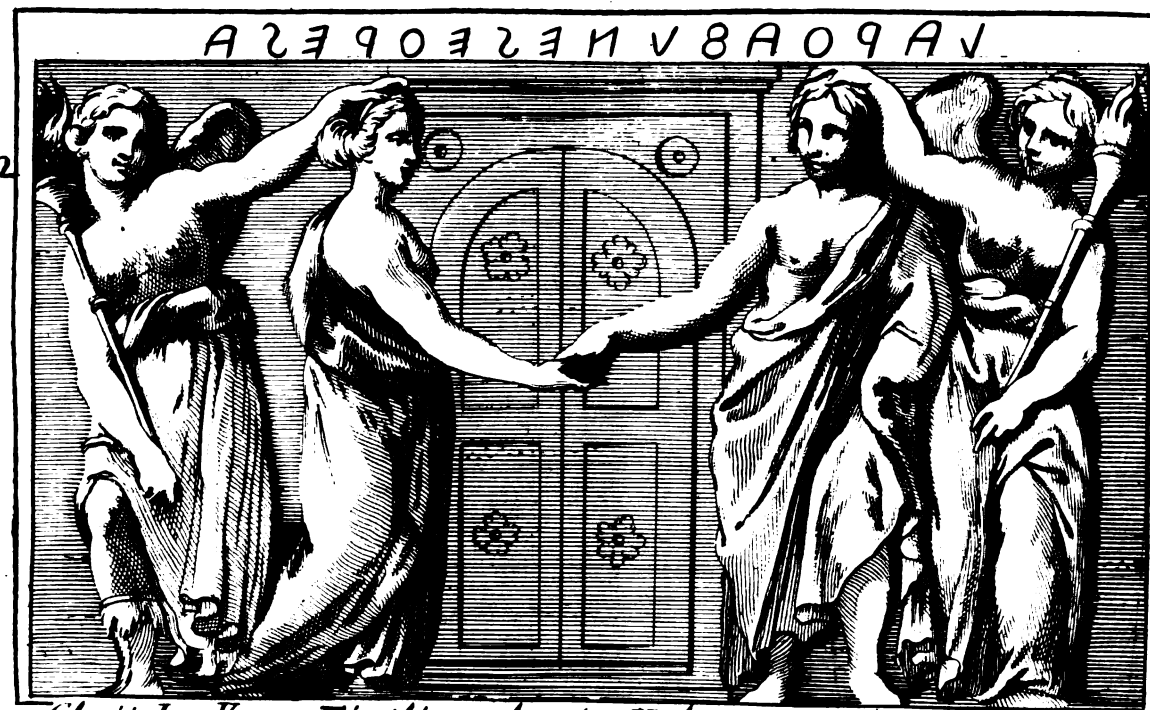
Sic se habent sacra Etruscorum inventa, qui altissimas superstitionis suæ radices olim egerunt: sequuntur Regalia. Itaque cum gentes omnes, ac maxime Itali, ferina quadam conditione, totaque vita longe ab humanitate remota, ævum agitent, reperi- tus est Italiæ conditionem misertus Janus, Etruriæ indigena, qui pri- mus Regiam Majestatem stabilivit, mansuramque posteris transmisit. Arnob. libr. 3. Cont. Gent. *Incipiamus ergo solemnius a Jano & nos patre, quem quidam ex vobis Mundum, Annum alii, Solem esse prodidere nonnulli; quod si accipiemus, ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat, nullum unquam fuisse Janum, quem ferunt Cælo atque Hecate procrea- tum, in Italia regnasse primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturii generum, Juturnæ maritum.* Ex quibus verbis clarissime li- quet, Janum primum omnium in Italia regnandi optimum statum, sive Monarchiam instituisse: ad quam si Etruria longo jam veluti postliminii jure, tot vexata seditionibus, solida pace fundata redierit, id non tam fortunæ omnia volventi, quam incredibili Serenissimorum Medicæo- rum virtuti, & sanctitati adscribendum. Jam vero Monarchiam longe præstantissimum imperandi genus esse, & Democratiam furori tumul- tuantis plebeculæ subjectam, & Aristocratiam libidine paucorum Rem- publicam exhaustire, in confesso est, & civitates eas dominandi formas secutæ, magno suo malo edoctæ loquuntur, cum ab uno capite faci- lius in omnia membra imperium demandetur, & minori invidia pre- mantur populi, qui facilius ab uno, quod cupiunt, quam a multis, videntur consecuturi. Ideo Reges sunt in Jovis tutela, non minus quam milites in Martis esse potestate crediti. Callimachus Hymno Jovis. Sed hæc extra orbitam meam, & disputat docte Fr. Junius Quæ- stionum Politicarum parte 1. Unici Homeri testimonium sufficiet, & Eustathii Archiepiscopi judicium libr. 2. Iliad. v. 204.

Omn

(1) Hæc apponenda duximus duo monumenta, ex quibus apparet, Etruscos in Nuptiis dexterarum conjungere, faciesque adhibere solitos fuisse, ac nonnulla Numina Nuptiarum præfides reputasse.

Vrta Fictilis Clusii Inprospectu Templi Coenobitarum S. Francisci

Clusij In Vrta Fictilis Apud C.V. Antonium Bottarelli Sozzi

Tab. XXXIV.

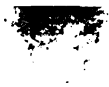
Tab. pag. 302.

V. Franciscus Saut.

9210·JMNA2037M39318

Ex Aere Alt. P. I. Peruviae Apud Nobiles de Crozianis

7

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκρατεῖν, εἴ κοῖραν ἔσῃ
 Εἰς βασιλεὺς, ὃ ἔδωκε Κρόνῳ παῖς ἀγκυλαμήτεω

Σκηπτοῖν τ' ἡδὲ θάμναται . . . . .

Non est bonum multorum dominatus, unus Dominus est,

Unus Rex, cui dederit Saturni filius versum

Sceptraque & jura . . . . .

Exemplum Jani postmodum secuta alia Italiae, & totius mundi habitabilis gentes; nam si verum est, quod multi tradunt, sexagesimo, aut, ut summum, centesimo post diluvium Noë anno Janum vixisse, pauca erunt in totò orbe terrarum regna, Etruria antiquiora. Sic & Romani primis ducentis quadraginta quatuor annis Reges habuere: quibus exactis, tanto odio flagravat, tantaque subiectum invidiæ nomen Regis fuit, ut nullum gravius crimen Cæsari objectum, quam quod Rex esse voluerit; & tamen Cæsar Caligula, ut narrat Suetonius in eo cap. 22. *Non multum abfuerit, quin statim diadema sumeret, speciemque principatus in Regni formam converteret.* Quod post eum Aurelianus Augustus cupide affectavit. Fl. Vopisc. in illo. Appianus & Synæsius ab Isaac Casaubono, viro docto, in hoc laudati. Tum vero iterum in contumeliam idem illud nomen est versum, & Reges per contemptum *tyranni* vocarunt. Protop. lib. 3. de Bello Gothico.

Illud denique de Regibus addendum, electos, aut ut frequentius, jure succedentes hereditario, consuevisse clypeo imponi, humerisque attolli militum, ut ab omnibus visi agnosci possent, & adorari. Jul. Capitolin. in Gordiano: *Propterea ventum ad oppidum Tyndrum, iuvenisque senex venerabilis, post jurisdictionem jacens in lectulo, qui circumfusus purpura, humi se abiecit, & detractione, elevatus, & imperatorem se appellari passus est.* Idem in Maximo & Balbino: *Inter hoc Gordianus Cæsar sublatu a militibus, imperator est appellatus.* Nicephorus Gregoras non uno loco, & video præoccupatum ab erpido Petro Pithæo lib. 2. Subscivior. cap. 6. Cætopalates, sive Georgius Codinus lib. de Offic. aulæ Constantinop. *Νέος βασιλεὺς ἐπὶ αὐτοκρατοῦ καθεστὼς ἐπὶ τῇ περὶ αὐτοῦ. Novus imperator scuto insidens, in altum attollitur.* Nicephorus Choniates in Alexio Emanuelis filio. Zonaras Drungarius in Justiniano. Ammian. Marcellin. lib. 20. *impositus*, Julianus a Gallicanis militibus, *scuto pedestri, & sublatius eminens, populo sedens.* Augustus reventiatu, *jubebatur diadema proferre.* Pulcherrimum habes exemplum apud Nicephorum Callistum lib. 4. Cassiodorus videtur mendosus lib. 10. Epist. 31. *Judicamus parentes nostros Gæbas inter provinciales gladios, more majorum scutorum supposito, regalem nobis copiasse; Deo præstare dignitatem.* Hæc est in vulgatis panie omnibus Codicibus lectio, sed corrige, *more majorum scuto supposito.* C. Tacit. lib. 4. Histor. *Impositusque scuto, more gentis Camnefatium, & sustinentium humeris vibratus, dux eligitur.* Poëtae. Claudian. de 4. Hon. Consul.

At mox cum solita miles te voce levasset.

Corrige, & fidenter lege:

At mox cum solito miles te more levasset.

Corippus African. num. 5. lib. 2. de Reb. Justin:

Quatuor ingentem clypeis sublimibus orbe

Attollunt lecti juvenes, manibusque levatus,

Ipse ministrorum supra stetit.

*Etruscorum inventum insignia Regni, seu Principatus:
obiter de Diademate Regio.*

C A P. XXI.

MAjestatem hanc Regiam a se inventam, & veluti pro seculi illius rudis conditione, nudam, inermemque, insignibus iidem Etrusci decorarunt, & præsidii terrore cinxerunt. Q. Symmachus lib. 3. Epist. 11. *Non flebo alterum munus opusculi tui, quo priscam Rempublicam civitatis hujus ex libro Græco in Latinum transtulisti: arma a Samnitibus, insignia a Tuscis, leges de lare Lycurgi, & Solonis sumpseramus: tunc nobis post hæc addidit labor peregrina monumenta, quæ jam senescunt. Nunc vero civitas nostra populorum omnium parens facta est: docere potest singulas antiquitates suorum.* Hæc qualia ornamenta Regia, aut insignia fuerint, partim vide lib. 2. cap. 2. hujus operis, partim in sequentibus hoc ipso libro dicetur. Et quoniam Suetonius, proxime laudatus, dixit, Caligulam voluisse se Regem profiteri, sumpto diademate; hic pauca de eo. Usus scribitur illo omnium Romanorum Principum primus Aurelianus Augustus. Pub. Victor in eo. Nam maximam affectatæ tyrannidis opinionem incurrit Cæsar Dictator, quod a Collega suo M. Antonio *Diadema* voluerit *capiti suo imponi*. Narrat Suetonius cap. 79. Et Cassiodorus in Chronico Consulari. Erat enim externorum magis Principum, quam Romanorum gestamen, quod *purpureum Persis* scribit lib. 6. Curtius, esse *distinctum albo*. Et ea de causa Tacitus lib. 6. Annal. *Albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes* dixit. Ex quibus apertum puto, nihil aliud esse Diadema, quam vittam versicolore, seu taniam cingendo capiti, licet sciam Heliogabalum *gemma diademate voluisse uti*, ut ab Ælio Lampridio in ejus vita proditum est; illa enim belua omnia miscebat, cum Romano more nudum esset Diadema. Juvenal. Sat. 8. v. 259. & Satyr. 13. v. 105. Artemidorus videatur lib. 1. Oneirocriticon cap. 18. Sidon. Apollinar. carm. 2. princip. Sil. Italic. lib. 16. Punicor.

Indui-

Induitur cblamydem, regnique insigne vetusti.

Gestat lava decus, cinguntur tempora vitta

Albenti, ac lateri de more astringitur ensis.

Dixi ad illud Claudiani de 3. Hon. Consul.

Et sacro ornatus meritos diademate crines.

Et ad illud libr. 2. de laudib. Stilicon.

Nam domus hac utroque petit diademata sexu.

Et ad illud de Nupt. Honorii & Mariæ:

Accipe fortunam, generis diadema resume.

Illud tamen addendum hic, moris fuisse olim, ut nobiliores defunctos aurea corona insignirent; quod ex Cicerone in Oratione pro Q. Flacco, & ex Aristophane, genere scriptisque clarissimus Petrus Victorius observavit libr. 11. Variar. Lect. cap. 7. & præcipuè Reges, Corippus Africanus libr. 1. num. 13. & de omni regio cultu Ælianus Var. Lect. libr. 12. cap. 64. Diadema etiam imponebatur novi Imperatoris capiti. Idem libr. 2. num. 6. gestabatque illud idem, cum Legatos admittebat. Idem libr. 3. num. 7. Sed & dum consulatum inibant Principes, Diadema induebant. Idem libr. 4. num. 3. quem vide, nec enim otium excubendi.

Nobiles Romani se ab Etruscis originem ducere gloriabantur: Nobilitatis discretio, & nota, scilicet bulla, aurea illa: Laribus suspendebatur: plebei, & libertini lorum gestabant.

CAP. XXII.

MAjestatem sic institutam, armatamque sequitur nobilitas, quæ iisdem Tuscis auctoribus prodiit. Pseudocornutus, aut quilibet vetus Grammaticus ad A. Persii Satyr. 3. v. 27. *Stemmata quod Tusco. An oporteat te arrogantia inflatum dissilire, quod in aliquo nobili Tusco stemmate, millesimus a magno auctore numereris, & ramum aliquem ac lineam successionis a genealogico in stemmate numeratus obtineas?* Et paucis lineis interjectis, apud eundem sequitur: *Tusco autem dixit, quod nobiliter in Etruria natus est, vel quod Tusci fuerunt nobiles apud antiquos.* Thomas Farnabius Anglus in eundem locum: *Nobilissimæ & antiquissimæ Romanæ familie ex Etruria ortum habuerunt.* Ipse Persius:

Hoc satis? an deceat pulmonem rumpere venis

Stemmata quod Tusco ramum millesime ducis?

Nec sane satis erat nobilitatis fundamenta jecisse Etruscos, nisi iisdem
eam

eam a plebejo ordine & ignobilium conditione separassent, discrevisse-
que, nota addita, qua a nobili plebejus internosci posset. Ea autem
fuit bulla, quam Etruscis deberi non est dubium. Vide quæ supra hoc
opere libr. 2. cap. 2. discussi, ubi bullam inter Regum Etruscorum
ornamenta & insignia poni docui:

... quis enim tam vicius, ut illum

Bis ferat, Etruscum puero si contigit aurum? (1)

Macrobi. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Sed postea Tarquinius Demeritibi Co-
rintbii exulis filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt,
Rex tertius ab Hostilio, quantus a Romulo, de Sabinis egit triumphum:
quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu per-
cussorat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextaque donavit,
insigniens puerum ultra annos fortem præmiis virilitatis & honoris; nam
sicut prætexta magistratum, ita bulla gestamen erat triumphantium, quam
in triumpho præ se gerebant, inclusis intra eam remediis, quæ crederent
adversum invidiam valentissima. Hinc deductus mos, ut prætexta & bulla
in usum puerorum usurparentur ad omen & vota concilianda virtutis,
& similis, cui primis in annis munera ista cesserant. Alii putant eundem
Priscum, cum is statum civium solertia providi principis ordinaret, cul-
tum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse, instituisseque,
ut patricii bulla aurea cum toga, cui purpura prætexitur, uterentur,
dumtaxat illi, quorum patres curulem gesserant magistratum: ceteris ve-
ro, ut prætexta tantum uterentur, indultum; sed usque ad eos, quorum
parentes equo stipendia iusta mernissent. Sive igitur notam hanc nobi-
litis Etrusci ante Romam conditam instituerint, sive Romæ Rex Tar-
quinius Priscus, gente & domo Etruscus, parum refert; utroque enim
modo sequitur ab Etruscis ejus rei inventionem profectam. Quod &
C. Plinius testatur libr. 33. cap. 1. *Sed a Prisco Tarquinio omnium
primo filium, cum in prætextæ annis occidisset hostem, bulla aurea donatum
constat, unde mos bulle durat.* Meminit C. Suetonius in Tiberio cap.
6. quem locum vide. Et eleganter L. Apulejus libr. de Dogmate Pla-
tonis: *Auri tantum, quantum puer nobilitatis insigne gestavit.* Quod &
Etruscum morem usurpans Virgilius ad nobiles pueros Trojanos tradu-
xit libr. 5. *Æneid.**

... ut pectore summa

Flexilis obtorti per collum circulus auri.

M. Plautus Rudente sc. *Seria adelp. fine:*

Ea bulla aurea est, pater quam dedisti mihi natali die.

Triumphantes itaque ex prima Tuscorum consuetudine, ante Tarqui-
nium Priscum, bullam gestabant, cui remedia contra fascinum inclu-
debant, ut ex loco Macrobi laudato liquet: quod miror omissum a
Leonardo Vaino Beneventano, qui tres libros de fascino scripsit, ma-
xime

(1) Videre Lector, in figura pueri, quam hic affertur, præter armillas, & pedicelides,
bullam de collo pendentem.

xime cum de fascino currui triumphantium subiecto appensoque ex Joanne Zonara in Camilli Triumpho notare potuisset. Habebat cordis effigiem forma bullæ, ut se tum dignos majoribus suis pueri nobiles ingenuique intelligerent, *si corde valerent*, cujus imaginem quandam gestarent. Ascon. Pædian. in 3. Verrin. Plutarch. Problemat. Rom. cap. 101. E pectore illa pendeat. Virgil. loco jam laudato. Et Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo.

Quia in pectore locus erat consilii, ideo pectori admotam illam præferebant, quo aliquando consilii publici capaces se exhiberent. Andreas Tiræquellus in Alexand. ab Alexand. libr. 2. Genial. Diet. cap. 25. Horat. libr. 1. Epist. 4.

Non tu corpus eras sine pectore.

M. Plaut. Milite AÆ. 3. sc. 1.

Quique sapit pectus.

Idem in Epidico AÆ. 2. sc. 2.

Sapit hic pleno pectore.

Nec tantum ingenuorum bulla fuit gestamen, sed & in statuis visebatur, quæ nobilibus positæ, *bullatæ* dicebantur. Teste Valerio Maximo libr. 3. cap. 1. in principio, de Æmilii Lepidi statua.

Ut nobilium jus erat bullam ferre, ita libertini loro ab iis discerni solebant. Macrobi. loco laudato: *Ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex justa dumtaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bulla decore gestarent.* Vetus Scholiastes D. Juvenalis Sat. 5. v. 164. *Antiquitus nobilium pueri bullas aureas habebant, pauperum de loris, signum libertatis.* Ipse Satyricus:

Vel nodus tantum, & signum de paupere loro.

Effluxit hinc mos, ut pueriliter agentem senem dicamus *bullæ dignum*, quasi repuerascentem, juxta proverbium *dis παῖδες γέροντες*, *bis pueri senes*. Idem Scholiastes ad v. 34. Satyr. 13. videatur, & Joannes Britannicus ad Satyram 14. principio.

Hanc bullam Diis suis domesticis egressi pueritiæ annos, sumptaque virili toga ingenui dedicabant. Porphyrio vetus Grammatic. ad libr. 1. Sat. 5. Horatii. *Ad Lares pueri generosi, egressi pueritiæ annos, bullam auream suspendere consueverant.* Et tot imagines circa Lararium, quot pueri bullam deposuissent: erantque illæ imagines ex ligno, cum fervorum essent ex lana. Fest. libr. 14. in voce *pila*. Helenius Acro consulatur ad laudatum Horatii locum. Asconius Pædianus ad Oratorem pro Cornelio, principio. Cornutus ad Satyram 5. A. Persii:

Bullaque succinctis Laribus donata pependit.

Horatius libr. 1. Sat. 5.

..... donasset jamne catenam

Ex voto laribus .....

Cele-

Celerēs a Tusco Celere appellati: Trossuli, ab oppida Etrusco dicti: item Flexibuli, aut Flexamines.

C A P. XXIII.

E Questrem ordinem a Celere quodam Etrusco Romulus *Celeres* vocavit, quod cum plerique Historicorum tacuerint, docet nos Joannes Tzetzes *Chiliad.* 9. *Historiar.* cap. 293.

*Κέλλερας ὀνομάζων τις ταχυνὲς Ῥωμαῖοι
Ἐκ τούτου Κέλλερε Τυρρηνῷ, ὃν Κέλλαρε ἔφην.
Λέγουσι γάρ, ὡς κτίζοντος τὴν Ῥώμην Ῥώμῳ
Ῥεμῷς ὁ τούτῳ ἀδελφὸς, τὸ κτίσμα διακρίζων.
Πολλὰ μὲν ὑπερέβλετο τὴν τάφρον κτιζομένην
Ῥίπτε δ' ὑπερβαλλόμενος, καὶ θνήσκων κατὰ ἐκείνην.
Celeres nominant veloces Romani
Ex quodam Celere Tyrrhenio, quem Celerem dixi.
Dicunt enim, quod condente Romam Romulo
Remus hujus frater structionem deridens,
Sepe transfiliit fossam conditam.
*Cadit autem transfiliendo, & moritur in illa.**

Hunc certe ex Etruria cum aliis Etruscis vocatum ad tradendam condendæ civitatis religionem significat Plutarchus in *Romulo* pag. 27. fuisseque fabricæ toti præpositum narrat *Halicarnasseus* libr. 1. pag. 74. Et in ejus honorem trecentos Equites institutos, qui ab ipsius nomine *Celeres* appellarentur, auctor idem ex *Valerio Antiate* tradidit libr. 2. pag. 86. Sunt qui dicant hujus ministerio *Remum* interfectum. *Livius* 1. *Decad.* libr. 1. *Ovid.* libr. 4. *Fastor.*

..... *retro Celer occupat ausum*
Ille premit duram sanguinolentus humum.

Loco laudato Tzetzes, cujus hæc Latina sunt:

Alii vero Celerem Etruscum, velocissimum admodum,
Qui occiso hoc fugit statim in Etruriam:
A quo Romani Celeres omnes veloces vocant.

Equites iidem a *Trossulo*, *Etrurie* civitate, etiam & ipsi *Trossuli* dicti, *Pseudocornutus* ad v. 96. *Sat.* 1. *Persii.* Et disputat *Justus Lipsius* libr. 2. *Elect.* cap. 1. Et doctissime *Theodorus Marcilius Professor* *Regius Parisiensis.* *Fest. Pomp.* libr. 18. *L. Seneca* *Epist.* 76. & *Epist.* 87. *C. Plin.* libr. 33. cap. 2. *M. Varro* in *Satyra* *Sesquiulysse.* *Itaque*
tum equum mordacem & calcitronem horridus miles, virque vitabat,
nunc

nunc erunt Trossuli nardo nitidi, vulgo Attico talento equum. Quod hic dicat, nardo nitidi, Nonius Marcellus Trossulos quasi Torosulos dictos existimat. A. Persius loco citato:

Trossulus exultat tibi per subsellia levis.

Tertio iidem equites *Flexibule*, aut *Flexumenes* vocati reperiuntur ex Junio Gracchano. Quin etiam ipsum Equitem nomen sepe variatum est certum, in his etiam, qui ad Equitatum traherantur. Celeres sub Romulo Regibusque appellati sunt, deinde Flexumenes, postea Trossuli, cum oppidum in Tuscis citra Volsinos passuum 9. M. sine ullo peditum adiumento cepissent: idque duravit ultra C. Gracchum, Junius certe, qui ab amicitia ejus Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis. Quod ad Equestrem ordinem attinet, antea Trossulos vocabant, nunc Equites vocant, ideo quia non intelligunt Trossulos nomen quid valeat, pudet eo nomine appellari. De Equestri dignitate, censu, equo publico, transvectione, decariis, judiciis selectis iis commissis, jure aureorum annulorum, quod ipsorum proprium erat, censoria in eos potestate & nota, in Antiquitatibus Romanis multa dixi. Vide libr. 1. cap. 17.

*Etruscorum inventum secures, & fasces: Vetuloniam
inveni dicuntur tolli: varius pro dignitate
eorum numerus submitti.*

CAP. XXIV.

Post Regiam majestatem, nobilitatemque ab Etruscis profectam, sequuntur jura Magistratuum & ornamenta. L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. Neque pace Tarquinius, quam bello promptior, duodecim namque Tusciae populos frequentibus armis subegit, & inde Fasces, trabes, curules, annuli, phalerae, paludamenta, praetexta, inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur, toga picta, tunicaque palmata, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet. Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. Aeneid. pag. 517.

Ipse oratores ad me regnique coronam.

Cum sceptro misi, mandatque insignia Tarcon,

Succedam castris, Tyrrhenaque regna capebam.

Alii insignia pro fascibus, qui ad Romanos a Tuscis translati sunt. Diodor. Sicul. libr. 5. Biblioth. pag. 316. Τότε περί τας ἡγουμένους στρατήγους ἀξίωμα κατεσκεύασαν περιθέντες τοῖς ἡγουμένοις βαρβόχους, καὶ δίφρον ἐλεφάντινον, καὶ περιπόρυρον τήβεννον. Summis exercituum ducibus hoc ipso majestatem conciliarunt, quod lictores & sellam curulem ex ebore totamque purpura

Tom. I.

Qq

pra-

prætestam illis addidere. Fasces hos & secures, non omnes a Tarquinio Prisco institutos volunt, sed plerique ab ipso Romulo, qui tamen ab Etruscis eos sit mutuatus. T. Livius 1. Decad. libr. 1. Jura condidit, quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperii fecisset, cum cetero habitu se augustiorem, tum maxime licitoribus duodecim sumptis fecit. Alii a numero avium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. Me baud pœnitet eorum sententia esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum dictum placet; & ita habuisse Etruscis, quod ex duodecim populis communiter creato Rege, singulos singuli populi lictores dederunt. Sive itaque Romulus, sive Tarquinius Priscus horum auctor fuit, certe & hic, & ille inventionem Tuscis dobeit. Dionys. Halicarnass. libr. 3. pag. 195. Ὡς δὲ τινες ἰσοῦσι, καὶ τῆς δώδεκα πελέκας ἐκόμεσαν αὐτῷ, λαβόντες ἐξ ἐκάστης πόλεως ἓνα, Τυρρήνων γὰρ ἔθους ἐδόκει, ἐκάστου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἓνα προηγᾶναι ῥαβδοφόρον, ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα, ἃ δὲ κοινῇ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων στρατιὰ, τῆς δώδεκα πελέκας ἐνὶ παραδίδουσαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν, ἃ μὲν ἅπαντες γε συμφέρονται τοῖς ταῦτα λέγουσιν, ἀλλὰ παλαιότερον ἔτι τῆς Ταρκυνίᾳ βασιλείας πελέκας, δώδεκα πρὸ τῶν βασιλέων φέρεσθαι φασί. καταστήσασθαι δὲ τὸ ἔθος τῷτο Ρώμῳ εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δὲ κωλύει τὸ μὲν ἔνρημα Τυρρήνων εἶναι, χρήσασθαι δ' αὐτῷ πρῶτον Ρώμῳ παρ' ἐκείνων λαβόντα, κομπεῖναι δὲ καὶ Ταρκύνιον σὺν τοῖς ἄλλοις κόσμοις βασιλικοῖς καὶ τῆς δώδεκα πελέκας. Quæ verba sic Latine sonant. Sunt qui prodant, allatas ei etiam duodecim secures, singulas a singulis populis missas: Etruscorum enim mos fuisse videtur, quamque civitatem suo Regi lictozem unum addere, qui cum virgarum fasce securim illi præferret: quoties vero communis duodecim esset populorum expeditio, duodecim secures ei traderentur, cujus esset imperium in exercitum. Non tamen omnes Scriptores his assentiuntur, quandoquidem ajunt, ante Tarquinii regnum secures Regibus præferri solitas, fuisseque hoc institutum Romuli, mox ex quo principatum adeptus sit; nihil tamen vetat Etruscorum id esse inventum, primumque ab illis mutuatum Romulum. Præclarum optimi scriptoris testimonium, præclarus locus, quo non modo certo scimus ab Etruscis inventionem profectam, sed & solitos fasces sive virgas securi circumdari. Obiter quædam Dominicus Floccus, qui falso putabatur Ffestella, libello de Magistratibus Romanis.

Et quidem ne ullus sit dubio relictus locus, docet nos Silius Italicus libr. 8. Punicor. Vetuloniæ fasces inventos, quæ celeberrima civitas Etruriæ erat; sic enim ille:

*Meonieque decus quondam Vetulonia gentis,
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures:
Hæc altas eboris decoravit honore Curules,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.*

Et

Et licet frequentius secures fascibus includi solerent; tamen interdum ad terrorem eximendum, alter consulum duodecim fasces solos, alter vero duodecim secures nudas præferri sibi voluit, ut narrat plene Halicarnasseus libr. 5. principio. Erant hi fasces omnium Romanorum magistratuum insigne, non in urbe modo, sed in provinciis; quare non amplius, *quam sex fasces* lex concedit Proconsuli. Ulpian. J. C. libr. 20. ad legem Juliam & Papiam. Q. Flor. Tertullian. libr. de Idololat. cap. 18. *Unius Collegii insignia fasces & purpuram gestant.*

Adeo solemnitas erat fascium usus, ut tollere fasces sit idem, ac magistratum inire. Æthicus præfatione Cosmographiæ: *Cum Consulatus sui fasces erigeret.* Majoriani Aug. novella de ortu & imperio D. Majoriani. *Suscepti feliciter consulatus creximus fasces.* Poëtæ. Claudian. Paneg. de Consul. Olibrii & Prohini;

*Unanimis fratres junctos stipante senatu
Ire forum, strictasque procul radiare secures,
Atque uno bijuges tolli de limine fasces.*

Stat. libr. 1. Silv. 1. v. 178.

*Hunc & bisfenos, sic indulgentia pergat
Præsulis Ausonii, cernes attollere fasces
Ante diem.*

Sidon. Apollinar. Carm. 2. principio:

*Auspicio & numero fasces, Auguste, secundos
Erige.*

Non tantum ad ornamenta magistratuum hi fasces, sed etiam ad improborum coercitionem; nam minora crimina virgis, majora vero securi plectebantur; cum ea ætate, ac ne sexcentis annis post Urbem conditam usus ullus gladii esset; ut multis a me ostensum est in Antiquitatibus Romanis, nec hic repeto. Aurel. Cassiodor. libr. 5. Variar. Epist. 21. *Alii honores habeant & terribiles fasces, tibi vitæ humanæ gratissimi videntur militare custodes.* Vetus Scholiast. D. Juvenal. Sat. 8. v. 134.

*Si frangis virgas sociorum in sanguine, si te
Delectant bebetes lasso lictore secures.*

Claudian. præfat. ad libr. 2. in Eutrop.

*Scindere nunc alia meditatur ligna securi,
Fascibus & tandem vapulat ille suis.*

Pro dignitate magistratus, quem quis gerebat, numerum securium fasciumque habebat, alius alio pauciores; nam supremum Reipublicæ caput, puta Dictator, Appian. Alexand. libr. 1. Bellor. Civil. pag. 412. aut Decemvir scribendis legibus viginti quatuor fasces præ se agebant: minimi vero magistratus, scilicet Ædiles, duos tantum: Consules vero semper duodecim. L. Sen. libr. Brevit. Vit. cap. 7. Et libr. de Tranquill. cap. 1. & libr. 3. de Ira cap. 31. Flor. Tertullian. Advers. Valentinian. cap. 16. Martial. libr. 8. Epigr. 65. & libr. 9. Epigr. 43. & alibi

frequentissime alii. Proconsules vero in provinciis tantum lex, ut & Prætores Q. Symmach. libr. 7. Epist. 1. *Fasces prætura tua in eum annum feliciter preferendas.* Et libr. 8. Epist. 70. *Urbane prætura fasces filius meus Symmachus Kalendis Januarii sortiatur.* Et libr. 9. Epist. 22. *Nuntio filium meum, si favor divinus arriperit, prætorios fasces anno incante sumpturum.* Et libr. 1. Epist. 1.

*Aurora in populis Regum prætoria rexi,
Si fasces prætura tacet, tu respice fasces.*

Corruptus M. Martialis locus libr. 11. Epigr. 99.

*Non Consulatus ipse, non Tribunatus,
Sæviq; fasces, & superba clamor
Licoris abiget virga basiatorem.*

Corrige ex MS. Cod. & lege versu secundo:

Senique fasces.

Præbant lictores huic fascibus magistratus, Augustas, Virginesque Vestales, ut ab aliis est cumulate observatum; ut juberent populum cedere, neque magistratui occurrere. C. Plin. libr. 7. cap. 30. verba pete ex cap. sequenti. Quod si minor magistratus majori occurrisset, submittebat minor fasces, veluti eam deveneraturus, & de via decedebat, eleganter narrat Dionysius libr. 8. in rebus Coriolani pag. 516. Quod autem in victoria solenni laureati essent fasces, abunde alibi expressi posui.

*Etruscorum inventum licitor, seu apparitor: ab officio
dignior unus alio: januam intraturo
magistratu percutiebat.*

C A P. XXV.

E Orundem Tuscorum inventum est licitor, qui a variis officii generibus, quandoque *mūtius*, interdum *viator*, mox & *accensus* appellabatur. Florus, Diodorus, Livius, Halicarnasæus, Silius Italicus superiori capite laudati. Adde Strabonem Amasianum libr. 5. Geogr. pag. 152. Ubi enumerantur Etruscorum inventa ex MS. Hentici Scrimgeri Scoti affinis mei, vir sua ætate literarum Græcarum eruditissimus, cujusque scrinia Casaubonus compilavit, & ingrato silentio dissimulavit. Hæc itaque is habet; *πάρδα κ̃ πελέκας κ̃ σάπινγγες, κ̃ ἱεροποιὰ κ̃ μαντικὴ κ̃ μυσικὴ ὅση δημοσίᾳ χρῆσθαι Ῥωμαῖοι.* *Fasces, secures, tubas, sacrificia, divinationem, & musicam, qua publice utuntur Romani.* Macrobius libr. 1. Saturn. cap. 6. cujus verba pete ex cap. 27. infra hoc opere & libro. Hos inter magistratuum ornamen-

ta

ta reponunt Aurel. Prudent. in Romani agone:

*Hæc ipsa vestra dignitatum culmina
Quid esse censes? nonne cursum transeunt
Fasces, secures, sella, prætexta, toga,
Liclor, tribunal, & trecenta insignia,
Quibus tumetis, moxque detumescitis?*

Silius Italic. libr. 10. Punicor.

*Non aquile, non signa viris, non consulis altum
Imperium, non subnixæ liclore secures.*

Valgius Rufus libr. 2. de Quæsitis per Epistolam, a ligando nomen deductum putat, quod idem olim licloris, ac nunc carnificis sit munus. Unde illud Cassiodori ad liclorem libr. 11. Epist. 40. *Ama ferrum splendidum, non cruentum.* Sed Tiro Tullius Ciceronis Libertus apud A. Gellium libr. 12. cap. 3. a lino, vel licio derivat, quod liciis lineis essent adstricti, qui magistratibus ministrarent. Phædrus Tiberii Aug. libertus libr. 3. fab. 1.

*Cui tunica ex bumeris linteo pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.*

Huc pertinet lex duodecim Tabularum *De furto per lancem & licium*; nam magistratum inquisitorem rem furtivam præbant apparitores, licio alte cincti. Lud. Charondas & Theodorus Marcilius notarunt.

Erat autem inter liclores dignitas quædam, uti mihi persuadeo, si non ea, quæ esset inter magistratus, at certe ea major, quæ inter servos: & sicuti Pontifex Maximus, Vestalis Maxima frequenter in antiquis Inscriptionibus, & apud Suetonium, ita & *primum liclorem* dici existimo, qui ceteros digniore quodam gradu superaret: & sic censuit Franc. Robertellus libr. 2. Emendation. cap. 20. Favet locus Ciceronis Epist. 1. libr. 1. Epistolar. ad Q. Fratrem. *His rebus nuper C. Octavius jucundissimus fuit, apud quem primus liclor fuit, tacuit accensus quoties quisque voluit dixit, & quamdiu voluit.* Eodem modo & *proximus liclor*, forte qui secundum a primo locum occuparet. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 2. tit. 4. *Ne quis se inter Consulem, & proximum liclorem, quamvis officii causa una progredieretur, interponeret.*

Hic ingressuro magistratu, domum aliquam publicam aut privatam, fascibus januam percutiebat, veluti dominum admoniturus eo magistratum Populi Romani adventare. C. Plin. libr. 7. cap. 30. *Cn. Pompejus, confecto Mitridatico bello, intraturus Posidonii sapientia clari domum, fores percuti a liclore de more vetuit, & fasces liclorios janue submisit is, cui se Oriens Occidensque submiserat.* Stat. Papin. libr. 1. Silv. 2. v. 46.

*... hic mecum dum fervent agmine pestes
Atriaque, & multa pulsantur limina virga.*

M. Mar-

M. Martial. libr. 8. Epigr. 65.

*Bissenos jubet en redire fasces
Noto Consule, nobilique virga
Votis Castalii domum sonare.*

Plura de lictoribus dixi ad illud Claudiani de 6. Honor. Consul. in fine (1):

*..... desuetaque cingit
Regius auratis fora fascibus Ulpia lictor.*

*Etruscorum inventum trabea, & quorum esset gestamen:
clavata, seu clavis distincta: fibulata.*

C A P. XXVI.

AB iisdem Etruscis inventam trabeam, auctor est L. Florus loco supra citato libr. 1. cap. 5. Ugolin. Verinus libr. 1. de Illustratione Urbis Florentiæ MS.

*Regibus expulsis Romana potentia crevit,
A Tuscis fasces victis, bissexque secures,
Et trabeam, & sellam, Consul Romane, petisti.*

Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 457. *togam augurum* interpretatur *de cocco & purpura*. Flor. Tertullian. libr. de Idololatr. cap. 18. *Prætexta quoque, & trabeæ, & laticlavi, & fasces, & virgæ præferuntur*. Et quia augures ab Etruscis excogitati, credibile est ornamentum istud cum ipsa augurum dignitate crevisse; crescente deinde Romana potentia, quintuplex fuisse trabea reperitur, auguralis, Regia, consularis, senatoria, & equestris: de quibus Wolfgang. Lazius libr. 2. Commentarior. Reip. cap. 3. & abundantissime libr. 8. idem cap. 5. quem non exscribo. Videntur certe sequiori ævo omnes togas Imperatorum eo nomine appellasse, cum tamen trabea multo brevior esset toga; nam ut Claudianum omittam passim, Corippus African. libr. 4. de Laudib. Justinii Minoris num. 1.

Egrediens sacra princeps trabeatus ab aula.

Eodem libr. num. 2.

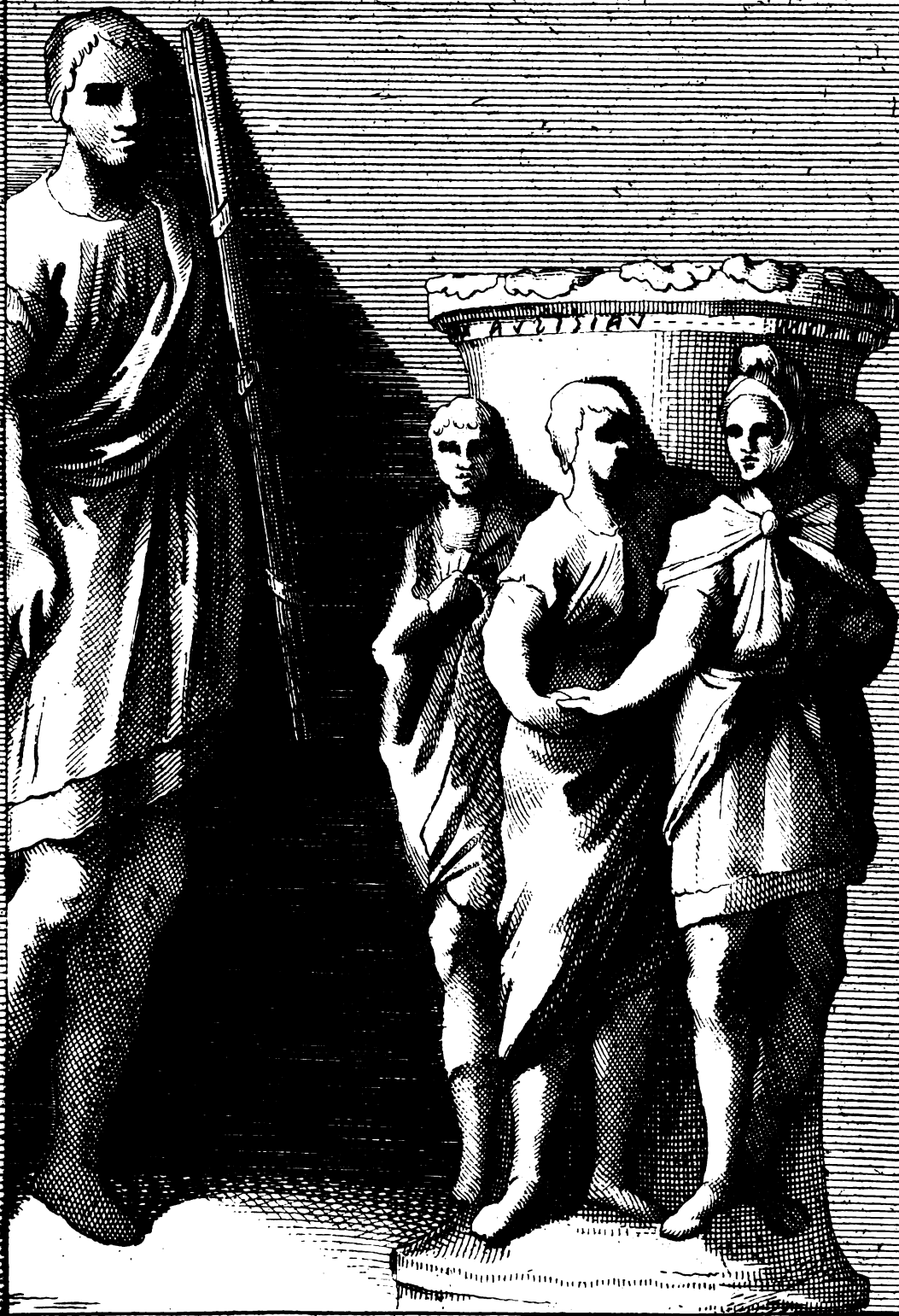
Conscendit Princeps trabea succinctus avita.

Et ibidem. num. 3.

*Incessit latus præclara in veste Senatus,
Pars trabeis, pars compta togis.*

Erat

(1) Principem virum Etruscum, lictoribus fasces deferentibus stipatum, reprehensat hic cippus ex lapide indigena. In fascibus non apparent secures, temporis forte injuria detritæ.

Sanio Prope Florentiam

Vin. Franceschini Scul.

Erat itaque vestis Phrygio opere curiose elaborata, aureisque trabibus, ut videtur, distincta, unde illi nomen. Nugatur Isidor. libr. 19. cap. 24. quod eam sic vocatam vult a *transbeando*. Inclinate deinde Imperio promiscuus usus trabæ; nam & saga quoque trabeata Trebellius Pollio vocat in Gallienis: *Quid ergo sine trabeatis sagis tanta esse non potest Respublica?* Hinc *trabeatæ imagines* apud Sidonium Apollinarem libr. 1. Epist. 6. Pseudocornutus ad A. Persii Sat. 3. v. 26. *Trabea erat toga species ex cocco & purpura, qua operti nobiles Romanorum initio procedebant*. Ex hoc quoque more profluxit, ut trabea pro ipso Consulatu sumatur. Idem libr. 5. Epist. 5. *Cui procul dubio statuas dederant literæ, si trabæ non dedissent*. Latinus Pacatus Drepanius panegy. Theodosii: *pastores trabeati*; idest primi Romanorum frugi Republica magistratus, quos constat, rusticos, pastores, aut agricolas fuisse. Consule eruditissimum Joannem Savaronem ad Sidonium suum. In hac veste acu majorum effigies delineatæ visebantur; quare *trabealis molem metalli*, dixit idem Sidonius Apollinaris Carm. 2. in principio. Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilicon.

..... gremioque rigentia profert
 Dona, graves auro trabeas, insigne Minervæ
 Spirat opus, rutilis hic pingitur aula columnis,
 Et sacros Mariæ partus Lucina dolores
 Solatur.

Vide locum. Corippus African. libr. 1. de Laud. Justin. Min. num. 15.

Et tulit intextam pretioso murice vestem,
 Justinianorum series ubi tota parentum
 Nexo auro insignita fuit, gemmisque corusca:
 Illic barbaricas flexa cervice phalanges,
 Occisos Reges, subjectasque ordine gentes
 Pictor acu tenui multa formaverat arte.

Eadem hæc vestis *clavata*, a clavis, quibus distinguebatur, intertextis. Ulpian. l. 23. ff. aur. & argent. leg. Unicum tantum Juvenalis locum e Satyr. 16. corrigam:

Cum duo crura babeas, offendere tot caligatos
 Millia clavorum.

Legendum ex MS. meo optimæ notæ:

..... offendere tot caligas, tot
 Millia clavorum.

Rectissime indubie, nam caligis militaribus & calceis, non minus quam trabeis, clavi illi suffixi. Idem Sat. 3. v. 249.

Calcor, & in digito clavus mihi militis hæret.

Fibulis etiam erat adstricta trabea. Fl. Vopisc. in Carino, & in Aureliano: *Concessit militibus fibularum aurearum usum*. Trabell. Pollio in Claudio: *Fibulam auream cum acum Cypream unam*. Locus certe corruptus est; tu corrige: *Fibulam auream cum acu Cypria unam*. Ita legit &

& ex Rabbinis, & Callimacho explicat Isaacus Casaubonus. Fibulis hilce gemmæ & uniones ingentis pretii addebantur. Unde illud Ælii Spartiani in Adriano: *Sive auro baltheum sumeret, sive gemmis fibulas stringeret.* Ulpian. J.C. libr. 44. ad Sabinum. Leo Aug. Constitut. Plin. libr. 33. cap. 1. Virgilius, Martialis, Juvenalis passim, quos non exscribo. Antholog. libr. 4. cap. 12. Epigr. 3. Stat. Papin. ad eum morem libr. 7. Thebaid. v, 657.

*Et rubet imbellis Tyrio subtegmine thorax
Brachiaque in manicis, & picta vincula planta,
Carbasique sinus, & fibula raptis auro
Tanariam fulva mordebat jaspide pallam:*

Magis ad res Romanas apposite Corippus libr. 1. de Laudib. Justiniani Minoris num. 4.

*Substricloque sinu vestis divina pependit,
Poplite fusa tenus, pretioso candida limbo,
Cesareos humeros ardenti murice textit
Circumfusa chlamys, rutilo quæ ornata metallo
Principis exerta vincebat lumina dextra.
Aurea juncturas morsu perstrinxit adunco
Fibula, & a summis gemma micuere catenis.*

*Etruscorum inventum sella curulis: & ipsa Regum
primo, mox magistratuum patriciorum.*

C A P. XXVII.

INter Regia insignia Etrusci ad majestatem sui Principis prædicandam instituerunt sellam curulem ex ebore, ut L. Florus diserte testatur libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. & multis docui libr. 2. supra hoc opere cap. 2. Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 6. Tullus Hostilius, Rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam prætextam, atque pictam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus, ut Romæ haberentur, instituit. Servius Honoratus ad libr. 11. Æneid. pag. 637. Sellam Regni, trabeamque insignia nostri. Romanorum Imperatorum insigne sella curulis & trabea, nam diadema aliarum gentium Reges non habebant. Error certissimus, & pudendus Servii, alioquin tam docti & gravis scriptoris. Ego enim multis ostendi, cap. 21. penes aliarum a Romanis gentium Reges fuisse diadematis jus: postea vero, ut omnia alia ornamenta, ab Etruscis mutuata, ita hanc Romani magistratuum suorum insigne esse voluerunt. Q. Symmach. libr. 1. Epist. 95. *Fortunati curulem tuam lato agmine per.*

persequantur. Sed & diversorum illa, nam *sella pretoris* meminit Tacitus libr. 4. Annal. Fabius Quintilianus libr. 6. Institution. Oratoriar. cap. 3. & Ulpian. J.C. l. 1. ff. de postuland. & *sella adilium curulium* apud Valerium Maximum libr. 2. cap. 1. Livium 1. Decad. libr. 9. ad finem, ad stipulante Lucio Pisone libr. 3. Annalium, ut refert A. Gelius libr. 6. cap. 9. Esse autem cum lictoribus & fascibus securibusque inventum hoc Veruloniæ, Silius Italicus libr. 8. Punicor. auctor est.

Bisenos hæc prima dedit precedere fasces,

Et junxit totidem tacito terrore secures,

Es princeps Tyrio vestem pratexit ostro.

Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

De consulari curuli frequentius probati auctores. Savaro ad Sidonium libr. 8. Epist. 6. & Epist. 8. Carm. 2. v. 209. Corippus non uno loco. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 2. v. 181.

... purpureos habitus, juvenique curule

Indulgebat ebur.

Ex ebore elaboratam, ex Dionysio Halicarnasseo non uno loco dixi supra hoc opere. In triumphali pompa usum ejus etiam receptum, adnotavi in Antiquitatibus Roman. libr. 10. Addendus Joannes Tzetzes Chiliad. 13. Historiar. cap. 461.

Τὰ τῷ θραυστικῷ πέντα τῷ κυνέῳ δίφῳ.

Triumphalis omnia curulis sella: (1)

Etruscorum inventum anuli, ferrei, aurei, Thynici, Samothracii, Regum, legatorum, matronarum, equitum, advocatorum, poetarum: cur læva ferrentur: utensilia eis clausa.

CAP. XXVIII.

Regiam majestatem anulo a Tuscis insigniri solitam, locus supra adductus L. Flori libr. 1. cap. 5. Histor. Roman. satis indicat: eumque ex religiosa causa in lævæ digito, minimo proximo, gestabant, uti arcani Etruscorum ritus demonstrabant. Quod miror a Georgio Longo, custode Bibliothecæ Ambrosianæ, prætermisum, opere *de Anulis Signatoriis Antiquorum*; cum alibi eo in opere multa sint curiosa, multa a me, suppresso nomine, transcripta, nisi & ille ex iisdem auctoribus eadem potuit, quæ ego, excerplisse.

Tom. I.

Rr

Aurel.

(1) Sellæ curulis antiquam, & veram formam, qualis apud Etruscos fuerit, forte habes ex pictura in vase fictili Eminentissimi Gualterii post cap. 36. hujus libri 3.

Aurel. Macrob. libr. 7. Saturnal. cap. 13. ex Attejo Capitone, juris Pontificii perito. *Qui cum nefas esse sanciret, Deorum formas insculpi analis, eo usque processit, ut & our hoc digito, vel in hac manu gestaretur anulus, non taceret: Veteres, inquit, non ornatus, sed signandi causa, anulum secum circumferebant; unde nec plus habere, quam unum, licebat: nec cuiquam, nisi libero, quos solos fides decerneret, quæ signaculo continetur; ideo jus anulorum famuli non habebant. Imprimebatur autem sculptura materiæ anuli, sive ex ferro, sive ex auro foret, & gestabatur, ut quisque vellet, quacumque manu, quolibet digito: postea, inquit, usus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis cepit insculpere, & certatim hæc omnis imitatio laceffit, ut de augmento pretii, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur; hinc factum est, ut usus analorum exemplius dextera, quæ multum negotiorum gerit, in levam relegaretur, quæ otiosior est, ne crebro motu & officio manus dextera pretiosi lapides frangerentur. Electus autem levæ manu digitis minimo proximus, quasi optior ceteris, ut commendaretur anuli pretiositas; nam pollex, qui nomen, ab eo quod pollet, accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus semper in officio est; unde & apud Græcos ἀντρηξ, quasi manus altera vocatur: pollicis vero vicinus, nudus & sine tuitione alterius apppositi videbatur; nam pollex ita inferior est, ut vix radicem ejus excedat: medium, & minimum vitarunt, tamquam ineptos, alterum magnitudine, brevitate alterum: & electus est, qui ab utroque clauditur, & minus officii gerit, & ideo servando anulo magis accomodatus. Hæc sunt, quæ lectio Pontificalis habet: unusquisque, ut volet, vel Etruscæ, vel Ægyptiæ opinionem sequatur: Quem locum longiorem ideo adscripsi, quia hæc esset ex Pontificalibus cæremoniis sententia deprompta, quam Cæcinna Albinus Etruscæ opinionem interpretatur; ideo quia omnis Pontificum Romanorum eruditio ex Etruscis esset petita. Aliam rationem adducit Appion in libris Ægyptiacis apud A. Gellium libr. 10. Noct. Atticar. cap. 10. Initio ferrei omnes Romæ anuli, nec multo post tempore Senatus aureos accepit. C. Plin. libr. 33. cap. 1. Ovid. libr. 4. Trist.*

Ferreus assiduo consumitur anulus usu.

Juvenal. Sat. 11. v. 129.

Anulus in digito quod ferreus.

Quod & Samothracum gestamen, qui & ipsi a Tuscis ritus omnium suorum Sacrorum hauserant; Turnebum scio, jam præoccupasse libr. 20. Adversarior. cap. 2. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri cap. 5. *Nam & anuli ferro fiunt.* Isidor. libr. 19. cap. 13. *Samothracius aureus est, sed capitulo ferreo, a loco ita vocatus.* Plinium Obertus Giphanius, & alii adduxerunt. T. Lucret. libr. 5. Rer. Nat.

*Exultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta simul ferri furere intus abenis
In scapulis.*

Aurei

Aurei deinde fieri coeperunt, iidemque Thynicii appellati, a loco, ubi frequentior eorum usus. Idior. loco laudato. *Tinius purus est, primum in Bithynia fabricatus, quam olim Tinam vocabant; sed corrige: Thynicus purus est.* Postea Flaccum citat, non sine mendo insigni; sunt enim versus C. Macenatis in obitum Flacci Horatii, qui & ipsi ab eo portentoſe ponuntur: *Lugens mea vita nec Smaragdus, Berillosque, mi Flacce, nec nitentes per candida margaritas quero, nec cortinalis me perpallit anulus, nec Jaspius lapillus.* Monstra hæc, & prodigia sic elue, & expia, redditis sic versibus:

*Lugens te mea vita, nec smaragdus
Berillus quoque, Flacce, nec nitentes
Nunc per candida margarita quero,
Nec quas Thynica lima perpalluit
Anellos, nec Jaspios lapillos.*

Ut igitur ferrei anuli in Samothracia, ita aurei in Thynia, quæ appellata Bithynia. Claudian. libr. 2. Eutrop.

Thyni Thracæ erant, quæ nunc Bithynia fertur.

Unde descendit *jus aureorum anulorum*. C. Plinius Junior libr. 8. Epist. 6. Omitto, quod Pallanti servo pratoris ornamenta offeruntur, quippe offeruntur a servis: mitto, quod censent, non exhortandum modo, verum etiam compellendum ad usum aureorum anulorum; eras enim contra majestatem Senatus, si ferreis pratorius uteretur. Hoc jure, ut quibusdam placet, in ingenuitatem transibant. Asconius Pædian. vel ut aliis magis videtur, equestri honore donabantur. Modestinus J. C. *Χρυσῶν δακτυλίων δίκαιον, aureorum anulorum jus* vocat. l. 14. ff. de Excusat. a Justiniano Aug. *Jus anulorum* audit sine adjectione, Novella 74. Ad titulum in Pandectis de jure aureorum anulorum.

Erat & quoddam tertium genus anulorum, quod neque ferreum, neque aureum, sed inauratum. Petronii elegans est locus in Satyrico pag. 78. *Habebat etiam in minimo digito sinistra manus anulum grandem subauratum, extremo vero articulo digiti sequentis, minorem, ut mihi videbatur, totum anneau, sed plane ferreis veluti stellis ferruminatum.* Ad quem locum Joan. a Woneren, & Georgius Erhardus consulantur. Ille itaque, ut jam dixi, morem illum indicat, anulos sinistra gestandi, uti & Q. Flor. Tertullian. libr. de hab. mulieb. cap. ult. *Et sinistra per singulos digitos de singulis saccis ludit; hoc est, tanta est copia anulorum, ut patrimonium vix ad ornandam sinistram sufficiat.* Silius Italic. libr. 8. Punicor. in fine:

*O dolor! hoc etiam superi vidisse jubetis
Congesto læva quodcumque avellitur auro
Metitur Latias victrix Carthago ruinas.*

Et libr. 11, de anulis, Carthaginem ab Hannibale post Cannensem pugnam missis:

Testes hi stregis, quas signum illustre superbis

Rr 2

Mos

Mos leva gestare viris, tum funditur ante

Ora admirantium præfulgens anulus auro,

Datque fidem verbis haud parvo insignis acervo.

Gestamen hoc initio Regum erat, nec temere aliorum; nam & Reges morituri anulum illum suum, veluti imperii certum pignus successoribus dabant. Q. Curt. libr. 10. Alexander *de tractum anulum digito Perdicæ tradidit* jam moriturus. Et simile quid narrat Lucius Seneca apud Suetonium, Tiberio cap. 73.

Secundo Legati, ad exteras gentes missi eo, veluti honoris sui insigni afficiebantur. C. Plin. libr. 33. cap. 1. *Longo certe tempore ne Senatum quidem Romanum habuisse aureos manifestum est; siquidem bis tantum, qui legati ad exteras gentes ituri essent, anuli publicæ dabantur, credo, quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur, neque aliis, uti mos fuit, quam qui ex ea causa publico accepissent.* Inter privilegia itaque legatorum, de quibus dixi ad Corippum de Laudib. Justin. minor. num. 7. erat & anulorum jus.

Tertio Matronarum gestamen anuli habiti, atque ideo in mundo muliebri repositi. Ulpian. J.C. l. 23. §. ornamentum. ff. de aur. & argent. legat. Atque illi quidem initio *ferrei*, ut Plinius loco laudato: vel *eburnei*, vel *electrini*, ut auctor aliquis vetus apud Suidam prodit in voce *ἐλεφάντινοι*, *eburnei*. Postea vero aurei, dicebanturque *promubi*. Flor. Tertullian. Apologet. cap. 6. *Video & inter matronas, atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa feminas quidem etiam illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur; quum aurum nulla norat, præter unico digito, quem sponsus oppignerasset probulo anulo.* Ille vult, aureum fuisse; at Plinius ferreum, sine gemma. Alii notarunt. Trebell. Pollio in Macrino. D. Juvenalis Sat. 6. v. 27.

. . . . . digito pignus fortasse dedisti.

Quarto, Equestrem ordinem per anulum omnes sciunt, a Senatorio & plebejo discretum: quod quomodo intelligendum, ab aliis disputatum acerrime, & jampridem discussum. Plinius loco toties laudato. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Sat. 7. v. 89. Sueton. Vitell. cap. 12. Britannicus ad Juvenal. Sat. 11. v. 41.

Talibus a dominis post cuncta novissimus exit

Anulus, & digito mendicat Pollio nudo.

Quinto, Advocati inter fori ornamenta & anulum solebant magni pretii gestare; quare M. Fab. Quintilianus libr. 11. cap. 2. ait, *anulum inter agendum in foro translatum aliud atque aliud significare.* Satyrice & amare Juvenalis Sat. 7. v. 144.

. . . . . conductæ Paulus agebat

Sardonice, atque ideo pluris quam Cossus agebat.

Sexto, Poætæ, agone Scholiastico, seu Albano, seu Capitolino victores, corona lemniscata, & anulo donabantur, veluti equestri ordinis honore digni. Idem eadem Satyr. v. 88.

Ille

Ille & militiæ multis largitur honorem

Semestri vatum digito circumligat auro.

Denique Signatorios omnes cives cujuscunque conditionis habebant in quibus ad libitum sculpebant Deos, principes, amicos, quidlibet aliud: eaque Græci *σημαῖα*, ut est apud Hesychium, Illustrium vocabant: & notavit diligentissimus Joannes Meursius ad Lycophronem. Consule Andream Tiraquellum ad Alexandrum ab Alexandro libr. 3. Genial. Dier. cap. 26. Cœlium Rhodiginum libr. 6. Antiquar. Lection. cap. 12. Franc. Juretum ad Symmachi libr. 1. Epist. 12. L. Senec. Epist. 13. fin. Epist. 22. fine. Fl. Vopiscus in D. Aureliano fin. *Uxori & filie anulum sigillaritium quasi privatus instituit.* Unde liquet non virorum modo signatorios fuisse anulos, sed & feminarum: & Græcorum, non tantum Romanorum. Alexander Macedo apud Curtium Rufum libr. 7. *Signum ejus, Philotas, in potestate mea est.* Ovid. libr. 9. Metamorph. fab. 11.

Protinus impressa signat sua crimina gemma.

Usque eo vilitatis processit hic anulorum sigillaritiorum usus, ut *vilissima utensium* eo obsignarent, ut loquitur, C. Tacitus libr. 2. Annal. & Doctor meus eruditissimus J. Lipsius, qui & hujus anuli formam ponit: ad quem alludunt Poëtæ. Martial. libr. 9. Epigr. 89.

Nunc signat meus anulus lagenam.

M. Plautus. Casina Act. 2. sc. 1. princ.

Obsignate cellas, referte anulum ad me.

Et in Persa Act. 2. sc. 3.

triparcos homines, vetulos avidos, aridos

Bene admordere, qui salinum servo obsignat cum sale.

*Etruscorum inventum phaleræ: bellicus
ornatus: consularis.*

CAP. XXIX.

INter Regum Etruscorum ornamenta & phaleræ locum habuerunt, ab iis inventæ. L. Flor. libr. 1. Histor. cap. 5. Itaque phaleræ sunt ornamenta ducum militantium, vel, ut loquitur Nonius Marcellus cap. 18. *ornamenta belli.* Salust. Jugurthin. *Ac sibi restitui & hastas, vexillum, phaleras, aliaque militaria dona.* Ex quo liquet loco, inter dona militaria & phaleras consuevisse militibus dari in fortitudinis præmium. Solinus Polyhist. cap. 6. Suetonius in Augusto, laudati a Godescalco Stennechio ad libr. 2. Vegetii, item & nummus ibidem Trajani, qui mire huc facit. Vetus Lapis.

DONIS

DONIS. DONATO. A. DIVO
 TRAIANO. AVG
 TORQVIBVS. ARMILLIS
 PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

Juvenal. Sat. 16. fine:

Ut lati phaleris omnes, & torquibus omnes.

Virgil. libr. 9. Æneid.

*Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
 Cingula.*

Pseudocornutus ad A. Persii Sat. 3. v. 30.

Ad populum phaleras.

Anonymus Poëta apud D. Hieronymum Epist. de Just. Monachi:

Respicere ad phaleras, & nomina vana Catonum.

Regum itaque initio gestamen phaleræ, postea militum fortium; sed
 & *Consulares Phalera* dicuntur ab Aurelio Cassiodoro libr. 6. Variat.
 Epist. 20. Savaro doctiss. ad Sidonium libr. 4. Epist. 9. Postea tamen,
 ita usu volvente ab ipsis hominibus ad equos translatus hic ornatus.
 L. Apul. libr. 10. Milesiar. Superabatque ea luxuria fidem, additis auro
 pretiosissimisque gemmis. Achilles Tatius libr. 3. de Clitophonte &
 Leucippe pag. 72. L. Seneca Epist. 80. Ægidius Maserius ad Valerii
 Flacci Argonaut. libr. 6. pag. 93. Apollonius libr. 1. Excidii Hiero-
 solymitani. Dixi ad Epigramma Claudiani *de phaleris equi Regii*:

Damque auro phalera, gemmis dum fræna renident.

Et de 6. Honor. Consul.

Turbantur phalera.

Etru-

*Etruscorum inventum paludamenta, quorum gestamen
illa more Romano: dicta & chlamys
eadem vestis.*

CAP. XXX.

AD bellicum apparatus spectat paludamentum, quod inter Etruscorum inventa reponit L. Florus libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. Bellicum fuit ipsius Regis gestamen. Isidorus libr. 19. cap. 24. Salustius Crispus libr. 3. Historiar. Eodem tempore Lentulus duplici arte locum editum multo sanguine suorum defensus, postquam ex sarcinis paludamenta adflari, & delectæ cohortes intelligi capere. Sed ut reliqua omnia ornamenta, a Tuscis accepta, Regumque tantum majestati debita, Romani ad suos transfudere Magistratus; ita & hoc eodem jure translatum voluere. Sext. Aurel. Victor. in Caligula, Cæsarum vestem fuisse scribit *indutus aureo paludamento*. Et Tacitus libr. 12. de Claudio idem confirmat. De Juliano Ammian. Marcell. De Septimio Severo Herodian. libr. 3. notati a Wolfgango Latio libr. 8. Commentar. cap. 11. Pleraque a me dicta ad illud Claudiani de 6. Honorii Consulatu:

... & ducibus circumspicata togatis

Jure paludata jam curia militat aula.

Eandem vestem chlamydem dici, Nonius ait. Æl. Spartian. Adriano. *Ingentia dona accepisset, atque inter hæc auratas quoque chlamydes*. Jul. Capitolin. in Pertinace Aug. *Purpureasque chlamydas Græcanicas, atque castrenses*. Trebell. Pollio in Gallienis. *Cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis & aureis Romæ visus est*. Eratque hæc Principum initio, mox Senatorum, tum deinde & omnium magistratuum patriciorum promiscue. Aurel. Cassiodor. libr. 6. Variar. Epist. 15. & Epist. 21. Et libr. 12. Epist. 7. L. 1. C. Theodos. *Quo habitu uti oporteat intra urbem*. Gregor. Turonens. libr. 2. Histor. Franc. cap. 38. Et plerumque paludati, sive chlamydati imperatores, etiam statuis politis. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 1. de Domitiani statua:

*It tergo demissa chlamys, latus ense quieto
Securum.*

Sic Poëtæ audiendi. Virgilius frequenter maxime libr. 3. Æneid. & Servius ibi:

Dat Phrygiam Ascanio chlamydem.

Corippus Africanus libr. 1. de Laudib. Justin. Minor. num. 4.

Cæsareos humeros ardenti murice textit

Cir-

Circumfusa cblamys.

Claudian. libr. 2. de Laudib. Stilic. ubi multa dixi:

*Quin & Sidonias cblamydes, & cingula baccis
Aspera, gemmatasque togas, viridesque smaragdīs
Loricās, galeasque renidentes biacynthis,
Gestatoque patri-scapulis radiantibus enses,
Et vario lapidum distinctas igne coronas
Dividis ex aequo,*

*Etruscorum inventum prætexta: quæ vestis,
& quorum abolla dicta.*

C A P. XXXI.

Pætextam ab Etruscis, ad ornandam Regum suorum majestatem, antiquissimo seculo diu ante Romam conditam loquitur non modo L. Florus libr. 1. Histor. Rom. cap. 5. sed & alii magnæ notæ Scriptores id ipsum testantur. C. Plin. libr. 8. cap. 48. Prætextæ apud Etruscos originem invenere. C. Lucil. libr. 1. Satyrarum:

Prætexta, & tunica Lydorum opus sordidum omne.

Sil. Ital. libr. 8. Punicor.

*Meoniaque decus quondam Vetulonia gentis
Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures,
Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro.
Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.*

Aurel. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 6. Tullus Hostilius, Rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam pictam, atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, privus, ut Romæ haberentur, instituit; sed prætextam illo seculo puerilis non usurpabat ætas; erat enim, ut cetera, quæ enumeravi, honoris habitus; sed postea Tarquinius Demarati Corinthii exulis filius Priscus, quem quidam Lucumonem vocitatum ferunt, Rex tertius ab Hostilio, quintus a Romulo, de Sabinis egit triumphum: quo bello filium suum, annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudavit, & bulla aurea prætextæque donavit, insigniens puerum ultra annos fortem, premiis virilitatis, & honoris. Nam sicut prætexta magistratuum, ita bulla triumphantium erat gestamen. Vide quæ sequuntur Dionys. Halicarn. libr. 4, pag. 268. Consularia ornamenta, seu verius regalia enumerat: Θρόνον ἐλεφάντινον, & λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον, & τὰς προηγούμενας, & δώδε-

δώδεκα πελέκας: Sellam eburneam, hoc est curulem, & albam togam purpura prætextam, & lictores, & duodecim secures. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: Prætextam & pictam togam nunquam nisi Consul accepit; & eam quidem, quam de Jovis templo sumptam alii quoque accipiebant, aut prætores, aut Consules: accepit prætextam etiam cum sacra faceret, sed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris. Qui locus docet & Imperatores, & Consules, & Prætores, & Pontifices Maximos uti prætextâ consuevissent. Claudian. de 6. Hon. Consul.

Communem majore toga signabitur annum.

Sed Romano usu prætextâ præcipue puerile erat gestamen, ut exequitur Macrobius loco laudato. Levinus Torrentius ad Horat. Epod. Od. 5.

Per hoc inane purpura decus precor.

Atque ea posita, togam virilem induebant. Catullus Epigr. 63. Lucan. libr. 7. principio. Persius Sat. 5. M. Cicero libr. 5. ad Atticum Epist. 21. libr. 6. Epist. 1. libr. 9. Epist. ult. libr. 10. Epist. 8. Horat. libr. 1. Od. 36. Sueton. Augusto cap. 8. A. Gell. libr. 18. cap. 4. M. Martialis libr. 1. Epigr. 114. Vocataque hæc toga virilis a Persio loco citato *umbo canaius*, quod sit velut clypeus adversus reprehensiones. Cæc. Rhodigin. libr. 14. Antiquar. Lection. cap. 16. Sumptaque ea, summa erat libertas, quare & libera dicta. P. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 10.

Liberior fratri sumpta mibique toga est.

Offerebatur toga hæc solemnî die, deducto in forum tirone, seu prætextato, ut jam a viris doctis est observatum, & dixi ad illud Claudiani de 6. Consul. Hon.

Romano puerum gaudens offerre favori.

T. Liv. 5. Decad. libr. 5. fin. Sueton. Aug. cap. 96. Symm. libr. 2. Epist. 42. Ferebatur supra tunicas. M. Tullius de suppliciis: *Sententiæ descendæ loco, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam, posteritatemque prodendam, togamque prætextam.* Plura alii.

Eadem hæc vestis *abolla* appellata, putantque vulgo, militarem esse vestem. Nonius Marcell. cap. 14. num. 9. Pallium interpretatur Hadrianus Turnebus libr. 27. Adversarior. cap. 15. non recte; nam certum est, togæ genus quoddam fuisse, sed forte figura aut colore ab aliis togis distinctum. Vet. glossar. Philoxeni. *Abolla, toga, ἰμάτιον.* Vetus Scholiast. Juvenalis ad Satyr. 3. v. 115. *Abollæ, quasi majoris togæ.* Estque tam philosophorum, quam militum. Satyricus ipse:

..... *atque audi facinus majoris abollæ.*

Satyr. 4. v. 77.

*Currite, jam sedit, rapta properabat abolla,
Pegasus.*

Servius ad libr. 5. Æneid.

..... *duplicem ex humeris rejecit amictum.*

Martialis. libr. 4. Epigr. 53. & libr. 8. Epigr. 48.

Nescit, cui dederit Tyriam Crispinus abollam.

Tom. I.

Ss

Etru-

Etruscorum inventum calcei militares, qui & Tyrrheni dicti: & crepidæ: fasciis ligati.

C A P. XXXII.

HOC quoque militiæ præstiterunt Etrusci, ut calcei militibus alii atque in communi usu ceteris hominibus essent. Julius Pollux libr. 7. Onomastic. cap. 22. Τυρρηνικά τὸ κάττιμα ξύλινον, τετραδάκτυλον, δι' ἡμάντες ἐπὶ χρυσοῖς, σανδάλιον γὰρ ἦν, ὑπέδρασε δ' αὐτὸ Φειδίας τὴν Α' θηῶν, ἐκάλουν δ' αὐτὰ Τυρρηνουργή. τὰς μέντοι Τυρρηνικάς ὁ σαφρῶς μάθαις:

Ποικίλος μάθαις λυδίων κακὸν ἔργον.

Quæ sic Latine sonant: *Tyrrhenici calcei, quorum solea lignea, quatuor digitorum latitudinis, lora autem inaurata, erat autem Sandalium: hoc Pbidias induit Minervam, & hos quidem Tyrrhenicos vocabant. Tyrrhenicorum Sappho dixit lorum:*

Lorum varium, Lydium malum opus.

Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. *Æneid. pag. 515.*

Consurgit senior, tunicaque inducitur artus

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Tyrrhena vincula, Tusca calceamenta, & dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. Alii calceos Senatores volunt, quia hoc genus calceamenti a Tuscis sumptum est. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 14. Satyræ ultimæ: Darupsis militibus calceamenta dixit. Corrigendum est: pro ipsiis militibus. Ipse Poëta:

Bardaius judex datur hæc punire volenti

Calceus, & grandes magna ad subsellia jura

Legibus antiquis castrorum.

Æl. Lamprid. in Alexandro. Epistola Aureliani Aug. apud Fl. Vopiscum in eo. *Milites arma terga, ferramenta Samiata habeant, & calciamenta fortia.* Clavis quibusdam ferreis compacti erant, ut milites in eodem vestigio, defixis in terram clavis, immobiles consistere possent, neque facile loco suo propelli. Ut discimus ex eleganti narratione Fl. Josephi libr. 7. Belli Judaic. cap. 3. quam historiam repetiit Egesippus, si ille libri illius auctor est, libr. 5. de Excid. Hierosolymit. cap. 30. Hinc & *calciarium* pro donativo. Paulus J.C. l. 3. ff. offic. præfect. vigil. & l. 2. ff. alim. & cib. legat. Ulpian. l. 8. ff. de Transactionib. C. Sueton. Vespas. cap. 8. *clavatumque* a C. Tacito dicitur libr. 3. Historiar.

Calcei isti crepidæ etiam dicti, & ideo inter res peregrinas illi habiti calcei, creditique a Græcis Romam translati, cum tamen Servius diser-

diserte supra proxime laudatus, Tuscis eorum inventionem attribuat. Suetonius, Seneca, Martialis, Persius, Juvenalis, & alii consulantur.

Lora istis, sive ansas assignat Sappho, quæ Virgilius vincula appellavit. Usum illum Homerus novit libr. 2. Odyss. principio. Hieron. Magius libr. 3. cap. 3. Poëtæ M. Manil. libr. 5. Astronomic.

Et pedibus niveis fulserunt anrea vincla.

Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 6. & Eleg. 8. Sidon. Apollinar. Carm. 2. v. 402. Et libr. 8. Epist. 11. Livius Andronicus vetustissimus Poëta apud Terentianum Maurum libr. de Metror. Generib.

Et jam purpureo furas include coturno.

Ex quo Virgilius libr. 1. Æneid.

Purpureoque ake furas vincere coturno.

*Etruscorum inventum calcei senatorii: dimidiata
lunæ figuram adsutam illi habebant: ansulis
stricti: coloris nigri: patricii dicti.*

CAP. XXXIII.

Etruscæ inventionis est calceus senatorius. Servius Mautus Honoratus ad libr. 8. Æneid. pag. 515.

Et Tyrrbena pedum circumdat vincula plantis.

Quem vide capite superiori. Erat autem dimidiatæ lunæ effigies adsuta: & ideo quod solis patriciis eos ferre liceret, patricii nominabantur. Vetus Inscriptio in marmore Ariminensi⁽¹⁾.

C. MARIUS. COS. VII. TRIB. PLEB.
Q. AVG. TIB. MIL. EXTRA
SORTEM. BELLVM. CVM. IV
GVRTHA. REGE. NVMIDIAB
GESSIT. EVM. CAEPIT. TRIVM
PHANS. IN. SECVNDO. CON
SVLATV. ANTE. CVRRVM
SVVM. DVCI. IVSSIT. TER
TIVM. COS. ABSENS. CREA
TVS. EST. IIII. TEVTO
NORVM. DELEVIT. EXERCI
TVM. V. COS. CIMBROS. FV
DIT. EX. ILLIS. ET. TEVTO

SS 2

NIS.

(1) Idem Dempst. Libr. 5. cap. 36. Antiq. Roman. Paralip. ad Rosinum hanc affert inscriptionem; at Gruterus pag. 436. n. 3. eam aliter refert.

NIS. ITERVM. TRIVMPHANS
REMP. TVRBATAM. SEDI
TIONIBVS. TRIB. PLEB. ET
PRAETOR. V. QVI ARMATI
CAPITOLIVM. OCCVPAVE
RANT. VI. COS. VINDICA
VIT. POST. LXX. ANNVM. PA
TRIA. PER. ARMA. CIVILIA
PVLSVS. ARMIS. RESTITV
TVS. EST. VII. COS. FACTVS
EST. DE. MANVBIIS. CIM
BRIS. ET. TEVTONICIS
AEDEM. HONORI. ET. VIRTVTI
VICTOR. FECIT. VESTE
TRIVMPHALI. CALCEIS. PA
TRICIIS.

Adstringebantur hi calcei quibusdam loris, ut superiori capite dixit unanimis veterum scriptorum consensus. Adde Festum libr. 1. in voce *amenta*. Achill. Tati. libr. 1. de Amoris Clitophontis & Leucippes. *Corollae iis in capitibus erant, crines per buberos effusi, pedes vinculis exuti, crura vestibus, zonaque genu tenus succinctis nudata*. Sic se Latina verba habent, Graeca ad manum non sunt⁽¹⁾. C. Petron. Satyrico. *Atque alius tunicam meam lacerat, alius vincula calciamentorum resolvit ac trahit*. C. Plin. libr. 9. cap. 35. notatque Janus Douza, vir genere scientiaque nobilis. P. Terentius in Heautontimorumenos. *Detrahere soccos*. M. Plautus Epidico. *Soccos adimere pedibus*. Et in Captivis: *compedes adimere*. M. Varro libris Logistoricis, eo, cui titulus Cato: *Mibi puero modica fuit unica tunica, & toga, sine fasciis calciamenti, equus sine ephippio, balneum non quotidianum, atveus rarus*. Idem in Satyra Menippea flexibula: *Domo exeo, intro, & pedes corrigiis compedio*. Poetae. Ovid. libr. 3. Metamorph.

Vincla duae pedibus demunt.

Et libr. 2. Fastor.

*Nec quisquam invita faciet bene vincula plantae
Pallade.*

Et libr. 5. Fastor.

Surgit, habent gemini vincula nulla pedes.

Quare in factis expiatoriis solvebantur haec ansae, aut vinculorum corrigiae. Virgil. libr. 4. Aeneid. de Didone magicis sacris operante:

Unum exuta pedem vinclis.

Valer.

(1) Graeca verba non omnino Latinis respondent, sed ita se habent: Στέφανοι περὶ τοῖς μετώποις διαδόμενοι, κόμῃ κατὰ τῶν ὤμων λελυμένοι, τὸ σκέλος ἅπαν γεγυμνωμένοι, τὸ γὰρ ζῶσμα μέχρι γόνατος ἀνείλκε τὸν χιτῶνα.

Valer. Flacc. libr. 3. Argonaut.

*Ducit & ad fluvios, & vincula solvere monstrat
Prima pedum.*

Distinguebantur hæc calciamenta ab aliis, quod ea, quæ Principes gestabant, quæque Tzangæ, aut Zaucæ dicebantur, purpurei essent coloris, haberentque non lunæ effigiem dimidiatæ assutam, sed aquilam. Dixi multis ad Corippum Africanum libr. 2. de Laud. Justin. Min. n. 4.

*Purpureo fura resonant fulgente cothurno,
Cruraque puniceis induxit Regia vincis,
Parthica Campano dederat quæ tergora fuco.*

Mulierum vero albi, at Senatorum nigri. M. Cicero Philip. 3. *Aper-
tam curiam vidit post Cesaris mortem, mutavit calceos, pater conscriptus
repente factus est.* Juvenal. Sat. 7.

Appositam nigra lunam subexit alute.

Q. Horat. libr. 1. Sat. 6.

*..... nigris medium impedit crus
Pellibus.*

Cristophorus Landinus, *apud antiquos non nisi nobiles nigris calceis ute-
bantur.* Vide Martialem libr. 7. Epigr. 32. Joan. Zonaras Tom. 3. An-
nal. ubi de Servio Tullio Romanorum Rege. Calcei isti *mullei* dicti.
Fest. Pomp. libr. 11. in voce *mulleos*. M. Cato libr. 7. Originum.
*Qui Magistratum curulem cepisset, calceos mulleos allucinatos, ceteri pe-
rones.* Titinius poeta in Setina:

*..... jam cum mulleis
Te ostendisti, quos tibi atim calceas.*

*Etruscorum inventum cothurni, sive calcei tragici:
iidem & venatorii.*

CAP. XXXIV.

Hoc quoque genus calciamenti a Tuscis profectum. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 1.

*Leva manus sceptrum late regale tenebat,
Lydius apta pedum vincla cothurnus erat.*

Erat certe cothurnus præcipue tragædorum, ut foccus comicorum. L. Apul. libr. 3. Floridor. *Foca non infra soccum, seria non usque ad
cothurnum.* C. Plin. libr. 37. cap. 2. *Quod miror in tanta gravitate co-
thurni.* Fallitur Isidorus libr. 19. Etymologiar. cap. 34. qui putat *so-
lis tragædis* eum convenire, cum & *virginum*, ut altiores viderentur,
& *viatorum*, ut a luto defenderentur, fuerint gestamen cothurni: quod
in Antiquitat. Roman. dictum hic non repeto. Poëtæ. Ennod. Tici-
nen. præfat. 8. libr. 1. carm.

Nec

Nec mea grandifono flammentur corda coturno.

Terentian. Maurus libr. de Metris:

Et qui coturnis Regios actus levant.

Siden. Apollinar. libr. 8. Epist. 11.

Soccus ferre cave, nec ut solebat

Laxo pes natet altus in coturno.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

Quin etiam tragico prestabit verba coturno.

Claudian, de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

..... qui pulpita focso

Personat, atque alte gradietur majore coturno.

*Volumnius Tuscus tragœdias scripsit: primus apud
Græcos tragœdus; item & apud Romanos:
& Poëta Tuscus sub Augusto.*

C A P. XXXV.

Dlu, antequam tragœdiæ nomen Romæ fuisset auditum, quidam Volumnius, poëta Tuscus, tragœdias scripsit; ut quemadmodum ludos scenicos ab Etruscis illi sunt mutuati, ita quoque & tragicum apparatus ab iisdem mutuatum videri potest. M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Ager Romanus primum divisus in partes treis, a quo tribus appellata Tatiensium, Rhamnium, Lucerum: nominata, ut ait Ennius, Tatienses a Tatio, Rhamnenses a Romulo, Luceres, ut ait Junius, a Lucumone. Sed omnia hæc vocabula Tusca, ut Volumnius, qui tragœdias Tuscas scripsit, dicebat.* In MS. Bibliothecæ Farnesianæ, non *Volumnius* legebatur, sed *Volnius*, inepte, ut opinor; Volumnii enim plerique in Etruria, & Deus Volumnius, seu Volumnus, & Dea Volumna, ut libr. 1. supra hoc opere ostendebam cap. 15. (1) & *Vola* arcem, lingua Etrusca antiquissima significabat. Eod. libr. cap. 20.

Volumnius igitur tragœdias Tuscas scripsit, antequam Etruria ditionis fuisset Romanæ, quo tempore ne literas, nedum tragœdiæ usum Roma sciebat; nam P. Ovidius Naso primus in ea gente ad normam Græcorum tragœdiam revocavit, Medeamque dedit, quam immodice extollit Quintilianus libr. 1. Institut. Oratoriar. cap. 1. Ipse meminit loco proxime laudato:

Ale-

(1) Gelenius ad cap. 53. libr. 2. Plinii sic habet: Tufci terram vocabant *Volam*; inde *Volta* terrigena bellua.

*Altera me sceptro decoras, altoque cothurno,
Jam nunc contracto Magnus in orbe sonor.*

Et libr. 2. Amor. Eleg. 18.

*Sceptra tamen sumpsi, curaue tragoedia nostra
Crevit, & huic operi quamlibet aptus eram.
Risit Amor, pallamque meam, pictosque cothurnos;
Sceptraque privata tam cito sumpta manu.*

Paulo post Varius in eodem stadio decurrit. Martial. libr. 8. Epigr. 18.

Et Vario cessit Romani laude cothurni.

Quod autem ante illos, Accius & Pacuvius in tragoedia clarissimi, nominentur a Fabio Quintiliano ubi supra, qui tamen longe Ovidium Variumque ætate superarunt, intelligendum est, non de tragœdiis ab iis scriptis, sed Latina lingua donatis; deinde, ut verum sit tragœdias non vertisse, sed etiam composuisse, certe imperfecta eo ævo fuit illa politioris literaturæ species, quam sub Augusto illi, quos nominavi, duo eam absolverint, ornaverintque. Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 1. v. 76.

*Est nunc Brisei quem Venosus liber Acci,
Sunt quos Pacuviusque, & verrucosa moretur
Antiopa.*

Non desunt, qui ad Græcos tragœdiæ originem referant, cujus antiquissimus usus singulis annis in Lænæis, Dionysiis, Panathenæis, & Chytris ostenderetur quadruplici fabula. Suid. in voce τετραλογία. Alii, inter quos Donatus in prologo Adelphor. Terentii, Homerum auctorem faciunt: *Qui omnis poetice largissimus fons, tragicis carminibus exempla præbuit, & velut quadam operum suorum lege præscripsit, Iliadem instar tragœdiæ, Odyseam ad imaginem comœdiæ fecisse monstratur.* At Plato contentus est ad Athenienses trahere, in Minoë. Diogen. Laërt. in Platone libr. 3. in fine. Anonymus Poëta libr. 1. Anthologiæ cap. 57. Epigr. 22. *ἔυρεν, invenit*

Εὐτέρπη τραγικῷ χωρὶ πολλῆς φωνῆς.

Euterpe tragici chori multifonam vocem.

Sunt etiam qui Sufarionem Rullum tantæ rei inventorem faciant, ut Donatus. Frequentior tamen celebriorque sententia est, a Thespi inventum hoc mansisse. Suid. in voce Θεσπις. Scholiast. Aristophanis. Horat. in Arte Poëtica:

*Ignotum tragice genus invenisse Camæna
Dicitur, & plaustris vexisse poemata Thespi,
Quæ canerent agerentque peruncti facibus ora.*

Nec aliqui ad Eupolim id referre dubitarunt. Diomedes Grammaticus, Pet. Nannius Alcmarianus annotabat; quamquam ille non tam tragici carminis, quam comici auctor est censendus. Quintilian. libr. 10. cap. 1. Q. Horat. libr. 1. Sat. 4. principio. Aristoteles libr. de Re Poëtica consulatur. Jul. Scalig. libr. 1. Poëtices cap. 6. quos non excribo.

Fuit

Fuit alius Poëta Tuscus, sub Augusto clarus. Ovid. libr. 4. de Ponto Eleg. ult.

Quique sua nomen Phyllide Tuscus habet.

Etruscorum inventum triumphus, & ejus pompa sive apparatus: triumphus & triumphus: alii populi ante Romam conditam triumphabant.

C A P. XXXVI.

Etrusci triumphandi ritum Romanis communicarunt. L. Florus libr. 1. Hist. Roman. cap. 5. *Neque pace Tarquinius, quam bello promptior, duodecim namque Tusciae populos frequentibus armis subegit, & inde fasces, trabes, curules, annuli, pbalere, paludamenta, prætexta: inde quod aurato curru quatuor equis triumphatur: toga picta, tunicaque palmata, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.* Accedit Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 152. *Εὐδοκίᾳ δ' αὖν τὴν Τυρρηνίαν καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ πατὴρ πρότερον, ὁ μὲν εὐπορίᾳ δημογυῶν τῶν συνακαλυφθέντων ἀποδόν, ὁ δὲ ταῖς ἐκ τῆς Ρώμης ἀφορμαῖς. λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβεύς κέσμος, καὶ ὑπαγεύς, καὶ ἀπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι, καὶ ῥάβδοι, καὶ πελέκεις, καὶ θεῶν ἀγάλματα, καὶ (1) ῥάβδουχοι, καὶ σάλπιγγες, καὶ ἱεροποῖαι, καὶ μαντικὴ, καὶ μουσικὴ ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ρωμαῖοι.* *Exornarunt Etruriam tum hic, tum prius pater: hic quod opificibus domo (Corintho) ipsum comitatus abundaret: ille, quod Roma ad eam rem facultates suppeditaret. Traditum est ornatum triumphalem ac consulare, adeoque omnium Magistratuum a Tarquiniis Romam fuisse translatum, nec non fasces, secures, & Deorum statuas, & lictores, & iugas, & sacrificia, & divinationem, & musicam, qua publice utuntur Romani.* Videtur Strabo triumphandi apparatus ad Romanos quidem a Tuscis venisse significare, sed & illos a Græcis hausisse: quod non potest mirum videri in Græculo, impenitus patriæ suæ encomiis favente. Nam verius Appianus Alexandrinus, facundus olim Romæ advocatus, & verax historicus, antiquiorem multo facit triumphi apud Etruscos inventionem, scilicet mille annis & amplius ante Romam. In bello Punic. pag. 35. *Αὐτὴ δ' ἡγύνται τῷ στρατηγῷ ῥάβδουχοι φοινικῆς χιτῶνας ἐνδεδυκότες, καὶ χορὸς κιθαρῶν τε καὶ τριγυρῶν, ἐσμικῆματα Τυρρηνικῆς πομπῆς, περιεζωσμένοι τε καὶ σεφάνην χρυσὴν ἐπικείμενοι. ἴσα τε βαίνασιν ἐν τάξει μετὰ ὡδῆς, καὶ μετὰ ὀρχήσεως. Λυδοὺς αὐτοὺς καλεῖσιν, ὅτι οἱμαί Τυρρηνικοὶ Λυδῶν ἄποικοι.* Vertit non incommode Franciscus Beraldus. *Ipsium lictores paludati præcedunt imperatorem, & eborus cytharistarum ac satyrorum,*
Etru-

(1) In editione Casauboni verba: καὶ θεῶν ἀγάλματα, καὶ ῥάβδουχοι non apparent.

Etrusco more cinctorum, ornatorumque coronis aureis, cum cantu & cum tripudio, Ludiones ipsi vocant, ideo, opinior, quia Etrusci Lydorum coloni sunt. Non placet tamen, quod *χιτώνας ποινῆς ἐνδεδυμένους* vertat *Lictores paludati*, qui nunquam paludamento, quod sciam, usi reperiuntur, cum is habitus Ducum tantummodo esset, ut cap. 30. supra hoc libro adnotabam. Melius forte *tunicati*, nam *χιτών* *tunicam* dixit Interpres vulgaris Homeri Iliad. libr. 3. v. 57. & forte ideo in triumpho lictores tunicati, quasi mollitiem exprobraturi hostibus eo habitu, qui non erat militaris. A. Gell. libr. 7. Noct. Atticar. cap. 12. Vel convenientius Romanis moribus *sagati* purpureis vestibus; *sago* enim purpureo lictor usus. Sil. Italic. libr. 10. Punicor.

*Ut vidit sagulo circumvolitare rubenti
Lictorem.*

Errat itaque Plutarchus, qui in Romulo pag. 27. triumphi originem ad Romuli de Acrone Rege victoriam refert, & plerique illum secuti; nam nec sub eo triumphus esse potuit, sive equo, sive curru. Sed pergo. Summus hic honor, qui mortalibus contingere poterat, censebaturque unicum laboris bellici premium, laudem & gloriam quippe victores solum referebant. Guilhelm. Bellendenus Scotus, Magister libellorum supplicum Augusti Regis Britanniarum in Senatore Ciceroniano cap. 19. Potro *triumpus*, & *triumfus* sine aspiratione & cum *f.* in vetustas numismatis apud Adolphum Occonem non semel: & notat Angelus Politianus Miscellaneor. cap. 19. Veteres quoque Inscriptiones id ipsum praeferunt (1).

FL. EVGENIO. V. C. EX. PRAEFECTO. PRAETORIO
CONSVL. ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO
OFFICIORVM. OMNIVM. COMITI. DOMESTICO
ORDINIS. PRIMI. OMNIBVSQ. PALATINIS
DIGNITATIBVS. FVNCTO. OB. EGREGIA. EIVS
IN. REMPUBLICAM. MERITA. HVIC
D. D. N. N. CONSTANTIVS. VICTOR. AC
TRIVMFATOR. SEMPER. AVGVSTVS. ET
IVLIANVS. NOBILISSIMVS. CAESAR
STATVAM. SVB. AVRO. IN. FORO. DIVI
TRAIANI. QVAM. ANTE. SVB. DIVO
CONSTANTE. VITAE. ET. FIDELISSIMAE
DEVOTIONIS. GRATIA. MERUIT
ADPROBANTE. AMPLISSIMO. SENATV
SVMPTV. PVBLICO. LOCO. SVO
RESTITVENDAM. CENSVERVNT.

Tom. I.

Tt

Vul-

(1) Apud Grater. pag. 406. num. 1.

Vulgata tamen, receptaque lectio ex vetustis etiam lapidibus potest probari. Lapis in monte Quirinali vulgatam lectionem confirmans. (1)

P. DECIVS. DECI. F.
PRIMUM. COS
DE. SAMNITIBVS
TRIUMPHANS
SPOLIA. EX. IEIS
CERERI. CONSECRAVIT
ITERVM. ET. TERTIVM
CONSVL. . . . .
. . . . .

Certe ante Romam conditam alii etiam populi triumphasse leguntur. Exemplo sit Cyrus, primus Persarum Rex. Geogr. Cedrenus. Compend. Historiar. pag. 114. Ptolomeus Philadelphus, ut operosissime describit Athenæus libr. 5. Dipsosophist. Et Xerxes. Herodot. libr. 7. Et Carthaginienses, auctore Polybio libr. 3. Denique antiquissima memoria Bacchum superatis Indis voluit triumphum instituisse, C. Plin. libr. 8. cap. 56. Diodor. Sicul. libr. 4. pag. 1147. Nonnus Panopolitanus Dionysiacis pag. 143. Cui sententiæ Poëtæ favent. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 2. M. Martial. libr. 8. Epigr. 28. Virgil. libr. 6. Æneid. v. 806. Stat. libr. 4. Thebaid. v. 386. Sal. Italic. libr. 17. Punicor. ad finem. Cl. Claudian. de 4. Honorii Consul.

*Talis Erythraeis intextus Nebrida gemmis
Liber agit currus, & Caspia flestit rehunnis
Colla jugis, Satyri circum, crinemque solute
Menades, adstringunt bederis victricibus Indos:
Ebrius hostili velatur palmite Ganges.*

De pompa dicendum fuerat, sed præoccupavi libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. In ea gentes victæ, adeoque totius belli forma præferebatur. Tacit. libr. 2. Annal. Tull. in Orat. in Pisonem. T. Liv. 4. Decad. libr. 7. fine. Cincius vetustissimus auctor libr. 2. Myſtagogicon apud Festum Pompejum libr. 18. in voce *trientem*. Plin. libr. 5. cap. 5. Ovid. libr. 1. de Arte. Et libr. 4. de Trist. Eleg. 2. Et libr. 2. de Ponto Eleg. 1. Et libr. 3. de Ponto Eleg. 4. Sidon. Apollinar. Carm. 5. fine. A. Pers. Satyr. 6. Sext. Propert. libr. 2. Eleg. 1. Dio Coccejan. libr. 44. pag. 234. Claudian. libr. 3. de Laudib. Stilic.

*Ostendere suas præſco ſi more labores
Et gentes cuperet, vulgo monſtrare ſubactas,
Certarent utroque pares a cardine laurus.
Hæc Alemannorum ſpoliis, Auſtralibus illa*

Ditior

(1) Apud Grut. pag. 26. n. 11. Vide plura apud Aldum Manutium in Orthographia, qui adſpirationem in hac voce omnino probat.

Tab. XXXXVII.

Tab. III.

Tom. I. pag. 331.

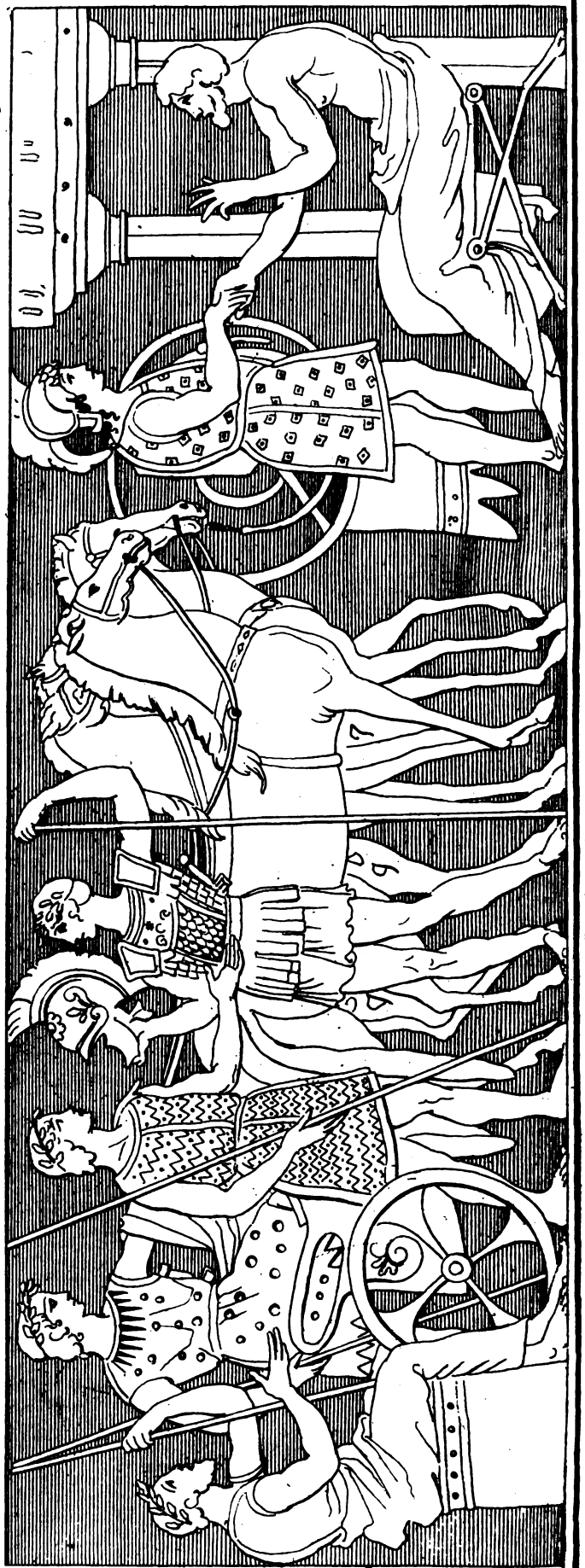

Figure In Corpore Vitis Tubular Antecedens Nomine Litara C

The Birmingham and

Vas Fictile Florentiae in Museo Magni Ducis Etruriae A. p. ur. V.

A. Picturae in corpore uas in parte anteriore delineatae.

B. Picturae supra eandem in plano leuiter inclinato in parte uas supra, ex qua collus exurgit: caetera ornamenta corporis uas omisra.

Puncta, croceus colorem fundi indicant, quo tectus undique est uas ex terra cocta dilute rubra fabrefactum.

Linea transuersis ductae, colores nigrus denotant.

Linea ad perpendiculis, colorem purpureus ad uinaceus uergentes demonstrant.

Partes figuratus absque lineis et albae, colores album significant.

*Ditior exuviis, illinc flavente Sicambri
 Cæsarie, nigris hinc Mauri crinibus irent,
 Ipse albis veberetur equis, currumque secutus
 Laurigerum, mesto fremuisset carmine miles.
 Hi famulos traherent Reges: hi facta metallo
 Oppida, vel montes, captivæque flumina ferrent:
 Hinc Lybici fractis lugerent cornibus amnes:
 Inde catenato gemeret Germania Rbeno.*

Et quod aspectu maxime miserandum videbatur, hic Reges vincti, aut si morte ludibrium prævenissent, picti sub triumphantis pedibus ferri jubebantur. Artemidor. libr. 1. cap. 50. Achmes Scirim libr. Oneirocriticon cap. 114. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7. Q. Horat. libr. 2. Epist. 1. Guilielmus Apuliensis Rerum in Italia ac Regno Neapolitano Normanicarum libr. 1.

*Ductus Adenolfi miser Exaugustus ad urbem
 Præcedebat equum victoris ab hoste ligatus,
 Ostentare sui pompam cupiente triumphi.*

Gaufredus Malaterra Monachus, Rerum in Italia gestarum a Roberto Viscardo, & Rogerio fratre libr. 3. pag. 71.

*Roma quondam bellipotens toto orbe florida,
 Colla superborum domans perlastrabas climata,
 Leges dabas, & habenis temperabas omnia,
 Ante te tremebant duces, principes, imperia,
 Curvabantur colla Regum, loris tuis domita,
 Nil superba resistebant, ense tuo territa.*

Videatur Corippus meus in præfatione, & libr. 1. num. 3. & num. 15. Et libr. 2. num. 3. Apollonius Collatius, cultissimus Poëta, qui Novæ antiæ ante annos nongentos vivebat, libr. 2. de Excid. Hierosolymor.

*..... niveos anteire jugales
 Haud me pœniteat depressum colla catenis,
 Ut currus sim pompa tui. (1)*

T t 2

Etru-

(1) Ea, quæ hic noster Auctor adfert de usu triumphorum apud Etruscos, magnopere illustrare videntur picture in vase fictili apud Eminentiſſim. Gualterium, in quibus præcipue triumphans in quadriga, laurea corona, vestibisque triumphalibus ornatus cernitur. Et in vase itidem fictili in Museo Magni Ducis exprimi videtur pompa ludiorum, quam comitari solitam esse triumphum scribit Appianus Alexandrinus hoc capite laudatus.

Etruscorum inventum currus triumphalis: is rotundus, turris instar: coronis pensilibus ornatus.

C A P. XXXVII.

UT triumphum ipsum invenerunt Etrusci, ita & ejus ornamenta, in quibus vel præcipue currus censendus; nam ovabant quidem, levioribus rebus gestis, equo: at sex millibus hostium interfectis, vel, ut minus, quinque, ex Lege triumphali, moris erat & instituti Etrusci triumphare. L. Flor. libr. 1. cap. 5. cujus verba capite superiori posita hic non repeto. Fusc. Appian. Alexandrin. loco laudato. Antiquissimus sane is, & ab heroicis temporibus usurpatus, passim apud Homerum. Q. Curtius libr. 4. principio. *Darius, tanti modo exercitus Rex, qui triumphantis, magis, quam dimicantis more, curru sublimis inierat prælium.* C. Plin. libr. 28. cap. 4. & libr. 35. cap. 10. *Mirantur &c. belli imaginem, restrictis a tergo manibus, Alexandro in curru triumphante.* Val. Max. libr. 8. cap. 16. tit. 2. *Constituæ omnes currus triumphales.* L. Sen. libr. de Vita Beata cap. 25. *Currus triumphantem vebat.* Et libr. de Brevit. Vit. cap. 14. *Triumphantem ante currum captivos elephantos duxisse.* Hic neque pilentum, neque carpentum, neque cisium, neque covinum Scoticum, cujus celeberrima mentio apud probatos auctores, referebat; *sed turrim quandam rotundam*, ut puto, quia ea forma rem bellicam magis denotabat, ut observat Adrianus Turnebus libr. 2. Adversarior. cap. 16. ex Joanne Zonara Tom. 3. Annal. Erat invalescente luxuria ex ebore. P. Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 2.

. . . . . *currus spectat eburnos.*

Et libr. 3. de Ponto Eleg. 4.

Ille ducis facies in curru stantis eburno.

Albinovanus Pedo in Consolatione ad Liviam, si tamen ille auctor est, ac non potius alius eo ævo tersus Poëta:

Regalique habitu, curruque superbus eburno

Fronde triumphali tempora vinctus erit.

Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7.

Portabit niveis currus eburnus equis.

Fastigium bracteis aureis decorabatur, quare aureus ab Eutropio libr. 4. Histor. Roman. de Pauli Æmilii triumpho dicitur, & a Fl. Vopisco in Aureliano. Ammian. Marcellin. libr. 16. *Constantinus in aureo solus sedebat carpento.* A L. Seneca libr. 10. Controver. 1. *auratus est de Cn. Pompei magnitudine.* Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 16.

Cujus inaurati celebrabant limina currus.

Horat.

Horat. libr. Epod. od. 9.

Jo triumphe, tu moraris aureos

Currus, & intactos boves.

Atque sub hoc curru flagella pendebant, ut ostenderetur, triumphan-
tem legibus patriis subesse, unaque fascinus dependebat, ne invidia no-
ceret. Dicebam hoc libr. supra cap. 22. Et ut aliquas victoriæ notas po-
pulus spectaret, currus rotas, temonemque, atque axem sanguine re-
spergebant. L. Sen. libr. 1. de Clementia cap. ult. in fine. P. Virgil.
libr. 11. Æneid.

Ducunt & Rutilo perfusos sanguine currus.

Claudian. de 6. Honor. Consul.

Scilicet ut Latio resperfos sanguine currus

Aspicerem.

*Etruscorum inventum equi quatuor, triumphi currui
juncti: illi albi: ab aliis animalibus, etiam
hominibus, currus tracti.*

CAP. XXXVIII.

DUcebant currum *quatuor equi candidi*, itidem & ab Etruscis
in hos usus excogitati. L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap.
5. His volunt plerique primum omnium Camillum vestum.
T. Liv. 1. Decad. libr. 5. Plutarch. in Camillo. Auctor de
Vir. Illustrib. cap. 23. at Flor. diserte id Tarquinio Prisco tribuit; imo
& sunt, qui Romulum sic triumphasse volunt. Sext. Propert. libr. 2.
Eleg. 1.

Quatuor binc albos Romulus egit equos.

Abunde Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 543. *ἵπποι*, Jovis equi
appellantur ab Herodiano libr. 7. Diodor. Sicul. libr. 14. Biblioth. pag.
356. Helen. Acron ad illud Horatii libr. 1. Sat. 7.

... barros ut equis præcurreret albis.

Petrus Apollon. Collatius libr. 2. Excidii Hier. in fine:

Quod si servitium non effugisse licebat,

Sorte mea letor, niveos anteire jugales

Haud me pæniteat.

Equi illi candidi coloris, vel quia tales Jovis currui jungebant, vel
quia pulchriores aspectu, vel quia velociores. Virgil. libr. 12. Æneid.
in principio, ex Homeri libr. 10. Iliad. v. 438. Tibull. libr. 1. Eleg. 2.

Nec tantum equi currum triumphalem ducebant, sed alia etiam
animalia, ut leones. Plin. libr. 8. cap. 16. Petrus Victorius libr. 16.

Varior.

Variar. Lect. cap. 3. Ex Ciceronis Philip. 2. Andr. Alciat. Emblem. 29. Elephantis vectus Pompejus Magnus, Cæsar, Claudius, Domitius, Severus, & fabulosus ille Liber India devicta. Tigres junxit Heliogabalus, equas Nero, Aurelianus cervos, ut docebam ex multis libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. Denique Susacus Rex Ægypti superatos Reges currui adjunxit. Fl. Josephus libr. 8. Antiquitat. Judaicar. cap. 10. Hunc alii Sesostris vocant. Ælian. libr. 12. Var. Histor. cap. 4. Diodor. Sicul. libr. 2. principio. Plin. libr. 33. cap. 2. Henricus Samerius Luxemburg. in Chronico sacro. Joan. Temporarius Chronologicar. Demonstrat. libr. 1. M. Valer. Flacc. libr. 5. Argonaut.

..... ut prima Sesostris
Intulerit Rex bella Getis.

M: Annæus Lucan. libr. 10. Pharsal. v. 273.

Venit ad occasum mundique extrema Sesostris
Qui Pharios Regum currus cervicibus egit.

*Etruscorum inventum corona triumphalis, laurea, &
aurea: a carnifice sustinebatur in eodem curru:
duplex illa, solida ex auro, Etrusca dicta,
& inaurata, lemniscis obducta: aurum
coronarium: in sinu Jovis
deponi solita.*

C A P. XXXIX.

COronæ quoque triumphales ab Etruscis inventæ, imo & omnia coronarum genera, sed maxime sacræ & triumphales, quæ ideo Etruscæ dicebantur. Q. Flor. Tertullian. libr. de Corona Militis cap. 13. Coronant & publicos ordines laureis publicæ causæ, magistratus vero insuper aureis, ut Athenis, ut Romæ, præferuntur etiam illis Etruscæ, hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis, & foliis ex auro quercinis, ob Jovem insignes, ad deducendas thensas, cum palmatis togis sumunt. C. Plin. libr. 21. cap. 3. principio. Crassus dives primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit, accesseruntque & lemnisci, quas adici ipsarum coronarum bonus erat propter Etruscas, quibus jungi nisi aurei non debebant. Et libr. 33. cap. 1. significat clarissime, triumphalem sic vocari solitam. Vulgoque sic triumphabant, & cum corona ex auro Etrusca sustineretur a tergo, annulus tamen in digito ferreus erat, æqua fortuna triumphantis, & servi coronam o tergo

tergo sustinentis. Antiquissimum sane hoc inventum Etruscorum, & ab ipso Jano, primo Rege, introductum. Ex Dracone Corcyraeo Athenaeus libr. 15. Dipnosophist. pag. 692. Ὅτι Ἰάνος, ὁ παρ' ἡμῶν Δεῖς, ὃν καὶ πατέρα προσαγορεύομεν, πρῶτος εὗρε σέφρανον, ἰσορῶν δὲ τὸτο Δράκων ὁ κορυφαῖος, ἐν τῷ περὶ λίθων γράφων οὕτως. Ἰάνον δὲ λέγας ἔχει διπρῶτον γεγρονέναι, τὸ μὲν ὀπίζω, τὸ δ' ἐμπρᾶδεν ἔχοντα πρῶτον, ἀπὸ τούτου, καὶ τὸν Ἰάνον πόταμον, καὶ τὸ ὄρος Ἰάνον ὀνομάζεσθαι, κατακλήσαντος αὐτὰ περὶ τῶ Ἰάνου πρῶτον δὲ καὶ σέφρανον εὐρεῖν, καὶ σχεδίας, καὶ πλοῖα, καὶ νόμισμα χαλκὸν πρῶτον χαράξαι. Quae sic Latine tinniunt: Nimirum Janum nostratem Deum, quem patrem cognominamus, coronam primum invenisse, quod praedictum est, a Dracone Corcyraeo libro de lapidibus, his verbis: Janum fama est bisfrontem fuisse, altera facie posteriore, anteriore altera: Janum flumen, Janumque montem ab eo fuisse cognominatum, quod in eo monte batitaverit: coronas illum reperisse, navigia, aates, nummum aereum ab illo primum signatum. Indubitatum itaque est, Etruriam dedisse coronis principia, & originem, quas, ut reliqua omnia, ab aliis gentibus accepta, in summum Romani extulere, ut quae initio necessaria ornamenta reperta a Tuscis fuere, ea insolentissime per incredibilem luxum Romani corrumpere: quod vel coronarum usus ostendere potest, quas nudas ornandis magistratibus suis Etrusci excogitassent, vel Deorum simulacris decorandis, eas Romani in conviviiis, in militia, in ludis, in pompa qualibet, argento, auroque celatis, aut gemmis maximi pretii insignitas gestarent. Exemplum Pompeii id docet apud Plinium libr. 37. cap. 11. quem consule. Ego ad triumphalem redeo. Coronam triumphalem duplicem reperio, pro ratione Reipublicae, pauperis aut splendidae, aut luxuriantis, fuisse unam solidam ex auro totam, de qua Plinii verba jam laudati intelligenda, quae ex MS. sic posui, in vulgatis paulo aliter, nec forte tam bene concepta. *Aequè triumphantis, ac servi fortasse coronam sustinentis: alteram inauratam, aut lauream, sed bracteis obductam, de qua Tertullianus libr. eodem cap. 12. Triumphi lauream foliis struunt, hac adumbratur tenuis, inauratur lammulis.* In MS. legebatur: *Triumphus lauream foliis instruitur*; sed parum recte.

Hanc servus publicus, sive carnifex a tergo sustinebat, ut dicebam. Idem Plinius libr. 28. cap. 4. *Ut sit exorata a tergo Fortuna, gloria carnifex.* Coelius Rhodigin. libr. 3. Antiquar. Lectio. cap. 7. Flor. Tertullian. in Apolog. cap. 33. *Nisi homo sit, non est Imperator, hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur; suggeritur enim ei a tergo: respice post te: hominem memento te.* Suggestor ille, carnifex, qui comitabatur victorem Imperatorem, non in pompa illa tantum triumphali, ut Plinius hic indicat, sed convivio etiam intererat, & pocula ministrabat, amare triumphantem subinde humanae conditionis admonens. Petr. Crinit. libr. 24. Honestae Disciplinae cap. 5. Zonar. libr. 3. Annal. in Camillo. Onufrius Panvinus libr. 5. Fastor. Consular. Isidor. libr. 18. Etymolog. cap. 2. Alludit Arianus

rianus Nicomediensis libr. 3. Dissertation. Epicteti cap. 24. quo nihil aliud volebant, quam triumphantem posse more majorum, si delinquisset deinceps, plecti, neque hac victoria quantumlibet ingenti immunitatem eum consecutum. Juvenal. Sat. 10. v. 37.

*Quid si vidisset prætorem in curribus altis
Extantem, & medio sublimem in pulvere circi
In tunica Jovis, & picta sarrana ferentem
Ex humeris aulaa toge, magnæque corone
Tantum orbem, quanto cervix vix sufficit ulla?
Quippe tenet sudans hanc publicus, & (sibi consul
Ne placeat) curru servus vestatur eodem.*

Hæc solida erat, laurea primo, sive aurata, ad cædis hostilis expiationem. Massurius vetustissimus Scriptor apud C. Plinium libr. 15. cap. ult. Juvenal. Sat. 2. v. 158. vel quia laurus *pacificam possessionem* notat. Hieronym. Cardan. libr. 14. de Rer. Variet. cap. 73. Artemidor. Daldian. libr. 1. Oneirocrit. cap. 79. Sueton. Tiber. cap. 17. Martial. libr. 8. Epigr. ult. Ovid. libr. 2. Amor. Eleg. 12. Virgil. Eclog. 8. ex eo Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 7. Festus Anien. in Ora maritima:

Ducit laurigeros post Indica bella triumphos.

Nomine itaque coronarum triumphalium pecuniæ tributaque provinciis imponebantur, dictum *aurum coronarium*. Fest. libr. 18. in voce *Triumphales*. Servius Maurus ad v. 721. libr. 8. Æneid. Tacit. libr. 15. Annal. In Codice Theodosiano libr. 12. tit. 13. *de auro coronario*: & eodem titulo extat rescriptum Gratiani & Valentiniani Augg. L. un. libr. 10. Cod. Justinian. Æl. Spartian. in Antonino Pio, & in Hadriano, Lamprid. in Alexand. Severo. Sueton. in Nerone cap. 32. quem locum Critici vexant, maxime Marcellus Donatus Ponzanius eruditus, & magnæ lectionis Dilucidation. pag. 726. Ammian. Marcellin. libr. 25. Theon Sophista Chria 1. pag. 122. Joan. Stobæus Sermone 214. Cicero Orat. in Pisonem, et alii.

Quod a nullo adhuc est observatum, subjungam. Insculpebantur egregia facinora, ipsaque victoria coronis istis. Jo: Tzetzes Chiliad. 13. c. 461.

*Καὶ πάντας ἀριεὺσαντας σεφάνους σεφασῶν
Ἐξ ἀργυρᾶς τῆς ὕλης μὲν, γραπτοῖς ταῖς ἀριστείαις
Καὶ πῶς ἐπὶ τῷ ἄρματος δημόσιος δικέτης
Ὅπιδον τέτο ἴσαται τὸν σεφᾶνον ἀνέχων
Καὶ λέγων τέτῳ πρὸς τὸ ἕς, καὶ τὸ κατόπιν βλέπε.
Et omnes fortes coronis coronant
Ex argentea materia, inscriptis fortibus factis,
Et quomodo in curru publicus minister
Pone hunc stat coronam sustinens,
Et dicens huic in aurem, & quod a tergo est, respice.*

Denique in sinum Jovis Capitolini laurea hæc, aureaque corona deponebatur, aut templo ipsi ceu anathema appendebatur. Jul. Obsequens libr.

libr. de prodigiis cap. 122. *Victtricem laurum attulerat, quam in Capitolio deponere debebat.* Albinovanus Consolat. ad Liviam:

Auctorisque sui praefertur imagine mesta

Que quondam templis debua laurus erat.

Idem itaque est triumphare, ac laurum in Capitolium ferre; licet contra sentiant Isaacus Casaubonus ad C. Suetonium, & Stephanus Claverius ad Claudianum. De hoc ritu C. Plin. libr. 15. cap. ult. & Plinius Nepos aureo illo Panegyrico. Latinus Pacatus Drepanius in Panegyri. Theod. L. Seneca Consolat. ad Helviam cap. 10. quorum verba posita libr. 10. Antiquitat. Romanar. cap. 29. hic non exscribo. Tu vide locum. Poëtae frequentes. M. Martial. libr. 2. Epigr. 2.

Frater Idumaos meruit cum patre triumphos.

Que datur ex Dacis laurea tota tua est.

Ovid. libr. 4. Trist. Eleg. 2. de Germanici Caesaris triumpho:

Inde petes arcem, & delubra faventia votis,

Et dabitur merito laurea vota Jovi.

Vel ut in MS. meo, quo utor beneficio Pauli Petavii, clarissimi doctissimi que Senatoris quondam Parisiensis, quem literarum damno nuper acerba mors rapuit; in eo itaque Codice:

Et dabitur merito laurea vota Jovi.

Stat. Papin. libr. 4. Silv. 1.

... nondum gremio Jovis Indica laurus.

Nondum Arabes Sereisque rogant.

M. Lucan. libr. 8. Pharsal. de Cn. Pompeii Magni triumphis:

... aut sacras poscunt Capitolæ laurus.

Sil. Italic. libr. 15. Punicor.

... dabit ille coronam

In gremio Jovis excisis deponere Panis.

*Etruscorum inventum toga picta: quæ fuerit illa,
& quorum gestamen.*

CAP. XL.

INter ornamenta triumphalia erat toga picta, quam ab Etruscis inventam credunt. L. Flor. libr. 1. Histor. Roman. cap. 5. *Toga picta, tunicaque palmata, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.* Fest. Pomp. libr. 14. in voce *picta*. Sunt qui censeant, unum eundemque esse habitum, togam pictam, & tunicam palmatam: inter quos est eruditiss. Hadrianus Turnebus libr. 5. Adversarior. cap. 9. quod non admitto; siquidem Flori verba, hic laudata, aperto tanquam duo diversa eas numerant: uti & Jul. Capitolinus

Tom. I.

V v

linus

linus in Gordianis : *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum privatus suam habuit*. T. Livii etiam auctoritas refragatur, cujus hæc sunt libr. 10. Decad. 3. *Masinissam aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & tunica palmata donat*. Quas illi vestes tam diserte distinguunt, non est verisimile unas esse. Plin. libr. 33. cap. 2. sequenti capite citandus. Initio hæc vestis Magistratum civicorum, postea etiam ad triumphantes transducta. Aur. Macrobi. libr. 1. Saturnal. cap. 6. *Tullus Hostilius Rex Romanorum tertius debellatis Etruscis, sellam curulem, lictoresque, & togam pictam atque prætextam, quæ insignia Magistratum Etruscorum erant, primus, ut Roma haberentur, instituit*. Sed cur ita vocaretur, est discutiendum.

Toga a forma communi indubie dicebatur: picta vero ob imagines Phrygio opere intextas. D. Aufon. pulchra illa Gratiarum Actione: *Palmatam tibi misi, in qua divus parens Constantius intextus est, hæc plane, hæc est picta, ut dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis*. Et paucis interjectis: *Constantius in argumento vestis intexitur, Gratianus in muneris honore sentitur*. Eratque inter regia, ut dixi ornamenta. T. Livius 1. Decad. libr. 10. *Cui Deorum hominumve indignum videri potest, quos vos sella curuli, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali honoratis, pontificalia ornamenta adiacere?* Et vel majorum imagines, ut admonui, vel stellæ quædam aureæ intexebantur. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 2. Poëtæ. M. Lucan. libr. 9. Pharsal. v. 177.

... pictasque togas velamina summo
Ter conspecta Jovi.

Juvenal. Sat. 6. v. 481.

Et latum picta vestis considerat aurum.

Ovid. libr. 2. de Ponto Eleg. 1.

Claraque sumptuum pictas insignia vestes.

D. Aufon. Eidyll. 4. Protreptico ad Nepotem:

*Ut trabeam pictamque togam mea præmia Consul
Induerer.*

Etru-

*Etruscorum inventum tunica palmata, gestamen
Regum, Consulum, Triumphantium.*

CAP. XLI.

Ultimum hoc ornamentum, quod Romani ab Etruscis sunt mutuati. L. Flor. libr. 1. Histor. Rom. cap. 5. Verba ex superiori capite repete. Plutarch. in Romulo pag. 34. Magnus Ennodius Felix Ticini Episcopus libr. 5. Epist. 2. *His, qui bene toga usi fuerint, resecatis susceptura sinibus palmata blanditur.* Idem libr. 8. Epist. 1. *Quia non est proprium, quod quasi singulariter videtur palmata conferre.* Servius Honoratus ad Eclog. 10. pag. 55. & ad libr. 11. Æneid. v. 332. pag. 637. consulatur. Quæ omnia verbatim, ut solet, transcripsit Isidorus libr. 19. Etymolog. cap. 24. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. *Corona sponsus, palmata consularis, cyclade pronuba honoratur.* Et libr. 8. Epist. 8. *Dissimulas optare palmatam?* Fl. Vopiscus in Probo: *Te manet pro virtutibus tuis Capitolina palmata.* Q. Symmach. libr. 6. Epist. 40. *Itaque palmata amictus, & consularis insignis ornatu, crure fracto sublatus est.* Aur. Cassiodor. libr. 6. Epist. 1. *Palmata siquidem vestre, nostre probantur victoriæ.* Et libr. 8. Epist. 1. *Vos genitorem meum in Italia palmata claritate decorastis.* Sed quorum gestamen? Unicus D. Ausonii locus sufficiet ex Gratiarum Actione: *Palmata vestis, ut in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis.* Verrius Flaccus apud C. Plinium libr. 33. cap. 3. videatur. Addatur & Fl. Vopisci testimonium in Aureliano: *Cape pro rebus gestis tunicam palmatam, sellam eburneam, nam ego te hodie consulem designo.* Flor. Tertulian. Apologet. cap. 50. *Hic habitus est victoriæ nostre, hæc palmata vestis, tali curru triumphamus.* Idem libr. de Idololat. cap. 18. *Vel prætextæ, vel trabee, vel palmatæ, vel coronæ aureæ Sacerdotum provinciarum.* Jul. Firmic. Maternus Siculus, celebris Romæ advocatus libr. 4. Mathes. cap. 15. *Tunc enim coronas aureas, tunc prætextas decernit, aureasque consularium, & proconsularium palmatas.* Poëtæ. Sidou. Apollinar. Carm. 4. principio:

Post palmam palmata venit.

Et Carm. 7. v. 160.

... palmata cucurrit

Per proavos gentemque suam.

Et Carm. 15. v. 150.

Palmatam parat ipsa patri, quia Consul.

Martial. libr. 7. Epigr. 1.

Palmatæque ducem, sed cito, redde togæ.

V v 2

En-

Ennod. Ticin. Epigr. 32.

*Quid palmata tuo tantum de murice vernat?
Plus facante dedit purpura nostra tibi.*

Venantius Honorius Fortunat. libr. 2.

*Alter palmata, trabec nitet alter bonore
Pingit & ornatum gemma, aurum purpura, byssus.*

Sic locum istum corrigendum cenleo, pessime enim in vulgatis legitur:

Alter palmata trabec nitet alius bonore.

*Etruscorum inventum Gladiatores: illi in theatris,
in funeribus, in conviviis: lege postea
sublati a piis Imperatoribus.*

C A P. XLII.

Gladiatores ab Etruscis inventos, unicus asserit, quod sciam, Nicolaus Damascenus libr. 110. Historiar. ut retulit Athenæus libr. 4. Dipnosoph. pag. 153. (1) Νικόλαος δ' ὁ Δαμασκηνός, εἰς τῶν ἀπὸ τοῦ περιπάτου φιλοσόφων ἐν τῇ δεκάτῃ πρὸς ταῖς ἐκατὸν τῶν ἱστοριῶν, Ῥωμαῖνς ἱστορεῖ παρὰ τὸ δάπναι συμβάλλαν μονομαχίας γράφον· οὕτως: τὰς τῶν μονομάχων θείας οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θιάτροις ἐποιεῖντο Ῥωμαῖοι, κατὰ Τυρρηνῶν παραλαβόντες τὸ ἔθος, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐξιάσεσιν, ἐκάλουν γούν· τίνες πολ-
μάχαις ἐπὶ δάπναι τὰς φίλους, ἐπὶ τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδμεν μονομάχων, ὅτε καὶ κοροιδόντες δάπναι, καὶ μεθυσθεὶς ἀσεκάλαι τοὺς μονομάχους, καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάτλῃτο, αὐτοὶ δ' ἐκρόταν ἐπὶ τέτῳ ἡδύμενοι. Quæ sic Latine versa sonant: Nicolaus Damascenus, unus e secta Peripatetica philosophorum, scribit centesimo ac decimo libro Historiarum, Romanos post vacuam gladiatorum paria committere solitos his verbis: Gladiatorum spectacula, non solum publicis ludis & theatris, populi que frequentia, & celebritatibus edunt Romani, ab Etruscis invectio more, sed etiam inter opulas. Itaque nonnullos ex amicis, & necessariis, & aliis de causis ad cenam invitant, & hac potissimum, ut gladiatorum paria duo vel tria dimicantia conspiciant, tum scilicet eos advocantes, cum ebrii sunt, ceneque ferculis exsatiati, si quis jugulatur, plaudentes & ejus eade leti. Ultima hæc, eadem de re, nisdem pæne habet Aurelius Prudentius libr. 2. in Symmachum, ubi de Vestali Virgine, feritate Gladiatorii muneris lætante:

*Et quoties victor ferrum jugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque jacentis*

Vir-

(1) Athenæus ex edit. Commelini ann. 1597.

Virgo modesta jubet conuerso pollice rumpi.

De legibus & Sacramento, uri, vinciri, ferro necari. Adrian. Turneb. libr. 2. Adversarior. cap. 20. Lævinus Torrentius in Horatii libr. 2. Satyr. 6. Dionys. Lambinus ibidem loci de speciebus, quod essent, Galli extraordinarii, Thraces, seu Threces, Secutores, Retiarii, Parmularii, Mirmillones, aut Samnites: quæ nomina, vel a gentibus, vel ab armaturæ generibus desumebantur. Critici plena manu disseruere. Elias Vinetus in Aufonium. Petrus Faber libr. 1. Semestr. Andr. Aciat. libr. 1. Parerg. cap. 22. & supra omnes doctus ac diligens Justus Lipsius libr. de Amphitheatro: quos non exscribo.

Etrusci illi prisca conviviis eos adhibebant, & eorum exemplo Campani, quos Etruscorum colonos esse docui libr. 1. hoc opere supra cap. 9. Clem. Alexandrin. libr. 1. Stromat. Sil. Italic. libr. 11. Punic.

*Quin etiam exbilarare viris convivia cade
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira,
Certatum ferro saepe, & super ipsa cadentum
Pocula, resperfis non parco sanguine mensis.*

Hi Samnites dicti. C. Lucilius apud Ciceronem libr. 3. Orat. correctus a Petro Victorio libr. 6. Variar. Lection. cap. 21.

*..... quamvis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus, cuius satis asper.*

Idem Lucilius apud Ciceronem eundem libr. 2. Tuscul.

Samnis sparsus homo, vita illa dignus loquoque.

Emebantur hi gladiatores e catasta per lanistas, de quibus libr. 1. hoc opere supra cap. 20. ut dicendum erat, absolvi: adhibebaturque maxima diligentia, ne aliud emendis virum lateret, ideo nudos medici inspiciebant, ac contrectabant. L. Sen. Epist. 80. in fine. P. Vinetius antiquus Rhetor apud eundem libr. 1. Controv. 2. Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 6. v. 77. Sueton. Calig. cap. 36. M. Antonius Triumvir in Epistolis apud Suetonium Augusto cap. 69. Q. Symmach. libr. 2. Epist. 78. Martial. libr. 6. Epigr. 82. Claudian. libr. 1. in Eutrop.

*..... quot jura, quot ille
Mutabit tabulas, medicum dum consulat emptor,
Ne qua per occultum lateat jactura dolorem.*

Postea acceptos a Tuscis gladiatores funebribus ludis decertare Romani voluerunt, ideoque & bustuarii appellati. Sueton. Tiber. cap. 7. M. Varro apud D. Augustinum libr. 8. Civit. Dei cap. 26. Æl. Spartian. Hadriano. Jul. Capitolin. Antonino Philosopho. C. Plin. libr. 36. cap. 15. Flor. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 6. Valer. Maximus libr. 2. cap. 1. quorum verba habes Antiquitat. Roman. libr. 5. cap. 24. Aufon. in Ternario:

*Tres primas Tiberasum pugnas tribus ordine sellis
Iuniae patris inferias misere sepulchro.*

Ubi

Ubi non prætereundum duco, unumquemque gladiatorem aliqua nota insignitum prodire consuevisse. Vet. Scholiast. Juvenal. ad v. 158. Satyr. 3. Pinnis pavonum ornari solent gladiatores, si quando ad pompam descendunt: *pinnirapes* autem dicit lanistas ex habitu gladiatorum, quia post mortem retiarii pinnam, hoc est manicam, rapit, ut ostendat populo se vicisse; aut ideo pinnirapes, quia pinnae in galeis habebant, ut Lucilius libr. 3.

Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Qui versus corruptissimus est, licet auctior apud Ælium Donatum in Andriam Terentii Act. 1. sc. 3.

..... *ille alter abundans*

Cum septem in locum Hispanus.

Et in MS. ut notat Fr. Lindenbrogius, erat:

Cum septem in locum bis pinnis.

Sed claro sensu legendum:

..... *ille alter abundans*

Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Rudiarii dicebantur, qui rudem acceperant gladiatores. Sueton. Tiber. cap. 7. in Calig. cap. 32. in Claud. cap. 21. Plin. libr. 8. cap. 7. Exponitque locum illum Cæli Rhodigin. libr. 11. Antiquar. Lætion. cap. 11. Tertullian. libr. de Spectaculis cap. 21. Lamprid. Commod. Cicero Philip. 2. Vet. Scholiast. Juvenal. ad Satyr. 6. v. 105. Horat. libr. 1. Epist. 1. Ipse Juvenal. Sat. 7. v. 172. Martial. libr. 3. Epigr. 36. Non acutis illi, sed ventilatoriis armis pugnabant. Xiphilin. in Antonino. Incertus auctor Dialogi de Oratoribus. L. 5. Controv. 24. Et Epist. 117. P. Ovid. libr. 3. de Arte:

Ponite nunc gladios hebetes, pugnemus acutis.

Nec a pugna dimittebatur gladiator, nisi missione petita, & impetrata. Jul. Capitolin. in Antonino Pio. L. Seneca libr. 2. Benefic. cap. 20. libr. 1. de Ira cap. ult. in fine. libr. 9. Controv. 6. principio. Epist. 37. principio. Petron. Satyrico: *Hodierna pugna non habet missionem.* Martial. libr. 12. Epigr. 29. & in Amphitheatr. Epigr. penult.

Missio sepe viris magno clamore petita est.

Auctorati dicti, qui sanguinem suum arenæ sic locabant. Cicero libr. 1. Offic. Patercul. libr. 2. Histor. Fab. Quintilian. Declamat. 20. L. Apul. non uno loco. Corrigendus Claudianus libro de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

*Quorum compositam puer augmentatus in artem
Emicet.*

Corrigendum omnino:

*Quorum compositam puer auctoratus in artem
Emicet.*

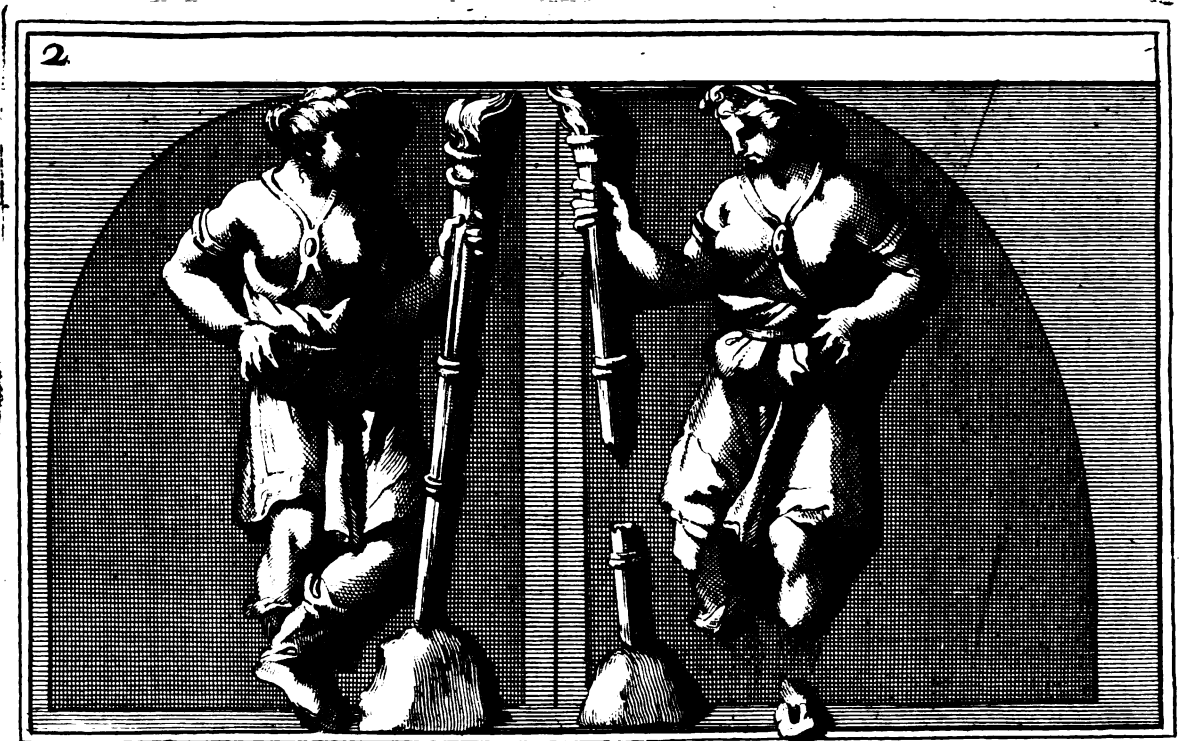
Denique *cruenta illa spectacula*, ut loquitur Lex 1. C. Theod. de Gladiatorib. lege Constantini penitus sublata, ut est in L. unica C. Justin. libr.

Peruvia In Marmore Apud Nobiles De Constantijs

V. Franzschini del.

In Lateribus Vrnae Superioris

V. Franzschini del.

Clusij In Marmore Apud Nob. Equitem De Samuelis C. M. scul.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Ansidesi V.F. scul.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Ansidei

V. F. Saul

Perusia In Marmore Apud Nobiles de Constantijs

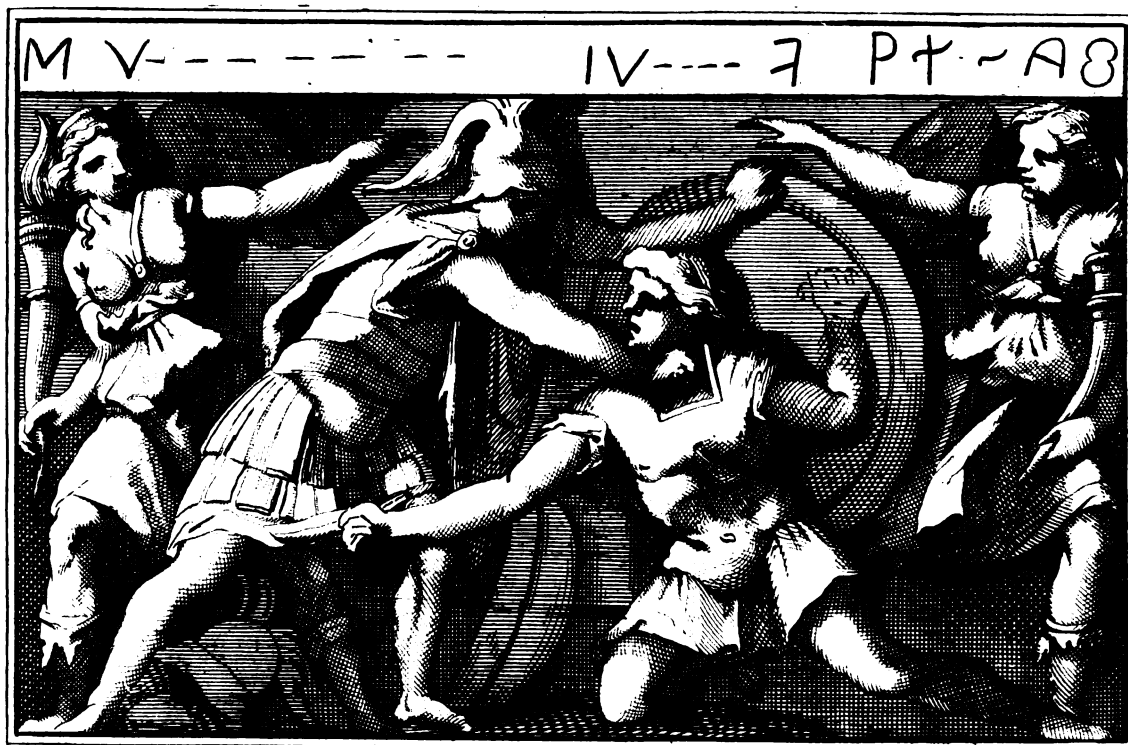
V. F. Saul

23

Vrta Fictilis Romæ Apud Em. Card. Gualterio

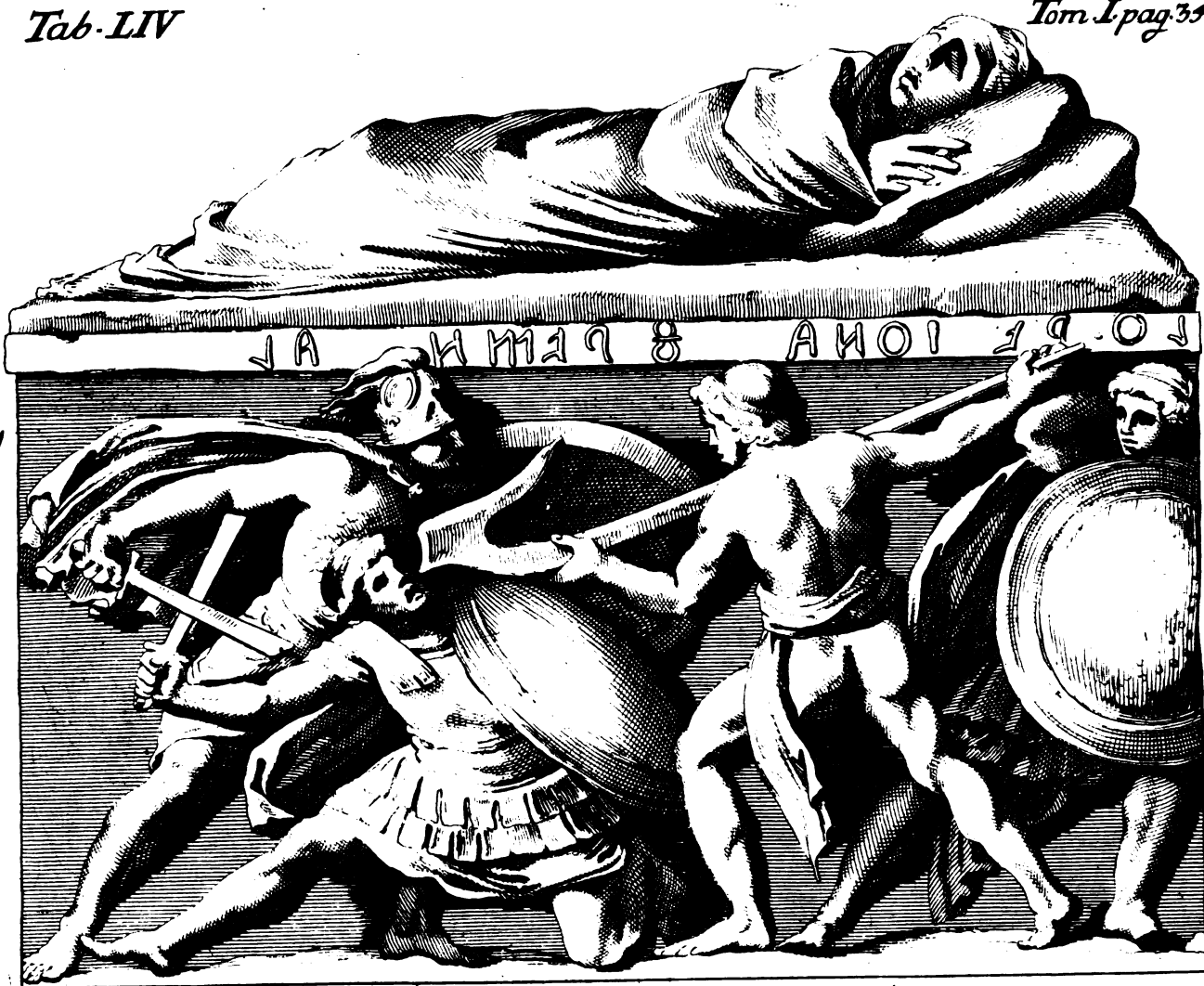
V. F. Scul.

Vrta Fictilis Senis In Hortis Nob. Gentis De Zondodaris

V. F. Scul.

Vrba Fictilis Romæ Apud Em. Card. Gualterio.

V.F. Scul.

Vrba Fictilis Clusio Aduecta Apud Nobil. De Zondodariis In Suburbano Agri Senensis.

C.M. del.

Vina Fictilis Clurio Aduecta Apud Nob. De Zondodanis In Agro Senensi

C. M. Joud.

libr. 10. & narrat Nicephorus Calistus libr. 7. Histor. Eccles. cap. 46. quod fusc executus Illustrissimus Cæsar Baronius æterno Annalium Ecclesiasticorum opere. Illud est, quod Prudentius tanto ambitu petit ab Imperatore libr. 2. in Symmachum in fine:

*Tu mortes miserorum hominum præbeto litari,
Nullus in urbe cadat, cujus sit pœna voluptas,
Nec sua virginitas oblectet cædibus ora:
Jam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis. (1)*

*Pythagoras Etruscus, ab eoque philosophiæ nomen
inventum: & ejus symbola ab Etruscis
observata.*

CAP. XLIII.

Non Religione tantum, regaliumque aut bellicarum rerum inventione clari fuere Etrusci; sed mansuetiores quoque disciplinas & ipsi sedulo coluerunt, & aliis, ut idem facerent, exemplo fuerunt. Diodor. Sicul. libr. 5. pag. 316. Biblioth. ubi inventa pleraque Etruscorum Romanos in majus extulisse dixisset, subjungit: Γράμματά τε καὶ φυσιολογίαν ἐξεπέδυσαν ἐπὶ πλεῖστον, καὶ τὰ περὶ τὴν κεραυνοσκοπίαν μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἐξαργύσαντο. *Literis vero, & in primis naturæ perscrutationi plurimum studii impendunt, fulminum considerationi præ cunctis mortalibus intenti.* Neque temere hoc ab illo & veteri, & magnæ fidei auctore dictum, quippe cum tota Pythagoreorum secta ex Etruria manarit, adeoque ipse sectæ auctor Pythagoras Etruscus gente fuit & domo. Lucius Tuscus Pythagoricus, Moderati Pythagorici discipulus, ait ipsum: Πυθαγόραν ἐν Τυρρήνιᾳ γεγονέναι, καὶ τετραφθῆναι, καὶ πεπαυδεῖσθαι. *Pythagoram in Etruria natum, educatumque, & institutum.* Joan. Saresberiensis libr. 7. Policratici cap. 4. *Ipsium Philosophiæ nomen a Pythagora Italico inventum est.* Nonnulli id ita sunt interpretati, quasi parentes ipsius Etruria essent oriundi: quod refellit idem ille Lucius apud Plutarchum libr. 8. Symposiacon cap. 7. probatque, eum Tuscum fuisse, argumento a Symbolis ipsius desumpto, quæ soli Etrusci, inquit, observant. Latina sunt, nam Græca non ad manum:

1. *E le-*

(1) Magis elucebit ex anaglyphis, picturisque Etruscorum, quæ supersunt, & quarum formas hic apponimus, quam frequens foret in Etruria usus funebrium gladiatorum.

1. *È letto surgentes vestem stragulam conturbent.*
2. *Olla sublata, ejus vestigium in cinere non relinquatur, sed confundatur.*
3. *Hirundo in domo non admittatur nidificare.*
4. *Supra scopas non transeundum.*
5. *Domi non alatur, quod curvos unguis habet.*

Quod mirum sane tam religiose hæc ab Etruscis observata, & tamen pleraque horum ne in Symbolis quidem illis haberi, in quæ Commentarios edidit Hierocles: et magis illud mirandam ab omnibus, non Italum, ne dum Etruscum haberi, sed Samium: & in Italiam venisse, regnante Tarquinio Superbo, auctor A. Gellius libr. 17. cap. 21. Anticlaudian. libr. 2.

Ut Samius sentit.

Et Ovidio omnes pæne assentiuntur dicenti libr. 15. Metamorph. fab. 2.

Vir fuit hic ortu Samius.

Conciliat contraria hæc Suidas, qui *natum* quidem in Etruria Pythagoram docet, & *adolefcentem eum cum patre Mnesarcho, sculptore anularum, Samum migrasse*, habuisse fratres duos, majorem Eunomum, medium Tyrrbenum. Certum sane, eum magna fama vixisse, ac ab Ægyptiis Sacerdotibus, qui tum soli Sapientes habebantur, arcana quædam mysteria didicisse, quæ Italiæ Principes doceret, ut docet Plutarchus libr. *Philosophandum esse cum Principibus* principio pag. 777. Ego plura ad illud Claudiani in Consul. Manlii Theodori:

At non Pythagora monitus, antique silentes

Famosum Oebalii luxum pressere Tarenti.

Ejus placita & Plutarchus passim exequitur, & Ovidius loco laudato, & Diogenes Laërt. quos consule. Propius patriam investiganti, obtulit se Aristoxenus apud Diogenem Laërtium, qui eum Etruscum ait, & quidem natum in Etruriæ quadam insula. Vide Laërtii libr. 8. principio: ἡ-αὖ-τ-ε Α'ριστοξένος, Τυρρηνὸς ἀπὸ μίας τῶν νήσων ἃς καλεῖται Α'θηναῖος Τυρρηνὸς ἐκβαλλόμενος. Vel ut Aristoxenus ait. *Fuit (Pythagoras) Tyrrhenus ex insularum, quas ejectis Tyrrhenis Athenienses possederunt.* (1)

Pytha-

(1) Pythagoræ patrem fuisse Tyrrhenum testatur quoque Cleanthes apud Porphyrium de Vita Pythagoræ in principio.

*Pythagoras Etruscus sphaerae mechanicae inventor:
& de Archimedis Sphaera.*

CAP. XLIV.

UT Philosophia Italica Etruscis debetur, ita Astrologiae cognitio, cui impensius Pythagoras Tuscus addictus fuisse legitur. Flor. Tertullian. libr. de Anima cap. 11. a quo & sphaera primum excogitata ad motuum coelestium perceptionem.⁽¹⁾ Suidas. A quo & Anaximandri sequaces, gloriam doctori suo aucupantes, pleraque de sphaerae cognitione necessaria mutuati deprehenduntur: & ut altius repetam, duo philosophiae principia, unum ab Anaximandro, alterum a Pythagora. Diogen. Laërt. in Praefat. pag. 8. & longo interjecto tempore Archimedes ita mechanicae sphaerae fabrica inclaruit, ut poene nullum celebrius sit opus. Cujus meminere, cultissimo Epigrammate Claudian. Cicero libr. 1. Tusculanar. Quaestion. Jul. Solin. cap. 11. Polyhistor. Cassiodor. libr. 1. Epist. 45. Martian. Capella libr. 2. Nupt. pag. 57. & libr. 6. pag. 770. Ovid. libr. 6. Fastor.

Arte Siracusia suspensus in aëre vasto

Stat globus, immensi parva figura poli.

Ad hanc describendam plerique operam veteres, recentioresque contraxerunt, sed nemo utiliorem Joanne a Sacrobofco, sive Sacrobusto Scotto, ut in libro de Scriptoris Scotis propediem edendo, clarum fiet.

Pythagoras Etruscus Geometriam excoluit.

CAP. XLV.

HÆc etiam Philosophiae pars auctore Pythagora magnum sumpsit incrementum, qui ob cujusdam theorematis inventionem, Musis bovem immolasse dicitur, etiam si alias incruenta sacrificia probaret. Apollodori Epigramma ex Plutarcho libr. *Non posse suavem duci vitam secundum Epicuri praecepta*, apponam:

Ἡνίκα Πυθαγόρης τὸ περιλάες ἔμετο γράμμα

Καὶ ἐφ' ᾧ λαμπρὴν ἔμετο βουδυσίην.

Pythagoras celebri Diagrammate quando reperto

Macdata fecit splendida sacra bove!

Tom. I.

Xx

Anti-

(1) Hinc in nummis Samiorum Pythagoras cum sphaera cernitur.

*Antiquissimis temporibus apud Etruscos moneta signata:
prima pecunia ratitus quadrans, a ratis effigie:
materia numismatum, corium, testa, plumbum,
æs, argentum, aurum: vultum Principum
solitus numismatis insculpi, sed
supremorum tantum⁽¹⁾.*

C A P. XLVI.

Primum Etruriæ Regem Janum numisma æreum signasse ex Verrio Flacco, Aurelio Macrobio, & aliis docebam libr. 2. hujus operis cap. 3. addenda verba Draconis Corcyrei libro de lapidibus apud Athenæum libr. 15. Dipnosophist. pag. 692. *Ἰωνὸν νόμισμα χαλκῆν πρῶτον χαράξαν. ἀπὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πρῶτας, καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐπὶ τῷ νομίσματι ἐγχαράττειν πρῶτον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ ἡγεδίων, ἢ εἰρημίων, ἢ πλοίων. Janum &c. nummum æreum primum signasse: quia de causa ciuitates in Græcia multe, Italia & Sicilia monetam cudiunt impressa bicipiti facie, & ex altera parte vel rate, vel navigio, vel corona.* Recte ille adiecit æreum, nam gentium consensus diu fuit, nulla alia uti moneta, quam coriacea, aut testacea, ut jam dicebatur, qualis usque ad Numæ Regnum Romæ duravit, a quo percussus nummus ferreus, & æreus, & a nomine ipsius dictus. Suetonius Tranquillus apud Suidam in voce ἀσπαρία.

Esset hic de re nummaria studiose disputandum, sed præoccupavit Orisnius Lexoniensis Episcopus, & Caroli sexti Gallorum Regis præceptor, Guilielmus Budæus opere de Ase, Alexander Sardus, Bilibaldus Birckheymerus, Henricus Buntingus, Henricus Mameranus de prisca moneta, Joachimus Camerarius de Numismatis Græcis & Latinis, Stanislaus Gilepius, Matthæus Hoftus de Historia rei nummarie veteris, & alii, sed doctissime Fr. Hottomannus; sed ego per transfennam pauca hic. Materia, florente Imperio Romano, pecuniæ triplex tantum, *æs, argentum, aurum*. Pomponius J. C. l. 2. §. deindq. ff. de orig. Jur. Unde Cicero libr. 3. de Legib. *Minores Magistratus æs, argentum, aurum, signato*. Trebell. Pollio in Victoria Tyranna: *Cubi sum æs, nummi ærei, aurei, & argentei*; quod de florente Republica dixi intelligendum; nam re vera initio testacei, coriacei tantum nummi, aut ubi splendidissime, ærei soli habebantur, neque ante Pyrrh. ex Italia fugam argen-

tum,

(1) Nonnullos in fines hujus capituli adferimus nummos, literis Etruscis signatos, qui reperiri solent in Etruria.

tum, neque ante Carthaginem & Corinthum urbes captas aurum in pecunia habitum. Fr. Patricius libr. 3. de Rep. tit. 9. Isidor. libr. 16. cap. 17. Ovid. libr. 1. Fastor.

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est,

Victaque concessit prisca moneta novæ.

Est & plumbea pecunia, sed vilissima habita, cujus nulli, quod sciam, Historici meminere, sed tantum Poëtæ, qui eam nullius pretii videntur innuere. M. Acc. Plaut. in Trinummo scen. Huic ego:

... einc aurum crederem

Cui si capitis reus fiet, nummum nunquam plumbeum?

Et in Casina. sc. Omnibus:

Cui homini hodie peculii nummus non est nisi plumbeus.

Et in Mostellar. sc. Illi buccæ:

Tace sis faber, qui soles cudere plumbeos Nummos.

Martial. libr. 1. Epigr. 100.

Constemus tibi plumbea selibra.

Et libr. 10. Epigr. 74.

Centum merebor plumbeos die toto.

Ab Etruscorum Rege Jano mos effluxit, ut numismatis vultus Principum imprimeretur; siquidem primum nummum ille vultum suum ab una parte, ab altera vero navigii figuram, qua Saturnus in Italiam devectus fuisset, effigiari, inculpique voluit; unde ludus puerorum jactantium in altum denarium, petentiumque caput an navim, duravit. Macrobi. libr. 1. Saturnal. cap. 7. *Cum primis quoque æra signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat avectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Æs ita fuisse signatum, hodie intelligitur in aleæ usu, cum pueri denarios in sublime jactantes, capita aut navim, lusu teste vetustatis exclamant. Locus est corruptus, sed facile eum corrigere; itaque lege: cum primus quoque æra signaret. Et paucis interjectis, ut quoniam ille navi fuerat advectus; et deinde capita aut naviam, Veteres enim non navim, sed naviam dicebant. Notant Critici. Servii locus misere afflictus ad libr. 8. Æneid. pag. 509. DISIECTIS OPPIDA MVRIS: unum Jani, aliud Saturni, jam tunc vetusta MONIMENTA VIRORVM, hoc sermone ostendit, Saturnum etiam virum fuisse, JANVS PATER, Janus in Janiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Jani caput, ex altera navis signata est. Corrupta indubie postrema, nam Saturnum omnes Poëtæ & Mythologi a Jove filio pulsum, in Italiam exulem venisse loquuntur: Janum nullus, quod sciam; ita prima illa ærea pecunia Saturnum & exulem fuisse, & in partem Regni a Jano assumptum significat; quare putarem legendum: Janus in Janiculo habitavit, qui, quod Saturnus exul una navi venit, in pecunia ejus, ex una parte caput*

ex altera navis signata est. Auctor correctionis ipse Virgilius eodem libro:

Primus ab ethereo venit Saturnus Olympo.

Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.

Et magis ad rem nostram Coel. Lactant. Firmian. libr. 1. Institut. Divinar. cap. 13. *Hanc errantem, Saturnum, atque inopem Janus excepit, cujus rei argumenta sunt nummi veteres, in quibus est cum duplici fronte Janus, & in altera parte navis.* Errat graviter Fl. Tertullianus Apolog. cap. 10. *qui signatum imagine nummum*, non a Jano, sed a Saturno contendit. Plutarch. Problemat. Roman. pag. 274. cuius verba sic sonant Latine: *Cur antiquum nomisma ab una parte Jani bifrontis imaginem, ab altera navis aut proram aut puppim habet? an que vulgata est opinio, hoc in honorem sit Saturni, navigio in Italiam advecli?* Plena manu Ovid. libr. 1. Fastor. v. 229.

Multa quidem didici, sed cur navalis in ære

Altera signata est, altera forma duplex.

Noscere me duplici posses in imagine, docuit,

Ni vetus ipsa dies extenuasset opus.

Causa ratis superest, Tuscan rate venit in annen

Ante pererrato falsifer orbe Deus.

Hac ego Saturnum memini vetare receptum;

Cælitibus Regnis a Jove pulsus erat.

Inde diu genti mansit Saturnia nomen,

Et dicta est Latium terra latente Deo.

At bona posteritas puppim formavit in ære,

Hospitis adventum testificata Dei.

Ab hac consuetudine ratiis quadrans dictus a M. Varrone libr. 4. de Ling. Lat. Fest. Pomp. libr. 16. *Ratiis quadrantem dictum putant, quod in eo & triente, ratis fuerit effigies, ut navis in asse.* C. Plin. libr. 33. cap. 3. *Nota assis fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera rostrum navis; in triente vero & quadrante ratis.* Adrian. Turneb. libr. 20. Adversar. cap. 30. C. Lucilius:

Quadrantis ratiis.

Ab Etruscis ergo Romani & modum signandi nummum, & vultum Principis imprimendi didicere; quare nullus unquam nummus ab una parte vultum auctoris, ab altera alicujus victoriæ, aut rei alterius gestæ notam non habebat. Aurel. Cassiodor. libr. 7. Epist. 31. *Omnino moneta debet integritas queri, ubi & vultus noster imprimitur, & generalis utilitas invenitur: quidnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie, & quam subjectus corde venerari debet, manu sacrilega violare festinet?* In fine deinde ejusdem epistolæ, non Numam auctorem nummi ærei, sed Servium facit, contra Suetonii, Suidæ, & aliorum auctoritatem, quam bene, viderit. Eadem Plinius libr. 33. cap. 3. sed uterque forte memoria lapsus; nam non æs, sed argentum a Servio signatum. M.

Varro

Varro Annal. apud Sosipatrum Charisium libr. 1. Grammat. & notabat Petrus Victorius libr. 3. Variar. Lection. cap. 13. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Alexandri bubini nummos plurimos figuravit, & quidem electreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos.* In MS. erat: *& quidem electro aliquantos.* Vide Thesaurum Huberti Goltzii. Georg. Cedrenus Compendio Historiar. in Nicephoro Phoca: Anonymus auctor de rebus bellicis: *Sed potentia regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signavit, quæ pro reverentia figura, nullis usibus proficiens, ad honorem Regium sacra permansit; aris autem materia, quæ copia victor erat, ad dona militaria, & populorum commercia signabatur.* Nota est illa Evangelica quæstio de nummo oblato Salvatori, cum specie vultuque Tiberii Augusti. Notam hanc Græci χαρακτήρα, Latini titulos, figuras interpretantur. Aristoteles libr. 6. Politicor. Et pulchra ratio apud Cassiodorum libr. 6. Variar. Epist. 7. *Ut imago Principis subjectos videretur pascere per commercium.* Paulus J.C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 25. §. 1. *Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui nummos aureos, argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitiauerit, vultuque Principum signatam monetam, præter adulterinam reproboverit.* Artemidor. Daldian. libr. 4. Oneirocritic. cap. 33. *Ὁ Στρατόνικος ὤρετο τὴν βασιλέα λακτίζειν, προελθὼν εἰς χρυσὸν νόμισμα, ὃ ἔτυχε πατήσας, οὐδὲν γὰρ διεφθῆναι, ἢ τὴν βασιλέα, ἢ τὴν εἰκόνα αὐτῆς λακτίζειν ἢ πατᾶν.* Stratonicus putabat, se Regem calcitrare, & progressus, invenit aureum numisma, quod calcaverat; nihil enim differebat, siue Regem, siue ipsius imaginem calcitrare, aut calcare. Locus pulcherrimus est apud Procopium Cæsariensem libr. 3. Bell. Goth. *Franci, non ut alii populi, Romani Imperatoris imagine, sed sua impressa nummos signant.* Cudi autem solebat nova moneta in Principum inauguratione. Fl. Vopisc. in Firmo. *Percussa moneta Augustum esse vocatum.* Lamprid. Diadumeno: *Apud Antiochiam moneta Diadumeni nomine percussa est.* Treb. Pollio in Gallien. *Monetam, qua Persas captos traberet, cudi jussu.* Ammian. Marcellin. libr. 26. *Aureos scilicet nummos in vultum novi Principis, aliæque ad illecebras aptantes.* Corippus Africanus de inaugurato Justiniano Aug. libr. 4. num. 2.

*Hinc vetus argentum formas speciesque novatu in
In varias sculptum titulis, pressumque figuris
Excelsis portant humeris, magnisque laborant
Ponderibus, cistæque graves funduntur in unum,
Utraque materies in magnos surgit acervos.*

Cufos tunc nummos ad favorem populi captandum, spargebant; vel viritim militibus dividebant. Curopalates, siue Georg. Codinus libr. de Offic. aulæ Constantinop. pag. 202. *Γίνεται δὲ πλεσίον αὐτῷ ὁ τῷ βασιλεὺς βεσιλιῶν ἄρχων, καὶ ἔχει ἐν τῷ ἱματίῳ αὐτῷ νομίσματα χρυσᾶ κεχυμένα πολλά, ὧν καὶ δραττόμενος ὁ βασιλεὺς σπορτίζει ἄς τῆς περιεσώτας ἄρχοντας τε καὶ ἀρχιερεῖς.* Stat autem prope illam princeps Vestiarii Imperatorii, in pulio suo

suo habens numismata aurea fusa multa, quæ manipulatim etiam sumens Imperator, dispergit in circumstantes, tum principes, tum vero principum pueros. De Ruffino inaugurando Claudian. libr. 2. in illum:

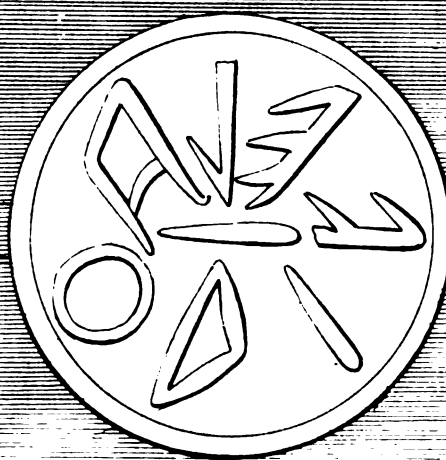
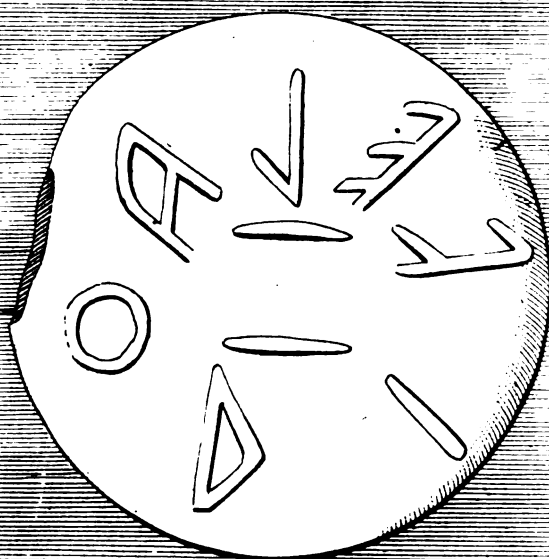
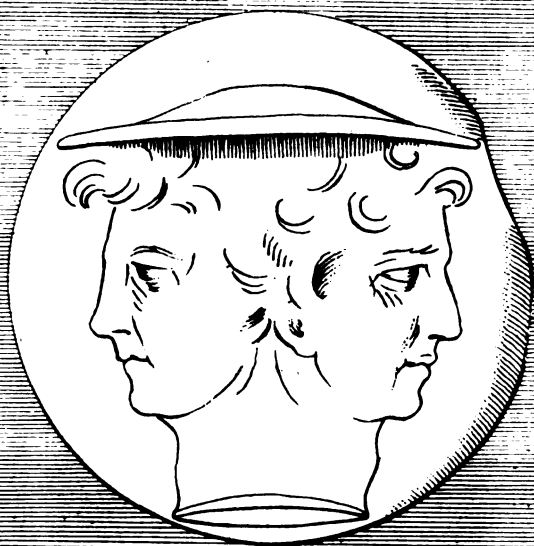
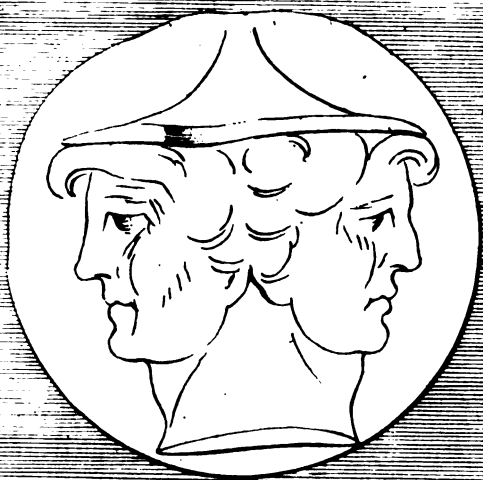
*Profluit stratis, denseque capacia turbe
Atria regifico jussit splendere paratu
Exceptura dapes, & quod post vota daretur,
Inscribi propriis aurum regale figuris.*

Duo ergo requisita in probo nummo, materia proba, & vultus Imperatoris: si ex his alterum abfuisset, reproba moneta censebatur, quæ *Cybdela* vocata. Cœl. Rhodigin. libr. 10. Antiquar. Lectio. cap. 2. & *adulteratores moneta*, quos Paulus J. C. proxime supra descripsit, παραχαράκτες, aut verius παραπαράκτες Græci appellant: contra legitimi artifices μονητάριαι & περί τὸ νόμισμα τεχνίται, ait Suidas: *Monetarii circa numisma operantes*. Fl. Vopisc. in Aureliano profert epistolam ad Ulpium Crinitum ter Consulem ejusdem Aureliani Aug. *De bello monetariorum, qui auctore Felicissimo ultimo servorum, rebelles spiritus extulerunt*. Valentiniani, & Valentis AA. rescriptum est l. 1. C. de Vet. Numismat. potest. Et aliud Grätiani & Theodori Cæsarum l. 3. Cod. eod. Ulpian. J. C. l. 24. ff. de pignorat. act. *Illius pecunie usus interdictur, a qua vultus Imperatoris abest*. Et *erosa* plerumque *adulterina* pecunia censebatur. Scævola J. C. l. 102. ff. solut. A. Perf. Sat. 5.

*& veri speciem dignoscere calles,
Ne qua suberato mendosum timniat auro?*

Et falsa hæc moneta legibus vetita sub nomine *peculatus*. Isidor. libr. 5. Etymologiar. cap. 26. licet Verrius Flaccus, Paulus Diaconus in Schedis, Fest. Pomp. libr. 14. & M. Varro libr. 4. Ling. Lat. aliter tradant, & Antonius Augustinus in Emendationibus suis doctissimis exponat. Videantur l. 1. ff. ad Leg. Jul. Peculat. l. 9. ff. ad Leg. Cornel. de fals. Harmenopolium libr. 6. Promptuarii tit. 13. Eratque capitale adulterasse monetam. De Perennio Herodian. libr. 6. Histor. Roman. licet & manus amputationem dicat solemnem fuisse poenam Paulus loco laudato. Nec Romanus tantum is mos, sed & Græcorum, ut testantur Diocles & Ebulides vetustissimi Scriptores apud Diogenem Laërtium libr. 5. idque ex instituto Solonis referente Demosthene in Orat. contra Timocharem, & in Orat. in Leptinem in fine. Herodot. libr. 4. de Aryande: de Ægyptiis Diodor. Sicul. libr. 1. Bibliothec. de Svecis Olaus Magnus libr. 6. cap. 13. Et ratio, quia per pecuniam vitæ commercia habentur; itaque corrupta illa, humana societas violari videtur. Plato libr. 5. Legib. Ideo, ut id diligentius observaretur, Carolus Magnus non alibi, quam in Palatio, monetam cudi voluit. Joan. Bodin. libr. 6. cap. 13. Capitularium Caroli Magni Appendice 2. ad libr. 4. tit. 12. Synodus Bavarica pag. 147. Lex Longobardorum a Lothario Rege lata l. 2. & Lex Wisigothorum tit. 5. ideoque in silvis antrisque subterraneis falsæ monetæ officinæ habitæ. D. Hieronym. in

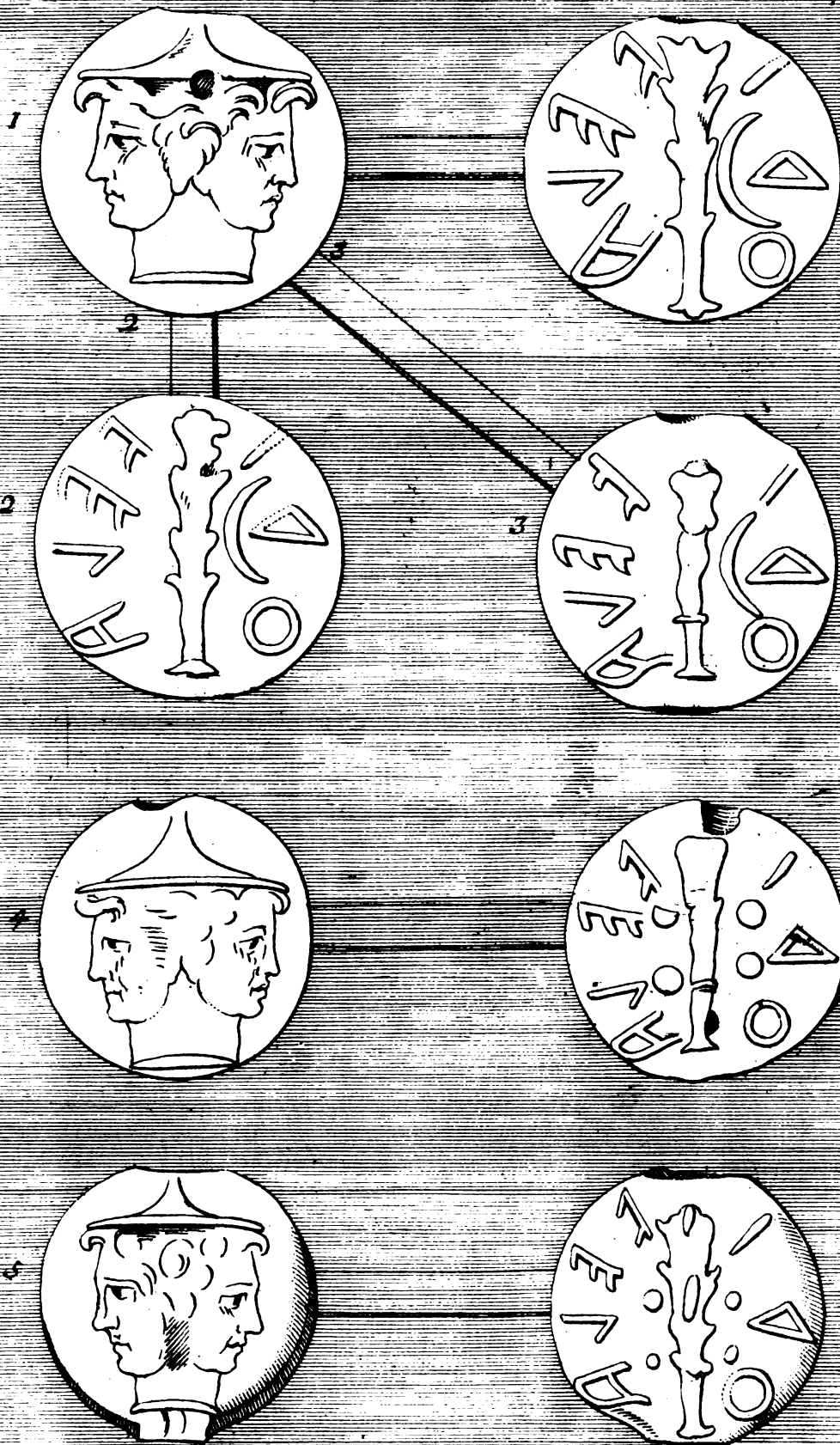

1. Florentiae in Museo Magni Ducis. Pond. $\delta. s. d. g.$ Alter similit. $\delta. s.$
 2. Ibidem Pond. $\delta. io.$
 3. Romae in Museo Barberino Pond. $\delta. 6. d. is.$

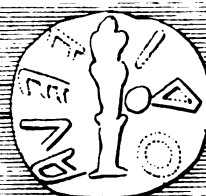
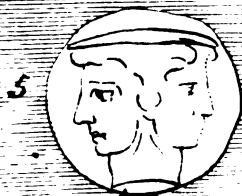
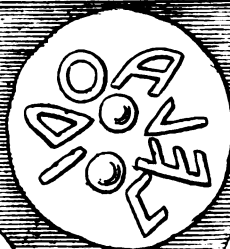
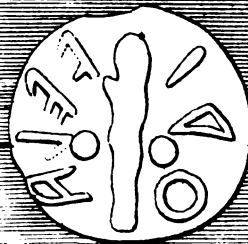
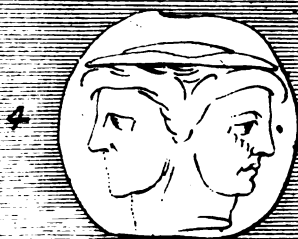
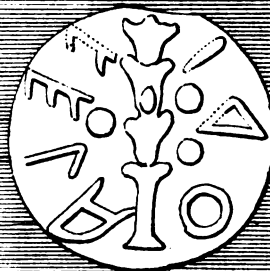
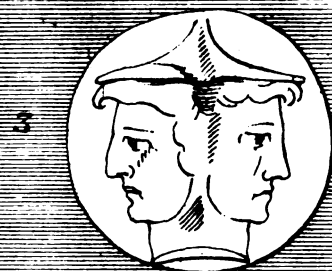
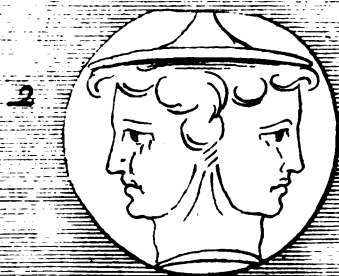
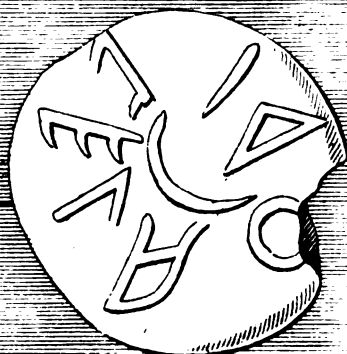
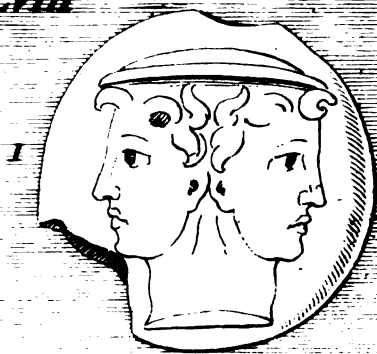
F.A. Lorenzini scul.

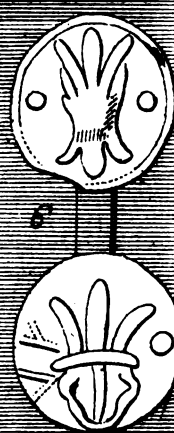
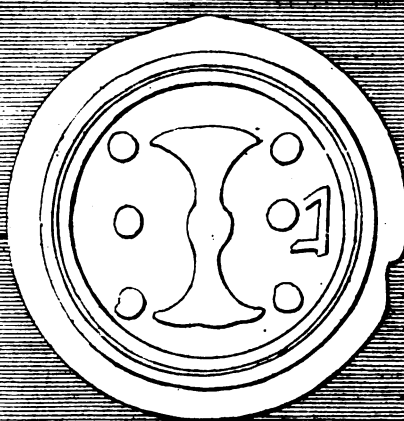
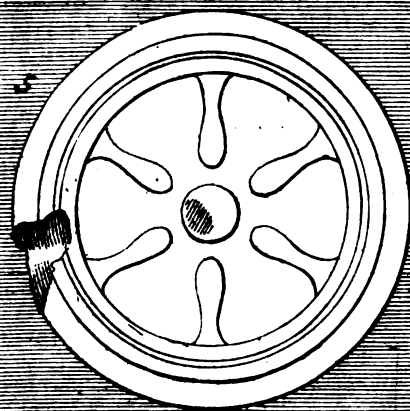
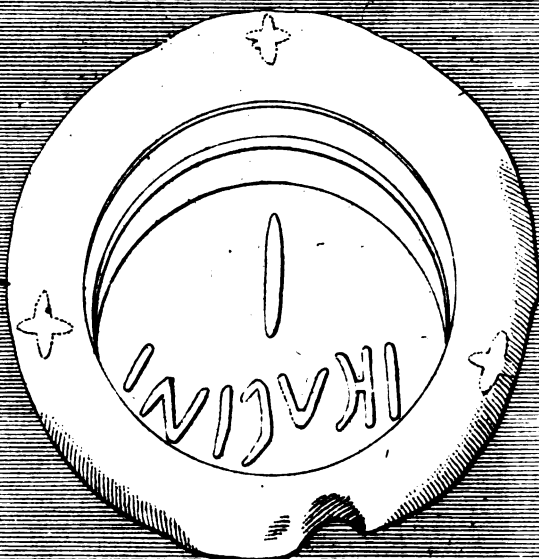
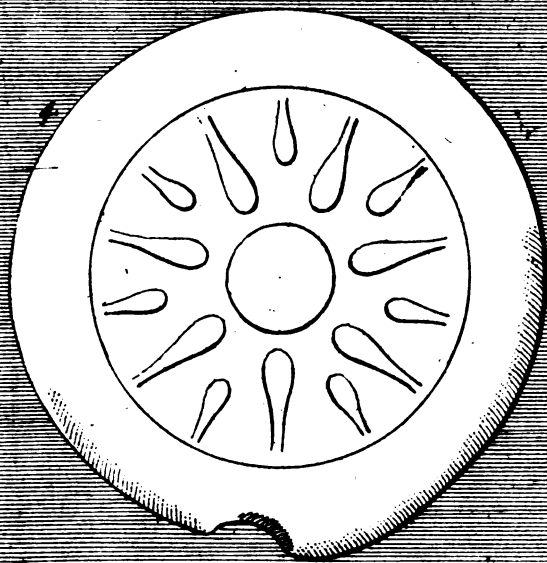
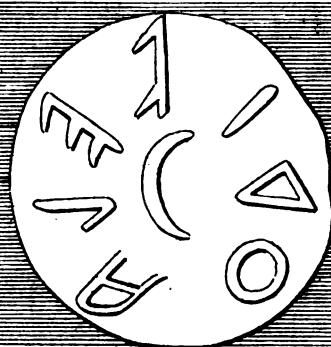
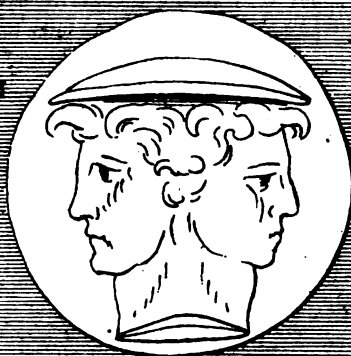
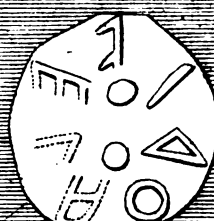
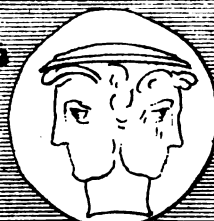
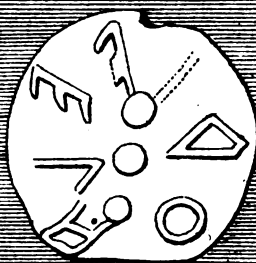
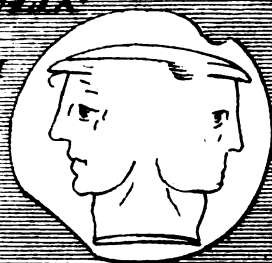
1. Florentiae in Museo Magni Ducis. Pond. $\delta.2.d.2$.
 2. Ibidem Pond. $\delta.2.d.17$.
 3. Ibidem Pond. $\delta.2.d.22$.
 4. Ibidem Pond. $\delta.2.d.7$.
 5. Ibidem Pond. $\delta.2.d.1$. Alter simil. Pond. $\delta.1.d.21.4$

1. Florentiae apud March. Nerium Guadagni. Pond. 8.2. d. 10.
 2. Ibidem apud Senat. Bonarroti. Pond. 8.1. d. 17.
 3. Ibidem in Museo Magni Ducis. Pond. 8.1. d. 10.
 4. Ibidem. Pond. d. 21.
 5. Ibidem. Pond. d. 15.
 6. Ibidem. Pond. d. 11.
 7. Ibidem apud Senat. Bonarroti. pond 8.2.

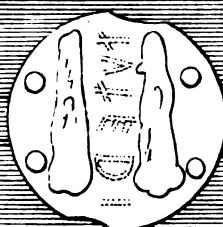
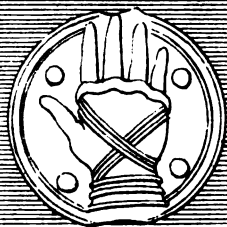
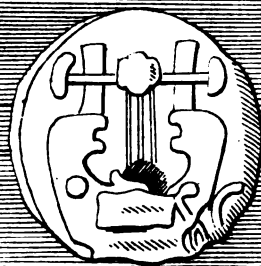
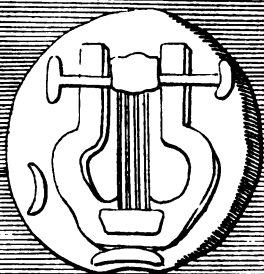
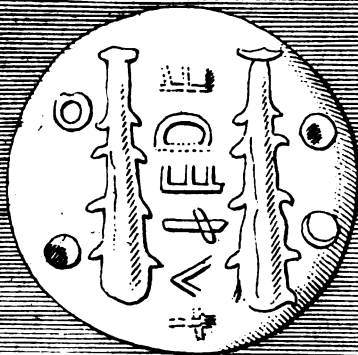
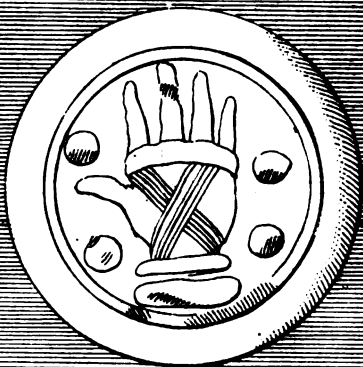
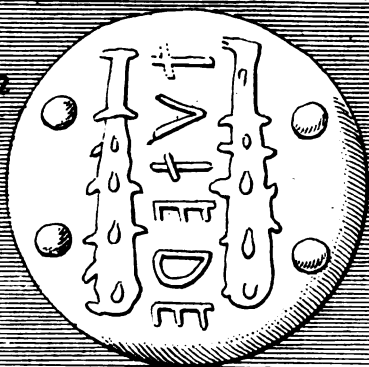
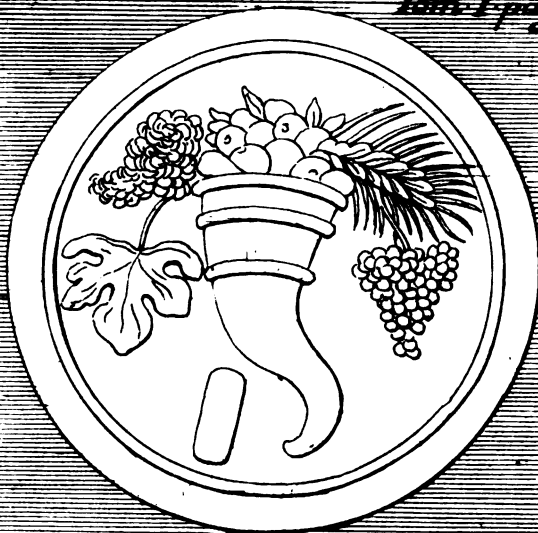

1. Florentiae in Museo Magni Ducis Pond. d. 22
2. Ibidem. Pond. d. 17
3. Ibidem. Pond. d. 2. d. 25.
4. Ibidem. Pond. d. 8. d. 20.
5. Ibidem. Pond. d. 8. d. 15.
6. Ibidem. apud. Senat. Bonarroti Pond. d. 10.

1. Ex Antiquitat. Hortæ C. V. Fontanini

2. Florentiæ in Museo Magni Ducis. parto aduena manus cæsti armata, sed cum tribus tantum globulis. Pond. 8.3.

3. Ibidem. Pond. 8.3. d. 8.

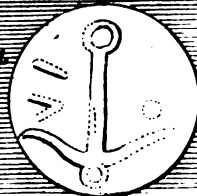
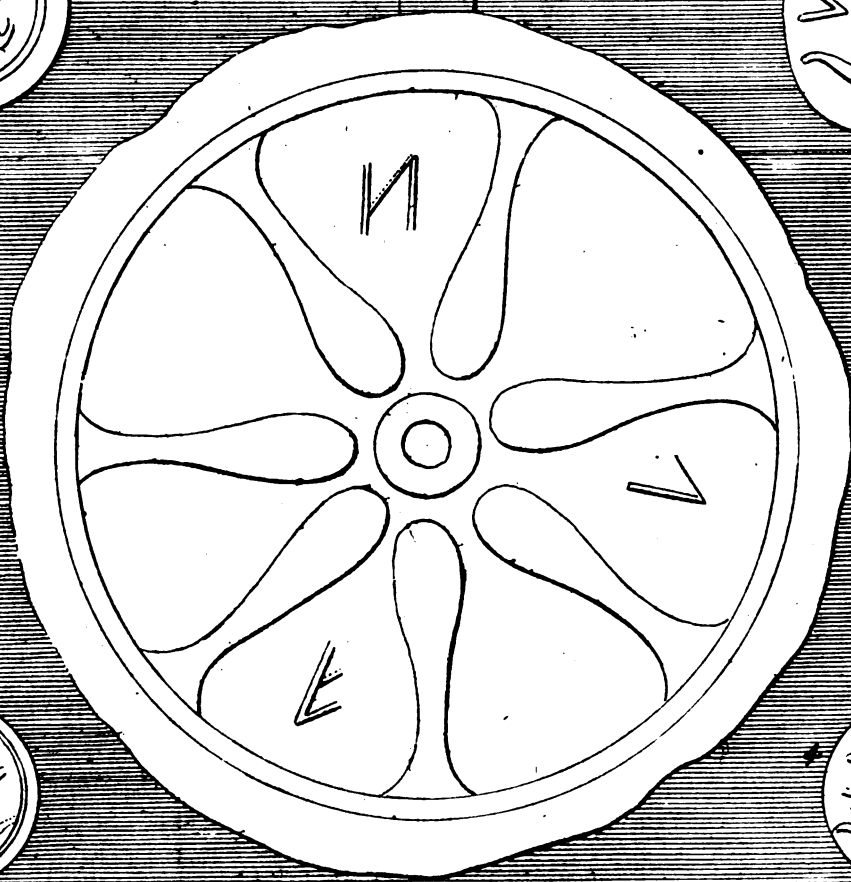
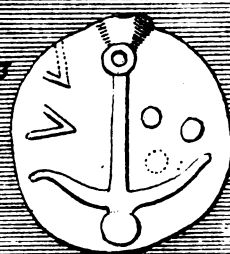
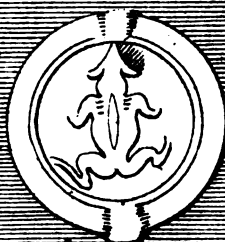
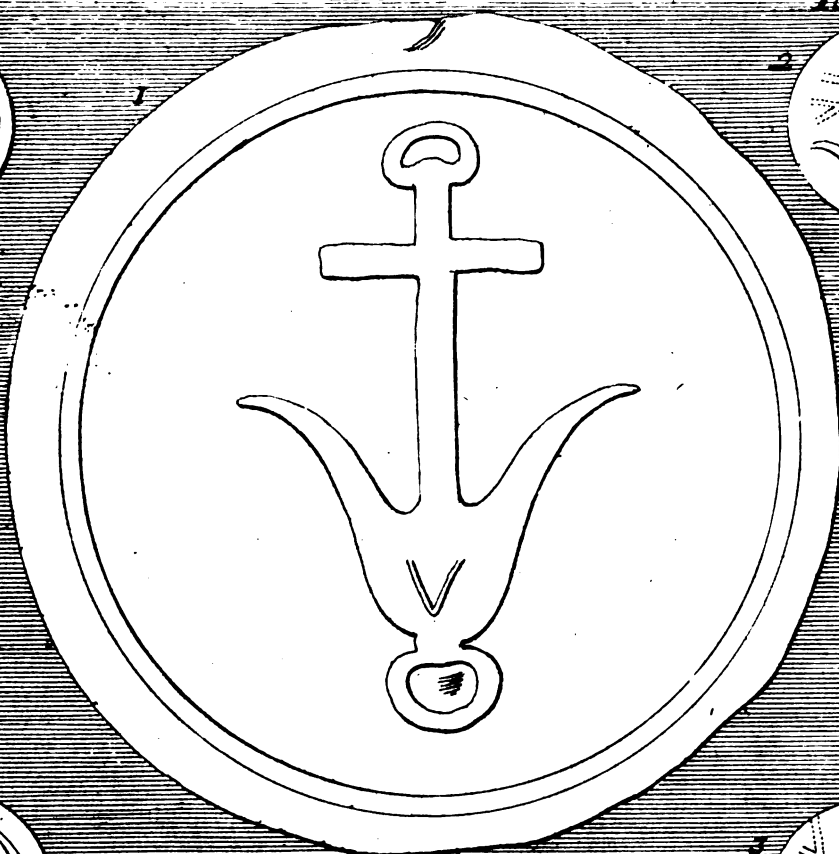
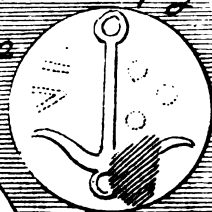
4. Perusiæ apud Nob. de Ansideis in sepulcro Etrusco reperiuntur.

5. Florentiæ apud March. Nerium Guadagni. Pond. 8.1. d. 14. et ibidem in Museo Magni Ducis alter simil. Pond. 8.1. d. 16. et alter simil. Pond. 8.1. d. 11.

6. Ibidem apud Senat. Bonarroti. Pond. d. 20. alter simil. Pond. d. 21.

F. A. Lorenzini scul.

1. Arretij. apud Io. Hieronymum Bacci S. Stephani Equitem Pond. lb. 2. 8. 2.
2. Florentiae apud Senat. Bonarroti. Pond. d. 18.
3. Ibidem. in Musco Magni Ducis. Pond. 8. 1
4. Ibidem. apud Senat. Bonarroti. Pond. d. 16.

F. A. Lorenzini. Scul.

in Vita D. Antonii Eremitæ. Qui plura de his cupis, adi Antiquitates meas Romanas libr. 7. cap. 31.

Etruscorum inventum claves ostiorum, & de iis: custodiebantur ab uxoribus, in divortio adimebantur.

CAP. XLVII.

Clavem esse inventum Etruscorum Fabius Pictor docet apud Pierium Valerianum libr. 48. Hieroglyphic. in fine, cui supposito, & spurio fidem non adhiberem, nisi scirem optimos Auctores *Janum cum clave ac virga figurare, quasi omnium & portarum custos, & viarum rector*, ut loquitur Aurelius Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 9. post princip. Ut recte Ovidius dixisse sit visus libr. 1. Fastor. de Jano:

Quidquid ubique vides, cælum, mare, nubila, terras,

Omnia sunt nostra clausa patemque manu.

Scio C. Plinium libr. 7. cap. 56. Theodoro Sarnio *clavis inventionem* tribuere; sed tamen & Janum esse auctorem vel cognomina *Clusii & Patulcii* loquuntur, a claudendis scilicet, & patefaciendis portis ducta. P. Ovid. ibid. loci:

Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem,

Et modo sacrificio Clusius ore vocor.
Et quia *clavibus traditis, mercium in horreis conditarum possessio traditur*, ut loquitur Papinianus libr. 1. Definitionum, ut est in l. 74. ff. de Contrah. empt. ideo uxori claves intranti assignabantur. Flor. Tertullian. libr. de Exortat. ad castitatem cap. 12. Scio quibus excusationibus coleremus insatiabilem carnis cupiditatem, ex quibus necessitates adminiculorum descendunt: *administrandam familiam, regendos loculos, claves custodiendas, lanificium dispensandum, victum procurandum, curas domesticas, scilicet salis maritorum domibus bene est.* Omnes itaque domesticæ rei claves uxor custodiebat, præter cellæ vinariæ, quæ in loculo resignatæ patris familias capiti supponebantur, ne uxor scilicet temetum gustaret, notabat eruditissimus Theodorus Marcilius ad leges X. virales, & Plinius aperte libr. 14. cap. 13. Carolus Sigonius libr. 1. de Jure ant. civ. Romanor. cap. 9. Qui cupis plura, adi ad Latinium, D. Ambros. Epist. 65. Uti ingredienti sponsæ claves traditæ, ita misso repudiij bello, eadem adimebantur. Criticos non exscribo. M. Cicero ab illis laudatus Philipp. 2. *Claves ademisti, res suas habere jussisti, domo exieisti.*

Etru-

*Etruscorum inventum seræ ostiorum: pensiles illæ:
virgas gestabant Janitores.*

C A P. XLVIII.

Ejusdem Jani inventum *claves* esse ex Fabio Pictore, juxtaque *seras* docuit idem Valerianus pag. 511. libr. 48. Erant autem omnes Romanorum seræ pensiles, insertis quippe postibus catenis, foramen erat in ostio; per quod manus immissa clavem infereret intrinsecus, patefaceretque ostium; neque enim extrinsecus fores aperiri poterant. Locus elegans videatur L. Apuleii libr. 8. Miles. de Lepolemo latrone. Quam pensilium serarum consuetudinem Græcis fuisse familiarem docemur ex Homero libr. 21. Odyss. ad finem: quem locum consule. Nonius Marcellus in voce: *patibulum* cap. 4. tit. 355. *Patibulum, sera, qua ostia obcluduntur, quod hac remota valvæ pateant.* Petron. Satyrico: *Dum loquimur, sera sua sponte dilapsa concidit, reclusæque subito fores.* Ita Poetæ intelligendi. Ovidius libr. 1. Fastor. v. 285.

Tota patet dempta janua nostra sera.

Et libr. 1. Fastor.

Et jam contigerat portam, Saturnia, cujus

Dempserat oppositas invidiosa seras.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 6. indicat catenas postibus fuisse insertas, notatque Turnebus libr. 19. Adversarior. cap. 7.

..... excute poste seram.

Julianus Augustus, cujus Epigramma reperies apud Coripp. libr. 1. n. 1.

Et jam crebra manus veloci concita pulsu

Limina quassabat ductis munita catenis,

Ad strepitum custos, cura est cui claustra tueri,

Sic ait indignans.

Titinnius apud Nonium cap. 4. in Patibulo in Fullone:

Si quisquam bodie præter hanc posticum

Nostrum pepuleris, patibulo hoc ei caput

Defringam.

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 12.

Cerberus & nullas bodie petat improbus umbras,

Et jaceat tacita lapsa catena sera.

Janitores, qui claustris hisce affixi alligatique erant, *clavem, & virgam* habebant, ut non sit mirum, Janum ita depingi solitum, tradidisse Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 9. L. Seneca libr. *in sapientem non cadit injuria* cap. 14. & cap. 15. Afranius in Vopisco:

Titinnire impedimenta janitoris audio.

Pbia-

*Phiale Etruscorum opificium: earum usus ad condicia,
& libationes.*

C A P. XLIX.

IN rebus domesticis versor. Phialam ab Etruscis inventam auctor est Critias Poëta antiquissimus apud Athenæum libr. 1. Dipnosophist. pag. 28. ubi enim de plerarumque gentium inventis præclaris egit, subjungit:

Τυρσηνὴν δὲ πρῶτῃ χρυσότυπον φιάλην

Ex auro sculptam Tuscia dat phialam.

Meminit ejusdem Alexis in Dropide: (1) Οὐτε τραβίον, οὐτε φιάλη. *Nec castillo, nec phiala.* Inter vasa potoria Græci numerabant. Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 16. Usurpantque Latini passim. Martial. libr. 8. Epigr. 33. Juven. Satyr. 5. & alii. Corrigendus ejusdem Scholiastes ad Sat. 10. v. 27. *In aurata fiola cum vinum coloratum acceperis; sed legendum in aurata phiala.* Ex auro puro, sive Etrusco erat; nam ῥύσι eidem Athenæo libr. 11. cap. 16. vertitur *auræa phiala*. Cl. Ælianus libr. 1. Var. Histor. cap. 32. χρυσὴν φιάλην, *auræam phialam* dixit. Et libr. eodem cap. 22. ex argento etiam phialam factam ostendit, φιάλην ἀργυρεῖ, *phiale argenteæ*. Vel itaque mensæ inserviebat, ut apud Pindarum Isthmior. od. 1. Pythior. od. 4. & fusissime Olympic. od. 7. principio. Vel libationes Diis ea fiebant. Heliodor. Emesenus libr. 2. Æthiop. καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ ἀνέχου τῆς φιάλης ἀκράτην τὸ ὕδωρ, τοῦτο καὶ σπένδω μὲν ἱεροῖς ἐγχωρίοις τε καὶ Ἕλλησι, καὶ αὐτῷ γε Ἀπόλλωνι Πυθίῳ, καὶ προσέτι Θεσπύει, καὶ Χαμαλλέῃ. *Hæc locutus, effundebat ex phiala meram aquam, & libo (dicebat) diis hujus regionis, & Græcis, & ipsi Apollini Pythio, ac insuper Thespæni, ac Charicleæ.* Christodorus Thebanus Copita libr. 5. Antholog. Epigr. 29.

..... ἦν μὲν ἄδρην,

Δεξιτερῇ φιάλην ἐπινοίβων.

..... & astollebatur quidem,

Dextra phialam libatoriam.

Tom. I.

Y y

Etru-

(1) Apud eundem Athenæum libr. 3. pag. 125. ejusdem Edis. Commelini.

Etruscorum mos circumferre pocula, & ad numerum bibere: & lex convivalis de potatione.

C A P. L.

Circumferre in conviviis plena vino pocula, & ad numeros certos bibere, excogitarunt Etrusci. Critias in Elegis apud Athenæum libr. 10. Dipnosophist. pag. 432. (1)

Μὴ δ' ἀποδωρεῖσθαι προπόσεις ὀνόμασι λέγοντα

Μὴ δ' ἐπὶ δεξιτέρῳ χεῖρᾳ κυκλῶν θιάσου

Ἀγγεα λυδῇ χερρασίᾳ το γένης καὶ . . .

Non autem nominatim invitato compotore præbire, & calicem porrigere,

At manum dextram versus in orbem bibendi vices extendere,

Pocula vino plena circumferre Lydorum inventum est.

Ita hunc locum conjectura supplevit, interpretatusque est Jacobus Dalechampius. Hæc est illa de bibendo lex convivalis, quæ a Felto libr. 16. *tapulla* dicitur: a Catullo Epigr. 24. *Posthumia*: ab Ausonio in Grypho Ternarii numeri in principio, *mystica*. Et describit M. Cicero Act. 3. Verrina. *Vos omnes Verres certiores facit, quid opus esset, mature veniunt, discumbitur, fit sermo inter eos & invitatio, ut Græco more biberetur, hospes hortatur, postcuni majoribus poculis, celebratur omnium sermone letitiaque convivium, eratque lex data, ut aut biberent, aut discederent.* Et paucis interjectis: *Iste enim prætor severas ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam parvisset, illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, parebat.* Ubi Asconius Pædianus pæne eodem, quo de Tuscis modo Critias dixerat, de Græcis exponit: *Cum cyathis mero plenis saltare, ac primo Deos, deinde amicos suos nominantes, toties merum bibere, quoties Deum, & caros nominatim vocant.* Eadem pæne Helenius Acro ad Horatii od. 19. libr. 3. Iterum Cicero libr. 1. Tullul. Quæstion. Anacharsis Scythia apud Diogenem Laërtium libr. 1. Sed in lege Etrusca æqualitas maximè quærebatur, ut poculo, seu phiala circumlata tantumdem omnes biberent: quod & heroico ævo factum videri posset ex Homero libr. 24. Iliad. v. 633. nulla enim personarum exceptio inter eos admittebatur, quos sacra mensæ pares fecissent.

Atque ut omnes æqualiter biberent, a summo ad imum circumferbatur poculum: quod Latini dixerunt convivali vocabulo *a summo bibere*. Hadrian. Turneb. libr. 6. Adversarior. cap. 21. M. Plautus in Asinaria Act. 5. sc. 2.

Da, puere, a summo.

Et

(1) Athenæus ex edit. Commelini ann. 1597.

Et in Menæchm. Act. 1. sc. 1.

Standum est in lecto, si quid de summo petas.

Et in Sticho sc. Agite:

*Ubi illic biberit, vel servato meum modum, vel tu dato
Nolo ego vos de summo bibere, nulli referimus postea,
Namque adeo quamvis desubito vel cadus verti potest.*

Et ne quis error subesset, ministri, qui a poculis aut ad pedes erant, calices numerabant, ut tot essent illi, totiesque omnes biberent, quot literæ essent in nomine ejus Dei hominisve, in cujus honore poculum circumlatum. Sic intelligendi poetæ. Stat. Papin. libr. 1. Silv. 5.

Junge puer cyathos, atque enumerare labora.

Ovid. libr. 3. Pastor.

*Sole tamen, vinoque calent, annosque precantur
Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt.
Illic invenies, qui Nestoris eibat annos,
Quæ sit per calices facta Sibylla suos.*

Q. Horat. loco laudato proxime supra:

*Da Luna propere nova,
Da noctis media, da, puer, auguris
Murena: tribus aut novem
Miscentur cyathis pocula commodis.
Qui Musas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet.*

Idem libr. 4. od. 5.

*. . . . te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te præsequitur mero
Diffuso pateris.*

Martialis passim. libr. 1. Epigr. 72.

*Navia sex cyathis, septem Justina bibatur
Quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.*

Et libr. 8. Epigr. 51.

Det numerum cyathis instantis litera Rusi.

Et libr. 9. Epigr. 95. & libr. 14. Epigr. 170. ubi consulendus Matthæus Raderus, Societatis Jesu, doctus & diligens Criticus, & Dionysius Lambinus. Ego ad alia propero.

*Etruscorum opificum candelabra, & de lychnis, seu
lychnuchis, quæ candelabrorum olim loco: artium
plurium inventores illi, & valde ingeniosi.*

C A P. LI.

Hoc etiam præstiterunt commodi Etrusci, ut candelabra conficerent, hoc est, quo lucerna sustineretur, fulcrum. Phecreates Poëta vetustissimus in Cratapallis referente Athenæo libr. 10. Dipnosophist. pag. 700.

Διὰ τούτων τις τῶν λυχνείων ἡργασία; Τυρρηνική.

Quodnam horum lychnorum opificium? Etruscum.

Addit deinde præclarum & immortale eulogium: Παιίδα γὰρ ἔστω αἱ παρὰ τοῖς Τυρρηνόις ἐργασίαι, Φιλοτέχνων ὄντων τῶν Τυρρηνῶν. *Sunt enim varia Tyrrhenorum opera, sive Etruscorum, quoniam in artium labore Etrusci solertes & ingeniosi sunt.* Λυχνοὶ sunt igitur *lumen*, λύχνοι sunt *candelabra*, quibus lumen infigitur. Isidor. libr. 17. Etymol. cap. 8. Jul. Poll. libr. 7. Onomast. cap. 33. num. 7. Epictetus libr. 1. Dissertat. apud Arrianum cap. 19. Sueton. Julio cap. 37. Heliodor. Hemelenus Phoenix libr. 7. Æthiopic. Μόνον δὲ τὸν θάλαμον λύχνου καταυγάζοντες. *Solum lychnothalamum illustrante.* Lychni autem seu lychnuchi, & candelabra e testa fictili, aut ex ære. Artemidor. libr. 2. Oneirocrit. cap. 9. D. Auson. Eidill. 2. in Cupidine Cruci affixo:

. . . . fert fumida teste

Lumina Sestriacæ præceps de turre puella.

C. Plinius laudatur a Servio Honorato ad v. 391. libr. 1. Georg.

Nec nocturna etiam ducentes pensa puella

Nescivere hiemem; testa cum ardente viderent

Scimillare oleum.

Lucretius Placidius magni nominis Grammaticus, & antiquus Statii Interpres, *lucernas* vult esse *hominum privatorum*, *lychnos vero Principum*, ad libr. 1. Thebaid. v. 521.

Ast alii tenebras, & opacam vincere noctem

Aggressi, tendunt auratis vincula lychnis.

Pendebant e fastigio catenulis quibusdam dimissi, ad eum morem, quo in optimatum ædibus etiamnum hodie pensilia videmus festivitatis noctu celebrandis candelabra, in iisque nec sebum, nec cera, nec pix, sed oleum: quod Græcorum Latinorumque poëtarum loca hæc confirmant. Prisciani Cæsariensis in versione Periegeseos Dionysii Afri:

Et flammæ similis splendenti lumine lychnis.

Et

Et in eod. carmine ad finem:

Hic lychnus lucem simulat splendore lucernæ.

D. Paulinus Nolanus Episcopus D. Fœlicis Natali 6.

*Ast alii pictis accendunt lumina ceris,
Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptant,
Ut vibrant tremulas funalia pendula flammæ.*

Tit. Lucret. libr. 5. Rer. Nat.

*Quin etiam nocturna tibi terrestria quæ sunt
Lumina, pendent lychni, claræque coruscis
Fulguribus, pingues multa caligine tædæ.*

M. Martial. libr. 4. Epigr. 90.

Dum parvus lychnus modicum consumit olivi.

Virgil. libr. 1. Æneid. ad finem:

... dependent lychni laquearibus aureis.

Gallienus Aug. in Epithalamio cultissimo: (1)

*Ite, agite, o juvenes, pariter sudate medullis
Omnibus inter vos: non murmura vestra columba,
Brachia non bedere, non vincant oscula concha,
Ludite, sed vigiles nolite extinguere lychnos;
Omnia nocte vident, cras nil meminere lucernæ.*

Vetus Poëta Philodemus libr. 7. Antholog. Epigr. 53. eadem illa expressit:

*Νύξ ἱερὴ καὶ λύχνη, συνίστορας ἔτινας ἄλλους
Ὅρκοις, ἀλλ' ὑμέας αἰδόμεθ' ἀμφοτέρους.
Χώ μὲν ἐμὲ τέρξεν κῆνον, δ' ἐγὼ ἔποτε λείψεν
Ὡμόσασμεν, κοινὴν εἴχετε μάρτυρίην.
Νῦν δ' ὁμὲν ὄρκια φησὶν ἐν ὕδατι κῆνα φέρεσθαι
Λύχνη σὺ δ' ἐν κόλποις αὐτὸν ὄρῳ ἐτέρων.
Nox sacra, & lychnæ, conscios nullos alios
Juramentis, sed vos appetimus ambo.
Et hic me se amaturum, illum me nunquam relicturum
Juravimus, commune habete testimonium.
Jam ille dicit juramenta in aquam ferenda quidem;
Lychnæ, tu in sinibus illum vides aliorum.*

Martial. libr. 11. Epigr. 105. Euripid. in Ivo:

*Κόλοις ἐν ἄντροις ἀλυσσῶσι ὥσπερ θῆρ μόνος.
Cavis in antris sine lychno, ut fera solitarius.*

Aristophanes Acharnensibus meminit, ubi & ejus Scholiastes nonnulla
Aët. 4. sc. 2.

*Κρατὴρ κακῶν, τριπλῆρ δικῶν
Φαίεν ὑπεύθυνος λυχνόχρος, καὶ κύλιξ
Τὰ πρῶγματ' ἐγκυκλιᾶται*

Ver

(1) Apud Trebell. Poll. in Gallien. Veter. Poëtarum Erronel.

Vertit Nicolaus Frischlinus, amœni vir ingenii:

*Erit malorum plurium
Crater, trapetum litium,
Fax in reis quadruplandis, & calyx in hac
Repubblica obruenda.*

Facem vertit λύχνον minus recte, siquidem illo ævo facium nullus usus, sed tantum lychni oleo pleni, & pensiles, ut ex dictis certo constat. De facibus in tractatu de nuptiis, & in tractatu de funeribus Kirchmanus, aliique critici abunde. De lucernis, videbatur quoque dicendum, nam illæ frequentissimæ in usu Romano; sed nihil ad Etruriam, & dixi in Antiquitat. Roman. libr. 1. in Regione 10.

*Fulvius Lippinus in Etruria vivaria invenit bestiarum.
Modus eas saginandi: Leporaria dicta.*

C A P. LII.

Rationem feras septis includendi, sive vivaria in Etruria excogitavit Fulvius quidam Lippinus. C. Plin. libr. 8. cap. 52. *Vivaria* borum, scilicet suum ferorum, sive aprorum, ceterorumque silvestrium, primus togati generis invenit Fulvius Lippinus, qui in Tarquinienfi feras pascere instituit. In aliis codicibus variat nomen, & non Lippinus, sed Lupinus, & in nonnullis etiam Hirpinus, quod probabilius duco; Hirpinorum enim gens in Sabinis notissima est, & multo celebrior in Etruria ad montem Soractem, ut libr. 4. hujus operis cap. 4. docetur. Vivaria hæc primitus Leporaria dicta, sive λαγοτροφεία. Jun. Moderat. Columella libr. 8. Rei Rust. cap. 1. *Quin etiam λαγοτροφεία studiose administrantur, quæ nos vocamus pecudum silvestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, vivaria.* Rem certe illam insolentem, ac a Romanis moribus longe abhorrentem perstrinxit Varro libr. 3. Rei Rust. cap. 3. *Leporaria te accipere volo, non quæ trivari nostri dicebant, ubi soliti lepores sint, sed omnia septa afficta Villa quæ sunt, & habent inclusa animalia, quæ pascantur.* Vide sequentia, quæ longissime diversa sunt ab iis, quæ A. Gellius ex eodem hoc loco recitat libr. 2. Noct. Atticar. cap. 20. ut credibile vel aliter a Varrone hæc fuisse scripta, vel codicem Gellii corruptum, ut Janus Gruterus in Conjectaneis adnotabat. Quia ergo primum lepores sic asservati *Leporarii* nomen est ortum: & quia vivæ ibi feræ custoditæ, dictum *Vivarium*. Denique, quia roboreis tabulis claudebatur locus, ne effugium animantibus detentis pateret, *roborarium* vocari cœpit. Scipio Oratione 5. contra Claudium Asellium: *Ubi agros optime cultos, & villas expolitissimas vidisset,*

disset, in his regionibus, excelssimo locorum marum statuere aiebat, inde corrigere viam, aliis per vineas medias, aliis per roborarium atque piscinam, aliis per villam.

Immensæ hoc inventum, profundæque gulæ fuit; quippe ex vivariis hisce feras exceptas caveis includebant, saginabantque, bordeo, adoreo, farre, faba, vinaciis datis, ut loquitur idem Columella libr. 9. cap. 20. & incredibilem perditumque luxum reperiens, in *Indice quarto Pontificali*, ubi de Metelli Pontificis Maximi cœna, referente Aurelio Macrobio libr. 2. Saturnal. cap. 9. quod eo mirabilius videri debet, quo certius scimus Plinium libr. 11. cap. 37. scripsisse: *quædam non pinguescunt, ut lepus & perdix*. Si pinguescere non possint lepores, cur ergo ad eos saginandos, ut ex auctoribus laudatis liquet, leporaria in pretio? At idem ille Plinius, immemor eorum, quæ loco isto prodiderat, diversum prodidit; nam libr. 28. cap. ult. *Leporem surdum citius pinguescere* affirmat.

*Floridæ vestes in usu apud Etruscos: dictæ a colore
florum, quos imitarentur: earinæ, & hialinæ
a diverso colore.*

CAP. LIII.

VEstes floridas, sive flores colore quodam grato & variegato referentes, Etrusci adhibuerunt. Posidonius libr. 2. Histor. apud Athenæum libr. 4. Dipnosophist. pag. 153. Παρὰ δὲ Τυρρήνοις δις τῆς ἡμέρας τράπεζαι πολυτελεῖς παρασκευάζονται, ὡς δι-
ναί τε εἰσωναί, καὶ ἐκπώματα ἀργυρᾷ παντοδαπὰ, καὶ δούλων πλῆθος εὐπρεπῆς πα-
ρήκειν ἐδίδωσι πολυτελεῖσι κεκοσμημένων. *Apud Tuscos bis quotidie sumptuose
mense parantur, cum florido colore tinctis stragulis, ac omnifariis ex
argento poculis, & magno servorum numero, qui decoris ingentisquæ
pretii vestibibus induti adstant.* L. Apul. libr. 11. Milesiar. Namque
in ipso ædis sacre meditullio, ante Deæ simulacrum constitutum tribu-
nal ligneum, jussus superstiti, byssina quidem, sed floride depicta veste
conspicius. Martiani. Capella de Nupt. Mercurii & Philologiæ libr. 1.
*Calceos autem smaragdineæ fluctu viriditatis, berbosos vestigii ejus tellas
annexuit.* Et eodem libro, aliquot paginis interjectis, subjungit: *Ejus
conjux grandæva, corpulentæque mater, quamvis fecunda, circumfusa-
que partibus, tamen floridam, discolorumque vestem berbida palla con-
texuerat, in qua totus gemmarum metallorumque census, atque omnium
proventus, frugesque sativorum, larga admodum ubertate, ferebantur.*
Quam

Quam consuetudinem, ut in voluptates delitiasque nimium propensam, rejecere Siracusani, sancientes, ne quis *florida veste* uti auderet. Phylarcho libr. 24. Historiar. Et apud Athenienses probrosum habebatur eam vestem induere, qua sola scorta ex lege uti poterant: quod vetus quidam Scriptor dixit *ἄθρησθαι φορέων, floreas vestes ferre*; ut liquet ex Suida in voce *ἔτραυρον*: putabaturque, non multum a molli- tie cultus ille abesse, quo & Liberum patrem, sed delitiantem ve- tustas amicit. Diodor. Sicul. libr. 5. Id autem ex placitis Græco- rum tantummodo manasse credendum est; siquidem Etruscum hunc ritum plerique populi alii studiose amplexati, adeoque etiam ipsi Persarum Reges non temere alia veste induebantur. Timæus apud Athenæum libr. laudato. Strabo libr. 15. Geograph. Eustathius erudi- tissimus Scholiastes ad libr. 16. Iliados Homericæ.

Jam vero Romanos certum usque adeo est, hanc vestem floridam non abhorruisse, ut plerique togam pictam & hanc eandem censeant, ut probare nititur Hadrianus Junius libr. 1. Animadversor. cap. 13. & confirmare videtur Artemidorus Daldianus libr. 2. Oneir. cap. 3. *φοικίλη καὶ ἄθρησθαι ἰσθίης, variegata vestis & picta*. Sed pace Criticorum dixerim, multum differunt: hæc nostra viridis floribus primis concolor, illa purpurea: hæc privatorum etiam gestamen, illa magistratuum tan- tum, aut triumphantium, ut cap. 40. supra hoc libro ostensum. Deli- cationum sane hæc indumentum. Stat. libr. 2. Silv. 1. v. 128.

*Cum tibi: quas vestes? quæ non gestamina mitis
Festinabat berus? brevibus constringere Lenis
Pectora? & angusta telas arctare lacerna.
Enormes non ille sinus; sed semper ad annos
Texta legens, modo puniceo velabat amictu:
Nunc herbas imitante sinu: nunc dulce rubenti
Murice: nunc vivis digitos incendere gemmis
Gaudebat.*

Martial. libr. 5. Epigr. 24.

*Herbarum fueras indutus, Basse, colores,
Jura theatralis dum fluere loci.*

Erycius, antiquus Poëta Antholog. libr. 4. 12. Epigr. 94.

*Ἀλλὰ καταπρήνῃ τὸν ἐξωθηκέντα φάλλον
Τίςδε, καὶ ἄθρησθαι κρύβειν ὑπὸ χλαμύδα.
Sed mitiga lignum tumidum misionem
Hunc, & florida absconde sub cblamyde.*

Hyalina eadem vestis appellata, quod virorem vitri translucidi exhibe- ret. D. Auson. Eidill. 3. in Mosella v. 270.

*Ceruleos nunc, Rbone, sinus, hyalogue virentem
Pande peplum.*

T. Lucretio libr. 4. *thalassina* est, a marino colore;
..... *teriturque thalassina vestis*

Aff-

Affidue, & Veneris sudorem exercita potat.

Virgil. libr. 4. Georgic.

..... *Milesia vellera nympha*

Carpebant, hyali saturo fucata colore.

Earina quoque eadem. D. Cyprian. libr. de Discipl. & Habit. Virgin. *Neque enim Deus coccineas, aut purpureas oves fecit, aut herbarum succis, idest virides, seu earinas, & conchyliis tingere, & colorare lanas docuit.* Itaque ex illo *earinae oves* sunt *viridis coloris*, qui & herbarum vernantium est, unde nomen; vere enim hic habitus gestari solebat. Flor. Tertullian. libr. de habitu muliebri, cap. ult. *Non placet Deo, quod non ipse produxit, nisi si non poterat purpureas & earinas oves nasci jubere, si potuit; ergo jam noluit.* Beatus Rhenanus videatur ibidem. Incertus Poëta libr. 1. Antholog. cap. 60. Epigr. 12. poterit consuli. Claudian. allusit de Consulatu Olibrii & Proбини ad finem:

*Prima tibi procedat hiems, non frigore torpens,
Non canas vestita nives, non aspera ventis,
Sed tepido calefacta Noto, ver inde serenum
Protinus, & liquidi clementior aura Favoni
Præ te croceis pingat, te messibus æstas
Induat.*

Idem corruptus libr. 2. in Ruffin.

Illic Armenia vibratis crinibus ala

Fervida collecta facili velamina nodo.

Ex MS. Cod. restituendum:

Herbida collecta facili velamina nodo.

Apud Etruscos mastrucæ, seu vestes villosæ in usu: iis fortes usi potissimum, & præ aliis Gothi.

C A P. LIV.

Non tantum delicatiorum vestitus apud Etruscos, sed & necessarius vestium usus apud eosdem viguit, qui *villosas mastrucas* adhibuerunt; licet Sardorum hoc gestamen velit esse Cicero Orat. pro Scauro, & Isidorus libr. 19. cap. 23. quod ut verum sit, non longe a proposita nostra probatione abhorret; certe enim Sardinia colonia Etrulcorum, uti & omnes insulæ in eo mari ab iisdem olim possessæ; sed ego non Sardos tantum eam vestem probo gestasse, verum ipsos illos Tuscos antiquos. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

..... *aut pelle Libyflidis arse*

Tom. I.

Z z

Com-

*Compositam chlamydem villosa corpore gestent,
Talia Trinacrius ductor, vel Tuscus habebat.*

Et eodem libro post aliquot paginas:

*Nunc cum Dictæis bellum Corybantibus asper
Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat,
Nunc Mastigophoris, oleoque & gymnadis arte
Unctis pugilibus miles pugnabat Etruscus.*

Tertium versum corruptum sic restitue, & lege:

Nunc Mastrugophoris.

Vel certe levi mutatione:

Nunc Mastrucophoris:

Id genus vestis quam antiquum fuerit, vel ex eo liquet conicere, quod gentes omnes bellicosæ, nondum insaniæ opulentia luxu corruptæ, eo usi prodantur, & præ aliis Gothi. Eodem libro Prudentius:

*Tentavit Geticus nuper delere Tyrannus
Italiam, patrio veniens juratus ab Istro
Has arces equare solo, tecta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.*

Crebra apud bonos Scriptores mentio, nam & lecti pellibus sternerantur. Cornelius Nepos in Agesilao. Ælian. libr. 13. Var. Histor. cap. 1. Juvenal. Satyr. 6. principio. Propert. libr. 3. Eleg. 12. Eugeria Poëtria nobilis:

*Sericeum tegmen, geumantia tecta Lacorum
Pellibus hircinis equiparanda loquor.*

Homines etiam ipsi vestiebantur. De Hunnis, Jornandes libr. de Bello Getico cap. 5. de Scythis, Herodotus, & Justinus libr. 2. ubi Victorinus Strigelius agit nugæ, & locum non incommode retractat Theophilus Cangiser: de Germanis, Tacit. libr. de Morib. Germanor. de Lapponibus, Olaus magnus libr. 4. Histor. cap. 4. sed frequentior est de Getis seu Gothis sermo, quam de ullo alio populo, adeo ut illi *pelliti* dicerentur. Maximus Turinensis Homil. 2. *Unde barbaro auri gemmarumque monilia? unde pellito serica vestimenta?* D. Hieronym. Epitaphio Nepotiani: *Pellitorum turba satellitum.* Prosper Aquitanicus de Providentia:

*Quod si forte lupos, lyncasque urfosque creatos
Displicet, at Scythiæ proceres, regesque Getarum
Respice, queis ostro contempto, & tegmine Serum,
Eximius decor est tergis borre ferarum.*

Josephus Castalio notat ad Rutilium Numatianum libr. 2. Itinerarii:

Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat.

Locus aureus est Claudiani libr. 2. in Ruffin.

*Non pudet Ausonias curas, & jura regentem
Sumere deformes ritus, vestemque Getarum?
Insignemque habitum Latii mutare, togæque.*

Mærent

Marem pellito captivæ judice leges.

Ita MS. meus optimæ notæ, & antiquissima editio Veneta, probatque Guilielmus Fornerius doctiss. J.C. suis ad Cassiodorum notis; at si officium præfecti Prætorii intelligendum sit, melius legi poterit:

Non pudet Ausonios currus, & jura regentem.

Plura desiderans adi Antiquitates meas Romanas libr. 5. cap. 31. Fueruntque etiam hæ vestes Romanis in usu Æl. Spartian. Severo; *Et cum birta chlamyde bumeros velares.* Æl. Lamprid. in eodem. Vide Wolfgangum Lazium libr. 8. Commentarior, Reip. cap. 10. in fine.

Apud Etruscos vinearum satio: non omnes gentes jus eas colendi habuerunt: tributum iis impositum.

CAP. LV.

ET si sacrae literæ vinearum plantationem ad Noëm referant, ut diserte Genes. cap. 9. habetur, & notat Gilbertus Genebrardus libr. 1. Chronolog. pag. 90. tamen nihil vetabit Etruscis tantæ rei antiquissimum usum adscribere, quorum Rex Janus antiquissimo seculo, vix uno seculo post diluvium illud universale, & vineas plantavit, & vinum facere rusticos, ætate illa rudes, omniumque rerum inexperitos erudiit. Servius Maurus ad Virgil. libr. 8. Æneid. pag. 506. *Saturnus Rex fuit Grota, quæc Jupiter filius bello pepulit. Hic fugiens, a Jano Rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est, susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum, in partem est admissus imperii, & sibi oppidum fecit sub clivo Capitolino, ubi nunc ejus ades videtur, qui postea suum repetivit imperium.* A Saturno ergo Janus præcepta rei rusticæ hausit, populosque suos docuit. Gottofredus Viterbiensis in Pantheo Chronicor. part. 4. pag. 117.

*Navibus Italiam prior hic ornasse putatur,
Ædificans Sutrrium, dum vivit, ibi dominatur,*

Triticeam semen prius in orbe serens.

Quibus agriculturam ipsam a Saturno Janoque inventam describit: & de vinearum cultu Uginus Verinus MS. de Illustrat. Florentiæ libr. 1.

*Indigena Latium primi coluere, sine ullis
Logibus: errabat per silvas more ferarum
Gens vaga: non terram curvo scindebat aratro;
Sed dabat hinc victum decussis glanibus itex:
Donec Hesperias gemini prudentia Jani
Collegit, posuitque urbes: sum fadere certo*

Z z 2

Inter

*Inter se conjunxit, connubioque ligavit:
 Ac stabili cælum docuit ratione moveri,
 Principiumque anni, qui dat nova nomina Tuscis.
 Illo etiam geminus regnabat tempore Cecrops,
 Per quem juncta mari sacris est fœmina vinclis.
 Tunc quoque Saturnus Dictæis exul ab oris
 Venit in Ausoniam, regnique in parte receptus
 Jura dedit populis, docuitque invertere glebam,
 Et serere in campis frumentum, in collibus uvas.*

Apud Romanos certe multo serior vitium cultura erat, ut verbis utar C. Plinii libr. 18. cap. 4. Neque tum quidem, cum vineæ occari colique cæptæ, unicuique ad libitum habere vineas licebat, sed modus a Domitiano lege inductus, ut narrat Suetonius in eo cap. 7. *Ad summam quondam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arva, edixit, ne quis in Italia novellaret: utque in provinciis vineta succiderentur, relicta, ut plurimum, dimidia parte.* Neque certe provinciæ omnes vineas habere poterant. Fl. Vopisc. in Probo: *Gallis omnibus, & Hispanis, ac Britannis hinc permisit, ut vites haberent, vinumque conficerent.* Locum suspicor esse corruptum; nam cum nostræ Britannię cælum non patiat vitium culturam, mirandum videri posset beneficium Probi, indulgentis id, quod natura soli respueret. Corrige itaque, & lege aptius pro *Britannis, Pannoniis.* Ita Aurelius Victor in Probo: *Eodem modo hic Galliam, Pannoniasque, & Mesorum colles vineis replevit.* Alter Victor in eodem: *Vineas Gallos & Pannonicos habere permisit.* Fl. Eutrop. libr. 9. Histor. eadem repetit. Unde cum vineis datis natæ leges ipsarum. furtum inhibentes, ut de lege Salica, & Longobardica constat apud Petrum Gregorium Tolosatem libr. 37. cap. 6. Syntagmat. Imo & vino vineisque impositum tributum, dixi ex multis ad illud Claudiani libr. 2. de Laudib. Stiliconis:

*Pannonius, potorque Savi, qui clausa tot annis
 Oppida, laxatis ausus jam pandere portis,
 Rursum cote novat nigras rubigine falces,
 Exesosque diu cogit splendere ligones,
 Agnoscitque casas, & collibus oscula notis
 Figit, & impresso glebis non cedit aratro:
 Exectis inculta dabant quas secula silvis,
 Restituit terras, & opacum vitibus Istrum
 Conserit, & patrium vectigal solvere gaudet.*

L. Florus Epitomastes ad Livii libr. 40. etiam hæc eadem habet; unde liquet, vitibus tributum impositum: observatque eruditus Guidus Pancirolius in Notitia Imperii Orientis cap. 23. Atque hujus quidem notitiæ auctor fuit non Marianus Scotus Monachus Fuldenfis, sed alius eo antiquior, ut in libro de Illustribus Scriptoribus Scotis doceo, certe in optimæ notæ Mapphæorum Pierius Valerianus viderat Scoti nomen huic

huic operi præfixum, & in Petri Donati Spirensis, Patavii Episcopi, qui Eugenii III. nomine Basiliensi Concilio præfedit, bibliotheca erat, *Scoti Cosmographia*. Sed ad Etruriam pergo.

*Apud Etruscos arborum pomiferarum satio: & de
Pomona, & Pomonali flamine.*

C A P. LVI.

HÆc quoque agriculturæ pars, quæ de pomiferis arboribus est tradita, Etruriæ debetur; nam eam Janus adinvenit, perpolivit Vertumnus, ut libr. 2. hoc opere supra cap. 6. dictum: & probat Antonius Fanensis Commentario ad libr. 6. Fastorum Ovidii, quem non exscribo. Quare & ille Tusciæ Rex, ac postmodum Italorum Deus de se apud Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 2.

Hic dulces cerasos, hic autumnalia pruna

Cernis . . . . .

Et ob eam causam dicitur, Pomonam Deam adamasse, eademque potiturus, ut describit Ovidius libr. 14. Metamorph. fab. 16.

Rege sub hoc Pomona fuit.

Hujus Arnobius libr. 3. Cont. Gent. meminit. *Nalla Fluvionia, nulla Pomona, nulla Ossipagina, nulla Februtis*. Sidon. Apollinar. Carm. 11. v. 116.

Hic gravidos Pomona fœtus pro tempore portat.

Adi Servium Maurum ad libr. 7. Æneid. pag. 457. Habuit hæc Dea Romæ vicum in septima urbis regione. Sextus Rufus, & Aurelius Victor. Et cum quindecim tantum essent in universum Flamines, *Dialis* primus censebatur, ultimus vero *Pomonalis*. M. Varro libr. 6. de Ling. Lat. & Fest. Pomp. libr. 11. *Maximæ dignationis Flamen Dialis est inter quindecim Flamines: & cum ceteri discrimina majestatis suæ habeant, minimi habetur Pomonalis, quod Pomona levissimo fructui agrorum præfideat pomis.*

Etru.

*Etruscorum inventum Falces arborarie:
veneficiis adhibitæ ahenæ.*

C A P. LVII.

FAlcem arborariam, ut Rutilius Palladius appellat, in Italiam Saturnus profugus primus intulit; sed Janus Etruscis ejus usum ostendit. Servius Honoratus ad illud Virgilii libr. 8. *Æneid.* pag. 506, *Quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, & humaniorem victum.* Vide verba reliqua hoc libro supra cap. 55.

Erant & falces ahenæ, quibus veneficæ uti credebantur; nam ferri nullus antiquitus aut certe perexiguus usus erat: æris frequens, ut ex Homero Eustathius & alii notant. Ad religiones & devotiones ejus metalli usum vertit improbitas. De saga illa Africana Virgil. libr. 4. *Æneid.*

*Falcibus & messe ad lunam queruntur ahenis
Pubentes herbe.*

Ovid. de Medea libr. 7. *Metamorph.*

*& plantas partim radice revellit,
Partim succidit curvamine falcis ahenæ.*

*Etruscorum inventum agricultura, saltem in Italia:
de Cerere quædam.*

C A P. LVIII.

NUllus Poëtarum Græcorum agriculturæ inventores non Græcos fuisse prodiderunt, atque illi sane hoc tantum mortalibus beneficium ad Deos fabulosa vanitate traducunt, Triptoleum, Cererem, Palem, Pana, Silvanum, Floram, ipsumque Apollinem efferentes. Sed ego certo comperi, Etruriæ Regem primum Janum esse ejus auctorem. Plutarch. *Problemata. Roman.* pag. 269. Διὰ τὴν τὸν Ἰάνον ἀπαρώσπον οἶονταί γεγενῆσθαι, καὶ γράφουσιν οὕτως καὶ πλάττουσιν; πρότερον ὅτι ὡς μὲν γένεσις Ἑλλήνων ἐκ Περρῆας βίβας ἦν, ὡς ἰσορῶσιν, διαβάς δὲ εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνοικήσας τοῖς αὐτοῖσι βαρβάροις μετέβαλε καὶ γλῶτταν καὶ διαίταν: ἢ μᾶλλον ὅτι τὰς περὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὸς ἀγρίαις καὶ ἀνέμοις χρωμένους ἔδεσεν εἰς ἕτερον βίου σχῆμα πάσας καὶ γεωργεῖν καὶ πολυτέλειαν μετέβαλε καὶ μετεκόσμησε. *Cur Janum bifrontem fuisse credunt, talemque pingunt, ac fingunt? Num quia genere Græcus ex Perræbia fuit, ac proficiens in Ita-*

Italiam, sedibus apud barbaros positis, linguæ vitæque rationem mutavit? hoc enim historice refertur: an vero quod Italos feris utentes, injustisque moribus suadendo ad aliud vitæ genus traduxit, agriculturaque & civili institutione composuit. Falsum hoc, & a Græculo in suorum popularium nimiam gratiam confectum, Janum esse alienigenam, aut Græcum, cum constet indigenam fuisse; imo nec ulla ejus vestigia inter Græcos deprehendi Scriptores, nec ullum Deum Jano similem eos omnino habuisse docui libr. 2. supra hoc opere cap. 3. Apud suos igitur Tuscos & agri colendi rationem invenit, & ob beneficium tantum inter Deos relatus. Ugolinus Verinus libr. 1. Illustrat. Florent.

Jura dedit populis, docuitque invertere glebam,

Et serere in campis frumentum, in collibus uvas.

Cui propter meritum posuit sacra templa vetustas.

Jun. Moderat. Columella præfat. libr. 1. de Re Rustica. *Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi Dii cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad basiam locamus, ut nobis ex transmarinis provinciis advebatur frumentum, ne fame laboremus.* Quæ de Jano ac Saturno sunt intelligenda.

At apud Græcos Cereris munus hoc esse ajunt, quæ puerum Triptolemum id docuerit, atque ille tantum bonum divulgaverit: Isidemque Ægyptii auctorem faciunt, ut apud plerasque gentes plerosque repertores & varios agriculturam habuisse videri credibile possit. Triptolemus ille & *Celeus pater* dictus. Aristophan. Acharnensib. Act. 1. sc. 2. Martian. Capella libr. 2. de Nupt. Mercur. & Philolog. *Qui primi mortalibus usum rerum, majoraque commoda præstiterunt, ut vitem Dionysius apud Thebas, Osyris apud Ægyptios basillum vini usumque comperiens, frumentum Isis in Ægypto, Triptolemus apud Atticos docuere, eademque Isis lini usum, sementemque monstravit.* Narrat fusc. C. Julius Hyginus fabular. cap. 147. & eodem obiter opere cap. 259. & rursus eodem opere cap. 277. *Ceres fruges serere, boves domare, & alumno suo Triptolemo fruges serere monstravit.* Locum esse corruptum liquet, illaque verba prima, *fruges serere* esse delenda existimo. Freculphus Lexoniensis Chronicor. Tom. 1. libr. 2. cap. 12. ex Philochoro vetustissimo Scriptore: *His temporibus, Pelopis Regis, Triptolemus, ut Philochorus ait, longa navi ad urbes accedens, distribuisse dicitur frumenta, & ob id dedisse suspensiones, quod navis ejus serpens pennatus fuerit: sive, ut alii fingunt, quod jubente Cerere, anguibus portatus alitibus, terris frumenta volando contulerit.* Id inventum rejicit Ado Viennensis Chronicor. pag. 27. in annum mundi 3797. *His temporibus fabula fictæ sunt de Triptolemo, quod jubente Cerere, serpentium pinnis gestatus, indigentibus frumenta volando distribuit.* Dionysius Halicarnasæus libr. 1. principio. Hubertus Vellejus, & Fr. Laziardus in Epitoma Histor. Universal. cap. 21. *Triptolemus agriculturam ampliassè, & quadrigas primus junxisse dicitur:*

citur: Ceres etiam præter instrumenta arandi, measuras invenit, cum prius per acervum triticum numeraretur. Præclarum hoc, & nescio, an ab alio quopiam traditum. Lælius Placid. ad libr. 4. Thebaidos Statianæ v. 658. Cum Triptolemus beneficio Cereis fruges per omnes spargeret terras. Et ad libr. 12. Thebaid. v. 629. Idem: Ceres a Dite filiam raptam dum quærit, hospitio Regis Eleusi dicitur fuisse suscepta, cujus filium Triptolemun pro beneficii gratia sustulit nutriendum, cui agriculturam, & inveniendi frumenti artificium ostendit. Et eo nomine Sophocles tragædus fabulam dedit; nam ex ejus Triptolemo versum hunc laudat Plinius libr. 18. cap. 7.

Et fortunatam Italiam frumento canere candido.

Meminit etiam Florens Tertullianus libr. 1. in Marcionem cap. 11. Suid. in voce *σάρπας* D. Augustin. libr. 18. Civitat. Dei cap. 13. Eum Osyridem comitatum tradit Diodorus Siculus libr. 1. Bibliothec. Poëtæ passim. Ovid. libr. 5. Metamorph. fab. ult. libr. 3. Trist. Eleg. 8. libr. 4. Fastor.

Ille quidem mortalis erit, sed primus arabit,

Et seret, & sulta semina tollet humo.

Nonnus Panopolitan. libr. 19. Dionysiac. v. 84.

Τριπτόλεμος πῶρον εὖρε φερεσυχύων ἐπὶ δίφρων.

Triptolemus segetem invenit spiciferis in curribus.

L. Seneca Hippolyto Act. 3. sc. 1.

Jam quarta Eleusis dona Triptolemi secas.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonautic.

... aut curru sevos frenasse Dracones

Triptolemi, ignarus Cereis qui vomere terras

Imbat.

D. Aufon. Epist. 22.

Triptolemon olim, sive Meden, quem vocant,

Aut Tullianum Buzigen

Claudian. libr. 1. de Raptu in principio: ubi plura a me sunt dicta:

Angues Triptolemi stridunt, & squamea curvis

Colla levant attrita jugis.

Quem versum suavem & elegantem, nescio, cur insana critices male feriatæ prurigine, in deteriolem, & minus numerosum mutare Julius Scaliger hoc modo sit ausus:

Triptolemi stridunt angues.

Sidon. Apollinar. Carm. 9. v. 180.

Non cum Triptolemo verendam Eleusin,

Qui primas populis dedere aristas

Pastis Chaonium per ilicetum

Stat. libr. 4. Silv. 2.

... ætherei felix sic orbita fluxit

Triptolemi.

Mar-

Martian. Capella libr. 2.

Atys pulcher item, curvi & puer almus aratri.

In tanti beneficii recordationem Athenienses festa Cereri *Theismophoria* instituerunt, dictaque eadem Eleusina a patre Triptolemi. Luciat. Placid. ad libr. 2. Thebaid. Stat. v. 383. Strabo libr. 15. Geograph. & obiter libr. 9. pag. 272. noctu celebrata. Crinagoras Poëta Græcus vetustissimus libr. 1. Antholog. cap. 28. Epigr. 3. Stat. libr. 7. Thebaid. v. 412. & libr. 12. Theb. 132. Apollodor. Atheniensis libr. 1. Bibliothec. L. Seneca in Hercule Furente Act. 3. in Choro. Lactant. Firmian. libr. 1. cap. 21. Eaque de causa Ceres semper depingebatur facem gestans, dixi ad libr. 1. de Raptu Claudiani in principio. Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 141. Satyr. 15. Prudent. in Romani Agone:

Facem recincta veste pratendit Ceres.

Et sacrificia ita celebrabantur, ut unus facem ab ara acciperet, decurreretque circa ædem sacram: postea alteri eandem traderet, & quidem cursuro, Georgius Alexandrinus notavit. Ister, antiquissimus historicus, apud Suidam in voce λαμπάδες. Quare & ἱεροφάνται δαδῦχοι, *doctores sacrorum* in Theismophoriis *faciferi* appellabantur. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 1. num. 31. & Callias Cereris Sacerdos δαδῦχος *facifer* Plutarch. in Aristide in principio. Vitium est in Georgio Cedreno Compend. Historiar. pag. 139. ubi Xylander *Claduchum* vertere debebat, pro quo *Daduchum* substituit. Ita Poëtæ. Bacchylides laudatus a Scholiaste Apollonii Rhodii:

Ἑκάτη δαδύχου κηρὸς μεγαλειότης θύγατερ.

Hecate tedifera noctis magnam finem habentis filia.

Ovid. Epist. 2. Phyllidis:

Et per tedifera mystica sacra Dea.

Et libr. 3. Fastor.

Quos cum tedifera nunc habet ille Dea.

Juvenal. Satyr. 2. v. 90. L. Seneca Agamen. Act. 2. Choro:

Tibi votivam lampades jactant

Matres Grajæ.

Et in Hercule Furente:

Longas Eleusi tacita jactabo faces.

Et in Hippolyto Act. 1. sc. 2.

Jactare tacitis conscias sacris faces.

Summa in his taciturnitas observabatur. Sueton. in Augusto cap. 93. L. Seneca libr. 7. Natural. Quæstion. cap. 31. Plutarch. in Demetrio. Tatian. Orat. Cont. Gent. Scholiast. Aristophan. Pluto Act. 4. sc. 2. Gerardus ibidem loci. Helenius Acron ad Horatii libr. 3. od. 2. Lactant. Firmian. libr. 2. Institut. Divinar. cap. 4. D. Auson. Epist. 24.

Varia ejus cognomenta, ut *ἱεστὸς*, *benevelata*. Moschus Eydill. 3. v. 75. *Ennea*. Senec. Herc. Furent. Act. 3. sc. 2. M. Lucan. libr. 6. v. 742. Sil. Italic. libr. 1. *Enneæ numina Divæ*. Claudian. libr. 1. de

Tom. I.

Aaa

Raptu

Raptu ex MS. meo: *Ennae Cereri*, male in vulgatis: *Ætnae Cereri*. *Mater* (Orpheus in Hymnis) *Mammosa*. Lucret. libr. 5. *Legifera*. Clemens Alexandrin. Protreptico. Herodot. libr. 2. Histor. aliaque huc spectantia vide in Antiquitat. Roman. libr. 2. cap. 11.

Etruscorum inventum medicina, licet Ægyptii, Arabes, Græci, alique populi ejus ad se inventionem trahant: sera Romam migravit, medicique servorum numero.

C A P. LIX.

S Aluberrimam hanc, tuendisque corporibus necessariam scientiam Etrusci invenerunt. Mineus Felix Martianus Capella libr. 6. de Nupt. Merc. & Philologia: *Dehinc que ubertate soli sacrata occupavit, Etruria Regio, tam indigetis Ænæ fœdere, quam remedium origine, atque ipsius Tagetis exaratione celebrata.* Clare disertisque verbis Africanus ille scriptor originem Medicinæ ad Tuscos retulit, quod tamen alii ad alios traxere, neque faciles est invenire exitus. Julius Guastavinus Patricius Genuensis, ac in nostra Academia Pisana Medicinæ professor Ordinarius, Græcæ Latineque linguæ callentissimus, opus dat *De Illustribus Medicis*, in quo seculo 1. sic enim ætatibus excellentes artis illius professores distinguit cap. 1. multa varia eruditione de Apolline, Æsculapio, Ægyptiisque disserit, quos nonnulli repertoires Medicinæ fecerant: cap. 2. de Iside, Osiride, Mercurio Ægyptio, & Agenore, auctoribus & iis ejus artis creditis disquirat: cap. 3. ad Græcos descendit, serioque de Melampode, Polyide, Aristæo, Arabo, Chirone, Baccho, & Hercule, qui Medicinæ a quibusdam parentes habebantur, disputat. Sed scrinia ejus non compilo. Obiter quædam Hieronymus Mercurialis, Pisanus Professor, libr. 1. Gymnast. cap. 1. Plinius certe ad Babylonios refert ejus ortum libr. 7. cap. 56. Et Euseb. libr. Præparat. Evangel. cap. 70.

Et Ægyptius quidem videri poterat debirus hic honor, qui ex publico Medicos alebant, certisque legibus obstringebant, jam tum ab initio, & omni temporum memoria, ritu servato. Diodor. Sicul. libr. 1. Biblioth. pag. 74. Ipse Hippocrates libr. de Veteri Medicina pag. 24. nihil aliud quam *ἡ ἰατρικὴ ἀπὸ τῆς τῶν θεῶν προέειναι, ὅς τε καὶ νομίζετο: indicaveruntque artem dignam, quæ Deo adscriberetur, quemadmodum etiam est receptum.* Et eod. tom. 4. pag. 67. Epistola ad Philopæmenem: *ἡ ἰατρικὴ καὶ παντὶ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκείνη. Medicina & Divinatio cognata sunt.* Quod ipsum

ipsum Diodorus Siculus libr. 5. Bibliothec. pag. 341. repetit. Quod si verum est, jam certe Etrusci sua in hujus inventione gloria fraudari non possunt, apud quos omnis illa per auguria auspiciæque vaticinandi ars originem habuit; ut hoc libro cap. 1. & cap. 2. ostendebam: quod tamen Græcorum poetarum, & hos sequentium Romanorum improbitas dissimulavit, potiusque ad Apollinem, & ejus filium Æsculapium tanti facti decus traxerunt; nec sane Romanis, hostiliter in Tuscos deservientibus, tam vicinæ gentis gloria placere poterat, itaque Apollinem celebrant Medicinæ inventorem. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 9. Et Epist. 5. Et libr. 3. Fastor. ad finem. Et libr. 3. Trist. Eleg. 3. Horatius Carmine Seculari, & Helepius Acron ibidem. Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 17. M. Fab. Quintilian. libr. 3. Institution. Oratoriar. cap. 9. Virgil. libr. 12. Æneid. v. 393. Plato in Symposio. Unde cognomentum ejus *Acefus*. Pausanias in Eliac. & *Alexicacus*. Idem in Arcadic. Q. Sammonicus Serenus libr. Rei Medicæ cap. 1.

*Phæbe salutiferum, quod pangimus, assere carmen
Inventumque tuum prompta comitare favore.*

Alii ad Æsculapium ejus filium referunt. Florens Tertullianus Apolog. cap. 23. Arnob. libr. 1. Cont. Gent. Cicero libr. 3. Nat. Deor. Pindar. Pythior. od. 3. & Nemeor. od. 3.

Nec defunt, qui utriusque doctorem Chironem Centaurum faciant. C. Jul. Hygin. Fabular. cap. 274. Probus Grammaticus ad Virgiliū Georg. libr. 3. Apollodor. Atheniensis libr. 3. Bibliothec. quorum verba posita habes libr. 2. Antiquitat. Romanar. cap. 17.

Sed facilis est discordiarum opinionum reconciliatio; nam Chirurgica Medicina a Chirone apud Græcos est reperta, ut Hygino placet, Ocularia ab Apolline, Clinice ab Æsculapio. Plut. libr. 8. Symposiac. cap. 14. Anonymus Poëta libr. 1. cap. 29. Anthologia Epigr. 6. Vide locum.

Utrumque sane serius ea ars Romæ haberi coepit, nec quisquam in urbe medicus ante annum quingentesimum trigésimum quintum, ut auctor est Cassius Hemina gravis historicus, quo anno consulatum iniere L. Æmilius M. Livius: primusque ex Peloponneso Romanam venit Archagatus, Lyfanæ filius, C. Plin. libr. 29. cap. 1. quem consule; nam mihi mirum videtur, ipsum gloriari, nullum Latino sermone Medicinæ præcepta complexum ante sua tempora; cum tamen ipse sæpe Cornelium Celsum advocet, & laudet. Ante ea igitur tempora medici omnes servili in ea urbe conditione. L. Seneca libr. 3. de Benefic. cap. 24. Sueton. Nerone cap. 2. M. Tull. Orat. pro Rege Dejotaro. Fr. Robortellus corrigit Suetonii locum in Julio cap. 4. *cum uno medico*, legendum *amico*, ex Plutarcho in Cesare. Et certe amicos eodem medicosque habuere, licet non ante annum 535. Tacit. libr. 4. Annal. *Endannus amicus ac medicus Livie*. Seneca libr. 6. Benefic. cap. 16. *Ex medico & præceptare in amicum transeunt*. Intelligendum, inquam, illud est post tempora Augusti, sub quo Axtorius, & Antonius

Musa, egregia Principis amicitia clari, cum antea semper inter servos & essent, & haberentur. Augusti Octaviani Epistola apud Suetonium in Calig. cap. 8. Q. Simmach. libr. 2. Epist. 18. C. Plin. libr. 10. Epist. 4. & Epist. 22. Valerius Antias, & Q. Quadrigarius vetustissimi histori de Pyrrhi Regis medico. A. Gell. libr. 3. Noct. Atticar. cap. 8. Valer. Maxim. libr. 6. cap. 5. Claudian. libr. de Bello Gildon.

..... bellumque negavit
Per famuli patrare nefas.

Muscam Romani ab Etruscis sumpsere: ea convivii interesse sueta: hydraulica in usu instrumenta, choraules, thymelici, psaltriae, tympanistriae.

C A P. LX.

INter civilia inventa Etruscorum & musica jure numerari potest. Strabo Amasianus libr. 5. Geogr. pag. 152. Εὐκόσμησε δὲ ἐν τὴν Τυρρήνιαν καὶ αὐτὰς, καὶ ὁ πατὴρ πρότερον, ὁ μὲν εὐπορίᾳ δημιουργῶν τῶν συνακολυθησάντων ὕμνοθεν, ὁ δὲ ταῖς ἐκ τῆς Ρώμης ἀφορμαῖς. λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἀπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρα μετενεχθῆναι, καὶ ῥάβδοι, καὶ πελέκαι, καὶ τῶν θεῶν ἀγάλματα, καὶ ῥάβδοιχα, καὶ σάλπιγγες, καὶ ἱεροπαῖαι, καὶ μαντικὴ, καὶ μουσικὴ, ὅση δημοσίᾳ χρῶνται Ρωμαῖοι. Cum hic, tum prius ante ipsum pater Etruriam exornarunt, ille, quod opificibus domo ipsum comitatus abundaret, hic quod Roma ad eam rem facultates suppeditaret: traditum est, ornatum triumphalem, ac Consularem, omniumque adeo Magistratum a Tarquiniiis Romam fuisse translatum, nec non fasces, secures, Deorum statuae, lictores, tubae, sacrificia, divinatio, & musica, qua publice utuntur Romani, hinc venerunt. Admirari hic libet Graecorum impudentiam, qui cum negare non possent omnia haec, sive ad ornatum, sive ad necessitatem vitae commoda ab Etruscis defluxisse, illos haec singula & omnia a Graecis auctoribus mutuatos asserere non dubitarunt, qua audacia omnium artium gloriam ad se suorumque ingenia trahere sunt ausi. Ecce enim quae Strabo Tarquiniiis Corintho profugis, & in Etruria Tarquiniiis sedem figentibus attribuit, mille ut minus, & sexcentis annis antiquiora sunt. Sed pergo.

Muscam hanc ab Etruscis acceptam, magni semper fecere Romani, adeo ut nec convivium ullum nec sacrificium sine illa celebrarent, facerentve. M. Cato in Originibus, & ex eo Cicero libr. 4. Tusculanar. Quaestion. Gravissimus in originibus auctor, dixit Cato, morem apud majores epularum hunc fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibias clarorum virorum laudes, atque virtutes. Subjungitque, illud ex Pytha-

thagoreæ philosophiæ præscripto fieri, quæ & ipsa ab Etruscis prodiit, ut supra dixi: eademque fere reperies repetita ab eodem Oratore in Bruto. Arnob. libr. 4. Cont. Gent. *Scribuntur Dii vestri in tricliniis cælestibus, atque in Chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimum fidibus, & vocum modulatione mulceri.* Clem. Alexandrin. libr. 2. Pædag. cap. 4. Lucianus in Chrysolone: Quintilian. libr. 1. Institut. Oratoriar. cap. 14. *Veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibus epulis adbibere mos erat.* Id ergo fiebat in *hortamen virtutis*, & nascente re Romana, & heroica tempestate, & diu ante hæc omnia a Tuscis. Coel. Rhodigin. libr. 7. Antiquar. Lætion. cap. 1. quod recte an fecius factum, disquirat ex Platone, & Xenophonte M. Antonius Muretus libr. 6. Variar. Lætion. cap. 15. L. Seneca libr. de Vita Beata cap. 11. *Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum & maris, ut isti vocant, bona conquirentes, & semper mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e suggestu rosæ spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, palatum saporibus oblectantes.* Principium hujus ritus strenue ad virtutem tendebat, sed omnia in luxum versa, Asia superata. T. Livius 3. Decad. libr. 9. *Tunc psalterie, sambucistriaque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis.* Ammian. Marcellin. libr. 30. *Cumque apponerentur exquisitæ cupediæ, & ades ample nervorum articulatæ perflatilique strepitu resonarent.* Poëtæ. Sil. Italic. libr. 6. Punicor.

Cui nocturnus bonos, funalia clara, sacerque

Post epulas tibicen adest.

Virgil. libr. 1. Æneid. in convivio Didonis:

..... cythara erinias Joppas

Personat aurata.

Valer. Flacc. libr. 1. Argonaut.

Vivæque, & equoreos inter cum conjuge divos

Æacides, pulsatque chelyn post pocula Chiron.

Et libr. 3. Argonaut.

Probin, & insignem cythara, cantuque fluenti

Dorcea, qui dulci festis assistere mensis

Pectine, Bistonis magnum post ausus alumnus.

Horat. libr. 1. Od. 12.

Quem virum aut beron, lyra, vel asri

Tibia sumis celebrare Choro?

Quem Deum?

Et libr. 3. od. 11.

Tuque testudo resonare septem

Callida nervis,

Nec loquax olim, neque grata, nunc &

Divitum mensis, & amica templis.

Demodocus in Phæacum convivio reditum Græcorum & Troja canit apud

Homer. libr. 8. Odyss. v. 498.

O' n

... . *de aquas Dei huxero, pater d' huxero*

Ille concitatus a Deo capis, probavitque cantionem.

Nutrix apud Euripidem in Medæa. Plutarchus libr. de Musica in fine. T. Liv. 1. Decad. libr. 9. in pulchra illa de tibicinum collegio relatione. Uberrime Dionysius Halicarnasseus libr. 8. Dictique artifices isti *tibimelici*, qui vel in orchestra in pulpitis canerent, vel etiam in tricliniis. Isidor. libr. 16. Etymologiar. cap. 47. Balsamon ad Concilium Carthag. Can. 46. & Can. 130. Artemidor. Daldian. libr. 2. Oneirocrit. cap. 42. Guiljelm. Budæus in Annotat. prior. in Pandect. Martialis libr. 1. Epigr. 5.

Qua Thymelen spectas.

Vet. Scholiast. Juvenal. Satyr. 1.

... . *a trepido Thymele submissa Latino.*

Satyr. 6. v. 66. idem:

Attendis Thymele.

Videatur M. Vitruvius libr. 5. Architect. cap. 8. l. 10. ff. de Pollicitat. & l. 5. C. Theodof. de Scenicis, & l. 21. Cod. eod. de Pistoribus. Ulpian. l. 4. ff. de his, qui not. infam. Jul. Firmicus Maternus Siculus libr. 4. Marthef. cap. 15. *Dabit artes honestas & mundas; facit enim aurifices, inauratores, brachearias, argentarios, muscos, organarios, pictores*. Macrobi. libr. 5. Saturnal. cap. 4. Fulgentius libr. 1. Mytholog. cujus verba aptissime correctâ habes Antiquitat. Romanar. libr. 5. cap. 29. uti & Philonis Judæi locum e libro de vita Contemplativa, a Petro Ciaccono versum, ibidem consule.

Nec tantum virtutes post epulas caneantur Deorum, hominumque sed & fercula premisso ~~musico~~ obono inferebantur, & scindebantur edulia eadem resonante musica. C. Petron. in Convivio Trimalcionis: *Processit statim scissor, & ad symphoniam laceravit obsonium*. Notat Lipsius libr. 2. Saturnal. cap. 2. Luciani locum suis in Apulejum notis profert Petrus Colnius. Qui vero insanas has voluptates non admittebant, impensius laudati. A. Gell. libr. 1. cap. 11. Æt. Lamprid. in Vero. D. Hieronym. Epist. ad Furiam. Aurel. Victor in Theodosio. Paul. Diacon. Hist. Rom. libr. 13. Plinius Panegyrico Traiani: *Non peregrina superstitionum mystica, aut obscena petulantia mensis principis inerant*. Claudian. libr. 2. de laudib. Stilicon.

... . *nullo cytharæ convivio canto,*

Non pueri lasciva sonant.

Nec tantum choraules, thymelici, psalterii, organarii, sambucistrii, crotalistrii, tibicinesque caneant, sed & organa quadam, aqua impellente, cantantes imitantia, que hydraulica dicta. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 2. Ammian. Marcellin. libr. 14. Sæton. Neron. cap. 41. Cassiodor. libr. 1. Epist. 45. libr. 3. Epist. 53. Isidor. Hispal. libr. 8. Etymologiar. cap. ult. Achilles Tatius libr. 2. Amorum Clitophontis & Lencippes. Martian. Capella libr. 2. Nupt. principio. Carus & Carinus

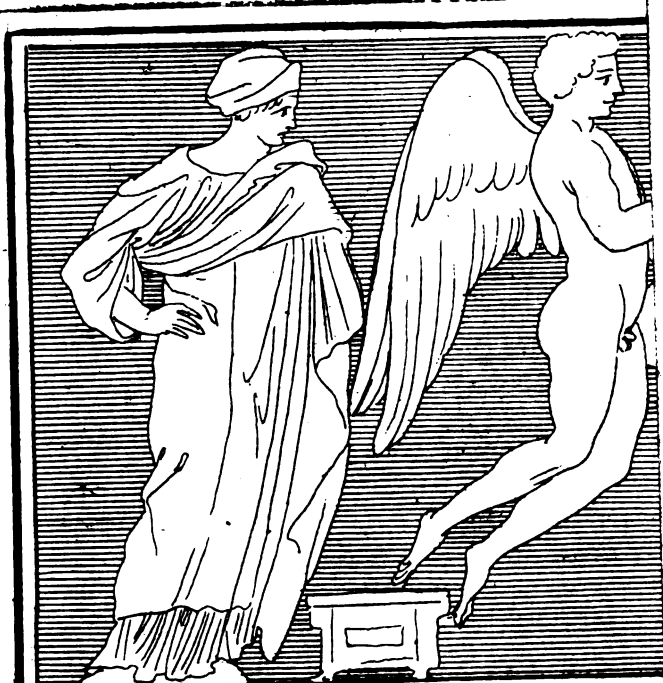

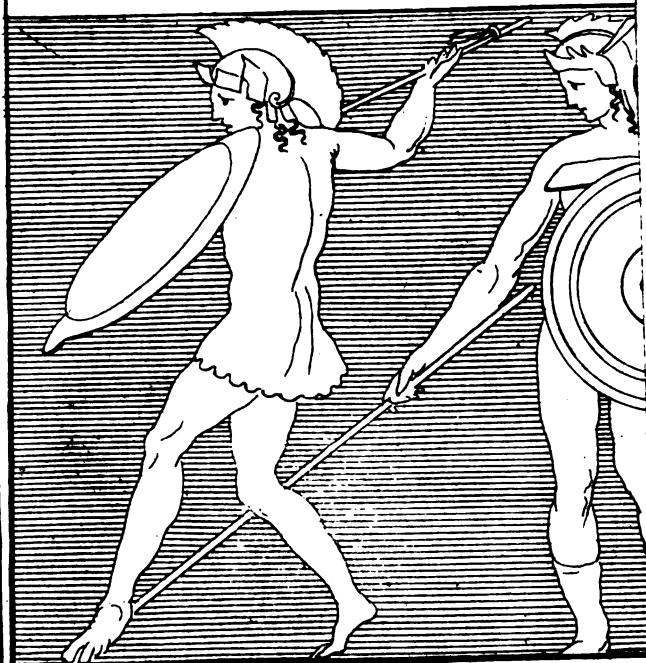
Vas Fionile Alt. Ped. I. Vnc. VII. In Musæo Mediceo

Vin. Francoschini scul.

Tab. LXIII.

rinus Augg. l. 4. C. de excusat. muner. libr. 10. Euterpen auctorem facit Martianus Capella libr. 9. Archimedem Tertullianus libr. de Anima, Ctesibium Vitruvius libr. 9. cap. ult. & Alcides apud Athenæum libr. 4. cap. 24. Plinius libr. 7. cap. 37. multaque præclara ibidem Jacobus Dalecampius habet. Describit ornatissime Cornelius Severus in Ætna:

*Nam veluti resonante diu Tritone canoro
Pellit opes collectus aqua, victusque movere
Spiritus, & longas emungit buccina voces,
Que tenuem impellens animam, subremigat undam.*

Claudian. libr. de Consulatu Manlii Theodori ad finem:

*Et qui magna levi destrudit murmura sacro,
Innumeras voces segetis moderatur abena,
Intonat erranti digito, peniusque trabali
Veste, laborantes in carmina concitat undas.*

MS. meus in tertio versu aliter, propiusque ad rei naturam habet, ut ex Vitruvio libr. 10. colligi potest:

*Intonat erranti digito, pedibusque trabali
Veste.*

Nam pedum manuumque ministeria, hydraulica impellebant organa. Sed ad res bellicas progredior. (1)

*Cassis militaris ab Etruscis sic dicta: ea aquam circum-
ferre, & bibere sueti milites: pennis gemmisque
diversicoloribus ornabatur, rictuque
belluarum horrendo.*

CAP. LXL

Galeam Etruscorum inventionem constat. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 14. *Cassis & de lamina est, galea de corio; nam galerus corium dicitur: cassidem autem a Tuscis nominatam dicunt; illi enim galeam cassim nominant, credo a capite.* Fallitur; quasi vero Etruscorum lingua a Latino fuisset fonte, cum nec voces nec literas ullatenus cum Latinis convenire sit certum. Cassis si Tusca sit vox, a capite non derivabitur.

Ea milites aquam gestabant usibus itinerum militarium, & ex ea bibebant. Jul. Frontin. libr. 1. Stratagemat. cap. 7. *Oblatam sibi a milite*

(1) Pictura in vase fictili Reg. Cels. Magni Ducis Etruriæ, cujus æstypa hic adferimus, demonstrat usum musices, & chorearum varii generis apud Etruscos, quas fortasse in conviviis eos duxisse colligitur vel ex eo, quod in vasis huiusmodi cernantur expressæ.

lite in galea aquam, spectantibus universis effudit. Eadem Lucan. libr. 9. Pharsal.

Excussu galeam, suffecitque omnibus unda.

Et eodem libr.

... undam galeæ convexum fudit in orbem.

Q. Curt. Rufus libr. 5. in fine. Seneca libr. 5. de Benef. cap. 24. *Ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commisso, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset.* Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. ult.

... tenuem galea qui sibi portet aquam.

Sext. Propert. Eleg. 11. libr. 3.

Potabis galea fessus Araxis aquam.

Auctor Elegiæ de obitu Mæcenatis:

Potasti galea dulce juvante merum.

Claudian. libr. de Bello Getico:

... galeisque Padum victricibus hausi.

Et de 3. Hon. Consul.

In galea portare nives.

Gaspar Barthius, ni fallor, vir doctus, in MS. viderat, & MS. meus firmat:

In galea potare nives.

Lamina constare galeam dixit Isidorus, hoc est ære. Halicarnass. libr. 4. Hist. pag. 221. & libr. 7. pag. 477. Cristam primi Cares addidere. Herodot. libr. 1. adeo, ut interdum tres cristæ essent. Suidas in voce γυρῶν Geryone, Lamachi cassidem tres cristas habuisse ex Aristophane docet. Has aliquando non ex ære, ne caput nimio pondere prægravaretur, habebant, sed ex pelle. Fl. Veget. libr. 1. Rei Militar. cap. 20. Exornabatur varie pro cuiusque fortuna, interdum *gemmis*: Jul. Capitol. in Maximino Juniore pag. 224. Interdum ricibus horrendis belluarum, leonis, ursi, apri, aquilæ, draconis, vulturisque, prout quisque vel nosci volebat ab hoste, vel familiæ suæ gentilitia stemmata præferre. Idem Veget. libr. 2. cap. 16. Ludovic. Vives in Symbolis. Semper vero pennis, plumisque versicoloribus insigniebantur. Andr. Tiraquell. ad Alexandrum Neapolitanum libr. 1. cap. 20. Propert. libr. 4. Eleg. 11. Stat. libr. 4. Theb. v. 306. Et libr. 7. v. 276. Ex Polybio, Silioque Italico, & aliis, multa J. Lipsius libr. de Militia Romana: & ego dixi ad Claudianum de 6. Conf. Hon.

Quod picturatas galeæ Iunonia cristas

Ornet avis.

Etru-

*Etruscorum inventum cornua bellica, ex cornu
bubulo; postea ex ære: buccinæ eadem:
cornicines, æneatores.*

CAP. LXII.

Hoc etiam celebre Tuscorum in re bellica virtutis argumen-
tum, cornua ab iis inventa. Athenæus libr. 4. *Dipnosophist.*
ad finem pag. 184. *Τυρρηνῶν δ' ἔστιν ἔνρημα κέρατα ἢ καὶ σάλπιγγες.*
Etruscorum inventum est cornua ac tube. Ratio nominis ex
Varrone libr. 4. Ling. Lat. *Cornua quod ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc
fiebant ex bubulo cornu.* Halicarnass. libr. 2. pag. 83. *Τῶν δὲ δημοτικῶν
ὑπηρέται τινὲς, καὶ ἄλλοι κέραισι βοείαις ἐμβουκανῶντες ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνήγον.*
*Plebejos ministri quidam cornibus bubulis confectum buccinantes in concio-
nem convocabant.* Quare & κέρατα Græci vocant, Latini *cornua*, unde
cornicines. Juvenal. Satyr. 2. v. 119. videatur. Et Satyr. 3. v. 34. Ve-
tus Scholiastes reddit *Symphoniacos*. Et Satyr. 10. v. 44. & v. 214.
Epistola Aureliani Aug. apud Fl. Vopiscum in vita ejus: *Aquilifer le-
gionis tertiæ cum Vexilliferis, & draconario, corniciniibus, atque liticiniibus.*
Virgilius libr. 7. *Æneid.*

Æreaque assensu conspirant cornua rauco.

Et libr. 8. *Æneid* principio:

... & rauco strepuerunt cornua cantu.

Itaque & buccina idem valet, nam quæ Dionysius proxime supra de
cornibus. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Buccina cogebat priscos ad verba Quirites.

Et sicut antea a materia cornuum cornicines dicti; ita æreis buccinis
factis æneatores dictos comperio. Suet. Cæsare cap. 32. Ammian. Mar-
cellin. libr. 19. *Æneatorum accentu signo dato. Et buccinator cornu clas-
sicum canit.* Veget. libr. 2. cap. 22. Godescalcus Stennechius ad libr. 3.
ejusdem auctoris cap. 7. A. Gell. libr. 1. cap. 11. & libr. 5. cap. 8.
Cornua tubasque, ut hic Athenæus, ita Horatius conjunxit libr. 1.
Satyr. 6.

Cornua quod vincatque tubas.

*Ab Etruscis acies militares disponere
Romani didicerunt.*

C A P. LXIII.

Nec suos in iusti certaminis modum disponere milites quisquam, nisi ab Etruscis doctus potuit, qui aciei disponendæ artem callebant. Nicias Nicanis in successionibus apud Athenæum libr. 6. Dipnol. pag. 273. Ἐλαβον δὲ καὶ παρὰ Τυρρηνῶν τὴν ἑαδὴν μάχῃ φάλαγγος ἐκτετατὴν: *Tyrrheni eos, Romanos, docuere acie per phalangem turmas instructa dimicare.* Clarus & appositus locus, qui Romanam aciem, ejusque dispositionem ab Etruscis sive Tyrrhenis desumptam docet. Porro hanc duplicem faciebat militia Romana, dextram, & sinistram: de quibus docte & diligenter Godescalcus Stennechius ad libr. 3. Vegetii, quem non exscribo. Est etiam & apud Suidam ἐκμαχτικὴ ἀνέταξις, *inflexa acies*: & in eodem *convexa & cava acies*, *quæ ante & retro vertitur* in voce κυρτή. Hanc dispositionem, ut alios omittam, petere potes ex Halicarnasseo libr. 5. pag. 289. & libr. 6. pag. 344. Polybius Lipsio sæpe laudatus, Æneæ vetustissimi Scriptoris, ac Cl. Æliani *Tactica*, sive *de Disponendis aciebus* volumina videantur, atque usque ad nauseam differens Wolfgang. Lazius libr. 4. Commentarior. Reip. cap. 2. Pulcherrime sane Claudian. libr. 2. in Ruffin.

*Hic ultrix acies ornatu fulgida ferri
Explicuit cuneos: pedites in parte sinistra
Consistunt, equites illinc poscentia cursum
Ora reluctantur pressis sedare lupatis.
Ast alii sereni cristato vertice mutant.*

Aciei partes sunt: *ale, cornua, frons, globus, nodus, cuneus, ferra, forficis, agmen, classis*. De quibus nec nostri est instituti hic dicere, & facilis labor singulorum explicationem invenire. Vide Isidorum libr. 9. Etymolog. cap. 3.

Etru-

*Etrusci phalangem habuerunt: octo hominum
millibus constabat.*

CAP. LXIV.

Phalangem, non Macedonum tantum, sed & Tuscorum esse reputandam Nicæ Nicænsis verba probant, præcedenti proxime capite posita, quod nemo adhuc docuit; ipse quippe Fl. Vegetius, qui hæc ignorare non debebat libr. 2. Rei Militar. cap. 2. Denique Macedones, Græci, Dardani phalanges habuerunt. Cur non & Etrusci? cur non saltem Romani? quos phalange ante Valentiniani tempora usos satis constat. Cornel. Tacit. libr. 3. Histor. Vitellium refert phalangem sub Valente duxisse. Sueton. Neron. cap. 19. *Conscripta ex Italicis senum pedum tironibus nova legione, quam Alexandri Magni phalangem appellabat.* Et Bassianus Caracalla omnia ad morem Macedonum transferens, *lectissimam in exercitu juvenum manum, phalangem* appellare solebat, ut scribit Herodianus libr. 4. Histor. Aug. Æl. Lamprid. in Alexandro Severo: *Fecerat & chrysaſpides & argyraſpides, & phalangem triginta millium hominum.* Minus recte, cum phalanx tantum octo millia caperet. Veget. loco proxime laudato. Describit eleganter Q. Curtius Rufus libr. 3. *Macedonum acies torva sane & inculta, clypeis hastisque immobiles cuneas, & conferta virorum robora tegit, ipsi phalangem vocant, peditum stabile agmen: vir viro, armis arma conferta sunt, ad nutum monentis intenti, sequi signa, ordines servare didicere.* Polyb. libr. 18. plena manu, & Ælianus in Tacticis, sive libello de instruendis aciebus consulantur. Quamquam Romani Scriptores pro quolibet exercitu phalangem usurpare soleant. Servius ad illud P. Virgilio libr. 2. Æneid.

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat.

*Etruscorum in bellis nobilitas, & ab iis Velites aciei
adhibiti, & quis eorum usus: expediti dicti.*

C A P. LXV,

UT in rebus sacris & religiosis pleraque ab Etruscis mutuatos Romanos jam diximus; ita quoque bellicæ rei studium ab iisdem hausisse palam hic fiet. Primum *Velites* constat Tuscorum esse inventum. Isidor. libr. 18. cap. 57. *Velitum pugna erat, ut utro citroque tela obiectarent: erat autem eorum varia pugna & spectantibus gravior, quam reliqua. Velites autem vocati sunt, sive a velitatione, sive a civitate Etruscorum, quæ Veletes dicebatur.* A celeritate id nominis videntur consecuti, quasi *volantes*, ut idem Isidorus affirmat libr. 9. cap. 3. & glossema irrepsit in cap. 16. libr. 3. Flavii Vegetii, quod omnino expungendum. Hosce Velites in usu semper Tusci habuerunt, & honore; Romanis tamen serius cogniti, anno scilicet Urbis conditæ 542. Jul. Frontin. libr. 4. Stratag. cap. 7. quod T. Livius 3. Decad. libr. 6. apud Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentarior. Reip. cap. ult. describit. Et Valer. Maxim. libr. 2. cap. 3. *Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam Fulvius Flaccus imperator obsedit; nam cum equitatu Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Navius Centurio e peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis bastis, parma tegmine munitos, veloci saltu jungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit, quo facilius equestri prælio subjecti pedes, viros pariter atque equos hostium telis incescerent.* Talis apud Romanos usus sequentibus bellis peropportunos. Armabantur levissimis armis, auctore T. Livio 4. Dec. libr. 3. *Ex ceteris navibus sagittarii funditoresque, ac Velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est.* C. Sallust. Jugurth. *Præterea iere sagittarii, & cohors Peligna, cum velitaribus armis, itineris properandi causa.* Fuisse autem quatuor eorum genera, facile est ex auctoribus observare.

1. *Velites* censentur *Antesignani*, quorum tanta præstantia, ut etiam elephantis componerentur: quod præoccupatum video a Godescalco Stennechio in libr. 3. Vegetii. T. Liv. 3. Decad. libr. 10. *Quo elephantii hostium excepti, nihil ordines turbarent, Lelium, cujus ante Legati, eo anno questoris extra sortem, ex Senatus consulto opera utebatur, cum equitatu Italico a sinistro cornu, Masinissam Numidasque a dextro opposuit, vias patentes inter manipulos, antesignanorum Velitibus, ea tunc levis erat armatura, complevit.* Nomen hoc iis datum a loco, in quo collocati: sive ab ordine militari, quem ducebant.

2. Non-

2. Nonnulli sunt, quos *Velites bastatos* lego, ab hasta scilicet, quam ferebant; nam cum alii milites pilo gravissimo uterentur, hi leviori hasta armabantur, unde iis appellatio. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. *Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior impetus Romanorum; nam haud secus quam si tota acie dimicarent, & Velites missis bastis comminus rem gladiis gerebant.* Ultima non videntur sana; itaque censerem, sic debere interpungi, legique, aut suppleri: *& Velites eminus missis bastis, & comminus gladiis rem gerebant.* Planus est, & necessarius sensus.

3. *Ad discrimen eorum, quos descripsi, quique pedates erant, alii vocati Equites Velites, scilicet quos ab equitibus adscitos superius ex Valerio Maximo docui. De his idem T. Livius 3. Decad. libr. 10. Tantusque clamor ortus, ut elefanti in suos, sinistro maxime cornu, cederentur, Mauros ac Numidas: addidit facile Massissa percussis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio; paucæ tamen bestiarum intrepide in hostem acie, inter Velitarum ordines, cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant; resiliens enim ad manipulos Velites, cum viam elefantibus, ne obsterentur, fecissent, in ancipites ad ictum utrinque coniciebant bastas.*

4. Quidam erant *Velites* nulla certa statione in acie locati, sed dum expectantes imperium, modo his, modo aliis auxilio laborantibus destinabantur, unde *Auxiliares* nuncupati. Ammian. Marcellin. libr. 10. *Moto ergo Velitari auxilio, Herulis scilicet & Batavis, numerisque Moscorum plurimis, adulta hieme dux antedictus Bononiam venit.* Hos omnes & maxime antesignanos, equites, & auxiliares describit in *Tacticis* Ælianus, cuius verba sic sonant Latino: *Non loricam induunt, non ocrea muniantur, non chypeum aut scutum grave gerere soliti sunt; sed telis tantum utuntur, aut sagittis, jaculisve, aut lapide ex funda manique.* Verior, ne erret Ælianus, cum Livius etiam hastis eos armet.

Denique quo ordine in acie starent, discimus facile ex Cæsare libr. 7. Bell. Gall. & ex Modesto libello de Vocabulis militaribus. *Quod si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis levibus pedates, ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscendi sunt, quos expeditos, quasi volitantes, Velites nominabant: quo facto, quamvis fortissimi equites hostium evenerint, tamen adversum mixtum agmen pares esse non possunt.* Est enim glossema.

Apud

Apud Etruscos area tibia: varius ejus usus, bello, ludis, sacris, funeribus.

C A P. LXVI.

Tibiis etiam usi sunt ad bellica exercitia Etrusci. Jul. Pollux libr. 4. cap. 9. §. 5. Τὸτο δὲ κατὰ τὸ ἑμπαινον ἔχων ὁ Τυρρηνὸς αὐλὸς, ἀντετραμαίνῃ σύγγγι παρσοκῶς, χαλκὸς μὲν ἔστιν ὁ κάλαμος, κάτωθεν δὲ ὑποπνεύμενος. *Sed huic rursus contraria est Tyrrhena tibia, inverse syringi similis, cujus quidem arundo ferrea est, quae inferne inflatur.* Ita Rudolphus Gualtherus vertit, sed revera non recte; χαλκὸν, enim non *ferrum*; sed *æs* significat. Erat igitur calamus tibiæ Tyrrhenæ, non ferreus, sed æreus, quod majoris & venerationis, & antiquitatis; heroicis enim temporibus ferrum vix cognitum, cum æris nomen ubique apud Homerum sit: notat Eustathius ad libr. 3. Iliad. princ. Spectabatque æs ad Religionem. Servius ad libr. 1. Æneid. Æream itaque hanc tibiam Tulci excogitarunt. Idem Pollux libri laudati cap. 11. Εἰ δὲ καὶ ἡ σάλπιγξ τοῖς αὐλοῖς προσήκει, τὸ μὲν ἔνθημα Τυρρηνικόν. *Quod vero tibiis & tuba competit, Etruscorum inventum est.* P. Ovid. libr. 1. κακοτεχνίας:

*Dumque rudem præbente modum tibicine Tusco
Lydius equato ter pede pulsat humum.*

Lingua Etrusca *subulo* est *tibicen*, ut libr. 1. cap. ult. hoc opere ostendere sum visus. Vide quæ dixi libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 29. Scaliger. libr. 1. Poët. cap. 20. P. Victorius libr. 38. Variar. Lect. cap. 22. Paulus Manutius, Desid. Heraldus ad libr. 7. Arnobii consulantur. Idem libr. 2. docuit, Christianos primos averfatos tibiærum usum. Suidas adeatur in voce Ἀγαθένιος, & in voce Οὔτινος. Initio sane usus tibiærum ad bella tantum, ut alibi hoc opere observatum: postea & ludis & epulis, & funeribus adhibita. Petron. Satyr. *Suadeo ad tibicines mittas.* Et præcipue sacrorum celebrationi, ut ad illud Claudiani abunde dictum de 4. Honorii Consulatu:

*..... Nilotica fistris
Ripa sonat, variosque modis Ægyptia ducit
Tibia.*

Habebant autem Romæ prærogativam in æde Jovis vesci: quod quia Censores prohibuerunt, urbe Tibur concesserunt, donec privilegium confirmatum fuisset, diligenter narrat Livius 1. Decad. libr. 9. *Solemni licentia per urbem vagandi.* &c. Habebant etiam jus æquale cum Sacerdotibus tibicines, sine quibus sacra peragi non poterant. Ovid. libr. 2. Fastor.

Can-

*Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mæstis tibia funeribus.*

Meminit vet. Inscriptio Romæ. (1)

IMP. CAES. IMP. CAES
L. SEPTIMI. SEVERI
PII. PERTINACIS.
AVG. ARAB. ADIABEN
PARTHIC. MAXIMI
FORTISSIM. FELICISSIM
P. P. FILIO
M. ARELIO. ANTONINO
PIO. FELICI. AVG
TRIB. POTESTAT. III.
PRO. COS.
TIBICINES. ROMANI
QVI. SACRIS
PVBLC. PRAEST. SVNT

A latere ejusdem basis.

DEDIC. PR. NON. APRIL.
TI. CLAUDIO. SEVERO. G. AVFIDIO. VICTORINO. COS.
Q. Q. G. PRAECILIO. SERENO. IL. TI. CL. TITIANO

Invenitur etiam tibicinum collegium. Romæ vetus lapis ad D. Gregorii. (2)

COLLEGIO. TIBICINVM
ET. FIDICINVM. ROMANORVM
QVI. S. P. P. S.
TI. IVLIVS. TYRANNVS
..... MVRIŞ. PERPETVVS. ET
IVLIVS. TYRANNVS. S
T. H. C. D. D.
.... DEDICATVM. K. MART
.... RSO. SERVIANO. IL. L. FABIO. IVSTO. COS(3)

Iterum

(1) Apud Græzer. pag. 169. num. 1. Romæ in basi. (2) Apud eundem pag. 175. num. 10.

(3) Tibiis ulos esse nostros Etruscos docet & sequens pictura in vase fictili apud Emmentissimum Gualterium, & aliæ allatæ esp. 12. & 60. hujus libri.

Iterum Etruscorum in bellis virtus: olim aenea tuba ab iis inventa, & quidem Pisis a Pisea aut Meleo, aut Vetulonia: Græca vocabula a barbaris pro Latinis usurpata: concha pro tuba, & tibia, & sistrum.

C A P. LXVII.

QUanta fuerit Etruscorum in bello gerendo virtus, quanta militaris disciplinæ gloria, & insignis fortitudo, vel ex eo abunde patet, quod quingentis pæne annis Romanis restiterint, ut infra suo loco patebit. Horum igitur inventum tuba, qua omnes ubique terrarum populi postea in bellis usi, exceptis solis Lacedæmoniis, quibus pro tubis tibiæ erant, ut memorat Thucydides. De hac inventione præclare, ut alia, Diodorus Siculus, quem Eusebius, Justinus Martyr, & Photius impensius laudant, licet Joannes Bodinus minus candide de eo sentiat; magno tamen sane & utili Scriptore, nisi quod Romanorum Consulum nomina apud eum vel corrupta, vel transposita. Ita igitur ille Biblioth. libr. 5. τὰ δὲ κατὰ τὰς πεζικὰς δυνάμεις ἐκπονήσαντες, τήν τε σάλπιγγα λεγομένην ἔξευρον εὐχρηστοτάτην ἕως τοῦς πολέμους ἀπ' ἐκείνων δ' ὀνομαθεῖσαν Τυρρήνην. Vertit Laurentius Rhodomanus. *Hi inter cetera, quibus pedestrem militiam exercuere, tubam repperunt, ad bella utilissimam, quæ Tyrrbena inde vocatur.* Adscribam & locum concordem Servii Honorati Mauri ad vers. 526. libr. 8. *Æneid. Tyrrbenum clangorem dicit, ideo quia apud Tuscos tubam constat inventam; ergo Tyrrbenus clangor, sonus Tyrrbenarum tubarum: & bene congruis ominibus arma nuntiantur per sonum tubarum, & figurate per epitheti immutationem, Tyrrbene tubæ.* Varro de Seculis auditum Cælo sonum tubæ dicit. Videtur autem hic opportune Tyrrbene tubæ facta mentio, ut jam Tyrrbenorum castra vocare videatur Æneas. Expressius C. Plin. libr. 7. cap. 56. *æneam tubam invenit Piseus Tyrrbenus.* Suspectus mihi locus; quis enim hic esse potuit Piseus Tyrrhenus, hætenus ignotus aliis scriptoribus? quid? quod doctissimus Servius dicat *Tuscos* invenisse, cum *Pisei* non sint in Italia *Tusci*, sed in Mæonia. Putarem igitur levi manu corrigendum: *æneam tubam invenit Pisis Tyrrbenus*: quæ correctio valitura est apud doctos, siquidem nulli bellicosiores in Etruria Pisanis: & certum, diu ante Æneæ in Italiam adventum conditas a Tyrrhenis Pisas, ut infra doceo. Vel si lectio vulgata placet, adi ad libr. 2. hoc opere supra cap. 29. Discrepat ab istis Lucatius Placidius, do-

doctus etiam Grammaticus ad v. 402. libr. 6. Thebaid. Statianæ: *Tubam*, inquit, *significat, quam Meleus Tyrrhenorum imperator primus invenit: a qua opinione nec Virgilius discrepat.* Cumque sint Libysticæ, & Ægyptiacæ tubæ, Tyrrhenicæ tamen prævalent, quia *soni acutissimi.* Sophocles Ajace Mastigophoro, & Scholiastes ibidem. Vide Alexand. Sardum libr. 1. de Rer. Invent. Ita audiendi Poëtæ. Sil. Italic. libr. 5. Punicor. in principio:

*Lydius huic genitor Tmoli decus, equore longe
Mæoniam quondam in Latias advexerat oras
Tyrrhenus pubem, dederatque vocabula terris.
Isque insueta tuba monstravit murmura primus
Gentibus, & bellis ignava silentia rupit.*

Idem libr. 2. principio:

*Haud dictis nunc esse locum, strepere omnia clamat
Tyrrhena clangore tubæ.*

Stat. Papin. libr. 3. v. 652. Thebaid.

*Es tua non unquam Tyrrhenus tempora circum
Clangor eat.*

Idem libr. 6. Thebaid. v. 402.

*Insonuit contra Tyrrhenum murmur, & omnes
Exiliere loco.*

Et libr. 7. Thebaid. v. 630.

Horrent Tyrrhenos Heliconia plectra tumultus.

P. Virgil. libr. 8. Æneid.

Tyrrhenasque tubæ mugire per aëra clangor.

Ufus ejus in navalibus præliis; quare Martialis libr. Spectaculorum Epigr. 28. *navalem tubam* appellat: in sacris certaminibus, ut multis P. Faber in Agonisticis observat: in judiciis publicis, ut a Criticis discussum: in ultimis suppliciis damnatorum exigendis: in funere inducendo, & deducendo, ut in Antiquitatum mearum corpore adnoto: in auctionibus præconiisque publicis, L. Apulejus libr. 2. In sacrificiis Judaicis, Isidor. libr. 3. Etymologiar. cap. 20. *Tuba primum a Tyrrhenis inventa; adhibebatur autem non solum in præliis, sed & in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudii claritatem, unde & in Psalterio dicitur: Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestræ; præceptam enim fuerat Judæis, ut initio novæ lune tuba clangerent, quod etiam bucusque faciunt.* Denique dividendis vigiliis, ineundo prælio, ad stationem & signa redeundo destinabatur. Idem Isidorus diversa quædam ab aliis libr. 17. cap. 4. *Tubam Tyrrheni primi invenerunt; laudatoque Virgilio deinde addit: banc a Tyrrhenis prædomibus excogitatam dicunt, cum dispersi circa maritimas oras, non facile ad quamque præde occasionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obstrepente. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, ut ubi exaudiri præco præ tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis at-*

Tom. I.

Ccc

tinge-

singeret. Quæ desumpta sunt pane verbatim ex Julio Polluce libr. 4. Onomast. cap. 11. cujus verba posita superiori capite. Ex hoc apparet, varium fuisse & multiplicem tubæ usum: neque vero sola ea in bellis, sed & lituus, quo discrimine discas ex Helenio Acrone ad Horatium libr. 1. Carm. od. 1. *Litui acutus est sonus, tubæ gravis; lituus equitum est & incurvus, tuba vero peditum & directæ*. Eadem fere Aurel. Macrob. libr. 6. Saturnal. cap. 8. Vetuloniatis id tribuit Silius Italicus libr. 8.

Hæc eadem pugnas accendere protulit ære.

Lituum certe tubæ conjungunt Horatius loco laudato, & alii; unde apparet, præcipuum in bellicis expeditionibus ejus fuisse usum. L. Seneca in Thyeste:

Jam filet murmur grave classicorum:

Jam tacet stridor litui strepentis:

Alta pax urbis revocata læta est.

Q. Ennius Annal. libr. 4.

Inde loci lituus sonitus fundebat acutos.

Corrigendus Adhelmus, sive Aldhelmus, aut, ut quibusdam placet, Athelmus, gente Scotus, vetus & illustris Scriptor. libr. 1. de laude Virginitatis:

Horridus exultat crudo certamine Mavors,

Cornua rauca sonant, & salpex classica clangit.

Sed legendum est: *Salpinx classica clangit*; *σαλπιγξ* enim tuba Græce est, qua voce idem utitur, sed corrupte libr. de octo vitiis.

Dum vexilla ferunt, dum clangit classica salpex.

Restitue iterum: *clangit classica salpinx*. Erat certe mos quibusdam auctoribus dictiones Græcas Romana civitate donare, ne litera quidem mutata: sic Virgilius *Actam* pro littore dixit: & apud Plinium *Probata* sunt oves, quod alii adverterunt, quod & huic auctori valde est familiare; nam libr. 1. de laud. Virginit.

Punica mela vident granis scitisque referta.

Cum potuisset *mala* dixisse, maluit *τὰ μῆλα* dictionem Græcam usurpare. Sic libr. de octo vitiis:

Angelicus princeps, & protus lucifer æthra.

Vide M. Ant. Muretum libr. 1. Variar. Lektion. cap. 3. & Baptistam Pium Annotat. posterior. cap. 178. sic *καίρα* caput, & Æolice *ναρὴ* pro toto vultu usurpatum, ut docet Henricus Stephanus in Euripidem; quare *Cara* tanquam vox Latina audit apud Corippum Africanum meum libr. 2. de laudib. Justinii Minoris Aug. num. ult.

..... *postquam venere verendam*

Cæsaris ante caram.

Frequens in hoc est Abbo Poëta ante septingentos annos durissimus, & nisi commendaret antiquitas, indignus legi. Ita igitur libr. 1. de Obsid. Parisior.

Urbs

*Urbs mandata fuit Karolo nobis Basileo
Imperio cuius totus regitur prope cosmos.*

Et post eod. libr.

Quæ lubrico Salvatore cosmogenuisti.

Et libr. 2. ad finem:

*Apbrodite adeo saltem quo arcere parentes
Haud valeas lecto.*

Revertor ad tubam, quam omnes pene gentes bellis adhibuerunt, exceptis Spartanis, ut dixi, & Amazonibus, quibus sistrum erat pro tuba, ut Alexander ab Alexandro notat libr. 4. cap. 2. ex Isidoro libr. 2. Etymol. cap. 21. *Est autem sistrum crepitaculum aneum, ovalis & manubriatæ figuræ, circa oras tintinnabula habens.* Hadrian. Turneb. libr. 26. Adversar. cap. 33. Ambigo, an Amazones ab Ægyptiis sistrum sint mutuatae? & probabilis est conjectura, ita se rem habere; siquidem in Iliacis omnibus sacris ejus præcipuus usus. Poëtæ passim. Martial. libr. 12. Epigr. 29. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 8. Tibull. libr. 1. Eleg. 3. Propert. libr. 3. Eleg. 10. L. Apul. libr. 11. *Æreis & argenteis, imo vero & aureis sistris tinnitum argutum perstreptentes.* Et libr. 2. Milesiar. *Miserere per sidera cælestia, & arcana Memphisitica, & sistra Phariaca.* D. Aulon. Paulino. Epist. 25.

Iliacos agitant Mareotica sistra tumultus.

Quin imo Iſidis statuæ sistrum appendebatur. Servius ad 8. Æneid. Valer. Flacc. Argonaut. libr. 4. allusit:

Aspide cinctâ comas, & ovari personâ sistro.

Sed quid, inquires, ante tubam inventam in usu gentibus? Concha sane, aut ego fallor, pro tuba, tibiaque, ac sistro, antiquitus habebatur. Gloss. Isidori *Barcanda*. Didymus & Eustathius ad Homerum, & observat Joannes Meursius ad Lycophronem pag. 161. sed qualis illa sit, explicat C. Plinius libr. 9. cap. 33. *ad plausum apertis, ad buccinum recurvis:* Turneb. libr. 28. Adversarior. cap. 44. Historicum illud ab eodem relatum Plinio, libr. laudato cap. 5. *Tiberio principi nuntiavit Olyſſipponensium legatio ob id missa, visum auditumque in quodam specu concha canentem Tritonem, qua noscitur, forma.* Atque ita constanter a veteribus Tritones cum conchis depingebantur. L. Apul. libr. 4. erudite, ut solet: *Jam passim maria persultantes Tritonum catervæ, hic concha sonaci leviter buccinat, ille serico tegmine flammæ solis obſistit, alius sub oculis domine speculum prægerit.* Sic Poëtæ Tritones tubicines celebrant. Ovid. libr. 1. Metamorph. fab. 7. quem locum adscribam, quia conchæ formam exprimit:

*Ceruleum Tritona vocat, conchaque sonanti
Inspirare jubet, fluctusque & flumina signo
Jam revocare dato, cava buccina sumitur illi
Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo,
Buccina, quæ medio concepit ubi aëra ponto,*

CCC 2

Lit-

Litora voce replet sub utroque jacentia Phæbo.

In primo versu MS. meus habet, *conchaque sonaci*, epitheto significantiori, quod & L. Apulejus, supra laudatus, expressit, & vidit Philippus Beroaldus. Virgil. libr. 6. Æneid. v. 171.

*Sed tum forte cava dum personat aquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina Divas,
Æmulus exceptum Triton, si credere dignum est,
Inter saxa virum spumosa immerberat unda.*

Stat. Papin. libr. 5. Thebaid. v. 718.

*Rex sublimis equis, geminusque ad spumea Triton
Fræna natans, late pelago dat signa cadenti.*

L. Lucan. libr. 9. Pharsal. v. 345.

*Hanc, ut fama, Deus, quem toto litore pantus
Audit ventosa perflantem murmura concha,
Hanc & Pallas amat.*

Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 6.

*Prosequitur cantu Triton, omnesque marine
Plauserunt circa libera signa Deæ.*

MS. meus, optimæ notæ, concipit melius:

Prosequitur concha Triton;

quasi dicat triumphalem sonum Augusti victoriam celebrare; notum quippe in triumphali pompa tubicines locum habuisse, atque hanc genuinam esse hujus loci interpretationem facile docti admittent. Adhendus Claudianus de Nupt. Hon. & Mariæ:

*Heus quis erit, pueri, vitreas qui lapsus in undas
Huc rapidum Tritona vocet, quo vocia per altum
Deferat? haud unquam tanto mihi venerit usu,
Sacri quos petimus ibalami, pernicios omnes
Quæritæ, ceu concha Libycum circumtonat equor,
Ægeas ceu frangit aquas.*

Silius Italicus libr. 14. Punicor. ritum optime adumbrat:

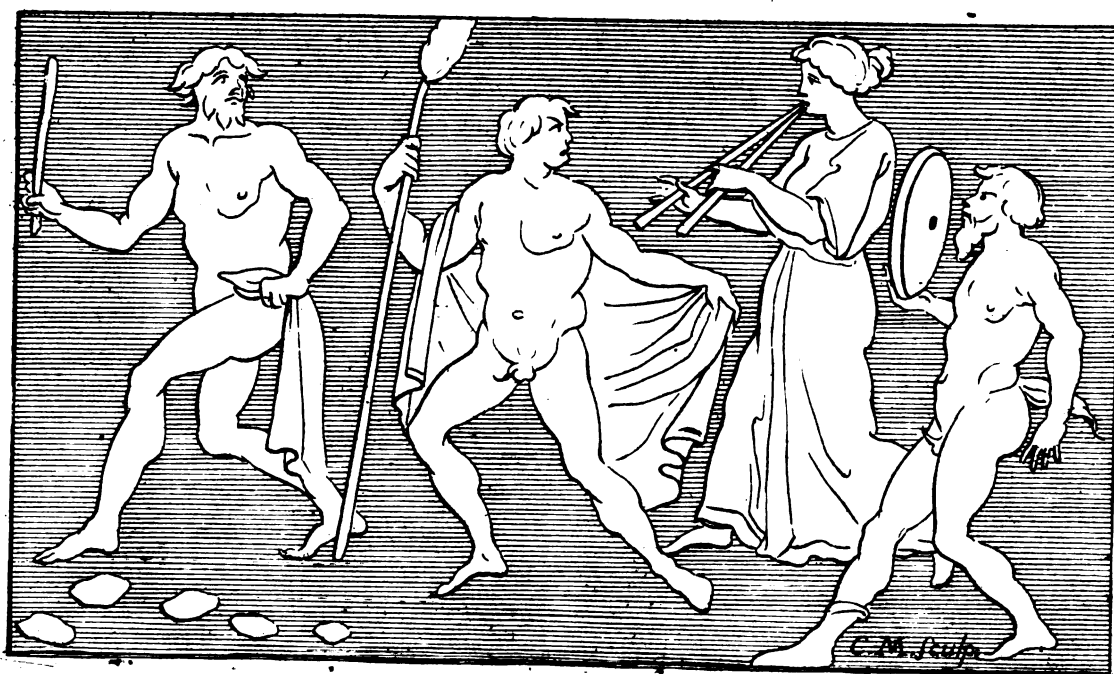
*Nec mora, terrificis sæve stridoribus æris
Per vacuum late cantu resonante profundum
Insuere tube, quæis exitus equore Triton
Expavit, tortæ certantia murmura concha.*

Etru-

Vas Fictile Alum. Ped. Vn. III.

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

Vas Fictile Altum Ped. I. Vn. VII

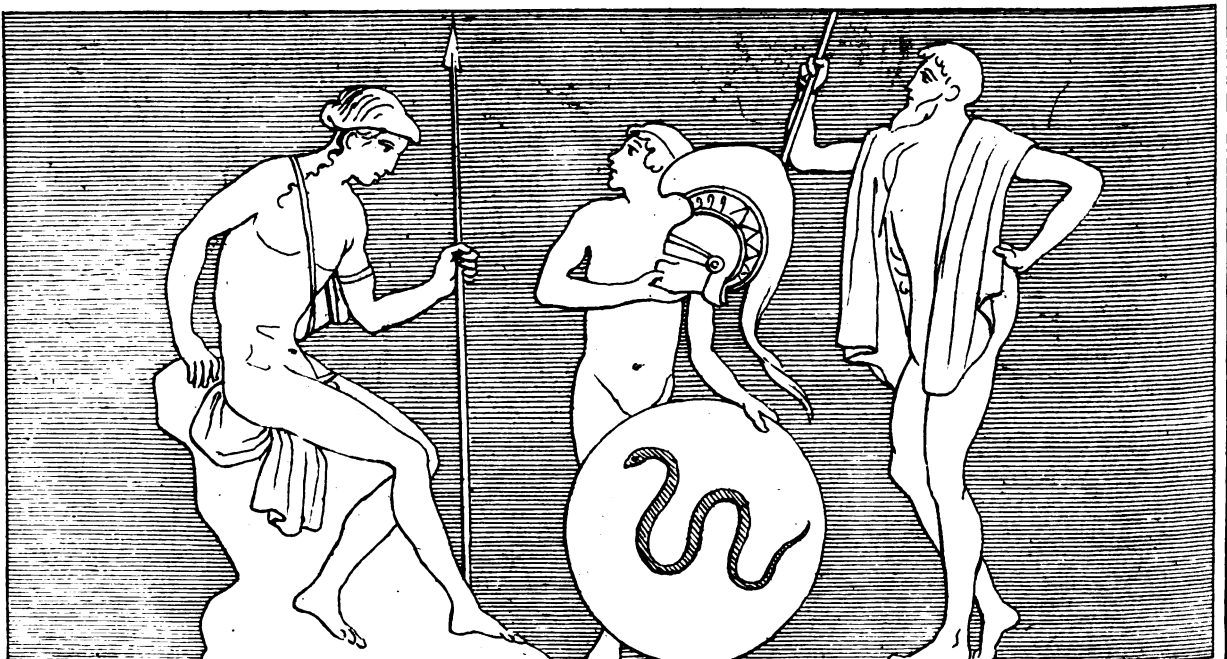
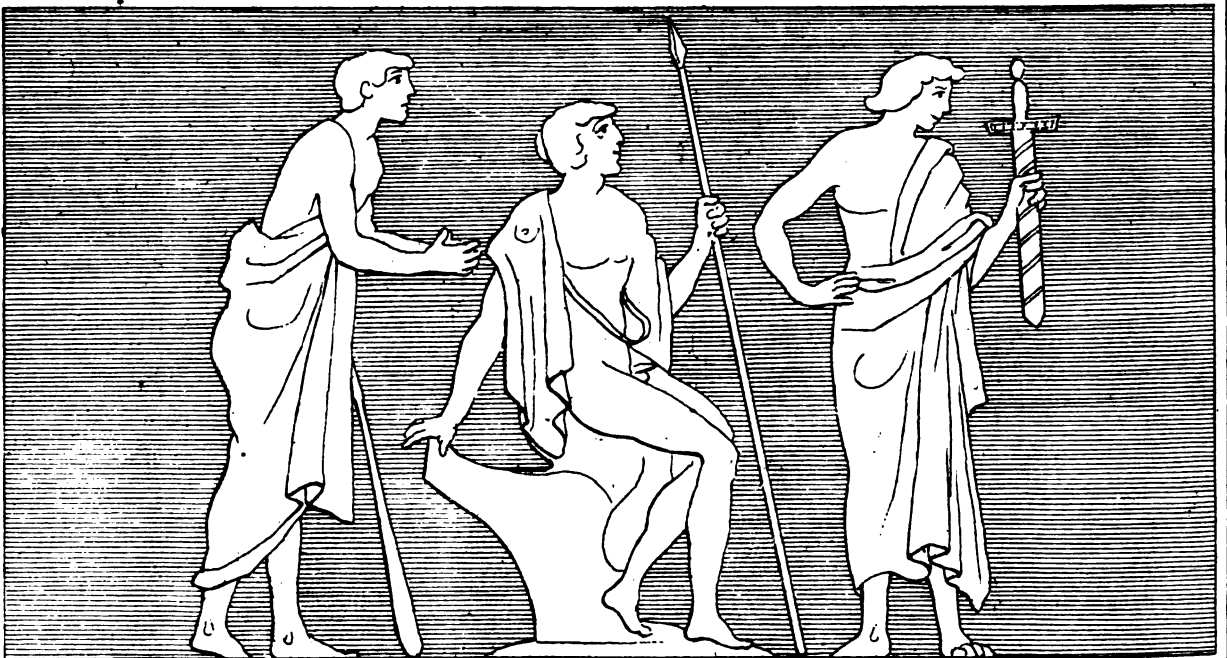
Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

FAL. scul.

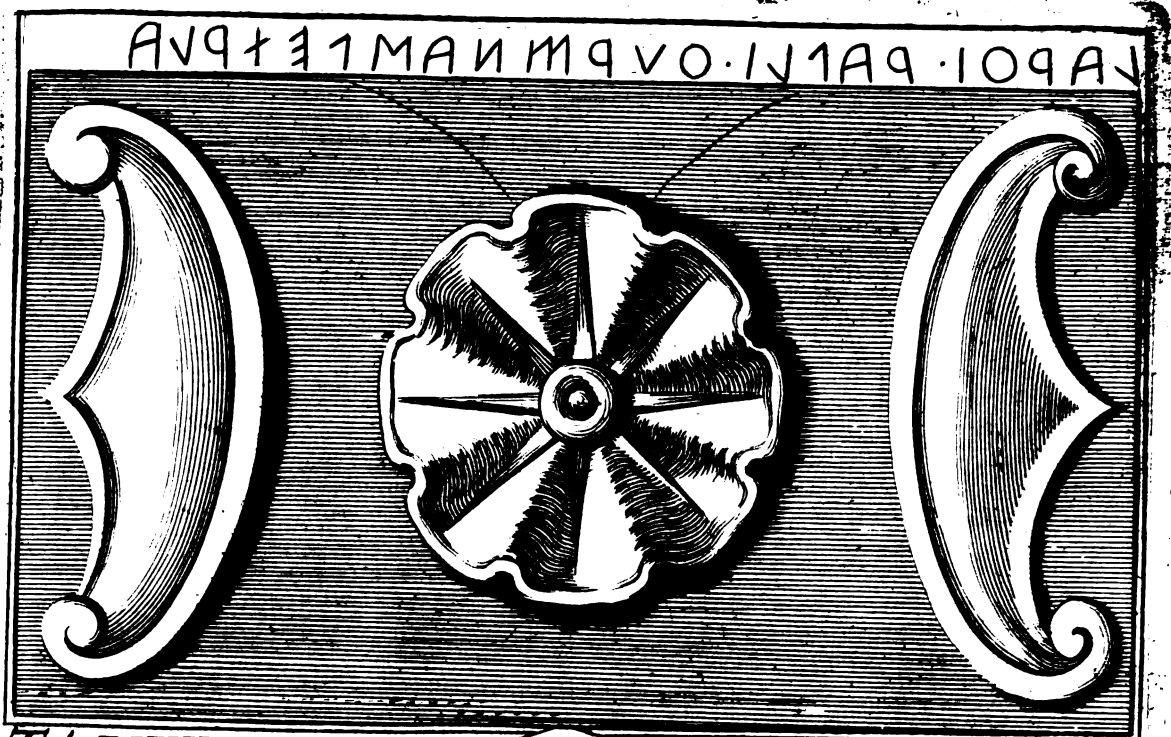

Var. Fictile Aluum Ped. I. Vn. IIII

Romæ Apud Emi: Card. Gualterio

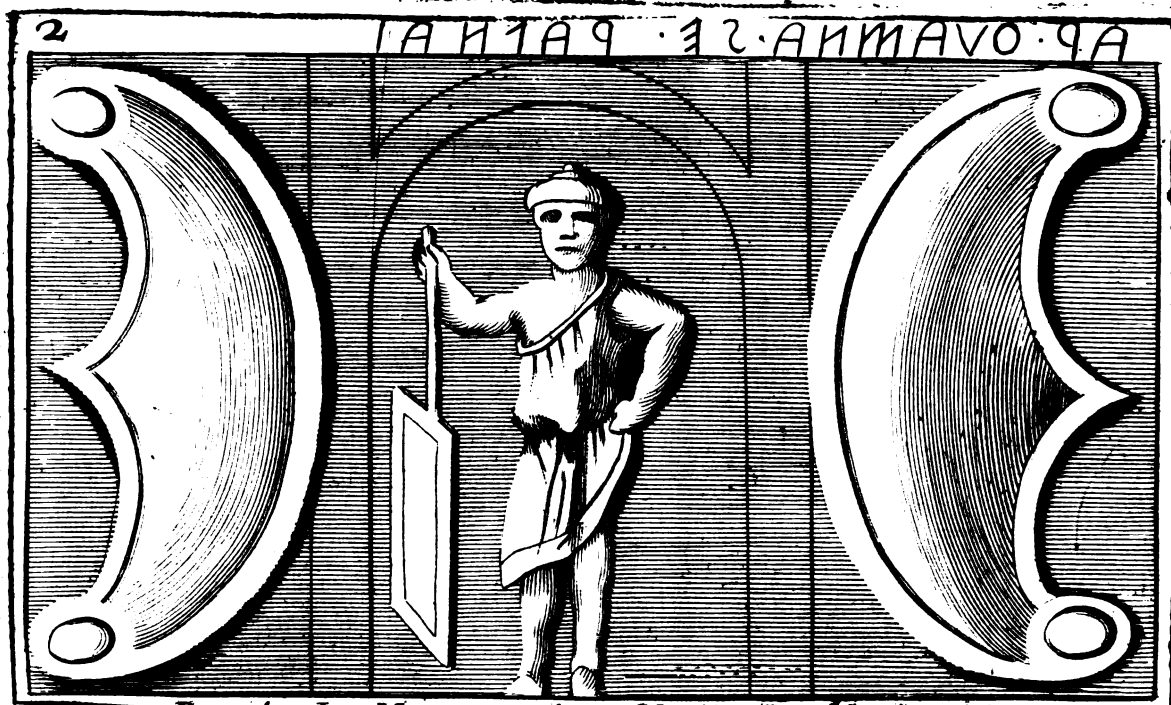
Tab. LXVII.

Tom. I. pag. 389.

AI11A9.12.ANM9VO.1A3.VA

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Meniconis.

C. M. Saul.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Meniconis.

C. M. Saul.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Constanzeis

Clusy In Marmore Apud C. V. Rictorium Pastozzi

Vin. Fran. Joul

Peruicæ In Marmore In Aedibus Angelettis

C. M. Jod.

Peruicæ In Marmore Apud Nobiles De Ansideis. C. M. Jod.

Perusiae In Marmore Apud Nob. V Hyacinthum De Vinciclis.

Cop. Mogalli Scul.

, Clusij In Marmore Apud. C. V. Ristorum Paolozzi

V. Francchini Sculp.

Clusij In Marmore Apud C. V. Ristorum Paolozzi

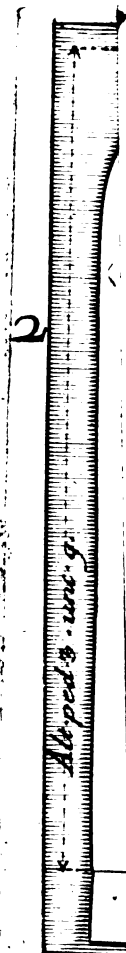
V. Francchini Sculp.

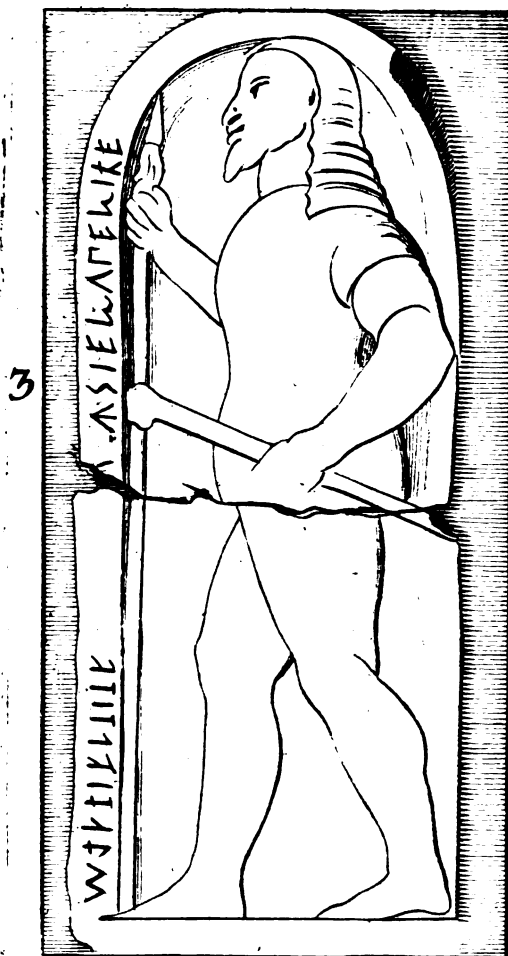
Vrina Marn Ghisiam In Ditione Senensi

Vin. Franc. Scul.

Alto ped. 3. unc. 9.

FL

Ex Lapide Aeneas Volaterris Apud Nob. de Maffei. C.M. Scul.

Tom. I. ad Libr. 3. post Cap. LXVII. pag. 389.

*Consentaneum censuimus hic appo-
nere ea Etruscorum Monumenta,
in quibus milites, & arma cer-
nuntur, ut ex his, & anaglyphis
positis pag. 343. gladiatores re-
præsentantibus, Lector conjicere
valeat, quæ forma esset armo-
rum apud Etruscos.*

Etruscorum inventum molæ : servi ad eas damnati, qui & asini dicti : eorum mansiones præsepia, uti immundorum, baxæ : asini & equi velatis capitibus : molæ aquariæ, oleariæ : earum partes : Fornax Dea.

CAP. LXVIII.

UTi pietatem, Divorumque cultus, & arcana Religionis a Tuscis hauserunt Romani, ita quoque & vitæ necessitatem iisdem eos debere fatendum est; siquidem molarum usus, incognitus Italis, priusquam in Etruria Volscinientes eas excogitassent. C. Plin. libr. 36. cap. 18, *Item molas versatiles Volfiniis inventas, aliquas & sponte motas invenimus in prodigiis.* Quare hic obiter quadam de illis dicenda. Primum sibi ipse Plinius contrarius & pugnans videtur, qui libr. 7. cap. 50. inventionem ad Cererem refert, quæ homines molere docuit prima. Utrumque certe reprobat Stephanus libr. de Urbib. qui ad Mylantem quendam refert, in voce *Μυλῶν*. Magnum fuisse usum vel heroicis temporibus docemur ex Homeri Odyssæa; nam in Alcinoi Phæacum Regis horto libr. 7. v. 105.

Αἱ μὲν ἀλετρεύουσι μύλους ἐπὶ μύλωνι παρὰ δὲ.

Aliæ molunt sub mola pomacei coloris frugem.

Manubrium ejus, quam describimus molæ, *maluerum* appellatur, & Græce *μύλῳρον*, quo molæ vertuntur, inquit Fest. libr. 10. licet Cloatius in libris sacrorum velit esse *lignum quoddam quadratum, ubi immolatur*. Et Ælius in Explanatione Saliorum Carminum, *quod sub mola supponatur*. Denique Aurelius Opilius, *ubi molatur*, contendit. Inferior autem pars *mole meta*, superior *catillus* audit. Scævola apud Paulum L. 18. §. 4. ff. de Instruc. vel Instr. leg. Catillus autem Græce *ὄνος*, idest asinus appellabatur. Suida teste, & Hesychio, *ὄνος ἡ ἀνώτατος λίθος τῷ μύλῳ*. onos superior lapis mole. Eustathium & Xenophontem ad id citat eruditus Brissotius, quem vide. Molam vero a *τρέπω*, *verto*, nonnulli putarunt *trapetum* dici; sed manifeste distinguit L. Moderatus Columella libr. 12. cap. 50. Cato de Re Rust. cap. 145. Q. Symmach. libr. 3. Epist. 23. *trapetis teritur bacca Sicyonia*. Ex Virgilio libr. 2. Georg. v. 519. Jun. Phylargir. ad eum locum vult *lapideas esse molas*. Ratio nominis, quod circumacto lapide, quod jam paulo infra ostensus sum, fruges tererentur. M. Martialis libr. 7. Epigr. 27. ea voce utitur, & libr. 13. Epigr. 36.

Hæc, quæ Picenis venit subducta trapetis,

Incubat,

Inchoat, atque eadem finit olivæ dapes.

Papin. Stat. libr. 2. Silv. 7.

Unctis Betica provocas trapetis.

Paulus J.C. libr. 3. Sentent. tit. 7. *cogendorum fructuum causa comparata instrumenta cedunt, velut corbes, alvei, falces messoria, item mole olivaria.*

Adi ad l. 19. ff. locati: censeturque ædificii pars; nam *inædificata* dicitur a Pomponio J.C. l. 21. ff. de Instr. vel Instrum. leg. at M. Varro non a vertendo, verum a terendo contendit libr. 4. de Ling. Lat. *trapetum* vocari. Dicitur & *moletrina*. M. Cato apud Nonium Marcellum cap. 1. num. 320. *nervo, carcere, moletrina*: quod adnotatum & præoccupatum video a Guilielmo Budæo Annotationibus ad Pandectas prioribus. Primas sane molas constat *trusatiles* fuisse, quæ manum laboriosissimo actu circumversarentur. A. Gell. libr. 3. cap. 3. *Ob querendum victum ad circumagendas molas, quæ trusatiles appellabantur, operam pistori locasset*; ideoque *manuales* audiunt. Servius Maurus Honoratus ad v. 274. pag. 83. libr. 1. Georgic.

Sæpe oleo tardæ costas agitator aselli

Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens

Incussum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Lapidem incussum recte dixit; nam circumactio lapide frumentum tegebatur. Vulgariter lapis iste *molaris* solet vocari. Gloss. vet. *molaris*, *Μολάρης*: aliud Lexicon Atticum: *Μολάρης λίθος, silex*. Locus elegans est ejusdem Servii ad v. 184. libr. 1. *Æneid. Quia apud majores nostros molarum usus non erat, torrebantur fruges in pilis, & pinsebantur, neque molebantur*. Ideo poëtæ ad heroica illa respicientes tempora, sic fere loquuti. Virgilius loco ultimo laudato:

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Et libr. 1. Georgic. v. 267.

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

T. Lucret. libr. 1.

..... fruges quoque sæpe minutas

Robore cum saxi frangunt.

In MS. Codice, uti observavit Dionysius Lambinus, erat *minacis* pro *minutas*; sed parum interest. Stat. libr. 1. Thebaid. v. 524.

His labor inserto torrere exanguia ferro

Viscera cesarum pecudum: his cumulare canistris

Perdomitam saxo Cererem.

Posterioribus deinde seculis licet mos ille exoleverit, mansit tamen usus loquendi. D. Auson. Mosella:

Nobilibus Gelbis celebratur piscibus, ille

Precipiti torquens Cerealia saxa rotata,

Stridentisque trabens per levia marmora ferras.

In locum manualium harum molarum, sive trusatilium, successerunt *asinarie*, quas scilicet asini versarent. Ritum perbelle explicat L. Apulejus

lejus Milefiar. libr. 7. *Nequissima illa mulier mole machinaria sub jugum me dedit, frondosoque baculo subinde castigans, sibi, suisque panem de meo corio parabat: nec tantum sui cibi gratia me fatigare contenta, vicinorum etiam frumenta mercenariis discursibus meis conterebat. Et eodem libro paulo post. Ad eundem modum distractus & ipse variis equorum incurfibus, rursus molares illos circuitus requirebam. Ubi & hoc diligenti observatione dignum, asinis jumentisque aliis, huic operi adhibitis, faciem velari consuevisse, ne scilicet vertigo noceret. Testis est Lucianus: Ὁδὴν τοῖς ὄμμασι ἐπιτελέζαντες ὑποζυγνύουσι με τῇ κώπῃ τῆς μύλης. Velamine oculos meos convelantes, subligant me ad manubrium mole. L. Apul. eodem loquendi ritu usus libr. 9. Milefiar. Sed die sequenti, mole, quæ maxima videbatur, matutinus adstituor, & illico velata facie propellor ad incurva spatia flexuosi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu mea recalcans vestigia vagarer errore certo. Hinc effectum est, ut asinos molarios periti dicant scriptores, pro jumentis, molarum machinis adhiberi solitis. Ita usurpat M. Varro libr. 2. de Re Rustica; quamquam in MSS. Codicibus adnotet Petrus Victorius reperisse, non *molarium*, sed *molendarium*, quod propius accedit ad veritatem, vitio-remque Latini sermonis: ita *asina molendaria* apud Neratium l. 18. ff. Instr. vel Instrum. leg. Licet veteres glossæ primam lectionem firment, Μύλωνιον, *molarium*. Ex qua consuetudine derivatum, ut in asinorum locum servi improbi damnarentur. Achmes Seirim cap. 195. Oneirocrit. Μύλων, ἀλφειοντα ὄνφ δυνασῶ. *pistrinum*, in quo asinus robustus moleret. Vet. Gloss. *pistrinum*, Μύλων, Ἀρτοκόπιον. P. Terent. Andria Act. 1. sc. 2.*

*Verberibus casum te, Dave, in pistrinum
Dedam usque ad necem.*

Vetus Scholiastes Juvenalis ad v. 67. sat. 8.

Segnipedes, dignique molam versare nepotis.

Atque hi servi in pistrinum detrusi solebant nomine *asinorum* appellari, & molæ ipse *præsepia*. Unde in MS. Codice Plautino sic concipiebatur titulus primæ comædiæ: *M. Asini Plauti Amphitruo*; quippe servi ergastulo hujusmodi inclusi, tamquam laboris omnigenæ patientes, quales sunt asini molis appliciti, sic jure merito vocati videbantur: quod non sum ignarus præoccupatum ab eruditissimo Joanne Meursio Criticar. Exercitation. part. 1. cap. 9. & certum est ex A. Gellio supra laudato loco, Plautum *quasdam in pistrino scripsisse comædias*, & servi- libus addictum fuisse operibus. Locus est apud eum Curcul. Act. 2. sc. 1.

*... parasitus, quia non rediit Caria,
Afferre argentum credo; nam si non ferat
Tormento retineri non potuit ferro*

Quin reciperet se buc esum ad præsepim suam.

Tertium versum in MS. meo reperi aliter, & fortassis melius. Vide Petrum Fabrum libr. 1. Semestr.

Tomen-

Tomento retineri non potuit ferreo.

Quartus versus longe aliter legebatur vel Nonio Iudice cap. 3. num. 160.

Quin reciperet se hic cessum ad praesepia suam.

Sed melior prior lectio vel ipso Plauto assertore in prologo Casinae:

Qui sibi uxorem poscat, scit, si id impetret,

Futurum, quod amet, intra praesepia suas.

Et videntur mihi non molarum tantum servi, sed quilibet alii in privatis suis stationibus, in dominorum domibus locum habuisse servi, qui a vilitate rei & officii, ceu pecudes habiti, locum sic nuncupaverint; erat enim par servorum & jumentorum conditio, testis est M. Varro libr. 1. de Re Rust. cap. 13. *Illic laudatur villa si habebat culinam rusticam bonam, praesepia laxas, cellam vinariam.* Huc pertinet locus Claudiani libr. 1. in Eutropium, a nullo haecenus explicatus:

Hec erat, haec, Ptolemæe, fides? hoc profuit aetas

In gremio consumpta tuo, lectique jugales,

Et ducti toties intra praesepia somni?

Utque servi in praesepia habitare dicti, ita sordidi homines porcorum nomine appellati, & habitatio illorum *bara* audiebat. Idem M. Varro in Prometheo: *In tenebris ac suilla vivunt, nisi non forum bara, atque homines, qui nunc plerique suos sunt existimandi.*

Sed ad molas revertor, quæ etiam *aquariæ* dicebantur, quod sicuti trusatiles manuum opera, asinariæ jumentorum industria; ita istæ aqua per canales derivata circumagebantur. Pallad. Æmilian. libr. 1. de Re Rustica cap. 42. *Si aquæ copia est, fusura balnearum debent pistri-
na suscipere, ut ibi formatis aquariis molis, sine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.* Modum præscribit Vitruvius libr. 10. cap. 10. *Ita dentes ejus tympani, quod est in axe inclusum, impellendo dentes tympani plani, cogunt fieri molarum circinationem, in qua machina impendens infundibulum subministrat molis frumentum, & eadem versatione subigitur farina.* In quem locum quid notet Guilielmus Philander, consule. Meminit & Zeno Imperator l. 10. C. de Aquæduct. *Suburbanum vel prædium, vel balneum, vel aquæ mola, vel bortus, ad cujus usum aqua publica fuerit derivata.* Sic enim recte locus ille legitur, licet in quibusdam aliis editionibus, pro *aquæ mola* sit *aquario-
la*, pessime, & nullo sensu. Valentinianus & Valens Augg. l. 4. C. Theodos. de Canone frumentario urbis Romæ: *Improbiorum petitiones, qui impudentius ausi sunt postulare pensiones, aquæ molarum, quæ urbi venerabili annonas abundantius præstitissent, quinque librarum auri multa infligatur.* Aquariæ molæ rotis sublevatis inversisque suppeditabatur aqua, eique officio juncti asini, equi, equæ adhibebantur. Secundus, vetus poëta libr. 1. Antholog. cap. 33. Epigr. 21.

Τίπτε τὸν ὀγκυῆσιν βραδύτουν ὄνον ἄμμιγ' ἐν ἵπποις

Πύρον ἀλωπαῖς ἐξέλάατε δρόμον;

Οὐχ

Οὐχ ἔστι, ὅτι μύλος περιστροφῇ ἀχθεῖ ἀνάγκῃ.

Σπειρῶν σπορίαν κυλαδίωντος ἔχων.

Ἀλλ' ἔτι καὶ πάλαιον ἐρίζον.

*Cum rudentem iardum ajuntam simul cum equabus in rotundum in arceis
triturantibus agitatis eursum? Nonne satis est, quod mola circularium omnis
necessitatis convolutum oculis clausis in gyrum actus habeo? quin adhuc cum
equis eursu contendamus? Neque illud praeterendum, quod ab Artemi-
doro Daldiano libr. 2. cap. 47. Onirocrit. traditum: Μύλος διὰ τὴν ἐκλι-
πὴν καὶ πομπὴν πραγμάτων λύσιν, καὶ πῖσι θεράποντα σημαίνει. Mola semper
durorum & difficilium negotiorum solationem portendit, & fidelem servum
significat. Denique observandum, pistrinis suum fuisse Deum, suaque
munera tutelaria ab aliis opificiis distincta; Jul. Poll. libr. 7. Onomast.
cap. 33. tit. 8. Μύλῳρος μύλων, μύλης, προμολαία θεός, καὶ εὐνοῦτος. Molor,
mola, pistrinum, Dea molaris, & benevola. Hinc veteri superstitione
cautum, ut Promylus Deus semper ante molas locaretur, ob suavem
alimoniam. Suid. in voce Προμύλος θεός: quae vero Graecis Promylia
dicta, Latinis fortasse Fornax fuerit. De qua cum alii abunde disserue-
runt, non repeto. Vide Festum Pompejum libr. 6. & libr. 14. in voce
Popularia sacra. Plutarch. Problem. Rom. cap. 89. Lactant. Firmian.
libr. 1. cap. 20. Ovid. libr. 2. Fastor.*

Facta Dea est Fornax,

Et libr. 6. Fastor.

*Sola prius furnis torrebant farræ coloni,
Et Fornacali sunt sua sacra Dea.*

*Etruscorum inventum atria: quæ loca essent: templo-
rum primum, mox ædium profanarum: imagines
in iis, & vela: porticibus respondent: eorum
ornatus: servi, iis præfecti, atrienses.*

CAP. LXIX.

UT multa alia Romani ab Etrascis mutuati sunt, ita vel hoc
in primis, ut ædes suas, atris adjectis, splendidiore, laxio-
resque efficerent; quod ut manifestius constet, ponam quo-
rundam veterum, sed fide dignissimorum Auctorum loca.
M. Varro libr. 4. de Ling. Lat. *Atrium appellatum ab Atriatibus Tusceis,
illinc enim exemplum sumptum.* Festus Pompejus ex illo libr. 1. de Ver-
bor. significat. *Dictum autem atrium, quod id genus ædificii Atria pri-
mum in Etruria sit institutum.* Addatur & Servius Maurus Honoratus

Tom. I.

Ddd

ad

ad v. 730. libr. 1. *Æneid.* *Alii dicunt, Atria Etruria esse civitatem, quæ domus amplis vestibulis habebat, quæ cum Romani imitarentur, atria appellaverunt.* Locum putarim ex Festo, proxime supra laudato, corrigendum, & pro *Atria* reponendum *Atriam*, nisi plus Servio, quam Festo tribuendum. Ut ut sit, certe constat, atrii primam inventionem Tuscis deberi; nunc vero quis ejus usus, videndum. Primum templa angustiora atrio decorabantur; nam *atrium Minervæ* ponitur in 8. Urbis regione a P. Victore: & *atrium Libertatis* ex eodem erat in 13. regione, adstipulante B. Marliano libr. 4. Topograph. cap. 3. quod Gracchus *ex multatitia pecunia* erexit. T. Liv. 3. Decad. libr. 4. in principio. In eo publica acta signabantur, asservabanturque, eodem Livio scribente 5. Decad. libr. 3. *Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, ac dimissis servis publicis.* Dedicatio illius Eidibus Aprilis. Fasti Capitolini, & P. Ovid. libr. 4. Fast.

*Hac quoque, ni fallor, populo dignissima nostro
Atria Libertas cepit habere sua.*

Conjectura est, in eo fuisse bibliothecam publicam; ita eodem Ovidio docente libr. 3. Trist. Eleg. 1.

*Nec me, quæ doctis patuerunt prima libellis
Atria Libertas tangere passa sua est.*

In monte Aventino locat Festus Pompejus libr. 10. cujus auctorem non Gracchum facit, ut Livius proxime supra, sed Asinium Pollionem C. Suetonius in Augusto cap. 29. *Atrium Vestæ* in 8. Urbis etiam regione collocatur a Topographis, & plenissime Servius Maurus ad libr. 7. *Æneid.* v. 153. quem consule. Ad eum ritum Christianis etiam templis atria adjecit Corippus Africanus libr. 3. num. 1.

Donec Apostolici subeuntes atria templi.

Uti Deorum templis atria apposita, ita & profanis quorumlibet civium domibus eadem in ornamentum adiecta, de quorum structura adeundus M. Pollio Vitruvius libr. 6. cap. 3. quorum usus antiquissimus extra Italiam, heroicis scilicet temporibus; nam Homerus *ἄθροισαν*, *atrium* vocat, apud Julium Pollucem libr. 1. Onomast. cap. 8. aliis *ἀνὰ* appellatur; sed parum interest. Locum apponam elegantem M. T. Ciceronis libr. 3. ad Quintum Fratrem Epist. 1. *Quo loco in porticu te scribere ajunt, ut atriolum fiat, mihi, ut est, magis placebat, neque enim satis loci videbatur esse atriolo, neque fere solet, nisi in his edificiis fieri, in quibus est atrium majus, nec habere poterat adjuncta cubicula, & ejusmodi membra.* Ubi duo a Criticis omnibus prætermissa observare licebit: primum, in una domo plura atria fieri potuisse; quod a nullo, quod sciam, est notatum: alterum, atrio vicina, aut potius juncta, cubicula; quod alias non puto, neque apud alium Scriptorem notæ alicujus legi. Confer C. Plinii Junioris Epistolam 17. libr. 2. Maximum utcumque sit in atrii ornamentum, præcipuaque nobilitatis & opulentæ

lentiæ ostentatio. M. Varro, ut alios omittam, in Menippæa Satyra, cui titulus *Ἀνθροπούργια περὶ γυναικῶν*.

Non fit thesauris, non auro pectus solutum,

Non demunt animis curas ac religiones

Perfarum montes, non atria divitis Crassi.

Quamobrem columnis peristylisque distinguebantur, quæ ex marmore versicolore dominorum potentiam indicarent. Claudian. libr. 2. Ruffin.

... quid purpureis effulta columnis

Atria.

T. Lucret. libr. 4.

Atria versari, & circumcursare columna

Usque adeo fit uti pueris videantur, ubi ipsi

Defierint verti.

Illa majorum imagines continebant, & longum familiæ ordinem intrantibus offerebant, erantque pars ædium speciosissima; imagines autem, sive stemmata cera, ut sæpe, plerumque etiam ære aut marmore exprimebantur. L. Seneca libr. 3. de Benefic. cap. 28. *Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, & multis stemmatum iligata flexuris, in prima ædium parti collocant, noti magis, quam nobiles sunt.* C. Plin. libr. 35. cap. 2. *Aliter apud majores in atris hæc erant, quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec æra aut marmora, expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus.* P. Ovid. Eleg. 6. libr. 5. Trist.

Creditur & ceris, & quos prætesta verendos

Vittæque cum virgis imperiosa facit.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 8.

Nec te decipiant veteris quinquatria cera,

Tolle tuos tecum pauper amator avos.

Corruptum esse locum omnes vident, sed corrigunt varie Critici; nam quidam reponunt: *veteris quinque atria cera*, sed minus, ut mihi videtur, probabiliter; cum in una domo uti plura atria posse esse supra ostendi, ita quinque fuisse præter morem suspicor. Melius itaque: *veteri cincta atria cera*. M. Martial. libr. 2. Epigr. 90.

Atriaque immodicis arctat imaginibus.

Et libr. 4. Epigr. 40.

Atria Pisonum stabant cum stemmate toto.

Auctor carminis ad Pisonem, qui neque Ovidius, temporis ratione dissentiente, nec Lucanus, cum paupertatem suam defleat, tenuisque fortunæ injuriam v. 241. & Lucanum Juvenalis sat. 7. v. 79. marmoreos hortos habuisse ac possedisse dicat. Ille igitur, quisquis est, auctor venustus ac elegans:

D d d 2

Nam

*Nam quid imaginibus, quid avitis fulva triumphis
Atria, quid pleni numeroſo Conſule faſti
Profuerint?*

D. Juvenalis ſat. 8.

*Tota licet veteres exornent undique cere
Atria.*

C. Plinius proxime ſupra laudatus excluſit ab atriiſ imagines omnes, niſi cereas: quod de primis Reipublicæ temporibus intelligendum; re vera enim poſtea etiam æreæ & marmoreæ, argenteæ aureæque in uſu. Statius libr. 2. Silv. 2.

Quid referam veteres cereaque carisque figuras?

Nec modo majorum ſuorum cæra metallove expreſſos vultus in atriiſ iſtis aſſervabant; ſed & pretioſa quæque clarorum virorum monimenta. C. Petron. Satyr. pag. 22. in deſcriptione domus Trimalcionis: *Interrogare ego atrienſem cepi, quas in Medica picturas haberet? Iliada & Odyſſeam, inquit.* Sic enim rectiſſime legendum docet Joſephus Scaliger, ut quibusdam videtur; *quasi Medica ſit porticus inſtar Peciles Athenienſis, in qua Madi ſuperati depingebantur*; ut probat longus ſcribentium ordo. Probus Æmilius, ſive Cornel. Nep. in Milciade. Pauſan. Attic. Diogen. Laërt. in Cittico. Apul. Mileſiar. libr. 1. Ælian. libr. 13. Var. Hiſtor. cap. 12. Strabo libr. 9. Lucian. in Vita Demonactis. C. Plin. libr. 35. cap. 9. vocaturque Pyſianactia, auctore Plutarcho in Cimone. In ea pugna Marathonia erat depicta, in qua frædiſſima ſtrage Medi a Græcis debellati, unde illi nomen. A. Perſ. ſat. 3. v. 54. ex quo loco apparet, auditorium philoſophorum fuiſſe:

*Quæque docet ſapiens braccatis illita Medis
Porticus.*

Hæc quidem probabilis eſt conjectura; ſed ego nihilominus cenſerem legendum, *quas picturas in media haberet.* Confirmat hanc lectionem vetus Gloſſarium Latinum: *Tullia media vel Regia.* Et forte *media* dicebatur, quia *media* quædam pars eſſet inter domum ipſam & veſtibulum. Duo ſane atriorum genera: unum, quod Feſto auctore *atereum*, ſeu planum, de quo jam diximus: alterum, quod ſubdivale, ut nonnulli putant minus vere, in quod gradibus quibusdam aſcendebatur. Martial. libr. 12. Epigr. 3.

Atria ſunt illic Conſulis alta mei.

Utrumque velis tapetibusque penſilibus adumbrabatur. Corippus de Byzantinis ædibus eadem, quæ de Romanis alii. libr. 3. num. 7.

Clara ſuperpoſitis ornabant atria velis.

Et paulo poſt eodem loco:

Verum ut contracto patuerant intima velo

Oſtia, & aurati micuerunt atria teſti.

Referendum huc cultiſſimum Epigramma ⁽¹⁾ Sulpicii Servaſti Luper-

ci

(1) Inter Catalect. Scalig. libr. 1. pag. 194. ſed ſine auctore, & inter vetera Epigrammata l. 1. p. 33.

ci Junioris, quod propter insignem elegantiam integrum adscribam:

Quod tua mille domus solidas habet alta columnas,

Quod tua marmoreo janua poste nitet:

Aurea quod summo splendent laquearia tecto,

Imum crusta tegit quod pretiosa locum:

Atria quod circum dives tegit omnia cultus,

Hoc animos tollit nempe, beate, tuos.

Edibus in totis gemma licet omnia claudant,

Turpe est nil domino turpius esse suo.

Solis nobilibus competeat jus istud imaginum: causa pulchra apud Valerium Maximum libr. 5. cap. 8. tit. 3. Videbat se in eo atrio consedis, in quo imperiosi illius Torquati severitate conspicua imago posita erat, prudentissimoque viro succurrebat effigies majorum suorum cum titulis suis; idcirco in prima ædium parte poni solere, ut eorum virtutes non solum posterius legerent, sed etiam imitarentur. Sext. Propert. libr. 1. Eleg. 4.

Nec tibi nobilitas poterit succurrere amanti;

Nescit Amor priscis cedere imaginibus.

P. Ovid. libr. 1. Fastor.

Perlege dispositas generosa per atria ceras.

Pinathecis hinc aut tablinis claudendis, conservandis, in funebrem pompam efferendis præerant servi, quos Atrienles ab atrii cura appellabant. M. Tull. Paradox. 5. *Atque ut in magna familia sunt alii lautores, ut sibi videntur, servi, sed tamen servi atrienles, atque tu pari stultitia, quos signa, quos tabule, quos calatam argentam, quos Corinthia vasa, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. Quem locum corruptissimum* MS. optimæ notæ beneficio sic posse restitui, nitorique suo reddi existimo. *Lautores, ut sibi, videntur, servi, ut atrienles, alii inferiori loco, ut mediastini, sic stulti quidem omnes, ut tu, pari stultitia sunt, quos signa, &c.* Petronius supra laudatus officium obiter indicavit, sed plenius, uberiusque Junius Moderatus Columella libr. 12. Rei Rust. cap. 3. *Uxorem, ait, debere insistere atrienlibus, ut suppellex & ferramenta deterfa nitidentur, atque rubigine liberentur, ceteraque si refectioem desiderant, fabris concinnanda tradantur.* Meminit liber de Offic. Proconsul. Vet. Glossar. Latinum: *Atriorii seu atrienles sunt custodes atrii.* Aliud vetus Glossarium Latino-Græcum. *Atrienles, διαρétor, διαρétων.* Alfenus Varus libr. 7. Digestorum: *Itemque de servis eadem ratione queri, qui eorum usus sui causa parati essent, dispensatores, villici, insularii, atrienles, textores: operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur.* Vide Legem 203. ff. de Verbor. significat. Ulpian. J. C. l. 15. §. 2. ff. de Usufructu. *Librarium si rus mittat, & qualum & calcem portare cogat, bistriorem, balneatorem faciat, vel de symphoniaco atriensem, vel de palestris stercorandis latrinis præponat, abuti videbitur proprietate.* Est & eorundem officium apud eundem J. C. l. 8. ff. de Instr.

Instr. & Instrum. leg. §. fin. *Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, veluti atrienses, scoparii, si etiam viridariae sint, topiarii.* Phædrus Tiberii Aug. libertus libr. 2. fab. 36. venustissime habitum eorum describit:

*Ex alticinctis unus atriensis,
Cui tunica ab humeris linteo pelusio
Erat districta, cirris dependentibus.*

M. Accius Plaut. Pseudolo Act. 2. sc. 2.

... PS. *Conduis promus sum, procurator peni,*

HA. *Quasi te dicas atriensem.* PS. *imo atriensis ego impero.*

HA. *Quid tu servus ne es, an liber?* PS. *nunc quidem etiam servio.*

HA. *Ita videre & non videre, dignus qui liber fies.*

Superest nunc, ut discutiatur, quæ, qualisque ædium pars, aut apud Tuscos inventores, aut Romanos fuerit atrium? Sunt inter doctos nonnulli, quorum facile primus Isaacus Casaubonus ad Suetonii Augustum, qui *locum subdivalem inectumque* definit: ratio vel hæc una, quod Tertullianus *subdival* videatur vocasse; itaque cum *impluvio* confundit, minus perite, aut *cum loco in mediis patenti*, æque sane inerudite; nam L. Seneca, M. Valerius Maximus, C. Plinius supra hoc capite a me laudati, *primam ædium partem* concordî consensu nuncupant. M. Varro præterea libr. 4. de Ling. Lat. *Quod relictum erat in medio, ut lucem caperet, deorsum, quo impluebat, impluvium dictum, & sursum, qua compluebat, compluvium, & deinde atrium ab Atriatibus Tusceis.* Diferre togatorum doctissimus, impluvium, compluvium, atrium, tria diversa ædificiorum quorumlibet loca ostendit fuisse: adde compluvium, five subdivalem illum locum, ut ipsi loquuntur, in mediis ædibus locatum, cum *atrium prima domus pars* audiat apud A. Gellium libr. 16. cap. 5. Virgil. libr. 2. *Æneid.*

*Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit.*

Et utrumque memorat, sed tamquam quippiam discretum distinctumque Corippus Africanus libr. 1. num. 7.

*Est domus interior tectorum in parte superna,
Luce sua radians, & aperto libera celo
Conspicuo vitrei splendens fulgore metalli.*

En subdival, quod ab atrio aliud, ut liquet ex eodem Poëta libr. 2. n. 4.

*Jam letus princeps divalia tecta subibat,
Amplaque gaudentes implebant atria turbe.*

Corrigatur idem libr. 3. num. 7.

... *miratur barbara pubes,
Ingressus primos, atque immensa atria lustrat.*

Antea corrupte legebatur:

Ingressus primos, immensaque atria lustrat.

Sane

Sane ut omnis dubitandi ansa penitus tollatur, *atrio porticus extrinsecus adiacebant, inter quas & impluvium*; ut ait Isidorus libr. 15. cap. 3. ut non possit concipi, qua ratione idem fuerit atrium cum impluvio. Deinde in atrio ignis extrui solebat, recte observat Joannes Britannicus ad Juven. Sat. 8. v. 8. ubi *fumosas imagines* exponit *fumo sordidas*, igne scilicet in atrio extructo. At sub dio quis sanæ mentis putet, ignem veteres quotidie excitare solere? Quid quod in atrio, ut jam probatum abunde, majorum vultus cera expressi, nobilitatis suæ, & generis claritudo asservaretur, quos aperti cœli injuriæ exponere, quam ridiculum, & ab re alienum? Denique non tantum *pinnas prominentes* atria habebant, sive, ut Vitruvius supra laudatus appellat, *alas*; sed etiam *laquearia*: quod qui pertinacius, quam doctius propugnantes suum errorem, ad subdivalem atrii situm trahunt, toto cœlo errant, & delirant. M. Tull. Orat. de Prætura urbana: *Considerat templum, videt undique tectum, laqueatum pulcherrime*. En Cicero undique tectum interpretatur laqueatum; laqueare autem non tantum alas habuisse atria indicio est D. Auson. Molella:

... nunc Phrygiis sola confere lævia crustis,
Tendens marmoreum laqueata per atria campum.

L. Apul. libr. 5. Milesiar. *Summa laquearia citro atque ebore curiose cavata subeunt aureæ columnæ*. Vide locum, & diligenter expende.

Etruscorum inventum columnæ Tuscanicæ dictæ: in mediis ædibus: arma sustinebant: æratæ: in iis leges sculptæ: sepulchris impositæ.

CAP. LXX.

UTi atriis adjectis ædes suas magnificentiores Romani exemplo Etruscorum fecisse ostendi; ita & columnas Tuscanicas ab iisdem accepisse eos, certum est: quod vel nomen ipsum docet, quippe cum quatuor sint, aut ad summum quinque columnarum genera, unum tantum Italicum est, quod *Tuscanum* a Vitruvio, *Tuscanicum* ab aliis audit; reliqua vero omnia exotica sunt, & peregrina. Isidor. libr. 19. cap. 10. Etymologiar. *Columna pro longitudine & rotunditate vocatæ, in quibus totius fabricæ pondus erigitur: antiqua ratio erat columnarum altitudinis, tertia pars latitudinum. Genera rotundarum quatuor sunt, Doricæ, Jonicæ, Tuscanicæ, Corinthiæ, mensura crassitudinis & altitudinis inter se distantes: quintum genus est earum, quæ vocantur Atticæ*. Ornabantur sane harum capita, uti ex Pol-
lione

lione Vitruvio libr. 3. Architectur. cap. 3. *In Araostylis autem nec lapideis nec marmoreis epistylis uti datur, sed imponenda de materia trabes perpetuae, & ipsarum adium species sunt baryca, barysephala, bumiles, late, ornantque signis scissilibus, aut eteis inauratis eorum fastigia.* Tusc. nico more, uti est ad Circum maximum Cereris & Herculis; Pompejani item Capitolii. Locus indubie est depravatus; neque enim Capitolium ullum Romae Pompejanum. Suspicio legendum Pompejani theatri, item Capitolii. De quo consule Plinium libr. 36. cap. 15. Sueton. Nerone cap. 46. Lucan. libr. 7. princ. Propert. libr. 4. Eleg. 9. Martial. libr. 2. Epigr. 14. libr. 5. Epigr. 10. libr. 11. Epigr. 48. libr. 14. Epigr. 29. Ovid. libr. 1. de Arte. Claudian. libr. 2. de Laud. Stilic.

Pompejana dabunt quoniam proscenia planius.

Supereſt, ut de uſu pauca expediantur, idque levi tantum manu. Pri-
mum Cœlius Rhodiginus libr. 17. Antiquar. Lection. cap. 20. ex Ser-
vio Honorato ad libr. 8. Æneid. pag. 528. ait: *Sepulchris optima-
tum ſolemneſſimè fuiſſe morem columnas imponere*: de quarum altitudine
Plato apud Græcos, in Latio vero M. Cicero leges præſcripſerunt, quod
& Fulvius Urſinus peridem obſervavit. Neque tantum columnas, ſed &
Pyramides & montes ad tumulos ædificabant; unde Mythologiſ deri-
vata fabula, ut Phorauo & Albrico, Paſephatoque placuit, Atlantem
ſyderum curſus motuſque obſervari, quod ad ejus nominis in Mauri-
tania montem ſepultus fuerit. De Pyramidibus M. Lucan. libr. 8. v.
594. uti & de monte:

*Cum tibi sacrato Macedo servetur in antro,
Et Regum cineres extructo monte quiescent,
Cum Ptolomæorum manes seriemque pudendam
Pyramides claudant indignaque Mausolea,
Pompejus ponto fluitet.*

De Pyramidibus sepulchralibus elegantissime C. Claudian. libr. 2. in
Ruffin,

*Qui sibi Pyramidas, qui non cedentia templis
Ornatura suos extruxit culmina manes.*

De montibus, sub quibus sepeliri heroës soliti, P. Maro libr. 6. Æneid.

*Tum pius Aeneas ingenti mole sepulchram
Constituit, suaeque arma viro, remanque tubamque
Monte sub aërio, qui nunc Misenum ab illo
Dicitur.*

Et libr. 11. *Æneid.* ad finem:

... . *facti ingens mome sub alto*
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum.

P. Stat. libr. 5. Silv. 3.

*Exere femirutos subito de pulvere vultus
Parthenope, crinemque afflato mome sepultri
Pone super tumulos, & magni funus alumni.*

Atque

Atque istis columnis pyramidibusque impositæ statuæ defunctorum; quare primis seculis columnæ pro simulacris Deorum colebantur, neque alii erant Dii, ut notat Desiderius Hæraldus ex Eusebio Pamphilo libr. 1. de Præparat. Evangel. & Clemente Alexandr. Stromat. 1. Arnob. libr. 7. Contra Gentes: *Quoties vatum jussis, aruspicumque responsis, postquam divina res facta est, & ex gentibus transmarinis acciti Dii quidam, delubraque his facta, & in altioribus columnis signa quædam & simulacra sunt constituta.* Sueton. Galba cap. ult. *Senatus ei, ut primum licitum fuit, statuam ei decrevit, rostrata columnæ superstantem, in parte fori, qua trucidatus fuit; sed decretum Vespasianus abolevit.* Illud erat, quod Vitruvius, superius laudatus, dixerat fœtilibus signis ornari columnas; nam revera vel aliquem ornatum imponebant iis, vel saltem diversa e materia capitella formabant. Prius ex Corippo liquet, qui Victoriam alatam, columnæ impositam, scribit libr. 3. num. 9.

*Nobilitat medios sedes Augusta penates,
Quatuor eximias circumvallata columnis,
Quas super ex liquido præfulgens cymbius aura
Immortale caput, solumque sedentis obumbrans,
Ornatum gemmis, auroque ostroque superbum:
Quatuor in se se nexos curvavarat arcus,
Per levam dextramque tenens Victoria partem,
Akius erectis pendebat in aëre penus.*

Alterum ex eodem est planum libr. 4. num. 1.

*Buxea populeis aptans capitella columnis,
Materiaque ipsa bases firmaverat imas.*

Nec modo capitella iis aut apex ornata, sed totæ ipsæ velis intectæ; eodem auctore libr. 4. num. 3.

Syrice per cunctas pendebant vela columnas.

Quæ quidem a nullo, quod sciam, fuerant notatæ: uti nec quod ex ipso Corippo & aliis eruitur, in mediis ædibus sitas etiam columnas. Idem Corippus libr. 3. num. 1. de funere Justiniani:

*Interius stantes famuli: vasa aurea mille,
Mille columbarum species.*

Ac intus suspendebantur arma, & præcipue hastæ. Homerum habeo auctorem libr. 1. Odyss. v. 126. & libr. 17. v. 29. Virg. libr. 12. Æneid.

Exin quæ mediis ingens adnixa columna

Ædibus adstabat, magna vi corripit bastam.

Addo denique in columnis æreis inscribi solitas leges, vel lateritiis, vel lapideis: & multis allatis probavi in Antiquitatibus meis, quæ quia passim leguntur, non repeto. Adde Ciceronem libr. 2. de Divinat. pag. 288. Edit. Steph. *Æra legum de cælo tacta.* Jul. Obsequens libr. de Prodigis cap. 123. *Tabula legum enee literis liquefactis.* Itaque tabulæ istæ vel columnis appensæ, vel columnis ipsa legum verba insculpta, uti loco laudato docui.

*Etruscorum inventum ludi: diversis linguis editi, Osci:
& quia in Deorum falsorum honorem excogitati,
Christianis interdicti: colores in iis quatuor,
mox sex: eorum causa, & factiones
usque ad Reipublicæ interitum.*

C A P. LXXI.

LUdicras artes, ab iisdem Etruscis excogitatas, antiquissimis scriptorum probatorum receptum est monumentis. Q. Florens Tertullianus libr. de Spectaculis cap. 2. *De originibus quidem ut secretioribus & ignotis penes plures nostrorum altius, nec aliunde investigandum fuit, quam de instrumentis Etruscarum literarum, extant auctores multi, qui super ista re Commentarios ediderunt. Ab his Ludorum origo sic traditur: Lydos ex Asia transvenas in Etruria confedis, ut Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Sic enim legitur in antiquissima Beati Rheani editione Parisiensi, Anno 1566. ut jure mirer J. Lipsium voluisse correctionem novam inducere, quasi prius fuisset conceptum, qui fratri suo successerat; odi enim hanc nimiam in veteribus corrigendis ostentationem, & præposteram diligentiam in iis restituendis, quæ omnibus editionibus sana incorruptaque leguntur. Ita nihilominus olim lectum suspicari possumus ex Isidoro libr. 18. cap. 16. qui verbatim hunc Tertulliani integrum locum mutuatus, cujus verba mutilatissima: Lydi ex Asia transeuntes in Etruria confederunt, duce Tyrrheno, qui fratri suo successerat in regno contentione, ergo in Etruria. Restitue: qui fratri suo cesserat regni contentione. Quod ex libr. 1. superius discere potes, ubi uberrime hæc discussi. C. Tacit. libr. 14. Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque a Tuscis occisos bistriones. Hæc quidem manifeste ostendunt, Ludorum ortum a Tuscis propagatum, usque adeo, ut etiam florente Republica Ludicri quoddam genus reperiat, quod Oscum a gente Etrusca videlicet nomine desumpto, appellaverint. M. Cic. libr. 7. Familiar. Epist. 1. Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dummodo is tibi quidvis potius, quam orationes meas legerit, ne tu baud paulo plus, quam quisquam nostrum, delectationis habuisti. Non enim te puto Græcos aut Oscos ludos desiderasse, præsertim cum Oscos ludos vel in Senatu nostro spectare possis: Græcos vero ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam Græca via ire soleas. Ludi hi, non Latina Lingua, sed Osca editi, hoc est Etrusca. Strabo*
Ama-

Amasian. libr. 5. pag. 161. Τῶν μὲν γὰρ Ὀσκων ἐκλειπτότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι, κατὰ τὴν ἀγῶνα πάτριον, καὶ μιμολογεῖσθαι. Nam cum Oscanum gens interierit, sermo tamen eorum restat apud Romanos, ita ut carmina quaedam a mimis certo quodam certamine, quod institutum majorum celebratur, in scenam producantur. Meminit C. Tacitus libr. 4. Annal. Multa ab iis in publicum seditiose, fœda per domos tentata, Oscanum quondam ludicrum levissimæ apud vulgus ostentationis, eo flagitiorum & virium venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit. Igitur quia hoc ludicrum Etruscum erat, servatum, ut semper Etrusca lingua ederetur. Quare dignissimum est notatu, non semper Latine ludos populo Romano edi solitos; nam illud efficacissimum captandæ popularis auræ vinculum, si pro gentium diversitate, quæ ex omnibus pæne habitabilis mundi partibus eo confluerant, sermone ab iis intelligendo ludicra celebrarentur. Sueton. Cæsare cap. 39. Edidit spectacula varii generis, munus gladiatorium, ludos etiam regionatim urbe tota, & quidem per omnium linguarum bistriones. Istius exemplo Augustus filius eodem auctore Suetonio cap. 43. Ludos fecit nonnumquam vicatim ac pluribus scænis, per omnium linguarum bistriones, non in foro modo, nec Amphitheatro, sed in Circo, & in septis, & aliquando nihil præter venationem edidit. Ad quem locum vide viros doctos.

Initium horum ludorum supersticiosum fuit, cum nulli ludi edi consueverint, nisi in alicujus Dei honorem, ut non immerito Etruria Ludorum parens simul & superstitionis mater dici possit. Tertullian. loco proxime supra laudato. Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine instituunt; inde Romani accessit artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut Ludi a Lydis vocarentur. Quæ verba, ne syllaba quidem immutata, transcripsit Hidorus libr. 18. cap. 16. Et certe, si examinemus exactius, nullum genus ludorum, non in Dei alicujus honorem excogitatum deprehendemus. Comici enim Tragicique Baccho sacri, Circenses Soli Lunæque, Quinquatrus Minervæ, Equestres Conso, Equiria Marti, Seculares Apollini & Dianæ, Lupercales Fauno, Capitolini Jovi; ut semel dicam, non alio fonte Idololatria profluxit, quam a ludis, in quibus Deorum, sive Idolorum verius, ingens numerus collocabatur, quæ pompa dicta. Sueton. in Augusto cap. 16. in Claudio cap. 11. in Tito cap. 2. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 2. qui locus mire huc facit. Et idem libr. 1. de Arte Amandi:

At cum pompa frequens certantibus ibit ephebis.

Nunquam mihi satisfaciam, quin locum aureum protulero Lactantii Firmiani, qui elegantissime eruditissimeque libr. 6. Instit. cap. 20. idem, quod hoc loco agimus, deducit, itaque concludit: *Vitanda igitur spectacula omnia, non solum ne quid vitiorum pectoribus infidant, quæ sedata & pacifica esse debent; sed ne ejus nos voluptatis consuetudo deliniant, atque*

E e e 2

a Deo,

a Deo, atque a bonis operibus avertat. Nam ludorum celebrationes Deorum festa sunt, siquidem ob natales eorum, vel templorum novorum dedicationes sunt constituta: & primitus quidem venationes, quae vocantur munera, Saturno erant attributa: ludi autem Sæmii Libero, Circenses Neptuno, paulatim vero & ceteris Diis idem honor tribui cepit, singulique ludi nominibus eorum consecrati sunt, sicut Sisinnius Capito in libris Spectaculorum docet. Si quis spectaculis interest, ad quæ religionis gratia convenitur, discessit a Dei cultu, & ad Deos se contulit, quorum natales & festa celebravit. Ex quibus clarissimum est, initio nascentis Ecclesie Christianis omnibus interdictum, ne ludis interessent, quod verum Dei cultum spectaculo illo violati certum esset. Arnob. libr. 7. Ludi vero, quos facitis, quibus Floralibus & Magalensibus nomen est, ceterique omnes alii, quos esse sacros voluistis, & religionum inter officia deputari, quam rationem habent, quam causam, ut institui undique debuerint, & ex nominum appellatione signari? Honorantur, inquis, his Diis.

In istis ludis factiones erant, a collocum quadruplici differentia desumptæ. Mythologica ratio apud Aurel. Cassiod. libr. 3. Variar. Epist. 51. Colores in vicem temporum quadrifariam fundantur: præstinus virenti verno: venetus nubile biemi: roseus æstati flammæ: albus pruinoso autumno dicatus est. Sic factum, ut naturæ mysteria spectaculorum composita imaginatione luderentur. Ita corruptus locus legendus: antea erat, natura ministeria, inepte. Solin. cap. 47. Quidam equi carnibus tiliarum, quidam saltationibus, quidam facibus accensis, quidam colorum varietate ad cursum provocantur. Poëtæ. Christodorus Copita Thebanus, vetus Epigrammaticus:

Χρόμωσι καὶ πτερίσιν σμυμετρίαις τόξα.

Coloribus & pennis commutavit fortunam.

Corippus Africanus libr. 1. de Laudib. Justinii Aug. minoris autm. 17. quem locum, quia necessarium, integrum apponam, uti in mea editione restitui:

Solis honore novi grati spectacula Circi
Antiqui sanxere patres, qui quatuor esse
Solis equos quadam rerum ratione putabant,
Tempora continui signantes quatuor anni:
In quorum specie, signis, numerisque modisque
Aurigas totidem, totidem posuisse colores,
Et fecere duas thadæ in contraria partes,
Ut sunt æstivis brumalia frigora flammis;
Nam viridis vernis campos seu concolor herbis
Pinguis olivæ comis, laxe nemus omne virestit:
Æstatis roseus rubra sic veste refulgens,
Ut nonnulla rubens ardenti poma colore:
Autumni ventus ferrugine dives & ostro,
Maturas uvas, maturas signat olivas:

Albi-

*Albicolor viridi socia conjungitur uva,
Equiparans candore nives, hiemisque pruina.*

M. Martial. libr. 10. Epigr. 48.

De prafino conviva intus, venetisque loquatur.

P. Ovid. libr. 3. Amor. Eleg. 2.

*Junque patens iterum referat cingere posses,
Et volat admissis discolor agmen equis.*

Sidon. Apollinar. carm. 23.

micant colores

Albus, vel venetus, virens, rubensque.

Quod Cassiodorus attribuit colorum varietatem quatuor anni diversis tempestatibus: alii quatuor elementis. Georg. Cedrenus Compend. Histor. pag. 121. *Ἀλλὰ τὴν Πόλιν εἰς μέρη τέσσαρα, εἰς τὴν τῶν τεσσάρων στοιχείων, γῆν, θαλάσσην, ἄερα, καὶ πῦρος, καὶ ἐπέθηκε τοῖς μέρεσι τὰ διδυμὰ ἑαῖτα, τῇ γῇ τὸ κρῖνον, ὃ ἐστὶ χλωδόν, τῇ θαλάσῃ τὸ βένετον, καὶ τὸ ἀπὸ τὰ ὕδατα οὐκὸν, τῷ πῦρι τὸ ῥέον, καὶ τὸ ἄερα τὸ λευκόν. Urbem in quatuor partes divisit, in honorem quatuor elementorum, terra, maris, aeris, & ignis: imposuitque partibus haec nomina, terra viride, quae est herba color, mari caruleum, quia is est aquarum color, igni roseum, veri album. Consentit Florens Tertullianus Cassiodoro libr. de Spectaculis cap. 6. *Albus hiemi ut nives candidas, rufus aestivi ob solis ruborem voti erant.* Postea Cedreni sententiam confirmat: *Prasimum terra matri vel verno, venetus caelo & mari, vel autumnio.* Isidor. libr. 18. cap. 33. *Prasimus terra, venetus caelo & mari a paganis est dictus.**

Ab his factionibus oriebantur *stadia* varia, in hanc aut illam pro-
ma. Plin. libr. 9. Epist. 6. *Favens panno, pannum amant, vest in ipso cur-
su, medioque vertamine hic color illuc, ille hic transferatur, studium,
favorque transibit.* Lutat. Placid. ad libr. 1. Thebat. v. 423. quod non
modo de Romanis moribus, verum etiam de Graecorum ritu acci-
piendum docet eo loci Satrius, quem consule, Corippus libr. 2. num. 8.

studiorum gaudia surgunt.
Eodem libr. num. 9.

studiorum iurgia cessant.
Eadem illa studia *favor* appellantur. Plinius Junior promp-
te laudat. Ovid. libr. 1. *κακοτεχνίας.*

... cui favet illa, fave.

Et Amor. libr. 3. Eleg. 2.

Favimus ignavo.

Sil. Italicus libr. 16. Punicor.

Hic studio furit acris equi, furit ille magistri.

Virgilius libr. 5. Aeneid. *studia faventum* vocavit. Veteres Inscriptio-
nes passim, qualis illa in Eutychetis aurigae monumento. (1)

Favi-

(1) Apud Gruter. pag. 340. num. 4.

Favisti. vivo. forsitan. ipse. mihi.

Et in alio marmore de Fusco auriga. (1)

Factionis. venetæ. Fusco. sacravimus. aram.

De. nostro. certi. studiosi. ac. bene. amantes.

Hæc studia favorque accendebantur maxime sponsonibus, de quibus non obscura in antiquitate vestigia. Vetus Scholiastes Juvenalis sat. 11. v. 199. *Juvenibus spectacula concede, qui propter certamina sponsones ponunt, & delectat eos juxta puellas spectare, quia antiquitus solebant mulieres cum viris omnibus spectaculis interesse indifferenter.* Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 16. *Aspice populum ad id spectaculum jam cum furore venientem, jam tumultuosum, jam cacum, jam sponsonibus concitatum.* Macrob. libr. 3. Saturnal. cap. 17. *Nec moratus sponsione contendit.* Sponsio ista fiebat deposita præsentī pecunia. Hadrian. Turneb. libr. 8. Adversarior. cap. 4. & libr. 18. cap. 33. P. Ovid. libr. 1. de Arte, etiam per libellum in sponsones irum ostendit:

Dum loquitur, tangitque manu, poscitque libellum,

Et, querit posio pignore, vincat uter.

M. Martial. libr. 11. Epigr. 1.

Sed jam sponsio fabuleque lasse

De Scorpo fuerint, vel Incitato.

Quod si præsentanea non fuisset pecunia, annulos deponebant. Ulpian. J.C. l. 17. ff. de præscript. verb. *Si inbonesta sponsonis causa erit, annuli dumtaxat repetitio erit.* Denique tantus erat faventium ardor, ut plerumque ad seditionem res spectare videretur. Paul. Varnefrid. libr. 4. de Gest. Longobardor. cap. 37. *Hujus tempore præsui & veneti per orientem & Egyptum civile bellum faciunt, ac se mutuo prosternunt.*

Quatuor isti, quos memoravi colores, usque ad ævum Vespasianorum permanserunt; tum vero Domitianus duos addidit: *pannum aureum, & purpureum*, ut loquitur Suetonius in eo cap. 7.

Etru-

(1) Apud Gruter. pag. 339. num. 4.

Etruscorum inventum ludii, sive histriones: planipedes, moriones, gelasini, geletopi, coprea, & pantomimi: præmia iis, & corona data: scholæ gesticulatorum.

CAP. LXXII.

Consequens certe erat, ut Romani ludorum celebritatem a Lydis, hoc est Etruscis mutuati, uti jam plenissime ostensum, ab iisdem etiam scænicos artifices acciperent. Vide libr. 1. cap. ult. ibi enim Hister, idest Ludius dicitur. P. Ovid. libr. 1. de Arte:

Dumque rudem præbente modum tibicine Tusco

Lydius æquato ter pede pulsat humum.

Q. Tertullian. libr. de Spectacul. cap. 2. *Igitur in Etruria inter ceteros ritus superstitionum suarum, spectacula quoque religionis nomine institunt: inde Romani accersitos artifices mutuuntur, tempus, enuntiationem, ut Ludi & Lydis vocarentur.* Quæ verba more suo transcripsit Isidorus libr. 18. cap. 16. sed corruptissima. Vide superiori capite. Ex Etruria itaque artifices isti petebantur, manseruntque aliquo nomine in ludis Romanis usque ad tempora Tiberii Augusti, qui *de immodestia histrionum retulit*, ut ait C. Tacitus libr. 4. Annal. *multa ab iis in publicum seditione, feda per domos tentari: pulsi tum histriones Italia.* Non semper Latine loquebantur isti, sed vel Osce, vel Græce, vel Latine, ut alibi hoc opere docui. Addo Tacitum libr. 14. Annal. *Non nobilitas cuiquam, non ætas, non æli honores impedimento, quo minus Græci Latineve histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque baud viriles.* Elegantissimus locus est apud eundem auctorem paulo post in laudato libr. 14. *Majores non abhorruisse spectaculorum oblectamenti, pro fortuna, quod tum erat, eoque accitos e Tuscia histriones.* Subscribit T. Livius, Antiquitatis Romanæ disertissimus arbiter, & historiæ callentissimus libr. 7. Decad. 1. principio: quæ verba adscribam: *Pacis Deum exposcenda causa, tercio tum post conditam urbem lectisternium fuit, & cum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scænici, nova res bellicoso populo, (nam circi modo spectaculum fuit,) inter alia cælestis iræ placamina instituti dicuntur. Ceterum parva quoque, ut fere principia omnia, & ex ipsa peregrina res fuit, sine carmine ullo: sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos saltantes baud indecoros motus more Tusco dabant: imitari deinde eos juvenus simul inconditis inter se jocularia fundentes, verbis, capere; nec absoni a voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculis artificibus, quia Hister Tusco verbo La-*

bo Ludio vocabatur, nomen *histrionibus* inditum, qui non sicut ante Fescenino versu, similem incompotum temere ac rudem alternis jacebant, sed impletas modis satyras, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Ex his tribus Historicorum probatissimorum locis, & auctoritate Poëtarum antiquissimi, & Grammatici non contemnendi, jam allata, patet liquido, turpiter errasse Festum Pompejum libr. 8. *Histriones* inquit, dicti, quod ex *Histrìa* venerint. Delirium apertum; quippe eo seculo, quo *histrionica* primum in urbem recepta, ignotum *Histrìa* nomen, neque ullum cum gente tam longinqua commercium. Favet laudatis Valerius Maximus, cujus verba paulo infra hic vide. Sed qui illi fuerint, explico.

Histriones erant, qui in scæna fabulas agebant: indecoris motibus res exprimebant turpes: ad numeros saltabant: sive, qui *histrionicam* exercebant, ut loquitur Paulus J.C. l. 73. M. Tullius in Paradoxis. *Histrìo si paulo se moveat extra numerum, aut versus pronuntiatus est una sillaba longior, aut brevior, exhibitur*. Gloss. Vet. Ludio, σατυρικός. Perite; nam satyræ tum nullæ, sed ludionum facetiæ, & sales protervi civium taxandis vitiis inserviebant. Erant ex servorum genere, & ante pubertatem artem profiteri discebant. Venulejus J.C. l. ult. §. fin. ff. de libr. cau. *Impubes potest operas dare, si sit histrìo*. Et Ulpianus J.C. l. 7. §. dabitur ff. oper. libertor. tradit, *impuberis etiam ministerium esse, si sit histrìo*. Plura exempla in Jure.

Ludiones isti idem cum *pantomimis*. Vet. Gloss. *Histrìo*, παντάρχης: & exemplis probatur; nam *Mnesther pantomimus* audit apud L. Senecam in Apocol. & Sueton. Calig. cap. 36. Domitian. cap. 10. Ulpian. J.C. l. 3. ff. de condict. cau. da. eundemque idem Suetonius in Nerone cap. 24. & Tacitus libr. 13. Annal. *histrionem* appellant. Nomen purè Græcum est, inde sumptum, quod & saltaret, & imitaretur res quascunque. Lucian. libr. περὶ ὀρχήσεως, de saltatione, quo quidem nomine intelligendus est ibi ὀρχιστής, saltator. Macrob. libr. 2. Saturnal. cap. 7. Saltabat Hylas Oedipodem. Quintilian. libr. 6. cap. 2. *Fruitione usus Augustus de pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cum eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem*. Juvenal. satyr. 6. v. 64.

Cbironomon Ledam molli saltante Batbyllo

Tuccia vesica non imperat.

Lucillius libr. 2. Antholog. & ex eo Ausonius Epigr. 83.

Idem qui Nioben saltavit saxeus.

D. Cyprian. libr. 2. Epist. 2. *Exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem, Jovem illum, non magis regno, quam vitiis principem, terrenos amores ardentem, nunc in plumas oloris albescere, nunc aureo imbre defluere*. Vetus lapis (1)

M. AVR.

(1) Apud Gruter. pag. 330. num. 3. in basi.

M. AVR. AVG. LIB
 AGILIO. SEPTENTRIO
 NI. PANTOMIMO, SVI
 TEMPORIS, PRIMO. SACERDO
 TI. SYNHODI. APOLLINIS. PA
 RASITO. ALVMNO. FAVSTINAE
 AVG. PRODVCTO. AB. IMP. M.
 AVREL. COMMODO. ANTONI
 NO. PIO. FELICE. AVGVSTO
 ORNAMENTIS. DECVRIONAT
 DECRETO. ORDINIS. EXORNATO
 ET. ALLECTO. INTER, IVVENES
 S. P. Q. LANIVINVS

A latere dextro, basis.

... IBVS. COMMODAS
 .... ELIANO, COS

Sed quando primum Romæ producti ludiones, dilceptatum video:
 nam Suidas gravis Auctor in voce Ἀθηναῖος: Τ' ἔς χαιρὲς ἐκείναις καὶ ἡ Παντο-
 μῖμος ὄρχησις ἐσῆλθεν μὴ πρότερον ἔσθαι. *Iis temporibus quoque*, scilicet sub Ti-
 berio Cæsare, *pantomimorum saltatio introducta est, ante non usitata.*
 Quod falsissimum esse oportet; nam libera Republica notissimum est
 nomen *Roscii & Æsepi* ex Cicerone, Horatio, & aliis: quin imo ævo
 Augusti *Pylades & Batbyllus* pantomini in pretio, ut vel ex ipso Suida
 colligere licet: cujus verba in voce ὄρχησαι, quia corrigenda, apponam:
 eoque lubentius, quod Hieronymum Volsum interpretem fugerit men-
 dum. Ὀρχησις πάντιμος, αὐτὴν δ' Αὐγουστος Καῖσαρ ἐφεῖρε, Πυλάδου καὶ Βαθυλλί-
 δε πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. Ubi pro πάντιμος lege παντόμιμος, & sensus
 erit perspicuus. *Saltatio Pantomimorum, hanc Cæsar Augustus invenit, tra-*
ctatam prius a Pylade & Batbyllo. Juvenal. proxime supra citatus. Non
 constat sibi Suidas, & modo tempore Tiberii introductam commini-
 scitur, modo ab Augusto inventam hanc scenicam prodiit, modo
 ante eum Pyladem & Batyllum eam exercuisse, nec unquam sibi con-
 stat. Certe igitur anno Urbis Condite 389. C. Sulpitio Bætico, C. Lici-
 nio Stolone Coss. ab Etruria ludiones accersitos retulit supra laudatus
 Livius, & observavit Jeanpes Cuspinianus in Chronicon Calsiodor. pag.
 159. cui addendus Valerius Maximus libr. 2. cap. 4. tit. 4. Verba adscri-
 bam, quia consona: *Parvula initia, inquit, pertinaci studio prosequens*
venerabilibus erga Deos verbis inventus, rudi atque incompósito corporum
motu, jocabunda gestus adiecit. Eaque res Ludium ex Etruria accersendi
causam præbuit: cujus decora perniciat vetusto ex more Curetum, Lydo-
Tom. I. Fff rum-

rumque, a quibus Etrusci originem traxerunt, novitate grata Romanorum oculos permulsi. Et quia Ludius apud eos Histrion appellabatur, scenico nomen histrionis inditum est.

Isti lascivis motibus, ut jam dictum, impudicorum mores repræsentabant, oculis, digitis, nutibus, Terentian. Maurus libr. de Metris ex C. Petronio:

*Tinctus colore noctis
Manu puer loquaci.*

Sidon. Apollinar. carm. 23.

Clausis faucibus, & loquente gestu.

M. Manil. libr. 5. Astronom.

*Alternis tamen aptus erit nunc voce poetis
Nunc saturo gestu, referetque affatibus ora,
Et sua dicendo faciet, solusque per omnes
Ibit personas, & turbam reddet in uno,
Aut magnos heroes aget, scenisque togatas,
Omnes fortune vultus per membra reducet,
Æquabitque choros gestu, cogetque videre
Præsentem Trojam, Priamumque ante ora cadentem.*

Hinc certe factum, ut ars esset loqui per digitos, de qua Poëtæ. Ovid. Epist. Helenæ Paridi:

*Ab quoties digitis, quoties ego testâ notavi
Signa supercilio pæne loquente dari?*

Idem libr. 1. Amor. Eleg. 4. libr. 3. Amor. Eleg. 10. libr. 1. de Arte. libr. 2. Amor. Eleg. 5.

*Sermonem agnovi, quid non videatur? agentem,
Verbaque pro certis visa valere notis.*

Castigatus in MS. Codice meo:

*Sermonem agnovi, quid non videatur, amanti?
Verbaque pro certis jussa valere notis.*

Locus elegans est Q. Ennii in Annalibus, ut vult Isidorus libr. 1. Etymologiar. cap. 25. licet Festus libr. 1. in voce *admittat*, adscribat Nævio in *Tarentilla*:

*Datatim dat se se, & communem facit,
Alii tenet, alii admittat, alibi manus
Est occupata, alii pervellit pedem,
Alii dat digito literas.*

Incertus Poëta, sed elegans libr. 4. Epigrammatum pag. 157. & poemation veterum⁽¹⁾, lemma est PANTOMIMVS, ubi docet histriones vestibus muliebribus indui solitos:

*Mascula femineo derivans pectora sexu,
Atque aptans lentum sexum ad utrumque latus,
Ingressus scenam populum saltator adorat,*

Solet.

(1) Editionis Parisiensis 1590. cui titulus: *Epigrammata, & Poemata vetera.*

Solerti pendet prodere verba manu.

Nam cum grata chorus diffundit cantica dulcis,

Quæ resonat cantor, motibus ipse probat.

Pugnat, ludis, amat, bacchatur, vertitur, adstat,

Illustrat verum, cuncta decora replet.

Tot lingue, quot membra viro: mirabilis est ars,

Quæ facit articulos voce silente loqui.

Eosdem mimos, mimarios, scurras dixere Scriptores. Jul. Capit. in *Ælio* Vero: Adduxerat secum & tibicines, & fidicines, & bistriones, & mimarios scurras, & prestigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate, prorsus ut videretur bellum non Particum, sed bistrionicum confecisse. Joan. Saresber. libr. 1. Policrat. cap. 8. Desidiâ prorogant bistriones, exoccupatis etenim mentibus surrepunt tadia, seseque non sustinerent, nisi alicujus voluptatis solatio malcerentur. Admissa sunt ergo spectacula, & infinita tirocinia vanitatis, quibus qui omnino otari non possum, perniciosius occupentur: hinc Mimi, Sali vel Saliæ, balatrones, *Æmiliani*, gladiatores, palestritzæ, gignadii, prestigiatores, malefici quoque multi, & tota jocularum scena procedit, Qui veto *Æmiliani* sint, & gignadii in scæna? quærat. Scurram Gloss. Vet. exponit δρᾱκιστὴς, & scurrari δρᾱκίζειν. Scurra idem certe ac parasitus. Vetus Scholiastes Juvenalis ad Sat. 5. v. 4. Aufon. Epist. 13. Plaut. Menæchmis sc. *Sportulam*: & in *Perla* sc. *Veterem*: & in *Captivis* sc. *Juventus*. C. Lucilius apud Festum libr. 17. in voce *scurra*. Sed & isti *Deorum parasiti* vocati. D. Augustin. libr. 6. Civit. Dei cap. 7. *Parasitos Jovis* & *mimica sacra*. Martial. libr. 9. Epigr. 29. Et vetus Inscriptio (1) in qua & *Archimimi* mentio: uti apud Plutar. Sylla ad finem. Σωμὲς δ' ἀρχιμῖμος. *Sorix Archimimus*, pag. 474.

L. ACILIO. L. F. POMPT. EUTYCHAE
NOBILI. ARCHIMIMO. COMMVN. MIMOR
ADLECTO. DIVRNO. PARASITO. APOLL. TRAGICO
COMICO. PRIMO. SVI. TEMPORIS. &c.

Mimi hi etiam appellati *Urbani*, & alio nomine *Sanniones*, Non. Marcell. cap. 1. num. 302. Cornutus Grammaticus, seu verius Pseudocornutus ad A. Persii Satyr. 1. v. 72. *Tria sunt genera sanniarum*. D. Juvenal. Satyr. 6. v. 301. M. Cicero libr. 2. de Oratore: *Quid porro tam ridiculum, quam sannio est? qui ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso*. Igitur ab effectu Græci γελᾶσθαι δειξαι dixerunt. Dio Coccejanus libr. 73. non multum a limine, quod risum scilicet excuterent spectatoribus, iidemque *gelasiani*, five *gelasini*. Sidon. Apollinar. Carm. 231 v. 302.

Quid dicam cybaristrias choreales,

E ff 2

Mi-

(1) Apud Gruter. pag. 330. num. 1. sed integrius pag. 1089. num. 6.

Mimos; schenobatas, gelafianos.

Et quia larvati plerumque ludebant, dicti ὑποκριταί, & *Histrionica* ipsa *ars ὑποκριτικῆς*. Jul. Pollux libr. 4. cap. 17. Onomast. ubi plura vide. P. Apollon. Collatius Excid. Hierosolymit. libr. 1.

Larvatosque inter gestu contendere mimos.

Hos domi *Copreas* nuncupavere. Sueton. in Tiberio cap. 61. Et in Claudio cap. 8. quibus locis depravatissime legitur *capreis* aut *tropéis*. Hadrian. Turneb. libr. 22. Adversar. cap. 32. Delirant Antonius Sabellicus, & Philippus Beroaldus, qui *capreas* insulæ Caprearum cives interpretantur: nec Marcellus Donatus Comes non fallitur Annot. pag. 639. qui *tropéis* legit.

Denique *moriones* audiebant. C. Plin. libr. 9. Epist. 17. *Queris tibi tadio fuisse quamvis lautissimam cœnam, quia scurra, moriones, cina-di, mensis inerrabant.* Erant autem, qui stuporem quendam fingentes, admirationem concitarent. Martial. libr. 14. Epigr. 210. Corrigendus Ennodii Ticinensis locus in Epigrammatis:

Cur te Virgilium mentiris, pessime, nostrum?

Non potes esse Maro, sed potes esse Moro.

Andreas Scottus, vir doctissimus, quem vide, legendum putat:

Non potes esse Maro, Mōpēs at esse potes.

Qui plura de histrionibus cupis, eorumque gesticulationibus, adi ad Commentarium meum in illud Cl. Claudiani de Manlii Consulatu:

Nec molles egeant nostri dulcedine ludi

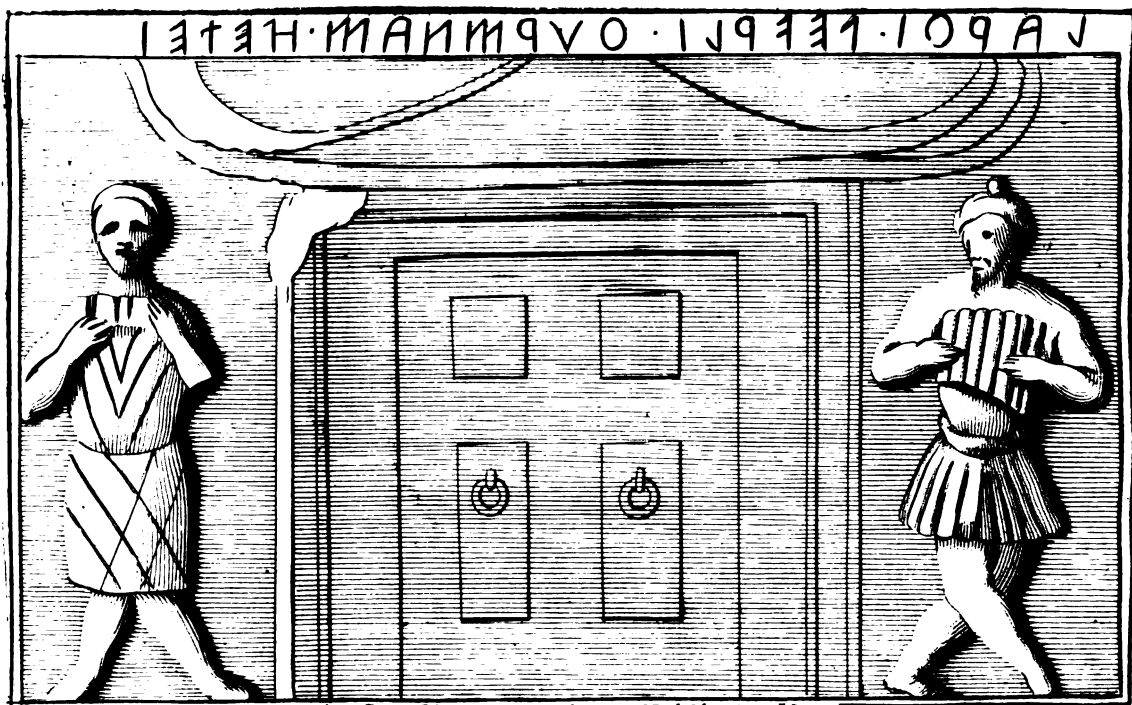
Qui letus risum salibus movisse facetus,

Qui nutu, manibusque loquax.

Illud non omiserim, corruptis jam moribus, plerosque etiam ex nobilioribus, qui pantomimis in disciplinam se traderent. L. Seneca Epist. 47. *Ostendam nobilissimos juvenes mancipia pantomimorum: eosdemque appellat scane peritos* Epist. 121. licet Turnebus libr. 26. Adversarior. cap. 20. legat *saltationis peritos*, nihil interest. Idem libr. 7. Nat. Quæst. cap. ult. *Quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores, privatim urbe tota sonat pulpitum: in hoc viri, in hoc feminae tripudiant, mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis.* Fortassis legendum foret: *mariti inter se uxoresque contendunt.* Quæ corruptela eo ulque processit, ut legibus in id latis opus esset; quare lege severa cautum tradit C. Tacitus libr. 1. Annal. *Ne pantomimorum domum Senator introiret.*

Ut semel absolvam, data magnifica præmia gesticulatoribus istis, & coronæ. Arnob. libr. 4. Cont. Gent. ad finem. *Nec satis hæc culpa est, etiam mimis & scurrilibus ludicris sanctissimorum personæ interponuntur Deorum. Et ut spectatoribus vacuis risus possit atque hilaritas excitari, jocularibus feriuntur cavillationibus numina, conclamant atque assurgunt theatra, caveæ omnes constrepunt fragoribus atque plausibus.* E quod mul-

Peruvia In Marmore Apud Nobiles De Mericonis.

C. M. scul.

lis possit satisfactionibus expiari, exoletis, atque irrisoribus numinum donæ instituuntur & munera, ab officiis otium publicis, immunitas & vacatio cum coronis. Duplex itaque præmium histrionibus, unum ante ludos pactum, alterum a grato populo datum, in eo etiam pretiosa nonnunquam concessa. Jul. Firmicus Siculus Junior Romæ advocatus libr. 8. *Mathemat. cap. 20. Tertia pars tauri si in boroscopo fuerit inventa, celebres faciet scenicos, qui in sacris certaminibus constituti, pulcherrima consequentur coronarum insignia.* Philonis Judæi locum pulcherrimum laudat ad Arnobii 4. Desiderius Heraldus vir doctissimus, quem non exscribo, est enim in aureo illo opere de Legatione ad Cajum. Erant hæ coronæ ex auro argentoque foliis intextis: quam luxuriam M. Crassus dives invexit. C. Plin. libr. 21. cap. 3. putantque viri docti easdem esse *Lemniscatas*, e quibus scilicet vittæ seu lemnisci dependeant. Consule Criticos, & præcipue Hieronymum Magium, qui libr. 2. cap. 17. tradit esse *laniscas*, quasi e lana confectas. Quidquid sit, certe immodicum hunc luxum, circa ludos præmiæque histrionum temperavit modo adhibito Alexander Severus Aug. *Æl. Lamprid. in eo.*(1)

*Etruscorum inventum equi jugales in ludis: victores
absinthium bibebant: & quis quadrigæ
sit auctor: equi mobiles.*

CAP. LXXIII.

LYdi, Etruscorum parentes, equorum fuere studiosissimi, ut scribit Philostratus Junior Iconum libr. 1. in Pelope pag. 757. Duravit certe iis hæc præcipua cura usque ad Romanorum tempora, qui ab illis uti ludicrum ipsum, & histriones, ita equos curules sunt murnati. Tit. Liv. 1. Decad. libr. 7. *Ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruria maxime acciti.* C. Tacit. libr. 14. *Annal. Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones, a Tuscis equorum certamina, & possessa Achaja Asiaque ludos curatius editos.* Ita optima lectio: in aliis editionibus est, non a Tuscis, sed a Thuriiis: inepte sane, quippe rudi ævo illo, quo ludi instituti, Thurii incogniti, ne dicam Romanis inauditi; cum Tusci vicini, & ob id, qui ludos communicaverant, etiam equorum curulium exemplum conferre finitimis non gravate potuerunt. Sunt Thurii una ex *Italicis civitatibus* in remotissimo Magnæ Græciæ tractu. Joan. Tzet. Chiliad. 5. cap. 34. E Tuscia igitur

(1) Satisfactionis Etruscae extat exemplum in anaglypho sepulcrali, hic apposito.

tur petebantur, erantque Corinthei in usu rudi illo seculo. Locus paucis animadversus est apud Juvenalem, Satyr. 8. v. 57.

*Quis generosa putet, nisi fortia? nempe volacrem
Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo,
Nobilis hic, quocumque venit de gravine, cujus
Clara fuga ante alios, & primus in equore pulvis:
Sed venale pecus Corinthæ, posteritas &
Hirpini, si rara iugo victoria sedet.*

Ad quæ verba vetus quidam Anonymus MS. qui penes me est, ita scribit: Denotat equos Tuscos ex Corinthia civitate, qui velocissimi, & omnibus Italicis præstantiores, ideoque triumphantes eo utebantur equorum genere. Quadrigarum autem agitadores in Capitolio, ubi victoria essent potiti, absinthium jubebantur bibere, sanitatem premio dari honorifice arbitratis majoribus; ut loquitur C. Plinius libr. 27. cap. 7. & transcripsit Pierius Valerianus libr. 58. Hieroglyphic. pag. 612. Populo certe visceratio dabatur in monte Albano. Vide Alexandrum Alexandrium libr. 5. cap. 7. & in eum locum Andreæ Tiraquellum. M. Varro in Quinquatribus apud Nonium cap. 4. num. 279.

*Absinthium uti bibam gravem & Castoreum
Levemque robur.*

Indoctus auctor de Herbis meminit, qui a sciolis in Germania prodit sub nomine Æmilii Macri, qui vivebat ætate Augusti celebris famæ medicus, cum hic passim Plinium Galenumque laudet, atque etiam Valafridum Strabum, qui non potuissent a vero Macro laudari, ut taceam multa in isto esse indigna ævo Latino; utcumque ita hic auctor, in futile editione Joannis Atrociani:

*Plinius attollit magnis banc laudibus herbam,
Romanosque refert sacris ex more diebus,
Dum quadrigarum cursus certare solebant
Absinthii succum solitos donare bibendum
In Capitolina victori sede locato,
Credentes pretium præ cunctis reddere dignum
Illi, quo firmam possent donare salutem,
Qua constat mundi pretio pretiosior omni.*

Verum de auctore quadrigæ ambigitur. Glossarium Isidori, *ad sella sella quadrijugis*. Sunt qui putent, Palæpharum secuti, id esse Atheniensem institutum, & quidem Erichonium auctorem asserunt. Virgil. libr. 3. Georg.

*Primus Erichonius currus, & quatuor ansæ
Jungere equos.*

Hinc supplendum consui Corippi locum e libr. 1. num. 18.

*Cacrepidem referam primas junxisse quadrigas,
Et currus armaße novos.*

Ca

Cecrops primus Atheniensium Rex, cui Cranaus successit, ille ab Amphycione vi regno pulsus, atque huic Erichthonius successit, quem alium ab Erichtheo quidam falso faciunt. Pausan. Atticis. Hic Vulcano & Minerva genitus, seu verius effuso in terram a Vulcano semine. Euripid. Jone: Julianus Aug.

Μήτηρ νόσφι τέκων, νόμφε νόσφι γάμων.

Mater sine liberis, sponse sine nuptiis.

Educatus clam a Minerva in cista, pedes habere serpentinos est reperi- tus, ut retulit Julius Hyginus in Astronomicis, ubi *de Auriga*. Qua- re ita etiam posse Corippum suppleri existimavi:

Anguipedem referam.

Ut prima lectio Regem significet, posterior educationis admoneat: siquidem *ad velandam deformitatem*, ait Plinius libr. 7. cap. 56. *quadri- gam invenit*. Et ex eo Isidorus libr. 18. Etymologiar. cap. 34. Concors est scriptorum multorum pro eo consensus. Legendi Ado Viennensis Chronico pag. 24. Fr. Laziardus Supputation. cap. 21. *Triptoleum* fa- cit *quadriga inventorem*. Martianus Heracliota v. 563. Freculphus Le- xoniensis Episcopus tom. 1. libr. 2. cap. 11. licet idem sibi non con- stans eodem libro cap. 6. velit, quadrigas inventas a *Trochilo*: qui de- ceptus sane; nam non quadrigam ille, *sed currum Juvoni primus dedi- cavit*, ut emendat Paulus Leopardus libr. 1. cap. 15. Meminit hujus Theon Sophista, & Pausanias, uti notat eruditus Pamelius ad Tertul- liani librum de Spectac. cap. 9. ubi antea male *Acropilus*, aut *Propbi- lus* legebatur; ut referunt Sigismundus Gelenius, & Cagnæus. Cur au- tem de Erichthonio id creditum, explicat Joannes Tzetzes Historiar. Chiliad. 3. cap. 63.

..... Ερχθόνιον βασιδῆα
Τὸ τρισχίλιον ἵπποι ἔλας κατὰ βραχέστερον
Πάσαι θήλειαι.

..... *Erichthonium Regem*
Cujus tres mille equi juxta salum pascebantur
Omnes feminae.

Feminas itaque omnes facit Homerus, quia ille velociores, & lotium currentes emittunt. Rerum naturalium scriptores. Dixi fusilissime libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 5. Josephus Scaliger in Eusebii Chroni- con pag. 26. laudato Hygino in Astronomicis, putat locum Corippi laudatum ita supplendum:

Orsilochum referam primas junxisse quadrigas.

Quidquid sit, indubitatum est, apud Græcos tantum hanc Erichthonii, Trochili, aut Orsilochi inventionem valuisse. Coelius Rhodigin. libr. 13. cap. 7. Cum Romulus Romæ primus quadrigam ostenderit; ut loquitur Tertullianus loco proxime supra laudato: atque ille exemplum artis a Tuscis petierat, apud quos Vejentes peritia illa clari, uti narrat Plu- rarch. in Publicola, & C. Plin. libr. 8. cap. 42. Eruditissimus Jo. Savaro supplet: *Oenomaum referam*. Sidon. Carm. 2. ... re-

..... *reparatis Pisa quadrigis.*

Suscitat Oenomaum.

Idem Carm. 23. v. 391. Luctat. Placid. ad libr. 1. Thebaid. v. 275. Ipse Status libr. 4. Thebaid. v. 243. libr. 6. v. 285. libr. 7. v. 416. Et libr. 1. Sil. 2. Claudian. de laudib. Serenæ:

Perdidit Oenomai deceptus Myrtilus axem.

Pindar. Od. 1. Olymp. Sed illi omnes celebrem Oenomaum aurigandi peritia asserunt: quadrigæ inventorem nemo, quod sciam, facit. Itaque a Romulo & Vejentibus devictis acceptus hic mos, quadrigis in ludis certandi, duravit usque ad excisum a barbaris imperium. Unicum locum Claudiani corrigam e sexto Honorii Consulatu ad finem:

Nec solis hic cursus equis, assueta quadrigis

Cingunt arva tigris.

Nec sensus constat, nec ritus intelligi potest; nam vult cum curulibus certantibus etiam ferarum venationes editas; idcirco restitue:

Nec solis hic cursus equis, assueta quadrigas

Cingit rana tigris.

Quemadmodum superiori capite ostendi, quatuor circensium colores anni quadruplicem significare varietatem, ita totius anni metas temporum quadriga percurrit, ut ait Petrus Ravennas Serm. 87. Corippus libr. 1. num. 18. Aurel. Cassiodor. libr. 3. Epist. 51.

Nunc ad equos pergo, qui quadrigis iuncti *Curules* vocati. Vet. Gloss. *curulis equus* τροχλάτης ἵππος: & rursus, *equus curulis*, ἵππος τροχλάτης: & rursus *curulis equus*, ὃν ἄρματι ἀγορίζονται ἵππος. Esse autem eosdem cum Circensibus, aliorum præoccuparunt observationes. Festive L. Apulejus, ut cetera, libr. 4. Milesiar. princ. *Cursu me concito proprio, ut hercule ipse sentirem, non asinum me, verum etiam equum curulem nimia celeritate refectum.* Theodosius & Valentinianus Aug. l. 21. Cod. Theod. de divers. offic. *Thymela equorumque curulium diversarum civitatum.* Idem l. 22. Cod. eod. tit. *Actuarios quoque Thymela & equorum curulium.* Honorii Aug. est rescriptum l. 3. Cod. Theodof. de Spectacul. *Nemo iudicum ex quacumque civitate in aliud oppidum, vel ex provincia solo equos curules, aurigas cives semet traducere.* Ex his patet, male legi in rescripto eorundem Cæsarum Theodosii & Valentiniani l. 7. C. de numer. actuar. libr. 12. *equos curiales*; cum legendum sit, *equos curules*. Q. Symmach. libr. 4. Epist. 60. *Quadrigarum carracium nobilitas præparanda est.* Sed bene Pithæi Codex, *quadrigarum curulium nobilitas.* Equos sane istos præstigiis magicis debilitabant, incitabant: atque illæ artes magorum *palyna*, artes ludicræ audiebant. Irenæus apud Epiphanium Hæresi 34. Arnobius libr. 1. Advers. Gent. *Magiarum artium ludi mortiferum immittere, quibus libuerit, tabem, aut familianam dirumpere caritates, aut sine clavibus reserare que clausæ sunt, aut ora silentio vincire, aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare.* Exemplum perappositum apud D. Hieronymum Epistola de D. Hila-

Hilarione. D. Ambros. Apolog. David cap. 9. *Plerique equorum cum ceciderint, se jactare consueverunt, & quos casus non læserit, jactando se debilitant, & frangunt: alii, qualis Græcorum equorum fertur natura, cum in certamine curuli elisi fuerint, vel fortuito ceciderint, nequaquam se movere consueverunt, & quandam tenent quietis & patientiæ disciplinam.* Itaque equi & debilitabantur incantamentis, & cadebant: alii anteibant, prout carminum potentia aurigæ valerent. Aurel. Cassiodor. libr. 3. Epist. 51. *Modo agitadores arte superans, modo equorum celeritate transcendens, frequentia palmarum eum dici faciebat maleficum, inter quos magnum præconium videtur ad talia crimina pervenire. Necesse est enim ad perversitatem magicam referri, quando victoria equorum cursibus & meritis non potest applicari.* Petrus Brossius J.C. & Dionysius Gothesfredus animadverterunt. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius l. 9. C. de Malefic. & Mathemat. *Quod si quisquam ex agitatoribus, id est aurigis, seu ex quolibet alio genere hominum contra hoc interdictum venire tentaverit.* Quo in rescripto superfluum est illud, *id est aurigis*; quippe quod glossema e margine irrepsit: expungendum esse admonuit Rænardus. Ammianus Marcellin. libr. 26. princ. scribit: *Apronianum præfectum urbi, capitali supplicio damnasse Hilarium aurigam convictum ac confectum, vix dum pubescentem filium suum venifico tradidisse docendum artium nefariarum secreta legibus interdicta, ut nullo conscio adminiculis juvaretur internis.* Idem libr. 28. *Alius si creditorem suum flagitare animadvertit molestius debitum, ad aurigam confugit audentem omnia prælicenter, eumque ut veneficum curat urgeri.* Verum hac fascinatione magica, in quadrigarum cursibus, omissa, ad equos ipsos redeo, & quadam necessaria attingo.

Equi isti curules vel Tusci erant, primis, ut dixi, seculis, & paupere republica; postea vero Hispani. Edictum est Valentiniani, Valentis, & Gratiani A. A. A. Tit. *de equis curulibus.* Cod. Theodof. *Equos vero Hispani sanguinis vendendi solitam factionariis copiam non denegamus.* Notat ex Symmacho suo passim eruditissimus Fr. Juretus: ego aliquot loca adscribam libr. 4. Epist. 64. *Qui potissimos Iberorum nobilitate prævertunt.* Idem libr. 7. Epist. 105. & Epist. 106. *Coemptioni equorum ex Hispania celeritas admonenda est.* Et libr. 9. Epist. 12. *Ex omnibus gregibus, quibus pollet Hispania, lectissimos genere & velocitate præstantes edecumes.* Et eodem libro Epist. 18. *Ad Hispanias misimus, quibus equorum curulum mandavimus emptionem.* Et Epist. 19. *Quapropter ad Hispanias fidelissimos cum copiosis sumptibus misimus, ut generosas quadrigas sub diligentissima electione mercantur.* Et Epist. 20. *Missurus igitur ad Hispanias meorum aliquos, qui curules quadrigas ex omni gregum nobilitate mercarentur.* Vide ejusdem libri Epistolam 23. & alibi. Et quia equi isti ibi provinciæ abundantes, & supra alios Europæ veloces, inolevit fabula, Favonio vento flante equas concipere. C. Plin. libr. 8. cap. 42. *Constat in Lusitania circa Olyssipponem oppidum, & Tagum*

Tom. I.

Ggg

am-

amnem, equas Favonio flante obverfas, animale concipere spiritum, idque partum fieri, & gigni perniciosissimum. M. Varro apud Servium ad libr. 3. Georgic. & ipse Virgilius:

*Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illa
Ore omnes versa in Zephyrum, stant rupibus altis
Exceptantque leves auras, & sepe sine ullis
Conjugiis vento gravida, mirabile dictu.*

Jul. Solin. cap. 26. In proximis Olyssipponis equae lascivunt mira fecunditate; nam spirante Favonio vento concipiunt, & suaves viros, aurarum spiritu maritantur. Idem cap. 47. Edum equae ex ventis conceptas, sed bi numquam ultra triennium avum trahunt. Idemque dixit Plinius loco proxime laudato, triennium vitae non excedere. Adstipulatur Junius Columella libr. 6. cap. 27. Nec dubium est, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi feminae, ut etiamsi marem non habeant, assidua & nimia cupiditate figurantes sibi ipse venerem, cobortalium more avium, vento concipiant. Ludatis postea Maronis versibus, subiungit. Cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniae, qui procurrit in Occidentem juxta Oceanum, frequenter equas sine coitu ventrem pertulisse, fœtumque educaſſe: qui tamen inutilis est, quod triennio priusquam adolescat, morte absumitur. Sacrum hunc montem apud M. Varronem libr. 2. Rei Rust. cap. 1. corrumpit operarum incuria: In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum in regione, ubi est Ulyſſippo oppidum, monte Tagro, quedam vento concipiunt certo tempore equae: ut hic gallinae quoque solent, quarum ova unguicula appellant; sed ex his equis, qui nati pulli, non plus triennio vivunt. Restitue locum & lege: ubi est Ulyſſippo oppidum, monte sacro, &c. Verum totum hoc fabulosum contendit Trogus Pompejus apud Justinum libr. 44. In Lusitanis juxta auctores prodiderunt, quae fabulae ex equarum fecunditate & gregum multitudine natae sunt, equas vento concipere. Quod autem auctores supra citati natos ex tali conceptu pullos non ultra triennium durare dicant, paulo diversum sentit Silius Italicus libr. 3. Punicor.

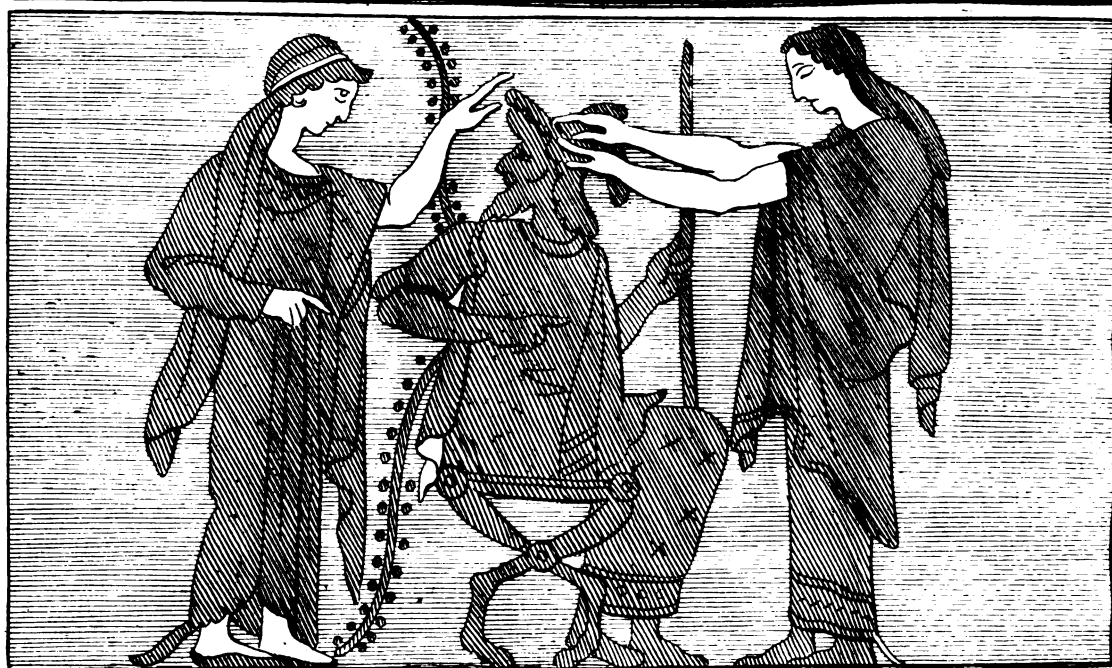
*Hic adeo cum ver placidum flatusque tepescit
Concubitus servans tacitos grex proſtat equarum,
Et venerem occultam genitali concipit aura;
Sed non multa dies generi, properatque senectas,
Septimaque in stabulis longissima ducitur etas.*

Malim legere clariori sensu, & rerum naturalium scriptoribus convenientiori; quis enim unquam ætatem pro anno dixerit?

Tertiaque in stabulis longissima ducitur ætas.

Tusci itaque & Hispani equi, & paupere & florente Imperio Romano Italici in usu; at Græcis, & maxime in sacris illis-agonibus recepti equi Cappadoces. Joculariter L. Apulejus libr. 8. Milesiar. Is nimio prestimandi studio præconem rogat, cujatis essem? at ille Cappadocum me & fatis forficulum denuntiat. Quem locum Petrus Colvius aptius de equo, quam

Romæ Apud Emi. Card. Gualterio

quam Philippus Beroaldus de servo interpretatur. Justus Lipsius legit, *Cappadocum me satum, & forticulum*. Jul. Capitol. in Gordianis in princ. *Equos Siculos centum, Cappadoces centum, permittentibus imperatoribus, factionibus divisit*. Solin. cap. 47. *Terra illa (Cappadocia) ante alias altric equorum, & proventui equino accommodatissima est*. Habitique equi præstantiores, vivacioreſque, qui ad Argæum fluvium nati. Oraculum Apollinis Pythii in Delphico Templo:

Ἀργεὺς ἰπποβότῃ πῦλον λάβε.

Argei, equorum altoris, pullum accipe.

Claudian. libr. 2. in Ruffinum in principio:

..... Jam pascua fumant

Cappadocum, volucrumque parens Argeus equorum.

Et in Epigrammate de phaleris equi regii:

Sive illum Armeniis aluerunt gramina campis,

Turbidus Argea seu nive lavit Halis.

Narrant Theocriti & Pindari Scholiastæ, cum in Cappadocia equi omnes interiissent, ex oraculo reparatos fuisse semine Agrigentinarum: & notat Baptista pius Annotationib. posteriorib. cap. 39. Claudian. de Laudibus Serenæ:

..... delectus equorum

Quos Phrygiæ matres, Argeaque gramina pascæ

Semine Cappadocum sacris præsepibus edunt. (1)

Etruscorum inventum pugiles in ludis, & eorum unctura: corpora nudata, Græcorum instituto, haud recte: nuditas libidinis incentiva: juramentum.

CAP. LXXIV.

Affinis pugillatus equestribus certaminibus, ut fabulæ Græcorum testantur de Castore & Polluce, atque ideo ut a Tuscis Romani ea, ita & hunc sunt mutuati. T. Livius 1. Decad. libr. 1. *Ludicrum fuit equi pugilesque maxime ex Etruria vocati*. Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum:

Nunc mastrocephoris oleoque, & gymnadis arte

Unctis pugilibus, miles pugnabat Etruscus.

Ante omnia more Græcanico solebant pugiles jurate adhibito porco, vera virtute, non dolis se acturos. Pausania, & ex eo Pierius Valerianus libr. 9. Hieroglyph. pag. 89. Palestreæ isti, seu *παιῖται*, ut est apud Pindari Scholiastem, & Julium Pollucem libr. 3. num. 5. cap. 30. oleo se

Ggg 2

(1) Usus equorum, & quadrigarum, & forte etiam ad formam curulium apud Etruscos (sic) monstrat vas fictile Regin. Cardinalis Gualterii, cujus hic apposita sunt delineamenta.

se inungebant. Plin. libr. 15. cap. 4. *Usum ejus (olei) ad luxuriam vertere Graci, visiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando.* Servius Maurus ad libr. 2. Georgic. pag. 116. *Oleum generalem usum habet, quod cum in unguentum fuerit corruptum, uni rei tantum esse aptum incipit.* Longus ordo Poëtarum id probat. Claudian. Panegyrico de Consulatu Manlii Theodori:

Calliope liquidas Alciden posce palestras.

M. Lucan. libr. 9. Pharsal.

. . . auctoris cytharæ liquidaque palestra

Virgil. libr. 3. Æneid.

Exercent patrias oleo labente palestras

Nudati socii.

Et libr. 5. Æneid.

Cetera populea velatur fronde juvenus,

Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.

Helenius Acron Grammaticus ad Horatii libr. 1. od. 8. *Palestram trāctantes, oleo ungebantur.* Ipse Lyricus:

Cur vitat flavum Tiberim tangere? cur olivum

Sanguine viperino cautius vitat?

Iterum Lucan. libr. 4. de Lucta Herculis, & Antæi:

. . . . . perfudit membra liquore

Hospes Olympiæ servato more palestra.

Papin. Stat. libr. 6. Thebaid. de Tydeo & Agyllæo:

Postquam oleo gavisæ cutis, petit æquor uterque

Procursum medium.

Sidon. Apollinar. Carm. 9.

Unctas Tyndaridis dicasse luctas.

Q. Catull. Epigr. 64.

Ego mulier, ego adolescens, ego ephæbus, ego puer,

Ego gymnasii fui flos, ego decus eram olei.

Prior versus corruptissimus; quis enim credat, Atym se ipsum appellare mulierem? corrige itaque:

Ego inuber, ego adolescens.

Inuber enim recte pro eo, qui est impubes, cuique ubera non succreverunt (1). A. Gell. libr. 20. cap. 8. *Ostræ, mullæ, inuberes, macræ.* Idem valet apud Festum Pompejum *Infantes exuberes.* Unctura hæc non simpliciter ex oleo, ut membra agilia forent, faciliusque adversarii nexus effugerent; verum etiam admixta cera, unde unguentum *ceroma* vocatum. L. Seneca libr. de Brevit. vitæ cap. 11. C. Plin. libr. 35. cap. 13. libr. 22. cap. 24. D. Juvenal. Sat. 3. Mart. libr. 4. Epigr. 4. libr. 5. Epigr. 66. libr. 7. Epigr. 31. libr. 11. Epigr. 99. & alibi sæpe. Nudato corpore luctabantur, subligaculo tantum pudendis velandis indu-

(1) Joseph Scaliger emendat: *Ego puber, ego adolescens, ego ephæbus, ego puer*
Ego gymnasii fui flos, ego eram decus olei.

inducto. Eustathius Homeri Scholiastes ad libr. 18. Odyss. princ. cujus ritus initium a Platonis Republica apud Athenienses, & a Licurgi legibus apud Spartanos. Xenophon libr. de Lacedæmoniorum Republica. Thucydid. libr. 1. Belli Pelopon. Εὐγυνώθησάν τε πρώτοι καὶ ἐν τῷ φανερόν ἀποδόντες λίπα μετὰ τῷ γυμνάσει αἱλέψαντο, τῶδε πάσαι καὶ ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αὐδοῖα δι' ἀθληταὶ ἡγωνίζοντο. *Primi (Lacedæmonii) corpora certaturi nudaverunt, propalam se exuentes, oleoque unxerunt; quum olim etiam in Olympico certamine athleta, fæbilis gacula circa pudenda habentes, pugnarent.* Egregia ibidem loci Scholiastes vetus, & Clemens Alexandrinus libr. 3. Pædagogi cap. 5. Institutum hoc Licurgi, uti in ejus vita docet Plutarchus, & observat eruditus Nic. Cragius libr. 3. de Rep. Lacedæmonior. tabula 6. instituto 12. quem non exscribo. Euripid. Andromache:

Γυμνασίῳ μῆροῖς καὶ πέπλοις ἀναμένοντο.

Δραμῆς παλαιστῆρας τ' ἀνασχέτους ἔμοι

Κοινὰς ἔχουσι,

Nudis femoribus & tunicis dissolutis

Cursus palestrasque non tolerabiles

Communes habent.

Quod non tantum viris juvenibusque in usu, sed etiam virginibus, quæ eodem ritu corporis exercitamentis utebantur; quare *Φαινομηρίδες* vocantur, *quasi patentibus apertisque femoribus.* Jul. Pollux libr. 7. cap. 13. Ovid. Epist. Paridis ad Helenam:

More tuæ gentis nuda dum nuda palastra

Ludis, & es nudis femina mixta viris.

Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 13.

Quod non infames exercet corpore laudes

Inter luctantes nuda puella viros.

Hæc verus lectio, quam male tuetur Robertus Titius libr. 4. locor. Controverfor. cap. 1. Ivo vero Villiomarus legit *infames ludos*, non bene; optima enim vetus lectio, nam *luctam non esse infamem laudem*, quis non intelligit?

Institutum hoc Lycurgi, legemque Platonis reprehendunt plerique. Eusebius de Præparat. Evangel. libr. 3. cap. 12. quare Plutarchus in Comparatione Numæ & Lycurgi mulieres Spartanæ vocat *ἀνδρῶναι*, *quasi viros in furorem libidinis concitantes*; nuditas quippe libidinis incentiva. D. Ambros. libr. 3. de Virginibus: *An quicquam est tam primum ad libidines, quam inconditis moribus ea, quæ vel disciplina vel vitæ membrorum operta nudare?* Exempla de Davide & Bersabæe nuda in sacris literis libr. 2. Regum cap. 11. & de Calpurnia & novetca ipsius. Æl. Spartian. in eo. Hinc salaces Dii, Venus, Cupido, Priapus nudi a Poëtis passim finguntur: severa contra & pudica numina vestita cinctaque, quod multis ab omniscio Andrea Tiraquello in Legib. Conubialib. observatum, hic non repeto. Vide Tibullum libr. 2. Eleg. 6. Cæl.

6. Coel. Rhodigin. libr. 4. cap. 7. denique verum est illud Ennianum apud Tullium libr. 4. Tusculanar. Quæst. ad finem:

Flagitii principium est nudare inter cives corpora.

Ideoque rectissime Martialis libr. 4. Epigr. 55.

..... *aut libidinosæ*

Ledaas Lacedæmonis palestras.

Id in Italia etiam receptum non est dubium. Papin. Stat. libr. 3. Silv. 7. in fine:

..... *ridetque benigna*

Parthenope gentile sacrum, nudosque virorum

Certatus.

Atque adeo apud Tyrrhenos nostros non modo viri, sed & mulieres nudatis in ludo corporibus, nec non in conviviis, ut docet Timæus libr. 1. Historiar. apud Athenæum libr. 4. Dipnosophist. cap. 16. (1)

Lanificii usus apud Etruscos: de lanificiis matronalibus.

C A P. LXXV.

Lanificium inter mores Etruscorum fuisse docet fortasse Juvenalis Satyr. 6. v. 289.

..... *sonnæque breves, & vellere Tusco*

Vexata duraque manus.

Illud hoc loco animadversione dignum matronalis castitatis vel primum encomium fuisse, lanificium exercuisse; nam *θάλαμος ἰσὺν τὰλασσωπυδὲ ἴκωσ*, *ibalanus telarum, domus operosi lanificii*, gynæcium matronale vocatur. Jul. Pollux libr. 1. Onomast. cap. 8. Eustathius ad libr. 2. Iliad. v. 515. Hesychius Illustris Grammaticus in voce *γυναικωνίτης*. Serv. ad libr. 8. Æneid. v. 646. Moderat. Columella libr. 12. Rei Rust. cap. 3. Fest. Pomp. libr. 16. in voce *Rica*. Xenophon libr. 3. Memorabil. cujus verba adducta a me reperies libr. 1. Antiquitat. pag. 38. Hinc illud D. Hieronymi ad Demetriadem Virginem præceptum: *Habeto semper lanam in manibus*. Exempla plurima, eaque illustra, sorores, uxor, filæque Augusti *vestem ipsi texebant*: Sueton. cap. 73. Alexandri Magni sorores *veste eum donarunt*. Curtius libr. 5. Xerxi Regi Amestris soror *amictum* *nevit*: Herodot. libr. 7. Etiam heroico illo seculo, Calypso libr. 5. Odyss. Arete mater Nauficæ libr. 6. Odyss. & Pallas libr. 8. Iliad. & libr. 12. Iliad. in fine apud Homerum textri-

ocs

(1) In fine capitis 46. hujus libri inter nummos Etruscos videre possumus manum cestu armatam, quod plane spectat ad pugilatum, qui in Etruria usu receptus erat.

ces finguntur. Theano Brontini Crotoniatæ uxor, ut Plotino placuit philosopho, aut Pythagoræ, quod visum Theocrito, rogata quam uxorem probaret, ut retulit Joannes Stobæus serm. 72. respondit versu illo ex libr. 1. Iliad. v. 13.

Ἰδὼν ἐπαικομένην, καὶ ἐμὸν λέχος ἀντίβωσκον

Telam texentem, & meum lectum sternentem.

Ptolomæus Hephestio ex Sappho:

Γλυκεῖα μήτηρ ὅυτοι δύναμαι κρῖνεν τὸν ἰδὼν.

Dulcis mater, non possum texere telam.

De Cyrena Pindar. Pythior. od. 9. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 13. & libr. 12. Metamorphos. fab. 5. Claudian. libr. 1. de Raptu sine. Et de Consul. Olyb. & Probin:

Letatur veneranda parens, & pollice dactyl,

Jam parat auratas trabeas.

Idem Epigr. de equo Regio, & alibi passim. Virgil. libr. 3. Æneid. Andromache *manuum monimenta suarum* appellat vestem, quam Ascanium donat. Et libr. 4. Æneid. *Lanam Dido* dicitur fecisse, & *auro variasse telam*. C. Flacc. Balb. libr. 5. Argonaut.

Accipe Tenarii clamydem de sanguine abeni,

Frenaque & accinctum gemmis fulgentibus ense

Hoc patrium decus, hæc materni texta labores.

Apud Silium Italicum matrona illa nobilis libr. 7. Punicor.

Quod nostræ nevere manus, venerabile donum.

D. Aufon. Parental. Carm. 3.

Morigeræ uxoris virtus, cui contigit omnis

Fama pudicitie, lanificæque manus.

Ejusdem operis Carm. 13.

Docta satis, vitamque colo, famamque tueri,

Docta bonos mores.

Incertus Poëta Comicus, sed vetus & elegans:

Ἰσοὶ γυναικῶν ἔργα, καὶ ἔκ ἐκκλησίαι.

Tele feminarum opera, non conciones.

C. Lucilius libr. 6. Satyrarum:

... *Thannomeno inquit valva sorore*

Lanificam dici siccam atque abstemiam audit.

Ex his facile percipitur, præcipuum matronarum ornamentum in lanificio positum; quare *novam virginitatem* ritu Romano *celus cum fuso comitabatur*, exemplo Tanaquillis, quæ Tarquinii Prisci uxor, Etruria erat oriunda: C. Plin. libr. 8. cap. 48. & alibi hoc opere abunde docui. Frequentissima laus illa in vetustis marmorum sepulchralium monumentis. Adscribam Inscriptionem. (1)

HOSPES.

(1) Apud Gruterum pag. 769. num. 9. Romæ.

HOSPES. QVOD. DEICO. PAULLVM. EST. ASTA. AC. PELLEGE
 HEIC. EST. SEPVLCRVM: HAV. PVLCHRV. PVLCHREI. FEMINAE
 NOMEN. PARENTES. NOMINARVNT. CLAVDIAM
 SVOM. MAREITVM. CORDE. DILEXIT. SOVO
 GNATOS. DVOS. CREAVIT. HORVNC. ALTERVM
 IN. TERRA. LIQVIT. ALIVM. SVB. TERRA. LOCAT
 SERMONE. LEPIDO. TVM. AVTEM. INCESSV. COMMODO
 DOMVM. SERVAVIT. LANAM. FECIT. DIXI. ABEI.

Et fane matronæ laudi ducebant stamina, telas, vestes, suis manibus
 textas, habere, aliis donare; quare & ancillis pensa diurna distribue-
 bant, & eunuchum illis præficiabant, qui severe illud exigeret. Ovid.
 libr. 2. Fastor. de Lucretia:

Lumen ad exiguum famule data pensa trahant.

Claudian. libr. 1. in Eutrop.

*Tu potes alterius studiis barere Minervæ,
 Tu telas, non tela pati, tu stamina nosse,
 Tu segnes operum solers urgere puellas.*

Jurisconsulti etiam libris suis multa inferuerunt de lanarum, lanifica-
 rumque conditionibus: eamque faciunt *pecudum, ovium, anserinam,
 caprinam, leporinam, succinam, lotam, tinctam, notam, non notam, fa-
 ctam, infectam*. Consule Paulum J. C. libr. 3. Sententiar. tit. 6. Ulpian.
 l. 70. ff. de leg. 3. & alios.

*Etruscorum opificium fictilia, & quidem Aretii: eorum
 pretia: usus in conviviiis, templis: vocata gryte,
 & catinus, & frivola, & sympunium,
 & caudes.*

C A P. LXXVI.

PArva loquimur, sed necessaria ad tantæ gentis gloriam illu-
 strandam. Vide Plinium, ad finem hujus capitis laudandum,
 qui plene satisfacit. Monachus Anonymus, sed ipse ad Satyr.
 6. Juvenal. v. 407. & Scotum se fatetur diserte, & inclusum
 ad D. Jacobi sub muris Herbipolis; is ergo ad ejusdem Satyr. 11. v. 109.
 ita inquit: *Tusci in Italia ante Romanos dominabantur, & catinos ex ar-
 gilla rubra excoquebant, quibus Numa Rex in Deorum sacrificiis utebatur
 tanta elegantia, ut argentea superarent vasa. Isidorus. Locus Isidori,
 quem*

quem laudat, extat libr. 20. Etymolog. cap. 4. *Antiquiorem fuisse dicunt usum fictilium vasorum, quam fundendi aeris aut argenti; apud veteres enim nec aurea, nec argentea vasa, sed fictilia habebantur.* Et paucis interjectis, Aretina vasa ex Aretio, municipio Italiae, dicuntur, ubi fiunt; sunt enim rubra. Fictilia certe & Samia, & Saguntina erant a locis ibidem suis nominata, de quibus nihil hic, sed de Etruscis tantum, Martial. libr. 14. Epigr. 98.

*Aretina nimis ne temnas vasa monemus,
Lautus erat Tuscis Porfena fictilibus.*

D. Juvenal. Sat. laudata proxime:

*Ponebant igitur Tusco ferrata catino
Omnia tunc.*

Et Pers. Sat. 3. v. 60.

Vestalesque urnas, & Tuscum fictile mutat.

Inventio horum, ut dixi, Aretii erat, quod oppidum etiam nunc celebre, & antiquitate illustre. Martial. libr. 1. Epigr. 54.

Sic Aretine violant cristallina testæ.

Erant rubra vasa Aretina. Præter superius laudatos, addendus Sedulius presbyter, Scotus, in Præfat. Carm. Paschal.

*Nobilium nitidis doctorum vescere cænis,
Quorum multiplices nec numerantur opes.
Illic invenies quidquid mare nutrit edendum,
Quidquid terra creat, quidquid in astra volat.
Cæreæ gemmatis flavescent mella canistris,
Collucentque suis aurea vasa favis.
At nos exiguum de paupere carpsimus horto,
Rubra quod appositum testa ministrat olus.*

Deorum honori primum illa dedicata. C. Plin. libr. 35. cap. 12. *In sacris quidem etiam hodie inter has opes, non myrrbinis cristallinisque, sed fictilibus prolibatur sympuviis.* Julius Pollux libr. 10. cap. 19. ex Antiphane vetere Comico in Mystide ex sacrificio loquens ἐξ ἀκταφίων ἐπιποίων, ex acetabulis fictilibus bibebamus. Flor. Tertull. Apolog. cap. 25. *Frugi religio & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cælo; sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex illis.* M. Cic. Paradox. 1. *Quid autem Numa Pompilius? minusne gratas Diis immortalibus capedines, ac fictiles urnas fuisse, (1) quam delicatas aliorum patinas arbitramur?* Lazarus Baifius corrigit apposite meo quidem iudicio, legitque: *quam Deliacas aliorum patinas.* At male in Plinio restituit idem, *sympullis pro sympuviis*; sympuvium enim rectius legitur, ut infra hoc ipso capite probabitur. Parietes templorum, non tantum vasa sacra fictiles. Plin. libr. 36. cap. 2. *Non ergo in tam malo exemplo moribus cavere utilius fuerat, quam tacere. tantas moles in privatam domum trahi præter fictilia Deorum fastigia?* Ipsorumque Deorum rudi illo ævo statuae fictiles. L. Sen. de Cons. ad Helviam cap.

Tom. I.

Hhh

10.

(1) Locus Ciceronis restitutus fuit a Lambino, auctoritate Cod. MSS. sic *quam fictilias aliorum patinas*, & sic habent omnes ferme editiones, idemque conjecturam legentium *Deliacas* minime probat.

10. *Tunc per fictiles Deos religiose jurabatur.* Ita Poëtæ passim. Sext. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

*Fictilibus crevere Diis hæc aurea templa,
Non fuit opprobrio facta sine arte casa.
Tarpejusque pater nuda de rupe tonabat.*

D. Juvenal. Satyr. 11. vers. 115.

*Hanc rebus Latii curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Jupiter auro.*

Postea a Deorum cultu, e Numæ religioso instituto, fictilia in optimatum domos migrarunt. Valer. Maxim. libr. 4. cap. 3. tit. 9. de privata Tiberonis cœna: Cui Consulatam gerenti, cum Ætolorum gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, exquisita arte fabricata, per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti reverterant, fictilia se in ejus mensa vidisse vasa, monitos, ne continentia quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire jussit. Quod ille domi factum, alii publice in Capitolio admissum narrant. L. Sen. Epist. 95. *Tiberonis ligneos lectos, cum in publicam sternerentur, bædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Jovis cellam, præposita convivis vasa fictilia, quid aliud est, quam paupertatem Capitolio consecrare?* Et deinde paucis interjectis subditur elegantissime & apposite: *Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies confutum, at omnibus seculis Tiberonis fictilia durabunt.* Idem Epist. 98. *Tibero paupertatem & se dignam, & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cœna usus ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus Dii etiam uterentur.* Ambigua est in eodem lectio libr. 1. Benef. cap. 6. *Sicut in victimis quidem, licet opimæ sint, multoque auro præfulgeant, Deorum non est bonos, sed in pia ac recta voluntate venerantium; itaque boni farre etiam ac fictili religiosi sunt: mali rursus non effugiunt impietatem, quamvis aras multo sanguine cruentaverint.* Ferdinandus Pincian. in nullo MSS. ab se visorum repertum ait *fictili*, sed in quibusdam *ficiola*, in nonnullis *ficilla*, & in Facundi & Primitivi exemplaribus *fitilla*; itaque levissima opera, uno elemento inferto, legendum est arbitratus *frutilla*, ut sit pulvis cujusdam genus in sacrificiis receptissimæ. M. Antonius Muretus libr. 12. Variar. Lection. cap. 1. retinet *fitilla*, eadem prorsus significatione. Ex Arnobio libr. 7. *Quid fitilla, quid frumen, quid africa?* C. Plin. libr. 17. cap. 8. *Hodie sacra prisca atque natalium pulve fitilla conficiuntur.* Josephus Scaliger Pincianum secutus, putavit legendum *frutilla*: quod placuisse video & Justo Lipsio, qui vasa ipsa, quibus sacrificia offerebantur, non pulvem ipsam seu libamen significari ea voce contendit. Testem laudat Festum Pompejum libr. 11. *Muries est, quemadmodum Veranius docet, ea, quæ fit ex sale sordido, in pila pinsato, & in ollam fritilem coniecto, ibique operto, gypsatoque, & in furno percocto.* Olla ei *fritilis* diserte appellatur, ut appareat non sacrificii partem aliquam, aut libum ea dictione denotari, sed vas sacris aptum; nam Paulus Dia-

conus

conus perperam, ut multa ex Festo transcripfit: *muries dicebatur sal in pila tunsum, & in ollam fictilem coniectum, & in furno percoctum*. Denique Fr. Modius Novantiquar. Lection. Epist. 29. ut ab aliis quippiam diversum adducat, ita legendum censuit, *farre ac frivolis*, non male, ut infra docebitur.

Non modo optimates, sacerdotesque fictilia in usu rudi & paupere re Romana, sed etiam rustici, æquali cum potentioribus, ut videtur, fortuna. Alb. Tibull. libr. 1. Eleg. 1.

Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis

Pocula, de facili composuitque luto.

Sed & Siciliae Regis ea usurparunt. D. Ausonius Epigr. 8.

Fama est fictilibus cenasse Agathoclea Regem,

Atque abacum Samio sepe onerasse luto.

Pergo ad diversas fictilium appellationes. Primum *caudes* discimus vocari obsoleto & inusitato vocabulo. Isidori Glossarium: *Caudes, Vasa fictilia*.

Secundo a Græcis γῆρ, gry, sive γῆρῆ audiunt. Auctor est Joannes Tzetzes Chiliad. Historiar. 4. cap. 7.

Καὶ γῆρῆ δὲ, σκευὰ μικρὰ τῶν ὑπάρχοντων.

Et gryte vero, vascula parva ex testis.

Tertio *catani* audiunt, in quibus *jurulenta, & pulmenta* ponebantur, ut docte Hadrian. Turneb. libr. 22. Adversarior. cap. 9. nos docuit. Juvenal. Sat. 6. v. 340.

Et quis tunc hominum contemptor numinis? aut quis

Sympullum ridere Numa, nigrumque catinum,

Et Vaticano fragiles de mome patellas

Ausus erat?

Secundum versum Bartholomæus Marlianus libr. 7. Topogr. Urb. in fine legit: *Sympullum, priscumque catinum*. MS. meus optimæ notæ:

Sympuvium ridere Numa, Tuscumque catinum.

Joan. Britannicus de Tusco vico nugatur ad v. 109. Satyr. 11. Novam interpretationem adfert Corius parte 1. Historiæ pag. 124. *Sic dicti sunt a catino, hoc est vase, quo aqua Imperatoria mensæ destinata, continebatur, quod officium, qui administrabant, dicti sunt Catanei*. Subdit deinde aliis etiam in locis plerosque nobiles, atque etiam Episcopos Cataneorum appellatione insignitos, ut observavit Franc. Sansovinus de Illustrib. Ital. Famil. pag. 222.

Quarto *frivola* dicebantur. L. Seneca proxime supra laudatus ex lectione Franc. Modii. Ulpian. J.C. l. 11. ff. de pignerat. *Non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem Insula, frivola mea tenebantur*. Fest. Pomp. libr. 6. *Proprie vasa fictilia quassa*. Lexicon vetus apud Hadrianum Turnebum libr. 28. Adversarior. cap. 6. *frivola, vasa fictilia*. Non latuit Guilielmum Budæum in Annotationib. in Pandectas. Juvenal. Sat. 3. v. 199.

Hhh 2

....jam

... jam poscit aquam, jam frivola transfert
Ucalegon.

Idem Satyr. 5. v. 59.

Et ne te teneam, Romanorum omnia Regum

Frivola.

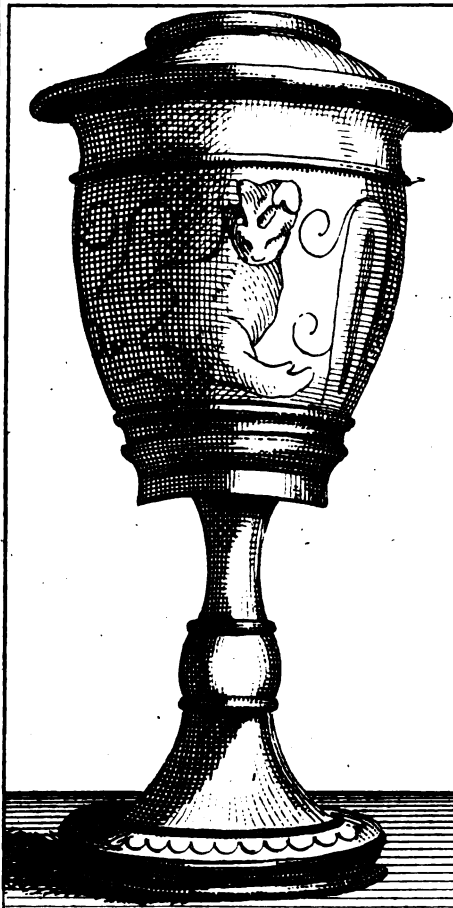
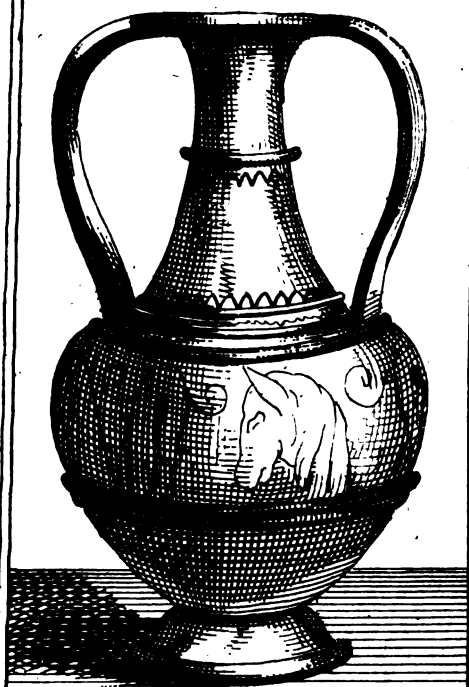
Denique *Sympuvia* eadem vocata. Vetus Scholiast. D. Juvenal. ad Satyr. 6. v. 340. *Sympuvium* vas sacrificiis aptum, in quo pontifices lavare solebant; *sympuvium* autem, quia omnes Sacerdotes simul bibebant, unde *sympuviatrix* illa dicitur, quæ porrigit poculum ipsum. Paulo aliter idem Turnebus libr. 3. Adversarior. cap. 10. *Simpulatrices* mulieres rebus divinis deditæ a *sympulo* ita vocatæ. Ex quo apparet, eum locum Juvenalis legisse *Simpullum*, non vero *Sympuvium*, uti & Festus libr. 17. *Simpulum* vas parvum, non dissimile *cyatho*, quo vinum in sacrificiis libabatur; unde & mulieres, rebus divinis deditæ, *simpulatrices* dicuntur. Quam lectionem etiam secutus videtur L. Apulejus libr. 4. Floridor. *Paupertas* populo Romano imperium a principio fundavit, proque eo in biennium diem Diis immortalibus *simpulo* & *catino* fictili sacrificat. M. Varro etiam hanc lectionem videtur confirmare libr. 4. de Ling. Lat. *A* sumendo, *sympulum* nominavere: in hujusce locum in conviviiis in Grecia successit *epichysis* & *cyathus*, in sacrificiis remansit *gattum* & *simpulum*. Sed tamen graves auctores, nec contemnendi, legunt constanter *sympuvium*. Plin. libr. 35. cap. 12. *Fictilibus* prolibatur *sympuviis*. Non possum, quin ex eodem capite locum pernecessarium recenseam, unde id totum, quod probare cupio, elucescet: *Fingere ex argilla similitudines Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi; filie opera, quæ capta amore juvenis, illo abeunte peregre, umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater ejus impressa argilla typum fecit, & cum ceteris fictilibus induratum igni proposuit, eumque servatum in nymphaeo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt. Sunt, qui in Samo primos omnium plasticen invenisse Rhæcum & Theodorum tradant; multo ante Battiadas Corintho pulfos. Demaratum vero, ex urbe eadem profugum, qui in Etruria Tarquinium Priscum Regem populi Romani genuit, comitatos fictores Eucbira & Eugrammum, ab iis Italiae traditam plasticen. Eandem cum Plinio lectionem admittit Q. Florens Tertullianus Apologet. cap. 13. Quo differt ab epulo Jovis, silicernium, a sympuvio, obba, ab aruspice pollinctor? Quam veram esse & genuinam hujus loci lectionem Franciscus Zephyrus Paraphrastes vetus testatur. *Aræ*, ubi in *sympuvio* vase vinum Diis libatur; quod ex MS. se eruisse Jacobus Pamelius scribit. (1)*

Qui de Samiis & Saguntinis fictilibus plura desideras, adi ad Antiquitates meas libr. 5. cap. 30. nam hic Etruriam tantum illustro.

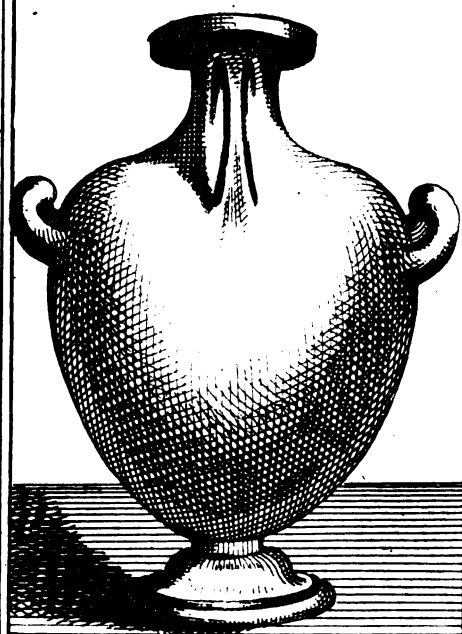
Etru-

(1) Actem figulinam magnopere illustrant, cum vasa passim in hoc opere allata, exornata figuris, cum quæ hic adferimus, quæ formæ novitate notabilia visa sunt.

Tab. LXXV.

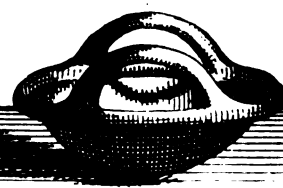
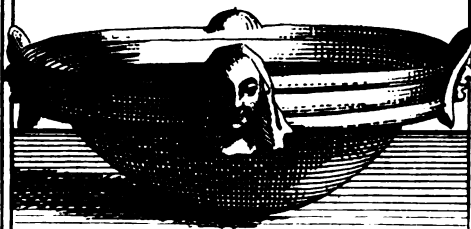
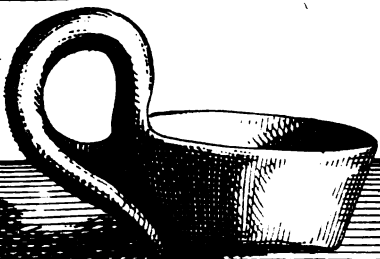
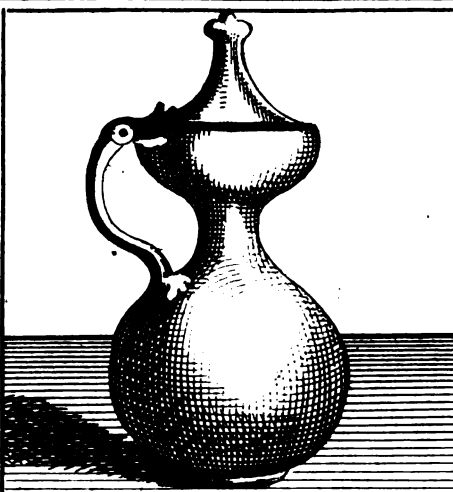
Tom. I. pag. 428.

Florentia in Museo Mediceo.

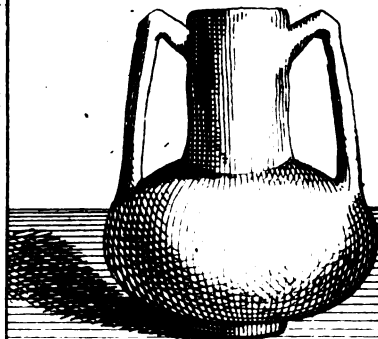
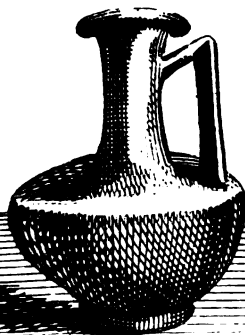
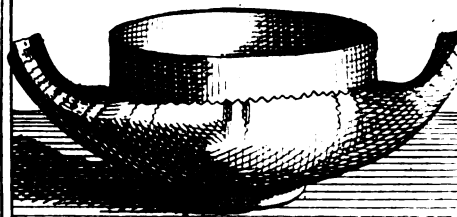
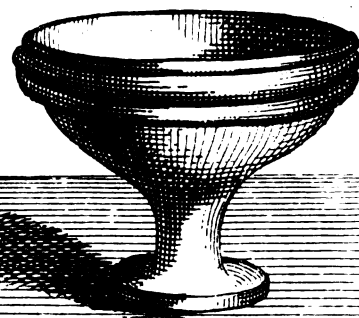
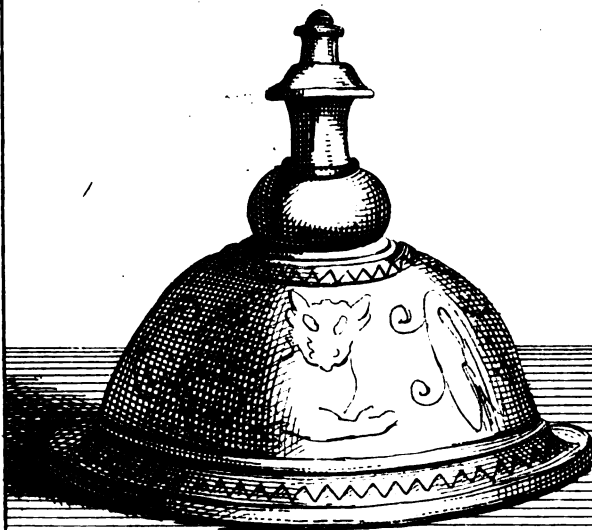
Ex Vitro

Tasa et Varcula fictilia clusina etrusca pleraque apud Nob. Ristorum Paolozzi.

*Tasa et uascula fictilia Clusina pleraque apud Nob. Ristor. Paolozzi reperta ta-
haec quae praecedentia in Vrnulis uel circa Vrnulas Etruscas.*

*Etruscorum in Italia inventum Plastica: simulacra
Deorum fictilia: Tuscanica dicta: aurea postea.*

CAP. LXXVII.

Plasticen, sive artem statuas ex argilla, terra pinguiori, aut creta fingendi formandique, superiori capite Plinii verba allata, Corinthi excogitatam, & a Corinthiis artificibus in Etruria toti Italiæ ostensam, fidem facere potuerunt. Addo nunc statuas, a plasticis elaboratas, vocari solitas *Tuscanicas*. Idem Plinius loco laudato: *Plasta nobilissimi fuere Damophilus & Gorgasius, iidemque pictores, qui Cereris adem Romæ ad Circum maximum, utroque genere artis sue excoluere, versibus inscriptis Græce, quibus significarunt a dextra opera Damophili, esse, a parte lava Gorgasi. Ante banc adem Tuscanica omnia in edibus fuisse, auctor est M. Varro. Sic intelligendus P. Ovidius libr. 1. Fastor.*

*Jupiter exigua vix tutus stabat in ade,
Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.*

Sed a Plinio avelli non possum, qui libr. 36. cap. 2. pulcherrime id, quod cupimus, expressit: *Præter fictilia Deorum fastigia*. In quibusdam editionibus est *fictilia Deorum fastidia*, nullo sensu; melius in MS. Codice Tolosano Collegii Foxiensis *fictilia Deorum simulacra*. Eodem sensu *fictiles Dii* apud Propertium libr. 4. Eleg. 1. *fictilis Jupiter*. Juvenal. Satyr. 11. L. Sen. Epist. 31. *Exurge modo, & te quoque dignum finge Deo; finges autem non auro, non argento, non potest ex hac materia imago Dei exprimi similis: cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse*. Et libr. 2. Controv. 1. ubi Fuscus Arellius pater: *Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris, quid Aristidem? Tunc paupertas erat seculi. Quid loqueris Fabricios, quid Cornucanos? Pompei ista exempla. Fictilibus fuerunt Dii faciles*. Alibi hoc fusius, ubi de idolorum statuarumque inventionem; hic enim tantum de figlina agimus. Certe igitur initio pauperis rei Romanæ, templa, vasa, adeoque ipsorum Divorum statuarum ex terra fictiles erant. Propert. libr. 4. Eleg. 1.

Fictilibus crevere Diis hæc aurea templa.

Postea vero tantus urbem invasit luxus, ut argenteæ, marmoreæ, aureæ, atque adeo gemmeæ, perniciosissimo & exemplo & sumptu, statuarum erigerentur. L. Seneca Consol. ad Helviam cap. 10. *Quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis revidebant*. Eoque luxuria processit inaudita, ut crescente Republica, partem prædæ, manubia-

nubiarumque, ditandis templis, erigendisque statuis dedicarent. Alios omitto auctores, unico contentus Silio Italico libr. 15.

*Postquam perfectæ laudes hominumque Deumque,
Captivæ spectantur opes, digestaque præda:
Hoc aurum patribus, bello hæc Martique talenta,
Hoc regum donis, divum hoc ante omnia templis,
Cetera bellantium dextris, pulchroque labori.*

Crescente deinde magnificentia, iplis civibus privatis statuæ argenteæ aureæque ponebantur, viris feminisque promiscue. Stat. libr. 5. Silv. 1.

*Si manus, aut similes docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur, impressis aurumve animare figuris,
Hinc Priscilla tuo solatia grata marito
Consciperem.*

Quin imo morituri testamentis aurum decernebant statuæ Imperatori consilidæ. Historicos & Jurisconsultos omitto: idem Statius sufficit, eodem libro Silvaeque v. 191.

*Da Capitolinis æternum sedibus aurum,
Quo niteat sacri centeno pondere vultus
Cæsaris, & propria figuet cultricis amorem.*

*Etruscorum mos in corticibus arborum scribere, item
in cera, in linteis textis, in ligneis tabulis, in
ære, in charta expressæ literæ, in membra-
na, in plumbo: minium primis literis
additum, cornua & umbilicus.*

C A P. LXXVIII.

Etruscis iisdem Romani ceteræque Italæ gentes mansuetum politioris vitæ cultum, morumque elegantiam debent, quippe hi, sive Aborigines (eandem enim esse gentem Servius ad libr. 7. Æneid. testatur) scribere in arborum libris docuere. Aurel. Symmachus libr. 4. Epist. 28. *Mallet Aboriginam more, dictionem salutis alternæ ligno aut corticibus scribere: Ægyptus papyri volumina bibliothecis foroque texuerit.* Vide, quæ disputat acutissime & ingeniosissime Petrus Victorius libr. 16. Variar. Lection. cap. 5. Euripidis Scholiastes in Hippolyto consulatur. Cultissimus Aristenetus libr. 1. Epist. 10. *Τοια δὲ εἶδε, ὧ δένδρα, καὶ οἷς ὑμῖν γένοιντο, καὶ φωνὴ ὅπως αὖ εἴπητε μέντοι, Κυδίππη καλὴ, ἥ γὰρ κατὰ τῶν φλοισὶν ἐγκυκαλιμμένα φέρονται γράμματα.* *Utinam quidem, inquiebat, vobis, arbores, & mens & vox foret, hoc unum dictu-
retis*

retis Cydippe pulchra, vel corticibus inscriptas ferretis, hoc ipsum testantes, literas. Ita Poëta P. Ovid. Epist. Oënone Paridi:

*Incisæ servant a te mea nomina fagi,
Et legor Oënone falce notata tua.
Et quantum trunci, tantum mea nomina crescent,
Crescite, & in titulos surgite rite meos.*

Ex P. Virgilio Eclog. 10.

*. . . . . tenerisque meos incidere amores
Arboribus, crescent illæ, crescetis amores.*

Floridus, vetustissimus Poëta, elegantissimo carmine. (1)

*Quando ponebam novellas arbores mali & pyri,
Cortici summa notavi nomen ardoris mei:
Nulla fit exinde quies, vel finis cupidinis:
Crescit arbor, gliscit arbor, ramus implet literas.*

Olympius Nemesianus Bucolicus Poëta, qui sub Carino Aug. vixit, Eclog. 1.

*Accipe quæ super hæc cerasus, quam cernis ad amnem
Cominet, inciso servans mea carmina libro.*

Calphurnius & ipse Bucolicus, gente Siculus, Eclog. 3.

*Dic age, nam cerasi tua cortice verba notabo,
Et decisa feram rutilanti carmina libro.*

Corrigendus idem Eclog. 4.

*Ut quoque turba bono plaudat saginata magistro,
Ille meis pacem dat montibus, ecce per illum
Seu cantare juvat, seu ter pede læta ferire
Carmina nonnullas licet & cantare choreas,
Et cantus viridente licet mihi condere libro.*

Primus & quartus versus, graviter afflicti, virga critica, aut fulmine verius Aristarchico egent; nam *saginata* vitiosissime contra poëtica rationem, restitue:

. . . . . turba bono plaudat sagmata magistro.

Ut sit *sagmata* turba, sagminibus coronata; nam solemnibus & compitalitio festo, non rustici modo coronabantur, sed & boves. Testatur cultissimus Alb. Tibull. libr. 2. Eleg. 1. de bobus:

*Solvite vincla jugis, nunc ad præsepia debent
Plena coronato stare boves capite.*

De rusticis ipsis ibidem loci paulo post:

*Cernite fulgentes, ut eat sacer agnus ad aras
Vinclaque post olea candida turba comas.*

Ista quidem correctio viris doctis placuit. Fr. Modius Epist. 17. Novantiquar. lect. at mihi vix satisfacit, quod *sagmata* tam culto Poëta inlegans sit dictio; malim:

. . . . . turba bono plaudat saturata magistro.

Indu-

(1) Inter Epigrammata vetera libr. 4. pag. 191.

Inducor hac potissimum ratione, quod Paganorum festa, Palilia, lustratio septorum, Ambarualia, aliaque similia celebrarentur non sine maximo epularum apparatu. Eodem auctore Tibullo loco jam laudato.

Turbaque vernarum, saturi bona turba coloni

Ludet.

In quarto etiam Calphurnii versu, quid sibi vult, *ferire pede carmina?* Corrigo, & lego: *pede lata ferire gramina*; ex Horatio libr. 3. od. 18.

Nunc est bibendum, nunc pede libero

Pulsanda tellus.

Sed redeo ad modos priscae scripturae: & ex dictis patet, ante chartam inventam in libris arborum gentes, & maxime Italos ab Etruscis edoctos consuevisse: cujus quidem scriptionis exemplaria in plerisque bibliothecis vidi; sed nullibi illustriora, quam in cœnobio D. Germani a Pratis ad muros Parrhisorum, ubi fragmentum Polybii, & alius Herodoti, pæne ante duo annorum millia descriptum, & cum admiratione spectavi, & cupide legi. Idem etiam memini legere me apud Scholiasten Aristophanis, qui ad Græcos id trahit.

2. Solebant antiqui etiam, ante papyri usum, mappis seu telis ad scriptionem uti; unde *linteorum librorum* appellatio. L. Licinius Macer, Annalium Romanorum vetustissimus auctor, apud T. Livium 1. Decad. libr. 4. *Qui si ea in re sit error, quod tam veteres Annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos Moneta, Macer Licinius citat.* Et eodem libro. *Prætermissa nomina Consulum bonorum, Licinius Macer auctor est, & in federe Ardeatino, & in linteis libris ad Moneta inventos.* Et eodem libro paulo post, auctoribus eodem Licinio Macro, & Tuberone: *Ceterum in tam discrepanti editione & Tubero & Macer linteos libros auctores profitentur, neuter Tribunus militum eo anno fuisse, traditum a scriptoribus antiquis dissimulat: Licinio sequi baud dubie libros linteos placet, & Tubero incertus veri est; sed inter cetera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum.* Ex his constat vetustissima quæque populi Romani gesta in libris linteis descripta. Fl. Vopiscus in Aureliano princ. *Inveni nuper in Ulpia bibliotheca inter linteos libros epistolam D. Valeriani.* Accuratissime, ut omnia, C. Plinius libr. 13. cap. 11. *In palmarum foliis primo scriptitatum, deinde quarundam arborum libris; postea publica monimenta plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cœpta, aut ceris.* Quem locum Melchior Guilandinus putat non sanum, ideoque legit in *malvarum foliis*. Non male profecto. Helvius Cinna Poëta vetustissimus, notante Isidoro libr. 6. Etymologiar. cap. 12.

Hæc tibi Arateis multum invigilata lucernis

Carmina, queis ignes novimus aëreos.

Lævis in aridulo malvæ descripta libello,

Prusiaca vexi munera navicula.

Linthei hi libri etiam arcanas cæremonias, & Sibyllina oracula continebant.

bant. Q. Aurel. Symmachus libr. 4. Epist. 34. *Mandati enim peritura chartæ epistolas quereris, & alligasti sacramento enorme judicium: itane de me ludos facis? ut quæ apud te incuriosius loquor, in styli caudice aut tilisæ pugillares censeas transferenda, ne facile senectus papyri scripta corrumpat. Et Marciorum quidem vatium divinatio caducis corticibus inculcata est. Monitus Cumanos lintea texta sumpserunt.* Constantini Aug. rescriptum est C. Theodos. libr. 11. tit. 27. l. 1. *Æreis tabulis, vel cerussatis, aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiae proponatur lex.* Ita intellige Claudianum libr. de Bello Getico:

..... quid carmine poscat

Fatidico custos Romani carbasus ævi.

Sidon. Apollinar. libr. 9. Epist. 16.

Præter Heroas, joca multa, multis

Texui pannis elegos.

3. *Æri incidebant monumenta publica, maxime leges, quoti, quia in Antiquitatibus meis abunde disculsi, non repeto: hic tantummodo addo locum Julii Obsequentis libello de Prodig. cap. 122. Tabulæ legum anea literis liquefactis.* M. Tull. libr. 2. de Divinat. *Æra legum de celo tacta sunt.* Ovid. libr. 1. Transformat:

..... non verba minantia fixo

Ære ligabantur.

4. *Plumbatis etiam literis, idest plumbo incisus usi antiqui: quod Plinius proxime supra laudato loco docuit, nec alibi, quod sciam, legi.*

5. *Tabulis cera oblitis scripta mandabant.* Plinius ibidem loci, & Jurisconsulti, Poëtæque passim: atque hic mos Romanis perfamiliaris. Tryphoninus J. C. libr. 15. Disputationum, ut recitatur l. 19. ff. de possess. bonor. contr. tabul. *Liberis datam bonorum possessionem contra lignum;* hoc est testamenti paterni tabulas, ut interpretatur Jacobus Cujacius libr. 11. Observation. cap. 14. Sic *tabulæ nuptiales.* L. Apul. libr. 2. Apolog. Eædemque *matrimoniales.* Jul. Firmicus libr. 7. Mathes. cap. 7. *Tabulæ dotis, sive dotales.* D. Augustin. ferm. 97. *Tabulæ venditionis, tabulæ emptionum, tabulæ auctionales.* D. Ambros. libr. 2. Epistolar. *Tabulæ contractus, instrumentorum, cautiones.* Denique *Tabulæ testamenti.* Quæ omnia vide apud eruditissimum Barnabam Brissonium. Ita Poëtæ. Plaut. Bacchidib. Act. 4. sc. *Hunc hominem:*

..... Stylum, ceram, & tabellas, & linum.

D. Juvenal. Sat. 13. v. 137.

Si decies lectis diversa parte tabellis

Vana supervacui dicunt chiographa ligni.

Et Sat. 16. v. 41.

Debitor aut sumptos non curat reddere nummos,

Vana supervacui dicens chiographa ligni.

Plautus iterum Pseudolo. Act. 1. sc. 1.

Per ceram, & linum, literasque interpretes.

Tom. I.

lii

Salm-

Salutem mittit.

Et postea ibidem loci:

Pro lignean' salute vis argenteam

Remittere illi?

P. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 12.

Ite hinc difficiles, funebria ligna, tabella,

Tuque negaturis cera referta notis.

Proiecta in triviis jaceatis inutile lignum.

Materies harum tabularum, aut abies erat. Idem libr. 3. καυοτεχνης. v. 469.

Verba vadum tentent abiegnis scripta tabellis,

Accipiat missas apta ministra notas,

Aut ex acere. Idem libr. 1. Amor. Eleg. 11. in fine: (1)

Subscribam. Veneri fidas has Naso tabellas

Dedicat, at nuper vile fuistis acer.

6. In lignis, siue cera Græcos scripsisse existimo; unde & Atheniensium leges Solonis antiquissimæ axones dicti ob eam causam. Etymologic. Magni auctor. Scholiastes Apollonii Rhodii ad libr. 4. Argonaut. ememate 24. qui omnium Græcorum interpretum optimus, Poëtam inter Heroicos pessimum meo judicio illustravit. Suidas. Ἀξῶνες ἦσαν ἐκ ἑλκισσαν Ἀθηναῖοι τῶς Σόλωνος νόμους, δια τὸ ἐγγραφεῖναι αὐτοὺς ἐν ἑλκίνους ἄξοσι. Vertit Hieronymus Wolfius. *Axes dixerunt Athenienses Solonis leges, quod inscriptæ essent ligneis tabulis.* Male axes vertit; nam axones Latina etiam voce frequenter usurpant melioris notæ auctores. Ammian. Marcellin. libr. 16. *Primum itaque factique difficillimum, temperantiam ipse sibi indixit, atque retinuit, tamquam adstrictus sumptuariis legibus viveret, quas ex Rhetris Lycurgi, & Axonibus Romam translatas, diuque observatas, & senescentes paulatim reparavit Sylla Dictator.* Sic optime restituit Franc. Lindenbrogius, cum antea corruptissime esset, *ex Rhetris idest Axonibus.* Joan. Tzetzes Chiliad. 12. Historiar. cap. 406.

Οἱ ἄξῶνες τετράγωνοι, τρίγωνοι δὲ δὲ κύρβες.

Axones quadrangulæ, triangulares vero cyrbes.

Subdit paulo infra:

Καὶ ἔτι ὁμῶς ἄξῶνες ὑπῆρχον ἀπὸ ξύλων.

Αἱ κύρβες ἦσαν δὲ χαλκαῖ, ἃ μὲν τι ἀπὸ ξύλων.

Et præterea Axones erant ex lignis:

Cyrbes erant ærea, non quidem ex lignis.

7. In chartis scribebatur: quod quando Romam perlatum, alii docuerunt. Inapte, ut cetera, Polydorus Virgilius libr. 2. de Rer. Inventor. cap. 8. C. Plinii verba apponam ex libr. 13. cap. 11. *Chartam Alexandri Magni victoria repertam, auctor est Varro, condita in Aegypto Alexandria.* Quod falsum esse indicat Melchior Guilandinus, ex Anacreonte, Alceo, Æschylo, qui ante natum Alexandrum chartæ meminere: & puto Varronem intelligendum de publico receptoque chartarum usu, quod & verum est.

8. Mem-

(1) Heinſius legit: Subscribam: Veneris fidas sibi Naso ministras.

8. *Membrana* materia scriptionibus. Paulus J. C. libr. 4. Sententiar. tit. 7. *Sive in charta, sive in membranis, sive in quacumque alia materia sint volumina.* Quare *membranei codices* dicuntur ab Ulplano libr. 24. ad Sabinum. Vet. Gloss. *membrana*, Vetus Scholiastes, qui puratur Cornutus, ad illud A. Persii Sat. 3. princ. & Theodorus Marcilius doctissimus:

Jam liber, & positus bicolor membrana capillis.

9. Denique ante ullum usum horum, quæ memoravi, cum literis carebant penitus, effigies animalium saxis insculpebant, significandis rebus aptas, vocataque Hieroglyphica, quæ multorum voluminibus posteris prodita omnino interiere, præter solius Hori Apollinis, qui sub Theodosio Aug. Constantinopoli vixit. De hoc Hieroglyphicorum modo Lucan. libr. 3. Pharsal.

*Nondum flumina Memphis contexere biblas
Noverat, in saxis tantum volucresque feraque,
Mutaque servabant magicas animalia linguas.*

Cupislibet scripturæ prima elementa, seu capitales literas/minio illinebant, aut coloribus aliis depingebant. Ovid. libr. 1. Trist. Eleg. 1.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Et libr. 1. Amor. Eleg. 12.

*At tanquam minio genitus medicata rubebas,
Ille color vere sanguinolentus erat.*

Martial. libr. 3. Epigr. 2.

Et croco rubeat superbus index.

MS. meus melius:

Et cocco rubeat superbus index.

Addebant miniatis sic literis purpureum tegmen, umbilicum in medio, cornua ad angulos, ut amplissimi sunt testes Alb. Tibull. libr. 3. Eleg. 1. Statius libr. 4. Silv. ult. A. Persius Sat. 3. v. 31. Ovid. libr. 1. Trist. Eleg. 1. Martialis loco laudato, & libr. 5. Epigr. 6. libr. 8. Epigr. 72. libr. 11. Epigr. 108. quos non exscribo. Tantum micum locum Joannis Tzetzi omissum adscribam ex Chitiad. 12. Historiar. cap. 405.

Ἀπὸ τῆς χαρτῶν εὐρεσις, ἢ γράφοντες τὴν ὁδὸν

Εἰς ματρικίους ἔγραψαν, ἥτοι σάνισι ξύλοις.

Ante chartarum inventionem, qui scribebant leges

In matricibus scribebant, sive in asseribus ligneis.

Ab Etruscis acceptæ fabulæ Atellanæ, seu Oscæ: earum partes, & distributio: eisodium, embola, exodium, sales: Poëtæ Urbici dicti, & cum his cantores.

C A P. LXXIX.

Obletamenta animi in scænicis hausere Romani ab Etruscis; *Fabulæ enim delectationis causa inventæ sunt*, ut loquitur Servius ad Eclog. 6. Virgilianam: & jam antea docui, *Oscas* esse Tusciæ *populum*. Addendus Vellejus Paterculus libr. 1. Histor. scriptor quidem Tiberii ævo illustris & facundus; sed, ut illud seculum suadebat, supra decorum, & historici gravitatem in adulationem propensus: *Cumanos Oscæ mutavit vicinia*. Quænam Oscæ vicinia? certe Etrusca. De harum fabularum igitur origine T. Livius 1. Decad. libr. 7. princ. ubi de ludorum & histrionum origine, subjungit: *Postquam lege hac fabularum a risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paulatim verterat; juvenus, bistrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridiçula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt: quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juvenus, nec ab bistrionibus polui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicræ, faciant*. Ex quibus verbis clarum est, fabellas has ab Oscis seu Tuscis petitas, ingentique honore repertores earum affectos. Suffragatur Valerius Maximus libr. 2. cap. 4. tit. 4. *Atellani autem ab Oscis acciti sunt, quod genus delectationis Italica severitate temperatum, ideoque vacuum nota est; nam neque tribu movetur, neque a militaribus stipendiis repellitur*. Livium ille transcripsit. Sueton. cap. 45. Tiber. *Unde nota in Atellanico exodio proximis ludis assensu maximo excepta percrebuit*. In his ludis itaque exodium erat, ut liquet ex Livio Suetonioque: hoc est. carmen dicax ad exhilarandos spectantium animos, gravi tragicorum affectuum recordatione exulceratos. Aurel. Cassiodor. libr. 4. Epist. ult. *Minus etiam, qui nunc tantummodo derisui habetur, tanta Philistionis cautela repertus est, ut ejus actus poneretur in literis, quatenus mundum, curis edacibus æstuantem, latissimis sententiis temperaret*. In MS erat *repararet*, fortassis melius: viderit Lector. Inde exodiarius dicitur harum fabularum actor. Ammian. Marcellin. libr. 28. *Ut in omni spectaculo exodiario, venatoris, aurigæ, & bistrionum genere omni*. Vide locum.

Partiebantur dicaces hæc fabulas, & distribuebant varie, ut verbosissimi Grammatici usque ad legentium tædia gerunt: ego tres tantum

tum earum partes facio. Initio enim *εξοδος*, cantus dictus, quasi *introitus*, ut vertit Rudolphus Gualterus in Julio Polluce libr. 14. Onomast. cap. 15. ut scilicet ad audiendum accenderentur spectatores. Vel in medio actu canebatur, ut choragus vestes mutatas suppeditaret; essetque nonnihil temporis, quo actores ipsi respirarent: illaque cantio *ἐμβολον* vocatum, quasi *insertum*; nam embolum axem rotis immissum significat, quo tota cursus compago firmatur; ita intermedio illò cantu spectantium animi audientiumque incitantur, & præparantur ad ea, quæ supersunt, patientius audienda: hinc cantrices illæ *embolarie mulieres* a Plinio dicuntur. Denique in fine dramatis *ἐξοδος* cani solita. Festus libr. 5. exponit *exitum*. Jul. Firmicus Maternus libr. 6. Matheleos: *Quum effeminati corporis molliæ cinædas efficient, & qui veterum fabularum in scenis sæpe saltantes imitentur exitus*. M. Varro in Hecatombe, *exodium* vitæ, pro termino usurpavit. Idem in Satyra *ταφὴ Μενίππου*:

. . . . . *quod cæperas modo in via
Narrare, ut ad exodium adducas.*

Vetus Scholiastes D. Juvenalis ad Satyr. 3. v. 175. *Exodiaris* apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret, ut quidquid lachrymarum atque tristitiæ cœgissent ex tragicis affectibus, hujus spectaculi risus detergeret: meminit & Lucilius:

Principio exitus, dignum exodiumque sequatur.

Juvenal. loco laudato:

. . . . . *tandemque redit ad pulpita notum
Exodium.*

Poëtæ horum carminum appellabantur *Urbici*, ad discrimen, ut puto, eorum, qui Græcanico ritu in pagis agebant personati. Fulgentius Placiadesve libr. 2. Mytholog. circa fin. Denique *Beatinius augur dicere solitus erat; diversarum urbium honores similiter peragi urbicario mimologo*. Idem Juvenal. Sat. 6. v. 71.

*Urbicus exodio risum movet Atellane
Gestibus Antonoës.*

Doctissimus Hadrianus Turnebus notat libr. 3. Adversarior. cap. 17. Martial. libr. 1. Epigr. 42.

Quod non optimus urbicus poëta.

Legibus certe mordacitas hæc nimia coërcita, graviq; pœnâ & poëta seu auctor, & actor seu comœdus coërciti; ut ex Paulo J. C. infra citando apparebit. Sueton. Domit. cap. 10. *Occidit & Helvidium filium, quod quasi scenico exodio, sub persona Paridis & Oenones, divortium suum cum uxore tractasset*. Dictaque hæc carmina, *joci, dicteria, sales*. Furius Bibaculus apud Aurelium Macrobius libr. 2. Saturnal. cap. 1. *Focus in oratione non extat, mihi ex libro Furii Bibaculi notus est, & inter alia ejus dicteria celebratur*. Genus hoc *jocos* veteres, nostri *dicteria* dicebant. M. Varronis versus corrupti apud Nonium Marcell. cap. 23 sic restituti sunt:

Quam

*Quam mobile, neque orthopallia attulit psalteria,
Quibus sonant in Grecia disticha,
Qui fabularum collocant exordia.*

Sales vero audiunt apud Poetas passim. Claudian. de Consulatu Manlii Theodori:

Qui letis risum salibus movisse facetus.
Martial. libr. 10. Epigr. 9.

Et multo sale, nec tamen protervo.
Horat. libr. 2. Epist. 2.

*Carmine tu gaudes, hic delectatur jambi,
Ille Bionis sermonibus, & sale nigro.*
M. Manil. libr. 5. Astronom.

*..... petulantia corda,
Et sale mordaci dulces quarentia risus.*
L. Seneca in Epigrammatis:

*Quare tolle jocos, non est locus esse malignum,
Nunquam sumus grati qui nocere sales.*
Cantorum istorum duplex officium, vel ut specie oblectamenti ad psalterium viros quosque claros incesserent, veluti carmina famosa inge-
rentes. Jul. Paulus J. C. libr. 5. Receptar. Sententiar. tit. 4. Psalterium, quod vulgo dicitur, canticum in alterius infamiam compositum, & publice recitatum, tam in eos, qui cantaverint, quam in eos, qui composuerint, extra ordinem vindicatur. Vel certe, ut costum dismitterent.
Q. Horat. in Arte Poëtica:

*Si plausoris eges aulea moventis, & usque
Sessuri, donec cantor, vos plaudite, disat.*

Etruscorum inventum carmina nuptialia, sive Fescenini versus.

C A P. LXXX.

A Fescenia Etruriae oppido, ut est apud Plinium libr. 3. cap. 5. nuptialia carmina & nomen & inventionem habent. Testis Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. Fescenium oppidum est, ubi nuptialia inventa sunt carmina: bi populi ab Atheniensibus originem ducunt. T. Liv. 1. Decad. libr. 7. princ. Qui non sicut ante Fescenino versu similem, incompotum temere ac rudem alternis jaciebant; sed impletas modis satyras, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Sidon. Apollinar. libr. 1. Epist. 5. Vix per omnia theatra, macella, pratoria, fora, templa, gymnasia, thalassia,

facta, Fescenninus explicatur. Cur autem caneretur hic versus in nuptiis, scilicet ne impudica verba audire cogeretur sponsa, diligenter ad illum locum disquirat eruditissimus Joannes Savaro, quem non exscribo: tu consule. Fest. Pomp. libr. 6. *Fescennini versus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Fescennina dicuntur allati, sive eo dicti, quia fascinum putabatur arcere.* Hunc versum intellige apud Catullum in Epithalamio Juliae & Manlii:

*Excitusque bilari die
Voce carmina tinnula
Nuptialia concinens,
Pelle humum pedibus.*

Et eodem loco post:

*Nec diu taceat procan
Fescennina locutio.*

Et Claudian. libr. 2. de Raptu Proserpinae ad finem:

*Exultant cum voce pii, Disisque sub aula
Talia pervigili ducunt exordia cantu.*

Et in Epithalamio Honorii & Mariae:

*Ducant pervigiles carmina tibia,
Permissisque jocis turba licentior
Exulet tetricis libera legibus.*

Erat autem Fescenninus versus diversus ab acclamatione illa fausta, quam affines concipiebant boni ominis gratia, de qua dico libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 37. Adde Asinium Pollionem apud L. Senecam patrem libr. 7. Controvers. 6. *Inter nuptiales Fescenninos in cruce generi nostri jocabantur.*

*Etruscorum inventum navis, & illa ex corio & vimine,
Britannorum ritu, seu Scotorum: ex abiete, ex
alno: tutela: varia genera: nomina unde.*

CAP. LXXXI.

UTi animi oblectamentum ab Etruscis accepere Romani, ita & commercia ab iisdem hausisse eos, jam clarum fiet. Isidor. libr. 19. cap. 1. *Lydii primam navem fabricaverunt, pelagique incerta petentes, pervium mare usibus humanis fecerunt;* quamvis Polydorus Virgilius aliter habeat libr. 3. de Rer. Inventorib. cap. 15. Nobilis est locus Draconis Corcyrei antiquissimi Scriptoris apud Athenaeum libr. 15. Dipnos. quem consule hoc ipso libro cap. 46. ubi de Jano. Rudi illo aëvo naves ex corio circumfuso viminibus, exemplo Bri-

tan-

tannorum seu Scotorum: C. Plin. libr. 4. cap. 16. *Britannos vitilibus navigiis corio circumfuto navigare*. Et libr. 7. cap. 56. *Etiā nunc in Oceano Britannico vitiles corio circumfuto fiunt*. Solin. cap. 56. *Etiā nunc in Oceano Britannico vitiles corio circumfuto fiunt*. Solin. cap. 25. *Navigant, Britanni, vimineis alveis, quos circundant ambitione tergorum bubulorum*. Gloss. Isidori. *Carabus, parva scapha ex vimine & corio*. Iterum Solinus cap. 60. *Bubulis utribus contabulatas crates superponunt, vectatique hoc ratis genere, venenatis sagittis prætereuntes petunt*. Ideoque Maro libr. 6. *Æneid.* Charontis cymbam sutilem fecit, notat Turnebus libr. 28. cap. 45.

..... *gemit sub pondere cymba*
Sutiles.

Ita alii Poëtæ. M. Lucan. *Pharsal.* libr. 4. v. 139.

Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
Primum cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, casoque induta juvenco,
Vectoris patiens, tumidum supereminet amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano, sic cum venit omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphis cymba papyro.

Sidon. Apollinar. *Carm.* 7. v. 370.

Quin & Aremoricus pyratam Saxona tractus
Sperabat, cui pelle salum fulcare Britannum
Ludus, & adsuto glaucum mare findere lembo.

Festus Avienus libr. 1. *Oræ maritimæ* pag. 191.

..... *sed res ad miraculum,*
Navigia junctis semper aptant pellibus,
Corioque vastum sepe percurrunt salum.

Hæc prima origo navis, quam aliqui ad Janum referunt, qui navigio in Italiam deVectus, ideoque & nummum cum navis effigie cudit, uti supra ostensum: postea vero e lignis texti naves cœpere, aut mercibus aut bello aptæ: & materia lignum varium.

1. *Ficus*. Ita tamen, ut ficulnæ naves in proverbium abjerint, pro parum firmis & securis. Suidas in voce *συκίνη ναῦς*.

2. *Pinus*. Ovid. *Epist.* Paridis ad Helenam:

Troja caduntur Phrygia pineta securi,
Queque erat æquoreis utilis arbor aquis.

3. *Robur*; unde & robustæ naves, sed parum celeres. P. Ovid. loco eodem, ut citæ sint naves, flectebatur robur:

Fundatura citas flectuntur robora naves.

4. *Abies*. C. Plin. libr. 16. cap. 10. *Abies expetita navigiis*. Ratio apud eundem libr. eod. cap. 41. *Tradunt, abjetem circa germinationem decorticatam, qua diximus luna, aquis non corrumpi*. Serv. ad libr. 2. *Georg.* pag. 98. *Est species abjetis apta navigiis, quam sappinum vocant*. Ipse Virgilius ibi:

... ca-

..... *casus abjes visura marinos.*

Claudian. libr. 2. de Raptu:

Apta fretis abjes.

5. Arbor quedam innominata in Tylo insula maris Rubri, *quem durante*, inquit Theophrasti interpres Latinus libr. 5. Histor. Plantar. cap.

6. *Ducentis annis inventam, etsi mari mergeretur, incorruptam.* Alexandri Magni comites invenerunt, ex iisque naves fabricarunt, teste Plinio loco proxime laudato.

6. *Alnus* celebratissima apud Poetas. Unius aut alterius loco contentus ero. Stat. libr. 3. Thebaid. v. 24.

Fluctibus Joniis Calabre datus arbiter alno.

M. Lucan. libr. 5. v. 597.

..... *sonuit victis compagibus alnus.*

Claudian. de 4. Hon. Consul.

Æquoreas alni nato commendat habenas.

Navibus suæ erant *tutela*, hoc est Deorum simulacra, in quorum præsidio navim esse volebant, ut itineris auspicati ducum. Suid. *Παλλάδος θεοῦ, Πάττει Διί*, purpurei, in puppibus collocari. Vide eundem in voce *Παλλάδος*. C. Petron. Satyrico: *Vilissimo sanguine tutelam placare.* Fest. libr. 5. in voce *Europam*. Mentio etiam in sacris literis. Act. Apostolor. cap. 28. Scholiastes Aristophanis. Plutarchus Convivio septem sapientum. Theodorus Marcellus, Professor Eloquentiæ Regius Parisiis, ad Persium. Hi Dii aut *ex ebore calati* erant, ut est apud L. Senecam Epist. 76. *aut picti* tantummodo. Ovid. loco laudato:

Accipit & pictos puppis adunca Deos.

Et libr. 1. Trist. Eleg. 2.

..... *pictos verberat unda Deos.*

Nec minor inter Criticos contentio, ubinam loci in navigio tutela collocaretur. Joannes Brodæus libr. 1. Miscellan. cap. 10. *prora* solere imponi contendit. Alii docti, inter quos Lipsius, *puppi* volunt adfixam, & videtur patrocinari A. Persius Sat. 3. v. 60.

Ingentes de puppe Dii.

Denique in media navi locum ei assignatum contendunt alii. Lucatius Placidius in libr. 8. Thebaid. v. 270.

Sic ubi per fluctus uno ratis obruta fomno

Conticuit, tantique maris secura juvenus

Mandavere animas, vigili stat puppe magister

Pervigil, inscriptaque Deus qui navigat alno.

Navigantes itaque Deum sibi pro libidine ad tutelam assuuebant, vocabaturque navis tutelæ suæ nomine; ita amantes plerumque Venerem aut Cupidinem. Ovid. Epist. Paridis:

Qua tamen ipse vehor, comitata Cupidine parvo

Sponsor conjugii stat Dea facta sui.

Ita interpretor Sidonii Apollinaris locum e Carm. 9. v. 115.

Tom. I.

Kkk

Cum

Cum jussu Veneris patrocinantis

Terras Oebalias, & hospitales

Raptor depopulatus est Amyclas.

Horat. libr. 1. Od. 14. ubi recte Joannes Bondus *navis insigne, Deos* exponit:

..... non tibi sunt integra lintea,

Non Dē, quos iterum pressa voces malo.

Navium varia genera. Ab A. Gellio istæ ponuntur libr. 10. cap. 25. *Gauli, corbitæ, caudicæ, longæ, hippagines, cercuri, celoces vel ut Græci dicunt celetes, lembi, oriæ, lenunculi, actuariæ, quas Græci ἐκικώπες vocant vel ἐπιβάλλιδες, prosumiæ, vel geseorete, vel boriolæ, stlatæ, pontones, atatiæ, hemidiæ, pbaseli, parones, myoparones, lintres, caupuli, camare, placidæ, cidarum, ratarie, catafscopium.* Pleraque nomina ista sunt apud Julium Pollucem libr. 1. Onomast. cap. 9. Sunt & aliæ Romanis in usu, videlicet *Prætoria seu turrita, rostrata, tectæ, constrata, liburnicæ, onerariæ, caudicæ, cursoriæ, custodiarie, speculatoriæ, tabellariæ, exeres, scbediæ, epibates:* de quibus Wolfgangus Lazius libr. 6. Commentar. Reip. Rom. cap. 8.

Denique non tantum a tutelis seu insignibus nomina navibus indita, ut dixi, sed etiam ab urbibus aut locis, in quibus factæ, ut *Naxiurges* ab insula *Naxo*: *Gnidiurges* a *Gnido*: *Corcyree*, *Parie*, ab insulis illis. Suid. in voce *Ναξιωργῆς κένταρος*.

Etruscorum inventum rostra navium, & naves rostratæ.

C A P. LXXXII.

Rostrum, seu ἔμβολον, seu προεμβολίς eorundem industriæ inventum adscribitur. Plin. libr. 7. cap. 56. *Antea ex prora tantum & puppi pugnabatur: rostra addidit Piseus, Tyrrheni anchoram.* Ita vulgati Codices concipiunt; at in MS. Foxiano aliter: *Rostrum addidit Piseus Tyrrhenus, uti & anchoram.* Ex hac inventione rostratæ naves secutæ. Livius passim. Cæsar libr. 2. Bell. Civil. *Cum classe navium sedecim, in quibus paucæ erant æratæ.* Hircius de Bello Alexandrino: *Navibus actuariis, magnitudine quamquam non satis justa ad præliandum rostra imposuit.* Describit perite Appianus Alexandrinus libr. 2. Civil. Quem vide. Virgil. libr. 8. Æneid.

In medio classes æratas, Actia bella.

Etru-

Etruscorum inventum anchora.

CAP. LXXXIII.

HÆc quoque, sine qua navigari non posset, Tuscorum inventum. Plin. quem capite superiore retulimus libr. 7. cap. 56. *Rostrum addidit Piseus, Tyrrheni anchoram.* At aliter MS. probissimæ notæ ex Bibliotheca Collegii Foxiani Tholosæ: *Rostrum addidit Piseus Tyrrhenus, uti & anchoram;* ut velit ille ab eodem Piseo Rege & rostrum navibus, & anchoram additum. Sed pergo ad alia. (1)

Etruscorum Piratica, myoparones, flatæ, cilices, & in eos bellum.

CAP. LXXXIV.

Non tantum honesta, vitæque salubria inventa fuere Etruscorum, sed & quædam a civili cultu, sed tamen non a fortitudine bellica abhorrentia, iisdem assignat vetustas, ut in his Piraticam. Isidor. libr. 18. cap. 4. *Hanc (tubam) a Tyrrhenis prædonibus excogitatam dicunt, cum dispersi circa maritimas oras, non facile ad quamque præde occasionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obstrepente.* Menodorus Samius apud Athenæum libr. 15. pag. 672. non multum post principium. Diodor. Sicul. libr. 5. *Ομοίως δὲ καὶ ναυτικάς δυνάμεις ἰσχύσαντες, καὶ πολλὰς χερσὶς θαλασσοκρατήσαντες. Quin & classe pollentes, diu maris imperium tenuere.* Pierii Valeriani locum adscribam e libr. 27. pag. 275. *Ab ea sulcandi maris facilitate, qua Tyrrheni olim plurimum claruere, qui Piraticam exercentes, universo fere orbi terrori erant, Delphinorum cognomentum in Græcorum fabulis adepti sunt, cum præsertim Pelasgi, referente Mirsilo Lesbio (suppositus hic auctor & ab Annio obtrusus) Crotone occupata, Tyrrhenam etiam regionem invasissent, in qua diutius habitantes, nauticam didicerunt: habitum inter piratas etiam Pelasgi.* Suspiciari hinc licet ab eodem auctore, Piseo scilicet Rege, & tubam, & navim, & rostra in belli usus navalis, & anchoram, & piraticam excogitatas. Et forte sedes ei Volaterræ electa, quippe urbis situs inexpugnabili accessu tutiores prædones red-

Kkk 2

debat,

(1) Hinc inter nummos Etruscos allatos in fine cap. 46. hujus libri nonnulli anchoræ signantur.

debat: nec est in eo litore urbs, quæ piratis commodior mihi videatur.

Naves piraticæ piratarumque rostratæ, Myoparones dicebantur. Isidor. libr. 19. cap. 1. *Myoparo, quasi minimus pari, idem quod carabus; est enim parva scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet, quas habent Germanorum piratæ in Oceani litoribus.* Malim legere: *quæ contexta crudo corio.* Vide supra de navis Britannicæ inventionem. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 8. tit. 5. *Probentur nunc singulis gloriæ cupidi, qui ex desertis montibus, myoparonumque piraticis rostris, laudis inopes, laureæ ramulos festinabunda manu decerpserunt.* Et libr. 6. cap. 9. tit. 15. *Parva igitur summa clarissimum mandati fidus in piratico myoparone rependi fortuna voluit.* Sidon. Apollinar. libr. 8. Epist. 6. *Litoribus Oceani curvis pandos inerrare myoparones, quorum quot remiges videris, totidem putes te cernere archipiratas.* Achilles Tatius venustæ, sed impuræ dictionis libr. 3. de Amorib. Clitophontis & Leucippes, pag. 82. videatur; neque enim mihi est nunc ad manum, D. Hieronymus in Vita D. Hilarionis etiam consulatur. Nomen ei certe a *Paro* insula, & oppido *Myunte*, ut scripsit Turnebus. Vide Suidam supra, ubi de navis inventionem actum in fine capitis. P. Aspernas apud L. Senecam libr. 1. Controver. 2. *Jacuisti in piratæ myoparone.* Junius Gallio ibidem loci, & ipse vetus declamator: *Capta es a piratis, inter servos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiosa es.* Ennod. Ticinensis Declamat. 14. *Gauderem evasisse me pedorem carceris, vincla piratarum, nisi regresso mihi myoparonum loco pater existeret.* Oros. libr. 6. cap. 2. *Mitridates cum quassata jam navi mergeretur, in myoparonem Seleuci piratæ, ipso piratæ adjuvante, transiit.* Fest. libr. 11. *Navigium dissimilium formarum* interpretatur, quasi *Midion & paron*: rectius *Mison & paron*; nam in *Missa* ad *Sasonem* statio piratarum. Plin. libr. 3. cap. ult. Joann. Stadius putat *Galeonem* hodie dici, sed vix Senecæ locus consentit. Sallust. libr. 3. *A duobus prædonum myoparonibus circumventa.* Sisen. Histor. libr. 4. *Navesque biremes triginta, totidemque myoparones.* M. Cicero libr. 3. Republ. apud Nonium cap. 13. num. 6. Et Act. Verr. 6.

Eadem naves piratarum *stlatæ* dictæ. Gloss. Vetus: *Stlata, πειρατικὴ σκιάρα; σκῆρα.* Caper Grammaticus libr. de Orthogr. *Stlataris sine litera c scribendum est, a stlata rate piratica.* A. Gell. libr. 10. cap. 25. Q. Ennius:

Et melior navis, quam quæ stlataria portat.

Juvenalis sic intelligendus Sat. 7. v. 134. de piratarum opulentia:

Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.

Piratæ antiquissimis seculis Tusci, postea Corcyrenses, tum Cilices. Præter Historicos Lucan. lib. 9. v. 224.

*O nunquam pacate Cilix, iterumque rapinas
Tendis in æquoreas.*

Bel-

Bellum in istos, omnia depopulantes, anno Urbis 686. Pompejo decretum, qui eos infra angustias suas quadraginta dierum spatio, aut paulo amplius, navibus ademptis, redegit. Historicos omitto. Horat. Epod. Qd. 4. in fine. Claudian. libr. 1. in Eutrop. in fine:

..... *piratica Magnum*

Erigit.

M. Lucan. libr. 2. Pharsal. v. 576.

*Qui cum signa tuli toto fulgentia ponto,
Aute bis exactum, quam Cynthis conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
Angustaque domum terrarum in sede poposcit.*

Cumque ab eo quindecim præfecti fuissent constituti. Plut. in eo pag. 632. *Gellius mari Tusco impositus*. L. Florus libr. 3. Histor. Roman. cap. 6.

*Etruscorum inventum leges in Italia: ab iis duodecim
Tabularum supplementum Romani sumpserunt.*

CAP. LXXXV.

D Erat hoc solum ad magnitudinem Tuscorum ostendendam, ut etiam victor ille gentium populus ab Etruscis bene constituendi regiminis normam peteret. Servius Honoratus ad libr. 7. Æneid. pag. 479. *Faliscos Equos dicit, idest justos, quia populus Romanus, missis decemviris, ab ipsis jura fecialia, & nonnulla supplementa duodecim Tabularum accepit, quas ab Arbeniensibus habuerant.* Romani itaque & a Græcorum præcipuis civitatibus, in Græciam missis cum summa potestate Xviris, & a Græcorum in Italia coloniis, quarum vel præcipua Falisci erant, ab Halæso Rege deducta, ut libr. 2. supra hoc opere cap. 31. leges illas celebratissimas duodecim Tabularum conscribendas, recitandas, figendasque in foro curarunt: de quibus pauca.

Has leges Romani a legatorum numero Xvirates, aut a tabulis XII-virales ex Lycurgi Rhetris, & Solonis Axonibus digesserunt. Fr. Laziard. Histor. Universal. cap. 43. Et nimis rigidas emendarunt, mitioribus tantum transcriptis. Flor. Tertullian. Apolog. cap. 4. Fr. Zephyrius Florentinus Paraphrastes, & Beatus Rhenanus. Joan. Zonar. Tom. 2. Annal. pag. 27. Georg. Cedren. Compendio Historiar. pag. 120. Freculphus Lexoniensis libr. 4. Tom. 1. Chronic. cap. 10. Dio Coccejan. libr. 44. Historiar. pag. 252. At enim nec leges ille valde vetustæ sunt censendæ, cum nunquam Homerus legis nomen suis operibus infere-

inferuerit. Fl. Josephus libr. 2. Contr. Apionem pag. 1070. Jam de tempore, quo latæ sunt leges Xvirales, ingens est inter scriptores dissensio.

Id factum Paulus Orosius libr. 2. cap. 13: *Olympiade nonagesima quinta* contendit, hoc est, anno Urbis conditæ *trecentesimo*. Error in numero indubie est, & vidit eum verius Fr. Fabritius Marcoduranus, quem sustulit: in aliis editionibus habetur *octuagesima*. Dionys. Halicarnasseus Olympiadem ponit *octuagesimam secundam*. Diodorus Siculus libr. 12. Bibliothec. *octuagesimam quartam*, tanta est discrepantia.

Nec Latini concordēs, ut animadvertit Philippus Broidæus Arien- sis. A. Gell. libr. 20. cap. 1. *anno trecentesimo*. Fl. Eutrop. libr. 1. Hist. Roman. cap. 14. *anno trecentesimo altero*. Cui concors est T. Livius 1. Decad. libr. 3. Alii paulo serius. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 2. *anno trecentesimo quarto*. Quam controversiam facile componemus, si Xviros anno Urbis conditæ trecentesimo creatos, missosque ad leges transferendas dicamus, anno sequenti eas leges tulisse eos, ac populo probante fixisse: tertio demum anno Appii Claudii scelere imperium iis abrogatum, successitque novi Consules L. Valerius Potitus, M. Horatius Barbatus, ut ex nostra liquet tragœdia, cui titulus: *Decemviratus abrogatus*, quæ biduo toto, summo plausu exhibita Parisiis Kal. Maiis CIO DCCXIII. Verum interiere præclaræ illæ Græcorum Faliscorumque Etruscorum leges tempore Alexandri Severi, cum totum forum, cui affixæ fuissent, arsisset, ut ex Historicis alii notarunt, usque adeo ut quæ apud Rhetores Grammaticosque supersunt, & maxime in libris Ciceronis de Legibus, *non sunt verba legum antiquarum, sed tantum sensus*. Acute Antonius Guibertus Costanus Quæst. Jur. Memorabil. libr. 1. cap. 11. num. 13.

Extulere eas auctores veteres plerique, usque adeo ut M. Cicero libr. 1. de Oratore, *omnes omnium philosophorum bibliothecas uno legis XII. libello superari* dicat. Et libr. 4. de Republica, *non rerum solum, sed etiam verborum elegantiam* admiratur, ut recitat Nonius Marcellus in voce *Lis*. Sed varia quoque laudatis nomina, *duodecim tabulæ* simpliciter ab eodem Cicerone vocantur libr. 1. de Legibus ad finem. *Et duodecim* sine ulla adjectione libr. 3. de Legib. fine. Interdum etiam *Lex in duodecim*. Fest. Pomp. libr. 18. in voce *Vagulatio*. Gloss. Vet. Philoxeni. *Duodecim*, τὰς δώδεκα. Idem Fest. libr. 16. in voce *Ricinium*. Alias *Lex Romana*. Idem Fest. libr. 5. in voce *Eritum*. Aliquando quoque *Decemviralis Lex*. A. Gell. libr. 20. cap. 1. *Lex vetusta*. Cajus J.C. l. 1. ff. orig. Jur. *Lex antiqua*. Ulpian. J.C. l. 2. ff. noxialib. action. *Jus antiquum*. Scævola J.C. l. 29. ff. libr. & posthum. eadem appellatio a Justiniano Aug. recepta l. un. C. de nudo Quirit. Jur. tollendo. *Lex antiquissima*. Novella 22. cap. 2. *Jus exploratum*. l. pen. C. legit. hæred. Sed & *Lex*, per excellentiam, quasi prima præstantissimaque omnium legum. Cato in Oratione, qua legem Orchiam dissuadet,

det, apud Festum libr. 14. voce *Percunctatum*. M. Tull. libr. 8. Epist. Famil. 8. Ulpian. Regul. Jur. tit. 22. §. 19. & l. 130. ff. verb. significat. l. 7. ff. de pact. & l. 7. ff. bon. damnator. *Fons omnis publici privatiq; Juris*. C. Tacit. libr. 3. Annal. *finis Juris æqui*. T. Liv. 1. Decad. libr. 3. Et Poëtæ laudavere. Sidon. Apollinar. Carm. 23. v. 446.

Quo bis sex Tabulas docente Juris

Ultro Claudianus Appius lateret

Claro obscurior in Decemviratu.

Aurel. Prudent. libr. 2. in Symmachum :

..... dicat, cur condita sit lex

Bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur

Evinctura reos?

D. Aufon. in Ternario :

Jus triplex, tabula quod ter sanxere quaterna.

Et mirum sane mihi visum, hoc a nullo ante me observatum, quod sciam, supplementa legum harum a Tuscis petita, cum tam multi, tamque eruditi nostro ævo scriptores eas illustrarint, Antonius Augustinus, Joannes Oldendorpius, Julius Pacius, Joan. Crispinus, Ant. Contius, Franciscus Hottomannus, Dionysius Gottofredus, Stephanus Piglius in Annalibus suis, Franc. Balduinus, Hadrian. Turnebus, Ludovicus Charondas, Justus Lipsius, Bartholomæus Marlianus, Pandolphus Pratæjus, & omnium doctissime Theodorus Marcilius, Regius Parisius Eloquentiæ Professor.

*Etruscorum inventum Furia Fecialia, & Fecialium
potestas in rebus bellicis: hasta & caduceo ar-
mati, illam jaciebant bellum indicturi.*

CAP. LXXXVI.

NOn modo arma, ornamenta, ordines, acierumque ab Etruscis dispositio ad Romanos profecta, ut superius hoc libro ostensum; sed jura quoque bellica ab iisdem petita. Servii verba ad libr. 7. Æneid. pag. 479. quia initio præcedentis capituli apposui, hic non repeto; sed addo pulcherrimum Dionysii Halicarnassæi testimonium libr. 1. pag. 17. ubi ea Regibus Aboriginum fuisse in usu docet, & sic eos describit: *Ἱεροὶ τινες ἄνδρες, ἀνοπλοὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἴσταντες σπονδοφόροι. Sacri quidam viri, sine armis alios præcuntes, libaminum & fæderum oblationes ferentes.* Et in *σπονδοφορικῇ* fabula, Alexis Comicus citatur a Julio Polluce libr. 10. Onomast. cap. 24. in fine: quod an ad Feciales referri debeat, non delibero. Illi itaque inermes armatis im-
pera-

perabant, & jus ultro citroque cōsumendi impune habebant: sancti crediti, ac ob id ab omni injuria contumeliaque remoti. Cumque Græci eo magistratu careant, Romulus collegium eorum instituit, petito ab Æquis exemplo, idest Tuscis: quosque, quia pacis præsidēs erant, Græco vocabulo ἀμφοτέρω, *judices pacis* idem scriptor appellat libr. 2. pag. 131. ubi omnia eorum munia exequitur: quem vide. Et libr. 6. pag. 358. & libr. 9. pag. 617. & alibi sæpe. Isti & feciales, & fæciales, & fætiales dicuntur. Vetus lapis apud Aldum Manutium Orthographiæ pag. 352. (1)

P. CORNELIO L. F. SCIPIONI
COS. PR. AERARII. LEGATO
TI. CAES. AVG. LEG. VIII. HISP.
PONTIF. FETIALI
D . D

Consulebantur hi in omnibus bellicis negotiis, nec sine eorum inter-ventu quicquam facile poterat stabiliri. T. Liv. 4. Decad. libr. 1. principio. & 1. Decad. libr. 1. in rebus Romuli, & in rebus Ancil Martii, qui caduceo hastaque armati, ut est apud A. Gellium libr. 10. cap. 27. Festum libr. 8. Ammianum libr. 19. principio, Diodorum Sæculum libr. 7. cap. 2. Velato capite bellum indicabant, denuntiabantque. Jacobus Schegkiius libello Præmetiorum cap. 10. Indictio belli fiebat hasta coniecta in fines hostium, cujus altera pars sanguinolenta, altera vero ambusta esset, ad internecionem hostium exprimendam. M. Varro in Caleno, & uberrime Servius Honoratus ad illud Virgilio libr. 9. Æneid.

Principium pugne.

Et ad illud libr. 10. Æneid.

..... *tunc res rapuisse licebit.*

Et ad illud libr. 12. Æneid.

..... *verbena tempora vincti.*

Corruptus locus in Bucolico carmine Titi Calphurnii Siculi, elegantissimi ac tersissimi leporis Poëtæ. Eclog. 1. v. 53.

*Candida pax aderat, nec solum candida vultu,
Qualis sæpe solet, cum libera Marte profuso,
Que domito procul hoste, tamen grassantibus armis
Libera diffudit tacito discordia ferro.*

Primus versus ex Tibullo est libr. 1. Eleg. ult. & C. Petronio in Civilib.

*Pax prima ante alias, niveos pulsata lacertos,
Abcondit galea victum caput.*

Putarem legendum *candida cultu* in eodem versu, ut ad vestem paucis
albam

(1) Apud Gruter. pag. 397. num. 5. Vid. & Grut. pag. 360. num. 3. & pag. 457 n. 2.

albam referatur. Coripp. African. libr. 2. num. 3. Martial. libr. 8. Epi-
gr. 64. de eadem Pace Dea.

In secundo versu, Mars profusus quid sit, quæatur, nisi forte cla-
dem ubique sparsam diffusamque intelligamus; sed melius de publica
belli licentia post Fetiadium denuntiationem; legetur:

... qua libera Marte professo.

Denique in ultimo versu, Victor Giselinus ait, *disoordium* pro discordia
reperisse se apud Prudentium; sed displicet. Itaque corrigendum:

Libera diffudit tacito discrimina ferro

Quod autem hasta etiam in Urbe ex SC. ultra columnam Bellonæ in-
dicendo bello jaceretur, & ob id eam belli Deam habitam, Deosque
hastis armatos depingi, quod validissimum sit telum, vide a me dicta
libr. 3. Antiquitat. Romanar. cap. 12.

Etruscorum hasta Velitaris, & de Velitum armaturis pauca.

C A P. LXXXVII.

V Elites ipsos dictos ab Etruscis, hoc ipso libro supra cap. 65.
docui; nunc vero armaturam ipsorum, scilicet hastam, eo-
rundem Etruscorum Rex Tyrrhenus excogitavit. C. Plin.
libr. 7. cap. 56. scribit, invenisse *hastas velitares Tyrrhenum,*
pilumque. Meminit T. Livius 4. Decad. libr. 8. Consul, *quia non com-*
minus pugnam, sed procul locis oppugnandis præceperat animo, ingentem
vim pilorum, velitarium hastarum, glandisque modicorum, quæ fundis
mitti possent lapidum paraverat. Quibus ex verbis, quæ velitum arma-
tura esset, facile ostenditur. Dionys. Halicarnass. libr. 8. pag. 531. ea-
dem habet. C. Salust. Jugurt. *Præterea jere sagittarii, cohors Peligna*
cum velitaribus armis, itineris properandi causa. Ergo & aliis leviora
erant horum arma. Ovid. in Ibin.

Utque petit primo plenum flauentis arena

Nondum calfacti veliis hasta solum.

Plura qui cupis, consule Vegetium, & Justum Lipsium opere erudito
de Militia Romana.

*Etruscorum pilum, & quale id teli genus fuerit :
nomina inde Ducum Romanorum, Pilani,
Primipilares.*

C A P. LXXXVIII.

Plli Tyrrenum Etruscorum Regem inventorem esse, Plinii verba capite superiori ostendunt. Hoc sane teli genus, a Tuscis exceptum, ita suum Romani fecerunt, ut sicut gladius Spartanorum, sarissa Macedonum, lancea Hispanorum, gæsa Gallorum, sagaris Persarum, acinacis Medorum, falarica Saguntinorum, sparus rusticorum, framea Germanorum, cateja Teutonum, & rhomphea Thracum habebantur; ita Romanis propria armatura erat pilum, quod Etruscorum inventum fuisse ante Romam conditam, tam gloriose prædicare possum, quam mirari a nullo doctorum ad tantæ gentis gloriam, quod sciam, observatum. Describit pulcherrime Polybius Megapolitanus libr. 6. pag. 469. quem vide: & ex eo Tit. Livius 3. Decad. libr. 1. in obsidione Sagunti: & post utrumque Dionysius Halicarnasseus libr. 5. pag. 312. Appian. Alexandrin. in bello Celt. in principio: & ὁράται Ῥωμαῖοι καλῶσι νήσους: quæ interpretes, quia non intellexerat, non vertit, *quas bastas* (pila, quæ describit) *Romani vocant nesses*; sed locum corruptum restitue & lege: Ῥωμαῖοι καλῶσι νήσους. *Romani vocant pila*: qui error ab imperito est librario, qui literam, priori dictioni ademptam, posteriori male junxerat. Glossar. vetus. πῖλος, νήσους. Iterum Glossar. *pilum*, νήσους: & alibi *pilum* Ῥωμαίων δόρυ, *Romana basta*: Lambertus Hortensius Montfortius in M. Lucani Pharsaliam. L. Seneca libr. 3. de Ira cap. 2. Ipse Lucanus libr. 1. in limine; Et libr. 3. v. 589.

Pila sed in medium venere tremenia pectus.

Et libr. 7. v. 460.

Pila parata diu tensis tenuere lacertis.

Et libr. 8. v. 597.

Septimius, qui, pro superum dolor! arma satellites

Regia gestabat posito deformia pilo.

Juvenal. Sat. 10. v. 94. Stat. libr. 3. Silv. 3. v. 101. Et libr. 4. Thebaid. v. 110. P. Ovid. libr. 6. Fastor. principio:

Mittere qui poterat pila, disertus erat.

Silius Italicus libr. 8. Punicor.

Pila volant, brevibusque habiles mucronibus enses.

Valer. Flacc. libr. 6. Argonaut.

Roma-

*Romanas veluti sevirissima cum legiones
Tisiphone, regesque monet, quorum agmina pilis,
Atque Aquilis utrinque micant.*

Per pilum itaque honorem castrensem intelligunt; unde *primum pilum capescere* dixit Plinius libr. 22. cap. 6. Ab eo & *primipilaris* dignitas frequenter apud probos auctores. Et *pilata cohors* Martiali dicta libr. 10. Epigr. 48. Hinc *primipilaris*. Ael. Spartian. in Pescennino Nigro pag. 110. Et *primipilarius*. Idem in Didio Juliano pag. 91. Et ab eodem etiam fonte *Pilani* appellati, ut est futilissime apud T. Livium 1. Decad. libr. 3. P. Ovid. libr. 1. Fastor. Et notat Robertus Valturius libr. de Re Militari:

Et totidem princeps, totidem Pilanus habebat.

Lapsis Reip. deinde temporibus, & non magis Imperio extenuato, quam corrupta lingua, *pilum* idem fuit, ac *spiculum*. Fl. Veget. libr. 2. Rei Milit. cap. 15. *Item bina missilia, unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, bastili pedum quinque ac senis, quod pilam vocabant, nunc spiculum dicitur, ad cujus ictum precipue exercebantur milites.* Forte non alienum esset, lectionem istam admittere, *ad cujus jactum precipue exercebantur milites.* Notum quippe, *pilum* jacere in hostem, & excutere consuevisse. Idem Veget. libr. 1. cap. 20. *Ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est.* Quæ verba sunt in libello Modesti ad Tacitum Augustum de Vocabulis Militaribus. Plura de Pilo Romano a me sunt dicta ad illud Claudiani libr. 2. in Ruffinum:

*Jam jam barbaricos sitientia pila cruores
Sponte volant.*

*Etruscorum inventum venabula venatoria, quibus
ingentis magnitudinis feras comminus
excipiebant.*

CAP. LXXXIX.

Etruscorum Regem, de quo superiori libro cap. 29. *Pisenum venabula* invenisse auctor est Plinius libr. 7. cap. 56. a quo & Græci primum ejus usum instrumenti venatorii acceperint: quæ *Dorica* vocata, vel ab armatura sic dicta, Hefychio teste: vel *Laconica*; ea quippe gens a Dorica origine erat: vel certe a *Doride*, in quo monte hastilia apta venabulis. Adrian. Turneb. libr. 17. cap. 2. Martialis in Amphitheatro Titij Epigr. 23.

Dorica quam certo venabula dirigit ictu.

LII 2

Hanc

Hanc Etruscorum inventionem transcripsit ex Plinio Polydorus Virgilius libr. 2. de Rer. Inventorib. cap. 11. Romani sane hoc quoque ab Etruscis mutuati, ut jam ex dicendis his patebit. *Venabula* contendit Servius Maurus ad libr. 4. Æneid. v. 131. pag. 321. dicta, quod sint apta venatui, quasi excipiabula. Isidor. libr. 18. Etymologiar. cap. 7. *Venabula* interpretatur, *quasi venatui habilia*. Non. Marcell. cap. 18. num. 23. *Venantium telum latissimum, a ceteris aciei longissima* exponit. Græcis est *πρῶβλιον*, quod *feris obiciatur*. Notat Æmilius Portus, Xenophon. libr. de Venatione passim, maxime pag. 991. quem vide. Plinius Junior libr. 1. Epist. 6. Poëtæ frequentissime. L. Seneca Hippolyto Act. 1. sc. 1.

*Tu grave dextra, leuæque simul
Robur lato dirige ferrò.*

Martial. libr. 14. Epigr. 30. lemma est *Venabula*:
*Excipient apros, expectabuntque leones,
Intrabunt ursos, sit modo firma manus.*

M. Varro Satyr. *ὄρεα λύραν.*
..... *nempe sues silvaticos
In montibus sectaris venabulo.
Aut cervos.*

Sidon. Apollinar. Carm. 7. v. 199.
..... *colluclantique lacerto
Vasta per adversas venabula figere preda.*

Gratius Etruscus Poëta, ævo Augusti, in Cyneget.
*Ille etiam valido primus venabula dente
Induit, & proni moderatus vulneris iram.*

M. Lucan. libr. 1. v. 212. de Leone:
..... *latum subeant venabula pectus.*

Stat. Papin. libr. 2. Silv. 5.
*Non formidato supra venabula saltu
Incitus.*

Denique Romani utebantur venabulo, non modo in veris venationibus, sed etiam in amphitheatralibus, & arenariis, quæ ad verarum speciem in gratiam populi exhiberi solebant, productis gladiatoribus, & immanibus belluis objectis, ut describit Fl. Vopiscus in Probo pag. 354. Idque maxime fiebat, cum ad bellum educeret copias Imperator. Jul. Capitolin. in Maximo & Balbino pag. 249. Credebant enim, venationem belli esse imaginem. In hac venatione venabulo gladiatores muniti, ut ex multis Epigrammatis in Amphitheatro Martialis manifestissimum est. Et sale multo D. Juvenalis Satyr. 1. in principio:

Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

Etru-

*Etruscorum inventum prætoria Ducum, sive celula
aut uranifca: ea pellibus tegi solita: in obsidione
Vejentum a Romanis usurpata primum: pa-
piliones: contubernales dicti, qui sub
iisdem pellibus milites
hiemassent.*

CAP. XC.

AD majestatem Principum militantium attinere videbatur, ut
δωπάνιον, seu *conopœum*, aut *celulum*, (ita enim in libr. 3.
Iliad. expositum ab Eustathio) Dux saltem quieti nocturnæ
captandæ haberet, hoc etiam, ut pleraque alia, Etruscorum
inventum. Sext. Propertius Lucumonem facit auctorem libr. 4. Eleg. 1.
Prima galeritus posuit prætoria Lygmon.

Romanis certe serior ejus rei, ut multarum aliarum usus concessus;
neque enim ii habuerunt, ante Vejorum obstinatam illam obsidionem,
hoc est annum Urbis Conditiæ 327. ut non male notavit Joannes Ca-
mers: quod magnis firmatur auctoribus. T. Liv. 1. Decad. libr. 5. *In
Vejorum obsidione primum sub pellibus hiemare ceperunt.* L. Flor. libr. 1.
Histor. Rom. cap. 12. *Vejentum quanta res fuerit, indicat decennis obsi-
dio: tunc primum hyematum sub pellibus, taxata stipendio biberna.* Quæ
ille, ut multa alia, verbatim ex Livio transcripsit, ut non male in Co-
dice MS. hic titulus sit: *L. Annaei Flori Epitoma de Hystoria Titi Livii,
argumentum feliciter incipit.* Ita vidisse se testatur Josephus Chassa-
næus; at in editione vulgata, sed vetustissima hæc Epigraphe præfer-
tur: *Incipit Lucii Annaei Flori Epitoma de Tito Livio, qui Historiam R.
ab Urbe Condita scripsit.* Sed de Floro fatis: ad prætoria, sive tentoria
redeo. Mos ille a Tuscis ad Græcos Latinosque migravit. Ac de Græ-
cis quidem Arrian. Nicomed. libr. de Gestis Alexandri: *Tentoria mi-
litum erant ex pellibus, levi materia repletis.* Ita interpretes Latinus; nam
Græcus Codex non est ad manum. Idem libr. 3. *Jubet tentoriis pelles
destrahi, easque minutis ac levibus festucis consui.* Q. Curtius Rufus
libr. 7. *Sape pellibus tabernaculi allevatis, ut aspiceret hostium ignes.*

Romani vero quam frequenter pellibus usi sint ad prætoria sua in-
tegenda, docent sequentia. Epistola Valeriani Aug. ad Zosimionem
apud Trebellium Pollionem pag. 305. in Divo Claudio: *Pellium tento-
riarum decurias triginta.* Fl. Vopisc. in Aureliano: *Pelles ad tabernacula
& tentoria parate.* Ammian. Marcellin. libr. 19. *Sub pellibus exercitum
diffu-*

diffuso, per Istri fluminis margines barbaros observabat. Cæsar Comment. de Bello Gallico libr. 3. in fine. *Ejusmodi tempestates sunt consecuta, ut opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrum fructus sub pellibus milites contineri non possent.* Idem libr. 3. de Bello Civili cap. 4. *Reliquarum legionum adventum expectare, & sub pellibus hyemare constitit.* Corn. Tacit. in rebus Neronis libr. 13. Amal. *Re-tentus omnis exercitus sub pellibus, quævis hyeme sæva, adeo ut obducta glacie, nisi effossa humus, locum tentoriis non præberet.* Latin. Pacat. Drepanius in Panegyrico Theodolii: *Summatim tuum illud contingam, cum patre divino castrense collegium, hiemes ætas sub pellibus, æstates inter bella sudatas.* Cl. Claudian. libr. 1. de Laudib. Stilic.

. . . . patris stimulas ignesque mariti
Vincit cura ducis, quoties sub pellibus egit
Ædonas hyemes? vel tardi flabra Bootæ
Sub dio Ripheæ tulit?

Ita constanter in MS. meo; at in quibusdam vulgatis paulo aliter. Servius ad illud libr. 12. Æneid. v. 365.

*Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Inferas ægæo.*

Contra Ædonius apud Statium libr. 5. Thebaid. v. 78.

*Dulcius Ædonias hiemes, Arctonque fremens
Excipere.*

Ad tentoria, seu prætoria redeo, quæ & *δωμώματα*, sive *calula*, & *συνα-
πᾶ* appellantur, ut ex Poëmæ meo de *Musca* liquet; sed & *taberna-
cula*. Sub eodem autem tabernaculo hiemantes, militari vocabulo dicti
contubernales. Vetus lapis. (1)

CN. CVRIONI
SABINO
LEG. XVII. MIL
P. METELLVS
CALVINVS
CONTVBERNALI
DULCISS. POS.

Altera item vetus Inscriptio apud Wolfgangum Lazium libr. 4. Com-
mentar. Reip. Rom. cap. 5. (2)

AVLVVS. CORAVLVVS. MIL.
LEG. XXII. PP. F. QVI
VIXIT. AN. XXXIII. STIP.
XIII. OIVES. CIVITATE. ANCHE
V V SANVS. DIATR

ET.

(1) Apud Grut. pag. 539. num. 6. (2) Apud eundem Grut. pag. 545. num. 7.

ET. MVCAPOR. MVRALIS
MIL. LEG. FRATRES. ET. CONTVBERNALES. OPT
PIETATE. FECERVNT.

Plura qui cupis, adi Robertum Valturium libr. 9. Rei Militar. pag. 190. & ego dixi libr. 5. Antiquitat. Rom. cap. 31. de pellibus multa. Denique conopœa hæc etiam *papiliones* appellata. Æl. Spartian. in Pescennio Nigro: *Idem in omni expeditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papilionem.* Æl. Lampridius in Alexandro Severo: *In pro-cinctu atque expeditionibus apertis papilionibus prandit atque cœnavit. Quum militarem cibum cunctis videntibus, atque gaudenibus sumeret.* Et post in eadem historia: *Pranderat forte publico, ut solebat, convivio, idest apertis papilionibus.* Illa non semper ex pellibus; sed invalescente luxu etiam aurati. Trebell. Pollio in Herode: *Homo omnium delicatissimus, & prorsus Orientalis, & Græce luxuria, cui erant sigillata tentoria, & aurati papiliones, & omnia Persica.*

*Etruscorum inventum scorpio, tormentum poliorceticum,
atque etiam telum: duplex, major, minorque:
onager etiam dictus.*

CAP. XCI.

HOc quoque expugnandis urbibus idoneum, ne quid deesse tantæ gloriæ videatur, Etruscis debetur. C. Plin. libr. 7. cap. 56. *Piseum venabula, & in tormentis scorpionem, Cretas, catapultam Syros, Phenica balistam & fundam.* Ita quidem Codices vulgati; sed longe melius MSS. in quibus, quod etiam præfert editio Jacobi Dalecampii, sic legitur: *Piseum venabula, & in tormentis scorpionem: Cretas catapultam: Syrophænicas balistam & fundam.* Claro sensu, & probabili; solet enim Plinius inventorum nomina præponere, iisque res inventas subungere. Valebat itaque Scorpio, qui & onager dicebatur, potissimum in Urbium obsidionibus, ut a Justo Lipsio libr. Poliorceticon ostenditur: estque tam tormentum ipsum, quam telum, tormento emissum, ut notat Hadrianus Turnebus libr. 15. Adversarior. cap. 1. Cæsar libr. 5. Belli Civil. *Scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad terram defixo.* Solent enim promiscue telum pro tormento accipi, & tormentum teli loco poni. M. Plaut. in Cursul. sc. *Beatus:*
Nam illa ad me catapultæ crebro commeant.
Et sc. *Argentariis eadem fabula:*

Ego

*Ego ex te hodie faciam pilum catapultarium,
Ita te nervo torquebo itidem, ut catapulta solent:*

Describit Marcellinus libr. 23. Historiar. & Modestus obiter ex eo de Militarib. Vocabul. *Scorpionis*, quem appellant nunc *onagrum*, hujusmodi forma est: dolantur axes duo quernei vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbas: bique in modum ferratorie machine connectuntur, ex utroque latere patentius perforari, quos inter per cavernas funes colligantur robusti, compagem ne diffiliant continentes, ab hac medietate restium, ligneus stilus surgens obliquus, & in modum jugalis temonis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius attolli possit, & inclinari: simul atque unci ferrei copulantur, ex quibus pender stappa vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum prostermitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum super congestos cespites, vel lateritios aggeres; nam muro saxeo hujusmodi moles imposita, dissecat quidquid invenerit subter concussione violentia, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotunda fundæ imposito, quaterni altrinsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes retrorsum, stylum pene uncinum inclinant: itaque demum sublimis adflans magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, referat, malleo forti percussum, unde absolutus ictu volucris stilus, ac molitudine offensus cilicii saxum intorquet, quidquid incurrerit, collisurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur; scorpio autem, quoniam aculeum habet desuper erectum: cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod asini feri, ut venatibus aguntur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut perfractis ossibus capita ipsa displodant. Idem libr. 19. Per scorpionum ferreas fundas, e propugnaculis subinde rotundi lapides alti, dispoluiis turrium coagmentis, balistas, earumque tortores fudere precipites. Et violentia ab eodem insinuat libr. 24. Histor. Post machinam scorpionis architectus forte adstans, reverberato lapide, quem artifex titubanter aptaverat funda, obliquo pectore sauciatus perfudit animam, disiecta compage membrorum, adeo ut ne signa quidem totius corporis noscerentur. Vide doctissimum Tilkobrogam.

Licet eandem machinam dicat Ammianus esse scorpionem & onagrum; tamen distinguunt boni Auctores. Vitruvius Pollio libr. 10. cap. 1. Tertullianus, Isidorus, laudati a doctiss. Godescalco Stennechio ad libr. 4. Fl. Vegetii cap. 22. Ctesibius, Apollodorus, Athenæus, Philo libr. de Machinis, & Anthemius a Guiljelmo Xylandro citati ad Vitruvii libr. 10. cap. 15. etiam consulantur. Et epistolæ, rerum nuntix, scorpionibus emissæ. Sallust. libr. 3. Historiar. Denique scorpio duplex, major una, minor alia, ut ex Sileno Græco Auctore vetustissimo, & Valerio Antiate constat, laudatis a T. Livio 3. Decad. libr. 6. Et consule Wolfgangum Lazium libr. 4. Commentarior. Reip. Rom. cap. 6.

Etru-

Etruscorum usus bis in die mensas ponere: & Romanos semel tantum comedere solitos, idque vesperi: prandia non semper in usu.

CAP. XCII.

O Pipara duplicis mensæ lautitia ab Etruscis usurpata Athenæus libr. 4. Dipnosophist. pag. 153. Παρὰ δὲ Τυρρήνοις δις τῆς ἡμέρας τραπέζαι πολυτελεῖς παρασκευάζονται, ἀνθινὰί τε σρωμέναί, καὶ ἐκπώματα ἀργυρᾷ παντοδαπὰ, καὶ δάλων πλῆθος εὐπρεπῶν παρέσχηκεν, ἐδθήσεσι πολυτελεῖσι κεκοσμημένων. Quæ sic Latine sonant: *Apud Tuscos bis quotidie mensæ parantur sumptuose, cum stragulis florido colore tinctis, ac omnifariis ex argento poculis, & magno servorum numero, qui decoris ingentisque pretii vestibus induti adstant.* Hæc quidem Etruscorum fuit opulenta magnificentia, quam sensim Romani crescentibus opibus imbibebunt: sensim, inquam; quia initio nascentis Reipublicæ, semel tantum de die vesci moris erat, neque censorias in id latas leges transgredi licebat. Notum illud Servii Mauri ad libr. 4. Æneid. *Prandia in usu non erant.* Et ex illo Isidor. libr. 2. Etymologiar. cap. 20. Salvian. Massiliensis libr. 1. de Providentia & Judicio Dei: *Numquid parcam illam tunc, agrestemque vitam cum gemitu & dolore tolerabant, cum viles & rusticos cibos ante ipsos, quibus coxerant focos, sumerent, eosque ipsos capere, nisi ad vesperam non liceret?* Aurel. Cassiodor. libr. Comment. in Psalm. 14. *Sicut antiquis mos erat, semel cibum sumere.* Servio favet L. Seneca Epist. 122. Et Pomponius Sabinus: *Antiqui non prandeabant, uti in vita Galieni traditur.* Manlius Severinus Boëthius libr. 2. de Consolatione Philosophiæ Metro 5.

*Felix nimium prior ætas,
Contenta fidelibus arvis,
Nec inertī perdita luxu;
Facili quæ sera solebat
Jejunia solvere glande.*

Hæc licet certa sint populi Romani rudimenta, tamen virulenter Philippus Beroaldus in Servium Annotation. num. 24. qui semper in usu prandia fuisse Romæ docere nititur: eumque securus Janus Parrhasius Epistolicis Quæstionibus Epist. 57. Joan. Bodinus ad libr. 1. Oppiani Cyneget. Guilielm. Philander in M. Vitruvii Architectonicem libr. 6. cap. 5. & alii Criticorum. Et videtur favere Cicero 3. Verrina: *Quid ego adventus istius prandia, cænas, equos, muneraque commemorem?* Sed ille mos non Romanorum fuit, sed Asiaticorum luxu perditorum. Valer. Maxim. libr. 2. cap. 1. *Prandere & cænare*

Tom. I.

M m m

in

in propatulo verecundia non erat. Quæ de media ætate, non prima sunt capienda: uti & illa Macrobiani libr. 2. Saturnal. cap. 13. *Patentibus januis pransitaretur & cœnitaretur.* Neque aliter poëtæ sunt intelligendi, cum prandii meminerunt. Horat. libr. 2. Satyr. 4.

..... *qui nigris prandia moris*
Finiet.

Et Satyr. 3. præcedenti:

Lasivias soliti impensas præbere coemptas.

A. Persius Satyr. 1.

His mane edictum, post prandia Callirhoënto.

Certum igitur sit, ut in usu prandia fuerunt Romanis post Asiam devictam; ita initio conditæ Urbis licuisse semel tantum de die vesci, quamquam nostri Tusci laute bis epularentur, & Græci eorum exemplo. Jul. Pollux libr. 6. Onomast. cap. 1. Quin imo cum invec̃ta sunt Romam prandia, soli semper prandebant, cum amicis hilarius, veluti diei laboribus perfuncti, cœnabant. Plutarch. libr. 8. Symposiac. cap. 6. qui locus dignissimus est consuli. Quare Cornelius Celsus libr. 1. cap. 3. *Hieme si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid, & ipsum ficcum, sine carne, sine potione sumere.* Et rursus idem libr. 4. & ex eo L. Seneca Epist. 83. Hinc illud est, quod prandium cœnæ nomine vocabant. Fest. Pomp. libr. 3. in voce *Cœnas*, & libr. 17. in voce *Scensas*. Et libr. 14. in voce *Prandium*. Mutilatus est locus, quem Guilielmus Canterus libr. 4. Novar. Læction. cap. 28. fatetur, se non posse supplere; at deest dictio Græca *πρώην*, ut Josephus Scaliger docuit.

Invec̃to more prandendi, Romani a prandio dormiebant, aliumque veluti diem meridentes faciebant. Plinius Junior libr. 3. Epist. 5. L. Seneca Epist. 84. Et libr. de Tranquillit. Vitæ cap. 1. quod illi vocant diem interjungere. Horat. libr. 1. od. 1.

..... *partem solito demere de die.*

Martial. libr. 3. Epigr. 67.

Exarsitque dies, & bora lassos
Interjungit equos meridiana.

Hoc illud est, quod meridiari appellant. Multa doctissimus Savaro. Sueton. Augusto cap. 78. & in Calig. cap. 38. Plinius Panegyrico Trajani, Paul. Diacon. libr. 2. Histor. Longobardor. cap. 28. de Alboino Rege, Gregor. Turonens. libr. 10. Hist. Franc. cap. 2. de Alarico Romam capiente, quod jam scripserat Procopius Cæsariensis libr. 3. Vestigium ejus moris & in sacris literis libr. 2. Reg. cap. 11. & in Joba cap. 24. ubi Nicolaus Lyra. Hinc Poëtæ. M. Varro in Quinquatribus apud Nonium Marcellum cap. 2. num. 131.

Quam in testudineo lecto, culcita plumea
De die dormire.

P. Ovid. libr. 1. Amor. Eleg. 5.

Æstus erat, mediamque dies exegerat boram,
Apposui dubio membra levanda thoro.

Q. Ca-

Q. Catull. Epigr. 30.

Meæ delitiæ, mei lepores,

Jube ad te veniam meridiatum.

Paucis interjectis deinde ostendit, quid sit meridiare:

Nam pransus jaceo, & satur supinus.

In aliis editionibus male:

Nam pransus jaceo, & satis supinus.

Salernitanæ certe Scholæ doctores meridiare damnant, nescio quid inde turbidum clamantes oriri;

..... somnum fuge meridianum.

Quin imo Medici illi veteres omnem pæne esum potumque consuetum admixta glacie aut nive inhibebant; usque adeo, ut Galenus libris de Alimentorum facult. omnia bellaria pomaque secundis mensis inferri solita, ceu noxia excludat; at contra Catiussalubria ea defendit, ut & Plinius libr. 15. cap. 12. & libr. 33. cap. 7. Jun. Moderat. Columella libr. 10.

Ambrosias præbent succos oblita nocendi.

Qui plura vis de cœnarum niniû luxu, protractisque tota nocte in multam sequentis diei lucem epulis, consule, quæ reperiens a me scripta libr. 5. Antiquitat. Romanar. cap. 27.

Etrusci poculis argenteis utebantur: in duplici genere, calata, & pura: ministri ab argento, qui ea asservabant, dicti.

CAP. XCIII.

POcula argentea ab Etruscis ad Romanos migrasse, locus Athenæi superiori capite allatus docuit. Ea sane, vel pura erant, qualia frugi homines, etiam luxu invecito, sobrietatem sapientes, habebant: vel calata, immensoque pretio peritissimorumque artificum manu sculpta. C. Plin. Junior. libr. 3. Epist. 1. *Apponitur cœna non minus nitida, quam frugi, in argento puro & antiquo.* Alter Plinius libr. 33. cap. 12. *Et quid attinet hæc colligere, cum capuli militum contempto ebore, aut etiam fastidito, calentur argento, vaginæ battillis, baltei laminis crepitent, jam vero pædagogia ad transitum virilitatis custodiantur argento, feminae laventur, & nisi argentea solia fastidiant, eademque materia & cibus, & probris serviat.* Mela J. C. apud Ulpianum l. 7. ff. de in rem verso. *Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversum me de in rem verso*

M m m 2

actio-

actionem, quoniam possum pocula vindicare. Vetus Scholiast. Juvenal. ad v. 141. Sat. 9. *Non licebat Senatorem olim supra decem libras argenti habere.* Sic Poëtæ audiendi. P. Virgil. libr. 1. Æneid.

*Ingens argentum mensis, celataque in auro
Fortia facta patrum.*

Juvenal. Sat. 1. v. 76.

Argentum vetus, & stantem extra pocula caprum.

Et Satyr. 9. v. 141.

Pignoribus positis argenti vascula puri.

Et Satyr. 10. in principio:

Pauca licet portes argenti vascula puri.

M. Martial. libr. 8. Epigr. 6.

*Argenti furiosa sui dum stemmata jactat
Garrulus.*

Sed censerem cum Lipsio meo legendum:

*Argenti fumosa sui dum stemmata jactat
Garrulus.*

De celatura vero argenteorum poculorum, vetus D. Juven. Scholiastes ad Satyr. 1. v. 76. Paulus J. C. l. 13. ff. de condi. furt. ex Fulcinio J. C. *Ex argento surrepto pocula facta condici posse Fulcinus ait, ergo in conditione poculorum, etiam celaturæ æstimatio fiet, quæ impensa furis facta est.* Ulpian. J. C. l. 19. ff. aur. & arg. leg. *Si escarium argentum legatum sit, id solum debetur, quod ad epulandum in ministerio habuit, id est ad esum & potum.* Qui locus sanus frustra tentatur a Criticis, cum sit correctio eorum non ferenda, qui pro id est reponunt item. L. Sen. libr. de Tranquill. Animi cap. 1. *Placet argentum grave rustici patris, ac sine ullo opere ac nomine artificis.* Et Consolat. ad Helviam. cap. 11. *Si quis desiderat aureis fulgentem vasis suppellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æ paucorum insania pretiosum.* Sed quoniam illi tam nobiles, tam periti in celandis argenteis poculis artifices? Cum C. Plinius dicat libr. 33. cap. 12. *Mirum auro celando incla-ruisse neminem, argento multos, maxime tamen laudatus est Mentor.* Ecce insanam penitus vescentium ingluviem, enormemque ac vix credendam luxuriam, cum aurum ab argento superaretur pretio. Et de artificibus illis. Martial. libr. 8. Epigr. 51.

Qui labor in pbia? Docti Myos? Anne Myronis?

Mentoris hec manus est, an Polyclete tua?

Emblemata ista, seu sculpturæ pretiosæ, proprio nomine formæ vocabantur. Sext. Propert. libr. 3. Eleg. 8.

Argumenta magis sunt Mentoris addita formæ,

Et Myos exiguum flectit acanthus iter.

Et libr. 4. Eleg. 2.

At tibi Mamuri formæ celator abena,

Tellus artifices ne terat Osca manus.

Præfeci istis poculis servi, dicuntur ab argento, uti solemus dicere,
a pe

d
h

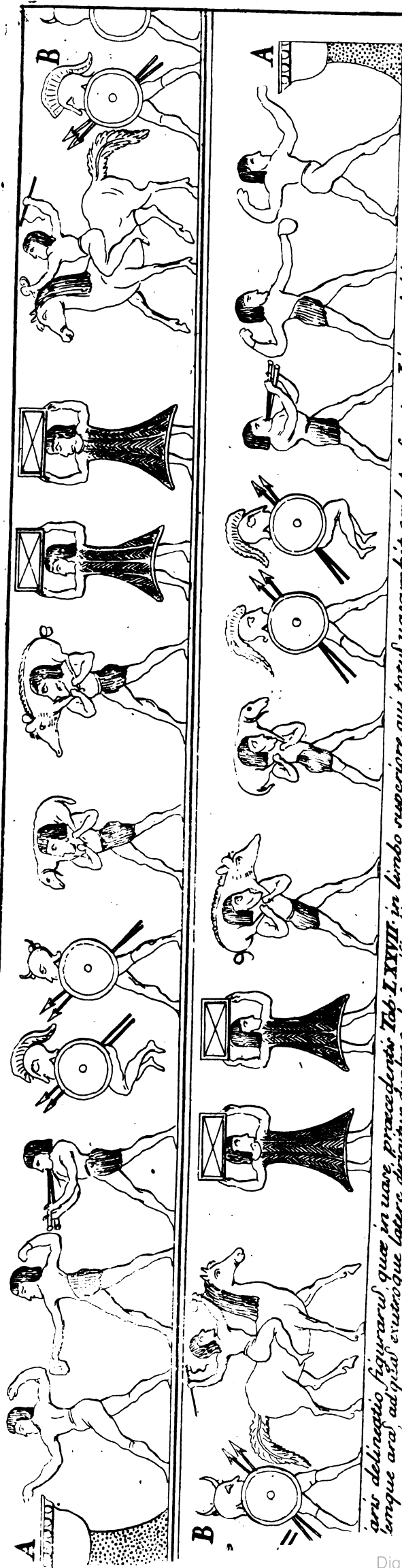
is
mas
pro in
fatis
cuius
dunt,
iticiis,
Sen
is, ac
p. 11.
cuius
d qui
arum
incle
lentur.
ix cre
E. de

! voca

dicen
a pe

ari delinatio figurarum, quæ in uase præcedenti Tab. LXXVII. in limbo superiore qui totus uasambit cœlatæ sunt. Litera A bis repetitur denotat, unam
 longue ara, ad quæ ex utroque latere diriguntur duplex ordo sacrificiorum pompe. Vique ordo decurrit in militis notat, litera B.

a pedibus, ab epistolis, a manu. Inscriptiones quasdam apponam. (1)

ANTHVS. AD
ARGENTVM
POT. L. CAESARIS. &C.

Alia autem sic se habet. (2)

OSSA
VIBIAE. SVCCESAE. LIVIAE. AVG. SER
AB. ARGENTO. POTORIO. &C.

Tertius Lapis ita fert. (3)

PARTENIVS. CAESARIS. N. AB. ARGENTO. POTORIO. &C.

Quartum denique fragmentum est. (4)

ET. GEMELLO. AVG. LIB. PRAEPOSITO. ARGENTI.
POTORI. (5)

Etruscis in usu servi delicati, probeque vestiti, qui mensis famularentur: Romani hoc etiam æmulati, pueros Alexandrinos, & Symphoniacos in triclinia admittebant.

CAP. XCIV.

Etruscos omnis lautioris victus duces habuerunt Romani; nam illi pueros venustæ formæ, & pretiosis indutos vestibus, ad honesta maximeque necessaria mensæ officia alebant, ut verba Athenæi, proxime supra laudata cap. 92. fidem faciunt: ab his, ut omnia alia præclara, exemplum mutuata Roma, pueros dicaces, garrulosque ad convivantium hilaritatem Alexandriam accersebant. Philo Judæus libr. de Vita Contemplativa, cujus verba Petrus Ciacconus Latina fecit: *Ministrantibus formosis mancipiis, non tam ad præsens ministerium quæsitis, quam ad exbilarandos aspectu convivantium oculos: ex iis minores pueri pincernas agunt, grandiores aquam adferunt loti, & nitidi, fucatique, ac cincinnati; alunt enim capillitium, vel omnino intonsi, vel a fronte tantum, præfectis in orbem crinibus, tenuissimas candidasque præcincti tunicas, anteriori parte ad genua demissas, posteriore ad poplites, utrinque mollibus taniis adstricti, commissuras tunice, propendentibus ad latera sinibus, sic ornati adstant, nutus observant, quid quisque postulet. Vide multa, quæ sequuntur, & quædam obscæna etiam, ex iudustria, quia Christiano indigna, adscribere nolui.*

Ho-

(1) Apud Grut. pag. 582. num. 6. (2) Apud eundem pag. 578. num. 5. (3) Apud eundem pag. 578. num. 9. (4) Apud eundem pag. 532. n. 7. (5) Argentea vasa calaturis ornata apud Etruscos in usu fuisse demonstrat vas argenteum, cujus typum hic posuimus.

Horum nonnulli Symphoniaci dicti, quod grata voce cœnitantibus psallerent. Cicero Aët. 6. Verr. *Symphoniacos sex amico suo cuidam Romam mittit muneri*. L. Seneca Epist. 84. *In commensationibus nostris plus est cantorum, quam fuit olim theatri spectantium*. Justus Lipsius Epistolice Quæstion. Epist. 9. libr. 3. putavit legendum *in commissionibus*; sed non bene, nam convivii luxum taxat Philosophus: eum infeliciter sequuti Obsopæus, Janus Gruterus, & alii. De his pueris locum vide elegantem apud C. Plinium libr. 7. cap. 12. ubi male *Taranus Mango* dicitur, qui aliis est *Thoranius*, quem hujusmodi puerorum familiam aluisse docent C. Suetonius in Augusto cap. 69. Et Macrobius libr. 2. Saturnal. cap. 4. ubi Isacium Pontanum consule. Jul. Solin. Polyhistor. cap. 5. pulchram Antonii licitationem narrat. Atque hos boni principes civesque sobrii non admittebant, sed probro ducebant ei convivio adesse, cui illi fuissent adhibiti. C. Plinius Junior in Panegyrico Trajani. Claudian. libr. 2. de Laudib. Stiliconis.

. . . . . nullo cytharæ convivium cantu,

Non pueri lasciva sonant.

Alexandrini, inquam, hi ut plurimum erant qui jocis festivis, & dicitate vernula convivis studerent placere. Sueton. Augusto cap. 98. C. Petron. Satyrico: *Tandem ergo discubimus, pueris Alexandrinis aquam nivatam in manus infundentibus*. M. Fab. Quintilian. libr. 1. Oratoriar. Instit. cap. 2. *Verba ne Alexandrinis quidem permittenda delitiis*. Capitolin. in Vero Augusto. *Adduxerat secum & fidicinas, & tibicinas, & bistriones, scurrasque mimarios, & prestigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate*. Ita Poëtæ. Stat. libr. 5. Silv. ult.

*Non ego mercatus Pharia de puppe loquaces
Delitias, dactumve sui convitia Nili
Infantem, linguaque simul, salibusque protervum
Dilexi.*

Idem libr. 2. Silv. 1. v. 70.

*Tu modo delitiae, dulces modo pectore curæ,
Non te barbarice versavit verna cataste,
Nec mixtus Phariis venalis mercibus infans,
Compositosque sales, meditataque verba locutus
Quæstisti lascivus berum.*

Martial. libr. 4. Epigr. 42.

*Niliacis primum puer hic nascatur in oris,
Nequitias tellus scit dare nulla magis.*

Pueri itaque isti *delitiae* dicti, ut satis liquet.

Etru-

(1) Servi mensæ servientes cerni possunt in anaglypho, cujus imaginem hic exhibemus.

Perusia In Marmore Apud Nobiles De Meniconis.

C. M. Scul.

*Etruscorum mores delicati ab Auctore perstricti: æmulati
Romani Gaditanas puellas mensis adhibebant.*

CAP. XCV.

Hoc licet inverecundum, fateor, ac pudicitiae noxium, tamen ab iisdem auctoribus Romam migravit. Timæus libr. 1. Historiar. apud Athenæum libr. 4. Dipsosophi, pag. 153. Τίμαιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἱστορίων καὶ θεραπαίνας φησὶ παρ' αὐτοῖς Τυρρήνοῖς μέ-
χρις οὗ ἂν αὐξηθῶσι γυνῆς διακονεῖσθαι. *Timæus libro primo Historiarum prodidit etiam apud illos (Tuscos) ancillas, quo usque adultæ sint, nudas ministrare.* Hoc procacius inventum a Lydis indubie fuit, prisco ævo usque ad infamiam mollibus: qui ex Mæonia in Etruriam commigrantes, aliqua pristinae mollitiei vestigia reliquerunt, & semina Tuscorum animis, cum quibus in unum corpus coaluerant, infuderunt. Vide, quæ dicta sunt a me libr. 1. cap. 4. hoc opere. Et Lydas quidem mulieres male audisse, καὶ τῆς μαλακίας incusatas plerique veterum prodiderunt. Jon in Omphale;

Ἀλλ' αἱ λυδαὶ ψάλτραι παλαιῶν

Τύων ἀοιδεῖ τὸν ξένον κοσμήσατε.

At vos Lydiae psaltriae vetustorum

Hymnorum cantatrices ornatè hospitem.

Hoc quoque lascivum exemplum sequuti Romani sunt, ut appareret, eos & virtutem & vitia Etruscorum avidè percepisse. Aurel. Macrobi. libr. 2. Saturnal. cap. 1. *Quia sub illorum supercilio non defuit, qui psaltriam intromitti peteret, ut puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine, & saltationis lubrico exerceret illecebris philosophantes.* Vetus Scholiastes Juvenalis ad Satyr. 11. v. 162. *Speras forsitan, quod incipient saltare delicate, ac pulchræ puellæ Syriæ, quoniam de Syris & Afris Gadis condita est: nunc, inquit, expectas apud pantomimas, aut Lyristrias de Gadibus, quod lasciviant.* Ex quibus meridiana luce clarius est, has notas non esse unius scriptoris, sed a variis viris doctis marginibus superadditas; atque adeo id verum est, ut interdum inania, aliquando ridicula, sed & puerilia, ac nonnunquam etiam contraria, sibi pugnantiā notare licet; sed hæc alibi. Neque vero caret nota, quod Gaditanas puellas idem Scholiastes Syrias vocet, cum de Hispanis certum sit loqui Satyricum, quarum ævo illo mollitia ignobilis erat; nam Gades insula est prope Beticam, dirimens Africam ab Europa 1204 millibus passuum, nobilitata Herculis columnis. Hanc certe puellarum Gaditanarum enervem spurcitæm notant Poëtæ. Juvenal. loco jam proxime supra laudato:

Forsitan expectas, ut Gaditana canoro

Incip-

*Incipiat prurire choro, plausuque probata
Ad terram tremulo descendat clune puellæ &c.
Irritamentum Veneris languentis, & acres
Divitis urticæ,*

M. Martialis frequentissime meminit, & pæne passim. Aliquot adscribam loca, quo facilius libido Romanorum usque ad infamem luxuriam provecta videatur. Libr. 3. Epigr. 63.

*Cantica qui Nili, qui Gaditana susurrat,
Et movet in varios brachia vulsa modos.*

Et libr. 5. Epigr. 79.

*Nec de Gadibus improbis puellæ
Vibrabunt sine fine prurientes
Lascivos agili tremore lumbos.*

Et libr. 6. Epigr. 71.

*Edere lascivos ad Bætica crumata gestus,
Et Gaditanis ludere docta modis.*

Et demum Idem libr. 14. Epigr. 203. cujus lemma est puella Gaditana:
Tam tremulum criſſat, tam blandum prurit.

Sed & Lydias puellas, ad hos usus receptas video tempore Domitiani, sive ex Lydia ipsa Asiatica Romam devectæ fuerint, sive ex Etruria accitas sic appellaverint, ut sæpe solent Poëtæ, ad originem alludentes. Stat. libr. 1. Silv. ult.

*Hic agnoscitur omne quod theatris,
Aut forma placet, aut probatur arte:
Hoc plaudunt grege Lydia tumentes:
Illic cymbala, tinnulaque Gades:
Illinc agmina confremunt Syrorum:
Hinc plebs scenica.*

FINIS LIBRI TERTII, ET TOM. I.

Perusia in Aedibus Angelettis

Vi. Francchini Sc.

Quum Dempsterus noster extremam huic operi manum imponere nequiverit, multaque in id menda irreperint, quorum nonnulla notavimus, multa correximus, quædam etiam in ultimis libris non sine causa absque correctione reliquimus : quæ omnia identidem egimus, dum liber ederetur ; factum est, ut minor fuerit animi attentio ad typographorum errata ; quapropter quæ exciderunt, sic corrigito. Nomina vero Auctorum in eorum Catalogo emendata reperies.

Pag. 11. vers. 25. πανεργῶν. 35. 1. octoginta. 34. Auletis. 36. 21. Nobiliore. 40. 24. levi. 41. 22. ὑφορβεῖων. 45. 43. vilitatem. 56. in Not. rana. 71. 19. ὠμύς. 75. 14. Νόμος. 85. 11. νομίμοις. 100. 23. Saccellum. 108. 25. τὰς Καπιτωλίας. 26. προάγεται. 110. 8. Ἀρχαιολογία. 120. 12. Peribœa. 126. 1. Bel dicitur. 127. 23. Aëtion. 136. 8. Meronæos. 138. 13. LEVIS. 139. 8. Martial. 141. 2. Βαορία. 145. 38. Sulfureis. 152. 23. ξίφους. 153. 11. Sithonio. 154. 21. νήτους. 156. 1. ἐξ ἀπὸ τρόπου ἔλθεμυ. 177. 9. Rutuli (sic semper) 178. 15. sordidus. 179. 20. στρατηγός. 190. 39. Deidamia. 193. 13. Pompejus. 198. 10. jaciens. 205. 35. εἶγε γένη. 223. 5. MÆCENATE. 227. 36. alienigena. 231. 23. Icriptam fuisse. 245. 5. Oprimio. 252. 2. ὀξύς. 255. 5. solennis. 17. a carendo. 261. 21. puërlis. 265. 1. abeneas. 272. 25. delecti. 273. 36. responder. 277. 16. dictæque erant. 282. 39. ἐμπειροπολέμους. 40. κατεσκέυασεν. 283. 2. Θρησκείαν. 286. 22. ὑψηλόμενους. 287. 20. διηνεκή. 288. 7. ὕμνιν. 289. 17. νέκυες. 294. 36. Lusitanus. 296. 19. Thyesten. 304. 13. Πίπται. 305. 6. Equitum. 38. τοσαύτων. 310. in Not. repræsentat. 314. 15. digitus. 316. 26. pronubo. 317. 18. utensilium. 323. 24. TRIB. 328. 33. ἐξ μίμημα. 335. 6. ὀπίσω. 7. παρὰ τὸ ὄρος. 336. 36. Ὅτι δὲ τὸν. 352. 10. Tlepolemo. 353. 23. Ἑλληνοχόρ. 357. 35. Jone. 360. 18. ποικίλιν. 362. 14. usq. 369. 24. νυκτός. 31. 32. Matres Graja, Lampada ja. Fant. 373. 6. Cronosolone. 14. super. 383. 11. AURELIO. 388. 34. excitus. 389. 19. ἀλετρεύουσι. 390. 12. manuum. 401. 28. serica. 403. 5. instituto. 409. 26. Βαθύλλιν. 412. 23. Lud. 415. 31. ter. 416. 23. δρομεύς. 421. 5. ἀποδύντες. 423. 8. κρέκιν. 427. 11. Reges. 437. 12. Cum. 447. 7. Claudius. 448. 41. Pacis. 450. 4. acinaces. 16. semis.

3-15-19

21

2nd

23

1358453-20

21

